

Móricz Zsigmond

A nagy fejedelem

(Az „Erdély-trilógia” második része)

Első könyv

[I]

A fejedelem kijött a boltíves kapu alól, s keresztülment a kolozsvári nagy piacon. Ketten voltak vele, Péchy Simon jobbról s Toldalagi Mihály balról kísérte.

- Nézze Nagyságod - mondta Péchy kancellár -, már ma újfent megnyitott egy bót.

A nagytemplom körül alacsony várfal volt, amely külső oldaláról apró vásárosbódékkal volt teleépítve.

A fejedelem melegen mosolyodott el.

- Hálaistennek - mondta -, ott van élet, ahol a kalmárok nyitni kezdenek.

Lassan haladtak előre, egyszerre csak Toldalagi Mihály meghökkent, s ijedtében megrántotta fejedelem mentéje ujját.

- Nagyságos uram!

Bethlen, aki lesütött szemmel járt az utcán, felemelte pillantását, s dermedten megállott.

A tiszta hideg napban csodálatos látomás volt.

A templom tornya felett valami violaszínű köd, amelyet hogy jobban néztek, olyan volt, mintha fonalak ereszkedtek volna alá a nagy magasságokból. Nyílegyenesen szöktek fel ezek a szálak a mennyboltozatig, mintha isteni jel kötötte volna a tornyot az éghez.

A fejedelem nagy fekete szemeit merően függesztette a természeti csodára, s amint ott állott s nézett, lassan mintha a torony mögött egy másik torony nőtt volna roppant magasságba. Különös volt ez a második torony, gótikus óriási építmény formáját mutatta, ezer csipkével s apró tornyocskákkal, tisztára kivehetetlen volt, olyan volt, mint a Szent István tornya Bécsben, vagy olyan volt, mint a János Jelenéseinek tornya, mely néz keletre, nyugatra, északra és délre...

Sokáig állottak ott, s nézték a rendkívüli jelenséget. Szívük, lelkük fel volt indulva, s pezsgés helyett lehalkult a vér az ereken.

Egyszerre csak, mintha újabb csoda történt volna, az egész látás ellobbant, eltűnt szemeik elől.

Egymásra néztek: igaz volt ez, avagy csalódás. Egymás arcán keresték a bizonyosságot, de csak azt látták, hogy mindannyian halottsápadtak, s a bőrük mint a sárga viasz, verejtékes.

Tehát igaz, tehát mind a hárman látták, tehát volt, s immár nincs.

Körülnéztek a piacon, s íme, az emberek ott álltak, ahogy munkájukba mentek, jöttek, vagy a fejedelmi urakat kíváncsian lesték, s valamennyien oly álmétkodó és ijedt mozdulattal kövültek meg.

Mindenki látta a látományt.

Egy sütőember állott a Koós-ház lába alatt, megszólalt:

- Ilyfélét láttunk most tizenöt esztendője, s meghala Boldizsár, s háború leve.

A fejedelem fölemelte ujját s ráintett:

- Erras, Boldizsár úr halálának tizenkilenc éve, s ez nem háborút nunciál, hanem az én sorsomat signifikálja: fel fogom emelni Erdélyt, mint egy templomot - Isten segítségével.

Akik hallották, megilletődtek, s az emberek összedugták a fejüket, amint a fejedelem öreges, nehézkes léptekkel továbbment.

A két tanácsúr hallgatott, nem merték a fejedelmet gondolataiban háborítani.

Hirtelen erős szél kerekedett, s végigsepert a piacon. Oly erős volt a szél, hogy megrázta az ablakokat. Toldalagi leguggolt kicsit, úgy szegült ellene, Péchy Simon hátat fordított, s köpe-nyébe bújva várta el a szélrohanást. A fejedelem azonban csak leszegte fejét, s kimerevedett testtel merően várta el, míg alábbhagy a vihar. Szembe fogadta a támadást, mint Erdély szörnyű viharát a múlt évben, mikor Báthory Gábor úgy megkavarta a világot.

A vihar már messze járt. Felocsúdtak.

A templom felett már régen nyoma sem volt a látomásnak. Az utca színén még sodródtak, mozogtak a falevelek s száraz héjak, de immár visszaállott a békesség.

A palota elé értek.

- Jöjjetek fel, uraim - mondta a fejedelem.

Az urak szó nélkül indultak. Megindultságuk, amit a látomás s utána a fejedelmi szózat és a vihar keltett bennük, oly erős volt, hogy minden pillanatban könny rezgett a szemükben.

A nehéz köríves boltozatok alatt, a törött falépcsőkön felmentek az emeletre, s a tornác téglával kirakott sora megnyúlt szemük előtt; már hajlandósak voltak arra, hogy mindent fantasztikusan megnőni lássanak. Második fekete vasvasalású ajtón mentek be, s a sötét, meleg szobában emberséges érzés támadt bennük.

A fejedelem intésére szótlanul ültek le.

- Mit vélsz? - kérdezte Bethlen Péchytől.

- Nem merem - felelt ez.

- Bátorsággal.

- Isteni jel.

A fejedelem letette mentéjét, s dolmánya megfeszült széles mellén; keményen mondta:

- Már megfejtettem.

Hosszan hallgattak. Péchy Simonnak lett volna mondanivalója, de már igen megtanulta, hogy fejedelem előtt az okos hallgat s a bolond ugat. Báthory Gábornál semmi böcsülete nem volt, pedig már Bocskai idején alkancellár tudott lenni... Hallgatott azért, bár szeretne volna ezt mondani:

- Nem földi hatalom kedvéért ad jelet az ég. Isten országának megépítésére tanít... Paradicsomi jel, az Édenkertnek jele ez.

De hallgatott, mint a sír: meg ne sejtse a fejedelem, avagy akárki is, hogy az ő új vallásának, ki vett Eössy András uramtól, az Ádám-hitvallásnak, vagyis a zsidó bibliának, eljő az ideje.

Lehunyt szemét, hogy bele ne lássanak, s összeszorította fogát: az ő reliigióját zsidózásnak bélyegzik, és fő- és jószágvesztéssel büntetik... S ímé az ég segítségére jó: az egy igaz szent templomot megmutatja, hogy ezért élj és munkálj...

Oly sápadott volt, hogy a fejedelemnek is szemébe tűnt. Vigasztalva mondta azért neki:

- Péchy apám, megépítem Erdélyt újonnan. Megépítem, mert ez az isteni parancsolat.

Hallgatva ültek tovább, senki sem bírt szólani, mert a néma szobában mintha belezuhantak volna lelkük szakadékaiba.

Toldalagi felállott, a kandallóhoz ment, s megigazította az elszenesedett fahasábokat, mire hamarosan pattogni kezdett a tűz.

Most nyílt az ajtó, s belépett a fejedelemasszony.

Karcsún, sápadtan, mosolyogva; kettéválasztott barna haja alatt kimondhatatlan gyöngéd fény volt az arcon.

- Meghaltak kegyelmetek azóta az éhségtől - szólt kedves hangon.

A fejedelem fölemelte fejét, s csókra adta arcát.

Az asszony szájon csókolta, s ő megsimogatta párja kezét.

- Kész-e az ebéd?

- Régen.

- Mi is készek vagyunk az evésre.

- Régen?

- Régen.

Az asszony hozzá volt szokva, hogy nehéz kedveket lásson, s mégsem bírta el, valami oly nyommadt némaság volt az urakon.

- Baj? - kérdezte csöndesen.

- Nem - szólt a fejedelem -, látomást láttunk... Mikor a templom mellett átjöttünk, mintha az égből violaszín sugarak szóródtak volna a toronyra, s beborították azt. Igaz-e, barátim?

- Én köteleknek néztem - mondta Toldalagi -, mintha szorosan meg lett volna kötözve a templom valami magasságbeli cölöphöz.

- Igen, annak is lehetett nézni - szólt Péchy Simon -, mintha vékony fényes érchúrok lettek volna szorosan egymás mellett, sem közelebb, sem távolabb egymástól, s így mentek fel magasra, fel magasra...

- Szóval sugárzás volt, mint a pápista képeken a glória - szólt a fejedelem -, s mögötte egy másik torony látszott az égen. Valami óriási roppant torony, mintha oly templom tornya volna, melybe tízezer ember elfér, nagyszerű gótikus torony, olyan, mint a Szent István-tornya Bécsben, kit fiatalkoromban látám, mikor Prágában jártam Bocskai uram látogatására a fejedelmi apródokkal.

- Én nem gondolnám, hogy gótikus lett volna - mondta Péchy Simon -, inkább valami egészen új s együgyű, de az igen, hogy roppantságos volt, én úgy véltem, nem tízezer, de százezer, millió ember beleférhetett volna ama templomba, kinek tornyát Isten megmutatta.

- Nagy volt - szólt Toldalagi -, rettenetesen nagy torony, támentalan nagy torony, nagyobb volt, mint a konstantinápolyi Aja Sophia.

A fejedelem körülnézett, s emelt hangon mondta:

- Nagy volt, gótikus és nagyjelentőséges.

Felállott:

- Isten keze jelentette meg előttem sorsomat.

A másik két úr is felállott. Némán meghajtották fejüket. Itt nem volt tovább vita.

A fejedelem most nem tartotta ebédre az urakat, némán kezet nyújtott nekik, s ők meghajtották magukat a fejedelemasszony előtt is, aki megdöbbenve hallgatta beszédüket.

- Egy óra múltán várom kegyelmeteket - mondta a fejedelem, s az urak eltávoztak.

A fejedelemasszony belső remegéssel nézett az urára.

- Mit beszélnek kegyelmetek, édes uram?

A fejedelem magához ölelte asszonyát:

- Isten földi jelekben beszél kiválasztottaihoz. Zsuzsannám, bennem roppant keménység támadt, míg azt a különös jelenést láttam. Nem tudom megmagyarázni, nem volt az sem érzés, sem okosság, de mintha a karom megnőtt, s az ujjaim végtelenek lettek volna: tisztára seper-tem ezt a kis országot minden ellenségtől, s egy pillanat alatt ezer kézzel építettem a falakat. Nem tudom megmondani, szívem, mi volt ez, de valami nagy jószág és erő volt, s valami boldogság van itt...

Szívére tette nagy setét öklét. Az asszony lassan simogatni kezdte vékony barna kezével az ura kezét. Szórakozottan, s csöndesen mondta:

- A leves az asztalon, jöjjön ebédelni, uram.

Átmentek a másik szobába, mely az ebédlő volt. A fejedelem továbbindult, hogy kezét megmossa a hálókában.

- Ne menjen tovább, édes uram, még nem volt tűz odabent, s meghűlsz.

- Már hoztak fát a székszenások s furmányosok - mondta a fejedelem.

- Estére majd megrakatom a tüzet.

- Pedig délután is embereket akarok hívatni. Urakat.

A fejedelemasszony elszontyorodott.

- Semmi vágott fám nem volt még reggel... Jobban is szeretném, ha egyszer már magunkban lennénk.

A fejedelem hallgatott. A vénasszony vizet hozott egy nagy tálban, székre tette, s kendőt, szappant adott hozzá.

- Csak ez gyűlésen túl legyünk, megyünk Szebenbe - szólt a fejedelem, kezét megmosva s törülgetve. - Ott jobb lakásunk lesz, míg tavaszra Fejérvárát megépíttetem.

Kis mosollyal dörzsölte arcát a feleségéhez:

- Az lesz a mi rezidenciánk: ott akarok otthon lenni ebben a kis életben.

A fejedelemasszony kicsit fázósan borzongott meg. Mi minden van még hátra... Csak két hete van itt az urával. Karácsonyra hazajött az embere Dévába, s onnan hozta magával őt... Most itt szenved ebben a szétrúgott házban, amit Báthory Gábor katonái úgy elrontottak, hogy alig lehetett valamit is megjavítani benne a téli fagyok idején...

- De ezt is megépíttetem. A kolozsvári bírónak már megadtam a parancsot, hogy mihint a tavasz engedi, itt legyenek a fecskék.

- A fecskék?

- Kőművesek... Az egész piacon minden ház gazdáját behívtam, s meghagytam nekik, hogy valamennyi házat rénoválják... Aki pünkösdre újjá nem építi házát, elvételtem tőle...

A fejedelemasszony összerándította szemöldökét.

- Könnyű azt mondani, s miből építsen, akinek semmije?

A fejedelem mosolygott:

- A polgárnak mindig van segítsége, csak meg kell őket szorítani... Különben én nem akarom kárukát... A kormánynak kötelessége, hogy az embereket a maguk javára szorítsa, de az is, hogy segítségükre jöjjön... Már égettetem a meszet, és elsősorban a kolozsváriaknak adok belőle. Mestereket is hozatok, Eperjesről tizenhét kőművesmester úton van.

A törülköző kendőt felakasztotta a szék karjára, s az asztalhoz ült.

- Az adminisztrációnak első kötelessége a parancs, a második a tanítás... Soha ezekkel senki nem törődött, nem is tudnak építeni. De én most megtanítom Erdélyt. A pünkösdi ünnepeket itt akarom tölteni, akkorára Kolozsvárnak olyannak kell lenni, mint a mosott pohárnak. Azért tettem Wesselényi Farkast tordai főispánnak, mert jó építő ember, aki rászorítja őket.

Melegen nevetett.

Hozták a forró levest az inasok, s míg Zsuzsanna kiszedte elsőnek az ura tányérára, addig hallgattak.

Az asszony intett az inasoknak, s azok kimentek.

Nem szerette a szájtátókat, mikor magukban voltak az urával.

- Megkapnak minden segítséget. Az erdőn már vágják a fákat, hasítják a zsendelyt, fűrészelik a deszkát... Azok is fűjják a körmüket, hogy ebben a nagy télben kell nekik fejszézni, de nincs idő elvesztegetni, egy nap sem... Kolozsvárból Kincses Kolozsvárt akarok csinálni, mint Mátyás idejében volt...

Jóízűen evett. Tyúk főtt a levesben, s ezt így nagyon szerette.

A fejedelemasszony azonban nem evett, hallgatott. Mindig megrémítette a nagy feladat és felelősség. Annyi házat újra építeni. El se bírta gondolni, hogy ez lehetséges legyen. A Mihály-templom körül óriási a piac, és számlálatlan sok a ház.

- Ez lehetetlen.

- Nincs lehetetlen... Lehetetlen volna, ha a fejedelem maga akarná megcsinálni, de minden háznak van egy gazdája, s az az egy ki fogja csinálni, hogy megújítsa házát. Senki sem akarja elveszteni... Pedig isten engem, minden ház a fiskusé, akit gazdája pünkösdig meg nem épít.

A fejedelemasszony sóhajtott. Neki még az is sok volt, mostani nagy bágyadottságában, hogy a belső két szobát behevíttesse. A múlt esztendő rettenetes dolgai egészen összetörték. Két ostromot is ki kellett állania Dévában: ő csak pihenni vágyott, de hogy pihenjen, ha ura most van legjobban lefoglalva az ország dolgával.

- S ezt teszem az urakkal is... Minden főúrnak szoros kötelességévé tettem, és ezt most az országgyűlésen még ma megszavaztatom, hogy égett kastélyát ebben az esztendőben mindenkinek kötelessége felépíteni. Sorra fogom járni magam az összes várat s kastélyt, vagy ha nem győzöm, hivatalbeliekkel és felvételtem, ki hogy viseli magát... Szoros lesz annak, aki nem igyekezik...

- Csak hamarabb leég egy palota, mint újat lehessen helyette építeni.

- Adok nekik időt. Mire a hó újra leesik, addigra a legnagyobb várat is meg lehet újíttani.

- De miből?

- Erőből... Tessék utánanézni... Aki épít, az három vagy több esztendeig is adót nem fizet, kinek mibe kerül...

- Akkor maga miből él?

- Erőből... - nevetett a fejedelem, és nekilátott a főtt tyúkhúst mártásba forgatva, megenni. - A fejedelemre is áll, amit a polgároknak kiszabok... Ő is nézzon utána, hogy a maga dolgait rendbe hozza.

- Délután sok embert akarsz felhívanni?

A fejedelem soká nézte feleségét. Mily halvány és gyenge, mint egy lábadozó beteg.

- Talán nem is... Csak azért akartam őket behozni, hogy jobban magunkhoz kössem a szívüket... Lelket kell verni az urakba, mert azok is mind olyanok, mint a nehéz beteg, aki felkelt az ágyból... De a főispánjaim jók. Fialalok, lelkesek, nem félnek a nyeregtől, s pedig sokat kell nekik lovagolni ezen az éven, míg kisürgetik a jóraalóságot.

- Törököket láttam az ablakból - mondta a fejedelemasszony.

- Követség jött.

- Majd meghaltam a félelemtől.

- Törökökkel nincs baj. A török jóbarát.

- S Lippa és Jenő?

A fejedelem mosolygott. Hozták a második tál étket. Jó borsos tokány volt, birkatokány, már az illata csiklandozta az ínyet.

- Majd eligazítjuk azt is... de előbb megesszük a jó ebédet.

Mikor az inasok kimentek, a fejedelemasszony azt mondta:

- Én nem tudok enni ettől a Lippától.

- Attól ugyan ne romoljon az étel íze, szívem.

A fejedelemasszony a fehér, szöttes abroszt simogatta, s a cseréptányérokat nézte. Szép volt az asztal. A fejedelem nem szerette a cintányért, mert a hadra emlékeztette. Mindig porcelán vagy cserépnek kellett lenni a terítésen. Bora, Zsuzsanna régi vénasszonya jött, ment, ő nem zavarta őket a beszédben.

- Mért nem eszik lelkem?

Az asszony ellenségesen nézett a kövér, zsírban pirosuló ételekre.

- Aztán csak a hasam fájdul utánuk - mondta -, az éjjel is alig aludtam.

A fejedelem visszagondolt az éjszakára. Ő nagyon tudott aludni, de a legkisebb neszre azonnal fent van, s aztán újra elszunnyad abban a percben, amint látja, hogy nincs rá szükség. Visszaemlékezett, hogy a felesége éber arccal feküdt a másik ágyon. Odalépett, betakarta, s megkérdezte, kíván-e valamit. „Nem” - csak ennyit mondott, de az éjjeli mécses fényénél feltűnt neki, hogy milyen sápadt, azonban annyira álmos volt, hogy nem volt képes ébren maradni, megnyugtatta magát azzal, hogy téved, vagy hogy hisz ez mindig így megy és sietve aludt, hogy visszaszerezze erejét a holnapra.

- Nem aludtál, lelkem? - kérdezte mély gyöngédséggel.
- Az nem számít - mondta az asszony.
- Nekem igen.
- Hm - s elmosolyodott.
- Nekem semmi más.
- Csak az én álmom.
- Csak.

Az asszony beharapta alsó ajkát, s különös mosollyal messze nézett.

- Jót beszélnek egy zsidó orvostól, aki minden betegséget csodajól kikúrál. Konstantinápolyi követem beszélni fog véle, nincs olyan ár, akit meg ne adjunk, csak a te betegségednek végét szakassza. Már Toldalagi tudja akaratom.

Az asszony legyintett.

- Nem érdemes róla beszélni.
- De.
- Nincs nekem semmi bajom.
- De.
- Kegyelmed nem bánná.
- Mit?

Az asszony fájdalmas mosollyal mondta:

- Ha ki lehetne találni rám valami betegséget.
- Mért?
- Akkor meg volna nyugodva a lelkiismerete: beteg vagyok, tehát nem kell velem törődni.
- Ne mondjon ilyeneket, kis lelkem.
- Jó. Nem mondok.
- Ne is gondoljon.
- Hm. Az jó volna. Ha még nem is gondolnék semmit. Milyen jó volna, ha nem kellene gondolnom semmit. Ha meg tudnám tenni, hogy gondolatom se legyen... Milyen jó volna az kegyelmednek.
- Angyalom.
- Nem kellene velem foglalkozni, nem kellene velem törődni... Milyen jó volna, ha be lehetne szépen állítani a fegyverek közé, vagy a befőzőttüvegek közé, s elővenni, mikor jólesik...
- Kedves.
- Így csak nagy alkalmatlanság vagyok. Istenem. Nem lehet egészen elfeledkezni rólam. Nem lehet otthagyni Déván. Örökre.
- Mit lehetett tenni - mondta a fejedelem vigasztva s szomorúsággal -, mit tehettem, bujdosóba kellett menni az bestye miatt... Nekem öröm volt törökre, tatárra bujdosni?...

Hosszú csönd volt, akkor az asszony azt mondta:

- Mindig van valami, hogy nem lehet másképp...
- Egy ember gonoszsága miatt volt... Ez már nincs...
- Nem szóltam semmit.
- Édes szívem, ne nehezítse lelkét elmúlt bajokkal. Majd jó az Isten, jóra fordít mindent.
- Jó. Várok.
- Igen, várjuk el az időt.

- De meddig s meddig? mondja kegyelmed? - és az asszony összecsapta a kezét, s görcsösen kulcsolta az ujját. - Úristen, meddig várjak én?... Már két hete itt vagyok, de csak egy órát is lehettem kegyelmeddel? Hát én nem vagyok ember? Én nem vagyok lélek? Nekem nincs bajom? Csak az országnak és a másoknak?

- Nézze, egyetlenem, várjunk, várjunk... eljön a mi időnk...

Az asszony hallgatott... Már tudja, most mi következik... Az elmúlt esztendő bajainak rostálása... De mi haszna neki ebből... Gyermekait nem adja vissza semmi beszéd...

- Már én csak azt látom - mondta a fejedelem -, hogy mi a jobb, ahhoz képest, ami tavalyról maradott... Két török követem van a százezer had helyett...

- Igen, és oda fogja adni nekik Lippát.

- Lippát - mondta kissé ingerülten a fejedelem. - Lippát oda, de ugye itt van az egész ország... Itt a hét vármegye valamennyi főispánja s csupa derék ember, akivel lehet dolgozni... Itt van Kovacsóczy, Kemény Boldizsár, Kolozsból Gyerőffi uram, Küküllőből Allia Farkas, a nagy hadi vezér, és ami legfőbb, itt van még Bethlen Farkas is - nem jött be köszvénye miatt, de izente, hogy szeretetből mellettem van, s ez nagy dolog, a régi nagy Bethlenekbül; nem vonja el magát tőlem...

- Majd elvonja, ha baj lesz.

- Mikor lesz baj?

- Majd ha odaadja Lippát.

A fejedelem gondolkozott.

- Neked, kis szívem, már csak Lippa s Lippa...

- Másnak is: majd meglátod, hogy Bethlen Farkas egy napig se marad melletted, ha Lippát odaadod a töröknek...

- Honnan tudod?

- Majd meglátod.

- Itt van Tordából Szilvássy Boldizsár.

- Hogy várja, mikor ülhet a helyedbe.

- No hiszen te mindenre tudsz egy kádenciát. De Petky Jánosra nem tudsz, pedig Dobokát hozza... És Cserényi Farkas, Belső Szolnokból... Hunyadot és Máramarost meg István öcsém... Nem tudott lejönni, mert felesége gyerekágya körül kellett maradnia, szegénynek...

Nevetett.

- No, s majd meglássuk, a holnap mit hoz.

- Mit hoz, mit nem hoz, nem tudom. De azt tudom, hogy ilyen béke s nyugalom sohasem volt kilátásban, mint ma. Már Báthory Gábor megcsinálhatta volna, ha eszeveszett örült agya fel nem pusztít mindent, jobban, mint egy pestis. De én csak nem fogom követni az ő példáját?... Hogy mi lesz, mi nem, azt nem tudhatom, de azt tudom, hogy míg én élek és eszemet bírom, s egyet rúghatok: addig pogány s török, tatár ide be nem teszi lábát, soha a kis Erdély földjére, még ha elkerülhetem, követségnek sem. Mert itt egypár esztendőnk múlva, ha egy kis bőség lesz, nem kell azt kémeknek és spiónoknak, lássák... Éljenek ők maguknak s mink is magunknak... Örvendjünk, ha pénzen megvehetjük az szent csöndességet...

A fejedelemszöny sóhajtott.

- Békesség - mondta - az a békesség... Milyen ára lesz annak. Mit kell még azért fizetni. Azér a békességért... Jaj, nagyon félek.

- Mindig fél s mitől fél - ingeredett meg a fejedelem.

- Mitől?... Lippa s csak Lippa!... Nem üzente a lippai kapitány, hogy fegyverrel vegye meg Bethlen Gábor, ha a töröknek akarja adni?... S hogy nincs Bethlen Gábornak olyan serege, kivel megvehesse Lippát?

- Keresztessy Pál... ez még a Gábris kuvasza... Mindenütt ellenem volt, és békebontó vén számár... De szétrúgom, mint a darázsészket... Csizmámmal taposom szét.

Az asszony remegni kezdett.

- Nem Keresztessy Pál, hanem magyar föld s magyar vár... Merne fegyverrel menni saját várára, hogy odaadja a töröknek?

- Ez politikum.

- Magyar vár!... Magyar földet őriz!... Nem fél?... Az egész kereszténység el fog szörnyülködni rajta: ez még nem volt a történetben... Gábor, hát álljon meg, ezt még Báthory sem csinálta, hogy saját várát ostrommal bevegje, hogy a pogánynak adja...

- Báthory Gábor az egész Erdélyt és az egész magyar országot akarta a töröknek adni, ha Isten fejét nem szakasztja... És én ebédezeni jöttem haza, nem veszekedni... Magából a Károlyiak beszélnek... Odaátvaló urak mit értenek az országok dolgához.

- Én nem Mihálytól hallottam, én magam reszketek a maga vakmerésétől... Hozzám is annyian jönnek egész nap, ha maga látná, milyen kín az, hallgatni beszédek, és mikor én nem akarom, és mégse térhetek ki előle. Mindenki azon sír, hogy Bethlen Gábor ne legyen az ország ellensége.

- Hát az vagyok?

- Én tudom Gábor, de azt is tudom, mert ismerem magát, hogy olyan dolgoktól sem fél, ami megrontja a koronáját. Mindent szabad, de egyet nem: a saját nemzetét maga ellen uszítani.

- Ah, uszítani... Még hogy én uszítom... Most mondom magának, hogy békességet akarok, csendességet akarok. Azt akarom, hogy itt mindenki kipihenje magát, és rendbe jöjjön mindenkinek a dolga. Nem fogom kockáztatni, hogy az országot két varjúfészék miatt tatárveszedelem érje... Nem volt elég?... De hát azért magának igaza van... Mindig igaza van...

Megveregette, simogatta a felesége kezét, s odahajlott hozzá, mint kicsit apa, kicsit vigasztaló gyermek.

- És le is veszem a szőnyegről ezt az egész kérdést - folytatta. - Nem olyan égető. Maradjon hát Lippa és Jenő, míg nem szorítják. A portával lehet alkudni. Inkább még küldök valami ajándékot a nagyvezérnek. Néhány esztendő múlva pedig majd csak lesz, ahogy lesz.

- Na látja - szólt az asszony kissé elvonva ajkakcskáját -, hát érdemes volt akkor úgy rám kiáltani?...

- Oh, mit mond.

- Igen, igen... Azelőtt ez nem tette volna, de mióta oly nagy fejedelem!

A férfi mosolygott. - Nem nagy fejedelem van itt, hanem nagy fejedelemasszony...

Zsuzsanna beteges nyöszörgéssel tiltakozott... Nem, ezt nem bírja elviselni, hogy ha már ebbe az iszonyú fejedelemségbe kerültek, az ura még hencseregő is legyen vele... Úgy vette, mint Isten csapását, és nem is hitt benne. Hogy jön ez őhözájuk, fejedelem lenni... De az még külön utálatos, hogy szemére veti, s evvel akarja letiporni... Bethlen Gábor, az ő kis Bethlene, és fejedelem Erdélyben... De szégyellte kimondani...

A fejedelem nem értette, mi dúl az asszonyban, és a várakról beszélt:

- Mindenképp nem éri meg Lippa azt a hasznát, hogy Szkender basa nem ment keresztül még egyszer Erdélyen?... Mondja szívem, megéri nekem egy bagolyfészek Lippa s egy ürgetúrás Jenő, hogy nekem a szultán hadsereget verjen a nyakamba? Bizony mondom, odaadom nekik ezüsttálcán, csak békét hagyjanak... Mintha mentém gombjaiért, hogy le ne szakadjon, inkább odavetném egész köpönyegem... Mi okosság volna az...

- A hazai népek vesznek meg miatta.

- Majd beleszoknak!... Majd megmagyarázom nekik... majd megértetem vélek...

- Igen, szokott módján mindent kitalálva.

A fejedelem elmosolyodott. Melegen nézett a feleségére, fekete arcán a mély barázdák elmélyültek a mosolyban s vastag ajka furcsán torzult el, mintha nem állana jól neki a derű, csak a komorú.

Nagy erős kezeivel odanyúlt felesége arcához, s annak vékony bőrét megcsippentette. S míg fekete szemeivel erősen megnézte, nem látszott az arcán, hogy észrevette most rajta a fáradságot, a fonnyadást, a vékony ráncokat... Mintha beteg volna az a harmatos üde bőr, melyet oly sokat csókolott hajdanában.

- Angyalom, te tudod, hogy rajtad kívül senkinek sohajt szavam nem jó... Még előtted egy gondomat s gondolatomat el nem másítam, de ha másmi ember jó, avval nem közölném, szívem titkát... vagy ki vagyon oly?...

- Vagy mi... - szólt csendesen az asszony, s elfordította szemét.

- Némben? - nevetett a fejedelem, s nagy sárga fogai egészségesen mutatkoztak meg.

Hogy az asszony nem szólt, odavonta őt magához, s azt mondta:

- Ki, no, no, kincsem... valami nyomja bögyöd... Meg ne fullasszon... Békén ki vele.

Az asszony most elszánta magát, s mintha ez volna a pillanat, amire hónapok óta vár, keményen szembenézett urával...

- Hogy s honnan tudta meg Nagyságod, hogy a bestye fejedelem Fejérváratt halálára esküdt?

Bethlen arca elsötétedett, mint a kihamvadott máglya.

- Tudom a pletykát, amire gondolsz.

- Nos.

- Onokahúgám, Török Kata?

- Hm.

- Mely szegényes az emberek nyelve!... Egy szó nem sok, annyi sem igaz belül... Hogy ő nekem szeretőm lett volna?... Isten, aki vagy... a fejedelem ágyasa?... Nekem? szeretőm?... Hiszed te, hogy ily bestye kutyákkal én valaha magam közlettem?

Az asszony élesen s komolyan nézett az urára. Most, most, gondolta, most belelát ebbe az emberbe...

- Levélben megírta kegyelmednek, azt mondják.

- Hazugul mondják. Ő lett volna jóakaróm? Ellenemre dolgozott. Elvétette tőlem Hunyadot, és saját magának adományoztatta.

Az asszony démon volt, nem akart hallgatni. Ott volt kezében a bizonyosság és csak folytatta:

- Ki értesítette arról, Dévában, hogy Báthory fejedelem fejére eskütt?

Bethlen hallgatott. Aztán azt mondta:

- Sokan.

- Ki írta azt, hogy „oly koncot vetettem, belefal a kuvasz”...

Bethlen gondolkodott, mit tudhat az asszony. Mikor Báthory azon a részeg éjszakán megesküdt, hogy neki fejét véteti, Török Kata levelet írt Dévába. Azt ő megsemmisítette, hogy a felesége kezébe ne kerüljön. Csak talán nem volt oly ügyetlen, hogy az asszony kezébe jutott volna... Melegen s gyöngéden, álnokul, őszintén nézett a feleségére. Abba sem volt semmi; csak a szeretetére s szívére való hivatkozás, hogy higgyen a levelének... Talán bizony a dolmánya zsebében lelte meg...

Megcsóválta a fejét.

- Mondja, szívem angyalkám, bíz-e kegyelmed urában, avagy nem bíz-e?... Nézd csak, nem vagyok én egy olyan titkos utakon járó komondor. Nem kell nekem csapázni, cselezni. Ha én fél esztendőket távolt töltöttem tőled, férfiember, bizony magad se vethetné szememre, ha lett s nem lett volna ez s az: nem vagyok asszony, hogy bírjak a törvénnyel... De én neked csak annyit mondom: bizonytal mondom: hogy én téged oly igen szeretlek s szeretélek s szeretni is foglak, hogy felőlem lehet ez világnak legszebbik némbere, én azt csak megnézem, mint festett képet: mert nem a szépség és nem a mulatság: az érzés a szívé.

Az asszony homloka elborult. Lankadtan s tűnődve nézett az ólomkarikás ablakra.

- Még mindig keseregsz, szívem?

- Ha Hunyadot elvette tőled az az átok... Tied volt. Már Bocskai neked adta, s Báthory elvette és Török Katának adta, a szeretőjének?... Mért hagyod nála?

A fejedelem meghökkent... Már neki régen jár az eszébe, hogy a Báthory donációival valamit kell csinálni. Báthory szétsztozgatva a fiskusnak minden birtokát. A fejedelemnek semmi vagyona. Most hogy a felesége felvetette a szót, nagyon megütődött rajta.

- Nehéz dolog - mondta.

- Mert te is kedvezni akarsz neki.

- Én?

- Mert te is annak az átoknak az útjára akarsz menni, s várod, hogy neked is megfizesse testével.

- Hallgass.

- Mert a fejedelemségben az a jó nektek, hogy mind az egész világ asszonya tietek.

- Azért terítettem ki előtted szívemet, hogy ilyet mondj?

Az asszony összeszorította száját. Aztán sziszegve:

- Az mind csak szó... Szeretném látni, mered-e tőle elvenni a ragadományt.

Bethlen nagy léptekkel kezdett járkálni.

- Ez nagy kérdés, amit ma még megpendíteni sem lehet, hacsak nem akarom az egész országban mind magam ellen uszítani, aki itt valami hatalommal bír... Nehezebb ez dolog, mint a török s tatár hadak, s mint a német császár minden hadai... Jó tudom én, hogy Gábris elpredálta a kincstár minden vagyonát. De kinek adta, legtöbbet a legfőbbeknek... Kamuthy Farkast nem tehetem még ma ellenségemmé, sem a többieket... Eljő annak is az ideje... Hidd el, hogy mihelyt megmelegedtem az ágyban, ki fogom rúgni belőle, akik velem osztozkodnak a fejedelmi hatalomban... De ma még nem tehetek semmit... Ha én csak egy ilyen lotyónak a birtokához is nyúlok, rögtön felzendül az egész csürhe... Mind sikárus gyilkos gazember valaki Gábristul valami donációt nyert... Ivópajtások, rabló felekezet... Nyúljak csak egyhez, a többi mind arra gondol, hogy ő következik... Nem akarok én is egy széki éjszakát...

Az asszony megértette. Hallgatott. Sírt és könnyeit az orrába szívta fel.

- Nem az van itt - mondta mégis makacsul.

- Hát mi?

- Oly igen csúnya vagyok?

- Dehogy vagy. Szép vagy. Nekem a legszebb.

- Ezt csak úgy mondja.

- Nem mondom. Szeretném megfestetni szépségedet, s csak azért nem gondolok rá, mert nekem nem kell, hogy levélbeli leírás után rendeljek képet Veneciában, vagy Prágában, hogy fessenek nekem egy soha nem látott csodafélét, akinek szintén keskeny az arcocskája, és barna a haja, s orrinkója...

- Nagy, mint a tokaji hegy.

- Éppen olyan, kin szívem legelhet.

- Igen.

- Szóval nekem nem kell idegen festő szeretőjinek képi, a fejedelemasszony címerével ékesen. Mihelyt egy becsületes képírórt kapok, mingyárt olajba íratlak, hogy mindenkor lássák a világon, ki s ki volt az én szívemnek egyetlen szerelmese.

Már a másik szobában itt voltak az urak, megebédelve, Péchy Simon s Toldalagi; köhögését lehetett felismerni.

- Inkább arról beszéljünk, mit akarok csinálni... - mondta búcsúzóra. - Nemcsak Kolozsvárát, s nemcsak a kastélyokat, hanem ami a népnek kell; arra oktatom a főispánokat, hogy írják össze, mi a legsürgősebb, s mi hiányzik... Jóság nincs, sertvés nincs, semmi állatunk nincs. Vetőmag

nincs... Már elküldtem embereket az Alföldre, Debrecenbe, Nagykőrösre, Kecskemétre, hogy búzát, árpát vásároljanak.

- Egy országnak valót vásárolni. Hol van annyi pénz?

- Ha kell... Másfelől felküldtettem Lengyelbe, Moldvába barmokat kerestetni. Jófajta teheneket, jó tejelő s ellő állatokat és lovakat... Most ha kimegy Toldalagi uram Konstantinápolyba, legnagyobb dolga lesz jó főlovakat venni, méneket, arabus csődöröket, hogy itt hamar szert tehessünk lóbeli ménesekre.

- Szóval háborúra készül.

- Nem én mondtam.

Zsuzsanna szemét elfutotta a könny.

- Háborúra, de nem a pogány ellen, hanem maga vére és hitbélie ellen.

A fejedelem megállott. Akkor felkelt, s nehéz léptekkel végigment a szobán.

- Zsuzsám; mindenkinek szabad: neked ilyen mondani nem lehet... Nekem nem ingem a török, s nem gatyám a német... A török, ha nem vigyázok rá, bármely percben rám jön, s megdúlja az országot... rabszíjra fűzi, ezrével, a véreimet, tekintet nélkül hitre, misés vagy nem misés... Ám ha vigyázok, soha közel nem jön határainkhoz. De németek felől, ausztriai urak felől azok a hírek jönnek, hogy akár vigyázok, akár nem vigyázok, az én hitbeli testvéreimet, a te hitbeli nővéreidet, személyválogatás nélkül, kínozzák, fosztogatják, hajtják ki a határon... Most melyikre kell nekem jobban gondolni?... Azt csak megérted, hogy a töröknél semmi más végezni valóm nincs, mint hogy eltávoztassam fejünk felől a sáskahadát, amely csak rabolni és rabolni akar. Míg én a fővezéreket s a szultánt ki tudom elégíteni, soha török a lábát ide bé nem teszi... De mit csináljak avval a nyugati veszedelömmel? amelyet megállítani nem lehet, csak jó, csak jó, s itt van, és öl. S nemcsak kincsemet, barmomat, ruhámat vonja le rólam, de belenyúl a markával a lelkembe és a te lelkedbe és az agyvelőmbe, és parancsszóval rám akarja kényszeríteni, hogy: te ostoba, te állatiállat; ne úgy gondolkozz, ahogy Isten tudnod adta, hanem úgy, ahogy én parancsolom!

- Ej, azok is emberek s keresztények.

- Nem - mondta megszádulva a fejedelem -, te nagyon tévedsz, azok nem emberek és nem keresztények, hanem uralkodók! És rájöttek, hogy evvel lehet legjobban uralkodni a tömegeken, ha nem engedik őket emberhez méltón gondolkodni s élni, hanem ráparancsolnak, hogy úgy viselkedjenek, ahogy a mesterségesen csinált Ordó kívánja... a Rend - Szer...

Nagyot lélegzett, s nagyot emelt, mintha saját magát akarná túltenni a gondokon:

- Nem jó az nekik sem szívükből, sem lelkükből, sem semmi szükségükből, másból, hogy éppen ez jó nekik, hogy ilyen sötét és értelem nélkül való dologgal álljanak elő, ami mellett nem lehet másképp harcolni, csak oktalan fegyverrel... Én, ha a török ellen fellépek, valami értelmes dolgot cselekszem; meg akarom menteni magamat s hazámat a haláltól. De ezek, ha a mise mellett ágálnak, valami olyat mívelnek, aminek semmi haszna s értelme sincsen.

- Ha nekik az a hitek.

- Eh, hitek - mordult ingerülten a fejedelem. - Német az istenadta, német tejet szopott, mért akarja akkor latinul hallani a Jézus Krisztus halálát? Én elhiszem, hogy megérti, biztosan megtanították rá a papok... De az anyja nyelvén még jobban megértené... De ha ő érti, érti: jól van. Mért kívánja, hogy az, aki nem tud deákul egy szót sem, ájéttal hallgassa a pap deák mizserálását, s ha nem hallgatja ájéttal, akkor neki jussa van azt az embert, aki nem örvend a

latin misének, megfosztani a templomától? a házától? a családjától? a hazájától? Jussa van korbácsolni? jussa van máglyára vitetni s megégetni? és legfőképp jussa van azt mondani, hogy: te, te istenökre te, ha nem térgyelsz le és nem csókolod meg a keresztet s nem vetsz magadra is ujjaddal keresztvetést - akkor eredj, eredj ebből a hazából, menj világgá, keress magadnak más hazát...

A fejedelemasszony ezt mind nagyon jól tudta, s nagyon jól értette. Ha neki tenne hasonló ellenvetést, ő még tízszer nagyobb tűzzel és lánggal támadna s hordaná fel ugyanezeket az érveket. Most azonban az urával s a fejedelemmel állott szemben, s minél jobban megértette, hogy az ő egyetlen élettársa semmi mást nem mondhat s nem tehet, annál jobban le volt sújtva, mert annál jobban tudta, hogy előbb-utóbb itt van a háború, s nem a tatárral, nem a törökkel, hanem a maga vérével, magyarokkal.

- Si vis pacem, para bellum... - mormogta azért a fejedelem, s elébement a visszatért uraknak. - Aki békét akar tartani, készüljön a háborúra, hogy semmi baj ne érhesse.

Már lezárta az indulatot, s szeretett volna indulni az urakkal, de most nagy gondolat jutott eszébe, s mindjárt ki is mondta:

- És jó hogy szólasz, meg kell tudnom, mim van az országban... Az ispánoknak most rögtön kiadom, hogy írják össze ki-ki a maga kerületiben, hány mester, hány kalmár s hány hasznavehető vagyon. Tudnom kell, mire számíthatok... Hány fegyverkovács, hány szekérgyártó s kerékfűvő, ötvös, fazekas, szűcs, varga, szabó... Számot kell szedetni mindenről, mert így vaktában sem tervezni, sem számítani nem lehet...

Az asszony ráeszmélt, hogy ezután a kis óra után megint nem fogja látni, s keserűen mondta:

- Mikor jó kegyelmed?

- Mihelyt lehet, szívem.

Azután ránézett az asszonyára.

- Vásznakat szereztettem, s ingeket s harisnyákat varratok a katonáknak.

- No, képzelem, mi van ott. Mért nem szól, hogy utánanézzek.

- A Gellyény-házban dolgoznak.

- Melyik az?

- Majd elkísér az nagyobb inaska, a Béldi fiú.

Kimentek a másik szobába. A fejedelem mosolygott. Még mindig hideg volt a két szoba. Pedig nagyon szerette volna, ha itt tarthat gyűlést a főispánjaival, hogy ne csak hivatalos, de baráti ereje is legyen a meghagyásainak.

- Angyalom - mondta komolyan -, rakassa meg a tüzeket, s alkonyat után itt leszünk az urakkal. Borról s ételekről gondoskodjunk.

Az asszony megérezte az ura hangját, hogy komoly szó. Elnémult és Péchyre nézett.

- Jó, szívem-lelkem, minden úgy lesz, ahogy kegyelmed gondolja... Hogy van, Péchy? Tudja-e már, mit tesz a látomás?

Péchy Simon nagy kék szemeit felemelte, olyan kék szemei voltak, mint az ég, s mindig egy kicsit könnyesek, valami szembetegség maradéka volt ez, s az asszonyokra mégis úgy hatott, mintha az érzések izzanának benne.

- Vaj igen, úgy érzem, nagy nagy súlyossága van reánk. Isten kiválasztott bennünket, kisdéd országot, megteremteni az emberiség nagy egyedülvaló templomát...

A fejedelemasszony komolyan s méltósággal nézett:

- Vagyon már nekünk erős és igaz vallásunk, kancellár uram, csak abban egyesek tudjunk maradni.

Péchy Simon hallgatott. Aztán azt mondta:

- Isten útjai kiszámíthatatlanok, nagyságos asszonyom, sokszor a kicsinyekkel végezteti el, mit a nagyokkal nem tudott megcselekedni.

Zsuzsanna nem értette a titkos jelentést, s nem kívánt vitatkozni.

- Hogy van a feleséged, kancellár uram?

- Feleségem süt-főz - mondta meghökkenet nevetéssel Péchy Simon.

- Az nagyon helyes.

Péchy mosolygott. Feleségétől oly távol volt lélekben. Vagyonáért vette el a fonnyadt főúri asszonyt, és örült, hogy az otthon, Szenterzsébeten, a maga kis gazdasszonykodásában jól el van a gyermekekkel. Neki egy vásárhelyi zsidólánnyal van lelki közössége, s azon mosolygott magában, hogy ha mindaz kisülne, ami az ő hallgatása megett van, bizony nehéz lenne.

Szenterzsébetről Szeben jutott eszébe, s örömmel fordult a fejedelemhez:

- Nagyságos uram, jó hír vagyon nagyságtoknak. Kákoni uram Szebenből megküldötte a levelet, hogy kész kapitulálni.

Szeben még mindig alkuban volt. Kákoni, Báthory Gábor utolsó híve, egész télen nem eresztette be a Bethlen embereit.

A fejedelem mosolygott:

- Lám, s nem is kellett hadsereget vinni ellene - mondta, s feleségére nézett.

Zsuzsanna értette: Lippára gondol. Arca piros lett.

A fejedelem csöndesen mondta:

- Akkor már semmi akadály, hogy innen a szükségből bevonuljunk szebeni házunkba... A tavaszon ott is országgyűlést tartunk, s visszaadatjuk a szászoknak...

- Ők ugyan nem nagyon igyekeznek meghálálni nagyságod jóságát - mondta Péchy. - Segesvár, Medgyes és Beszterce nem akarják az adót beküldeni, míg Szebent vissza nem kapják.

- A szászoktól hálát várnék - szólt a fejedelem -, ha nem tudnám azt, hogy az emberiséget nem a hála vezeti, hanem a számvetés... De ha már a jövőndő ily kecsegtető, akkor, édes lelkem, angyalom, felfűtjük, ami fa vagyon az udvarban, s estére forró szobával vár minket a szerelmes asszonyunk...

- Mingyárt a medve bőrére tölteni, ez kegyelmed - nevetett a fejedelemasszony.

Mindnyájan nevettek. A fejedelem felvette bundáját, elcsókolózott a feleségétől s elmentek. A külső tornácon négy darab legény állott vártában. Piros ruhájuk s barna nadrágjuk volt, sárga csizmával, fejükön Bocskai-süveg, s vállukon barna szőrposztó hosszú köpeny. A folyosó oly rideg volt, s oly hideg, majd megvette őket az isten fagya.

- Hozzatok be fát - parancsolta a fejedelemasszony, s a legények örömmel tették le az alabárdokat sarokba támasztva, s szaladtak le az udvarra a hátsó lépcsőn.

Mikor a csizmájuk alatt csikorgott a falépcső, vajon gondoltak-e a tölgyfagerendák arra a pici cipellőre, mikor Imreffyné tipegett rajta éjfélbe, s a titkos kulcsot csörgette keblében...

Az urak lementek a fölépcsőn, s a fejedelemasszony az ablakba állott, s utánuk nézett, míg csak át nem értek a téren, s el nem tűntek a templom sarkánál. Ott a fejedelem megfordult s visszanézett. Ő kidugta kezét az üvegkarikán, a nézőn, s meglobogtatta az ablak setét fala előtt, a fejedelem felemelt karral intett búcsút a távolból.

[II]

Annál nagyobb baj aztán kevés van, ha letörik a kerék. Pláne télen, hóban, s pláne a hegyekben.

A menet megállott, a szekerek felakadtak, s a kocsisok fejcsóválva nézték a bajt. Valami néma düh vesz erőt ilyenkor az emberen.

- Mi az ott, mi van már megint ott? - kiáltott az ifjúr s visszarúgtatott. A lova csaknem elbotlott a síkos parton.

- Semmi.

- Semmi! Két hónap alatt nem érünk el Kassára! Gazemberek, valamennyien alávaló kutyahitűek vagytok!

- Mi nem vagyunk kutyahitűek, mink igaz köröszvények vagyunk, nagyságos uram - morgott a veres szakállú, aki a csapat vezetője volt.

- Ne szájaskodj, vagy agyonverlek benneteket! Itt az este a nyakunkon, s nem is tudom, hol fogunk az éjjel megszállani. Bánom is én, itt fagytok rakásra a hegyekben.

- Nem tehessük rulla, no.

- Hallgass! Csináltad volna meg már. Nó, indulj, mi lesz avval a szekérrel! És éppen a tokaji.

Süvegét feltolta, s fejét vakarta, ideges volt, hogy majd kiugrott a bőréből.

- Tessen csak nagyságos uram nyugodtan előremenni, majd mink eligazítjuk ezt - szólt csöndesen egy harcsabajszerű katona.

- Azt tudom, hogy eligazítanátok, átkozott kutyák. Reggelre egy percet se kellene félni, hogy baja esik.

Az emberek lesunyták a fejüket. Nem is volna rossz meginni. Nem kellene bizony ennyit vesződni a borral.

- De most az egyszer nem vásik rá a fogatok. Egy percre nem hagylak magatokba, gaznép!

S korbácsával csapkodott, s a szegény lovat verte, amely táncolt kínjában, nem tudta mire vélni a dolgot, hisz ő semmit sem vétett.

Végre hozzáfogtak a szekeret megreperálni.

Az úr folyton ott állott felettük, s mindenbe beleszólt:

- Told jobban alá azt a rudat... Mért nem hoztatok magatokkal másik kereket... Egy rendes szekérhez mindig kell külön kereket vinni... Ilyen útra... Mi van már avval a löccsel ott... Ne lökjétek úgy azt a szekérodalt, szétpattan a hordó. Van-e nyírgúzsotok? ha lepattan egy donga, mivel fogjátok megjavítani?...

Az emberek csak hallgattak, s egymást lökték, szidták, marták ingerültségükben.

Ebben a percben nagy ordítással rajtuk ütött egy csapat.

- Hujjá! - ordítottak - megájj, ha kedves az életed!

Az úr abban a percben sarkantyúba kapta a lovát, s elugratott.

- Utána - ordított valaki -, fogjátok el, löjtek rá...

Borzalmas ordítás volt, oly eszeveszett, hogy a hegyek csak úgy reszkettek bele. Jó sokára egy puskalövés is volt, ami csak arra volt jó, hogy a hatalmukat mutassák meg a támadók.

Nagyon bozontos ember volt a támadók hadnagya.

- Ki van itt szóbíró embör?

A harcsabajszú előállott.

- Vónék uram.

- Kik vattok?

- Homonnayak.

- Hunnend?

- Homonnárul.

- Huvá?

- Bort viszünk ajándékba a nádorespány úr eő miltóságának. Avvót a nagyságos és méltóságos Homonnay Gyurkó urunk, amék megszökött.

- Hád nem vattok kalmárok?

- Nem.

- Aunnye, a betegség kapjon meg benneteket. Hád nem vattok lengyelek?

- Nem.

- Se ismaeliták?

- Asse.

- Se zsidók, semmiféle kutyahitű kálomisták, lutheránusok?

- Nem. Münk igazhitű köröszvények vagyunk.

- Hát akkor aggyonisten minden jót tesvír! - s tenyerét nyújtotta a bozontos ember.

A harcsabajszú elfogadta, aztán azt mondta:

- Ez itt a mi vezetőhadnagyunk, uram - és a hirtelenvörös embert mutatta meg, aki ilyenkor, ha baj van, nem igen dicsekszik magával, de bezzeg az úrnál be tudja magát hízelegni.

- Ti kik vattok? - kérdezte a vörös ember.

- Mink?... A Simoni hadbul.

- Akkor hát gyertek segíjtek, mert itt fagyunk az iccaka.

Evvel támadók és borszállítók összeállottak, és ki is húzták a szekeret a szakadásból, kereket is kötöttek neki egy jó dorongból.

- Messze van még a ti hajlokotok?

- A kastéj?... Nem messze... De micsoda egy uratok van nektek, tesvír. Ha egy kis baj van, akkor sarkantyúba veszi a lovát?...

S fejét csóválta a bozontos ember.

A veres ember most, hogy visszakapta a lelkét, durván szólt:

- Fogja meg kend a nyelvét, uram, a mi urunk az erdélyi fejedelem!

Erre csend lett.

- Akkor ti kálomisták vagytok, ti ebek! - ordította el magát a bozontos.

A veres ember visszahőkölt, hogy mire az első ütés kiugrik, pórul ne járjon.

- Dehogyan vagyunk kálomisták, urak! Mink fogjuk megtörni amaz Béliálnak, Betlehem Gábornak a fejét. Most is azért megyünk a nádorespányhoz, hogy hadat vigyünk Erdélyre!

A bozontos elhallgatott.

- Értem.

Így aztán egymást megértvén, együtt igyekeztek lefelé a hegyoldalon Simonfalva felé.

Ezalatt az erdélyi trónpretendens egyedül előre ugratva, minden kísérijét, vadászát elveszítve, árkon-bokron vágatott, míg csak világosságot nem látott.

Egy setét kis erdőshöz ért, amely mögött kastélyt sejtett.

Óvatosan a kapuig merészkedett s felkiabált:

- Héj, s ki van ott?

Hosszú tárgyalás után beeresztették.

Egy öl magas szőke úr jött elébe az udvaron, kevés szőke bajusza volt vékony ajka fölött, s merőn nézett.

- Nagyuram, segítséget kérek, de hamar, mert itt a hegyekben zsigányok támadtak meg.

- Ki az úr, uram?

- Megmondom, de csak négyszemközt uram.

Erre a magas ember intett a környezetének, mert udvarosok s csatlósok fegyveresen közeledtek.

- Homonnay vagyok.

- Homonnay? - de mék?

- Homonnay Drugeth.

- Jójó, a mind, de a mi felekezetünk vagy a eretnekbéli?

- Gyurkó!... no...

- Gyurkó?... Isten istened ne legyen kedves eggyem - s a házigazda átnyalábolta a vendégét -, há hogy néztek ki azok a zsigányfélék?

Homonnay elmondta a dolgot. A gazda csak mosolygott.

- No, gyerünk fel az asszonyhoz.

A négyszögű udvaron átmentek. Homonnay meglepetve nézett körül, nagyon szép volt ez a kis vár. Jobbról magas rideg fal, emeletes épület, fekete az időtől, de balra egy oly remek tornácos újvár, hogy még ebben a komor alkonyatban s ködben is olyan volt, mint a tündérvár.

Felmentek a recsegő lépcsőn, s nagy szobába nyitottak be. Farkasordító hideg volt benne.

Több szobán kellett keresztülmenni, a falakon nagy fekete képek voltak itt-ott, s fegyverek.

- Derék kastélyod van, uram.

- Csinosítani kellenék, most csinálom is, de az egész ország tetűfészek lett. Semmi forgás, fél esztendeje kalmárt nem láttunk. Hogy éljen az ember pénz nélkül, és honnan lehet pénzt nyerni, ha a kalmárok otthon ülnek a kulcsos városokba.

Végre egy alacsony fekete ajtón benyitottak a melegbe.

Lámpás égett, s nagyon bizalmas volt az egész ház.

- Ne csudáld barátom - no tessék, üjjék le kegyelmed, az asszony már a konyha körül jár, mingyárt kapunk valamit... mondok, hogy ilyen nagy rigorozitással fogadtam kegyelmedet, de a mai világba az embernek farkasnak kell lenni. Annyira elharapódzott ez a kutyahitű eretnecség, hogy az emberbe felforr a vér. Én legalább csak ütni tudnék, s minden becsületes ember, ha csak neveiket hallom.

Ledobta a süvegét a medvebőrre, s leoldotta kurta széles kardját, s odavetette a kandalló mellett a sarokba.

- Tessék, üjjék le nagyságod - s nagyot sóhajtott. - Hogy mi lesz ebből a mi szegény kis hazánkból. Nem elég ennyi baj, de még eretnecségre is szükségünk van...

Homonnay mosolygott, örült a szíve, mert már látta, hogy nagy hívéhez érkezett.

- Csak azért is vagyok ilyen fene dühödött rájuk, hogy ahelyen, ahogy meggondolnák, hogy no eb, kutya, itt a török a kapun kívül, itt a német a kerítésen belül, s nem! nekik még egy külön Isten kell! Durva, komisz, ajjas contra nép. Vót itt nekem a faluba egy drága szép kis templomom. Olyan vót, mint Viennába a kapucinusoké. Olyan vót, hogy nem adtam volna oda a burg tizenkét szobájáért. Most kétesztendeig nem vótam itthon, feleségem fajjánál voltam a Dunántúlon. Hazajövök. A gutta majd megcsap: ezek az én dühödött parasztjaim megőrültek, ajjas bestye kutyák. Mán nekik nem vót jó ez én hütöm, nekik a prédikátor hüti kellett. Fogtak maguknak egy ajjas, gaz prédikátort s kálvinizáltak. És a templomot bemeszelték!... a vér majd megütött, mikor megjövök s meglátom. Ti örültek, ti veszett kutyák!... Fogtam egy rudat, amivel ott a templomajtó volt kitámasztva. Takarodjatok ki az én templomomból, ki!... aló!... Takarodtok az egész világból ki innend!... Elébem áll az a barom prédikátor... fölemeli a két kezét, hogy Krisztus így, Krisztus úgy!... Ne vedd a szádra a Krisztus nevét, mert ha még egy szót szólsz, te kutya... Avval újra kezdi... Fogom a rudat, s derékon csapám... Nem akartam, hogy feje loccsanjon... Kigurult a templomból, a fenekén csúszott... Hát ahelyen, hogy azok a bűdös parasztok tanultak volna az esetből, nekem jönnek... Hatot agyonvertem belőlük, negyvenet félhóttá... Az asszonyok úgy rángatták el őket, mert az egész falut megölöm... hát énbennem olyan düh van ellenek... hogy én csak azt az átkozott Bethlen Gábort lássam egyszer... ízekre szedem szét a szakállával egybe... Mióta híre jött, hogy erdélyi fejedelem lött: nem lehet megint bírni a condrával... Így reszket a testem, amerre megyek, mind csak a vajákolásukat hallani... Útálom már az egész világot, bűdös nekem a levegő miattuk...

Töltött a nagy kannából bort az ezüstserlegbe s inni adott.

- Azért küldöm ki az útra az embereimet, hogyha kalmárt lelnek, a vámot megvegyék; ha körösztenyt, azt vacsorára béhozzák; de ha kutyaféle protestáló hűtötlenekeket, azokat tanítsák meg az egy igaz Isten tiszteletére. Azokat el nem szabad eresztetni, míg le nem térgyepülnek s a létániát el nem mondják. Van nekem ott egy veres emberem, az úgy tudja őket exorcisálni, mint egy pap.

- Hát barátom, ezt nagyon szeretem, kedves lelkem testvérem - szólott Homonnay nevetve -, kevés ilyen lelkes, derék magyar embert tudok ez világon s vidéken. Pedig ilyenekre van mostand szükségem, mert nagyba megy a játék. Beszállunk Erdélybe. Híjnak.

- Igen?

- Üres a fejedelmi szék. Nagyon híjnak. Bálint bátyám után vár rám a vajdaság.

- Hm - mondta dörögve a házigazda, s nézte a karcsú, vékony fiatalembert, kinek egész lányos volt az arca.

- Hát az igaz - szólt a vendég -, Bocskai uram bátyámra hagyta a fejedelemséget, s már abból is az a hatalmas Betlehem csapta ki. Maga akart fejedelem lenni, s csak azért hozá a gyermek Báthory Gábort Ecsedből, mert látta, hogy nem kutyára szabták a fejedelmi palástot... Soha emberben még annyi pogány gabszág nem volt, mint ebben. Ez ötlette el Homonnay bátyámat. Bizez. Megkenette nyergét méreggel, s úgy vesztette el a jó urat, akit Bocskai fejedelem maga után a fejedelemségre hagyott...

- Bálint úrnak nem kellett volna visszafordulni Erdélyi határról, hanem be kellett volna menni a fejedelem testivel - mondta Simonyi.

György úr felpattant:

- S hogy? mikor nem volt véle semmi had, csak a jó fejedelem testámentuma?... Abban is Bethlen Gábor a vétke, ő uszította fel ellene az erdélyi kálomista csühdét... Széchy György is az ő pártosa volt... Tudjátok, hogy Bocskai öfelsege tetemét ők ketten, Bálint bátyám és ez a Széchy György kísérték be... Mikor pediglen megállottak a határon, Széchy György levelet kapott Bethlen Gábortól, s arra titkon a kincsekkel megrakodott szekereket megfordította, s eltévelyítette s vitette Murányba... Huszonnégy szekér aranyat, ezüstöt, s drága fegyvereket, ruhákat, mind elrabolt, s Bálint bátyám mit sem tehetett a rablóval, mert ismerte erkölcsét: ez a Széchy György volt, aki Kátay Mihály kancellárt darabokra vágatta, oly miszlikbe, hogy a felesége lepedőbe szedte össze szegénynek dirib-darabjait... De miért... Hogy Kátay úr vallomást ne tehessen, mert akkor kisült vala, hogy oly praktikák voltak, amiktől hajszála is égnek állott volna minden igaz embernek... Már csak gondoljátok el, ez a Széchy György volt Bethlen Gábornak legbizodalmasabb barátja, mikor együtt szolgáltak mellette Kassán és Bethlen uram meg volt sértődve, hogy a fejedelem úr kutyába se vette szíveskedését, mert nem röstellte úton s útfélen hirdetni, hogy ő lett volna, aki visszatérítette a jó fejedelmet, az erdélyi pártra...

- De hiszen Széchy György tavaly, mikor Erdélyben járt Forgách urammal, maga megostromolta Dévában Károlyi Zsuzsannát.

- Megostromolta? S talán elfogta s megböcsztelenítette? Mért ostromolta? Hogy baja ne legyen. Csak olyan tessék-lássék ostrom volt, hiszen eb mint a Betlehem, s tarisnyahitű, mint az. Mondom nektek, holló hollónak ki nem vájja szemit. A kálomistáktól minden kitelik. Ördögökkel bagzott ebfaj. Mily békességben s boldogságban élt az ember, míg ezek a rothadt dög Kálvinok s Lutherok nem lettek. De már nem tart soká... Mert még az Istennek is meg kell elégednie evvel a sok dúlással s csapással... Vége az egész világnak, barátom, mind a fejünkre nyílt a filiszteusok nemzete... A rothadt utolsó koldus condra meri szemét kinyitni, a csipást, és száját feltátani, hogy bűdös lesz attul még az ég is... A kutyafajját nekiek, hát mi egyébre valók, minthogy hallgassanak s húzzák az igát... Mi lesz? most már a lovaik s a szamaraik is feltámadnak ellenem? Hogy egy paraszt megállani merészkedik szememnek előtte, mintha ő is ember volna... Soha bántottam őket... de mióta láttam, hogy a marhák hogy meszelték be a legszebb templomot... Hagyjuk, mert a vér elfutja a fejemet...

Ebben a percben nyílt az ajtó, s belépett a vár úrasszonya.

A vendég felpattant, s vidáman állott eléje.

- Feleségem - mondta a gazda.

- Isten hozott - mondta az asszony furcsa, idegenszerű kiejtéssel.

- Német az istenadta - mondta a gazda, s megveregette a nő lapockáját. - De azért ő is utálja az ebhitűeket.

Az asszony felnevetett. Gyönyörű szép fogai voltak. Egészséges nagy fehér fogak, első pillantásra ez volt benne a legszebb s a szemei, fényes nagy szemei. Barnák s derültek.

- Pedig az ő nációja hozta a nyakunkra a pestist.

- No én nem van - mondta a háziasszony, s jóízűen nevetett.

- Gyűlöli őket, gyűlöli - mondta a férj -, feneketlenül gyűlöli. Jobban, mint én.

- No istenem - nevetett az asszony -, nem tudok, nem értek... mondja Hamoni, minek van olyan bolond ember... mikor nincs belőle haszna... - hangosan nevetett - minek az neki: lutheranism, kalvinism... neki... parasztoznak...

Homonnay nevetett. Az asszonyban valami oly hallatlan természetesség és kedvesség volt, hogy vége volt minden feszültségnek.

A férj magasra nyújtotta az öklét, oly roppant magas volt felettük, mint egy torony.

- Csak az Isten egyszer a markomba adná az országrontó, nemzetpusztító csordát...

- Ne heregudj nagyon Djördj... - kacagott rá az asszonya.

Most a vacsorát hozták be, s ott tálalták fel hármuknak egy kis asztalon.

Homonnay csodálkozva nézte az asszonyt. Fiatal volt, karcsú, magas nő, most nagyon sápadt volt, mintha betegségen ment volna át, de az volt benne a meglepő, hogy valami egészen más volt, mint a magyar asszonyok. Ez a német nő nem húzódott a sarokba, mikor az urak beszéltek, s egyáltalán nem játszotta a tisztos, szerény, másodrendű embert. Valami olyan fesztelenség volt benne, mintha ő magamagát is férfinak érezte volna.

- Mit olvas kegyelmed, nagyságos asszony? - kérdezte Homonnay - ily rettenetes nagy könyvet.

- Jaj, nagyon furcsát - nevetett az asszony, s egy óriási Pázmányban lapozgatott, amely a kandalló mellett egy külön kis asztalon volt.

- Német?

- Nem. Magyar. De nagyon furcsa, nézze, felelnek a prédikátoroknak... De olyan furcsán van írva, hogy nem tudom megérteni. Mondja, mért írnak olyan hosszúkat a papok. Néha szép: hallja: „veszedelmes állapotban vagynak azok, akik Catholikusoknak mondják magukat, de az új hitű Atyafiakkal való társalkodásból rozsdá csiszolódik hozzájuk...”

- Szóba sem szabad állani egy ilyen kutyával - kiáltott fel a házigazda. - Csak fustéllyal, de nem kedveskedni nekik...

Homonnay nevetett, az asszony is; összenevettek, ahogy a férj azonnal dühre lobbant. Ebben a nevetésben valami olyan volt, mintha testvérek lettek volna. Egy pillanat alatt megértették egymást, s együtt kinevették a férjet.

- Igen, azt hallom, hogy maguk nem voltak itthon két évig, hát hol voltak, asszonyám?

- Nálunk - mondta a nő, s beharapta a száját.

A férj villogó szemmel szólt:

- Pokolba jártunk, s ördögöt nem leltünk, mert addig ökeme itt járt.

Most a cselédlány futott be.

- Urunk - mondta suttogva -, el akarják temetni a Farkasnét.

A házigazda felugrott.

- Mit mondasz? - kiáltotta fojtva, de olyan hangon, mintha kitört volna rajta a veszettség. Egész teste reszketett, s az orrlukái kitágultak, és szinte lángot s tüzet fűjt.

- Igen, itt van a bódos ember; azt mondja, a prédikátor felkelt az ágyból, s titkosan megy a házhoz.

A háziasszony nevetett.

- Látja, mindik így pattik.

Az úr fekete lett a vértolulástól.

- Megálljatok. Most nyakatokat szegem. Maradj itt uram, nekem kis dolgom van.

Ezzel kezét nyújtott s elment. Homonnay utána nézett.

- Micsoda egy remek ember.

- Igen - mondta csillogó nevetéssel az asszony.

- Dühös magyar.

- Igen!

Homonnay megfigyelte, hogy az asszony hangja szinte gurgulázott. Úgy nyelte be ezt a hangot, mint valami csemegét.

- Most mondja el asszonyám, mi volt a maguk dolga... Hol találkoztak, hogy ismerték meg egymást és tovább.

Az asszony hangosan felnevetett.

- Tudod akarni?

- Nagyon.

- Én elmondom, ez egy szerelem, tudja-e. Djördjnek volt egy feleség, és nem szerette, és mit tehete róla, engem megszerette.

- Maga is szereti?

- Hogyne.

Odakint az udvaron nagy csetepaté, lárma volt.

Felugrottak, s kifigyeltek az ablakon. Most érkeztek meg a Homonnay szekerei a tokaji borral.

Milyen furcsa este volt ez, ebben az idegen házban, milyen jó meleg. Homonnay arra gondolt, hogy a sors nagyon furcsán bánik az emberekkel. Milyen jó volna egy ilyen csöndes békés élet...

- S hova lett az első feleség?

- Meghalta, szegén.

Homonnay nevetett. Hallott ő erről. Tudja ő már, ki ez a német asszony. A Khlesl uram öccse Bécsből.

- És mit tanul ebből a könyvből? - kérdezte az asszonykát.

- Jaj, nagyon érdekeseket - mondta a nő, s nevetve ment a könyvhöz. Felette kajmón olajmécses lobogott, s az asszony szilánkot tartott a tűzbe s annak a lángján meggyújtotta a mécses belét.

- Ezt mind el akarja olvasni nagyságod! - nevetett rá Homonnay.

- Igen, mert nagyon jó azt tudni, hogy mit mondanak igazságot. Mert lássa, azt mondja, hogy: „a pártos tanítók írásaiban oly éktelen és képtelen kábaságok vannak, hogy ha ezeket szememmel nem olvastam volna az magok Könyveiben, elmémben sem tűnnék, hogy eszes és józan ember efféléket csak meggondolna...”

Felnézett az olvasásból. Homonnay is belehajtott a könyvbe, fejük csaknem érintette egymást, erre a nő nevetett s visszahúzódott.

- Mondja, Homani, hogy tudja maga megszerezni a fejedelemséget?

Homonnay erre a váratlan kérdésre elkomolyodott.

- Isten segítségével.

- No de mégis.

Hátrább ültek mind a ketten, s egymás szemébe néztek.

- Elmondjam?

- Igen.

- Magának elmondom. Mert maga iránt olyan bizalmam van, mint a húgomhoz... Nézze csak, valójában már meg is van a fejedelemség. Én nagyon otthon vagyok ám Bécsben. Csodálom, hogy kegyelmetekkel sose találkoztam ott. Mit nevet?

- Mi nem vagyunk grata persona Bécsben, mert...

- No?

- Mert az uramnak volt már egy feleség, hisz ő már negyvenéves elmúlt ember, én meg csak huszonhárom vagyok. És ez a felesége a bíboros unokaöccsének leánya volt, s nem tudták egymást szeretni, s elhagyta szegényt s hozzánk jött, csak mikor meghalt az a szegény asszony, akkor lettem én a feleség...

Homonnay gondolkodott. Most már tudta: Az Armpruster uram veje ez. Így rokon a bíboros kancellár, Khlesl.

- Lássa, most itt az alkalom, hogy az ura megint grata personává legyen. Mert nekem már megvannak a leveleim Bécsből, hogy mindennel segítenek, csak tavaszra az rebellió meglegyen. Mit gondol, mennyi pénz kell egy ilyen vállalathoz? Az mind hordókban jött Bécsből. Mert itt van a jó ürügy, hogy a császár megszerezze Erdélyt és Moldvát. Itt a Serbán Radul s itt vagyok én.

- Milyen bátor ember maga - szólt vidám csúfolódással.

- Igen, én az vagyok - szólt Homonnay, s rákönyökölt a könyvre, s szembenézett az asszonnyal. - De egy ilyen dolog megy magától, tudja-e, csak meg kell indítani. Mert a szegény ember ebben a világban nem tud miből élni, csak a bajból. Mert ugye, ha otthon vannak, mit nyernek, éhesek. De ha lóra ülhetnek, akkor a ló elmegy, s útban itt is talál, ott is talál az ember...

- Jaj, borzasztó - nevetett borzongva az asszony.

- Mi az a kis Erdély. Ha tavaszra felszedem a népet s kapok a császártól egy jó segítséget, akkor aztán vígan ropogtatom a Bethlehem Gábort, nem igaz? Mert az nagy gazember ám, azt úgy vélje asszonyom, ismerem, emlékszem reá a Bocskai uram udvarából. Hallgató, irigy fekete ember, mindig úgy néz, mint akinek ördög lakik a háta mögött, nem is hiszem, hogy nincs a sátánnal cimborálása, mint minden hitehagyott-félének. De csak egyszer bejussak a szép Erdélybe, itt vannak mind a Kendyek s Kornisok, s ott csak arra vár az egész világ, hogy az eretnekséget kirepítsék maguk közül. Ha a maga ura, asszonyom, erősen mellém áll, olyan főember lehet, mint senki...

Az asszony csak nevetett.

- Nekem rokonom volt a szegény Marie Christierna legbelsőbb udvari hölgye, s az öregasszony sokat beszélt Erdélyről. Hogy ott lehetne ám élni, mert jó emberek...

- És gazdagok, az egy kis meseország... én voltam ott még Bocskai urammal, olyan vidám emberek, olyan testvérek, olyan vitézek sehol sincsenek a világon...

Észre sem vették, úgy elbeszélgettek, s egyre közelebb hajlottak egymáshoz. Nem is volt bennük semmi, csak valahogy nagyon jól megértették egymást.

- Hova ment az urad? - kérdezte hirtelen Homonnay. Az asszony nevetett.

- Mindig csak ezeket az eretnekeket veri. Az neki a passziója. Még éccaka se tud nyugodni tőlük. Meghalt itt asszony, valami szegény jobbágyasszony, s ő kiadta a parancsot, nem szabad temetni, csak ha plébánost hozatnak. Most már valami egy hete, hogy nem hagyja őket. Ott van, nem is szeretek rágondolni, s ő nem hagyja. Én nem bánom, nekem mindegy, ha neki ez örömet csal...

- De magának unalmas lehet itt lakni egyedül ebben a várban...

Az asszony hallgatott.

- Mindegy az - mondta -, vannak macskáim, azoknak elmulatok.

S lefeküdt a heverőn s a cicát kezdte simogatni, s úgy csókolta, oly szenvedélyesen, mint egy szerelmes.

Homonnay melegen nézte, a térdére könyökölt, s azt mondta:

- Tudja, mondok valamit. Én nagyon szeretnék erdélyi fejedelem lenni, de ha én valaha találtam volna egy ilyen kedves nőt, akivel el lehetne a világ elől bújni s boldogan élni, akkor én a kisujjamat sem mozdítanám a fejedelemségért.

- Hmm - mondta az asszony -, az igaz, maga nem olyan kemény ember, akitől mindenkinek félnie kell.

- Nem, én egy olyan édes fiú vagyok, akit nagyon szeretni lehet.

Az asszony hangosan kacagott, s ott fektében a macskával összesimulva nézett fel, s nyelvével önkéntelenül ugyanúgy nyalogatta az ajkát, mint a cica. Homonnay megszédült. Hátha. Hátha ez az a perc, s ez az a nő, akit neki rendelt az Isten... De nem nyúlt hozzá, csak előre hajolt, s a térdére könyökölt, és erősen, s folyton csak a szemébe nézett a nőnek.

Egyszer csak nyílt az ajtó, ők észre sem vették, csak folytatták a csendet. Szemtől-szembe. Egymás szemébe égve.

Homonnay visszanéz, s a férj áll a szoba közepén.

Simoni sápadtan s komoran néz rájuk. Homonnay megijed, s feláll.

- Vártuk kegyelmedet... beszélgettünk... nagyon jól voltunk a kegyelmed asszonyával... - kezd habozni s kapkodni szavakkal.

Simoni csak áll, és lassan összefonja a karjait, s néz éles, hideg kék szemeivel.

- Uram, nekem nem kell sokat beszélni, én egy pillanat alatt meg tudok gyulladni, de meg is tudok fagyni...

Homonnay lázban.

- Mit gondol kegyelmed?

- Azt gondolom - mondja Simoni -, hogy elég volt egy Báthory Gábor ez világra... - s intett a feleségének hosszan kinyújtott kézzel, hogy menjen el.

Az asszony semmit nem értett.

- De Djördj...

A férfi mereven nézett reá, mint egy örült, s az asszony durcásan elfutott.

Soká csend volt.

- Reggel elmegyek - szólt Homonnay.

- Most - mondta a gazda.

- Most? éjszaka! a hóba, fagyba?...

- Rögtön...

Újabb csend.

- Simoni uram, gondolja meg kegyelmed mivel játszik. Már most sincs kegyelmednek jó híre az udvarnál.

- Ott a bundád, ott a süveged.

Homonnay pirulva s szégyenkezve indult, hogy felvegye. Azt érezte, hogy itt nincs sem irgalom, sem kegyelem. Csak legalább valami történt volna, hogy lenne értelme ennek az egésznek... de így... Lehangelve, kedvetlenül, az éjjeli úttól félve, nem volt más mit tenni, mint elkotródni... Az istenit ezeknek a vak szenvedélyű embereknek...

- No megállj - szitkozódott magában -, ezt megkeserülöd...

- Bossodi! - kiáltott ki az udvarra a lépcső tetejéről a gazda.

Lent az udvarban mozgás lett, s nemsokára előjött a bozontos ember.

- A nagyságos úr öméltósága eltakarodik - rivallta a házigazda -, minden pereputtyával s cselédségével egybe, lova, bora, mindene ki!

S többet egy szót sem szólt. De ott állott hajadonfővel, belemeredve a sötétbe.

Mikor Homonnay a lován ült s emberei készen állottak, még felkiáltott:

- Megállj, Simoni, ezt megfizeted, ezt az éjjeli szállást - azzal kiugratott az útra a kapun.

- S az asszony? - mondta magában - most félholtra veri ez az állat?... Dögöljön meg - tette hozzá, s kedvetlenül állította meg a lovát egy buckán, a szél septe a havat, átkozott idő s veszett ügy, az utat se lelik meg ebben az istenítéletben.

- Megállj Simoni, ezért meghalsz - mondta emberei füle hallatára.

A harcsabajszú felnézett rá, látni lehetett, hogy urával érez.

[III]

Mi köze neki ezekhez a bútorokhoz, amelyek a fejedelemség bútorai, s nem az övé. Semmi itt nincs, ami neki kedves. A lelke tele van érzésekkel és hangokkal és színekkel, ízekkel. Hova lett gyermekora, hova lettek hatalmas testvérei, rokonjai, bátyjai s nénejei, hova lett az a világ, amelyben mint kis árva nőtt fel: hát soha nem lesz neki élete és magáralválása. Mindig csak kezdeni, csak kezdeni. Újra s újra építeni a fészket, mint a fecske a falon; egyiket lerontják, újra építeni; másikat elrabolják, s újra fészkelni!

Az egész lelke azzal a forró vággyal van tele, hogy megbújjon a szerelmesével valahol kis zugban, ahova a szél sem fúj be, s így télidőn bár olyan havasokban lakna, ahova még a madár sem jut el, ahol a szarvasok és az őzek jönnek egy kis szénát könyörögni szomorú szemekkel - csak ott volna mellette az ő édesé, az ő egyetlene, akiből oly kevés jutott neki egy életen át.

Csak a kezét csapkodta össze, mikor végig s végig ment a termen. Az arca sírásra bigyeredett. Minek ez, minek ez. Sem teste, sem lelke nem kívánta a fejedelemséget. Minek az neki, hogy emberek bámuljanak rá, mint egy csodára. Minek kell neki az ország dolgán töprengeni, mindig csak félni, csak reszketni, csak iszonyodni. Éjjel nem aludni, nappal meg nem nyugohodni.

Ahogy magában maradt, rögtön ömlött a könny a szeméből, mint egy élő forrás, bánatnak kiapadhatatlan forrása.

Hiszen ha ésszel lehetne élni. Ésszel tudja, hogy ennek így kell lenni.

Hiszen ismeri urát, emberét. Tudja, hogy az arra lett, arra van, hogy egy beteg ország bolond szívét hordja magában, de minek az. Mért kellett őneki oly igen s oly halálosan megszeretni egy embert, akinek csak egy igen-igen kicsi része, majdnem semmi porcikája az övé. Mert azt ezren és tízezen tartják magukénak. Fejedelem... Oh az a rongyos-bongyos kis kócos fiú, aki se úri lenni nem tudott, sem senkifia nem volt, mikor megszerette, mert hiszen azért szerette meg, mert oly árva volt s szegény. Ő, a nagyúrlány, ezt a kimondhatatlan hűséges nagy szeméit szerette meg, azokat az áhítatos nagy szemeket, amelyek úgy néztek rá, mint a felesedező a megváltóra.

Jön, megeszi ebédjét, lenyeli falatját s megy. Megy, mert másutt is várják. Hát ki neki az a sok mások, akik rá várnak, akikért neki kell élni és dolgozni s gondoskodni...

S itt tudja, itt hagyja, elmegy, mert mindenki sietőbb, fontosabb, mint az egy asszony, aki sírva marad le róla, mint egy senki...

Belekuporodott egy nagy székbe, mint egy beteg macska. Összekuporodott s fázott. Mert itt mindig fázni, csak fázni kell. Úgy vágyott a melegre, a jó szobamelegre, amit itt elérni nem lehet, mert ajtók s ablakok húznak, hiába fűt, csak a hideg levegőnek.

Élet ez?

Nem, ez nem élet. Feje fáj, s mindene fáj és beteg. Enni nem tud, aludni nem tud, csak vonszolja magát az életben. Az a rettenetes idő örökre tönkretette, mikor neki kellett harcot állani. Mikor Dévában fegyveresek, hadsereg vette körül, s neki minden csáklyát a maga szívére kellett érezni... Mikor vad férfiak harcos csapata retteggett. S neki kellett a hősnek és a kitartónak lenni, aki lelket verjen maga embereibe... s neki kellett erőt adni, neki, akinek csak könnyei vannak és fájdalom az élete, mint a Jézus Krisztusé a keresztfán... Ah, nem; mint az édességes Szűz Máriáé, aki nem tudja, kit szült ez világnak...

Egyszer csak ott állott előtte vénasszonya, Borka, aki szokott nesztelen járásával úgy jött s ment, hogy észre sem lehetett venni.

- Nagyságos asszonyom, egy instanciás nagyasszony van kívül az küs házban - mondta.

A fejedelemasszony fölriadt. Igen, az élet kopogtat, nem lehet elbújni.

- Ki volna?

- Kendy asszony, özvegy üdös úrasszony.

- Hozd bé.

- Ide?

- Csak.

A vénasszony elment, s ő maga darabig úgy állott. Hogy neki is fejedelmi dolgokat kell végezni, nagy családok büszke asszonyai jöttek hozzá és kérték segítségét s neki instáltak. Hogy ő külföldi volt, Magyarországról való, nem volt benne az erdélyi atyafiságokban, s ez még idegenebbé tette.

Különös egy öreg nő lépett be. Magas hajlott agg volt, apró fekete szemei fürgén néztek, s fogatlan szája úgy beesve, hogy az álla hegyesen állott ki s fényes volt. Az arcéle, mint egy karvaly s piros volt a csípős hidegtől, s mély bókkal közeledett a fejedelemasszonyhoz.

- Nagyságos fejedelemasszony - mondta rebegeve, s úgy elfogódott, hogy könny öntötte el az arcát.

- Üljön le, néném s asszonyom - szólt a fejedelemasszony, s csodára nézte az öregasszony különös ruháját.

Hosszú, sleppes, dohányszínű volt ez a ruha, valami olyan, amit már ember nem viselt, talán a János fejedelem idejében. Oly keskeny kötényke volt előtte, amely arasz szélességű volt, s egész a földig ért. Vállán pedig pici kerek gallér volt, mely könyökéig sem ért, s oly fiatalosnak tűnt fel, ahogy azt valaha ifjú asszonyok viselhették, de egy agg nőn csodajó volt, ha ki akarta magát nevetetni. S a fejdísz. A fejedelemasszony kettőbe osztott haja, egyszerű viselete mellett érthetetlen volt az a sokágú fonadékból készült hajviselet, amelyet alig lehetett a vén asszonyság gyér fején egybeszerkeszteni, s még annak a tetején egy ici-pici csipetke fejkötő, aranszálakból s fekete bársonyból, csak hogy az arany fekete volt már az időtől s a bársony verhenyeges.

- Nagyságos fejedelemasszony, szolgálatomat adom kegyelmednek - mondta sipegő hangon a néné - , izenetét megkapám, s hallám vala hozzámvaló nagy jóakarátát.

- Kendyné asszonyám? - kérdezte ösztönszerűen a fejedelemasszony, s az öreg hölgy összecsuklott, s újra sírva fakadt. De oly különös vala sírása, hogy egy pillanat múlva már ömlött a szapora szó fogatlan szájából, s oly hosszan és mézesen, hogy vége-hossza nem volt.

- Üljk le, oh üljk le asszonyám, ne fáradjon kérem méltóságodat - mondta s erőszakkal beleültette egy öreg székbe. De az ott is úgy ült, oly csodálatosan, pipeskedve, mint egy kisleány, s csak beszélt, beszélt.

- ...hozzámvaló jóakarátját Nagyságodnak édes szerelmes gyönyörűségem, kegyelmednek Isten imádásával akarom megszolgálni minden hozzám való jóakarátját, életem fogytaig, hogy kegyelmed ily gondot kíván reám viselnie, nem az én szolgálatoméért, hanem az Úristent nézte s az én árva özvegy voltomat. Gondotviselésre is mikor dolgom esik, nincsen hová bíznom, kemedet kell meglelnem s kemednek könyörögnem. Értem azt, hogy kemednek sok dolga

vagyon és jelesb gondjai vagynak, azt én nem érdemlem kemedtől, hogy kemed énértem ennyire munkálkodnék ilyen szegény megnyomorodott özvegy asszonyért, és a kemed dolgait hátrahagyni az én dolgaimért, mert kell kemednek az én dolgaim kicsinyeknek tessenek, és munkát énértem mívelné.

A fejedelemné álmélkodva nézte őt; Kendy Istvánnak volt édesanyja, akit Báthory Gábor száműzött a fejedelemség próbája miatt. Annak a Kendy Sándornak özvegye, kit fejedelemség miatt Báthory Zsigmond fejeztetett le.

- Mindent asszonyám, mindent, ami csekély tehetségünkben telik - mondta a fejedelemasszony, s az ő szeme is könnybe lábadt... Mégis, anya, s neki már nincs reménye rá, hogy gyermekeit újra lássa. - Méltóságodnak fiat adott az Isten, s én értem az édesanyát, hogy soha nem láthatja szerelmes gyerekét.

Az öregasszony szípgott és sírt és szaporán:

- Nem mondhatok mást kelmednek, mint szerető anyámnak, mert a fejedelemné az anyja minden alattvalójának, nagyságos asszonyom, megértettem akaratjából, hogy mikor az Úristen tekegyelmedet ez itt való hazába hoznája, és meglátná kegyelmedet, nagyobb szeretettel nem várhatná avagy nem láthatná kegyelmed szülője édesanyja sem, mint én akarnám kegyelmedet látnom. Azért lássa kegyelmed szerelmes anyám, mit kelljen kegyelmednek ez dologban mívelned. Viseljen gondot kegyelmed reám, ha az felséges Úristennek kellemetes, hogy valami szerencsével szeressen, olyat adhat, vagy olyat szerethet, aki soha nem volt, avagy viszont, ha őfelségének nem kellemetes, azért semmi kárt nem vallunk benne...

A fejedelemasszony hallgatta, csak hallgatta a vénasszony kifogyhatatlan szaporaságú beszédét, s arra gondolt, hogy most már megérti, hogy történhetett, hogy ennek az úriasszonynak néhai férje fejedelemség bűnében volt vétkes, s így fejét veszté, s fia szintén ugyanabba keveredett. Valami oly elviselhetetlen méltóságkeresés volt minden mozdulatában, minden arcvonásában s minden szavában, hogy érezni kellett a kimondhatatlan nagyravágyást, amely ma sem adott alább benne.

- Mivel lehetek méltóságodnak szolgálatjára, nagyságos asszonyom - mondta neki.

Az öreg hölgy összezsapta a kezét, és soká nézett maga elé kiapadt szemekkel.

- Kérlek én szerető anyám, hogy szólnál fejedelem urunk önagyságával ez dologról, az én dolgomról. Kell tekegyelmednek valamit mívelni az én dologomban, ha pedig semmiképpen nem - akkor egyezkedni, hogy ne maradnék mindenestől fogva üresen, mert az Úristen után tekegyelmedhez kell jelesben bíznom... továbbá kérem kegyelmedet, hogy viseljen gondot a Daru agárra és Szuka ebemre is, kit hoztam ajándékon nagyságodnak öröme... És a Vass Emericus féle dolgot is végezze el kegyelmed, mert naponta károsak vagyunk az ő birodalma miatt. Továbbá az Istvády pap úr dolgát is végezze el kegyelmed, az Ártándy Pál is mostan odafel vagyon Viennában, Farkas öcsém is semmiképpen be nem jöhet az országban...

A fejedelemasszony kábultan hallgatta a kizuhanó panaszokat, amelyeket nem ismert, csak inkább a neveket.

Az öreg dáma szelesen folytatta:

- Továbbá Mojzes uramnének is van elég baja. Székely Mojzesné, ki tizenkét évvel ezelőtt Erdély fejedelemasszonya volt, s mit tesz Isten ő szent felsége, ura elesik, s ő elmarad fiatalon; kért, hogy szólnék Nagyságodnak, felséges asszonyom, emlékezzék meg róla, kinek kenyérben is szükiben jut ma, s egy váltó ruhája nincs... holott mondják vala, hogy felségednek férje,

amaz nagytekintetű s felséges Bethlen Gábiel szeretője lett volna, s most ily szegénységben sínylődvé hagyja...

- Nem tudom, mint mond asszonyám - szolt elfehéredve a fejedelemasszony.

Mint puskalövés, úgy ütötte szívét a szó, hogy a férjét más asszony is ismeri, hogy jussot tart rá, hogy nyilvánosan együtt említi valaki, az ő emberét más nő nevével.

Az agg nő tovább siette:

- Velem baráti szomszéd, tudja kegyelmed, csak igen szűkösen s nehezen, mint magam; atyjaura, Farkas uram, nagy korhely s kemény ember lévén, semmit sem hagyta rá, mikor ő amaz szegénybeli Székely Mózeshez ment, s most alig van betevője, pedig szép volt valaha, s meg kell becsülni, mert fejedelem árvája s özvegye! Nekünk erdélyieknek csak egy nagy sorunk van, a fejedelemség s vajdaság.

- Sosem találkoztam vele - mondta a fejedelemasszony halkan.

- Nemigen lehet az utóbbi időkben embernek emberrel találkozni, elmúlnak a régi szép idők, mikor szánon s havon farsangoltak az úrrendek. István vajda idejében volt Erdélynek aranyideje, kedvesem, magam is voltam a lengyel udvarban, mennyi dísz és arany szépség volt, mintegy előmölve pataokban folyt az úton s útfélen, a lengyel dámák s oh a lengyel hercegek s előkelők... Lakodalom és multság volt akkor az élet, oh s azóta. Még Endrének volt valamely öröme, de Zsigmond már csak olyan erőltetett uraság vala, hogy társzekérrel hordták ki a kincset, galambom, s az ő bolondsági! Aj, Báthory Boldizsár s Béldi Pál és a nagy farsangolások itáliai módra... De azóta semmi. Szegény Anna, ki amaz székelybe beleháborodott, s a fiatal Bethlehem Gábor, ki csapta körötte a szelet, s esküdött, és fiatal fővel mindig körötte járt, s ura helyett ura volt, míg a harcokon el nem esett a kocka...

A fejedelemasszony megiszonyodott. Etette magát a kinnal, tudta, hogy ez mind annakelőtte volt, míg őt megismerte volna az ura, s mégis fájt. Nem érzett gyűlöletet az iránt a régimódi vénasszony iránt, aki egész idő alatt egy szőnyit alig mondott arról, amiért voltaképpen jött, hogy kegyelmet kér száműzött fiáért, s íme azt nem bírta elviselni, hogy bele ne szúrjon valamiképp az ő lelki békéjébe.

- Nem felejttem el szólni uramnak - mondta csöndesen, s érezte, hogy ez az erdélyi nagyúri asszony szegényen s eltiporva s testi-lelki bájait elvesztve, magát különbnek s valakibbnek érzi nála, de már megtanulta Erdélyben, hogy az embernek egyszerre két arcot kell mutatnia. Itt mindenki fejedelem s fejedelmi személy. Csak az nem, aki viseli a méltóságot.

Amint kikísérte a nagyasszonyt, a másik szobában már hárman voltak szomorú s tűnődő s kétségbeesett teremtések. Nők, akiknek az arcára bánat volt írva. Az inasok a tüzet csinálták, fűjták a kandalló elé térdelve ketten is, a harmadik most ment kifelé a fűszárral, oly furcsa mozgás s nyüzsgés volt. Igazán harag volt benne, hogy e szűk s lehetetlen időt kellett eltölteni. Majd Szebenben másképp lesz. Ott van fejedelmi palota. Hely és mód. Ott lehet élni. Hogy is lehet e kis zugokban urat és jóltevőt játszani.

Az egyik dámát megismerte, Kornis Ádámné volt, maga is Kornis lány, ehhez sietett, s legelsőnek őt tessékelt be a belső szobába.

- Hogy kerülsz ide, nagyságos asszonyom - mondta neki -, az istenért, csak nincs neked is bajod, kinek legyen jó dolga, ha Ádámnénak nincs? Hozzá vagyok szokva, hogy csak a bajosok keresnek engem.

Kornis Ádámné magas, sápadt, májbeteg asszony volt, az arca egészen sárga, s barna szemeiből könny kezdett folyni.

- Nagyságos asszonyom - felelte -, emlékszel reám?... mily boldog vagyok.

A fejedelemasszony biztatóan nézett rá; lám, egyszerre csak ő lett egész világ gyóntatója s mentsvára, ő a szegény árva Károlyi Zsuzsanna, akinek sem égen, sem földön senkije és semmije, csak az egy ura, s az is oly távol van, hogy néha úgy érzi, neki is instanciával kell hozzá folyamodni.

- Mindent mondj el, szerelmesem - szólott, s lágy kezét rátette a szemben ülő síró asszony összekulcsolt kezeire, mire ez még hevesebb zokogásban tört ki.

- Mindent elmondok nagyságodnak, mindent, ha immár annyi sok fejünk füstibe s gyalázatunkba került, ne legyünk károsak is miatta - mondta csöndesen s töredezően -, tudja nagyságod, hogy Kemény Boldizsár uram újra megházasodott, s elvette Tornyai Sófiát, azóta mindenben megváltozott. Gyámom volt nekem mint atyámnak egyetlen híve s barátja, s mindaddig, amíg az új életbe nem jött, addig jól viselte gondunkat, de itt vagyok hét gyerekemmel s egy szélverte urammal, akit az ágyból kiemelni negyed esztendeje nem lehet, van az ágya felett a mennyezethez kötve egy vastag kötélrész, avval tud segíteni csak magán, hogy megmozdítsa termetét s nekem egyedül kell végezniem mindent, ha akarom, hogy gyermekeim éhen ne haljanak. Most hallgasd el, hogy nekem mit kell a jobbágyokkal s munkásokkal harcolni. Mit ér egy asszonyember szava, s íme most meghal az én anyai nagybátyám, Kornis Pál, s reám kell maradjon mint egy örökösre az egész apahidai birtok és kastély, s jön az én jóltevő gyámom és bátyám, Kemény Boldizsár uram, beíratta magának a semmiről nem tudó, csak jó akaró fejedelemmel Apahidát, az én birtokomat, mint magvaszakadottat, fiának Jánoskának. Hát hova menjek segítségért. Gábris fejedelem nem kedvelt bennünket s Kornis Boldizsár gáztette miatt őt kivégeztette, azóta minden Kornis veszett név volt előtte, s a Kemény volt csak a kedves. Már mit tegyünk s mire menjünk, mikor egy hatalmas az özvegyen mindig által-ugorhat, sem földemből, sem erdőmből semmi hasznom nincsen, gyermekeim vadon nőnek fel, s el kell néznem, hogy sem betűvetést, sem harci dolgokat nem tanulnak, csak a medvékkel játszódnak s birkóznak a szérűn, s erre a mi gyámunk és istápunk így bánik el velünk: haj, haj, bizony még előttem lészen a nagy oltár...

A fejedelemasszony gyöngéden hallgatta, mennyi baj s baj, s mindenkinek csak baja van. Mikor ő bejött ebbe az országba, itt csak uraságot látott és nagyúri életet, és most csak bánatot s nyomort s istentelenséget.

Igyekezett megvigasztalni a szegény Kornisnét, s hogy az elment, már a kisserőben a melegedő kandalló körül hatan vagy heten állottak s ültek, s azt sem tudta, kit s melyiket fogadja először.

Egy Sárpatakyné jött először be hozzá, s elmondta, hogy leánya rossz hírbe keveredett, hogy bűbájban találták, s nem igaz, holott csak az volt, hogy a gyermek szépecske s fiatalocskas, s a Báthory Gábor fejedelem erkölce erősen elterjedt az urak közt, s most minden leánynak s ifiasszonynak vagy rossznak kell lenni vagy pusztulni mind családjával együtt.

- De most reménység vagy, hogy Isten végét veti a latroknak, kancellár uram is mondta, mikor a nyolc hordó bort bevitték neki, s mégis semmi sem történt, nincs más segítség, csak az egy fejedelem szíve és jósága.

Vereös Péterné, Sarmasághy Ilona jött aztán nagy titkosan, s a fejbúbjáig s talpáig egyformán bebugyolált kis kövér asszony, arról beszélt, hogy most hajtották el minden marháját az adószedők, még olyan adókért, akiket Báthory fejedelem szedett be, és suttozva, mint országos titokról beszélt egy ezüst poharáról, akit a portára küldött a volt fejedelem.

Aztán Dudith Pálné jött be, aki térdre vetette magát, s ruhája s köténye szegélyét csókolta, édes testvéreire panaszkodott, akik minden rablóknál nagyobb zsiványok, és őt vagyonából s erkölcséből kiforgatták, és ő rossz ura miatt semmire sem mehet, már ott van, hogy poklostelki házát át kellett adni testvérbátyjának, aki őt kisemmizte szép ígéretekkel, s most gyerekei szét vannak szórva, mint a cigányok, s neki nincs fejét hol lehajtani, már vénasszonynak is elállana, csak volna, aki gondot viselne rá...

És ez így ment végtelenül, egyik baj a másik után, egy nyomorúság nagyobb a másiknál.

Kétórai sírások s panaszok után azt mondta a fejedelemasszony:

- Istennek kellene lennem, hogy ezt mind meggyógyítsam.

Akkor jött egy asszony, akinek nevét sem hallotta, Szentpálnénak mondta magát, s már annak beszédére sem bírt figyelni, s mikor a szokott áldásmondások s hálálkodásoknak vége volt, az asszony így szólt:

- Nagyságos asszony, ha nekem ezt megteszed, olyat mondok, hogy mind te, mind urad, a fejedelem önagysága hálásan fogjátok megköszönni: mert tudjátok meg, most jött bé Magyarországról egy rokonom, Kassa mellől, Szikszóról, Abajiné asszony, Kamócsy lány, akit oda vittek férjhez, s nem tudott kijönni a magyar rokonokkal ura halála után, s hazajött meghalni. Azt mondja, odaki azt beszélnek, biztosan tudja, lelkére esküdi, olyantól, aki érti, hogy Homonnay az udvarral paktál.

A fejedelemasszony megremegett.

- Homonnay?

- Igen, nagyságos asszonyom.

- A bécsi udvarral?

- Bizony, s hogy már a megyékben dolgozik.

A fejedelemasszony lassan elsápadt.

Az asszony megijedt a sápadástól, s megbánta, hogy szólt:

- No iszen, az nem sokat teszen - mondta sebesen -, egész világ tudja, hogy kicsodák a Homonnay-félék, szélfutó bestye csavargók, senki nem ad szavukra.

A fejedelemasszony csak hallgatott. Megfordult vele az egész ház, jaj, megremegett az egész lelke. Ez háború.

- S aztán sokat beszélnek az emberek, s talán nem is igaz - hadarta az asszony s már nagyon bánta, amit tett, mert félt, hogy ahelyett, hogy haszna lenne a hírhozásból, még ő fogja megszervedni a bosszú kezét.

El is búcsúzott hamarosan, s tétován ment el.

Még volt valaki odakint, de a fejedelemasszony oly borzongást érzett, mint akit a hideg kilel, s azt mondta az udvari asszonynak, vesse meg az ágyát, le kell feküdnie, azt az instanciást, aki vár, küldje el.

A fejedelemasszony halálos betegnek érezte magát.

S le is feküdt. Úgy feküdt az ágyba, mint egy nagy beteg, befordult a falnak, vénasszonya gondosan betakargatta, s ő csak didergett, foga is zörgött, s érezte, hogy ajka lila, s szeme beesett.

Talán egy kicsit el is szunnyadt, de hamar felserkent, s rémülten nézett a falra, mely már egészen sötét volt, jaj istenem - mondta magában, s nyögött, nyöszörgött.

Valami hideglelős borzongást érzett. Rettegett a fejedelemségért.

- Mit vállalt, mit vállalt - mondta magában s a foga összeverődött.

A teste vértelen volt, s a lábai fagyottak. Keskeny lábai mindig olyanok voltak mint a jég. Az ura gyakran órákig melengette, míg kissé engedett a félelmes hidegség. Vértelen volt, kezei, lábai érezték meg. Nagyon tudott fájni. De nem a hidegtől, hanem az izgalomtól.

Most iszonyúan erőt vett rajta a rémség. Ez az elviselhetetlen sok panasz, borzalom, amivel telve érezte az egész világot s erkölcsi felelősséget érzett miatta. Ezek a nagyúri nők, akik úgy voltak nevelve, büszkének s boldognak, akiknek tulajdona volt az ország, mert akkora hegyek és erdők voltak a birtokukban, s annyi nép, hogy számukat nem ismerték. Mi van ebben az országban, ha nagy asszonyok itt tartanak, s mi lehet akkor a kunyhókban és a nyomorgó tűzhelyek mellett.

És ezt mind egy ember veszi magára. Jaj minek az, minek az.

Jaj, milyen szerencsétlen ő, hogy neki bele kellett kerülni ebbe a szörnyűséges életbe. Nem így gondolta ő ezt annak idején.

Az ágy süllyedt vele, s repült és hintázott, s hányásingere volt, s úgy érezte, rögtön vége.

Hirtelen kifordult az ágyból, vénasszonya ott ült hűségesen az ágy lábánál, mozdult, ijedt.

- Edényt!

Vonaglott s ökredezett, de nem jött semmi, csak egy kevés zöld nyálka, amely után keserű maradt a szája, s hideg verejték lepte el a homlokát s az egész testét.

A vénasszony visszafektette, betakargatta, újabb nagy puha párnákat rakott rá, de mit ér, ha minden oly hideg, mint a jég. Nem bírt felmelegedni, érezte, ahogy mindenfelé besüvít a szél, mintha a dunnái alatt viharok futnának keresztül.

Végképpen szerencsétlennek érezte magát. Mért veri őt az Isten ilyen igen. Mi boldog tudott volna lenni a legkisebb zugban is, ha azzal együtt búhat meg a szellő elől, akit szeret. S mért kellett neki megszeretni ezt a boldogtalan embert, aki oly vaseszséggel jő-megy, s veszi magára a keresztet...

A pappal beszélt délelőtt. A pap, Keserűi Dajka János uram, nevéhez illően, szemérmesen beteg ember volt, sovány és csendes szavú, s arról beszélt, hogy a Krisztus magára vette az emberiség bűneit. Szegény Krisztus. Egész életében üldözték és csúfolták és vesztére voltak, és ő tűrte, némán és boldogan, mert tudta, hogy ez a rendeltetése, s vitte a keresztet.

- Én nem bírom - mondta magában, összegubbaszkodva s betegen -, én nem bírom, én nem bírom már ezt a keresztet...

Annak, aki vállalta, talán más: de ő nem vállalta. Ő nem akart soha keresztet viselni: ő boldog akart lenni. Ember akart lenni. Asszony. Nem érzett magában semmi hivatást, őt összetöri ez a kereszt és szerencsétlenné teszi. És nem lát szabadulást, mert nem tudja, hogy lehet ez alól kivonni magát...

S az a kedves, vidám fiú, avval a csontos soványságával, amilyen volt, mikor megismerte, a komoly vidámságával, az örökké tréfára álló szavával, a szorgalmas udvarlósággal, a figyelmes szívességével, mert nincs olyan ember több, mint ez. De mért megy tovább egy olyan úton, amelynek nem lehet vége s jó vége soha. Szerelmes Isten, mi lesz ebből. S nem tud egy meg-

könnyebbítő gondolatot. Úgy érzi, ha ébren van, mintha álmodnék, mintha lidércek ragadnák s röptének ismeretlen szakadékokon keresztül. Egyszerre megriadt. Még egy háború, még egy dévai ostrom, magyarok s németek, még egy olyan borzasztóság, mint a gyulafejérvári fogság, s a Báthory Gábor éjjeli jötte.

Nem, nem, ez nem lehet...

Az ura hangját hallotta, s erre még jobban belebújt a takarókba, s száját összeszorította.

- Kincsem? - mondta felette csöndes dörmögő hangján a fejedelem.

- Mi baja, kedvesem?...

Soká nem szólt.

Az ember ráhajolt, s csókolni kezdte a haját. Simogatta a vékony szálú barna haját a homlokát, s megijedt, mikor megérezte a nedvességet a bőrén.

- Beteg-e angyalom? Ilyen hirtelen, szívem?

- Jaj - mondta üresen a fejedelemasszony, s újra felnyöszörgött: - jajaj...

Az ura hallgatott.

- Jaj nekem, jaj - mondta újra.

- Mije fáj? mije fáj?... Úristen, Isten...

- Jaj - mondta az asszony, s egyebet nem tudott, csak azt mondani, hogy: - jaj.

- Gyomra?... Itt?... - s próbált a paplan alá nyúlni és kitapintani, de ujjait hidegeknek érezte, s csak a meleg takarón át fogta.

- Nem... itt - szólt az asszony, s a szívére tette ura kezét.

- Szíved?

- Az.

- Miért?... Történt valami?...

- Nem tudom, Gábor, én nem bírom, én nem bírom ezt az életet.

Bethlen hallgatott s várt.

- Olyan sokan voltak megint itt, annyi baj s panasz, istennek kellene lennem, azon segíteni.

- Mért adja oda magát a mások bajának?

Elhatározta, hogy többet instanciásokat be nem bocsát feleségéhez... Azon gondolkodott, kit állítson örül felesége ajtaja elé, aki el tudja szépszerével zavarni a búsultakat és panaszkodókat...

Csak sokára tudta annyira venni az asszonyt, hogy egy kicsit eszméljen.

Leült a felesége ágya szélére. Jól beült a keskeny ágyba, s az asszony beljebb vonult, be a fal felé. Karját a felesége karján fektette a dunyhán keresztül, s az asszony nyakán maradtak erős ujjai. Úgy nézett rá, gyöngéden és szeretettel, de mintha az asszony elmúlt volna, semmi lett volna hatalmas egészsége alatt.

Félt, hogy az asszony már megint az előbbi nehéz dolgokat folytatja, azért, ahogy férfiak kemény, egészséges, tevékeny férfiak szokták, elkezdett arról beszélni, amivel tele volt, amit végzett:

- Ma sokat s jól csinálhattam - mondta elégedetten.

- Háborút? - nyöszörgött Zsuzsanna.

- Isten ments... örömöm van. Nem kell az erdélyieket féltetni. Mikor a hajdúk kimentek az országból, egy lábos jószágot nem hagytak itt, akkor jött a török had, s ne felejtjük, tavaly nyáron Forgách Zsigmond is itt járt hadsereggel, az is megevett, amit csak tudott... Már úgy látszott, mikor november elején a török kisépertetett, hogy úgy maradunk, mint szüret után a töke... Úristen, honnan lesz nekem egy gyermeklovam s egy tehenem, bornyam... Hát ma jön Gyerőffy uram, hogy hajtják már le a hegyekből az elrekkentett marhát s barmot... Hála istennek, minden parancsolat nélkül felhajtották a havasokba a lábas jószágot, de még a tyúkokat s kakasokat is, és az oláh kalyibákban tartották őket. Mind a hét megyében az most a főispánok dolga, hogy a népet felbiztassák s bátorítsák, hogy a legnagyobb nyugalommal hozzák le a falvakba amijük van, semmi bántódása senkinek, semminek nem lészen én arra fejedelmi voksomat adom, hogy ebben az esztendőben semmiféle ellenség az ország belsejébe a lábát be nem teszi...

- Mer ez magán áll.

- Persze hogy rajtam. Ha tavaly ilyenkor Báthory megfogadta volna tanácsunkat, tavaly se lett volna semmi... Kellett neki háborút vinni Oláhországra... Szóval a legelső, amit csinálni kell, hogy minden úrnak és lovas vagy ökrös gazdának szekere legyen... Mert szekér nélkül meg nem moccanhat... Ahol csak szekércsináló mestereket fel tudnak hajtani, azt mind a fejedelmi műhelyekbe hordják, s azok már köszörülik a bárdot és szekercét, fűrész, vésőt, és ezer szekeret kell az országban január hónapban legkevesebbet megcsinálni...

Simogatta felesége karját, mintha az ország címere volna. Szép is volt a Károlyi Zsuzsanna karja s teste, csak az arcán lehetett meglátni a szenvedést.

- Szekereket és vonó jószágot beállítani, ez a legelső. Már februáriusban a mezei gazdasági szerszámokat, ekéket, boronákat kell sürgősen csinálni. A kovácsok már be vannak iktatva. Minden faluban és minden uradalomban műhelynek kell lenni és csinálni a vasszeget és az ekevasakat. Február végére már hozzá lehet fogni a leégett házak felépítéséhez. Fa van elég. Már a hegyekben a favágó munkások amennyit tudnak, dolgoznak. Mihelyt az utak használatosak lesznek, rögtön megkezdik, hogy leeresszék a megmunkált gerendákat. Ahol jó vizek vannak, ott fűrészmalmost kell már most építeniek. Gyerőffy uram tizenkét malmot állít. Még csak fundálja, de február közepén már azoknak dolgozni kell, a szászoknak ki van adva a parancs, hogy elegendő fűrészről gondoskodjanak. Ez az első, a vasbeli munka. És ezeket vadította meg legjobban a szerencsétlen Gábris...

- No hiszen Nagyságodnak az semmi. Nagyságod márciusra már mindent megépít.

- Márciusba el akarom kezdeni az építést, mert mire a tavasz megnyílik, akkorára bele kell akasztani az ekét a földbe. Pénz kell itt mindenre, a fiskális direktorral Péchy uram mindennap alkuszik, hogy az arany s ezüst bányákat hogy lehetne leghamarabb elkezdeni... Minden romban van; aranyat már tíz esztendő óta nem bányásztak. A kénesőre számítok leghamarabb, annak jó ára van, s akármennyit el lehet adni a tót impériumra, Pozsonyba akármikor... Adót bizony most nem tudok szedetni, miből fizessenek, vannak falvak, hogy egész faluban nincs két forint... Hanem a harmincadokat mind új kézbe kell adni... nagyon elhatalmasodott a lopás... pedig csak tiszta kezű emberekkel tudom magamat rendbeszedni... Haller István nagyon derék fiatalember, evvel még legtöbbre megyek...

Zsuzsannának zúgott a feje, kavargott előtte a rettentő sok tennivaló, ami az ura szavaiból áradt.

Elfordította fejét s szeretne volna fülét viasszal betömni.

Bethlen látta a felesége arcán a gyötrődést s elhallgatott.

- Babám, kis babám - duruzsolta neki.

A szoba egész sötét volt már, csak a tűz fénye világított a nagy kandallóból. Nedves volt a fa, s csendesen sirdogáltak a lángok, s nagyokat lobbantak, meg újra elszelídültek.

Csönd volt, hallgattak.

Fázol, kicsim? - cirókázott s belefúrta szakállas arcát az asszony nyakába.

Meleg volt az asszony, s ő eldőlt mellette a fekvőhelyen. Ahogy kinyújtotta tagjait, ő is fáradtságot érzett. Egy pillanatig szédült is, s amint elnyúlt, egész hosszában ráborult a fáradtság.

Hirtelen hevesen s keményen szorította magához az asszonyi testet úgy mindenestül.

- Kedvesem, édesem - csak ezt suttogta a fülébe -, te édesem, te édes kicsi kedves.

Az asszony testét tűz futotta el. Kiszabadította karját a takaró alól, s megölelte az ura fejét.

Ez jó volt, ez a férfi. Hogy ez van és hogy ez ilyen férfi neki. Görcsösen szorította a fejét, s ujjaival fésülte hosszú haját.

A férfi felhasználta az asszonyi gyenge percet, s végighaladtak ujjai a vékony s karcsú tetemen.

Mikor emberi dolgok jönnek, elül az ész, és a gondolat s csak akkor jön az újra meg, ha a vér duzzadtsága megcsillapul.

Akkor az asszony fonódik újra szederindásan az ura törzsére, hálásan s kis boldogsággal.

- Hiszen csak bírnék a félelemmel, Gábor - s halk csókkal lepte el ura arcát...

- Lássá pedig lelkem, oly szép ajándékot hoztam magának, öröme lenne benne. Örmény kalmárok jöttek, s szép mindeneket találtam holmijaik közt.

- Nem, nem, nem kell.

- Nem választottam ki semmit, magad választol majd, ami jólesik.

Az asszony hallgatott.

- Szebenbe bevonulásunkra mit csináltatsz ruhát, szerelmes feleségem? Bársonyt vagy atlacot? Mit kívánsz, mit kívánsz?

Az asszony igen halkán suttogta:

- Szemfedeletem.

A fejedelem megdöbbszent. Kezét otthagya az asszony szívére, s hirtelen rászakadó némaság után mondta:

- Az is megjön, szívem.

Az asszony nyöszörgő hangot adott, mint a beteg gyermek, akit a láz elkap.

Soká hallgattak.

- Lássá, Gábor - mondta aztán az asszony, aki megbánta, hogy most, mikor oly jó volt hozzá az ura, kimondta azt a szót, amelyet azelőtt gondolt el; de ki kellett mondania, mert az volt életének egyetlen vigasztalása, hogy a halált áhította, a szép, békés boldog halált. - Ha legkisebb gyermekkoromra gondolok is vissza, akkor is csak annak ismerem magamat, aki ma

valyok. Igaz, van bennem valami kötelességtudás, van bennem a kicsiknek az az önmagát feláldozó gyengesége... Én soha, soha nem tudtam másat kihasználni a magam javára, csak én akartam mindig másoknak segítségére lenni... Mikor kicsi lány voltam, Katával együtt tanultuk a betűvetést, a mesternél, aki hozzánk járt és igen szigorú volt. Engem mindig dicsért, mert én szorgalmas voltam, mert szorgalmas, aki fél. S én nem bírtam elviselni, hogy megfenyítsen a mogyoróvesszővel, mint a fiúkat, akikről lefonta a ruhát, s meztelen testüket véresre verte, s Katát is nemegyszer bottal igazította az útra... Történt egyszer, hogy másodnapra igen nagy leckét adott... Írásban kellett sokat, sokat írni. Én egész délután míveltem, s Kata játszott a kertben a galambokkal és a csikókkal, s én folyton érte rettegtem, hogy mi lesz, ha nem készíti el a pensemot.. S nem csinálta... Elmúlt a nap, s jött a setét este és le kellett feküdni s az ő papirosa üres volt... Akkor és első álmomból felserkentem, s nem bírtam megnyugodni, folyton csak Katáért rettegtem és a másnapi verést éreztem kicsiny testemben, amit ő fog kapni... És felkeltem, s meggyújtottam az olajmécsest a parázson, s leültem egy ingben, a hideg téiben az asztal mellé, és hozzáfogtam megcsinálni minden írást, amit neki kellett... Soká, soká dolgoztam, mert nagyon nehéz volt. Már majdnem reggel volt, mikor elkészültem. Akkor lefeküdtem vacogó foggal, átfagyva és megdermedve, de míg dolgoztam, nem is vettem észre a fagyot és hideget... S jött másnap az oskolamester, s nem is kérte a papírt. Meg se nézte, hogy mit csináltunk... Én boldogan vártam, hogy Kata dicséretet kap, hogy szokatlan módon minden készen van, amit kellett csinálni... Elő se vette, meg se nézte, másról beszélt, s egyebet csinált... Hiábavaló volt az én nagy törekedésem... S Kata ki is nevetett, eldobta a papírt, s azt mondta, csacsi voltam, hogy én ezt csináltam. Azt mondta: inkább egy kis verés, az hamar elmúlik, mint a nagy töredelem... Ezt nem felejtetem soha.

A fejedelem megilletődve hallgatta a történetet, s magához ölelte áldott szent fejét.

Az asszony lehunyta a szemét, s a szeme sarkában könnycsepp rezgett, mint egy halottnak.

- Mi az, amitől félt, angyalom - dörmögte. - Kell valaminek lennie, hogy így elérjék az élettől. Történt-e valami? Hiszen még délben, mikor elmentem, semmi baj sem volt. Igaz? Zsuzsóm, vallja ki, mi van a szívében.

Az asszony hirtelen felcsattant, iszonyúan s dühödött kétségbeeséssel.

- Jaj, nem bírom s nem bírom, hogy kegyelmednek újra fel kellene ülni s külföldre hadra menni, talán megbolondulnék bűnbánatban... Mire fordul ez a háború, s talán visszajöhetnek onnan, vagy nem...

Bethlen hallgatott.

- Miféle háború? - kérdezte sokára szárazon.

- Az isten verje meg, az isten verje meg - kiáltott fel a nő. - Hogy mindig vannak, akikben van gabság és kegyetlen szív, hogy háborút csináljon.

- Milyen háborúról beszélsz? - kérdezte Bethlen elkomorulva.

- Homonnay...

Bethlen hallgatott, nagy szemet meresztett.

- Homonnay!... Hát ezt hol vetted?

- Felzúdította már a világot, s most újra próbál... Jaj, sajnálom, hogy nyugtalanságot okozok kegyelmednek, édes uram, de ez rettenetes... Valaki volt itt, nem tudom, ki, mert csak meghalt bennem a lélek, mikor elmondta, hogy Homonnay az Udvarral paktál, s konspirál a megyékkel... Hogy már az egész világ csak azt zúgja s mondja, hogy bejön...

- Pletyka nyelvek; csak olyan szélfúvás.

- Nem uram, nem, s ma volt itt éppen Kendy István anyja, és merészelt fia után kérni, mikor tudom, hogy ez az oka mindennek, már megint a pápisták, Kendy István s Kornis Zsigmond verik az üszköt, azok vetik a csóvát hazánkra...

Bethlen felállott, és a nagy sötét szobában nagy léptekkel kezdett sétálni le s fel.

Zsuzsanna lassan feléje fordult, s beszélni kezdett:

- Hallgattam a sok bajt s szenvedést, ebben az országban talán egy boldog ember sincs.

- Boldog ember nem jön a boldogságával dicsekedni, de a bajosok bezzeg nem teszik véka alá bajaikat, hanem még meg is növelik, hogy jobban hasson...

- De nézze kigyelmed, az a szegény Kornis Ádámné, jaj csak ne volna ebből a boldogtalan famíliából való - magával kegyelmeddel íratta alá a gyámja, Kemény Boldi, az adományt Apahidára, az ő fiacskájára, Jánoskára, mint magvaszakadott birtokot.

- No és?

- Apahida az övé, és ő hét gyermekkel kínlódik és szenved!

A fejedelem elgondolkodott.

- Apahida sohasem volt a Kornis Ádámé.

Most az asszony hallgatott el.

- Az nem lehet, hogy oly becsületes arccal ilyen szörnyűt hazugsággal mondjon valaki.

- Hazudság, nem hazudság, a bajos embernek ilyen a szava.

A fejedelemasszony hallgatott. Az urának olyan jó duruzsoló komoly hangja volt, hogy ő attól mindig meggyógyult, ha hallotta. - Nagyon sokat vállalt kegyelmed magára, uram, nagyon, nagyon sokat.

- Isten mind e világot magára vállalta.

Az asszony hallgatott, a szíve végig reszketett.

Bethlen elmosolyodott, hogy nagyot talált mondani.

- Mindenkinék kötelessége annyit vállalni magára a világ dolgaiból, amire Isten neki erőt adott. Se kicsinyünk, se nagyunk, Isten nekünk adta ezt a kis országot, ez a mi gyermekünk... Ilyen kevés idő alatt nézd, milyen szépen kezd kisimulni. Mert olyan az ember, mint a növény, nem kell egyebet tenni, csak megvédeni a nagy ellenségtől, s akkor ő magának összekeresi a földből azt a táplálékot s nedvességet, amire szüksége van.

- Adja isten.

- Meglásd gyönyörűm, két-három esztendők múlva milyen szép lesz itt élni.

Zsuzsanna sóhajtott: - De kinek?

- Neked s nekem.

- Ah. Kivált ha új verekedések jönnek.

- Ezek csak olyan vénasszony locsogások - szólott Bethlen -, emiatt ugyan nem kell neked ágyba feküdni, egyetlen tubám. Gondold meg csak, hogy mi itt vagyunk birtokban, s mindennap erősebben, ellenben ökemek a kerítésen kívül vicsorítják a fogukat. Hát milyen munka s mennyi pénz kelltik ahhoz, hogy odakivel annyi embert szedjenek, akivel minket itt országunkból ki

tudjanak verni. Vagy talán csak rongyot kell karóra tüzni, s mi innen elrepülünk?... Inkább ők, gondolnám.

Az asszony kis bizalommal nézett az urára. Nem is szavai, hanem a férfiből kisugárzó életkedv s erő nyugtatta meg.

- De a pápisták többen vagynak - susogta -, s dühösek!

A fejedelem bizalommal simogatta felesége fejét:

- Dehogyan vannak többen, én édesem. Tudod, kik a pápisták? Szolgák! S tudod, kik a reformáltak? Akik megértették az igazságot... De lásd, az igazság olyan egyszerű s érthető, hogy azt minden gyermek ésszel feléri... a szolgaság pedig oly terhes és lealázó, hogy azt semmi emberi lélek soha megszokni nem bírja... Inkább az a baj, szívem, hogy odaát haszonlesésből vagy mért, mindenképpen maguk hasznáért, nagyon okos és nagyon erős emberek állanak az élen... Mít félek én a Homonnayaktól? gyermekek, senkik! Bálint még volt volna valaki, de az a Gyurkó? kis szél elfújja... De ott a mostani turóczy prépost, Pázmány... evvel igen, evvel nagyon számolni kell... Hozzák a hírt, hogy Forgách Ferenc, a főkapitány testvére, az esztergomi érsek, halálán van, ne adj isten, ha meghal, ez a Pázmány ne kerüljön helyére, mert akkor nagyon keserves lesz nekünk protestánsoknak.

- Keserves, ugye?

- Nézd csak, én úgy beszélek előtted, mint magam előtt. Idők fordulása van. Soha józan elmével ezt elhinni nem lehetett volna, hogy az emberek a megtalált igaz útról ily könnyen fordíthatók a régi rossz, zavaros és sötét ösvényre. Most ennek van divatja: ki kell várni megint a fordulást. Milyen másképp ment ez száz év előtt... Mostan sötétben tartják a gyűléseket, fáklya mellett, süvöltő hangon, fegyvercsörgéssel. - Nagyapáink idejében a tavaszban prédikáltak, a nyáron énekeltek, kint a mezőn, Isten szent színe előtt. Most az urak, csak az urak gyűlnek össze, hogy titokzatos esketéssel titokzatos harcokra készüljenek... akkor a szelíd nép énekelt tele szívvel hálaadást, ahogy a fehér bárányok énekelnek, ha a kuvaszok elvesztek mellőlük...

Lágyan s melegen ölelte felesége karcsú testét, s tovább mélázott:

- Visszatérítik - azt mondják - a nyájakat az aklokba... Mi volt az a hitújítás? Nem is volt újítás... Hogy mondjam el neked, hogy azt megérted... Jött a tiszta értelem, mint a tavaszi áradás, mint ha a felhők elmennek, a napfényesség. Olyan volt, mint mikor megduzzadnak a vesszők és rügyek fakadoznak a száraz ágakon... átsuhogott az ige a lelkeken, s az embereknek megnyílt a szeme... ennyi volt az egész...

- Csodálatos volt, csodálatos idők - susogta Zsuzsanna.

- Igen: ha csodálatos az, hogy az ember csak úgy megért valamit, amit addig nem is látott - akkor csodálatos volt. De inkább az a csodálatos, hogy annyi ideig nem értették az emberek, mi történik! s az még sokkal csodálatosabb, hogy most egyszerre megint el lehet zárni az emberiség szemeit, s parancsszóra elfeledtetni velük, amit már egyszer sikerült megérteniük... Nézd csak, milyen egyszerű dolgokról van szó: A nagyapáink egyszer csak rájöttek, hogy nem tudnak latinul, s amit a pap a templomban énekel, nem értik... Ennyi az egész... Ne dűnnöghajenek a fülökbe idegen nyelven, mondják el magyarul, németnek németül, kinek-kinek a maga nyelvén, ahogy megérti. Ha egyszer ezt kimondta valaki, kellett emellett fegyverrel agitálni?... Ez olyan ragályos volt, hogy: nini azt mondják a népek, hogy ezt csak most mondják nekünk... Hagyjátok azt a deákvartyogást... Nem is kergették el a papot, csak megmondták neki, hogy hagyja már a misét. Csak úgy jártak a régi templomba, mint eddig, vagyis hát jobban, mert most mindnyájan elmentek, hogy a többi ilyen szép együgyű értelmes dolgot is meghallják...

Micsoda? valamennyi pap, mind rálett. Neki se tetszett a mise meg a gyónás meg a többi cifraság, bűnbocsátó cédula, péterfillér, parancs, zsarnokság... Gyerünk csak elő, atyafiak, nézzük meg, ki legyen a papunk: ez is értelmes, hogy nem Esztergomból küldtek a nyakunkra papot, meg Rómából. Maguk megnézték, megbeszélték: ej ez derék ember, ez tetszik nekünk, ez a mi emberünk... Összeültek vele, hogy: no tiszteletes jó uram, hogy is csináljuk? Mikor meszeljük ki a templomot? Csak értelmesebb dolog, hogy a szép fejér istenházában a szép fekete magyarruhás pap beszélt csupa olyat, amit mindenki megértett: Isten a mi atyánk, akinek szeme előtt mindnyájan egyenlők vagyunk...

- Istenem, de szép is így.

- Most ennek az ellenkezője történik... Ez is egyszerű... Most az történik, hogy az urak észrevették, hogy egy ilyen értelemben élő tiszta fejű népen nem lehet ám uralkodni a régi módon. Holott ők csak a régi módon akarnak uralkodni. A régi mód az, hogy: minden az enyém, semmi sem a tiéd, de te is az enyém vagy. Korbács a nyakadba, karó a hasadba. Koplalj, hogy nekem bőségesen jusson... Mert nézd csak, úgy is lehet uralkodni, ahogy én akarom s teszem: de akkor az uralkodónak kell a legtöbbet dolgozni, hogy tisztelet és elismerés vegye körül... Ez nem tetszik ezeknek a főhatalmasoknak. Kendynek, Kornisnak, Ferdinándusnak, Pázmánynak... Hát ők kitalálták, hogy nem a néppel, a masszával kell törődni, hanem a vezérlő urakkal... Igen, mert észrevették, hogy az egész világon egyetlen község sincs s egyetlen ember sem, aki azt mondja, hogy „tévedtünk, atyámfia, az én lelkemet megcsalták, mert lám, nem szeretem én, hogy megértem, amit a templomban beszélnek, én azt szeretem, és az én lelkemnek csak az van javára, ha deákul órálnak”.

- Igen, de ezt nem mondja senki. Senki a világon. Egyetlen ember még az egész földön nem került ki, aki azt mondta volna, hogy nem értek ugyan deákul egy szót sem, Krisztus urunk sem értett, hiszen zsidó volt, de azért meghalok, ha nem hallom a deákmisét. Mivel pedig ezt nem mondja senki, tehát ez a Ferdinándus megesküszik, hogy aki pedig nem akar deákmisét hallgatni, azt ő kiűzi az országból. Az olyan ember vegye fel az ő holmiját a hátára, vigye a feleségét, gyerekeit, s menjen, menjen ki a határon túl. Hogy ő ne is lássa.

- Hát ezt nem lehet elviselni... Hogy vehette el az Isten az eszét élő embernek, hogy képesek az ország minden hatalmát, katonaságát, fegyverét arra használni, hogy százezrével megöljék azokat a józan és okos népeket, akik azt mondják: Uram, nem értem én azt a misét, ne kívánjátok tőlem, hogy alakoskodást csináljak és csengetésre térgyeljek és homlokommal verjem a földet, mikor az én uram teremtem soha azt nem kívánta tőlem.

- Ha valaki ezt akarja, én nem bánom. Énfelőlem egész Erdélyben úgy imádkozhatik, ahogy lelke szerint jó neki. Nekem az a néhány deák szó se a fogamat ki nem rántja, se a béletem fel nem fordítja: de nem bízzák a hívőkre, hogy úgy imádkozzanak, ahogy s amint akarnak, hanem mingyárt jönnek a nagy hasú papok, fegyveresekkel a hátuk megett, s azt mondják: No te pogány, tudsz-e keresztet vötni. Nem tudsz? ugyan égensétek csak meg azon a máglyán, hadd tanuljon meg.

- Mingyár a máglya. Ostorozás, vérelvesztés, elvenni a vagyonát, birtokát s adni olyanoknak, akik tudnak s akarnak köröszöt vetni. Hogy micsoda ízlése van ennek a Ferdinándnak: neki nem fontos, okos ember, tanult ember, értő ember, szorgalmas ember, jó ember: neki csak köröszöt vetegető ember kell.

- Könnyű azt mondani: csudálkozom rajta, hogy oly egyszerű tudomány keresztet vetni, s ti meg hagyjátok magatokat verni, hagyjátok magatokat mindenetekből kirabolni, hagyjátok magatokat száműzni a szülőföldről, hagyjátok máglyára vetni, csak azért, mert nem akartok keresztet vetni. Bolondok vagytok?... Igen, de ha a világon sehol senki sincs, aki arra jött volna

rá, hogy a keresztség a legjobb, a legkellemesebb dolog a világon és a leghasznosabb. Ellenben mindenki, aki maga fejével gondolkodik, úgy érzi, hogy ilyen apró komédiával sem Isten irgalmát, sem a lélek üdvösségét elnyerni nem lehet... Tehát ha jobb meggyőződése ellenére rákényszerítik, hogy csak vetegesse a köröszöt - megalázva érzi magát emberi mivoltában s inkább meghal, de ily gyermekes játékokra nem engedi magát rákényszeríteni.

- Meg aztán, akár így van, akár úgy van: az ember olyan, mint a nyáj. Arra mén, amerre a többi. Zsidóknak is okosabb volna megtérni s kereszténnyé válni, akkor idővel beleolvadoznának abba a fajtába, ahol élnek: így meg örökké olyanok, mint a tüske, ami szúr, szúr, de kiveti magából minden test, mihelyt bírja... És ugye mégsem teszik, hanem szenvedik az idegenek közt az idegenséget, az elnyomatást, a megvetetést, s szégyent s kárt s csak maradnak tovább ezer és ezer év óta zsidók... Hát mi, akik megvilágosodásból, meggyőződésből vettük fel az igazság édes örömét, csak oly könnyen egy kis verésért, rablásért, égetésért megtagadjuk a kétszerkettőt? Hiába tagadjuk, úgysem lehet megváltoztatni: a latin misét soha világ végéig senki meg nem érti, nem is értette soha, mert a latin világ már megszűnt, mikor ezt csinálták... Micsoda ember volna hát a te urad, Bethlen Gábor, ha csak úgy hagyná, hogy reformált protestáns testvéreit mint a tatár a világot, oktalan baromként csordában hajtsák... No hála istennek, egyszer megint kifűjtam magamból, atyámfia, Károli Susanna!

- Ne törődjék azért kigyelmed nagyságos fejedelemasszony se az élőkkel, se a holtakkal, kik ellenségek, hanem törődjék a vendégeivel. Tudja-e kit hoztam ide ma estére, egy kis beszélgetésre? Nem csizmás nagy főispányokat, hanem Angyalossynét.

- Máriska! - kiáltott fel a fejedelemasszony - Máriska?

Zsuzsanna hirtelen elfelejtette minden gondját, baját. Máriska, az ő leánykori barátnője, az egyetlen a régiak közül, aki Erdélybe került, ide házasodott. Testi-lelki barátnék voltak, valami több mint baráti érzés volt köztük, több mint testvéri: szinte szerelem volt az, ami egymáshoz fűzte őket. Az egyik barna volt, vékony és komoly, a másik szőke és ragyogó és vidám. Mintha új levegő, új élet, új öröm fakadt volna ezen a világon, meggyógyulva és boldogan pattant fel és sietett öltözni.

- Hívjam a vént?

- Igen, igen.

Bethlen kiszólt az ajtón, s nemsokára betepegett a vénasszony, világító sokkarú gyertyatartóval, és sietett némán segítségére lenni asszonyának.

- Itt van-e Máriska?

- Már régen, kegyelmes asszonyom.

- Istenem, Máriska itt, hiszen akkor jó. Oh, hála istennek.

Zsuzsanna átsietett a másik szobába, ahol az ő jöttére egész magasságában felállott egy úriasszony, nagy lebbenő felsőben:

- Máriska! - kiáltott a fejedelemné.

- Zsuzsannám, vagy hogy is híjjalak, te nagyságos asszony - mondta Angyalossyné, s régi lánykori nevetéssel kacagott s ráborult Zsuzsannára. Sokkal magasabb volt, szinte beborította.

- Istenem, Istenem - mondta folyton nevetve mind a két nő, s mindenkinek tele volt a szeme könnyel.

Máriska szőke haja is még a régi módon volt fésülve, középen kettéválasztva s a füleire lehúzva. Míg a fejedelemasszony leszedte róla a felsőket, piros arca folyton ragyogott a kacagástól s egészséges szép fehér fogai villogtak.

- Le, le, minden ruhádat, nézd csak, drágaságom - mondta a fejedelemasszony -, úgy ül itt, mint valami instanciás.

- Hát lehetne is - kacagott minden szóra boldogságában s idegességében Máriska, s nem akarta kibontani felső nagy köpenyét, de mikor a fejedelemasszony erőltette, gyászos kacagással mutatta meg magát... Arca, feje a régi volt, így első pillantásra a hajdani karcsú szőke üde lány feje, de a termete valami kétségbeejtően hatalmas formát vett fel.

Olyan kedvesen komikus volt evvel az aránytalansággal, hogy mind a ketten hatalmas kacagásban törtek ki, s ez a kacagás bizony könnyezésbe fűlt.

- Látod, mi lett belőlem? - mondta Máriska.

- Miért? egy hatalmas nő vagy!

- Hatalmas, bécsi fontokban hat mázsa...

- Megérdemelnél minden hatalmat.

- A tyúkok s a malacok felett? - kiáltott kacagva a szépasszony, mert még mindig szép és feltűnő volt.

Mikor kinevették magukat, együtt ültek egy díványra, s Angyalossyné karjai közé szorította a fejedelemasszonyt. Jól megnézték egymás arcát. Zsuzsanna fájva nézte leánykori barátnője arcán a szélkifűtta apró ereket s piros redőket, az a hamvas arc, hogy tudott ilyen durva lenni, s Máriska a finom elefántesontszínű lány arcának halottas sápadtságát, beesett szemeinek karikáit, arcának fonnyadtságát nézte ijedten s fájó szívvel.

Akkor mindketten behunyták a szemüket, s egymás keblére hajtották a fejüket s úgy sírtak, mint a záporosó.

- De te legalább boldog vagy - mondta Máriska -, ugye boldog, ugye boldog... Na... Gábiel, mondja már, ugye Zsuzsanna boldog...

- Reménykedem - mondta gyöngéden Bethlen.

De Bethlenné egyre hevesebben sírt.

- No, picikém, picinyókám - zsizsegett neki Máriska, mint régen, régen, mikor együtt voltak nevelőben a szatmári öreg nénéknél. - Hát nem emlékszel már, hogy neked csak boldognak szabad lenni?

S mindketten nevettek. Régi iskolai emlékre vonatkozott célzás, Zsuzsanna már akkor is hajlamos volt a bánatra, önmagával való elégedetlenségre s az életfélelemre, s egyszer fogadtak, hogy szerepet cserélnek, s Zsuzsanna a boldogot játssza: Máriska, aki csak víg s nevető tudott lenni, a boldogtalant.

- Ugye, Gábiel, na jöjjön már, ne hagyja, mondjon már neki valamit, hogy nevéssen.

Bethlen velük nevetett, és velük érezte a könnyet, fájt neki, hogy a felesége nem képes a boldogságával dicsekedni, mert ő úgy érezte, hogy van neki dicsekedni valója.

- Zsuzsám, hogy híjják keresztnevén azt az embert - akit - te mondtál?

Zsuzsanna felnézett az urára, rögtön megértette, hogy a Homonnay támadásra gondol...

- Hogy híjnak... Bálint. Homonnay Bálint.

Bethlen nevetett.

- Látod, milyenek ezek a pletykakeverő, szélkergető némberek... Régen meghalt.

- Meghalt?

- Persze hogy meg. Hirtelen halt meg, azt aztán nem tudom, hogy a fejedelemség utáni bánatában vagy hideglelésben. Bizony más dolgom is volt, mint az odakint való urak medikusa legyek.

- Maguk most is politizálnak? - mondta Máriska.

De a fejedelemasszony hallgatott.

- Látod, milyen boldog vagy - mondta Máriska -, neked az urad mindent megmond, s veled mindent megbeszél.

- S neked?

- Nekem az én uram?... óh...

- Mit csinál Angyalossy uram? - kérdezte Bethlen.

- Óh! építkezik, kastélyt épít - s az asszony elkezdett nevetni -, a maga módján! Lesz is abból valaha kastély!... Semmiféle olyan embere nincs, aki már valaha épített volna házat, van neki egy kedves jobbágya, csak annak a szavára hallgat, s ahhoz nem is szabad szólani, mert Péter szentség a házban... ő úrkodik mindnyájunkon... Csupa paraszttal s erdei mőcökkel épített, mindig sírok, mert az egész életünk arra megy, s nincs pénze, már eladósodik az egész világnak, már minden birtokát zálogba adja az atyafiaknak, csak meszet s hozzájavalókat vegyen.

- Épít? - szólt a fejedelem - szeretem az építő embereket.

- Én nem - mondta nevetve Máriska, s soká kacagott utána.

- És ott Csíkban is kell valamit csinálni, mert semmi sincs.

- No, ő csinál valamit, de én nem megyek bele lakni, mert mind rám szakad a tető, de hogy ő oly jól tud oláhul s törökül, elmegy egész világvégre azért, amit keres. Sosincs otthon.

- No, ha szeret világot járni, én adhatok neki utaznivalót - mondta a fejedelem, s elhatározta, hogy postán hívja fel, hogy megismerje.

Elhallgattak.

- Maguk mind oly komolyak - mondta a vendég -, én úgy szégyellem magam itt köztük.

- Te boldog vagy - szólt Zsuzsanna -, mert te megőrizted azt a te drága szép kedvességedet s mi elsavanyodtunk.

Bethlen mosolygott, de azon gondolkozott, hogy a hírben, amit a felesége hallott, mégis lehet valami. Homonnay Bálint valóban meghalt, de van egy másik, egy fiatalabb Homonnay, Gyurkó, erre emlékszik, még a Bocskai udvarából, ahol apród volt, ez egy szeles, bolond elbizakodott úrfi, s már ez heccelte bátyját abban az időben, erről nagyon fel lehet tenni, hogy egy ilyen kalandba belemegy. Gazdag s könnyelmű, s összeköttetései vannak a bécsi udvarnál, s kint van Kendy István és Kornis, s ezek, el lehet képzelni, hogy verik a vasat, s ott van Radul vajda, a száműzött havasalföldi oláh, aki két kézzel kap mindenben... Szóval bajkeverő van elég...

Szerencsére a két asszony úgy egymásba gabalyodott, hogy elfejtették őt. Még Zsuzsanna is felkacagott, s oly édesen s üdén, hogy a fejedelem szíve megéledett, azt hitte, visszatértek a régi boldog napok.

[IV]

A szép kis szőke asszony, Forgách Zsigmond új felesége, az ágyban feküdt, de már nem érezte azt a tűrhetetlen zsibongást, bizsergést, amit a forróság okoz. Két napig nagyon rossz volt, a szeme könnyezett, folyton prüszkentett, s feszült a feje. De az udvari káplán egész nap imádkozott a boldogságos szűz oltára előtt, s a javasasszony forró teákat főzött üstsámbra a konyhában, s annak a gőzével töltötték meg a házat, így azután már kezdett kiszaladni az ördögség a testéből; ezt is azok a hitehagyott lutheránusok csinálták a sok átkozódásukkal.

Pedig Forgách Zsigmond uram nem érdemelte meg, hogy olyan nagyon haragudjanak rá; igaz, hogy visszatért a kálvinista hitből az egyedül üdvözítő egyház kebelébe, de ő egy olyan visszatérő ember volt; a feleségéhez is minden percben visszatért a nagy tanácsházból.

- Hogy van lelkem, egy tubám?

- Bit bongyak - nevetett a fiatal feleség udvarló öreg urának.

- Már itt vannak az urak, lassan már mind begyűlnek - újságolta a férj -, harmincketten leszünk.

- A prépost már megjött?

- Már meg. Itt van a rendházon.

- Nem is mondja kegyelmed.

- Igen, s amint bėjő, meglesz a ceremónia.

- Bég sose láttab.

- Jeles ember.

- Hogy nekem most kell beteg lenni.

- Még holnap itt marad, s akkor velünk ebédez.

- Biztosan engem már akkor kiterítenek.

- Hogy gondolsz, oly imája vagy, hogyha elmondja, meggyógyul a sánta és a vak is.

Forgách uram boldog nevetéssel, mint olyan ember, akinek világéletében minden sikerül, boldogan cicázott kicsi szép feleségével.

- Babám, itt van az atya Abaffy is. Hű, ha azt látnád, oly kövér, hogy csak teherszekéren hozhatták bé. Minden ló leszakad alatta.

- Deb igaz! - kacagott fel az asszony.

- Egyszer beleült a nádor hintájába; ahogy rálépett a felhércre, a kocsi mindenestül feldőlt, ráborult.

Az asszony elkezdett kacagni.

- Ezt csak maga találja ki kegyelmed.

- De igen, mikor a hévizeken vótunk Stubnyán, mikor bement a vízbe, csak úgy felemelte a hasát a combjáról, alátette az óráját, s úgy ment be.

Az asszony görcsösen nevetett.

- Baga örült, biket talál ki.

- Istenbizony.

- Vízjárhatlan zseb - s az asszony kacagott a szép, fehér párnák közt.

- Olyan kövér, hogy volt egyszer itt egy török orvos, az százhusz bécsi fontot vágott ki belőle...

Az asszony egyre jobban kacagott, fuldokolva mondta:

- Engem-nyit?

Az urán is olyan kacagás vett erőt, hogy ráborult az ágyra, s úgy göcögött.

- Két esztendő alatt visszahízta.

- Nem igaz!... Embereket vágnak ki belőle - kacagott az asszony, s a szeméből könny patakzott. - Hogy híják az Istennek ezt a csodáját?

- Atyaffy, de úgy mondják „atya Atyaffy”, sőt úgy, hogy „gatya atyafi”.

Erre újabb roham tört ki mind a kettőjükön.

- Na ezt látni kell - mondta az asszony.

- Még ez is megmozdult s bájlott, mert most olyan lelkesedés van, ha most meg nem törik a Betlehem Gábris fejét...

Már a lépcsőházban ott állott a jezsuiták kollégiumának egész diákserege, fáklyát tartottak, de még nem voltak meggyújtva a fáklyák, s úgy néztek ki, mint nagy fustélyok.

Mikor a főkapitány keresztülment a folyosón, megdermedt a fiatalság, s úgy állott, mint a cövek. Ő odanézett s felismert egy-két fiatal arcot, itt voltak az összes gróf-fiak s mágnás-gyerekek.

Az ablakon kipillantott, s lent állottak még a Homonnay Gyurkó szekerei, az utolsóról most vették le a hordót s cipelték a pincébe. Ahogy letették a pince ajtajába, rémülettel látták, ahogy lepattant a nyírfadonga s a bor löni kezdett.

- Jézus Mária - kiáltotta el magát, s elkezdett futni néhány lépést. Akkor megcsillapodott, hisz úgyse tud segíteni rajta. Elég baj, hogy a tizenkét hordóból csak hét érkezett be.

- Nézze csak kigyelmed - kiáltott az öreg Batthyányira -, nem hiába hét a gonoszok száma, de nincs is áldás. Kiszakadt a hetedik hordója ennek a jó Gyurkónak!

- Inkább a bécsi torony dőljön el - kiáltotta Batthyányi, és saját kerek hasára csapott.

- Nem elég, hogy az a veszekedett Simoni, az vámolta meg a szekereket.

- Mék Simoni?

- Az Armpruster uram veje, aki a Khlesl uram hűgát kimulatta a házbul.

- Hogy jut ez a Gyurkó szekeréhez!

- Eltévedtek a hóba Homonnáról, s a hegyekbe rájuk küldte az emberit, azt hivén, kalmárokat fog.

- Főbenjáró - mondta elkomolyodva Batthyányi, aki másod ítélmester volt a hazában.

Forgách Zsigmond, aki éppen azért mondta neki el ily egyszerűen, mert akarta tudni, mi a vélekedés felőle, most kapott rajta.

- Istentelen egy veszekedett ember az az úr, senkivel meg nem fér, míg meg nem tanítja az ország. Maga Gyurkó imint elmondta, hogy ő egymaga bekavarodott, bejutott a házba, de ez a Simoni titkos protestáns, ezen összevesztek, s úgy megdühödött, hogy eszeveszett lett a vendégjével, s éccakának évadján kiverte őket a bekísért szekerekkel együtt az udvarából, s úgy kellett pogányoknál s hitehagyottaknál éjjeli szállást kérni, ha csak azt nem akarta, hogy az Isten hidege s a farkasok végezzenek vele a hegyekben.

- Ez egy ilyen pogány? - gondolkozott Batthyányi ítélőbíró, s fejét csóválta.

A főkapitány most újabb emberekhez ment s szokott fecsegésével, vidámságával azokat is beavatta a kifogyott bor s a Homonnay Gyurkó históriájába.

Most odalent hármat kondítottak az udvari haranggal, ami nagy vendég érkezését jelentette.

- Péter prépost, Péter prépost - suttozták mindenfelé, s az egész ház megmozdult, mint a méhkas.

Az urak mingyárt egybegyűltek a nagy szálában, s kardjukat csörgetve jöttek-mentek, halkan beszélgettek, s várták, míg feljön a túróci prépost, aki ma az egész országban a legjelesebb ember. Grácban volt sokáig, s az udvarnál kedves s a hitnek legnagyobb orátora. Akik már ismerték, dicsekedtek vele, s akik még nem, szinte félő borzongással várták.

- Mely család s nevezet - kérdezte az öreg Chuty uram, s öreg mentéjét húzogatta, amelynek már inkább csak a lekvárok adtak színt, mint a hajdani bársony.

- Erdélyből való, Pazmaneus - mondta csöndesen s alázatosan Taródy György, a semptei vár hadnagya.

- Csak ne Erdélyből jüne - szólt dörögve az öreg Chuty -, az egy olyan pokol torka, nem jött onnan még semmi jó. Bethleneket terem csak.

- Majd megtöri Pázmány a kígyó fejét, urambátyám - mondta Taródy csöndesen.

Az öreg nagyot hallott.

- Kígyó - mondta -, kígyófajzat lakik ott - csak mérges varangy s csúszó.

Most eltolták őket egymástól, mert a terem ajtajában megjelentek a leventék a vállukon lengő sárga-fehér szalagokkal, s mindenki mély csöndben és megmeredve várt.

Akkor bejött Forgách Sándor gróf, a pápai kamarás a zászlóval s utána két apród.

Az emelvényig ment és ott megállt s szembefordult az ajtóval az első lépcsőn.

Most együtt léptek be, a prépost és a főkapitány. Utánuk jött a helybeli esperes és Eszterházy Miklós, a fiatal dalia, aki hogy csudás módon feleségül vette a Mágócsy özvegyét, így egyszerre az ország leggazdagabb főura lett, komáromi szegény nemesből; úgy is lépett, mint egy aranykakas, s mögöttük hat fekete pap jött.

Aztán többen is jöttek még, de senki sem nézte a többieket, csak a prépostot; Pázmányt.

Inkább alacsonyforma sovány pap volt, fekete ruhában, nyakában azzal a rendkívüli vastag aranylánccal, amelyet a császártól kapott, s azzal a kereszttel, amelyet a pápától nyert.

Csontos kemény embernek látszott, de olyan volt, mint a kígyóbőrbe öltözött; hajlékony s még a mosolyában is komolyság volt. Apró fekete szemei úgy szúrtak, mint a tűr, s akin végigfutott, annak megborsózott a háta.

Az emelvényen egy bíborral behúzott karos pad volt, amelyen öt ember is elférhetett, olyan, mint a kanonoki papok széke, de erre hárman ültek le. Középen a prépost, jobbról mellette Forgách Zsigmond, balról egy ezüstvértés német generál, akinek a nevét senki sem tudta kimondani.

Amint elhelyezkedtek, a jobb oldali ajtó megnyílt, s bejött rajta Homonnay György. Meggyszín rövid dolmány volt rajta nyusztal, s aranyveretű görbe török kardja volt, kócsagos süvegét a kezében hozta, mellette egy idegen viseletű főember jött, fekete szakállú idősebb ember, suttogva mondták a teremben, hogy ez a Serbán Radul, a moldvai vajda. Mögöttük jött Kendy István s Kornis Zsigmond.

A prépost felállott s eléjük lépett, akkor megölelte Homonnayt, s jobbról-balról megcsókolta az orcáját, s ugyanígy tett Serbán Radullal is. Kendyt és Kornist egyszer-egyszer csókolta meg.

Forgách Zsigmond is megölelte mind a négyet s csak annyit mondott:

- Az Isten a világnak vezérlő ura, gondviselő fejedelme és szerető édesatyja: vezérelje kegyelmeteket is, viselje gondját ez megnyomorodott hazának és adjon minekünk idvességet.

Most Pázmány Homonnayval, Forgách Radullal s a német generális Kendyvel kart karba öltve, átmentek balra a másik ajtón s eltűntek.

Az urak magukban maradtak, s ennek a néma jelenetnek hatása alatt halkán, de feltüzesedve kezdtek beszélgetni.

Arról beszélgettek, hogyha soha nem volt, most az Isten meg fogja segíteni a világot, hogy azt a szegény Erdélyországot megmentse a hitehagyás fertelmességétől.

Az urak bent, a legbelső teremben állapodtak meg, s csak heten maradtak együtt: Homonnay, Serbán, Kendy, s Kornis mint vendégek, Forgách és a német generál mint házigazdák és a prépost.

Pázmány vitte a szót, és éles tiszta hangján elmondta, hogy Bécsből az udvartól milyen híreket kapott. A császár őfelsége azt kívánja s parancsolja, hogy mindaddig, amíg egész rendesen nincs beállítva a dolog, semmi hír a köznép számára ne menjen. Őfelsége helyesli s jóváhagyja a tervet, Homonnayt szereti s akarja, s a megfelelő muníciót és pénzt ki fogja utalványozni. Tudni kell azonban, hogy az ország mit akar. Az ügy a katolicizmus legnagyobb vállalkozása, de a felség ez elharapózott pestisre való tekintettel még nem kívánja, hogy idebent is belső háborúságra vezessen a dolog, úgy kell azért megcsinálni a vállalkozást, hogy az nemzeti vállalat legyen. Bethlen Gábor őfelsége el nem ismeri, követjeit ugyanúgy nem fogadta s nem is fogadja, ahogy Báthory Gábor követeit soha nem bocsátotta felséges színe elé. Azt kell megtudni, hogy Bethlen Gábor bír-e hadsereggel, s hogy idebent mennyi idő alatt lehet összehozni megfelelő sereget. A hajdúkra nagyon számít őfelsége, de a hajdúknál nagyon elharapózott az eretnokség, nem szabad azért önállaluk olyan szót kiereszteni, ami elárulja az igazi okokat. Ott csak az áruló Bethlen ellen lehet hadat verni, aki saját fejedelmét, Báthoryt, aki a hajdúknak oly kedves embere volt, megölette, s a bűnösöket még mindig nem büntette meg, sőt amint hírlik, főméltóságban tartja Géczy Andrást és a gyilkos hadnagyokat, Szilassyt és Zámбот...

Most Forgách Zsigmond szólott, s elmondta, hogy soha alkalmasabb idő nem volt arra, hogy Erdélyt egy csapásra áthozzák a császár hűségére, mert Bethlen Gábort minden erdélyi szív utálja s gyűlöli, mert nem ők választották, hanem a török kényszerítette rá a nemzetre. Evvel megszűnt Erdélyben a szabad fejedelemválasztás, s már ezután a török markába szakad az egész Erdély, s ha akarja, egy basáját ülteti ezentúl a nyakukba. S maga Bethlen egész Európa előtt elrontotta dolgát avval, hogy Lippát, Jenőt s még tizenkét várat felajánlott s írásban adott

a szultánnak, csak őtet fejedelemmé tegye. Ki kell hát ütni a zászlót, s minden magyarnak kötelessége fegyverbe szállani, s megmenteni az elszakított, megrontott magyarokat.

- De hogy viselkedik a jó Erdély? - kérdezte Pázmány s mintha csúfondárosság volna a tekintetében.

Most minden szem Kendyre nézett.

Kendy egyenesebben ült s fölemelte a szemét.

- Illustrissime Comes ac Domine, Domine et patrona longe observandissime... - mondta erdélyi komolysággal s ünnepélyességgel.

Aztán előadta az ismert dolgokat, elismételve, hogy Bethlent Szkender basa a török szultán tudtán kívül, barátságból nyomta bele a fejedelmi süvegbe, mert Bethlen tud a basák nyelvén, s bujdosása alatt Szkender basának udvarában volt tányértörő s nyaló.

- Soha a szultán fegyvert egy erdélyi fejedelemért sem fogott, még soha erdélyi fejedelem szavára meg nem mozdult a török sereg, csak ha becsalogatták s rablásra ingerelték. A szultánnak ugyan mindegy, ki az erdélyi fejedelem, mint ahogy mindegy, milyen színű a tehén, fejr-e vagy tarka, amelyiknek tejét eszi flöstkömre. Nincs itt semmi. Nincs itt se becsület, se kitartás, se okosság. A töröknek be kell kötni a szemét. Küldeni kell követet, ha őfelsége a római császár ajándékot küld, akkor a török boldog lesz, ha megegyezhet, mert van neki elég baja, sem katonája, sem békessége, Perzsiákon minden uralma kockán forog, kisebb gondja is nagyobb annál, mint hogy feje fájduljon egy emberért. Küldjék be neki a Bethlen Gábor fejét, s annyi arannyal méri le, amennyit nyom, csak maradjon minden a régiben.

Kendy nagyon megöszült az utolsó hónapok alatt, de ugyanolyan nyakas volt s pattogó, mint amikor Báthory Gábor ellen indult Széken.

Kornis Zsigmond még kövérebb volt, mint valaha, s szapora kis szókkal erősítette meg, amit Kendy mondott. Még hozzátette, hogy neki mindennap jön új s újabb postája, hogy Erdélyben milyen kétségbeesés van, hogy a szászok nem eresztik be Bethlent maguk közé, se Szebenbe, se Fogarasba, se a meggyesi várba. Már Segesváron is akart lakni, de nem hagyták, most olyan, mint a küszöb, se kint, se bent, se pénze, se országa, se híve, muszáj neki mézes-madzaggal csalogatni az embereket, s konfiskál, konfiskál, hogy ajándékozni tudjon valakinek. Lop és rabol, a katolikus uraknak még a dolmányát is leszedi, a mentegombjait megismerte rajta Sarmasághy Bálint.

Soká tanácskoztak az urak, közbe besötétedett, s gyertyákat gyújtottak, és két óriási fáklyát állítottak nagy vastartóba.

Mikor az inasok kimentek, újrameztek a beszédek, de Pázmány akarata győzött, hogy a felség nevét nem szabad belevenni, amíg valami eredmény nem mutatkozik.

Homonnay György nem szólott, nem volt beszélő ember, csak izzadozva s félve hallgatta a veszélyes kombinációkat. Született nagyúr volt, aki a maga világának, egy egész országrésznek urául született, s végtelen birtokai felett úgy állt egyedül, mint akit a sors rendelt ki nagy dolgok végzésére, de kedves fiatalágán kívül semmije sem volt egy kis hetykeségen felül.

- Őfelsége elvárja, hogy ha van, aki felveszi a szabadság zászlaját, tegye azt a maga magyar becsületre s erejére támaszkodva - mondta Pázmány.

- De hogyan, főtisztelendőséged - mondta Kornis Zsigmond -, mikor itt oly világ vagy, hogy Rákóczy György, a szécsényi suhanc kapitány a saját kedves anyját megfosztja minden birtokától, s kifogatja Szerencsből s rokonok irgalmára szorítja.

- És hogyan - mondta Kendy István -, oly közerkölcsök vannak, hogy mikor Homonnay György tizenkét hordó bort hoz ajándékon erre a gyülekezetre, egy úriember, aki míg eddig magát katolikusnak mondja, de bizonyosan már fertelmes bűdösség van a lelkiben az eretnokség kívánsától, szolgáljaival felteríti a hegyekben, s a hordókból ötöt elraboltat s az urat, egy Homonnay Györgyöt éjnek éjszakáján a hóba s farkasok közé kiveret.

Pázmány álmélkodva hallotta a dolgot, s módfelett felháborodott, s felháborodása azonnal átragadt az urakra s mindjárt statárialiter követelték eljárni az útonálló ellen.

- Őfelsége pénzt ad s katonaságot is rendel. Rendel port s fegyvert a felkelés javára, de azt akarja, hogy legyen, aki helyt áll s jót vállal érte - szólt a prépost.

Erre mély csönd lett. Felelősséget vállalni a felség pénzéért, ennek nagy foga van. Egy ilyen felelősség nem pusztán szó. Mert jön a Kamara, s viszi a birtokot.

Forgách Zsigmond azt mondta csöndesen:

- Vivát Homonnay.

Erre megörültek s elkezdtek vivátozni. Homonnay Györgyre tolták az egész felelősséget. Kösse le birtokait írásban a felség javára, azért a pénzért, amit a kincstár adott s ezentúl adni fog. Ha megnyeri az erdélyi trónust, úgyis csak neki lesz belőle haszna, s ha nem nyeri - amit még csak feltenni sem szabad -, maga Pázmány felemelte kezét, hogy olyan tüzet rak, amelynek lángjánál nagyobb pecsenyét is meg lehet sütni annál a faltnál, akit Erdélynek hívnak.

A hangulat nyomása alatt, Homonnay zavarában és elvörösödésiben nem bírt ellentmondani s hajlandó lett. Úgy érezte, mintha vesztébe rohanna, mintha a meglevő bizonyost most ejtené ki a kezéből egy álomért és egy reménységért.

Izzadó homlokát törölgette, mikor a késő éjszakában elkészült az írás és azt aláírták vele. Mint kancellárja, Kendy István és főkapitánya, Kornis Zsigmond jegyezték. A többi urak is, mint tanúságtevők.

Ekkor óriási vivátot kiáltottak az urak s felállottak, hogy átmenjenek a nagyterembe a megterített asztalhoz, vacsorát enni.

Mikor bementek, odabent is forrt a hangulat. Az urak várakozás alatt sok bort megittak, s egyre pezsgőbb szívvel verték a szavakat.

Az asztalfőn ült Pázmány és Forgách Zsigmond közt Homonnay.

Az úrfiak s deákok kezdték felhordani a tálakat, száz tálat raktak fel az asztalra, egyikben a húsoknak végtelen sora, másokban a tésztáknak s becsináltaknak tömege volt, ki-ki azt vette maga elé, amelyik közelebb esett hozzá.

A kassai főesperes asztali imája után hozzáfogtak az evés nagy és kedves munkájához.

Mingyárt az első tál után felállott Forgách Zsigmond, s köszöntőt mondott a császárra és királyra, amit egyszerre robogva felállván, tiszteletes méltósággal hallgattak az urak s utána fergeteges hangon kiáltották:

- Isten éltesse őfelségét, Isten gyarapítsa!

Akkor megindult a szónoklatoknak hosszú sora, s ahányszor valakinek egészségét itták, mindannyiszor felkiáltottak az urak s a felszolgáló fiatalok:

- Isten éltesse! Isten gyarapítsa!

Mindenki beszélt, alig volt valaki, akinek mondanivalója ne lett volna, s végül mikor már eltöltek a beszédekkel s ételekkel, felállott Péter prépost.

Egyszerre, mintha minden, ami ezidáig történt volna, csak egyszerű torokköszörülés lett volna, áhítattal s feszült megriadással hallgatták a papot.

- Az élő Istentől elfajult és undok Bálványok után hanyatt-homlok rohant sokaságot - kezdte éles, tiszta, s közvetlen hangon, mingyárt a dolog velejét megfogva a prépost -, észre akarván hozni Ezékiás király, követeket küldött az egész országba s ő maga is atyai intésekkel serkentgetett mindeneket, hogy az Istenhez térjenek. De ezt az ő szent igyekezetét az eltévelyedettek gyalázatos tréfákkal csúfolák... Aligha mostan is hasonlóképpen nincs dolguk azoknak, akik az útjokat tévesztetteket jó ösvényre akarják vezetni.

- Mert nemhogy kedvesen fogadnák, sőt inkább nagy haraggal fenik ellenük agyarukat. Azért, ha csak embereknek akarnánk kedvezni, jobb volna kezünket összekulcsolni s hallgatva ülni, mint az Igazság hirdetésével gyűlöletet aratni.

Mindenki meghatva hallgatott s egész arcával lelkesen intett s nézett s igazat adott a nagy papnak.

- De nekünk, a Krisztus juhainak oltalmára rendelt személyeknek nem bőrünkben van az igazság, hanem a lelkünkben. Azért nekünk az igazság mellett ki kell szállanunk: az Istenért bajt kell állanunk; s a báránybőrbe öltözött farkasok ellen vitézkednünk kell... Azért én is itt állok előttetek s elmondom szívem szerint s tudományom szerint, hogy mint s miként kell gondolkozni ezekről a fene dolgokról.

Mindenki mélyet lélegzett s várt. A csönd feszült lett, a pap oly elszánt hangot ütött meg, hogy az emberek előre borzongtak a bekövetkező nagy és szörnyű lelkesedésektől s félelmektől.

És ebben nem is csalódtak, mert Pázmány remekelt s úgy lefestette a kálvinistákat, lutheránusokat, a többi hitehagyottat ördögfiaknak, hogy végül az agyak végtelenségig voltak feszítve, s a szónok felemelte hangját: és szembefordult velük, s mindenkinek egyenként a szemébe nézett, és villogó barna szemeivel megverte a szíveket:

- Nem fogok új dolgokat koholni s újakat mondani. A pók új hálót sző a maga béliből, de a pókháló nem jobb a lépes méznél, pedig a méh virágról virágra száll, úgy szedegeti a mézét: azon igyekezem, hogy megmutassam a tudósok és atyák és a könyvek hogy vélekednek ezekről a dolgokról, mert csak így szeghetjük nyakát a gonoszoknak. S nem is azért beszélek, hogy tormát törjek másoknak az orra alá, hanem azért, hogy az elámított községet megintsem, hogy hanyatt-homlok ne rohanjon a veszedelembe.

Felemelte a hangját:

- Mi az Isten dolgában senkinek nem kedvezhetünk. S inkább elviseljük az emberek haragját s gyűlöletét, mint az Istenét.

Most szembefordult az emberekkel:

- A pártos tanítók írásaiban oly éktelen és képtelen kábaságok vannak, hogy ha ezeket szemmemmel nem olvastam volna a maguk könyveiben, soha el nem hittem volna, hogy egyes józan ember ilyet csak ki is gondolhat. Amiket mondani fogok, azt én nem az ujjamból szoptam, hanem a Luther, Calvinus és a többiek tulajdon könyveiből vettem.

Így indította meg a beszédét, aztán bebizonyította, hogy az egész világot az egy igaz Isten teremtette, s hogy melyek az Isten létének bizonyosságai, s hogy az atyák Krisztus halála óta mint mutatták meg az embernek a világ szépségét, jóságát, állandóságát, s hogy az emberiség

ebben élt is és boldog volt egész addig, amíg csak nem jöttek a hitújítók, akiknek nem tetszett ez az anyagi korszak, hanem az ördögtől felbízattva nekimentek az igazságnak, s fertelmes világot csináltak a szép és jórenddel élő világból.

- Nincs idő sok beszédre - mondta a prépost -, nincs is szükség bizonyítani azt, hogy nyitva van az ajtó, mikor az Úristen nyitotta ki mindenkinek a szeme előtt: azt akarom nektek megmutatni, hogy törték s kik törték össze ezt a világot.

Az emberek összébbr vonták magukat, mintha pokolbeli szellemek suhogása jelent volna meg.

- Tanúbizonyosságra hívom az Isten minden emberét, hogy a római pápák hány eretneket ölettek meg tévelygésükért?... Tízet sem ölettek meg Luther felállása előtt. De a Calvinisták csak az egy francúz országban, csak egy esztendőben, 1562-ben, negyvenkétezer egyházi személyt ölének meg.

Borzalom futott át az embereken.

- És tíz esztendő alatt, nagy dühösséggel hadakozván az ő királyok ellen a kalvinistaságnak kiterjesztéseért, hússzor való százezer embernél többet levágának. Kilencszáz ispotált, kétezer klastromot, hússzezer templomot felkőborlának, megégetének, elpusztítának. Angliában a köznépeknek számlálhatatlan sokaságán kívül egy cardinált, három érseket, tizennyolc püspököt, egy apáturat, négy priort, hatvan kanonokot, háromszázötven papot, ötven theologiae doktort, kilenc orvostudort, egy királynéasszonyt, nyolc grófot, tíz zászlósurat, huszonnyolc nagyságos urat, négyszáz nemesembert, s számlálhatatlan sok köznépet. A Northumberlandi grófnéval együtt száz asszonyt lenyakazának, hogy könnyebben fészket verhessen a calvinista tudomány.

Iszonyodva hallgattak.

- De ne menjünk messze, szemünkkel is jól látjuk, hogy karddal verik a hitet az Atyafiak. Mert a más vérinek ontásával könnyebben vélik elérni a haladást. S ha arra jut a dolog, hogy fegyverrel nem oltalmazhatják magukat, olyankor senki mártíromságra nem hajlandó menni köztük: egy hónap alatt egy egész tartomány kész áttérni más hitre. Csak mióta én élek, hányszor változott Saxoniában a hit. III. Krisztián herceg kálvinistává lett, s kiűzte, nem a katolikusokat, de a lutherista papokat s mind az egész tartományt kálvinistává tette. Mikor meghalt, jött Frigyes Vilmos, s egy nap alatt kiűzte a reformáltakat, s vérontás nélkül lutheristává lett az egész tartomány.

Kínos kacagás tört ki.

- Ebből lehet látni, hogy nincs olyan ereje ezeknek a mai sovány vallásoknak, mint volt a régieknek, a keresztyén hitnek, amely a mártírok ezreit adta.

- Úgy van - mondta valaki, s egyszerre felkiáltottak mind, hogy „Úgy van!”

- A mi országunkban hadaknak s belső háborúságoknak idején csúszta-másza be a lutheristaság. Végre sok vérontás, országpusztítás s keresztyén vérhullás után az erősítette meg, hogy pogány kézbe adták magukat, s török, tatár fegyverek s a pogánynál pogányabb hajdúk dúlása csinált szabadosságot a Lutherista, Calvinista, Visszakeresztelő, Szt. Háromságtagadó, Szombatos, zsidó s minden egyébféle tévelygéseknek... S még azzal dicsekednek, hogy török-tatár karja védelmezi az Evangéliumot!... hol van ennél nagyobb gyalázat!... Ki látta, hogy ördög gyarapítsa és terjessze az Evangéliumot?... Ki hitte volna, hogy az Isten erőssége oly gyenge, hogy a török kardjára van szüksége Istennek... S ha kardra van szüksége, nem talál mást a keresztyén vért szopó pogány nemzetnél!...

- Átkozottak! - kiáltották a hallgatók.

- Nem akará az Isten, hogy Dávid király építse fel a templomot, mert sok vért ontott vala!... és most úgy megerőtlenedett az Isten, hogy az ártatlan vérben telhetetlen világ tolvajainak kell az Evangélium szabadságát felállítani?

Most intett kiterjesztett két kezével a fáklyatartó ifjoknak, hogy távozzanak el. Ezek eleinte nem is értették, de aztán kivonultak, s amint elvitték a világító lángokat, a terem mély sötétségben maradt, mert csak a kevés gyertyák s a sarokban vashorogra illesztett két óriási fáklya maradt. Borzongva s dermedten lesték a pap szavát.

- De én megtanítalak benneteket, hogy lehet az, hogy az Isten nevének kürtösei az ördög fiait s a pogányt és a kardot és a tűzvészt és minden pokolbeli ördögfattyat mért vesznek segítségül, hogy hatalmukat gyarapíthassák.

Hideg verejték ütött ki az emberek homlokán.

- Ezek a szentségek s prédikációk csak olyan fügefalevél-gatyák, melyekkel heában fődözik az ő attyok szemérmét az atyafiak: nem tehetek egyebet, mint hogy szükségképpen ki kell mondanom, amit sok fő tudós ember írásában olvastam, hogy maga Luther nem a természet folyása szerint született, hanem az ördög bagzott, lidérc módjára, az anyyával, és annak csinálánya és fájása volna.

Ahogy ott ültek előrehajolva s a papra bámulva az urak, valami titokzatos és különös volt a kép. A szemek villogtak, az ajkak nyitva maradtak, és az éjfeli órákban kivörösödött arccal helyeseltek.

- Ezt én magam ujjából nem szoptam, hanem tíz vagy több főtudós embereket nevezhetek, kik közül némelyek Luthernek még életében szemére hányták. Praetolus, Seratius, Delrio, Fontanus, Henricus Sedulius, Cochlaeus és Lindanus, Pantaleo, Theveninus, Genebrardus írták meg krónikáikban Luthernek ezt a nemzését. Mert jóllehet az ördögnek teste nincsen, de azért a levegő égből és egyéb Elementomokból formált testben latorkodhatik az asszonyállatokkal, amint maga Szent Ágoston is bizonyítja, sőt a nemzésnek is eszköze lehet, amint Justus Lipsius megbizonyítja, Lactantius, Justinus Clemens Alexandrinus, Tertullianus, Sulpicius írásaiból láthatjuk, sőt maga a kálvinista Bornemissza Péter azt is utánaveti, hogy az efféle fiak nagy ördögösök voltak.

- Iszonyatos - mondták a hallgatók.

- Iszonyatos, hogy ilyen ember, ily ördögfia kezébe kerül az emberiség dolga. Mert Luther azután is egész életében tele volt az ördögökkel való szövetséggel. Egy vasárnap, mikor a barátok közt volt még, a néma ördögről való capitulumot olvasta, s egyszer csak eldőlt, mintha földhöz csapták volna, s csak azt mondta: nem ő az. Mikor Maximilián császárhoz bément, a császár azt kérdezte a mellette levő apátúrtól: mit lát ama barát mellett, mert én, úgymond, egy iszonyú ördögöt látok mellette.

Mindenki remegett.

- De hagyjuk ezt, be lehet bizonyítani, hogy minden tudományát az ördög adta Luther elibe. Már 1534-ben, mihent Luther kijött az ördöggel való szövetség alapján a könyvvivel, nemcsak Cochlaeus, de egy Pál Apátúr is sokképpen megbizonyíták a Luther írásaiból, hogy az ördögtől vett tudománnyal akarja az embereket megsebesíteni. De meg is harcolt az ördöggel, s mindaddig az ideig Luther pápista volt, de mikor az ördög ötet meggyőzte, attól kezdve ő is, azután jött többi reformátor is mind azt hirdetik, amit akkor az ördög Lutherrel elhitetett... S ő maga elmondja! pedig senki hazugságot maga gyalázatjára nem költ, csak a maga dicséretire. S hiába csácsognak ezek ellen a lutheristák, maga Luther elmondja, hogy több éjszakát tölt az ördöggel, mint a Katussal, s miket ír, mit nem, hogy „Szent Sátán, imádkozzál irtem” és hogy

„jó ördög, csókold meg az alsó pofámat”, inkább azt mondom el, hogy halt meg. Mert utolsó estéjén telezabálta magát s tréfákat mondott, azt is, hogy az ördög, ha lovat vesz, a fétet is veszi hozzá, vagyis, ha a lelket megveszi, a testet is vele... és hazament, s az ördög megfojtotta... S Bredenbachus nevű főtudós ember megírja, hogy akkor éjszaka, mikor Luther meghalt, Belgiumban egy szent helyen ördögösöket gyógyítottak, s az éjjel mindenkinek nyugovása volt. Másnap megkérdezték az ördögöket, miért nem bántották tegnap a szegényeket. Azt felelték: „azért, mert mindnyájan a Luther halálán jelen voltunk”. De én magam hallottam tíz esztendővel ezelőtt Gerétzben, azaz Grazban, öfelsége Locumtenensétől, a helytartónál a lábánti Püspök asztalánál, mikor beszélt a becsületes vén ember, Grienberger Uram öfelsége Regimentjének Cancelláriusa, hogy mikor ifjúkorában a császár secretariáján laknék, egy németországi főúr, kit akkor nevén is neveze, azt beszélgette az Urak előtt, hogy az Luther halálakor ő is a meinsfeldi Herceg udvarában volt gyermekszámban: és halála előtt való napon, mikor a herceggel vígan laknék Luther. Ebéd alatt egy nagy komondor jött be a palotába, melyet sem azelőtt, sem azután nem láttak ott. Ez mihent belépék, izzadni kezdett Luther, s azt mondta: „Ilyen hamar é?” ...És az asztaltul felkelvén hazament, s ugyanott éjjel halva találta-tott.

A megkönnyebbülés lihegése volt a teremben.

- Én igazán nem csudálom, ha ilyen vége lőn Luthernek, mert az ördöggel való barátságnak jó vége nem lehet. A többi hitújítók is ilyen végre jutottak. Simon, mikor az égbe akart repülni, leszakadt a mélységbe, Montanus és Maximilla magukat felakaszták, Nestor káromló nyelvét a férgek ették meg, Ariusnak minden béle s mája a pervátába esék, mert ily bűdös helyen kellett végezni, aki oly bűdös tanokat hirdetett. A Donatisták, akik az oltáriszentséget az ebeknek vetették, ezektől falattak föl, s ne szóljunk a régiekről, itt van az Calvinus, akiről doctor Bolsécus, akivel együtt lakott, s más lutheránus Superintendens írja meg, hogy négy esztendeig való sok kínlódás után a tetvek pezsegtek ki a teste körül, s ezeknek az elszenvedhetetlen bűdössége miatt senki még csak a közelébe sem mehetett, végre kínnyában, kétségbeesésében az Istent kezdi átkozni s az ördögöket segítségül hívni, így iszonyú káromkodások közt múlt ki a világból. De a magyar Dávid Ferenc is, mikor Dévába küldötték volna, nagy sereg ördögöt látott, s kiáltani kezdé: hogy eljöttek az útítársak - és menyárást meghala.

- Úgy kell az ebeknek, úgy kell az dögeknek - kiáltották az urak.

De Pázmány emelt hangon szólott:

- A mi országunkban Lajos király veszése után, mikor a királyválasztásban az ország megbomlott, s a királyok mindenben kedveztek az uraknak, akkor a főurak elfoglalták a püspökségeket, Prinyi Péter az egrit, Török Bálint a nyitrai foglalta magának, a váradi Czikak Imre, az erdélyi Bodó Ferenc, és így püspökök nem lévén, becsúszott az újság, mint a bojtorján ragadós, Petrovith Péter kálvinista lett, Munkács várában, megcsalta Kálmáncsi Márton, a sánta, de megfizetett nekik az Isten. Mert Prinyit, akit lutheristává tett Stárai, megfogatta Ferdinand császár, s öt esztendeig tartá rabságban, ott is halt el Bécsben, Petrovith pedig, mikor a keresztet rontatta, egy kereszt ráesett s agyoncsapta.

- Ezeket az ördögöket tartjátok a kebleteken, s ezeknek engeditek rontani a magyar hazát, és ezek a veszekedő, ordító pásztorok, akik meghazudtolják s erősen pofázzák egymást, mert le kell vonni az álarcot, hogy a kendőzéssel bemázolt rútságuk napfényre jöjjön; akik egymást hazugoknak és kerítőknek és ringyóknak nevezik, akik azt mondják egymásról, egy szava nem igaz a másiknak, akik, elő nem lehet számlálni, mennyi utálatos szitkokkal tetézt könyveket írnak egymás ellen, a lutheristák a kálvinistákra s a kálvinisták a lutheristákra, számarnyi számaroknak és tisztátalan latroknak, eszefordult tévelygőknek s több utálatos gazságoknak

nevezik egymást, ezek az emberek tegyenek itt nekünk igazságot s tanítsanak minket emberiségre. Ezeknek a kezébe szakadjon az ország legszebb része, a szerencsétlen Erdély egy hitetlen kálvinista szolgája legyen?... ezt akarjátok?...

- Nem! - ugrott fel az egész társaság. - Nem! - kiáltották - s ezerszer nem!

- Vagy azt akarjátok, hogy a török kezére hajtsák ezek az ebek az egész Magyarországot, mint üres koncot, amelynek velejét kiették?

- Soha, míg élünk!

- Vagy azt akarjátok, hogy a mi vérünk s a mi relióiónknak idvessége és szépsége legyen és virágozzon Szűz Mária boldogságos hazájának legszebb tartományán?

- Igen, igen!

- Akkor emeljétek fel a kezeteket s esküdjétek...

És a harminckét úr esküdött, kardját csörömpölve verte a földhöz s asztalhoz, s nagy szívvel esküdött életre-halálra s a hitehagyottak vesztire. Homonnay György elől állott, s mellette Serbán Radul, s most úgy érezték, meg van nyerve a csata, s csak napok kérdése, hogy bevonuljanak országukba.

A nagy pap eltávozott, egyedül, s az urak behívták a legényeket s a fáklyatartókat, s most kezdődött a magnum áldomás, dal és tánc.

Forgách Zsigmond bement a feleségéhez.

- Mi volt ottan, édes uram? - kérdezte a szép fiatal asszony, aki nem tudott aludni, s alig várta, hogy ura valami szót hozzon.

- Boldogok a magyarok - szólt a főkapitány, s maga is boldogan simogatta felesége orcáját.

- Miért?

A főúr hallgatott.

- Csak boldogok... - mondta csöndesen, szokott humorával. - Homonnay Gyurkó beleült a fejedelmi székbe.

- Itt Kassán?

- Jaj, nagyon szépen beszélt Péter pap, nagyon szépen.

- S mit?

Forgách soká hallgatott.

- Azt mondta, hogy Luther az ördög fattya vót.

Most az asszony hallgatott:

- Hát ezt mondta nekem az én dajkám is, az Orsolya, mégse lett túróci prépost.

- Mind ki fogjuk irtani, ahol egy kálvinista vagy lutherista van - szólt mosolyogva a gróf.

A grófné elszomorodott:

- Maguk mindig csak ölni, ölni akarnak.

- Az az élet fiam!

- Igen... és ráadásul az ő kezükben is kard van!... Nem megy olyan egyszerűen... Hátha ők ölik le magukat?

A főkapitány felnevetett:

- Majd kiütjük a kezükből...

Távolról hallatszott a hatalmas nóta. Az urak daloltak.

- Isznak - mondta a férj ragyogó arccal.

- A medve bőrére - mondta az asszony.

[V]

Idén hamar kezdődik a tavasz, mintha tudná, hogy a fejedelemnek nincs ideje várni. Még csak március eleje, már oly enyhe idő, mintha májust akarna mutatni. De a fejedelem nem is késlekedik. Megindultak Szebenben a munkák. Előhívatta a proskribált szászokat, és elrendelte, hogy házaikat a leghamarabb hozzák rendbe. Már kőműves munkásokkal vannak tele a város utcái. Már hordják szekerekkel a meszet s homokot. Mikorra az átadás ideje megjő, a városnak el kell tüntetni a sebeket és nyomokat, amit a Báthory-uralom hagyott. A fejedelem nem akarja, hogy azon a napon szidják a magyarokat a szász asszonyok, hogy mit csináltak az ő házaikból. Azonban nem akarja a saját pénzén csinálni, hanem a szászokat kényszeríti rá, hogy tulajdon házaikat reparálják meg. De úgy, hogy az a legtökéletesebb legyen. Semmi könnyű, hanyag munkát el nem fogad, aki nem képes a munkát a maga erejéből megcsinálni, az elveszíti tulajdonjogát.

A szászok megértették a fejedelem intencióit, és azt lehet mondani, sírva és boldogan dolgoztak. Boldogok már, hogy maguknak építenek... csak ha egy-egy gyanakodó szív uszít titokban köztük, hogy hátha hamisság az egész, s a fejedelem, mihelyt készen lesznek, kiveri őket újra otthonukból, és saját magának építteti a várost a szász aranyakon, amiket testvéreiktől szednek kölcsönbe fel. De aki a fejedelem közelében megfordult s a szavát és hangját hallotta, az nem kételkedik.

Az asztal mellett ül, s vastag barna ujjai közé vékony fehér lúdtollat szorít, és különös, szeszélyes fűszál alakú betűket ír. Olyan volt ez az írás, mintha egy nagy gyermek játéka lenne, mintha egy ártatlan lélek rajzolgatna. Voltak itt pázsitszárak, voltak bugák s levelek, négylevelű lóherék s bogarak is mászkáltak a szárazon s leveleken s még a tavaszi szellőt is érezni lehetett, ahogy lebbenti a szálakat.

De mért ily sokat?... Egy nagy fehér papirosra sűrűn teleszántva, ki tudná azt megfejteni?

A kis cica, aki a nagy ember vállán ül, alig.

Pedig úgy ül ott, mintha neki komenciós helye volna. Nagyon fiatal s nagyon fehér a kis cica, s meglehetősen jól érzi magát ott a magasban. Hozzádörzsöli fejcskáját a fekete ember füléhez, s aztán kinyújtja rózsaszínű nyelvecskáját, s nyalogatja magát ügyetlenül és kényesen.

Most megmozdul, közelebb mászik a meredekhez, s lefelé kukucskál, és egyszer csak zsupsz, megsúszik, s Bethlen felemeli a karját, bal karját, hogy az írásba ne zuhanjon az ártatlan.

Most ott van a cica a bal alsó karján, a dohányszínű házi dolmányon, amelyen nagy fényes vitézkötések vannak a gomb körül. A cica ehhez feni fejét, s felhízlik a nagy fekete szemekbe.

Most Bethlen leteszi a kalamust, s jobb tenyerével puhán megsimogatja a macska fejét s egész kis testét, akkor markolja az egésztestet, mint egy puha levélcsomót az avarban, s leveszi magáról, két térd között le akarja eresztetni a földre, de a macska abban a pillanatban rémülten nyávogni kezd, s apró hegyes körmei belevágnak a dolmány száraiba.

Bethlen lenéz, s lám a kiscica a nagy vadászkutyától ijedt meg, pedig az nem is csinált semmit, csak a szemével mozdult egyet.

Bethlen ránéz a kutyára, s az okosan néz vissza, azzal fogja a cicuskát, s kinyújtott nagy kezei odateszik a derék állat hátára.

A nagy kutya leffentyős füleit meg sem mozdítja, s a macska eltanyáz most az ő hátán úgy, mint az elebb az emberén, aki újra a játékához lát, s érthetetlen türelemmel pepecsel, tovább rajzolgatván a fura fűszálakat.

Most egy új vendég jelenik meg a fejedelem meggörnyedt hátán, egy fehér csirke. Ott csipegetett a háta mögött levő asztalon, ahol mag volt elpotyogtatva, s ráugrott, ráröppent az ember hátára.

A fejedelem kicsit túrte, hogy a csibe gyenge csőrével kopogtassa a barna dolmányt s a haja közé is be-bekapjon; elmosolyodott:

- Mit keresel ott babám? - mondta, hátranyúlt, s tenyerébe vette a kis csibét.

Belenézett a pici állat ijedt, apró szemébe, s ezt is leeresztette a két térde közt, de abban a pillanatban már sikítást és kétségbeesett kapkodást látott, hallott, s lenyúl, a csirkét visszakapja, hát a kismacska kapkod utána, s ahogy nézi, úgy látja, egy kis piros vér harmata van a macska fehér fejbúbján.

- Ej, ej - mondta -, mihelyt gyengébbet látsz, mingyárt kapzsi vagy? lásd, a kutya nem bántott téged, és te a csirkére vadászol?... Így van ez, pajtás az államoknál is. - Megcsóválta fejét, avval a csibét visszatette a háta megett levő nagy asztalra, amelyen óriási könyvek voltak kiterítve, s mappák, s a mappán már némely várak helyén egy-egy csirkeszemet látott.

S tovább írta a követi instrukciókat. Közben kipillantott az ablakon, s feleségét látta jönni a reggeli templomból, ahogy két udvarlóleánnyal közeledett. Nézd csak, a szász uramék lesnek rá. A fejedelem mosolyogva figyelt: bár rávannék, hogy vásároljon!...

Mintha a fejedelemasszony is felpillantott volna. Nagy, szoknya aljáig érő felsősubában volt, s feje szorosan bekötve kendővel a prém alá. Milyen karcsú volt és milyen rezgő léptű, csak ennyi maradt meg a férfi szemén, amikor már újra a karcsú és szökellő betűkbe temetkezett.

A fejedelemasszony keresztülment a piacon, ahol valamikor Báthory Gábor mustrálta a szebeni céheket, s elfoglalta a kapukat.

A templom alatt bódék voltak nyitva, s azokban kalmárok.

Milyen öröm volt ez, hogy a frissen meszelt bódéikba behurcolkodhattak.

Egy magas, szőke német kalmár, amint meglátta a fejedelemasszonyt, kijött elébe, s levette fővegét, és mély alázattal mondta:

- Nagyságos fejedelemasszony, tekintse meg szegény portékáimat.

- Semmire sincs szükségem, derék barátom - szólt Károlyi Zsuzsanna. - Egyáltalán semmire sincs szükségem.

- Nem a szükség miatt vásárol egy fejedelemné - szólt nyájasan a polgár -, hanem azért, nagyságos asszony, mert jó szíve segítségére jön az elhagyott és szegény polgárságnak.

- Nem, derék barátom - szólt a fejedelemasszony -, semmi pénzem nincs, és nem is akarok semmit.

- A fejedelemnek nincs szüksége pénzre, nagyságos fejedelemasszony, ahhoz, hogy megtekintse szegény alattvalóinak portékáit - mosolygott a szász, aki oly szépen beszélt magyarul, mintha magyar lett volna.

- Nem, jó ember - szólt a fejedelemasszony -, sem szükségem, sem értékem. Az erdélyi fejedelem szegényebb, mint polgárai.

- Az erdélyi fejedelem gazdagabb, mint a szultán minden vezére, s az erdélyi fejedelemasszony pillantása megaranyozza a kalmárok életét. Alázatosan kérem nagyságodat, semmit ne is vásároljon, de legyen hűséggel s jószággal hozzánk, s tekintse meg portékáinkat. Ha nagyságod megtekénti csekély holminkat, akkor mi azzal az egész világ előtt büszkélkedhetünk. Ha nem tekénti meg, akkor az egész világ előtt szégyenkezhetünk.

- Jó ember - mondta a fejedelemasszony -, ennek nem az a rendi s módja. Majd el fogok jönni, ha a fejedelem megmondja, hogy annak itt az ideje.

A polgár mosolygott s alázattal mondta:

- Nagyságos asszonyom. Oly kicsiség, amit kérek mindannyiunk nevében. Tekintse meg a mi boltjainkat véletlenül, maga jószántából, s mondja meg nagyságos fejedelemnek, azmit lát vala.

A tekintetében annyi hűség és engedelmesség volt, s a szava oly kedves és meghitt volt, hogy a fejedelemasszony megtántorodott szilárdságában, s ezen kapott a polgár.

- Na Nagyságod csak egy pillantást vet reánk, egyszerre felfigyel arra mind egész Szeben, s a nagy hír elmegy szélesen e világon a százszoknak egész kicsinyed nemzetségére, s jó híre lesz az erdélyi fejedelmi háznak.

A fejedelemasszony habozott.

- De semmit nem veszek s nem akarok - mondta most már ő is mosolyogva.

- Semmit, csak gyönyörködtesse szemét, ha van mivel, s sújtson le bennünket, ha hiábavaló volt fáradozása.

A fejedelemasszony maga sem tudta, mért, közeledett a bolthoz, s amint a többi boltok ablakán kitekintettek a polgárok és kereskedők, egyszerre nagy nyüzsgés-forgás lett. Beléptek a kis üzleti helyre. A bolt setét volt. A boltívek feketék. Olyan volt, mint valami börtön. A fejedelemasszony szinte meghökkent, ahogy belépett. Az asztalon nem volt csak egy vagy két abaposztó tekerés, nehéz végben, de a kereskedő sietve bement a belső helyiségbe és ott kinyitván egy vasajtót, amegül egész öllel hozott ki selymeket és bársonyt.

- Mért nem meszelitek ki ezt a boltot? Az egész város szépen meg van restaurálva, csak éppen ti nem gondoltok rá.

- Nagyságos asszony, alázattal kérem bocsánatját, a kereskedő embernek olyannak kell lenni, mint a kincset őriző egérnek. A boltnak kicsinek, szűknek, setétnek kell lenni, hogy annál jobban ragyogjon és csillogjon benne a portéka.

- No, de hiszen, ha nagy ablakot csinálnátok, hogy bejöjjön a nap fénye, és nagy fehér falakat, akkor még jobban ragyogna.

A boltos sunyin szólt, csendesén mosolyogva:

- Nem kell oly igen nagy világosság, hogy ne gondolják az emberek, hogy itt valamit lelhetnek... A kereskedés nagyon csiklándozza a körmösöket. Még Nórinbergában is nem merik a kereskedőboltokat nagyon szépnek mutatni. Olyan a bolt, mint a kincstár, penészes ládákban rejtik el az aranyat.

Közben kitergette a selymeket, miket vászonból és darócból tekergetett ki, s tarkán szőtt csudálatos indiai szőttések úgy ragyogtak a kis fekete boltban, mint a páva farka. A fejedelemasszony egész elkáprázott bele.

A kereskedő most fogta a selymeket, és közelebb ment velük az ajtó világosságához.
Ahol a napfény ráesett a mesébe való szépségű selymekre, táncolni és szikrázni kezdett.
A fejedelemasszony álmélkodva nézte.

- Honnan veszitek ezt?

- Ó nagyságos asszony, messze kell ezért menni. Ezt olyan távolságban csinálják, hogy karavánok esztendőig hordják a sivatagban, míg hozzá lehet jutni. Gondolja csak meg nagyságod, mily nagy dolog azt onnan elhozni a kicsiny Erdély földjére... Zabos tarisznyákban rejtegetjük a legszebbeket, s legdrágábbakat, hogy megtévesszük a rablók szemét. A kereskedő inkább életit áldozza, mint ezeket a szépségeket. Ó, milyen ruhákat csináltathat ebből nagyságod, akkor igen, akkor nagy paloták és hatalmas termék kellene, hogy a dámák ebben igazán tündökölhessenek... De míg idehozzuk, mennyi éhséget, szomjúságot kell elszenvedni, fegyvertől rettegni, és mindig kivont karddal s mordállyal őrizni... éhesek erre a rablók csordái...

A fejedelemasszonyt azonban ez a beszéd még jobban érdekelte, mint maguk a drágaságok.

- De ha ily nehéz, akkor mért teszik?

- Mit, nagyságos asszonyom?

- Mért nem marad ki-ki otthon, a maga hazájában és házában?... Mi mozdítja meg a lelkét, hogy ilyen haszontalanságért oly messze elmenjen, és feleségét s gyermekeit hátrahagyja... bizonyára az ilyen ember jobban szereti az utazást és kalandokat, mint a családját.

- Dehogyan is felséges asszonyom. Hiszen értük tesszük.

- Magatokért, jó ember, a ti kíváncsi kapzsi szívetekért.

- Nem bizony... Nekem, mikor oly messze járok és minden erőmmel azon vagyok, hogy jól és hasznosan végezzem dolgomat, csak az ad nyugalmat és erőt, ha tudom, hogy itthon békesség van, és kis családom semmiben hiányt és háborúságot nem szenved.

De a fejedelemasszonyt nem lehetett meggyőzni:

- Ha az volna a szívednek legfőbb, akkor nem mennél el, és nem hagynád itt a feleségedet magában hosszú időre.

- Legyen áldott az Isten a magasságban, hogy most oly fejedelmünk legyen, akinek kezében meg lehet hagyni nyugodtan a családját. Mert sokat kell szenvedni, de nem a forró homok a legnagyobb fájdalom, amit a forró szél borít ránk, és nem az oroszok és sakálók bögése, csak az a nehéz, hogy mi van odahaza?... Mert az ember szíve a legnagyobb távolságokban is a szerelem szálával van hozzákötve az itthon levő feleségéhez és gyermekekhez.

A fejedelemasszony makacsul rázta a fejét. Nem hitte s nem fogadta el.

- Három egész esztendeig voltam oda most is egy polgártársammal, aki itt van a szomszéd boltban, ő még jobban el tudja mondani. - Ezzel a boltos letette a selymet a pultra, s átkiáltott a társának. Már jöttek is mind a ketten. Egy alacsony szőrökű ember jött utána. Keleties meghajlással hódolt a fejedelemasszony előtt, mint valami török. Akkor engedelmet kért, elsielt, s néhány perc múlva kis ládikával jött vissza. Kinyitotta, s abból mindenféle gyöngyöket, arany és drágaköves ékszereket rakott ki. Ahogy azokat egyenként megcsillogtatta a napfényben, az arca sugárzott, és látszott rajta a boldogság.

- Ti nem a munkáért és a haszonért csináljátok ezt, hanem azért, mert az út és a háborúság és veszedelem a ti életetek. Méltó ez?

- Nagyságos asszony, mi vagyunk az emberiség lelke. A lélek nem kérdezi, mért, csak cselekszik.

- Igen, egyik így, a másik úgy... A férfiember nem tudja, mit cselekszenek, csak mennek és kiteszik magukat a legnagyobb bajoknak, csak azért, hogy ne kelljen itthon lenniük a kis bajok között. Nem kell nekik sem feleség, se gyermek, csak a háborúság.

Mélyen elszomorodott, és könny csillogott a szemében. A könnycsepp megjelent a pillákon, s lefutott a halvány arcon, le egész a szájacská sarkáig, ott egy kicsit megpihent, akkor felitatta kis keszkenőjével.

Elfordult s nem tudott nézni a kincsekre.

- Nem talál benne gyönyörűséget nagyságod? talán még szebbeket is mutatunk.

- Nem, én félek ezektől, minél szebbek, annál jobban. Nekem úgy látszik, mintha ezek a drágakövek puskagolyók volnának, amik előbb-utóbb átalverik valakinek a szívét. - Most a selymekre tette a kezét. - Ezek pedig, mint a halotti lepedők, amikbe bele fogják csavarni valakinek a holttestét...

Ezzel nem szólott többet, hanem kis kendőjével újra megtörülte szemét, s kiment a boltból.

A szászok követték, s megállottak a piac közepén a bolt előtt, ahol már számosan állottak szász kereskedők, akik kíváncsian nézték a fejedelemasszony látogatását.

- Hála legyen a mi nagyságos fejedelemasszonyunknak - kiáltotta nagy hangon a szász selyemkereskedő -, hogy a mi szegénységünk hajlékába belépett és megszentelte a mi boltjainkat... Vivát...

S mindenki lelkesen kiáltott vivátot.

De a fejedelemasszony hazugságnak és ravaszságnak érezte a kalmárok kiáltását, amivel vevőt akarnak becsalni setét boltjaikba, és sebesen ment tovább. Mindentől iszonyodott, ami más volt, mint a csendes egyszerűség és szerény gondolat.

Mikor a tanácsház kapujába ért, a fogarasi számtartó állott ott, és alázattal lehajlott előtte.

- No, Juon, begyüttél valahára?

A számtartó levette süvegét, s kezében tartotta, míg alázattal felelt s beszél:

- Négy szekervel, ökörrel, nagyságos fejedelemasszony, húztam, kit húztam, majorságbúzákat köbölt s meg lencsét is két köbölt. A disznóölésből is hoztam két öreget s egy kisebb ártányt feltráncsérozva, mert csak éppen hogy a bellérek keziből kiszedtem, de lepedőbe vagynak rakva, tisztán és rendesen. A zsákokat is behoztam meg az apróságokat, de mán hagymánk nincsen, mert nem is vót, nem termett; ezekbe a rossz üdőkbe senki se vetötte a magját, mindenki csak fegyverrel kapála, nem kapával fegyverkedé.

A fejedelemasszony derülten nézet az oláhra.

- Jól van, Juon, hát pénzt hoztál-e be?

- Kit a korcsomára vittünk, harminckét hordó bort, annak fele elkölt, abból hoztam kétszáznegyvenhat forintot, a lucrumból is vagyon, udvarbíró uram gazdálkodásából négyszáz forintok.

- Eredj be, majd elszámol veled Jónás mester.

- Instállom, nagyságos fejedelemasszony.

- De mondd meg neki, hogy mindent jól beírjon a veresfedelűbe.

- Igen, instállom.

- Mert amit be nem ír, azt még egyszer neked kell megfizetni.

A derék Juon nagyra meresztette a szemét, s most értette meg, hogy neki jó, hogy a számadás rendbe legyen.

De hirtelen valami különös érzés fogta el, levetette magát a havas utcán a térdeire, és sírni kezdett:

- Mi bajod, Juon - fordult hozzá a fejedelemasszony, s a két fiatal leány is ijedten nézett a nagy, óriási emberre, aki fekete haját az arcába ejtette s keservesen zokogott.

- Mi baj, mi baj?

Juon a követ csókolta meg a fejedelemasszony lába előtt.

- Azért sírok - mondta -, mert boldog vagyok. Boldog vagyok nagyságos fejedelemasszony, mert már könyvbe írák, amit behozok, de tavaly, mikor behoztam a nagyságos fejedelemnek, akkor még magyarófpálcával a fenekemre verték a számadást, nagyságos fejedelemasszony.

A lányok hangosan felkacagtak, de a fejedelemasszony megértette a jámbort, s odanyújtotta neki a kezét kézcsókra.

- Igazad van, Juon, a legjobb a világon a szép csendes békesség. Ez már ezután így lesz, míg urunk önnagysága ott lesz a széken!

Juon nem merte megcsókolni a fejedelemasszony kezét, csak úgy érintette meg az ujjai hegyét, mint a pap által tartott keresztet, akkor felállott, s a világ legtermészetesebb hangján azt mondta:

- Bírságpénzt is hoztam, száztizenkét forintot és negyvenöt pénzt. Mind ott van a zsákba.

- Jól van Juon, eredj el, és számolj be Jónás deáknak.

Evvel a fejedelemasszony befordult a kapu alatt s gondolkozva ment fel az emeletre.

Oly nyugtalan volt, hogy nem bírt szobájában maradni, hanem átment a kancelláriára az urához.

Az őrálló katonák, akiknek meg volt parancsolva, hogy az égvilágon senkit be ne bocsássanak, félreállottak előtte. Azt tudták, hogy ha senkinek is, de a fejedelemasszonynak mindig s mindenben szabad az út.

- Ír, kedves? - lépett be Zsuzsanna a nagy terembe.

A fejedelem felnézett, s szólt:

- Csak egy sort még édesem, már készen is vagyok.

Ezzel tovább írt.

Zsuzsanna nem volt megsértve, de a szíve fájt. Ha ő ülne ott a nagy asztalnál, bizony úgy gondolja, felállhatott volna s azután folytathatná...

Nagyon érzékeny volt most, minden bántotta. Míg a toll percegett, hirtelen úgy tűnt fel saját maga előtt, mintha ő is egy instanciás lenne, aki most várja az irgalom szavát.

Könnyei elkezdtek csordogálni, és egyre jobban, hogy az az egy sor írás csak nem akart végibe szakadni.

Végre a fejedelem derűlten felnézett. Porzót hintett a levelére, s úgy hagyta az asztalon, és kijött mellőle.

- Sose hittem volna, hogy ennyi írásra szorulok.

- Kész?

- Soha... Itt az írással soha ember el nem készül... Nem is hittem volna, hogy a fejedelemség íródeákot csinál belőlem.

Vidáman nevetett. Zsuzsanna nézte. Vajon miféle halálokat, háborúságokat és embereknek mily gyászt és szomorúságot jelent ez a sok írás? Vagy csak öneki?

- Kinek írtál?

- A nagyvezérnek. Toldalagi reggel újra megy Konstantinápolyba, az instrukcióját csinálom.

- Azt mondtad, a nagyvezérnek írtál.

A fejedelem elmosolyodott.

- Most éppen a nagyvezérnek, hogy Toldalaginak legyen mit átadni neki.

- S mit írtál?

- Akarod, hogy elolvassam?

- Nem, csak mondd meg.

- Már megmondtam neked, hogy két ellenségem van a török világban. Mehmed nagyvezír és a budai pasa, Aly. Ez a kettő mindent elkövet ellenem, amit csak tud, hát szép ajándékokat küldök nekik. - Nevetett. - Mindig a haragos ellenségeknek kell a legszebbeket adni.

- És mit adsz nekik?

Bethlen hallgatott. Nagyon ellenséges a felesége, ennek valami okának kell lennie. S be is jött szobájába. Ezt ritkán teszi meg. Oka lesz.

- Ami van még az országban. Majd körülnézek a szászok boltjában - mondta óvatosan, mert egészen másra gondolt.

- A szászoknál van... Ott voltam.

- Azért sírsz?

- Nem, csak elfutott az érzékenység.

- A szászoknál?

- Igen... Mindenütt... Akárhová nézek, csak a szívem fáj...

A fejedelem szorosan odaült mellé, és simogatni kezdte.

- Ha maga szász volna és kereskedésben nevelték volna, akkor maga is elmenne olyan messze földre indiai selymekért és haszontalan gyermekjátékféle kincsekért.

A fejedelem hátradőlt a karosszékekben:

- Ha szász volnék és kalmár, minden bizonnyal - mondta felcsillanó szemmel. - Szép az, amit ők csinálnak.

- Szép... Itthagynak feleséget, gyermeket, s elmennek két s három esztendőre, az asszony itthon kínlódhat a bolttal, a házzal, gazdasággal, gyerekekkel... Még jobb, mint fejedelem lenni... - és sírt.

Az ura nem értette.

- A férfiak csak kivágyakoznak. Szűk nekik az otthon.

- S ezen sírsz?

- Nem, csak én bolond vagyok, és sírok... Itt volt Juon, a fogarasi számtartó, térdre esett és hálálkodott, hogy milyen jó, hogy béke legyen s nem háború, hogy már csendes életben élünk, és nem kell félni... De én ezt úgy nézem, mintha vízre volna építve az egész... Mit írsz a fővezérnek?... és a budai basának?... Nagy fenevadak ezek, akármikor meg tudják roppantani a kis Erdélyt.

- Dehogyan is roppantják... Betömöm szájukat...

- Mivel?

- Szép szóval s ajándékokkal.

- Jó, ha papirossal mindent el lehet intézni.

- Hallgasd meg, milyen szépen el lehet ezt rendezni. Serbán és Kendy odaát uszítanak. Homonnay Gyurkónak fejébe szállt, és nem tudom, nem akar-e felülni, hiszen olyan egyszerű: egy magyar úr csak lóra ül, és belovagol Erdélybe, s beül a fejedelmi székbe... Én ezt most idejében kiparírozom... A Serbán helyébe, az oláh vajdaságba, unokatestvérét, Stépánt ültette a szultán... Ezt a Stépánt megbátorítom, hogy ne féljen... Most a nagyvezért meg kell nyergelni, hogy parancsoljon a budai basának, hogy a német császár emberei háborút csináljanak, s meg akarják bontani a szent békességet... Ha a budai basa megmozdul és rámegy Fülekre, akkor Homonnay nagy bajba kerül... Hátába fogja érezni a török hadakat, és nem mer ellenünk operálni... Ez az egész... Megértetted?

- S maga ráküldi a magyarokra a törököt.

- Ha ők rám jönnek fegyverrel, akkor csak nekem is kell ellenük valamit kezdeni?

- S mennek?

- Mennek ám...

- S neked nem kell menni?

- Én nem akarok menni, mert nincs mivel... Még én nem tudnék sereget kiállítani... Nekem most semmi mást nem lehet csinálni, csak szántani s vetni... Itt a szép tavasz, bele kell akasztani az ekét a földbe...

- Már van elég szekere?

- Szekerem van, de lovam nincs. Ami van, azt az ekék elibe kell fogni... A lengyel királynak is írtam... Homonnay sógora s Micislav uram azt állította, hogy a lengyel király tízezer lovast ígért volna Homonnaynak.

- És egy levéllel ezt is elintézi.

- Igen.

- Nagyszerű.

- Két dolgot írok neki. Egyik az, hogy tízezer barmot akarok tőle venni... Kétezer lovat, négyezer tehenet, ötszáz bikát, a többi sertés, juh és kecske.

- Mibe kerül?

- Nem oly sokba. Körülbelül ötvenezer forintba.

- Megvan a pénze?

- Meg.

- Honnan?

- Apor uram erszényéből.

- Az árendátor, Apor?

- Az.

- És ideadja?

- Muszáj neki... Meg aztán zálogba adom neki Kőhalmát... Ennek annyi pénze van, ennek az Apornak, hogy ládaszám van az aranya...

- De majd maga megnyitja a ládáját - mondta az asszony finom mosollyal.

- Ő maga is megnyitja, mert jobban szereti vagyonát birtokban, mint a vasas ládákban. A másik meg, amit a lengyelnek írok, olyan hírek, amiket neki jó tudni a török készülődésről. Megtanítom, hogy hasznosabb velem barátságban élnie, mint akárki mással.

- És akkor nem ad Homonnaynak tízezer lovas?

- Nem tudom, Homonnay mit ígér neki?... Lehet, hogy odaadja, de vissza is parancsolja, ha a török csakugyan megmozdul... Én mindenesetre megvárom, hogy Homonnay csakugyan felül-e? Mert ha nem, akkor Isten őrizze, hogy a pogányt ráeresszem a szegény magyarokra.

A fejedelemasszony hallgatott. Szívét elszorította a nagy távolság, a roppant dolog. Innen parancsolni a török hadaknak, Szebenből... De inkább elnyomta a bánatát, s elismerte ura nagy lelkét.

- Jó - mondta sóhajtva.

A fejedelem lehajlott a nagy kutyához, s megvakarta a füle tövét. Ő is meg volt hatva, mert az ember legjobban a saját nagylelkűségétől hatódik meg.

- A maga boszorkány csirkéje az imint a vállamra szállott - szólt mosolyogva. - Majd kiszedte a hajam.

- Talán keresett benne - s csukott szájjal mosolygott.

A fejedelem felnevetett.

- Ha maga utánanéz, kedves, könnyen talál valamit. Nézze csak meg a mappámat.

Zsuzsanna utánanézett s kis kendőjével ijedten törölte le a nyomokat. Leült az ura helyére a nagy székre.

A fejedelem mosolygott. - Milyen jól áll magának az a hely... Úgyis jussa van hozzá... Susanna principessa... jóváhagyja felséged a politikumot?

- Azt maga jobban tudja - szólt a fejedelemasszony. - De miből? - tette hozzá.

A fejedelem nem felelt.

- Ára van mindennek - folytatta az asszony -, imént a kalmárok becsaltak a boltjukba. Néztém... Úristen, kinek hozták ezek ezt a sok drága portékát? Kinek van ma annyi pénze, hogy ilyeneket megvásároljon?

- Mindig van azért... Ami egyiknek drága, a másiknak olcsó... Sokan vannak, akik az elmúlt időkben jól telerabolták magukat. Csak hadd adják ki a pénzüket. A kalmároknak is élni kell, s adót csak akkor fizethetnek, ha van miből.

- Inkább parancsolatot adnál ki, hogy ezekben a szűk időkben mindenki tartóztassa magát a pompától.

A fejedelem hallgatott. Aztán tűnődve mondta:

- Nem gondolnám, hogy az jó lenne. A pompaszeretet és a hivatkozás lelkesíti az embereket a munkára... Az már csak az öregeknek való, hogy összehúzzák magukat. Én szeretem a díszet, arany, ezüst, selyem, bársony csillogást. Legyen az ország gazdag, hogy aki dolgozni szeret, dolgozzék... Mit csinálnának a mesterek, ha nem kellene új meg új ruhát varrni, ha mindenki ócska condrában járna? Építeni kell, és élni a holmikkal, hogy az a sok emberi kéz egyre serényebben munkálkodjék... Nekünk már csak azért is sok aranyat kell dolgoznunk, mert avval tartjuk fenn az országot. Soha a török békén nem hágy, ha elég ajándékot nem adunk nekik, s azok nagyon tudják, mi a szép... Szóval indiai selymet és drágaköveket már vehetek a kalmáraitól.

Most az asszony megjíedt:

- Nem értem, mit mond kegyelmed?... El akarja venni a kalmárok portékáját?... Nem, nem, ezt ne tegye, hogy az én nevemhez tapadjon a szegény, hogy elárultam őket.

Bethlen nevetett:

- Isten ments, hogy csakugyan elvegyem... Mit gondolsz rólam? Még hamarabb féltenéd tülem a szászt, mint engem.

- De akkor miből?... Honnan van kegyelmednek annyi pénze, hogy mindent meggyőzzön?

- Majd csak előkerül valahogy.

- Én csak a becsületet féltem, s csak a becsületet... És engem hagyjon ki... Ha olyat tesz, ami nem egyenes és igaz, vigyázzon, hogy én meg ne tudjam, mert meghalok... Gábor, Gábor, jobb volna a halál nekem.

Ezzel hirtelen megcsókolta urának homlokát, és elment.

A fejedelem úgy maradt ülve s mozdulattalan. Mint a jégmezők szele, úgy rohant át rajta a felesége indulata és megfagyasztotta.

Soká ült mereven és komoran és maga elé dermedve. Aztán nagyot sóhajtott, s lefricskázta a porzót az árkusról, s az asztalán levő kis ezüstcsengettyűvel egyet csendített.

- Kik vannak odakint? - kérdezte a belépő udvarit a fejedelem.

A deák mély tisztelettel mondta:

- Sokan vannak, nagyságos uram - s fogta az árkust, amelyre mindenkinek nevét fel kellett jegyezni, valamint azt is, hogy hová való s mit kíván. Kezdte felsorolni abban a rendben, ahogy érkeztek. Mert még eddig senkinek sem volt szabad belépni a fejedelemhez ma reggel.

Voltak ott ügyesbajos emberek igen nagy számban, olyanok is köztük, akiket személyesen jól ismert, s akiket kedvelt s becsült, de a nagyobb része a szokott instanciások voltak.

- Szóljon kegyelmed, s küldje be Boronkai uramat.

- A kincstartót?

- Azt.

A komornyik deák kiment, s a fejedelem tanulmányozta a neveket s olvasta a bajokat. Egy név mellett megállott: „Simoni György, Magyarországbul...” olvasta. Soká nézte a nevet, s próbált visszakeresni az emlékezetében.

Most sietve jött Boronkai uram, alacsony, hasas ember volt, apró ravasz szemű, s ritka örmény szakáll volt.

- Parancsol, Nagyságod - szólott.

- Gyere csak, s mondd meg, hogy rakhatjuk egybe a fényes portára való ajándékokat.

Elővett egy listát, amit legelőször írt össze, mielőtt még a leveleket megcsinálta volna. Boronkai uram felharáskolt. Úgy megijedt a hosszú listától.

- Olvasd el.

Boronkai uram olvasta: „Az hatalmas császárnak adunk tízezer aranyforintot, száz gira ezüstöt.”

- Nagyságos fejedelem - mondta -, az ország adójába?

- Nem. Ajándékba.

- De hiszen az adót, mióta Báthory Gábor a fejedelem lett, soha meg nem fizettük.

- Hagyd csak - mondta Bethlen -, arra nincsen pénzünk, s nem is fogják sürgetni. De fizetni, fizetni, minden pénzt megadni, csak a szent békesség maradjon - sóhajtott, s visszaemlékezett a szultán előtti jelenetre. - Olvasd tovább.

Boronkai olvasta:

- A fővezérnek adunk tallér ötezret, s húsz gira ezüstöt... Mahmut pasának adunk tallér háromszázat s tíz gira ezüstöt... Musztafa pasának adunk háromszáz tallért s tíz gira ezüstöt... Szinán pasának háromszáz tallért s tíz gira ezüstöt, Ferodon agának kétszáz tallért, s egy kupát s egy aranyas fegyverdereket... Amhát csauznak háromszáz tallért s egy hintót négy lóval egyetemben... Murad bégnek száz tallért... Csauz pasának egy kupát... Kapi agának egy kupát... Kapcsilar kihajának egy kupát... Az pasa kihajának egy kupát... Azonfelül száz aranyforintot ide teszek. Ezt, hogy Piali pasának. Ha nem lelítek meg, akkor se költse el senki, mert Piali pasa mihelt hírért veszi, rögtön jó, s követeli az ajándékát...

Boronkai mogorván nézte a számokat, összeadta s akkor elszörnyedve mondta:

- A szultánnak tízezer aranyforintot, a nagyvezérnek ötezer tallért, vagyis nyolcezer ezüstforint... százhatvan gira ezüst... öt kupa, négy ló hintóval... - megvakarta a fejét - s az ország az adajával csak tovább is hátra marad... És miből? Nincsen!... Üres kamorának bolond a gazdasszonya... a hátambul vágjam ki...

De nem nézett a fejedelem szemébe, csak morgott, mint öreg kuvaszok szoktak.

- Meg kell nézni, hogy legyen.

De Boronkai belevágott:

- Míg az országgyűlés nem jött, addig mit lehet csinálni, s csak tavaszra lehet ugyebizony országgyűlése... No... Hunnen lehet most tízezer aranyforintot s tízezer ezüstforintot összekaparni? Gyulafejérvári kastély építését is elrendeltük; meszet, követ s vasat, cserepet, üveget, minden órában csak pénzért jönnek; kolozsvári építések, búzának ára, ténkely, zab és más

egyéb vetőmag, mesterek fizetése, katonák hópénze: azt sem tudom ellátni, s most vegyek a tarsolyból tízezer aranyforintot!

- Ennek holnap menni kell.

- Holnap?

- Rögtön. Egy órai késedelem nem lehet. Cito, cito, citissimo.

- De holnap!... Talán egy vagy két holnap múlván... Addig bányásztatunk ezüstöt a hegyekben, vagy csak valamit kinyomunk magunkból...

- Ott vannak a Báthory ládák.

Boronkai uram nagy száját tátott.

- Nagyságos uram - mondta hebegve -, csak nem gondolsz a Báthory ládákra?... Ecsedi Báthory István ládáira; országpecsétjével vannak ellátva, azt csak az ország nyithatja fel...

- Felnyitod, s még ma.

A kincstartó elfeketedett.

- Nagyságos uram, azokhoz még maga az istentelen Gábris se nyúlt hozzá. Pedig az csak felfordította az egész világot.

- Még neki volt mihez nyúlnia holtig.

- De a Báthory Anna hozománya...

- Aj, sokat fáj fejünk egy ringyóért - szólt a fejedelem, s egyet sóhajtott utána. Fejét tenyerébe támasztotta, s ennek a névnek hallatára zúgni kezdett a vére...

- De az ország pecsétje! - vakkant Boronkai.

- Holnap ennek el kell menni - szólt keményen és mindent eldöntve a fejedelem, s szigorúan nézett a kincstartóra. - Hívasd fel az örményeket s kalmárokat. Becsüljék fel, s még a mai napon pénzt kell csinálni.

Boronkai úgy állott, mint a szélütött.

- Édes öcsém - mondta -, ide figyelj: én tégedet sok esztendeje kedvellek. Már mikor abba a bujdosásba voltunk, mikor még a kutya Básta kergetett bennünket, emlékezz meg, hogy Karánsebesen, mikor még csak húsz vagy huszonkét esztendősfattyú voltál, már én fejedelemmé választottalak. Hát énrám nem vethetsz, kedves egy öcsém; de ismersz, ami szívemen, az a nyelvemen, én nem akarlak téged hitvány s csúnya dolgokba keverni látni... Énnekem senkim a világon, se gyerekeim, se szüleim, csak egy rossz öreg feleségem, amiatt én nem fogom magamat bepiszkítani: ama Báthory ládák az ország pecsétjével vannak lepecsételve: én ahhoz nem nyúlok, egy öcsém, szakadjon le a kezem, s égesse meg a pokol tüze a lelkem, ha én ilyen böcstelenségre megyek!

Bethlen mosolyogva nézett az öregre:

- Itt most de salute reipublicae tractatur - mondta csöndesen -, a haza idvességéről van szó.

- És a böcsület?... úrecsém?... - förmedt fel az öreg Boronkai - gondolj Borbély Györgyre, gondolj Rhédey Ferencre, mind tetemesebb urak s emberek vóltanak nálad! Tüllek mernéd-e azt kívánni, hogy ezüstezett hajjal a hitvány rabolás mestere legyenek?

Bethlen csengetett. A komornyik belépett.

- Péchy uramat s a fiscalis directort, Kassait.

Akkor lebírta magát, s mosolyogva fordult Boronkaihoz.

- Hagyján, hogy van a kegyelmed asszony feleségének egészsége, még mindig kínozza-e a szédülés?

- Holtával hagyja el - mondta mogorván Boronkai.

- No, vigyázzon kegyelmed rá, mert mindig jó felesége s társa volt.

- Isten haragja volt - morgott Boronkai -, becsületes embernek nincs jó társa, az asszonyoknak csak a jó élés és a hiúság kell.

Kassai István lépett be. Verhenyes arcát, rókaformájú szemeit alázatosan függesztette a fejedelemre s az ajtónál maradt.

- Jöjjön kegyelmed közelebb, Kassai uram: Boronkai urammal felnyitjátok a Báthory ládákat, s megnézik mi s hogy vagyon a leltár szerint?

Boronkai, aki azt hitte, már megszabadult a gondtól, most egyszerre paprikaveres lett.

- Nagyságos uram - szólt s a zsebébe nyúlt -, itt vannak az kulcsok! Csinálja nagyságod azt, amit akar.

S lecsapta az asztalra a kulcscsomót.

Bethlen hozzálépett, s megveregette a vállát.

- Kegyelmed egy igaz magyar hazafia.

Boronkai mérgesen, mint egy görény, vágott vissza.

- Tiszta szív, uram - s verte a mellét, és a szemét könny lépé el. - Tiszta szív, uram, de jaj, keveset tanul a fő a mások baján.

- No, csak menjen, menjen kegyelmed, nem felejtjük el, amit s amikor kell.

Ezzel megmutatta neki az ajtót, s az öreg nagy felindulásában tétozva kereste a kilincset.

Mikor kiment, a fejedelem így szólt:

- Írja meg kegyelmed a vádolólevelet Boronkai uram ellen, hogy a Báthory ládákat, amelyeket az ő hűségére bízott az ország, nyitva, s az ország pecségeit feltörve találtuk.

Kassai kezében megreccsent a toll, de szemét sem emelte fel.

Most Péchy Simon lépett be.

- Péchy uram - szólt a fejedelem -, kegyelmed tiszte, hogy az öreg Boronkait szép szerével most elfogassa s a tanácsház temlecébe vitesse.

Péchy Simon megsápadt.

- Hogy fogja ezt kegyelmed csinálni, hogy semmi feltűnés ne legyen?

Péchy habozás nélkül szólt:

- Magam fogom őt nyájas színnel levezetni alsó palotára, s a testőrök hadnagyával megfogatom.

- Semmi feltűnés. Boronkai uramra volt bízva a Báthory ládák őrizete, s a pecsétek feltörve, s a ládák megnyitva találtattak. Ez fiscalis causa... Most ide figyeljenek kegyelmetek... Itt vannak a kész levelek a portára, s az instrukciók... Holnapra el kell készítenie a pénzeknek s ajándékoknak a lista szerint...

- A kulcsok párja kegyelmednél van, kancellár uram, most tik ketten mingyárt menjete s nézzétek a ládában levő holmik registromát.

Péchy elment, utána Kassai bent maradt, s megírta röviden a vádlevelet Boronkai ellen. Bethlen jóváhagyta s rendelkezett, hogy most azonnal leírassa a kancelláriában.

Akkor megállt, s azt mondta:

- Inkább egy ember szenvedjen, mint egy ország. Mindig koncot kell vetni az ördögnek is, hogy ne éhezzen az igazak s becsületesek lelkére. Ennek a vén számárnak senkije, semmije, csak a maga számár feje, felesége is meg fog könnyebbedni, ha nem kínozza s veri most otthon mérgében s dühében.

Kassai meghajlott; hogy mit gondolt, mit nem, óvatos volt hozzá, hogy elárulja.

A fejedelem a várakozók neveit nézegette s csengetett.

- Ama Simoni uramot!... - szólt neki.

Simoni György lehajtott fővel lépett be a terembe, oly magas volt, hogy az ajtón be sem fért.

Bethlen sokáig nézte.

- Kegyelmeddel voltam Bocskai uramnál - mondta aztán.

Simoni szó nélkül megintette fejét.

- Foglaljon nálam helyet kegyelmed.

Simoni leült. Kardját két térde közé vette. Nem szólt.

- A pátriáért vagy az relígiójért? - kérdezte a fejedelem.

- A pátriáért - morgott Simoni -, csak az veszett hazánkért.

A fejedelem intett.

- Jól van. Egy az Isten, hogy szeretjük vallásunkat, de csak a hazánkban. Mert magyarok vagyunk, s kik kálomisták s kik pápisták.

Simoni fellélegzett. Ez a szó megnyugtatta. Veszett elszántságában elrohant ide, mint az ördög kapujába, de mióta bent volt a palotában, azóta elmondhatatlan kínokat szenvedett, hogyha tőle most hitének megtagadását követelnék...

- Nagyságos fejedelem - mondta -, akar-e kegyelmed szabadulni, vagy nem... Ama bitang Homonnay Gyurkó ellen jövök...

- Simoni uram - szólott Bethlen -, nem az mi fejünkről s életünkről van szó, hanem az egy magyar haza sorsáról s életéről.

A fejedelemasszony benyitott, s Bethlen odapillantott.

- Mit parancsol, édes lelkem?

Az asszony már húzódott is vissza, de az ura felállott s utána ment. Az ajtót nyitva hagyta maga után, s Simoni nem hallott egyebet, csak a hangjuk dürrögését, ahogy valami házi ügyet megbeszéltek.

- Én Péchy uramnak meghagytam, hogy Fejérvárott úgy gondoskodjanak, hogy neked jó házaid legyenek, s jó öreg fűrészeszkából külön nyári konyha is legyen... Lehet, hogy Szebenből hamar ki kell mennünk, mert a szászok nem akarnak addig semmit hinni a fejedelemnek, míg vissza nem adjuk nekik a városukat. De Fejérváron építettek furtonfurt s pihenés nélkül... Tavaszra ott minden szép lesz, hála ennek a mostani gyenge télnek, semmi akadály sincs...

Aztán visszajött, s újra leült szemben Simonival.

- Nagyságos uram - szólt Simoni fellobbanva s szőke ember lettére belevörösödve, aztán lesápadvá: - három forintjával szedik a gyalogot, s öt forintjával a lovassát...

- Udvar pénzin?

- Hordókban jön a pénz Homonnára s Kassára, de nyilván nem mondják ki, hogy a császár munkája.

- Volna kegyelmednek akaratja a hajdúságra menni s Fekete Péterrel tanácskozni?

- Lelkemre, van!

Bethlen kezét nyújtott Simoninak, s azt mondta:

- Jól van uram, kancellárunkkal s fiscalis directorunkkal mindeneket meg fogunk tanácskozni, mert náluk nélkül semmibe sem léphetünk, csak ha ők persvadeálnak, amit ők tanácsolnak...

Simoni felállott.

- Kérjük kegyelmedet, maradjon itt, szállást és ellátást rendelünk, s ez napokban mindent megtanácskozunk.

Ezzel ő is felállott, s kezét adott Simoninak.

Második könyv

[I]

Három lovas poroszkált elől s még négy hátrább a havas szironyos, csúszós mezőn.

- Nincsenek erre törökök? - kérdezte Simoni.

- Szini se uram - mondta a kun.

- Hol vannak?

- Szolnokon.

- Sose járnak erre?

- Soha. Nem járt még erre török ló, hacsak nem a tatárjáráskor, nem kell itt félni semmit. Itt van megettünk Derecske, amoda Újfalu, de amerre csak megyünk előre, az mind tiszta világ.

Csak úgy mentek toronyiránt, ha ugyan valahol egy tornyot lehetett volna látni. Inkább napiránt mentek hát, ahogy ki tudták számítani, merre van napnyugat. Simoni még sosem járt az Alföldön, hegyekhez szokott szeme nem bírt beleszokni a pusztába. Mintha egy másik földön járna, amilyenről fogalma sem volt. Ahogy elhagyták a hegyeket, azóta csak mennek, mennek befelé a rettenetes lapos világba, sehol egy falu, sehol valami út, sehol semmi, amin meg tudna állni az ember szeme. Néha erdőket láttak a vizek s mocsarak közt, de az is mind olyan volt, oly Istentől elhagyatott, mindig úgy érezte, mintha a semmibe menne befelé s a világ végére kellene már jutni.

Kísérője kunsági vitéz volt, aki úgy tudta a járást, amint dicsekedett, mint a nyúl a mezőn, de sehol sem indulhattak bátran, mert akárhol akkora vizet leltek, hogy meg kellett fordulni, s megint félnapig mehettek, míg valahol avval állottak, hogy na mos mehetünk bátorsággal Ladány felé.

Így mentek egész napon át, semmi más élő lelket nem találva, csak a vadmadarak serege lobbant fel s kóválygott, mint a felhő, fejük felett. Ahol erdő szélén mentek, a varjak véghetetlen tömege ijesztette meg őket, a fák ágai oly sűrűn voltak rakva varjúfészkekkel, mintha vitézkötés gombjai volnának nagy szorgalommal belekötve a fák lombtalan vesszőibe, s a varjak éktelen károgása úgy szólt, mint a téli szél a kéményeken.

Félnapokra meg kellett a lovakat állítani, mert kidőltek volna szegények. Kínlódtak a fagyott fűvön, míg annyit rágcsáltak hersegő fogakkal, hogy elütötték az éhséget, bizony vizet sem kaptak mást, csak a mocsolyákat, amit csákánnyal vágtak ékre a téli fagyban.

- Úristen - mondta Simoni -, itt is emberek laknak-e? vagy csak táltosok és boszorkányok s lidércek.

- Hogy termelnek itt s hol valami kenyérnek valót?

- Megterem itt ides uram - mondta a kun különös éneklő hangján, minden szónak a farkát felkunkorítva s kapkodva s packázva az idegenbélivel. - Olyan búzánk terem itt minékünk, hogy ha egy marékkal elvetek, asztagot rakok belőle. Néha ugyan rágyün a víz, bizony ha zsákokkal vetek is, akkor se aratok rulla egy maríkra valót.

- Elhiszem.

- De meg sokat nem is irdemes vetni, csak aki az embernek kell, kenyérbélli; mer nem lehet innen elvinni. Ki jön ide irte. Ha csak a tatár nem. Lúháton jár az ember, ha meg esők ideje van, akkor nincs az Istennek az a szekere, amék elmennyen, ha meg felszárad, akkor ami út

van, aztat a marha úgy felvágja, hogy nincs az Istennek az a kereke, amik szíjjel ne törjik rajta. Mikor meg tavasszal, ősszel meggyün a víz, akkor ippensiggel csak ladikon lehet egyik helyről a másikra járni.

Már azt se tudták, hogy s hány napja jönnek s vándorolnak a pusztán. Néha úgy tetszett, hogy a szittyók s kákák közt már megint csak ott vannak, ahun három nappal ezelőtt, de a kun azt mondta:

- Ne tüstinkedjik ides uram, úgy esmerem én eztet a világot, mint az idesanyám kötőjit.

Már a tarisznyából kezdett kifogyni az ennivaló, s aggodalmas volt az utazás. Hiába nézték az eget, kerek volt az jobbjá is, balra is, elől is meg hátul is. Olyan kerek, hogy szinte már szédült az ember.

Mindennap kedvetlenebbül haladtak tovább, csak az egy kunnak volt kedvére a dolog, az mindig vidámabb lett. Kevés beszédű volt, de fekete képéből egyre jobban virítottak erős, fehér fogai.

Egyszer aztán mégis emberi szót hallottak.

A nádasban valahol nótát neszeltek.

A kun is rákezdte az üvöltést, hogy aszongya:

*Lovad hátárul nyakad megszakadjon,
Kúnsági daak hátadon nyargaljon,
Tűz, víz, fúvó szél ellened támadjon,
Sas, varjú, holló fejedén károgjon.*

- Ejnye de jó nótája van kendnek - nevetett fel Simoni.

A kun ember tovább gajdolt:

*Vérhas, fűfájás, ágyadba törjik,
Kójika, guta hirtelen rád gyöjjik,
Mind ijjel-nappal ágyadba gyetörjik,
Szíved mint nyárfalevél úgy reszkössik.*

Avval még jobban, istenigazában, nekieresztette a hangját, felemelte a karját, s hátravetett fejjel, a nap felé kurjantva óbégatta:

*Vitézségeddel otthon pirittyolni,
Tudsz az falvakbul pástorokat lopni,
De szőrös lovad nem oly sebesen fut,
Ki megköthözhét, találsz még oly hajdut.*

Most megjelent egy lovasember a nádasban.

A lova szőre oly hosszú volt, szinte a hasáig ért. Csodálkozva nézett a daloló magyarokra s elkiáltotta magát:

- Hujjahó!

- Hujjahó! - kurjantott vissza a mi kununk.

- Hoá?

- Huá?

- Kardszagújszállóós.

- Kardszag í?

- Kardszag a!

A kun megvakarta a feje búbját.

- Hú, a zannyaistenit - mondta nagy szemet meresztve -, eltívedtünk uram.

- Hát hol vagyunk? - kérdezte dühösen Simoni.

- Kardszag... Emmeg ám itt van Szólnoknál.

- Hát hogy lehet az?

- Nem baj uram, mégiscsak a hajdúságon vagyunk. Innen már nincs egy hét se.

- Egy hét? addig megvesz az Isten hidege, s megesznek a farkasok.

- Dehogyan is esznek, dehogyan is esznek. Ha még eddig meg nem ettek, most már nem is fognak.

Intett a nádasból ólálkodó legénynek, s az előrúgtatott s közelebb jött. Hát bizony Karcag határán jártak, mégpedig rettentő helyen. Már itt nem volt más, csak víz és víz. A gulyáslegény magyarázta szűk szóval, hogy merre van az arra! de abból ki nem igazodhattak.

- Legalább az éjszakát töltsük fedél alatt - mondta Simoni -, ha ezek itt élnek, biztosan van házuk is.

- Vanni van - mondta büszkén a legény -, csak gyűjjenek kendtek!

Bevezette őket a nádasba, a utánarúgtattak.

Az idő olyan volt, hogy megenyhült, és víz jött a fagyra. A legrosszabb. A ló lába minden percen beszakadt. Egyszer csak bőgés, hajsza, a gulyát meglelték, s a vad csorda a lovasok zajára mozogni kezdett. Mintha megbomlott volna, falkába vágódva rohant, ijedten, s egymást törte-marta a sok nagy szarvú, fekete nyakú vad állat.

Simoni bámult, ilyet még nem látott.

Gulyáslegények támadtak lovon hátulról s nagy ostoraikat csattogva-kongatva nekiállottak a marhának, s ahelyett, hogy lecsillapították volna, csak még jobban verték s hajszolták, szörnyű ebeik segítettek benne, s nemsokára még a nyoma is eltűnt a jószágnak, csak távolról zengett a bőgése.

De a legény, aki őket bevezette, itt maradt, s mondta, hogy a számadóhoz kell menni.

Soká mentek, térdig érő vizeken, dombokon, egy helyen nagy disznófalkát leltek, a fekete, kemény szőrű disznók vadul túrták a gyékényes, turfás sarat, s a gulyáslegény megállította a lovát, leugrott. Le is hajolt, s a tarisznyáját kezdte teleszedni valami fehér apró bogyókkal, amiket a disznók túrtak ki.

- Mit szedsz hé - kiáltott neki egy legény a Simoni huszárokból.

- Böngyőt, gyere te is, szeggyél vacsorára.

A huszárok nevettek.

Még ilyet se láttak.

Ahogy a gulyás a gyékény vastag gumóját, amit a disznók napra fordítottak, nagy sebesen szedegette a tarisznyába a fekete sárból.

- Na uram - mondta az egyik az úrnak -, itt osztán vadak közé jutottunk.

Most a kutyák mintha a marha körül elvégezték volna a dolgukat, rájuk rohantak éktelen ugatással; akkorák voltak, mint a borjak, s oly veszettek, mint a farkasok, de még félelmesebbek, mert a farkas elfut az ember elől, de ezek mintha az eget is le akarták volna szakítani, úgy jöttek rájuk.

- Szólj a kutyádnak vagy mind agyonvágjuk - szólt a kun a gulyásnak, de az csak nevetett.

- Játszodnak.

- De a kikkű a játékát - mondta a kun is, és tarkón vágta a kutyát, amelyik éppen az ő lovára ugrott fel.

A kutya lehemperegett s tajtékozó szájjal szűkölt.

De ez jó volt, mert a többi egy kicsit észbe kapott, s a gulyás is beleordított a társaságba:

- Iszkitee.

Mikor a legény megszédte a tarisznyát, tovább mentek. Felült a lovára, amely azalatt békésen állott, s pislogva nézte a gazdája munkáját.

- Ígyók - mondta a legény, s verték a sarat s dagasztották.

Végre, de már erősen szállott az alkonyati köd, egy kis szigetre értek, ahol száraz fűbe s fagyos földbe csapott a ló patája.

Ott furcsa sátorokat láttak. A három öl magas nádból voltak csinálva, süvegformára. Ez volt a gulyások téli szállása.

- Hűj, az ídes annya irgalmas ne legyen - mondta a felvidéki ember, s dideregve csapta össze a kezét az erősen fagyó estén -, ez ebbe a nádkunyhóba lakik, itt megveszi az isten hidege a bűrit.

A kutyák újra még fertelmesebb zsvajt csaptak, akkor kinyílt az egyik sátor, s kilép rajta egy meztelen ember, csak úgy pőrén, kezében egy durunggal.

- Hujjahó!

- Hujjahó.

- Kijóa...

- Magyaróóók.

Erre csend lett, a nagy hajú fekete ember a kutyákra mordult, s azok elhallgattak, figyelve nézték, ahogy jöttek lefelé a lovasok, farkukat magasra lobogtatták, s csak a fiatalabbja s vérmesebbje vakkantott egyet-egyet tovább...

A fekete legény beszólt a kunyhóba, kiadták neki a subáját, s azt csak úgy pucéron magára vetette.

- No legények - mondta Simoni -, erre tévedtünk, mert megyünk Erdélyből a Hajdúságra, osztán idehozott a víz. Hát adjatok egy éccakai szállást.

A pásztor a subába hallgatott, s csak nézett vadul.

De nem volt benne semmi ellenmondás.

Nagy fekete ember volt a legény, a szakála meg volt nyírva, de bajsza hosszú volt és zsíros.

Nagy horgas orra volt, s fekete szemei, hosszú nyaka.

Haja hosszú volt, s most látni lehetett, ahogy megfagyott rajta a csepegő zsír.

A lovasok leszállottak a lóról.

Egy kutya odasundorgott, s a lábikrába kapott az első katonának. Ez orron rúgta a csizmája sarkával, mire óriási acsarkodásba törtek ki az ebek.

- Iszkite - ordította el magát a gulyás, s közéjük vágta a furkósbotját.

- Aggyonisten - mondta Simoni, s előrelépett.

Kinyújtotta a kezét a parolára.

A gulyás úgy látszik, nem értette mi ez, nem volt tisztában az udvariasságnak ezzel a formájával, csak nézte a kezét, akkor valamit gondolt s megkapta.

Azt hitte, meg akar vele birkózni az idegen.

Simoni az első percben meg volt lepetve, most ő nem értette, de össze kellett szedni magát, mert a gulyás úgy markolta s rázta a kezét, ahogy csak bírta.

- Hóhahó! - kiáltotta el magát Simoni, s vissza akarta rántani a kezét. Mikor az nem ment, ő is összeszedte az erejét, s visszamarkolt.

A gulyáslegény, aki vezette őket, röhögött.

- Dancs! - kiáltott torkaszakadtából.

A birkózó gulyás megállott:

- No - morogta -, ha más megtuggya, én is.

Evvel bement a sátorba.

De már akkor két pucér legény állott annak az ajtajába, s nevetve nézték társuk viadalját.

- Adtok-e éjjeli szállást - mondta Simoni kifulladásra, s a süvegét nézte, amely valahol lerázódott a kurta birokban.

Nagyon ingerült volt, mert emberei közül senki se jött segítségére.

- Mingyán a számadó.

A számadó, nagy sovány fekete ember, éppen kijött a saját kunyhójából, amely olyan volt, mint a másik kettő, nádból, de mintha keményebben lett volna szegve.

- Hujjahó - kiáltott le.

- Hujjahó - kurjantottak innen vissza.

- Az erdélyi fejedelem katonái vagyunk, uram - mondta Simoni, még mindig fújva -, s megyünk a Hajdúságra Fekete Péter kapitány uramhoz.

- Noóó.

- Ad-e kend éjjeli szállást?

- Nyől a víz - szólt a számadó, akinek szintén földig érő nagy bőrszubája volt.

- Ha nyől, nyől - mondta Simoni -, mégiscsak meg kell hálalni valahol.

- Gyűjjék be kend noóóó - mondta a vén pásztor, s ők hárman bementek a kunyhójába.

Tágas nagy hely volt az. A nádfal belülről marhatrágyával simára volt tapasztva, s éktelen hőség volt benne, mert közepén egy kisbojtár szakadatlanul rakta a nádat kérében a tűzre, s oly rettenetes a füst, hogy csaknem elájultak benne. A kisbojtár is pucér volt, de a számadó fekete, zsíros inget s gatyát viselt.

Réti fűzfa tuskói voltak lerakva, ez szolgált szék helyett.

- Nyől a víz - mondta a számadó, s annyit sem törődött a vendégeivel, mintha legyek repültek volna be, csak a saját gondolatain járt az esze -, nyől a víz, osztán reggel ideszorulunk. Hanem a gazda meghatta, hogy addig innen el ne merjek terüni, míg ű ki nem gyün... De mán egy hete várom. Ha reggelig se gyün, akkor muszáj innen kimenni vagy tavaszig ideszorulunk.

Simoni rendkívül el volt fáradva, napok óta lovon, nyeregben, hidegben, fűvön hálalni... Most, hogy a forróságban leült, roppant álmoság vett erőt rajta, s a gazda észrevette. Intett neki, hogy heveredjen le a földön fekvő subára, s ő nem kérte magát, azonnal elhevert, s abban a nyomban el is aludt.

Sokáig oly kábulatban feküdt, mint a víz alá süllyedt tuskó, aztán álmodott. Azt álmodta, hogy otthon van Simonyifalván, s a Sátán jött hozzá. Nagy magas ember volt, olyanforma magas, mint ő, hegyes fülei voltak, s furcsa, kampós orra, s ő tudta, hogy ez Pázmány, pedig sose látta Pázmányt. S azt mondta neki, hogy adjon pénzt Bethlen Gábornak. Pázmány vigyorgott, s amint kampós körmeivel megérintette, a körme szúrt, s szikrákat vetett. Akkor, ahogy visszaneéz, ott van mellette Bethlen Gábor is, mint egy fiú, s tiltakozik mérgesen az ördög pénze ellen. Egy írást nyújtott feléje, s ahogy a körmével áthúzta a papírt, az lángot vetett, s ő megdöbbenve konstátálta, hogy ez is ördög. A szíve szorult ebben az ördögös társaságban, s a teste tele volt égéssel, sebbel s fájással...

Akkor valami felfordulás lett, s rászakadt a ház, vagy mi történt, s egy ördögfióka rugdosni kezdte az oldalát. Azt hitte, most rögtön viszik a pokolba, s rettentő ijedség vett erőt rajta, de akkor felnyitotta a szemét, s látta, lassan eszmélve rá, hogy a pásztorkunyhóban van s egy pucér kisbojtár rugdossa s kiabálja, hogy:

- Hé, héééé, falni!

Felült. S maga elé meredt. Nyújtózkodott s vakaródzott. Hol az isten haragjában nem csavarog el az ember...

Látta, hogy lóg a bogrács, s benne jó szagú étel, sült malachús... Miféle vademberek laknak ezen a tájon!... Az udvariasságról ugyan kevés fogalmuk van...

Bejött a számadó gazda, s aggodalmas arccal mondta, mintha csak folytatná a megkezdett beszélgetést.

- Nyől.

- Mi?

- A víz.

- Miféle víz?

- Gyün.

- Honnan?

- Az ár.

Eltűnődött. Nem tudta, hol vannak, miféle árvíz, s mint hegyi ember azt sem tudta, mi az árvíz.

Még egy ember jött be, úgy látszik a gazda helyettese. Ez is olyan szűkbeszédű volt. Ennek se jutott eszébe valami köszöntésre gondolni, úgy vette az idegent, mintha mindig itt lett volna. Ez is olyan csontos vasember, fekete, komoly férfi volt.

Leültek enni.

Csak ők hárman, a nagy bogrács húshoz, amely csak úgy pezsgett és párolgott. Mindenki elővette a kést s enni kezdett. A pásztorok a tarisznnyából vették az evőszerszámot, mert nem volt csizmájuk, csak rossz bocskoruk.

Körülnézett, valami kenyér után. Kóstolta a húst, hiányzott belőle a só.

- Sót nem használnak kentek? - kérdezte.

- Nem.

- Miért?

- Nincs.

Tovább hallgattak. Akkor azt mondta:

- Hát kenyeret?

- Asse.

- Mér?

- A sincs.

- Hát mit esznek?

- Húst.

- De hozzá?

- Hun ezt, hun azt.

- Mit?

- Sulymot... Böngyőt.

- Mi az?

- Hozzál.

Evvel a kisbojtár, aki csak a sarokban ült s csorgó nyállal nézte az emberek ételét, mint egy kuvasz, aki sorára vár, felugrott s kiszaladt.

- Asszony? - kérdezte Simoni, már ő maga is oly kurtán, mint azok.

- Nincs.

- Mér?

- Ide?

- Az asszony mindenütt jó.

- Nincs.

- Soha?

- Télen.

- Hol?

- Bent a falukon.
- Feleség?
- Nem.
- Hát?
- Nőstíny.
- Maguk nem házasodnak meg?
- Minek.
- Hogy legyen család, legyen élet, gyerek.
- Minek?
- Hogy legyen miről gondoskodni. Hogy legyen mit szeretni.
- Itt a barom.
- A barom?
- A barom.
- Azt lehet szeretni?
- Lehet, de bottal.
- Mért?
- Mert marha.

Kicsit nevettek.

Akkor jött a kisbojtár, s hozott két tarisznya valamit. Az egyikben főtt sulyom volt, Simoni ilyet még sose látott; nem terem a hegyekben, csak a síksági lápokon. Nézte az apró, tüskés gubicsokat. A fiatalabb pásztor fogta a kis görbe bicsakot s kettémetszette. Odanyújtotta.

Fogta, megszagolta, szaga jó. Mikor látta, hogy eszik, beleharapott. Jó volt. Olyan ízű, mint a főtt gesztenye. Nagyon jó.

- És ez?
- Böngyő.

S belemarkolt a pásztor. Az apró, fehér gubót megsodorta s lecsavarta róla a felső háncsát s bekapta.

Ő is megpróbálta, de utálattal köpte ki. Mocsárízű volt s kesernyés. Mintha nyers füvet ráгна. Sást.

- Az jó - mutatott a tüskés fekete sulyomra.

Nevettek.

- Ez jobb. Ez a kenyér. De jobb.

Már inkább csak húst evett magában. Azok jóízűen rágták a gyökeret. Nézte. Ráismert, hogy ez az, amit este a legény a disznótúrásból szedett.

- Mondja ke, gazda, mért járnak itt ezek pucéron?
- Kímílik.

- Mit?
- A vászonynéműt.
- Olyan kevés van?
- Mindenkinek van egy.
- Egy?
- Egy ötő.
- Több nincs?
- Mineka.
- Kimosni.
- Á.
- Sose mossák?
- Zsírba.
- Hogy?
- Mikor új, béavatjuk jó avas zsírba. Akkor ojan lesz, mint a bűr. Eltart a, isten tudja meddig. Egy kis kímilettel.
- Ő csak nézte ezeket az embereket, ahogy itt élnek, egészségben, erőben, asszony s étel és ruha nélkül.
- Vallás? - mondta egyszerre nekik.
- Mi a?
- Mi a vallásuk?
- Vallás?
- Hit?... Mit hisznek?... Keresztények vagy eretnekek?
- Mineka?
- Hát az Isten... istent hinni... imádni...
- Az emberek hallgattak, s csak néztek.
- Mikor láttak papot?
- Papot?... Mija? eszik azt vagy isszák?
- Hát maguk nincsenek megkeresztelve?
- Ki hogy... Az a fekete ember, amék kendet megmarkolászta, mikor gyütt, az az ördög fia.
- Az ördögé?
- Váltott gyerek... Csajbókos... De a baromhó jól ért...
- Persze, ide nem jön pap... - tűnődött Simoni.
- Én láttam egyet gyerekkoromba - mondta a kisszámadó... - Nagyon cifra vót, de a jóisten akárhová tegye a nyelvit, nem tudom mit s mit énekelt, de nem értett abbul senki egy ígét se.
- Deákul - mondta Simoni.

- Ammi?

- Krisztus urunk... Krisztus urunkat dicsérte.

- Mán nem tudom, dicsérte é vagy szidta, mert nem értett abbul senki emberfia egy hangot se. Simoni hallgatott.

- Hát Krisztus urunk gyiák vót?

- Nem.

- Tán nem is tudott gyiákul!

- Nem - mondta meggyőződéssel Simoni.

- Nohát akkor Krisztus urunk se értette, hogy mit miskurált a pap. Mer én amondó vagyok, hogy Krisztus urunk feltámadott, de hogy hódta után tanuljon meg gyiákul, azt nem hiszem.

Simoni ebben az eretnekség hangját kezdte felismerni.

- Hát prédikátort láttak? - kérdezte.

- Prédikátort?... aztat igen.

- Hun.

- A van most mindenütt. Gyűnnek az ingyen kenyírre.

- Ingyen kenyér?

- Há persze. Nem kell nekik érte dógozni. Beszél. Ugat. Ugatni lehet.

Simoniban most valami furcsa érzés volt: neki, aki a prédikátorok ellenfele volt, ez a mély megvetés nem tetszett. Úgy érezte, hogy ez szemben volt mindennel, ami előtte becses...

El is hallgatott s gondolkodott. Nézte ezeket a vad embereket, ahogy esznek, gyúrják magukba a kövér húsdarabokat, s nyers mocsári gumót hozzá. Vademberek ezek. Vadállatok.

Van egy másfajta, egy más világ.

S mégis valamennyi olyan volt, mintha egy született uraság volna. Milyen gögösen s egyenesen ülnek, s hogy hallgatnak. Nem izgatja őket az, hogy idegen ember s úr van jelen. Nem kíváncsiak rá, egyetlen kérdést nem tesznek fel neki. Jött s megy. Az ő dolga.

Annyira, hogy benne nem maradt meg a szó. Valahogy úgy érezte, hogy kötelessége megmondani, ha ő megkérdezte őket...

- A hajdúfödre megyek... De eltévedtem... Nem tudom az utat.

Nem felelt ott senki.

- Nem vóna itt egy legény, aki elvezethetne?

Hallgatás.

- Olyan ajándékot kapna tüllem... Tallért...

Csönd.

- S nem is egyet.

Még nagyobb csönd.

- Nem sajnálnék kettőt, hármat... Katonákat akarok ott lelteni... Az erdélyi fejedelemnek... öt pengő egy gyalogos, hét egy lovas...

Itt beszélhetett.

- Nem akarnak pénzt keresni?

Megszólal a számadó:

- Minek nekünk a píz uram... Nem is láttam píz nem is tudom mióta... Őrizgetni?...

- Vásárolni rajta.

- Mit?

- Kenteknek is csak kell valami.

- Mi?

- Maguk is csak emberek, maguk is csak élnek. Valamiből hasznuknak kell lenni.

- Nem kell nekünk haszon. Ríti gulyásnak nem kell haszon.

- Há magának semmije sincs?

- Van.

- Mi?

- Baromjóságom van.

- Mennyi.

- Ekkevis.

- Azt is szerezni kellett. Valami keresés kendnek is elkél. Hogy vigyáz magára?

- Én csak arra vigyázok, hogy mindig legyen annyi marhám, akiből a kár kiteljék...

- Hány darab marhája van?

- Van vagy kétszáz.

Erre Simoni hallgatott el.

- Kétszáz?... Mit akar; az egy egész csorda...

A számadó megszólalt:

- Gulya.

- Hát gulya.

- Szűzgulya.

- Oszt mit csinál vele?

- Őrzöm... Uram... Vigyázok rá, hogy baja ne legyen...

- Oszt felesége sincs?

- Nincs.

- Gyereke sincs?

- A van.

- Van?

- Van vagy tizenhat.

- Micsoda, gyereke?

- Az.

- Tizenhat gyerek?... Hát ha nincs felesége, hogy van gyereke?

- Hát uram, a feleséget mink nem szeretjük, szilajok. Mer a csak baj. Akadék. Mink itt vagyunk a mezőbe, rítbe. De azír az asszonyt szeretjük. A meg minditig van. Kivált tavasszal. Így oszt gyerek is van.

- S itt neveli a gyereket?

- Mikor mán idevaló. Ez is az én fiam. Ez a kisbujtár. Meg még nígy. Az is az én gyerekem, amék ketek ide hozta... Mer lássa, az ember csak abba bízik, amit maga csinál.

S ült komolyan, rendíthetetlen komolysággal.

Simoninak, a felvidéki úrnak nagyon furcsa, nagyon idegen volt ez az egész.

Most a számadó felállott, felvette a nagy bőrsubát, s kiment.

Utánament a másik ember is. Pedig ezt sajnálta, mert ennek oly beszédes, mosolygó szeme volt, evvel jobban el lehetett volna beszélgetni.

Ő is felállt s kiment, megnézni a lovát.

Az ég alatt dermesztő volt már a hideg. Az ég csillagokkal tele, teleszórva, mint vetéskor a szántás búzaszemmel. Megkereste a lovászát; az gondosan lecsutakolta a lovakat, s a lovak ropogtatták a szénát, csak úgy a szabadban. Megveregette a ló nyakát.

- Szegény lovam - mondta -, bírod-e még? Így fagyoskodni az ég alatt ebben a vad világban.

Bizony ennek nem volt olyan hosszú szőre, mint a pásztorlovacskáknak, amelyek oly bozontosak voltak, mint a medvék. Megfagyott a párájuk, s deresek, őszek lettek.

- Hogy bírjátok ezt a kutya hideget, itt egész télen - mondta egy álldogáló legénynek.

Az felnevetett.

- Van enyhely.

- Micsoda?

- Melegítő.

- Milyen?

Az csak nevetett.

- Hát ha má nagyon elgémberedik az ember, felteri fektiből a marhát, a helyire fekszik. A jaó meleg.

Ezeknek bizony nem kell pénz, ezeket nem lehet megvenni.

Visszament a kunyhóba, mert úgy el volt törődve, aludni akart valamit. A gyerek már bóbiskolt, de minduntalan felébredt, nádat vetett a tűzre, azután már aludt is tovább.

Ő is leheveredett a subára, s betakarózott a saját bundájával, s rögtön elaludt, s csak akkor ébredt föl, mikor kint rettenetes kolompolást és tülekedést hallott.

Ijedten kiugrik a kunyhóból, s látja, hogy a gulyát verik.

- Tila tee, tula tee.

- Mi az?

- Rajtunk a víz, uram, keresd a lovakat, mert meg vagyunk szorítva, ki kell mennie a vízén, vagy itt pusztulunk.

Hajnalodott, s iszonyú volt a hideg.

Még visszagondolni is rettenetes volt erre a hajnalra.

A jószág csak úgy ömlött, a gulyáslegények verték bottal s hosszú vastag kötélstorokkal. Egy irányba hajtották, ezek igazán ismerték a helyet, mint a vidra. A szegény jószág folyton hasig úszott a jéges vízben, a ló is alig érte körömmel a földet.

Órákig tartott, míg a tiszta partra értek.

Ott aztán bevárták a reggelt.

Ők szívesen továbbmentek volna, de meg sem tudtak mozdulni. Inkább beszorultak hát az állatok közé, s a lovak reszketve szívták a tehenekből gőzölgő meleget.

Reggel volt, mikor messziről, a hajóról kiabált valaki. Egy fekete ember jött a faluból, a gazda. Harmadmagával volt, s amint ideért, csúnyán veszekedett.

Szidta a számadót, mint a bokrot, hogy előre kellett volna látni a veszedelmet s idejébe kimenteni a gulyát.

A számadó hallgatott, mint aki bűnösnek érzi magát.

- No, gyerönk, gyerönk tovább - ordított a gazda.

- Hoá nagyuram - mondta a számadó.

- Ráhajtani a csapásra.

- De hoá az isten szerelmiér, ezt a fáradt, elszagगतott jószágot, mind elviszi a víz.

A gazda ott állott ridegen, még keményebben, mint ők, esküdözött, hogy csak a városba érjenek, valamennyit vasra vereti, huszonnégyig vágatja, a fejüket karóba szedeti.

- Magad barmára tudtál vigyázni vén akasztófa - meredt a számadóra -, a parton van? az enyimet az alsószigetsígba hattad?... Hajtsd a barmot!

A számadó, a mogorva vénember letérdepelt, fejét verte, sírt; hogy hagyja a jószágot pihenni legalább délig, nem bírják a nagy vizet, életére esküdött, hogy délben elviszi hiánytalanul, semmi baj nem lesz, nem lehet most nekimenni, ő megy előre gázlót keresni a fiaival.

A gazda nem törődött a beszéddel, egyre vadabbul őrvongott.

Most elnézték, amit a gulyások csináltak, ahogy felverték a sárbul, fektibül a szegény állatokat s nekihajtották a nagy víznek, amerre a gazda parancsolta. Simoninak az volt az érzése, mintha a gazda erőszakkal verné a veszedelembe a csordát.

Hosszú ideig, egy-két óra hosszáig csak ment, úgy ment a szarvas sereg a nádason, bögve, úszva, egymásra tolulva, tülekedve, lihegve.

A kis borjak elmaradtak a sáron, s utánuk bégettek, míg el nem merültek. De most már nem volt megállás, csak hajrá tovább.

Egyszerre csak egy nagy áradatba értek, ahol úgy rohant a víz, jégtáblákkal, de azon túl a száraz part intett.

A katonák is sírtak dühökben, s féltek a vad ismeretlen veszedelemtől. Már régen levetették a csizmát s nyakukban vitték a ruhát, a ló mellett úsztak, serényükbe kapaszkodva.

Most minden az isten ujján volt, az imádság tartotta őket.

A gazda a hajón kísérté őket s az ökröket, kötélén vonta a vezérbikákat magával.

A lovak egyszer csak földet értek.

Felkaptattak, remegve állottak lábukon s összedőltek, mint az agyagváz.

Simoni visszanézett. Rettenetes volt látni, a szegény barmok nem bírtak kijönni a szárazra, tízével, húszával merültek el a vízben, s az ár sodorta őket lefelé, isten tudja hová.

Az ég szürke volt, nagy köd, semerre sem lehetett látni.

Déltájban, mikor összeszedték magukat, csak nézték, ahogy a számadó gulyás élete kockáztatásával a hajóval harminc-negyven darabot kihozott a nagy vízből. Csak diribdarabja maradt a gulyának.

A gazda ott állott a hegyen.

- No gulyás - azt mondja -, te felelsz ezér. Kétszáz marhád vót, fele se telik ki a káromnak.

A gulyás szeméből ömlött a könny.

Egyszer csak odaállott Simoni elibe.

- Jó uram - szólt -, elviszel-é?

- Hová?

- Hajdúnak.

- Jössz?

- Megyek uram... Mer itt má nincs keresnivalóm... Kétszáz darab lábasjóságom van, de ennek a markából egyet se láthatok többet... mehetek mán alá is, meg fel is... Jó lesz mán a tallér...

Próbált még utánuk nézni az elmerült teheneknek, de már csak egy darabot tudott kihozni; tiszta volt a határ, valahol a gyékényben felfordult hassal feküdt egy nagydarab állat...

- Mán e csak a csíknak jó, meg a piócának.

De azért ő maga nem ment el a Hajdúságra, ment a gazdával a városba, hát ha még valami reménysége volna, de az ellen egy szava sem volt, hogy a legényei közül négyen odaszállottak s velük mentek.

De ez is, hogy a gazda ne lássa, csak úgy szökve, suttyomba...

Megfordultak vissza Derecske felé, s ügettek a lucskos, jeges mezőn.

Mikor harmadnap beértek a hajdúföldre, úgy emlékeztek az egészre, mint egy lidérces veszett rossz álomra.

- Katonát keresek az erdélyi fejedelem hadába - mondta az első falu bírójának. - Kapok-e legényt?

- Tízezeret uramék - mondta a bíró. - Ihhelhótt itt az egész világ.

- Nohát akkor vigyenek Hadházra, Fekete Péter uramhoz.

- Mit füzetsz?

- Öt tallér a gyalogos, hét a lovas embör.

- Mind felszállunk uram... Ó, de boldog idők, mikor Nagy Andorjás urammal Erdély földjén jártunk... Aranyország az, uram, van ott minden. Olyan az, uram, mint a paradicsomkert...

- Vótak-é itt császáriak?

- Vónának még most is, de kuphicér csavargó nipség, három tallért adnak csak egy emberfejr, lovas se kap többet ötnél. Meg azt se kapja meg, ismerjük, mindig csak a rablásra szorítja a nímét a magyarságot.

Szegényes kis falvak voltak ezek. A férfiak mind a piacon ácsorogtak sűrű tömegben a bíró háza előtt. Soványak voltak, s kopottak s szakadtak, mert ezek nemigen éltek földtúrásból, csak a hadivállalat volt a kenyerük.

[II]

- Mit álmodtál, sógorné?

A fiatal német nő kidörzsölte a szemét, s fehér fogaival nevetett, aztán ásított, s azt mondta:

- Gyümölccsel álmodtál, azt mondják, nem jó, egy nagy körtefát láttál, tele volt gyönyörű körtékkel, de ahogy szakítottam róla, mind rothadt volt, mikor hozzá nyúltál.

A férfi elgondolkozott.

A testvérére gondolt, Simoni Györgyre, aki isten tudja, hol jár mostan. Kaptak egy üzenetet tőle a Hajdúságról, hogy ott jól megy a dolga, a fejedelem, ha akarná, az egész hajdúság mind felülne mellette.

- Vajjon hol van most az én Djördj - sóhajtott az asszonyka, s urának testvérére nézett, aki apró komoly szemeivel kéken s aggódva nézett vissza rá. Hogy hasonlítottak; csak az ura, az egy hatalmas nyílt ember, ez kisebb s kurtább lelkű.

- Nincs semmi baj - mondta a sógor, Simoni Andris -, nincs semmi baj. Én ugyan mindig mondtam, hogy sokkal jobb lett vóna Bécsbe visszamenni, de hát György erről hallani sem akart.

- Mert ő akarta, hogy elvisz Erdélybe, mihelyt lehet.

- Na igen, de lehet-é?... Az pedig biztos lett volna. Ott neked mindig jó lett volna, mert ott a család, neki nem kellett volna a saját reményeire gondolni, hanem a biztos bajokra, ami van.

- Nincs semmi baj mondtál.

- Jójó - mondta Andris, s megvakarta az állát.

- Tudol valamibe? - kérdezte ijedten az asszony, aki mihelyt megijedt, mingyárt nagyon elfelejtett magyarul.

- Honnan tudnék, mit tudnék? ha tudnék is, mi az a biztos?... csak az ember aggódik.

- De nem, te valamit tudod.

Andris habozásán a szerelmes asszony észrevette, hogy titkolnak előtte valamit.

- Semmi, szomszédunk, Szikszay uram, avval kedveskedett, hogy a nádornak egy levelét elküldte nekem.

- Mutassa, mutassa, jaj istenem, s nem szólík.

- Nem szólík, hanem szólasz.

- Mutassz a levelet, mert meghalík.

Andris nevetett. Rossz fogai voltak, vékony hosszú fogak, barna tövűek és lilás volt az ínye. De kedves volt, ahogy nevetett, s ritkuló haját, mely elől már kopaszos volt, s hátul vörhenyesen hullt vállára, kapargatta.

- Én csak azt mondom, benne vagyunk a pácba.

- Mit van pátz? - félt az asszony.

- Itt a pác - s nevetve csapott a levélre, amely már a kezében volt. - Itt a pác!

Odaadta sógornőjének, de az egy betűt sem tudott belőle kitalálni, csak nézte, ijedten nézte, nézte, s egyszerre csak felsikoltott.

- No mi van ott, mi van ott. Úgy megijedtél, mintha farkast láttál volna.

- Djördj - s rámutatott a levélben az ura nevére.

András felnevetett.

- Azér megleli. Megérzi, hogy hun a bibi.

És soká nevetgált az asszonyon olyan fölénnyel, mintha az egy gyermek vagy egy kis macska volna. Csak azért, mert ő meg férfi. Hogy jön egy nő a férfihoz. Mit ért egy nő a férfigondokból.

- No csak nézzed, csak nézzed. Nem tudsz te abból egy árva krükköt se kihámozni. - Ez a vén taknyos Szikszay akar engem megokosítani. Tudod te milyen részeges csap az. Már reggel részeg, mint a disznó. Nincs két órája egy napban, hogy észet lehessen nála lelmi... Ennek ír levelet a nádor?... Jó helyre ír... És ez átküldi a levelet nekem, hogy feleljek rá? Vadmarha. Ha vóna kivel szóba állani.

- Olvast, olvast - követelte az asszony.

András nem sietett olvasni, mert maga se könnyen sillabizálta a nádor betűit.

Az kegyelmed levelét hozták nekem, akiből megértettem, hogy kegyelmednek az én levelemet megadták...

- No ez még semmi - tette hozzá, s duruzsolva folytatta:

a vigyázásba amennyire lehet, semmit hátra nem hagyok, de ha az gonosz emberek valamit akarnak indítani, mivel resistálnak, nem tudom... a végbeliek elégtelenek, az vármegyék kedvetlenek, egyébféle segítségünk messze nagyon...

- Ezt úgy értsd - szakította meg önmagát az olvasásban -, nézd csak lelkem, hogy ezek Kassán összeesküdtek, Pázmány és Thurzó főkapitány s mindenki ott volt, s most már eltelt negyedik hónapja és semmi sincs. Ők akarnak valami fundamentumot csinálni. Haha. Ember kell ahhoz... Arra ment ki az egész, hogy ezt a tulok Homonnayt kiforgassák a vagyonából, hogy az a fiskusra szálljon... Nem lát át a szitán a bolond... Nem akarnak ezek háborút. Majd Bécs egyszer kinyitja a zsebét, azt leshetik. Zavarosban halászni, azt igen. A Homonnay-birtokokért nem adnék egy ütött taplót... Odaát már minden készen van. És ha a nádor azt írja a levelében, hogy a vármegyék kedvetlenek, evvel elég meg van mondva, nem?

- Djördjöt olvasni - sürgette a nő.

- Igen, igen.

Ami Homonnay uram s Radul vajda incselkedéseket illeti, nekünk csak a szent békesség a törvényünk és parancsunk, őfelségétől.

- Hát látod, ennyi az, amit harminc úr eldönt Kassába. Itt a tavasz, s nincsen semmi. Már azóta mindennek készen kellene állani a harcra.

- Djördjöt..

- Igen, igen.

Tudja meg kegyelmed, mi van ama rossz Simoni Györggyel, aki őfelsége mellől átállott a fejedelemezhez, azt beszélík, hogy hadakat fog a Hajdúszágon Bethlennek, és még hozzá az én nevemben.

Az asszony dermedten hallgatott, a sógora tovább olvasott:

Forgách uram írja, hogy Dóczy uram felment Prágába, megszerezni a generálisságot, mert Forgách Zsigmond uram elbúcsúzott őfelségétől, látván őfelsége kedvetlenségét hozzá... Ebből is értse kegyelmed, hogy amit az urak indétottak, őfelsége nem hajlík rá. Ezért az Simoni ügyét tudja ki kegyelmed, és nekem rögtön referáljon.

Az asszony halottszápadtan ült s borzongott.

- Azért mondom, hogy jobb lett volna Grácig meg se állani, s én nem is tudom, mit tegyek.

- Gott helf uns... - sóhajtott az asszony.

- Gotthelf, gotthelf - de magunknak is jó lesz utánanézni.

A fiatal asszony lehunyta a szemét és remegett. A sógora járkálni kezdett és pattogott és okoskodott.

- Erre a levélre mindenestre azt válaszolom, hogy egy szó sem igaz az egészről. Abból is láthatja a nádor urunk önagysága, hogy a bátyám a feleségét s házát, mindent, így védelem nélkül hagyott itt, csak maga személyében távozott, s azt is azért, mert Homonnay uram Kassán bosszút esküdött ellene. De ha nádor urunk salvus conductust ad s békességet tud köztük teremteni, akkor ő abban a minutumban itt lesz...

Az asszony nem szólt, csak hallgatott, mintha a hideg rázná.

- Inkábad nem mond semmit te - mondta a sógorának -, minek kellett ezt tudni.

Simoni András elröstellte magát, nem bírt uralkodni a titkon s a sógornőt beleavatta. Most bejött az öcskös, a legkisebb Simoni-fiú, aki a múlt napokban elesett a jégen, s most nagy fájdalommal volt tele, megrepedt kezeszára csontja, s ahogy szokás, a káplán s az udvarbíró együtt befászlították neki, s erősen megkötözték, de nem tudta semmire használni a kezét. Mihálynak hívták, s szép, egyenes, kevészavú fiú volt. Hatan voltak testvérek, fiúk, a Simoniak, s nagyon szerették egymást, ezt a két öccsét rendelte be György menekülése előtt a felesége oltalmára.

Mihály nagyon haragos lett, ahogy látta, hogy a bátyja elmondta a dolgot.

- Nem kellett volna, bátyám - mondta -, tud segíteni egy nőféle? Se segít, se használ, csak sír.

- De ezt meg kell beszélni - szólt Andris -, inkább nagyon is meg kell beszélni, mert én most is amellet vagyok, hogy ötöt el kell vinnünk innen... Nono, én a Homonnayban nem bízek... Én nem vállalom, hogy akármelyik nap rám jöjjön... Mi vagyunk itt hozzá a legközelebb, mihelyt akármilyen dolog kezdődik, mingyárt a nyakunkon. S úgy el vagyunk itt dugva, hogy sem híradással nem tudunk lemenni senkihez, sem segítséget nem kaphatunk. Azt tehetik velünk azok a gazemberek, amit akarnak...

- Hát jüjjenek - mondta elszántan Mihály.

- No hiszen te mondhatod, hogy jöjjenek, mikor most is ki van törve a kezed. Mit tudsz csinálni. Egy gyermek fellökhet. Nahát.

Így tűnődtek s gyötrődtek, s nem tudtak mire dönteni. Andris a levelet mégis megírta, a választ, mint jóakarójuknak, s arra kérte Szikszay uramat és feleségét, hogy engedje meg, hogy a szegény s gyenge asszonyt hadd küldhessék el hozzájuk, mint jó szomszédhoz, s házuknál lehessen, mert itt magányosan s minden rokon és segítség nélkül, mint idegen nemzetbeli, nagyon nem szíve szerint vagyon...

Erre a levélre azonban nem jött válasz, hanem az az ember, aki a levelet a hegyeken át elvitte, azt mesélte el az istállóban, hogy hallotta, mikor az urak azt beszéltek, hogy a Simoni-fiúk azért akarják az asszonyt elküldeni a háztól, mert rablóvárat akarnak csinálni. Nem jó lesz az asszonyt kihozni onnan, mert akkor ez lesz a fészke minden gonoszságnak. Andris elővette a legényt, s pofonokkal vallatta, míg az teljesen bele nem zavarodott a dologba.

Már oly szép idők voltak, hogy ki lehetett küldeni a szántókat. A szelíd domboldalakon ragyogott a napsugár, s a hegyek hajladoztak a téli heverés után, mintha tagjaikat nyújtóztatnák.

Ekkor történt, hogy egy napon három ember állott meg a kapu előtt.

- A nádor öméltóságától - kiáltottak fel.

Andris otthon volt, nem tudta mit csináljon.

- Én nem eresztek be csak egy embert. Akkor majd meglátom, mit hoz. Ha jót hoz, akkor nem bánom, de ha baj fenyeget, vigyázzatok.

Mikor a kaput nyitották, hogy az ember bejöhessen, egyszerre csak a várárkok, sáncok, a cserjék, mind megtelik emberekkel, s megrohanják a nyitott kaput, s nem lehetett semmit tenni, elfoglalták.

Andris csak nézte, sápadtan, hogy mi van itt. Most már azt sem merte, hogy fegyverre keljen, mert ereje elégtelenségével számolt.

- Hol a nádor öfelsége embere?

- Jün - mondták vigyori elszántsággal a rablók.

- Hol gyün?

- Majd meglátjátok.

S valóban jött is nemsokára. Sípbal, dobbal s dalolással lovagolt be a kapun Homonnay Gyurkó. Nyalkán volt öltözve, s jókedvű volt.

- Vizitába jöttem a szép asszonyhoz - mondta.

Az asszony iszonyodva nézett ki az ablakon, most úgy félt attól a vidám fiatal legénytől, aki a lovát táncoltatta az udvar kövein.

Andris felment hozzá s azt mondta:

- Mán csak mutass neki jó képet, hatalmában vagyunk.

Homonnay állította, hogy a világon semmi rossz szándéka nincs, csak keresztülmegy erre, mert most indul hadakkal az Alföldre, s első vizitje a szépasszonynak szólt.

- Urad komisz vala - mondta -, de téged, húgám, nem felejtetek el. Azt kérdezted tőlem, olyan bátor legény vagyok, hogy fejedelemségre megyek? Hát meg akartam mutatni magamat.

Abban a teremben terítettek hármában, ahol akkor este voltak. Olyan volt, mintha semmi sem volna, játékos, kedves együttlét, csak a lelkek mélyén volt sötét érzés.

A macska az asszony ölébe furakodott, s lassan dorombolt.

- Még mindig szereted a cicát? - kérdezte Homonnay.

- Szeretek.

- Mit szeretsz ezen a hízelkedőn?

- Kedves.

- Én nem szeretem.

- Hogy lehet az?

- Én a tigrist szeretem és az oroszlánt.

Az asszony nevetett.

- Mért szeret az?

- Miért?... azért, mert szeretem az erőt és a bátorságot, a nyíltságot és az őszinteséget. Mert magyar vagyok, s a magyar a puszták fia, keletről hozta magával a nagyszerű tulajdonságokat. Mi csupa egyenesség vagyunk, és szikrázik a vérünk, mint az acél, ha a kovához ütődik.

Az asszony nevetett.

- Mit nevet?

- Semmit, csak nevettem.

- Ne nevéssen, maguk németek nem tudják megérteni a magyart. Maguk olyan nagycsontúak s szűklelkűek. Maguk csak a hasznát nézik, és kiszámítják, hogy mi mire jó. Én ismerem a németeket, az mind összecsukott szemmel néz, s megszámlálja, hogy mit lehet s mit szabad. Mi magyarok nyíltan és bátran szaladunk a lelkünk után. Nem sokat számláljuk, hogy jóra megy-e vagy nem, amit az Isten a lelkünkbe iktatott, annak engedelmeskedünk. Jobb volna, ha mi is megtanulnánk egy kicsit számot vetni a jövővel, de ha nem megy a vérünkbe. Mi nem tudunk egyszerre előre s a hátunk megé is nézni, mi csak előre nézünk, és ahogy a vér parancsolja, úgy rohanunk, akár jó, akár rossz lesz belőle.

Az asszony nézte, s mosolygott a fiatal férfin, aki úgy pompázott előtte fajtájának dicsekvésével, mintha védekezne, mintha le akarna mosni magáról valamit. Talán éppen azt, hogy itt van.

- Nézze, Homoni, azt mondják, hogy maga lekötötte szerződéssel a fiskusnak minden birtokát.

- Azt mondják?... Hát hadd mondják... Talán igazat is mondanak... De az én lelkem tiszta... Mondja, mit kívánjak én egy Bécsben s Prágában ülő némettől, ettől a vén Mathiastól... Mátyás ez?... fene... Egy sült német, podagrás, beteges, setét szemű s fakó arcú. Hogy lelkesítem én fel arra, hogy a magyar tüzet megérezze. Voltam nála, s szemben állottam vele és szégyelltem magam... Nálunk egész jó híre volt ennek az embernek, mert tetszett nekünk az, hogy megostromolta a bástyát, Rudolfus császárt, s elvette tőle a hatalmat. De ez is... Tudja, ha egy magyar ember csinálta volna, másképp ment volna... De ezt egy vén érsek csinálta, ez a Khlesl, a tímár fia, aki eljutott a bécsi érseki székbe, s most a kezében van minden hatalom, az egész birodalomban... Ez kiszámította, hogy a szegény öreg, beteg, agyalágyult császárral már semmit se lehet csinálni, s kellett neki ez a másik magával is jötehetetlen császár, aki csak egy

pictus masculus, festett kép, akinek a színe alatt ő cselekedhet. De nem soká tart ez a dolog, jön az új császár.

A Ferdinandus. Tudja, asszonykám, ez nekünk való, magyaroknak. Milyen kár, hogy az Isten nem magyarnak teremtette, mert akkor tökéletes volna. Így félek tőle... Nézze, én katolikus vagyok, azt hiszem, katolikusabb, mint sokan, akik prédikálják a hitet, de a kutya istenit, magyar vagyok elsősorban. Ezek inkább pápisták. Nincs se honjuk, se hazájuk. Ferdinánd megesküdt, hogy az országban soha más vallását nem fog tűrni, csak a pápa hitén levőt. Hisz ez jó. Minek a sok vallás és felekezet. De a magyarságomhoz ne nyúljanak... csak én attól félek, hogy jaj nekünk magyaroknak, ha a religiót, a vallást hánytorgatják, mert mi isszuk meg a levét, magyarok. Mert Ferdinandus egy szót se tud magyarul, Rudolfus se tudott, Mathias legalább megtette, hogy felvette a koronázásra a magyar mentét és kócsagos kalapot és zagyvált egy kicsit magyarul. Olyan fejedelem kell, aki katolikus, de magyar. Mert ha a fejedelem protestáns, akkor az nem ér semmit, az nem tudja egyesíteni a magyarságot: de egy katolikus magyar alatt egyformán harcolnának a magyarok, akármilyen istent imádnak is. Bethlen Gábel, ez a hamuszürke ember?... Hát el lehet azt képzelni, hogy egy ilyen senki fia össze tudja fogni a magyarok erejét... Keleti nép vagyunk, nekünk nagy név kell és pompa, ragyogás, hogy csillogjon a gyémánt... A mi kedves kövünk a rubint, mert az vörös, mint a vér, és szikrázik, mint a napsugár. Látta, én csak kibontottam a zászlót, s mily lelkesen esküdtek fel rá... Mert mindent tud a magyar... Nem látta, hogy milyen remekül jöttünk ma ide bé... Nem kellett hozzá se ostrom, se vér, se harc: egy-kettő bent voltunk a kapun... A magyar katona, az olyan, mint a hiúz, s ha kell, olyan mint a nemes mén, vagy a farkas, a medve, az oroszlan: mindent tud a magyar. Még a janicsárok is abból élnek, ha a magyar gyerekeket lopják, s maguknak nevelik, mert csak az ad erőt és lelkesedést abban a szedett-vedett tömegben.

Az arca kipirult, s egyre több bort ivott.

Simoni András hallgatott. Csupa olyat mondott Homonnay, amit ő is csak helyeselni tudott, de valami visszatartotta: félt. Nem lehetett volna megmondani, mitől félt, de a szíve szorult, s nem tudta, most mi fog következni.

- Csak ez az egy kis Magyarország van a világon - mondta tovább lelkesen Homonnay -, Erdély egyik fele, s mi vagyunk a másik fele, mert mit beszéljek a török alatt senyvedő magyarok földjéről, hisz ők szegények itt vagynak, csak épp a föld és a jobbágyuk maradott odaát. Mert mi vagyunk magyarok, a főrendek és élin valók, s mi itt többen vagyunk, mint az erdélyiek. Most aztán el kell nézni, hogy a szultán milyen fondorsággal megy beljebb s egyre beljebb had s háború nélkül, mert azt mi régen tudjuk, hogy nincs neki többet ereje semmiféle háborúra. Döglött állat ez a fenevad, s most ő tesz Erdélynek fejedelmet. Hova jutunk?... Óh, csak a szívemet tudnám adni, hogy csak egyszer üljenek fel a magyarok, úgy omlana le a félhold, mint a Jerikó falai. De az embernek meg kell dühödni, hogy nincs itt két magyar ember, aki egyetért...

- Hát igen, nekem se kicsinyem, se nagyom, én kockára vettem mindenemet, én kiszállok, mint a hegyi sas, és vagy velem jönnek az egész világ magyarjai, vagy egye meg a fene az egész világot...

- Én csak egy szót mondok erre, Homonnay uram - mondta most belesápadva a szavának fontosságába Simoni András -, azt, hogy itt volt egypár napok előtt egy levél, amit a nádor urunk írt Szikszay Pálnak, s amit Szikszay uram, mint jóakaró, elküldött nekem, hogy mit felelek rá a bátyám felől... Hogy a bátyámról mit s mit nem írtak, az nem tartozik ide, de benne volt egy szó, az a szó, hogy: „Homonnay uram incselkedése...”, így volt: „az mi Homonnay uram incselkedését illeti...”

Homonnay elfeketedett a fejébe tóduló vértől.

- Thurzó uram mondja? a beszáradt, podagrás vénember, aki a felesége szájával él?... Ez a setét kálomista?... Hát mi dolog ez, Simoni uram? kereszténység ez? magyarság ez? ez az én böcsületem? és hazámhoz s nemzetemhez való igazságom?... Hogy mikor hitemet, lelkemet, minden vagyonomat kockára teszem, akkor jüjjenek s így nyakomat messék?... Mit tegyek?... én nem bánom, én a kardot kivontam, s a kivont kard nem megy vissza a hüvelyébe!... Majd ha meg fogja látni Thurzó uram, hogy lángban van az egész ország, és velem jönnek a bihariak s a rendek Szatmártul Posonig minden igaz magyar - arra nem sokat adok, hogy ő mit szól -, majd ő másképpen beszél, ha látja az új dolgokat.

Felugrott, s végigment a szobán.

- Erre kell nekem Erdély - s kardjával verte a deszkát -, mert itt ebben az országocskában két embert nem lehet összehozni, mert ha egyik sarokban három magyar pápisál, a másik sarokban kettő mingyárt protestál...

- Erre kell nekem Erdély, mert ott csak egy van... mert mondom, inkább leszek Erdélyben kálomistává, mint szétszakgatni engedjem magamat itt... Az istenit annak a vallásnak!... valaki jön s kiáll, hogy íme én vagyok itt!... nézzetek rám! Mátyás óta, a nagy Mátyás király óta senki így oda nem állott elibetek! Akkor nem az a kötelessége mindenkinek, aki magyar, akár pápista, akár kálomista, akár szaracén, akár mi az isten haragja: ide mellém... Ha én egyszer beleülök a fejedelmi székbe, akkor lesznek embereim, akikről tudom, hogy hogy kik s mifélek... de itt... Látom én, mire mennek ezek a beszédek és szavak: csak mindent alájavetni a német hatalomnak, mert onnan jön a pénz és dicséret... Ajjasabbak ezek a setét kálomisták, mint minden pápista, mert nekik mit kellessék tenni, hogy mégis kegyben maradjanak az udvarnál: azt csak az ő lelkek tudja. Micsoda! ha a protestáns Thurzó jobban nem szolgálná ki a császárt, mint egy katolikus, akkor megtúrnék-e azon a helyen, vagy nincsen-e már a császárnak nótája, hogy annak szegje nyakát, akinek akarja? De mért tegyen egy mozdulást is, ha itt van a jó szolgálta, aki talpát nyalja s engedelmességre szoktatja a népet...

A német asszony álmélkodva nézte ezt a fiatalembert, aki itt csattog s pattog s mennydörög s úgy kitálalja minden gondolatát; nekik, akik mégis mintha szemben állának s idegenek volnának.

De a politika a magyaroknál olyan gyújtó valami, hogy az rögtön lángra gyúl s el nem alszik.

- De hiszen kegyelmed is azt mondta az imént, Homonnay uram - szólt Simoni András, akinek szintén kezdte a bor megnyitni a szavait -, hogy kész volna protestánssá lenni újra Erdélyért.

- Ördöggé is kész vagyok lennem, csak a magyarországiak szerencsáját megtaláljam.

- Ha kegyelmed kész hitet változtatni a haszonért, akkor kegyelmed is azok számába akar lépni, akik...

Homonnay nem várta végig, ordítva robbant fel.

- Kegyelmedtől nem várok semmi tanácsot, Simoni - kiáltott rekedten -, egy Simoni soha nem taníthat engemet.

- Én nem akarom tanítani... - szabadkozott Andris megijedve.

- Mert én a hazámnak hív fia vagyok, de ti kutyák vagytok s becstelének, akik csak örvösen járhattok, mint az ebek.

- Jójó, hát mi ebek vagyunk s kutyák, ez helyes - mondta Simoni Andris, és a szeme veresleni kezdett, de valami buta makacssággal egyre jobban forszírozta a dolgot -, de kegyelmed is kész hitet változtatni a haszonért.

- Gazember, hazaáruló fajzat - üvöltött Homonnay -, te sápadt, te fakó, te gyilkos.

- Jó, én sápadt vagyok s fakó vagyok - mondta dermedt nevetéssel Simoni Andris -, de ez mit változtat a dolgon; kegyelmed mondta, hogy kész a fejedelemségért hitet is cserélni.

Homonnay reszketett.

Simoni a kardot tartotta, mintha érezné, hogy rögtön védekeznie kell.

Berohantak az urak s tiszték, s közéjük vetették magukat, s karikába állottak körülöttük.

De Homonnay megijedt ettől a következménytől, s kezdett alábbhagyni. Elfordult, kihevült arcát törülgette, nem bírta el, hogy felelősséggel végezzen valamit s elhallgatott.

Egy percig csönd lett, az asszony azt mondta:

- Ne haragudjék kegyelmetek.

Homonnay visszanézett, s az asszony lángoló arca valami oly különös szépségű volt, hogy ebben a pillanatban megkívánta. Hirtelen megfordult vele a világ, s az az érzése volt, hogy most vagy soha. Csinált dühvel támadt Simoni Andrásra:

- Kérjék bocsánatot, vagy darabokra metéltetlek.

Simoni fakón s eltökélve állott.

- Miért? de mit mondtam én s miért? Én nem sértettem senkit.

- Kérjél bocsánatot!

- Ha hibásnak érzem magam, szívesen, de hibátlan miért kérnék én bocsánatot?

- Térden! - kiáltotta Homonnay.

Erre az emberei egyhangúan, fenyegető arccal rivalgották:

- Térdre!

Simoni körülnézett s halálra szántan.

Most az öccse rohant be, felkötött fájós kezével.

- Meggyalázott, megszégyenített - mondta vörösén Homonnay.

- Mivel gyaláztam vón meg kegyelmedet, avval, hogy elismételtem a saját szavát?... Ő mondta, hogy eretnekké is kész lenni a fejedelemsüveg kedvéért, s hogy én ezt nem tudom elfelejteni, ezért órol rám.

- Hazug pribék.

- Hazug pribék lehetek, de hazug Simoni nem!

Az öccse mellé állt, s kirántotta kardját bal kezével.

- Orvul betörtetek várunkba, s most mesterséggel csináljátok?... Ti vagytok a hazug pribékek.

- Hallgass, hallgass - sikoltott az asszony.

- Ki a hazug? kölyök - ordított egy öles ember a csoportból, Bakó, a hadnagy, s hatalmas karjait felemelve, ököllel közeledett.

- Mindenki hazudhat, de Simoni András nem.

Kardok repültek ki. Homonnay szó nélkül visszahúzódott s hátravonult, mint egy sértett, de igazságát nem féltő ember, s hagyta, hogy emberei elégtételt vegyenek a rajta elkövetett dolgokért.

Az asszony sikoltott. Közéjük vetette magát, s nem engedte, hogy Andráshoz érjenek.

Homonnay az ajtóban volt már, onnan visszafordult, s nézte őt:

- Fogjátok csak - szólt a mellette álló másik hadnagyának, Zsenneyi Pistának -, zárjátok hálózataiba, de vigyázz, hangja ne legyen.

A fiú, aki lovászból lett tiszté az ura mellett, mert jó családból való volt, de elszegényült, s a gazdája protekciójából haramja formán verekedte fel magát, alattomos léptekkel került meg a csoportot s az asszonyt hátulról elkapta, kezét torkára szorította, s egy pillanat alatt bevonszolta a mögötte levő ajtón.

Erre a Simoniak ordítani kezdtetek, s minden megfontolás nélkül nekitámadtak, aki épp előttük állott.

A rettenetes harcban és ordításban nem hallották, hogy a bereteselt ajtó megett a fiatalasszony sikoltott. De a Zsenneyi értett a nőkhöz, s letiporta s megtörte.

Akkor otthagya a nőt elterülve s egy haldokló nyöszörgő zokogásával.

A másik szobában már csönd volt. Kinyitotta a vastolózarat s kinézett. Odakint üres volt a terem; a lárma, ordítás távol hallatszott, a földön vér volt tócsában s két legénye jött befelé.

- Mi az Dukó - mondta nekik.

- Levágták őket - mondta a katona.

- Álljatok itt meg - míg utánuk megyek -, jól vigyázzatok - bent van az asszony -, kárt ne tegyen magába.

Elfutott, megnézni mi van.

A két hajdú bement a szobába, az asszony feléledt, s örülettel nézett rájuk.

Felsikoltott.

Erre ezek rámentek.

Már végeztek is, mikor visszajött a hadnagy Zsenneyi.

- Takarodjatok ki - mondta nekik s gyanakodva nézett körül. - Jelentsétek az úrnak, hogy itt vagyok, s őrzöm az asszonyt.

Az emberek elkullogtak.

Nemsokára bejött Homonnay. A hadnagy sunyi alázatossággal húzódott ki.

A nő felpillantott, s mikor meglátta Homonnayt, gyötrődve szólt:

- Ritter... ah... lovag...

De Homonnay szédült volt, s letérdelt mellé s csöndesen átölelte.

De ez feliszonyodott, s arcába csapott, aztán egy fúria dühével karmolt, harapott s vert, míg csak erőtlenségre össze nem esett újra.

Homonnay elvesztette a fejét, minden vére az agyába tódult, de ebben a pillanatban vörös fény öntötte el a setét szobát:

- Tűz! - ugrott fel, s az ablakhoz futott.

A vár szemközti része lángokban égett.

Fejetlenül kezdett futkosni a szobában, s nem lelte az ajtót. Végre föltépte az ablakot, s leordított:

- Héhó, emberek, emberek!

- Rétóját - fent van az úr! - vonítottak a katonák. Már nem lehetett kimenni, mert a szobák is mind égtek. Létrát támasztottak az ablakhoz, s ő leereszkedett rajta. Mikor földet ért azt mondta:

- Fent van az asszony, hozzátok le.

Két legény felsietett a létrán, s nemsokára le is adták egymásnak a nőt, s lehozták az udvarra. Ott valami bundát dobtak egy saroglyára, arra fektették az ájult nőt s egy nagy katonaköpenyeget borítottak rá.

A vörös ember, a várnagy állt ott. Homonnay parancsot adott.

- Ezt rád bízom, vigyétek bé Homonnára, s úgy bánjatok vele, mint egy galambbal.

A vörös ember rápillantott az asszonyra, annak csapzott haja, s halottfehér arca szinte életlenül feküdt a saraglyán, a bundákon. Parancsolt. Sietve fölvette a két legény a trágyahordó saraglyát s kivitte az égő udvarból.

Homonnay utána nézett, aztán felpillantott a várra:

- Én semmit sem csináltam - mondta hangosan -, Isten látja lelkemet, nem tehetek nulla.

De a lelke mélyén valami szorongás volt, a rettenetes Simoni Györgyre gondolt, amint itt fogadta őt, a télen, ahogy legelőször lépett ebbe az udvarba s fázósan húzta össze magán a köpenyt.

A harcsabajszút látta hirtelen:

- Jösszte vén.

- Nó, nagyságos uram.

- Simoni György úrnak megesmered-e az ábrázatját?

- Még hőtomba is.

- Meg kell neki halni... Megérttetted... Ahun leled... Nemes telket kapsz irtette, szógám.

A harcsabajszú szembe nézett, s azt mondta:

- Iletemre esküszök, kegyelmes uram. Mer nagyon vitkes előttem: kikergetett az iccakába...

Homonnay fellélegzett.

- Ez a háború - mondta, s felült elővezetett lovára, s kivágtatott az égő várból.

[III]

A nádor elővette a páriáló könyvet. Ez az a vastag kötet volt, melybe minden levélnek mását beleíratta, ami kiment a kezeiből.

Haragudott, mert a felség kancelláriáján, Bécsben rosszul olvasták és rosszul idézték az ő utolsó levelét, amit a budai basa dolgáról írott. Odafele nagyon könnyen veszik ezeket. Ott mindent semmibe vesznek, ami a magyar nemzetnek kárára van. Megcsinálják a fiskus javára a nagy artikulust, hogy Homonnay megindulhat Erdélyre, evvel felbosszantják a fenevadat, aki most már szerte mindenütt a lábukba harapdos, a végeken mindenfelé becsap s rabol.

Mintha nem is a felség hívei lennének, kiket megnyomorít, hanem idegenek s ártalmasok.

Ő mit tehet?... Mást nem, mint hogy letagadta az egészet, hogy elejét vegye a hiábavaló veszekedésnek s ezt Bécsben semmire veszik. Mintha csakugyan így is lenne.

Elolvasta a budai basának szóló levelét, szóról szóra:

Mi bethlenfalvi gróf Thurzó... stb...

Tekintetes és nagyságos vitézlő úr, nekünk böcsületes szomszéd barátunk. Köszönetünknek utána minden hozzánk tartozó dologban tisztességes barátságunkat ajánljuk Nagyságodnak és Istentől minden jót kívánunk. Az Ngod becsületes levelét vettük és megértettük, mit ír Ngod Homonnay György uram őkegyelmének Erdélyre és Ráduly vajda őnagyságának Havasalföldre való igyekezetirül... Jó szomszéd úr barátom, értse meg, ez dolog, kiről ír Nagyságod, minekünk idáig nyilván nem volt, semmit nem tudtunk ez ideig efféle szándékokról. Azért im mindjárt megírtuk őfelségének a mi kegyelmes urunknak s császáruknak, hogy miben forogjon ez az állapot. Tudjuk, hogy őfelsége módot talál benne, hogy az kegyelmes császártokkal vetett s megerősített szent békesség szentül megtartassék, amire nekünk is szent gondunk leszen, őfelsége után. Tartsa Isten Nagyságodat. Datum in Arce nostra Bittse, die 10. Ngodnak jó szomszéd úr barátja Thurzó György.

Az Aly basa levelét eredetiben s a saját válaszát másolatban akkor elküldötte a Felségnek, bő magyarázattal, hogy vagy adjon hatalmat és segítséget a Felség Homonnaynak, vagy hagyassa abba vele az egész mozgolódást. S erre azt a választ kapta, mintha minden úgy lenne, amint ő írja, hogy „az egészről valóban semmit se tudnának, s csak őrizték a magyarok a szent békességet”. Könnyű ezt mondani. Khlesl uram többet tud, s most úgy tesz, mintha ő lenne a legártatlanabb az egészben.

Huszonnégy órát gondolkodott, akkor levelet írt Kassába Forgách Zsigmond főkapitánynak s erős rendelkezést, hogy azonnal jöjjön az urakkal, Eszterházyval, az érsekújvári főkapitánnyal, Batthyányi ítélőmesterrel s akik ország tanácsából megtalálhatók, mert ő maga sok betegsége miatt nem mozdulhat, s itt rögtön szoros vizsgálat alá kell venni ezt az egész komplexumot. De az urak is oly nehezen jók, hogy félő, csak füle botját sem mozdítja egyik sem a hívásra, azért nekiült s apró gömbölyű, rendetlen betűivel hozzáfogott őfelségének feltárni újra az egész dolgot.

Sacratissima caesarea regiaque Majestas... etc...

Ebben a levélben a legmélyebb tisztelettel, azzal az alázatteljes királyhűséggel, amely a magyar urakat jellemezte, tárja fel, hogy mily szerencsétlenséget jelent a magyar hazára a Homonnay hebehurgya vállalkozása, amely csak arra volt jó, hogy az egész török határt egyszerre megmozgósítsa. Nemcsak Budáról, de Egerből s Pécs várából egyformán fenyegető hadüzenetet kapott. Az egész török vonal úgy lobbant fel, hogy nem lehet egyebet gondolni, mint hogy régen várnak az alkalomra, hogy okuk legyen betörni. Nem tréfa, ami itt kezdődik, s az egész Magyarországot kockáztatja őfelsége, sőt ha arra gondolunk, hogy a baj nem jár magába, akkor itt a veszedelem, hogy áttérjed a betegség a többi tartományokra is. Ezért tehát a legalázatosabban könyörög, hogy őfelsége legkegyelmesebben rendelkezni méltóztassék, hogy Homonnay abba hagyja a békétlenséget, s ne izgassa a fenevadat, mert abból csak szörnyű veszedelmek lesznek. Elég máris, hogy némely csetepatékba kezdett a Bethlen-pártiakkal, aminek következménye a Simoni-kastély felégetése, s a csatában, mint értesül, két Simoni úrnak elesése.

Mikor idáig ért, nagy robaj a másik szobában.

- Bőjöhetek-é, egyetlen uram? - kiáltott a felesége dörgő hangon - nem baj: ha nem lehet, nem lehet; nem akarom zavarni kegyelmedet; írjon, csak írjon kegyelmed, édes uram.

S ezzel már bent is volt a szobában.

Thurzó felnézett az írásból, s a szeme mosolygott.

- Mi az, lelkem kis galambom?

- Itt vannak az urak Kassáról, itt a főkapitány uram minden kíséretével, de azért jövök be apjukikám, hogy kegyelmed magát ne zavartassa, kegyelmed csak dolgozzon: írjon!

S ezt úgy mondta, s hatalmas karját kinyújtotta, mint valami mennydörgő arkangyal.

- Írjon!...

S a hangja barna volt, és harsogó, mint az egész lénye.

Az ura hangosan felnevetett; már alighanem húsz éve élnek együtt, de soha nem unja meg a Czobor Erzse eredetiségét s temperamentumát. Ez úgyis ellenállhatatlan, mint a vihar, s olyan önfeláldozó, s olyan jó, mint a tavaszi eső...

- Nézzen csak, édes uram - én mindent tudok -, nagy urak, főurak... Felviszek őket a második kontignációra... Inasbéli, tisztességbéli minden meglészen... Podhrányicska már két nap óta be van öltözködve, s minden inassal kész a gazdálkodásra, kegyelmednek avval semmi gondja, csak azért mondom, hogy ne zavartasson magát a munkácsiába... Főuraimék meg kapnak a maguk szobákat, hogy port, utat lemossanak, valamit pihengessenek, aztán nagy szépen leszen minden megjelenés... kegyelmednek evvel semmi baja...

Thurzó nádor szórakozottan nézett a feleségére. Az asszonynak legfőbb gondja az volt, hogy a várban oly ceremóniát tartson fenn, mint a császári udvarban szokás. Ő maga is kedvelte ezt a méltóságos rendet, de most ebben a hadi izgalmasságú időben éppen tűnődött, hogy feleségének azt a tanácsot adja, hogy az urakat valamiképpen meg ne sértse vele, mert ezek katolikus főurak, akik még megorrolnának. De még végig se gondolta, már nagy zaj és csentemper volt... Az urak bizony nem engedelmeskedtek az udvarbíró Podrohányi szíveskedésének, hanem követelték, hol a nádor önméltósága, s ahogy megtudták, hogy a várnak földszinti termében vagyon, mert köszvényes lábai miatt nem bír grádicsokat járni, úgy ahogy voltak, porosan és mocskosan már be is törtek.

- Hagyd csak őket útvonalra - mondta a feleségének, s már akkor az urak ott is voltak a második szobában, és jöttek befelé tódulva.

Czobor Örsének felakadt a szeme, s mit tegyen, háziasszonyi nyájas képet vágott az illedelemtelenséghez, ahogy négy darab roppant hatalmas úriember robbant be a házba.

- Ó - kiáltotta el magát -, de itt is vannak az urakok.

Forgách Zsigmond lépett be elsőnek, a főkapitány. Még felső mentéjét sem vetette le s kardja csörömpölt a márványkockákon. Utána még magasabb férfi, Eszterházy Miklós jött, „kora legszebb embere,” utána a mérhetetlen kövér Batthyányi ítélőmester, s Lippay Imre, a kurucformájú nyalka barsi alispán.

A nádor felállott s elfelejtette köszvényét, úgy lépett eléjük, s hatalmasan kezét fogott uramékkal. Ujjai bizony pezsegték a kézfogásoktól, mert büttyeiben a köszvény nagyon meg volt dagadozva. De most nem jutott eszébe sziszegni, adta kezét, hogy megmarkolásszák a vasemberek.

- Isten hozta urakok - harsogott Czobor Örs, s szintén kezét adott sorra nekik. - No ez szép, s ez nagyon tiszteletes, hogy itt vagytok lelkeim. De hol a kis menyecske, főméltóságú uram?... És a tied, nagyságos uram, a drágaságos Dersffy Urzulácska?...

Az urak nevettek, de a tekintetük vad volt, és fenyegető.

- No, no - kiáltotta a háziasszony -, csak nem hoztok törököt a hátatokon?...

Erre új nevetés lett.

- No az apjukikám, éppen dolgozik szegényem az ország dolgában... éppen rendbe teszi ezt a szegény hazánkat...

Vidáman néztek rá, s vidáman fogadták a szavait.

- Csókoltatja méltóságodat, méltóságos asszonyom - mondta méltósággal Forgách főkapitány -, az én kis feleségecském... bizony szíves édes-örömet jött volna, mert ez a vár a legkedvesebb az egész hazába. Nincsen ilyen galambdúc még egy... Most is elnéztem, ahogy béjöttünk, ez az olasz fokos udvar valósággal megkápráztatja a szemet.

Levetette magát egy nagy székbe a nádor jobbán, mire a nádor is leült, hogy valamiképpen állva ne maradjon, nádor léte, mikor a vendége, aki utána következik főgenerálisi rangjával, már ül.

Eszterházy Miklós sem mulasztotta el, hogy dicsérő szót ne vessen a palotára.

- Úgy élnek itt, méltóságos asszonyom, mint a mennybeli angyalok ez mennybeli szépségben.

- Nono, de hiszen kegyelmetek fáradottak... ezek az én lusta pulya cselédek nem tudnak emberséget, s nem mutattanak szállást urakoknak.

- Dehogynem tudnak - recsegte Batthyányi -, de első a haza.

- No, üljetek le, s beszéljétek hát az hazát, míg én valamivel gazdálkodhatok. Mingyárt idehozassam? vagy nem akarnátok a felső kontignációkon tisztességben lenni?...

- Nem, méltóságos asszonyom, már csak itt maradunk - hárította el Forgách kapitány a nagy tisztességtételt.

- Te most először vagy nálam, nagyságos uram - ölelte meg Czobor Erzsébet az Eszterházy vállát -, de nem is eresztelek el, míg meg nem vallatlak...

Eszterházy nevetett:

- Szerencsémnek tartándom, méltóságos asszony.

Mikor magukban maradtak, a nádor azonnal a dologra tért.

- Örvendek, hogy ily készséggel és hamarsággal megtettétek kérésünket, nagyságos uraim. Valóban nehéz időket értünk... Éppen a felségnek írom felterjesztésemet a török gazsága miatt...

Elmondta a budai basa levelét, az egésznek histórikumát. Az urak komoran hallgatták. Legelőször Lippay Imre szólalt meg, mert ő maga éppen a csataterőről jött. A hatvani és esztergomi bégek oly szemtelenek, hogy egész Nagysallóig jöttek portyázni, s valami ezer főnyi embert fogtak s hajtottak rabláncon, és számlálhatatlan sok marhát.

Ez már oly felettébb való gazság, hogy emiatt mingyárt a Felsőhez kell személyesen követséget küldeni. Ilyet már évek óta nem merészeltek a pogányok. Ő maga a lévai hadakkal útjukat vágta, meg is verte őket, de az ebek oly hamar dolgoztak, hogy a rabokat már behajtották a megszállott vidékekre, s azok már Esztergomban voltak szegények, mikor ő még a csatát vitte. A marhákból sokat meg tudott szabadítani, de az embereket elvesztették, mert éjjeleken jöttek, s amint megfogták a rabolt népet, már vitték is őket saját haduknak megkisebbitésével. Férfiakat, s nőket és gyermekeket. Istenre vannak hagyva, mert a végvárakban csak kevés elégedetlen zsoldosság van, s németek sokan, akik aludni fekszenek le, ha a fogolynép sírását hallják...

- Ez így nem maradhat s ez bosszúért kiált az egekre.

A nádor megdöbbenve hallgatott. Még ezt nem hallotta, ezt a rémhírt. De kisebbekkel tele van az asztala, s szedi fel a leveleket, amiken jelentik, hogy a Muraköztől kezdve egész a szécsényi határig, a törökség mindenütt becsapkod és rabol s éget.

S ily körülmények közt a felséggel Khlesl uram aláírat egy olyan parancsot, hogy megmozdulni nem szabad és a háborúra okot adni mindenki fejének veszedelme mellett tilos.

- Egy ilyen rongy népség, silány csürhe - kiált bele Lippay Imre. - Mit tehet egy szegény várkapitány?... Huszonhat hónapi zsolddal tartozom; a német katonáknak semmit nem parancsolhatok, mert azt vetik, hogy nadrágjuk sincs, s igazán ki van fenekük benne, oly rossz posztókat küld a kincstár, hogy fél esztendeig se tart nekik... Oly elkeseredés van, hogy azt mondják: „mit bánják ők, ha mind török fogságba is viszik őket, ott se lesz rosszabb dolguk, mint most vagyon...”

- Ezt mondják? - kiáltott a főgenerális - ki volt az, aki ezt mondotta?... Vasra és fővételre vele.

- Igen, méltóságos uram, de ki veszi fejüket?... Úgy el vannak bizakodva, s a föld népe még jobban retteg tőlük, mint a töröktől, mert a török enniek ad, de a német elviszi a szájukból is az utolsó falatot.

- Uraim, itt semmi várni való - szólt Eszterházy Miklós -, vállalkozom rá, hogy ha a nádor urunk öméltósága meghatalmaz, én magam lóhalálába kész vagyok Bécsbe menni, s a Felsőnek jelentést tennem.

- S azalatt Léva elesik - kiáltotta Lippay. - Nekem futton futva haza kell mennem, mert ha nem vagyok otthon, Léva elvész.

Egyszerre valamennyien beszéltek, s olyan kétségbeesetten s kiabálva, hogy senki a másíknak szavát meg nem érthette.

A nádor felvette asztaláról a nagy ezüst kolompot, s megrázta:

- Urak... Nyugalom... Így sem magunkat, sem egymást meg nem érthetjük... Sic porro tractatur de actione Homonnayense...

- Homonnay... az egy országfutó bolond ficsúr. Felzavarta a hajdúkat, s mit sem tett velük... Elszökött Lengyelbe, s ott most híre sincs, ott lakodalmaz.

Volt elég gondjuk s bajuk, hogy tűzben és lángban legyenek.

Mikor újra mérhetetlen izgalom és veszekedés volt, nyíltak az ajtók; Czobor Erzsébet megnyitatta az ajtókat s nagy asztalt hozatott be a szolgálkkal. Az asztalon mindenféle hideg étel volt felhalmozva, s italok kannákban s korsókban.

- Nem ölik olyan hamar az embert - harsogta -, egyetek urakok, mindjárt tisztább lesz a fejetek.

Ki-ki előszedte az asztali készségét a csizmaszárból, s kenyeret kanyarintottak a kis kemény cipókból, s sonkát és sült húsokat vettek, kinek mi ízlett. Az evés megcsillapította kicsit őket.

Csak a nádor nem evett, mert neki semmi húst nem volt szabad most enni a köszvénye miatt. De még más baja is kezdődött, mert vékonyát kezdte fájlalni, s tudta, hogy ez a veseköveket hozza. Izzadt a homloka, s kétségbeesetten nézett maga elé. Ma megint szörnyű éjszakája lesz. Felesége észrevette szenvedését, s még nála is jobban megijedt, s szidta magában az urakat, hogy ezek hozták meg urának nyavalyáját.

- Mi az lelkecském? Édes galambocskám?... Üsse kő a sok nyomorúságát, csak kegyelmed szenved a szegény hazát. Most is főztek már megint. Hallottam bizony, hogy Homonnay Gyurkó milyen ostobaságba fogott. Olyan nagy brakhiummal menni rá egy tyúkfészekre. Nézze meg az ember. Ez a békesség szeretete?... No de én ebbe nem szólalok, mert ha én egy szót szólok, abból mingyárt országos pletyka lesz... De bizony Szikszay uramnak nem felejem el, hogy nem adott helyet egy szegény asszonynak... Milyen ijedségeket kellett neki kiállani szegénykének... Nohát: a Simoni György feleségének!... Én ugyan haragszok az urára, mért kellett neki Erdélybe szökni, jött volna ide, jobban eligazítom a dolgát, mint tizenkét vajda Erdélyben... Felküldtem volna postán Bécsbe, s ott boldogan él, mint a madár atyafiai közt... De senkinek nincs esze, s nincs bizodalma, ez a baj... No, üljenek már le kegyelmetek, mert mingyárt...

Az urak nevettek, de mint akinek az orra vére foly.

- Ejnye, de élhetetlen nép ez az én embereim - mondta a nagyasszony, s az égettszeszes korsók után nézett. Amint egy percre kiment a szobából, odasúgta a hátra maradt Lippay Imrének, aki kálvini volt:

- Hallgatnak most a pápisták! Csak azért nem bánom a Simoni veszedelmét, mert megmutatta a jó Isten, hogy az, aki a halottat eltemetni nem hagyá, íme mely rövid időn belül maga is végveszedelemre jutott... No de ez hadd járja, itt az orvos, azért mégiscsak élni muszáj.

Az urak keményen falatoztak, s a magyar ember olyan, hogy míg eszik, hallgat.

- Megmondom nektek, urakok - szólt a nádorné -, ezek az erdélyiek forgatnak s pusztítanak ki minket mindenből.

Az urak felnevettek, a nádorné okosakat mondott, de olyan hangon s oly furcsa gesztusokkal, hogy nevetni kellett.

- Nem is tudom, hogy mit akartok, urakok, hát hogy vélitek s képzelitek? nincs egy emberséges katonátok! A végbeliek mind sírnak s jajgatnak, se ruhájuk, se fegyverük, se fizetésük: ezekkel akarják megmenteni a kereszténységet? szöktön-szöknek a várakból! Nem védők ma a katonák, hanem foglyok a várakban! Jaj, az Isten megverte a magyart vaksággal,

hozzátok be csak a német katonaságot, no, de előbb vigyék ki feleségeket s lányokat a világból, s a marhát, de még a repülő galambot is...

- Méltóságos asszonyunk jobban rebellizál - mondta nevetve Eszterházy -, mint egy erdélyi.

- Én rebellizálok, fiataluram! - támadt rá a nagyasszony. - Szégyelld magad, majd fogsz még te is rebellizálni, ha annyi esztendőket megélsz, emlékezz a szavamra, csak emlékezz meg, hogy Czobor Erzse megmondta: nem az rebellizál, aki jól házasodik, és akkor már azt hiszi, most már mienk a világ? Az nem rebellizál soha, aki fél, csak, aki azt hiszi, az övé mind a vízig szárazon... Én nem rebellizálok, édes fiam, a nyolc lányommal rebellizáljak? Nekem van mit féltennem! Én megmondom öfelségének magának, hogy ő is elég öreg már hozzá, hogy okosan nézze a dolgokat, no hiszen nem; Matthiás királyunk egy kedves, drága, jó királyunk, tele van a szíve jósággal és szeretettel, isten őrizzen, hogy valaha a szemét behunyja, mert csak az ő tekintélye és embersége tart bennünket a mai fiatalok dühöngő bátorsága ellen. Nem akarom megélni azt az időt, hogy a császár helyére egy szeleverdi fiatal kerüljön... No, Khlesl uram, azt elengedem, az Isten olyan bukást adjon neki, amelyet érdemel, mert ő az egyetlen, aki ebbe az országba bujtogat és minden rossznak a feje... Nem bánom én, kimondom, ezt az egész rebelliót is mind az ő kezének tulajdonítom, mert ha ő nem lett volna titokban sugdosó... Homonnay Gyurkónak kardot adni a kezébe?... Ennek a fattyúnak, aki csak pár esztendeje ugrott be a farkasok közé farkasnak - bánom is én, nem akarok sérteni, legyen: a bárányok közé báránynak, mert apjának hitirül úgy fordult át a pápistaságra, ahogy a gyerek a mézért s cukorért elmegy a szomszédba, ha az ő szülőjének halálos ellensége is. Azt mondja, ő cukrot akar, a cukor jó... Jaj, én csak egy buta asszonyi személy vagyok, uraimék, de én megmondom nektek, hogy nem szabad ezt a szegény országot megbolygatni, mert nagyon bűdös lesz.

Ezzel kifordult s elment.

Az urak nevettek, de keserűen, mert a nádornénak nem lehetett ellentmondani, olyan igazságokat vágott a fejükhöz, s amellet asszony volt, akinek több szabad.

Amellet valóban új csapásra terelte az egész dolgot, azzal, hogy Homonnay praktikájára fordította elméjüket. Mert csakugyan mindnyájan tudták, hogy Homonnay az oka mindennek. A török már évek óta csöndben élt.

Bocskai hada óta, tehát immár öt esztendeje álló harci állapot van, s közben a török s magyar várparancsnokok barátságos levelezésben voltak egymással.

- Megbolondított mindent ez a széllal bélelt kölyök - mondta a főgenerális. - Még én magam tavál két hadat is vittem Erdélyre, bejártam az egészet s ha nem is adott Isten szerencsét, mégis minden török tudja Konstantinápolyban is, hogy milyen haddal állottam ki... De most, hogy ez a fattyú elkezdett rezgelődni, vérszemet kaptak, s most ők kezdik a szömtelenkedést...

- S hol van ilyenkor a túróci prépost?... - mondta Thurzó György alattomosan.

- A túróci prépostnak most nagyobb baja van az országnál... Koadjutor akar lenni a prímás mellett, cum jure successionis... azért jár Bécsben - szúrt bele Eszterházy Miklós, aki nem szerette ezt a Pázmányt, mert paphoz nem illően mindenbe bele akarta ártani magát. S őt leckézteti!

- Ferenc bíboros nagybeteg. Félek, ha kinyúlik, nagy veszedelmünkre lesz a túróci.

- Homonnayt ő bizgatta fel Kassán - morgott Batthyányi.

- Akkor most tiltsa el s csendesítse le - mert annyi bajt s veszedelmet hozott, mint senki - morgott Eszterházy.

- Vagy fegyverezze fel - szólt a nádor fájdalmasan, belső nyögései miatt -, soha ily könnyen Erdélyt meg nem szerezheti a Felség... Ez az utolsó perc, mert ha e Bethlent hagyják meggyökeresedni, soha ki nem vethetik, s még fejünkre nő.

- Bethlentől nem félek... Bethlent is török dugta be Erdélybe, az csak annyi, mint egy bég a török kezében. Egy szandsákságnak adták neki Erdélyt, s ha nem tetszik, úgy elcsapják, mint akármelyiket. Selyemzsinórt tartanak ott minden bég s basa számára.

- No de mit tegyen hát a felség Homonnayval? Szarvat adott neki, s most visszavegye szavát?

- Űsse el, s vegye el... Nem arra való, hogy ország bomoljon miatta... Tudok tizenkettőt, aki odavalóbb nála, ha már hódítani akar a király. Mit nem hiszek, mert szegény ő is beteg.

- Mondják, egy évet se él - erősítette meg Battyányi is, aki pedig óvatosan nézett Eszterházyra, aki gyanú alatt volt, hogy maga akarna Erdély vajdaságába beülni. S ez nem volt rokonszenves, mert ezt a kis urat, aki gyermekül itt nőtt a Kubinyiaknál, egy kis uracskánál, s egyebe nem volt egy szál kardjánál, már nagyon is igenlették, hogy túlságosan felvitte az isten a dolgát a házasságával.

- Te ott Munkácsból vagy segítsége vagy ellensége lehetnél - mondta Forgách.

Eszterházy hallgatott. Ő már távolabbra gondolt Munkácsnál, azért törekedett a Dunántúlra, hogy közelebb legyen a felséghez. Jó német volt, és a felesége is csak a császári udvar felé vágott, s félt a távoli Munkáctól... Persze, ha a fejedelmi trónusra lehetne számítani...

Lippay Imre, aki semmit sem tudott Eszterházy titkos gondolatairól, a török veszedelemre gondolt, s azt mondta:

- Ott ember kellenék a gátra... Majd meglátják a fő-fő urak, hogy a török olyan, mint az eb, csak megkóstolja a ragadományt, s hogy viheti, majd még vakmerőbb is lesz.

- Bizony, most ember kellenék a gátra - ismételte Forgách, Eszterházyt uszítva, mert ő maga szívesen belemenne, hogy Homonnay után Eszterházy uradalmi is kockára kerüljenek. Meg volt győződve felőle, hogy egy Eszterházy kevés ilyen vállalatra, de arra meg sok, hogy itt a felség körül zavarokat csináljon, nem volna tehát rossz szabadulni tőle... - Miklós uram, mit szólasz?

- Én a szabad és szent magyar hazának igaz fia vagyok - állott most középre Eszterházy - én nem érdemlem, hogy engem gyermeknek és haszontalannak tekintsenek, és sem vért, sem pénzt nem sajnálok a haza dolgában, de én azt mondom, hogy mindenki rebellis, aki nem ért egyet.

Forgách Zsigmond megsimította a szakállát.

- Én pedig még Szent Péter se vagyok, én tehát leköszönök a főkapitányságról, mihelyt nem látom, hogy abban valamit használni tudjak.

Eszterházy felállott, s az ablakig ment.

- Mihelyt munkára kerül a sor - mondta Lippay Imre Eszterházynek. - Mert csak addig szereti az atyus, amíg dísz és dicsőség, de kardot húzni... S most visszajő a nagy Zrínyi és Dobó István keserves ideje.

Eszterházy mélyen megbántva, s keserűen nézett ki az ablakon. Valóban, itt nagyon nehéz valamit tenni, ebben az országban, mert itt mindenki csak enni és inni akar, de áldozni és dolgozni senki. Óh, rettenetes magyar közömbösség - mondta magában -, aki köztetek a közügyeknek adja magát, annak vagy együtt kell üvölni a tömeggel, vagy elpusztulhat a maga bánatában.

A nádor fájdalmai egyre jobban kísértettek. Még nem volt itt a görcs, de ő már jól ismerte a jeleket. Ha vékonyában ezt a szűrő fájdalmat érezte, emellett a lévaiak kétségbeesése is csak absztrakt nyomorúságnak tűnt fel, hogy ezer embert hajtottak el a törökök rabláncon.

Jól ismerte az urakat. Tudta, hogy Forgách éppen úgy lenézi Eszterházyt, a felkapaszkodott urat, aki harminckét éves létére merészel egyenrangú lenni velük, az idősebb generáció sokat tapasztalt és régi vagyonban született s nőtt tagjaival. Ő is rémülettel gondolt arra, hogy még ebből az Eszterházyból valami igen nagy veszedelem lesz a mostani főurak számára, s az erdélyi fejedelemséget nem szeretne volna neki engedni, mert ő azt már régen a fiának, Imrének szánta, az egyetlen fiúnak a családban, akit nyolc lány után kapott. Most gyöngyöző homlokán hidegre fagyott a rémület, s a fájás veritéke, s nem tudta, mitévő legyen. Képtelen volt gondolatait valamire koncentrálni, de nagyon ügyelt, hogy egy vigyázatlan szóval el ne rontsa fiacskájának, a tizenöt éves grófnak jövőjét...

- Tekintetes és nagyságos uraim, az idő sürget, kérem azért kegyelmeteket, hogy hamarosan megállapodásra igyekezzenek...

Az idő sürgetett annyira, mert érezte, hogy a fájások kezdenek megindulni. Már ínyében nyálat érzett összefutni, s közel voltak a percek, mikor nem fog tudni szólani sem. Szeretett volna tehát valami véget vetni az országos dolgoknak.

A főkapitány érezte a feszültséget, s a nádort kénytelen volt felsőbb hatóságnak tekinteni, aki előtt valóban számadással tartozott, felállott tehát, s orációval válaszolt:

- Méltóságos és nagyságos nádorispány urunk, tekintetes és nagyságos barátaim! Ebben a kicsiny gyülekezetben, amely az ország és haza rendinek...

Eszterházy megérezte azt az unalmat, amely az emberben támad, amint valaki szónokolni kezd, s valóban nem tévedett, mert Forgách Zsigmond itt ötük előtt sem sajnálta rendre felsorolni a hazának minden baját és azokat az érveket, amelyek a hazafiakat arra bírják, hogy a haza sorsán kétségbeessenek.

Míg a kényelmes mondatok egyforma hosszadalmassággal hömpölyögtek, ő a dolgozószobájában levő szekrényeket nézte. Hatott rá a nagy könyvtár, amilyen az országban nem sok volt. Három üvegablakos szekrény volt a szobájában. Az egyikben a papi s teológiai munkák voltak, a másikban jogi és történelmi művek s a harmadikban orvosi, természethistóriai és filozófiai és más, általános szakbeli művek. Eszterházy arra gondolt, hogy mihelyt ezeken a veszedelmeken túl lesznek, rögtön gyűjteni fog egy ennél sokkal különb könyvtárat. Mikor Bécsben volt, találkozott ott egy magyar medikussal, aki régi iratokat gyűjtött, arabs és görög s latin manuskriptumokat, gyönyörű olasz s németalföldi könyveket s nyomtatványokat, a maga szobájára gondolt, s már számítgatta is, hogy milyen szekrényeket fog csináltatni, éppen olyanokat, mint a császár házában látott Prágában, hogy az egyfajta könyvek együtt legyenek. De ő még egyebet is fog gyűjteni, fegyvereket s egyéb kincseket. Úgysem érdemes ebben az országban politikumokkal foglalkozni, az ember keresse a szépséget és a csöndes békességet. Azért sem szabad, gondolta, a felső vidéken maradni. Minél messzebb kell megtelepülni a töröktől, bár német vagy akár franc tájra lehetne áttolni birtokait...

Most a nádorra kezdett figyelni.

Thurzó György szólt:

- Mi itt, magyarok, egyebet nem tehetünk, csak hogy éljünk, s az erőket fenntartsuk arra az időre, mikor szüksége lesz ránk a hazának... Lássátok, én már csak a fiamban élek... Beteg is vagyok, öreg is vagyok: sokat küzdöttem és sokat harcoltam az életben, de mindegy, a mi életünk nem számít, csak a jövő generáció legyen ember, csak újfajta fiakat tudjunk adni a hazának. Én ezt én egy fiamat úgy nevelem, hogy példát szolgáltatassak vele mindenkinek. Hála legyen Istennek, s mindennap imádkozom és hálákat adok, hogy egészséges és eszes és magabíró. S arra nevelem, hogy a tudományokban és a művészetekben is otthon legyen, mert nézzétek, ez a kis magyarság, akik vagyunk, csak avval tudja magát fenntartani, ha az esze erős lesz. Minket bizony nem úgy neveltek, mert engem az én apám kicsapott a lovakhoz, s az inasok és cselédek közt töltöttem gyermekkoromat, hajnalban kelni, s lovat tanultam pucolni oly koromban, mint most az én gyermekem, de Isten megsegített, s később rávezetett arra, hogy magam fejtől keressem a tanulást és a komoly gondolatokat. Már az én fiamnak könnyebb lesz a munkája, amint ideje jött, elküldém Wittembergába, hála Istennek sem költségem, sem fáradtságom el nem veszítette a hasznát, mert a gyermek jóerkölcsű és jóban növekedik. Még csak egy esztendő töltött az egyetemen, és az rektorává választotta. Tudom, hogy csak dekorum s tisztesség, még azt is tudom, hogy nemcsak az apának szól, hanem a körmöci aranyaknak is, amivel az Universitást és annak tanárait s alumnusait elláttam: de mégis nagy tisztesség, amilyenel eddig a mi értünkre magyar ifjú nem dicsekedhetett. Ha mindenki így gondol a következő generációkra, akkor másképp fog festeni a magyar jövő.

Könny volt a szemében s mindnyájan megérezték a meghatottságot s igazat adtak neki.

Eszterházy oly szeretettel nézett a deres szakállára és a komoly vonásaira, mintha a saját édesapja volna. Pedig bizony az ő édesapja, a galántai kispáti, keveset ért a tudományokhoz, s csak káromlásokba foglalja az ő nevét, amért hitét cserélte s katolizált. De benne valami nagy, nagy lelkesedés gyúlt most fel, mert mintha előbbi gondolatainak érezte volna igazolását: a mai állapotok mellett semmit sem lehet kezdeni ennek a maréknyi magyarnak. Nem lehet mást tenni, mint a jövőt várni s előkészíteni. Az pedig nem megy másképp, mint mély bizodalommal az Isten akaratában, a császári ház erejében s hatalmában és a magunk jórahalóságában.

Ebben a pillanatban nyílik az ajtó, s a nádorné nagyasszony ront be szokott heveségével, de feldúlva és belesápadva a nagy fekete asszony:

- Urakok, uramék, nekem elég, nekem tik itt rendet csináljatok, mert én ezt nem bírom az én szívemmel, itt a török megint. Hát itt már egyik pogánycsapat a másiknak adja a kilincset? Mit én tudom, húsz-huszonöt török lovas állított bé az udvarra, hogy ők a budai basa emberei, s jünnek hadat izenni.

A nádor szemöldökét felvonta magasra.

- Még ez hátra volt - szólott keserűen s most érezte, hogy a kő megmozdult, és irtóztató fájdalommal dúlni kezd belsejében.

Lenyelte a szót, s feleségéhez fordult:

- Édes egy lelkem, küldje be nekem Petheő uramot.

A nádorné lelkendezve, s szinte a könny szélén:

- Vége a világnak, mikor már ily bátran járnak a tatárok, csak úgy jönnek s mennek, mintha a maguk országában volnának.

Kimint; a nádor komoran mondta:

- Asszonyomnak igaza van: mikor már ily bátran jönnek s mennek az ebhitűek, az azt jelenti, hogy van mire számítaniok. De nekünk van-e?

Petheő uram belépett. Mosolyogva s elegánsan, mint szokott, s borosan.

- Petheő uram, gazdálkodjatok rendesen a törököknek, szállásoljátok el őket, s mondjátok meg nekik, hogy holnap reggel kilenc órára teljes fénnyel audienciát kapnak.

Petheő uram összecsapta a bokáját s elment.

Forgách főkapitány ingerülten vágta:

- Mit tesznek felelőssé engem. Sem garasom, sem katonám nincsen.

- Urak, most ne veszekedjünk - nyögte a nádor -, inkább rációt kérek kegyelmetektől, hogy s miként lehet véget vetni becsülettel a dolognak. Az erdélyi fejedelem követei már másodízben vannak Bécsben, s nem tudnak őfelsége színe elé jutni. Én ebben bűnös nem vagyok, mert én legelső alkalommal megírtam s üzentem őfelségének, hogy fogadja el őket, s adja meg a vajdának a fejedelem címet, az Illustrissime Princeps-et, de azt kaptam, hogy az urak Kassába nagy conventiculumot tartottak, s azon örvendettek, hogy mint ebeket vetették ki az erdélyieket.

Forgách főkapitány:

- Vessék is és vessék ki székből s rántsák le nyakából a zöld bársony mentét. Ebekre s ebhitűekre ne vesztegessen őfelsége a színét és szavát.

Mielőtt a nádor válaszolhatott volna, rontott befelé újra a felesége:

- No, megvan a nagy baj, már vége a világnak, mondom, hogy mondom. Nem szállanak ám le a lóról a bestyék, avval jüttenek, hogy vagy rögtön fogadja őket a nádor, vagy fordulnak vissza s mennek, mintha a nádor csak egy cseléd volna, akivel úgy packázhatnak, mint komával.

A nádor kényelmetlenül fészkelődött, most doktor kellene neki, s íme hősi lélekkel szenvedje a kínzó fájást és még veszekedést is.

- Nem érti kegyelmed, édes lelkem, a török beszédet, s ne is törődjék vele s ne is ártsa magát belé.

- Dehogyan is nem ártom, édes fiam, kötelességem az nekem, hogy levegyem a nagyságod válláról az ilyen terheket! Mikor kellett kegyelmednek avval törődni, hogy hol lesznek elszállásolva a vendégek, s mit zabálnak, Isten fordítsa ki a hasukból. De ha nem akarnak belefalni.

Olyan furcsa a haragja, hogy mindenki nevetni kezdett, s ő furcsa mély hangján s komikus dörgő tüzeléssel folytatta:

- Én ne érteném meg az ő beszédjüket? Van köztük egy tarka papagájember, az úgy harákol a maga kutyaugatásforma vakogásával, hogy megértheti azt a siketnéma is: hányja-veti magát, hogy hozott magával szénát s zabot, nem tudom, hol rabolta a gazember, de nem Konstantinápolyból hozta, az bizonyos, hanem alighanem itt az alsó tanyánkat verte fel. De nagyon el vannak bizakodva, megmondtam Petheőnek, hogy rögtön kivonuljon itt minden épkezláb s jóruhás legény. Egy szempillantás alatt kétszáz lovasnak kell ott állania szembe velük, hogy lássák az ebek, hol vannak.

De már jött befelé Petheő uram, s jelentette, hogy a törökök vezetője, egy nagy szakállú öreg Abdurrahman, felmutatta a nagy pecsétes fermánt, hogy azt kell átadnia, de rögtön.

A nádor hallgatott. A szeme sötéten izzott.

- Ország tanácsára bocsátom - mondta.

Erre az urak elkedvetlenedtek. Most egyenként felelőssek lesznek, hogy mire szavaznak, a rögtöni kihallgatásra-e vagy az elutasításra.

Petheő visszavonult, s most egyenként felszólaltak. Nagy vita s pörlés volt. Mindenki szerette volna megmutatni nekik az uraságot, de a berendelt Petheő csak azt jelenthette, hogy a törökök lóháton vannak, s terminust szabtak, hogyha egy óra alatt nem fogadják őket, visszafordulnak.

Mit volt mit tenni, a nádor érvei hatottak. Ezen ne múljon, állapotok meg. De voltak hangok, s ennek is igazat adott mindenki, hogy ha most ezt a raptim való hirteleni engedelmességet tanúsítják, akkor ezentúl a török mindig így fog velük packázni.

Mikor azonban szavazásra került a sor, mégiscsak az azonnali elfogadásra fordult a voks.

Míg a törökök beértek volna, mindenki észrevette a nádor sápadott arcát és izzadt homlokát. Lippay Imre meg is keserülte, hogy a nádorispán egy-két töröktől ilyen csapadozott lett. Mit tenne akkor, ha kétezer török jelenne meg a bittsei váracska alatt. Eszterházy is arra vélte a dolgot és ellenséggel nézett a lutheránus úrra, aki gatyába ereszti a virtust, mihelyt törököt fog. De Forgách idős ember volt és megijedt a nádorért:

- Az Istenre, nagyságodnak betegsége vagyon.

- Semmi uram, mikor a hazáról van szó, a haza megmaradásáról - morogta a nádor, s lehunyta a szemét, s összeszorította fogait, s most még azt is érezni kezdte, hogy fogai is már csak úgy lógnak a helyükön, s ha egybeharapja, mindenik útjában van a másiknak, már ami megvan belőlük. - Kövekkel vagyok tele, majd holnapra könnyebben leszek.

Azt gondolom - vélte magában Lippay s Eszterházy.

Bevezették a két törököt. Rögtön látni volt, hogy szokás szerint egy sima öreget és egy dühös fiataalt küldtek.

Az öregebbik török magyar származású volt, magyarul elég jól tudott még, de azzal a keleti ékességgel beszélt, amely a szultán udvarának a nyelve, s amit annyira utáltak a nyugati urak, akik nincsenek úgy szokva a török módhoz.

A szokott nyalakodás, a simogató szavak után az öreg így szólt:

- Tekintetes és méltóságos vitézlő úr, csak röviden azt kell megjelentenem, hogy a nagyságod levele megérkezett, amelyben írja nagyságod, hogy semmit nagyságod a Radul és Homonnay dolgában nem tud, hogy az egyik Havasalföldébe, a másik Erdélybe akar bemenni... Mely mondáson, nagyságod megbocsásson, vitézlő és jeles urunk felettébb csodálkozott: hogy ennyi időtül fogva itt a szomszédságban még csak nem is hallottad, ahogy tulajdon kezeddél írtad, ezeknek az állapotjokat s igyekezetüket...

Mély csöndben hallgatták az álnok alázatossággal mondott szavakat, amelyek szemtől szembe meghazudtolták s kigúnyolták őket.

- Erre mi a kardot rögtön szegre akasztottuk - folytatta a török valami különös atyai jóságot s gyermekséget tettetve -, szegre felfüggesztettük, hiszen a szent békesség ellen nekünk semmi akaratunk nincs, nekünk haddal, néppel semmi járásunk, kelésünk egy csöpp se volna, de azt

véltük, ez a megnevezett két ember okot adott reá, hogy Isten segítségével elejét vegyük és ellenük álljunk, mert Erdélyország s Havasalfölde az hatalmas császáruk kedves virágoskertje, és őhatalmassága ezeket még a repülő rigóknak sem engedi megdézsmálni... Ha hát kegyelmetök azt a két jó urat, akinek soha még hírit se hallották, nemhogy mozgolódásairul tudnának - mégis lecsendesítenék, akkor Őhatalmassága dehogyis vonzza ki kardját hivelyéből, csak kegyelmetek jó szóval oszlassa el iket, akkor mi is csöndességben leszünk, és semmit a világon nem indítunk... mostan békességet tudván tenni a két hatalmas császár között.

A fiatal török unta a hosszú beszédet, s félreértette az öreg szelíd hangját, valamit törökül rámorgott, s megverte a kardját, mint egy fenevad.

Az öreg békésen és szelíden folytatta:

- De ha nagyságod el nem oszlatja és el nem csendesíti iket, akkor Isten segítségével reájuk megyünk és amint Isten akarja, úgy léssen. Ez summája levelünknek és erre mindjárt választ kérünk, hogy éjjel-nappal menten menvén mehessünk, a mi urunkhoz, mert bizony mondom néktek, nagyságos uram, hogy az nép és katonaság úgy várja a háborút, mint a varjúsereg Isten kezéből a tavaszi vetést a téli éhség és téli szenvedés után.

A nádor azt válaszolta, hogy most mingyárt az urak tanácsában megtárgyalja a dolgot, s ők holnap reggelig legyenek békességgel, háljanak meg, egyenek s igyanak, s lovaikat gondozzák, s holnap kilenc órára meglesz írásban a válaszadás.

Evvel a törökök valóban meg is elégedtek s kivonultak, s elfogadták odakint a nekik elkészített s felajánlott szállást, amely bizony alig volt különb, mint azok a szerájok, amikhez ők szokva voltak otthon a maguk birodalmában. Üres nagy terem volt, amelybe lovaikkal együtt bemehettek, lepányvázhattak s a ló faránál maguk is szalmába telepedhettek. Kivétel volt egy mellette levő kisebb terem, amelybe a két fővezér szállott be, de ez is csak annyival volt különb, hogy a falakon szőnyeg volt bőségesen akasztva, különben itt is széna volt, pokróccal letakarva, fekvőhelyül készítve.

Az urak aztán egész este s egész éjjel tanácskoztak.

A nádor valósággal hős volt, mert egész éjszaka jelen volt a tanácsban, oly borzalmas kínok között, hogy csak szédelgett. Tizenhétszer ment ki a pervátára, és semmit sem tudott csinálni, csak hogy háromszor vagy négyszer epét hányt. Egy percig meg nem nyughatott, csak leült, felállt, kékült, zöldült s nyögött. Mindenki nyilván látta szegénynek nyavalyáját és szánta. De nem hagyta az urakat magukban, mert félt, hogy az erdélyi dolgokra térnek, és még ezt az Eszterházyt fejedelemnek kandidálják.

A tanácskozás eredményeképpen a következő levelet írta a nádor:

Mi Bethlenfalvi gróf Thurzó György... stb.

Ez elmúlt napokban írt vala Nagyságod nekünk már egyszer Homonnay György uramnak és Ráduly vajdának igyekezeti felől. Mihelyt Nagyságod levele hozzánk eljutott, őfelségéhez, a mi kegyelmes urunkhoz Bécsbe, rögtön elküldöttük jámbor szolgánkat, tudván azt, hogy őfelsége a szép békességet szentül meg akarja tartani. Jámbor szolgánk tizenharmad napra megérkezvén, meghozta őfelsége levelét, s azt írja őfelsége, hogy keményen megparancsolta Homonnaynak, hogy hadát mindjárt eloszlassa és maga is el legyen az Erdélybe való igyekezettül. Őfelsége a mását is megküldötte nekünk ez parancsolatjának. Sőt a hajdúságnak is meghagyta őfelsége, hogy ők is csöndességben legyenek, és okot semmire ne adjanak. Mert őfelsége nagyon becsüli a szent békességet, és Nagyságodat is kérjük, a hatalmas császár részéről

senkinek ne engedje megháborítani a békességet, hogy az hatalmas császárok javára és esküjük sérelme nélkül álljon. De tudomásunkra esett, hogy Nagyságod már valahova megindult volna. Mivége, nem tudjuk. S hogy mint értésünkre esett, Léván levő katonáinkat megtámadván, ezerig való magyarokat foglyul vitettek volna el, mi a szent békességnek nyilvánvaló megtörése, amit soha őfelsége elszenvedni nem fog. Kérjük azért Nagyságodat, jelentse meg Nagyságod, mi adott okot Nagyságodnak a kiszállásra. Röviden csak ezt akarám Nagyságodnak értésére adnunk, melyre választ is várunk Nagyságodtól.

Datum Bittse 25. Aprilly...

Még egy levelet fogalmazott őfelségének. Ezt a főkapitány kezébe adta:

- Evvel magadnak kell Bécsbe menned, Nagyságos uram... Őfelsége soha el nem hiszi, hacsak Főgenerálisa nem erősíti meg, hogy a török ilyen békétlenségeket tesz. Mégis ezer embert csak úgy elrabolni, ezt nem lehet papirosagyúval visszaszerezni... Mondd meg őfelségének, hogy a Bethlen Gábor követit okos volna fogadnia és a vajdának a felséges címet megadni...

Eszterházy felhőrdült:

- Hát azt már nem, méltóságos uram. Méltóságod szenvedéseit látjuk, de azért megretírálni a rablók előtt még nem fogunk.

- Ez nem retiráda, jó úr - szólott a nádor ingerülten. - A töröknek más bátorságát nem ismerem okának lenni, csak ha az erdélyi vajda uszítja.

- Hát akkor körmére ütünk. Adja ide a Felség az érsekújvári kapitányságot, nem fogunk félni, Nagyságos uraim, kiszállani s vérünket ontani a hazáért. Mink még nem vagyunk köszvényben.

A nádor elfakult. Oly irtóztató dühre lobbant, hogy pillanatokig nem szólhatott.

Akkor Forgách főkapitány megfogta karját és szelíden azt mondta:

- György úr, édes régi sógorom és bajtársam... Itt vannak ezek a fiatalok... Itt van Eszterházy, és itt van Lippay Imre... És ebben a csúszós, havas télvégen én úgysem mehetek Bécsbe... Én is beteg vagyok... én is doktor parancsa alatt kínlódom... Menjenek ezek és ám lássuk, Őfelsége mint fogadja őket... Ha valaki, ez a két úr megmutathatja a Felségnek az ország veszedelmét.

- Nagyságos uraim - szólt Lippay Imre -, én az időt nem vesztegethetem, úgyse tudok németi nyelven egy árva krükköt se. Nekem haza kell futnom és összeszednem, amit bírok, s megyek az én szerencsétlen emberim után... Meg otthon egy vad rémületben van az egész határ... Ha én hetekig elmaradok, mindenki azt fogja hinni, megszöktem. Menjen Miklós uram, ő úgyis jobb orátor.

- Hát menjen Miklós öcsénk - szólott békítve Forgách, aki rettegett, hogy a fiatal feleségét két vagy három hétig nem ölelgetheti.

Thurzó nádor fakón s egészen kétségbeesve nézett rájuk.

Ő nem mehetett, az bizonyos, talán elhalna az úton. Battyányi nem mehet a nagy hasával s a felség ki is nevetné... Forgách nem akar menni... Ez borzasztó, hogy ily nagy országos födologban ezt a taknyos Eszterházyt, aki most mutatta, hogy nem fél őt magát szemtől szembe köszvényesnek nevezni, ezt eressze az Udvarra... Hiszen ez mindent el fog követni, hogy az ő pozícióját megtörje.

Csak lélegzett és tétovázott, mint a hal a szárazon, döglődve... Hogy fia mért nem öregebb már öt esztendővel.

- Ahogy az ország tanácsa kívánja - mondta nyöszörögve, és le kellett esnie, bekuporodni, míg az újabb görcsök el nem állottak.

Eszterházy megenyhült a békés szóra. Ha Őfelsége előtt ő mint ország követe járulhat, az más.

- Nyavalyás Homonnay veszteg üljön - nyögött a nádor. - Amilyen hamar tudja, oszlassa el hadait. Gonosz tanácsosok voltak, kik ebbe belevitték Őfelségét. Bizony szánom az ifjú urat is, ha már ilyen kárba s veszedelembe ment, legalább az országot meg ne nyomorítsuk.

- Őfelsége bölcsessége megleli az utat s módot - szólt Eszterházy a nádor felé bókolva. - Tudom, hogy Méltóságod a hazának csak javát akarja.

S magadnak, te - morogta magában a nádor, és verejték ömlött viasszínű homlokáról.

De hangosan azt mondta:

- Sohult semmi katonánk. Végvárok mind üresen. Hajdúhadakra?... A hajdú egy forintért akármikor átáll... Magam sem tudom, mit tevő legyek... Ezt a Simonit már megölettem volna, de nem tudom, evvel is még nem lennék-e segítségére az erdélyinek...

Eszterházy csudálkozva nézett a nádorra. Hogy akarná ez megöletni Simonit?... Odaát van, s csak sikáriussal gondolhatja... Ezt jó tudni, hogy a nádornak ilyen véleménye van, s neki is jó lesz magára ügyelni, ha így gondolkodik.

[IV]

A hajdúk úgy forrongtak, mint egy haragos tenger. Hogyne az istenért, olyan jól indult a tél végén a dolog. Előbb jött a háború híre, már arra felcsillogott a remény, hogy az elmúlt esztendőkbeli szép bőséges idők újra kezdődnek. Mert azt mondják az ácsok, ha egy falu ég, hogy: ott virít a mi búzánk... A hajdú népség is csak akkor örvend, ha a háború szele kezd fújdogni. Mert az az ő földjük, szántóvetőjük, s onnan néz egy kis aratás a szegény hajdúra. Mert mikor a hajdú a feleségét rongyokban látja, s a gyerekeit cafatban, azt mondja nekik:

„Ne fíjjetek kis árváim, szövik már a brukátselymet a velencések, akit hoznak vagy ide Bukarestbe, vagy ide Prágába e, majd csak elhozza ídesapátok.”

Ezért örvend a hajdú a háború hírének, mert mennél messzebb lehet reménkedni, hogy eljut az ember, annál többet lehet várni a hadijárástul. Mert ezeket a szomszédvárosokat s községeket ismeri mindenki. Mit lehet itt Biharban keresni, Szatmárban, Ugocsában, ahol pláne oly szegény a föld népe, hogy még a hajdú embernek is szakad a szíve, mikor elveszi a paraszt szájátul az utolsó tyúkocskát. De azért elveszi, mert hát ű se halhat íhen.

És tessék, egyszerre csak bedugul a világ malma.

Az az átkozott békesség megint kitört. De mán csak legalább elindultak volna. De itt helyben éri utol őket a béke, ezt még nem írte meg hajdú világ.

Csak egy semmi ember ez a Fekete Péter! Nagy Andorással ez nem történhetett volna. Mert Nagy Andorásnak az vót a szava, hogy: ahun malacot ígírnék, zsákkal forgolódjál. Már Nagy Andorás uram azóta Erdély kapuján állana, s az erdélyi fejedelem, ha más ellensége nincs, muszáj volna ű ellene fegyverkezni. Mán pedig csak a kell, hogy ellenség legyik, akkor mindjárt van foganatja a böcsületnek.

De ez a Fekete Péter!... Hogy ez itthon tüstinkedi vígig az egisz időt. Levelet írt, s ő milyen buta egy ló ember: választot is vár rá. Hun van Nagy Andorás, aki azt mondta: fíjjaim, mink olyanok vagyunk, hajdúníp, mint a kislány: ha az ujját feltartja egy legíny, mán rárepül. Jaj, de szegény Nagy Andorjást, a níp jóltevőjit, levágta az erdélyi fejedelem. Báthory Gábor, saját kezeivel. Azóta nincs ebbe az életbe semmi, senki, aki a szegény hajdúk dógát szívre, lelkire venné.

Így folyt a szó egész hónapja már. Az egész hajdúság készen volt, hogy csak egy tüzet rakjanak a szoboszlói határba, csak annyit, aki mellett egy disznót meg lehet perzselni: lóra üljön valamennyi, s nekivágjon a kurta csákánnyal a széles világnak.

Ehelyett Fekete Péter csak levelez, csak levelez. Egyfelől Erdéllyel, Betlehem Gáborral. Másfelől Homonnay Gyurkóval, most meg hogy látván látszik, hogy mind a kettő ki akar bújni a háborúból, most meg mán a nádorespánnal, a hajdúk fejedelmivel.

Mer mindenfelé leadták a foglalót, s ők mindenkitől felvették. Osztán mégse tud kimozdulni se jobbra, se balra ebből a feneketlen hajdúsági sárbul. Nem lehet tudni, mire vár. Hát iszen szabad volna akár napnyugatra, akár napkeletre. Mert ha keletre mozdul, azt mondhatja, hogy Homonnay küldi és a császár, ha nyugatra támad, akkor azt mondhassa, hogy az erdélyi fejedelem parancsolta. De ez egy tehetetlen átkos ember, a végén még hoppon maradnak, s el lehet kezdeni a tavaszi mezőkön a szántást, vetést. Még a gaz nipsig parasztot csinál a hajdúbul...

Szóval nagyon forrt az indulat a hajdúságon.

S Fekete Péter valóban nem tudott mit tenni.

Nem merte magára venni a felelősséget. Előbb leszerződött a Homonnay kapitányoknak, de azok elmentek, s azóta nemigen mozognak. Akkor leszegődött a hosszú Simoninak s ez itt is van szerencsére a markába. Mert ezt el nem eresztí, mert ez biztosítékja annak, hogy a fejedelmen meg lehet venni, amit akar.

Hogy a hajdúi zörögnek? Csakhogy nem úgy megy az, ahogy ők gondolják. Nem lehet egy országban elindulni, mikor sehol semmi mozgolódás. Azt még Nagy Andorás se tette volna meg, hiszen előre is nézni kell. Ha egy békességes világban elindul a hajdúság a maga útjára, mingyárt nyakát szegik. Vagy a magyar, vagy a német, vagy a törökség.

Írta hát a leveleket, amikben sürgeti a dolgot.

„Kegyelmes uram - írta Thurzó nádornak -, kelleték Nagyságodat ez írásom által tudósítanom, hogy mán kétrendbeli levellemmel kerestem meg Nagyságodat s egyikre se kaptam választot. Tudom s remélem, hogy némely nembarátaim vádolnak bizonyosan Nagyságod előtt... Most aztán meg kell írnom, hogy Haltham generális uram megtalált levelével, hogy abban a dologban, akit a nagyságos Radul vajda indított, abbéli dologban szolgálnék Nagyságodnak s őfelségének kedves dolgot cselekednék...”

Azután megírta még cikornyásan s bő szóval, hogy „őfelségének tartozom engedelmisséggel, de ebbe az országba kegyelmed az gubernátor, nagyságos uram, és én nem akartam az ország kedve ellen semmiben megindulnom, kegyelmes uram... Nehézsége van-e rám Nagyságodnak, vagy levelimet nem kapta, mert én nem tudom, micsoda vádolások lehetnek felőlem... Most a török igen mozog, kegyelmes uram, másfél száz marháját elhajtotta szoboszlói vitézeknek, és az bizonyos, hogy az erdélyi vajda Jenőt, Lippát s félországot a török kezire akarja adni, ezért kérem, kegyelmes uram, parancsoljon velem, a hajdúság mind egy lábíg él s hal a hazáért.”

Mikor Thurzó a levelet megkapta, csak azt mondta, hogy Fekete Péter nagyon egyformán írja a Z betűt az S-sel. Nem a hazáért, hanem a hasáért lelkesedik.

S félredobta a levelet, s íratott a kancelláriával egy parancsoló s kemény írást, hogy veszteg üljenek s meg ne mozduljanak, mert kő kövön nem marad a Hajdúságban, ha az ország és a nemzet ellen támadni merészelnének.

Evvel a levéllel együtt kapta Fekete Péter kapitány a budai basa levelét.

Szomszédságban levő vitézlő kapitány úr barátaink! és nemesség! és fejenként vitézlő rendek, akik vagytok, köszöntünk titeket.

Az erdélyi fejedelemtől olyan híreink érkeznek, hogy ti a szent békesség ellen Homonnay uram felbízgatására ki akartok mozdulni, s háborúságot akartok indítani. Eddig a két birodalom csendességben s békességben élt, és most mindkét felől hadaknak kell talpra állani s a nyugodalomban levő szegénység romlására menni.

- Micsoda - kiáltottak a hajdúk -, Bethlen árul bé münket a budai basánál?

Sűrű vér tódult a fejekbe.

- Olvasd csak, olvasd, Péter - sürgették az öregek, s Fekete Péter kapitány továbbolvasta a levelet.

Barátságosan intvén azért, hogy senki szavára ne adjatok és a háborúságra okot ne adjatok, hanem szép városotokban és házaitokban maradjatok csendességben és nyugalomban, mert különben a mi hadainknak is talpra kelletik állani, és így a szegénységnek is nagy romlásának és sok vérontásnak kelletik lenni.

Tehetetlen dühvel néztek egymásra a hajdúk. Most már szemmel lehet látni, hogy vége van az egész háborús reménységnek. Jobbról is, balról is egyformán ilyen nagy erős fenyegetés. Márpedig ezt a legutolsó hajdú is tudja, hogy még csak tíz esztendeje, hogy örökös megyét kaptak itt e városokban s falvakban. Ezt az egyet, a maguk szállását nem lehet feladni, mert akkor újra kezdődik a csürhe élet...

Fekete Péter kapitány befejezte az Aly basa levelét:

Ha valami gonoszra feltámadtok, mi oka nem leszünk, hanem mind ez világon, mind a másikon adjon számot róla, akitől indul. Ez felől és ez levelünkre mindjárt és kedves választ várunk ti Kegyelmetektől. Ezzel Isten velünk.

Meg kellett érezniök, hogy itt romba dőlt minden remény. Ebből már nem lesz háború. Roppant s vad elkeseredés vett erőt a vezéreken.

- Hát akkor oszlják a had - mondták s gyűlölködve néztek Fekete Péterre.

- Én nem vagyok oka, énram ne nézzen kigyelmetek - mondta Fekete Péter.

- Dehogyanem vagy oka, atyámfia! - szólt búsan egy csonka deres ember - mán minékünk Várad alatt kék állani. Akkor oztán jöhetne a parancs. Akkor ha az ember nyeregbe van, ára vagyon a leszállásnak...

- Még hogy Bethlehem vajda jön ellenünk, még hogy ő uszítja ránk a tatárfejedelmet.

- Hun vagyok az embere?

Az egész község Simonit akarja.

Előhozták. A magas ember úgy állott ki a tömegből, mint egy szálfa. Sápadt volt. Kedvetlen. Valóban megcsaltnak s becsapottnak érezte magát, mert a fejedelemtől azóta semmi üzenetet nem kapott, nem hogy pénzt kapott volna, amire ígérete volt.

- Hát mi lesz a háborúval, nagyuram? - állott az orra elé a hajdú nép.

Simoni komoran nézett körül rajtuk. Mintha vadak s csattogó fogú farkasok volnának.

- Mit tudom én - kiáltotta -, én éppen úgy be vagyok csapva, mint kigyelmetek.

- Hát eredj és vegyél magadnak elégtételt - ordított egy ember, s nekirohant, hogy csákányával levágja.

De Fekete Péter elébe ugrott.

- Ne bánts! - ordította - ki látott olyat, a túszt levágni!...

Erre elhallgattak egy kissé.

- Inkább úgy vigyázzatok az életire, hogy egy haja szála meg ne görbüljön. Iletbe maradjék. Mer míg e megvan, addig követelhetjük az erdélyin a mi váltságunkat.

Megértették, s igazat adtak neki. Ez azonban nem akadályozta őket, hogy csúf szavakkal, szidásokkal s göröngyökkel meg ne dobálják a magas, sápadt urat.

Úgy kellett megvédelmezni a tömegtől.

Volt egy régi földvár-bástya, abba zárták be.

Heteket töltött ott, míg a hajdúk lézengtek, mint ősszel a légy. Nem volt ugyan már semmi reményük a háborúra, de nehezen szánták el magukat a földmunkára.

Nem hajdúnak való a kasza - mondja a régi szó.

Hanem a Simoni urat azt most már úgy őrizték, hogy mikor Dóczy András, a szatmári kapitány rájuk izent, hogy ha életüket szeretik, kiadják az ő kezébe, akkor az egész hajdúság ellene voksolt a kiadásnak. Fogták vón el maguknak. Ők nem adják az ő foglyukat. Úgyis van az uraknak foglya elég, s ha kell, fognak neki törököt, de ezt nem adják, mert még nagy árat fizet érte az erdélyi fejedelem.

Simoni egy fiatal kálvinista prédikátorral volt összezárva, aki a maga szenvedéseivel meghatotta s megtérítette őt.

Megrokkanva s boldogtalanságba süllyedve élte napjait. Végre egy harcsabajszú ember került melléje mint fogoly.

Egy reggel a prédikátor ordítására ugrottak be az őriző katonák: a harcsabajszú Simonival össze volt ám keveredve csúnyán. Egymás torkát harapták. Aligisalig lehetett a harcsát leszúrni a másikról. Úgy mentették meg Simoni életit.

- Óhhó - mondta a hajdúember -, másra kelletik még ez minékünk...

Így a Simoni úr életben maradt, de nagyon megtépázta az a fene harcsaféle Homonnay ember.

[V]

A három sógor kitűnően érezte magát a kis szász kocsmában. A fejedelem régen öntötte így ki a szívét, mint ezen a nyájas májusi éjszakán. Talán csak a bujdosásokban, ha összeszorult bajtársakkal, akikben jó lelket sejtett, s a nagy feszültségtől menekülni kellett, amit már nem bírt elviselni. Most, hogy itt volt vele az öccse, Istók, s különösen a sógor, Rhédey Ferenc, a váradi kapitány, úgy megoldódott, másfélésztendő bánata csapott ki belőle. Istók nem számított, Istók jó fiú volt, aki egész életében arra volt különösen jó neki, hogy korai árvasága óta volt valaki, akiről gondoskodhatott, aki mindig rá volt szorulva s mindent elfogadott tőle. Nem is apja, néha igazán anyja volt, s most is legelőször Istókot vallatta meg, s ez egyszerűen és őszintén kiokádta panaszát a felesége ellen, akivel semmire se tudott menni. Apáca-kolostorból szöktette meg Csáky Krisztinát, Péchy Simon feleségének, öreg Csáky Krisztinának unokahúgát, mint fiatal novíciát, de bár inkább hagyta volna ott. Azóta egyebet nem csinál, csak szül és szoptat. Eleinte minden második gyerek meghalt, vagy elvetélte, de ma is van öt gyerek a háznál: István, Péter, Kata, Anna, Drusina. A hatodik útban van, amiatt nem jöhetett el erre a nagy ünnepre, ahova pedig el kellett volna neki is jönnie: az országavató lakomára.

A fejedelem héthónapos megfeszített munkáját azzal akarja megkoronázni, hogy holnap estére minden hívét, aki ebben a nehéz időben mellé állott, vacsorára hívta Szebenbe, mielőtt a szászoknak átadná a várost. Országgyűlését tartja, s egyúttal a válogatott híveknek száz tagját feleségestől meghívta, mégpedig oly gonddal, hogy hetekig dolgozott rajta, hogy senki ki ne maradjon, aki igazán méltó és érdemes, és maga levelezett, s követeket küldött azok után, akik távolabb laktak, hogy tudomásukra adja, hogy számot tart az eljövételükre.

Mikor a két embert meghallgatta s kivallatta, s megnyugodott sorsukban, hogy mindenkinek megvan a maga baja és gondja a családi életben, akkor ő vette át a szót. Lassan úgy belemelegedett, hogy amint az éjszaka nyúlt, agya mindjobban lángolt, és semmi álmoságot nem érzett. Elméje teljes illatában volt, mint a kinyílt rózsa.

Rhédeyvel különösen nagyon szeretett s tudott beszélni. Rhédey Ferenc máig az volt az ő szemében, aki megismerkedésükkor volt. Az az öt-hat év, amennyivel idősebb volt nála, nem csökkent és nem vészett el a megváltozott viszonyban, hogy mint fejedelemnek alattvalója lett a sógora. Rhédey már Bocskai alatt magas állású katona volt, s éppen abban az időben haladt előre, mikor neki igen nehéz volt az élete. Most is oly megnyugtató volt, ahogy elnézte ezt a pompás férfit, aki valahogy ideálja volt. Rhédey valóságos török férfiúi szépség volt. Sasorra éles metszésű volt, fekete szeme mint a sólyomé, bajsza rákondorodott kemény vágású szájára, s deresedő szakállát rövidre nyírva szerette viselni. Bethlen vele szemben inferioritását érezte: soha nem volt ilyen úr. Ő e mellett a karvaly ember mellett törött arcú és megnyűtt embernek érezte magát. Már az alakja oly vállas és sudár, s egész tartása könnyű és levente volt, hogy ő mindig azt érezte, hogy ez az az ember, akit az Isten fejedelemségre és az emberek között vezetői munkára teremtett. Báthory Gábor is szép volt, de annak a szépsége egészen másfajta volt. Abban valami poétaragyogás jelentkezett, olyan volt, mint a felszálló madár, aki soha megülni egy ágon nem bírt. Rhédey a kőszáli sashoz hasonlított, ki mindig ül, s ha felrepül, méltóságból teszi, s nem is hinné az ember, hogy préda után les.

Amellett kitűnően eszes ember, akinek ítélete dönt. Úgy vette egy csöndes mosolyát, többre, mint a tömegeknek vivátját, s nagyobb győzelem volt ennek a Rhédeynek egy fejbólintása, mint a hadi mezőn egy nyert csata. Különös volt, de a szíve dagadt, ha érezte, hogy amit mond

cselekedeteiről, a Rhédey jóváhagyásával találkozik, s ha ez hallgatott és nem sietett mozdulni, már szorongás volt benne, s maga bírálta el a dolgot, és kételkedett, hogy így volt-e jó és helyes?

A feleségén kívül soha senkinek nem lett volna képes ennyire őszintén megvallani mindent, ami csak lelkében volt. A fiatal fejedelemségnek minden dolgát, nagy terveinek minden koncepcióját és formáját s részét feltárta előtte, s boldog volt, hogy kibeszélheti magából, mert beszéd alatt érezte, hogy felrepül a gondolata, és tisztábbá válik minden, amit kifejtetni kezd.

- Legnehezebb embert állítani oda, ahova ember kell - mondta. - Hivatalt adhatok, de ész hozzá nem. Azért úgy kell dolgoznom velük, hogy nekem kell kitalálni, kit mire használhatnék... Egy bizonyos, a régi világ emberei rosszak, el vannak rontva, s azokon nem lehet segíteni... Hozzászoktak, hogy tunyán és közönyösen vegyék a munkájukat, s lopnak és csalnak és elrontanak mindent. Persze velem is gőgösek, mert ismertek, mikor még nem voltam uruk, s nehezen megy az embernek betörni derekát régibb kis pajtásoknak... De nem ez a legnagyobb baj, hanem az, hogy rossz világban nőttek, mikor nem kellett munkálni, csak parádézni... Wesselényi Farkas, ez beválik, úgy látom, bár nehéz neki termete miatt. De ebben a húshegyben annyi fiataltság van, és oly friss akarat, hogy sokszor magam elcsodálkozom, hogy győzi szusszal... Már Allia Farkas nem az én emberem... Az ő hadi tudományára úgy néz fel Erdély, mint valami csodára. De mi az ő hadi tudománya?... Németes ember: mindent fontra mér, és semmit a véletlenre nem bíz. Olyan ember, aki megszámlálja az ellenséget, s ha kettővel több van odaát, már nem hajlandó csatába ereszkedni. Csak a biztosra menne. Básta nevelése. Básta megmondta, hogy Erdély ezer katonát soha feltartani nem tud, s egy vára nincs, amelyik három napi ostromot ki tudna állani. Allia uram ehhez tartja magát, s arra nem való, hogy várakat újraépítsen, ahhoz ő kényelmes: ez a fajta ember készen akar kapni mindent, s olyan, mint a gazdag szakácsné, szegény konyhán nem tud gazdáskodni, csak ott, ahol minden bőségiben van... Pedig szegények vagyunk... Nekünk mindent előről kell kezdeni. Semmiből kell teremteni... Egész Erdélyben alig van két-három főúr, akinek magának valami kincse lenne. Apor uramnak van. Az jól beágyazta magát az ország adájába. Hát ez is utolsó dolog, uram, hogy Erdélyben adóbérlők nélkül eddig egy fejedelem sem tudott meglenni. A népet úgy nyúzták ezek az urak, ahogy nekik tetszett, s még István király is csak úgy tudott gazdálkodni, hogy előre felszedte az adót az Aporoktól... Az egész ország ott van a markukban mind fejedelmestől. Apornak oly ládái vannak, hogy ki tudott nekem fizetni idáig többet háromezer forintnál, de én nem az adóra vettem tőle, hanem birtokokat inskribáltam neki. Olcsóbb, ha bármilyen birodalmat adok, mint ha a nép adóját idegenítem el... Most, most készülök, csak egy kevés levegőhöz jussak, hogy megszabadítsam az adófizetést ezeknek a karmától... Az egész perceptor bandát ki kell cserélnem, mint az ölyvek tépik az apróvadat, s kipusztítják nekem. Én soha meg nem élek, míg ezeknek a körme közük ki kell halásznom a magamét, ide nekem egészen új módokat és utánjárásokat kell beállítani... Már kidolgoztam a vármegyéket. A vármegyéknek kell az esküdtekkal behordani az adót. Ha a megye szavazza meg, akkor neki is kell azt beszoigáltatni az utolsó fillérig. Mire való a főispánom, ha nem arra, hogy ispánkodjék. Az adó beszédésének semmibe sem szabad kerülni. Költségüket nem kívánom, de részt soha... Csak egy deák kell, aki beüljön a kancelláriájukba, és egy időt ott töltsön, és figyelmesen jegyezze, amit lát... Ennek a deáknak nem szabad öregnek lenni, mert öreg ember veszett ember. Annak már magának van baja s gondja. Harminc éven túl az embereket csak az érdek vezérli. Ilyen deákot csak fiatalban lehet találni, aki még tele van tüzzel és lelkesedéssel, és a respublica nagy neki és szent. Gondolok egy ilyen fiúra már egy idő óta, Zólyomi Miklósnak fia szemes legény, szeretem. Lehet, hogy vele próbálom meg, ezt talán Apor uram is beveszi, mert ilyen sihedertől nem fél...

Így beszélt a fejedelem, ilyen őszintén és egész lelkét kinyitva, így könnyen elrepülnek az órák, s akik hallgatnak, nem kell hogy beleszóljanak, mert ez így nem tanácskérés, csak a tervezetéseknek megnyilatkozásai.

Sorra vette összes emberét, akikre nagy feladat van bízva, s az összes terveket, amikkel a feje tele volt.

Az ország építésének nagy gondjai. A föld megművelésének hiányossági, az iparbeliek. Az igazságszolgáltatás. A vallás és az iskolák.

Istók sokáig nyitott szemmel figyelt, s még azt gondolta magában, hogy most belelát bátyjának ügyeibe, s az neki jó lesz, de aztán elfáradt a feje, összezavarodott benne a sok minden, s meglátta, hogy míg ők fent az emeleten a kis szobában a kevés bor mellett oly sokat örölnék, az alatt odalent a nagy kocsmában valami muzsikás jött, s elkezdte pengetni a citerát; halkan, hogy valami papok meg ne hallják. Úgy vette észre, hogy csiklandozás van a lábában, s megszökött a táncosok közé.

A fejedelem erre még jobban felszabadult, s még nagyobb titkokról, a világ kerektségének állapotjáról kezdett beszélni...

- Uram, a Római Birodalom felbomlása óta ily megzavarodott állapotban nem volt a föld, mint mostanában vagyunk. Akkor úgy volt, hogy egy országban s egy helyen megtorlódott a hatalom s tudomány s kincs. Óriási arany és drágakő marhát hordtak össze a világ minden résziből, és abból a császárok és a császári udvar béliáljai maguknak oly életet teremtettek, hogy amit csak emberész ki tudott találni, az mind az örömek és élvezetek szolgálására lött. Akkor megindultak környes-körül az emberiségnek éhes és kapzsi nagy setét fellegei. A barbár népek mind híret vették a nagy pompának és dúskáló gazdagságnak, és részt akartak belőle venni. Vandálok rohanták meg Rómát, és felfalták s elpusztították a művészeteket: de avval elpusztították az emberi szívnek annyi bálványát és istentelenségét is, mert az embernek hamar fejébe száll, ha kevés hatalom jut kezébe; magát mingyár istenné teszi... Most éppen az van, uram... Megint Róma került a világ tetejére. A pápák Krisztust megfejték, s aranyat csorgattak az ő megtöretett csontjaiból s ereiből.

- És ebből az aranyból, igaz, néminemű művészeteket is produkáltak, de oly förtelmes istentelenségeket és erkölcstelenségeket is, hogy méltó volt most száz éve, hogy az ágostonos barát, e Luther, a lélekvásárlás ellen kiszállott... Már odáig vetemedtek, hogy Úristennek pokolbeli s purgatóriumbeli tisztító hatalmát hazudták magukénak, s a népek bűnét cédulákkal bocsátgatták meg, s aki e cédulákat megvette, ahogy a jó Luther mondotta saját szavaival: „még ha Krisztus urunknak saját édesanyját megfertéztette volna is, megbocsátották neki, s elhitették vele, hogy Isten is megbocsátotta, ahogy a perselybe a cédula árát becsorgatta.” S lásd, mi lett ebből... E pénzkapzsiság megnyitotta az emberek szemét, s megismerték az igaz Istent... Én ennek a reformációnak egy nagy hasznát látom, uram, azt, hogy nem úgy tettek a népek, mint a Római Birodalommal, nem hadakat vittek Rómára, s nem az elorzott aranyakat és kifaragott köveket rablották el onnan, hanem a tudományt hozták ki a népek javára... Hol volt az még száz év előtt, hogy minden valami faluban skóla mester legyen és a szegény nép írni s olvasni tudjon. Még a nagy Mátyás király nádorispánja, a sánta Báthory kardjával ütötte rá a pecsétet a pergamentre, mert maga betűvetést nem ismért. És most annyi kancellistát hozhatok kicsiny falukból, amennyit csak kívánok... Nem lehet azt uram felmérni, mennyit okosodott a nép s a magyar is ez alatt a száz esztendő alatt... Egy új lélekbeli rohanó vándorlás indult meg az Isten ígéjének ismerete után... Ezt akarnák megtörni és megszüntetni a pápások, hogy tovább is setét butaságban tartsák a népeket. S erre kell minékünk felkészülni, atyámfia, Ferenc uram. Ha hagyjuk magunkat, megmetélnék ezek. Ha kivárjuk, nyakunkra jönnek. Nem

a tömegek harca ez, hanem az urak harca a tömegek ellen. A rabságban tartott népeket rázúdítják a szabadságba kerültekre, s mind a kettőnek vége: mindegy, a zavarosban halászni a legkönnyebb. Ha ebben a Pázmányban magyar szív nem volna, régen hóhéra lenne fájának. De ha magyar, akkor meg hogy kell érteni, hogy csak éppen életet hágy bennünk, de különben írt s pusztít, semmit sem hagy meg, csak a tátozó életet. Hogy éljünk magyar életet, ha kifoszt és minden erőtől elmetsz. Uram, egy napig se higgy a pápistának: neki mise kell, s nem szabadság és a szegény nép öröms éneke. Szolgaság, szolgaság, szolgaság. Ebbe nyom, hogy ha éhezik, varsával foghassa ki a halat. Hat esztendőre van szükségem, hat esztendei békességre, hogy oly hadakat építhessek, amivel torkát szeghetem a bestyének. Jó Isten, háborút kell művelni, igazán, ha egy pici békét akarok. Nem kell nekem, uram, se földje, se háza, de ha nem akarom, hogy itt fosszon ki kisdéd hajlokomban, oly erősnek kellennem, hogy meg ne merjen közelíteni.

Egy kortyot ivott, hogy torkát nedvesítse, akkor:

- És másfelől itt van napkeleten ez a török horda. Ez a rettenetes katonanemzet, amelyik csak arra lett, hogy az egész világot kardja által törje meg... Én ott voltam a fészki-ben, most láttam, magam szemével, az őszön, amikor Gábris miatt bujdosóba kellett mennem, hogy ennek az egész szörnyűségnek minden teteme beteg. Láttam a győzhetetlen padisáht, ahogy részegen és örülten fetrengett saját trónusa lábánál, és vergődött, mint egy falu bolondja. Erre van ráhagyva a világ másik fele. Egyik felől a pápa, másik oldalon a szultán. Rettenetes két szörnyeteg, uram.

Körülnézett, hogy a falak nem hallgatóznak-e, s még halkabbra vette a hangját: már szinte fülbe győnta legtitkosabb gondolatait.

- S a keresztyén emberiség ennek a két meggyőzhetetlen fenevadnak a torkában... Most nem tudom, melyiknek torkát kell előbb elmetszeni... Mit tehetünk mi itt evvel a kicsiny országgal, akiben élünk... Annyiak vagyunk, mint a verebecske az eresz alatt... De Isten a kis verébnek is megadhatja, hogy tüzet rak szárnyára, s az felgyújthatja a legnagyobb palotákat is... Más nekünk nincs, csak hogy szeressük egymást, és építsük magunkat a jövőre... Ha nézem a két főveszedelmet, a pápások íme már kezdik összeszedni magukat. Ott nő a császár környékén a beteg császár mellett annak öccse, a gréci Ferdinandus, akiről oly híreket hallani, hogy a jezsuiták úgy megveszejtették fejét, hogy esküszik a templomokban s tanácsokban, hogy ha király és császár lesz, soha eretneket meg nem tűr birodalmában... És a konstantinápolyi szultán vezéri arról tanácskoznak, hogy a próféta zászlaját új dicsőségre kell emelni, mert másképp saját magát emészt meg a hadinép... Új rablást s rablást kell nekik adni, másképp ezt a csordát féken tartani nem lehet... A janicsárok már húsz éve mást se tesznek, csak láznak és forronganak, és egyik szultánt a másik után ölik... Ha a keresztyénségben most lenne összetartás, meg lehetne törni a kígyó fejét. Soha a török birodalom ily megveszett háborodott állapotban nem volt, mint a mi időnkben... De mit lehet tenni, ha itt is csak az van, ami ott?... Az én lelkem, uram, nem a grófokért és püspökökért retteg, hanem a családos, gyermekes kicsiny népekért... És ha nézem, mind a két oldalon a férfiaknak szektája uralkodik... A töröknél asszony nincs, az mind rideg katonaember... de hát van-e a jezsuitáknál és más szerzeteknél, pápás papoknál?... Ez is csak janicsárság... Ha azt lehetne tenni, hogy egyiket a másikra uszítsuk, akkor meg volna mentve a világ... De akármelyikbe kapok, magamra maradok, s nekem veszik vérem...

Nagy ökleit ott nyugtatta a kemény asztalon, melyet német szokás szerint a gazda fehérre és simára sikált a frissen fehérre meszelt boltívek alatt.

- Uram, azt mondom kegyelmednek, ha én a bécsi Burgban oly otthon lennék, mint Stambulban a portán... Én uram, azt akármikor megkezdhetném, hogy a török csordát felindítsam a keresztény világ megrontására... De tehetem-e azt, hogy a keresztény nemzeteket indítsam meg ennek a pokolbeli ellenségnek, a katona török világnak elpusztítására?...

Komorán nézett maga elé:

- Ezt én meg nem tehetem, mert eretnek vagyok a szemükben... s eretneket hadaik élére s tanácsukba bé nem eresztenek...

Elhallgatott. Megérezte, hogy többet mondott a kelleténél. Ily gondolatot még legjobb barátjára is rá nem bízhat.

Ittak keveset, akkor könnyebb hangon szólt:

- Hat esztendeig még háborúra nem is gondolhatok.

- De mért hat esztendeig? - kérdezte Rhédey Ferenc.

Bethlen mint valami súlyos és nehéz nagy titkot súgta:

- Nincs lovunk... Erdély ki van fogyasztva nem emberben, hanem lóban... Kell neki hat esztendő, míg a török birodalomból s másunnan hozott fő lovakkal annyira javíthatom a lóméneseinket, hogy az újonnan gyarapított csikók hadi állapotra valók legyenek. Ötvenezer lovat kell nevelni, hogy tízezer lovassal kiindulhassak a Bocskai uram útjára...

Rhédey megszornyedt. Megnyílt előtte egy nagy út. Ötvenezer ló. Nem is értette, micsoda álmai vannak ennek a fejedelemnek.

- Hat esztendőre kontemplálom Erdély felépítését. Búzával s más kenyérbelivel három év alatt remélem, hogy rendbe tudom hozni a hazát. Iparban minden a bányáktól függ... Ha elég vasat tudok dagasztani a földből, s ha meg bírom nyitni az arany- és ezüstbányákat, és pénzverésre fordíthatom a dolgot, akkor nem lesz baj...

Rhédey hallgatott. Elképzelhetetlen volt neki, hogy egy ember ezt mind megcsinálhassa.

A fejedelem maga megértette, mi ez a hallgatás.

- Azért legelőször embert s embert kell nevelni és szoktatni. Az az oka, hogy már most, ilyen hamar egybehívtam azokat, akikre számítanom lehet... Nem gondolja kegyelmed, hogy mulatságra való ez a holnap esti vacsora... Egyenként akarok beszélni az urakkal, s kitanulni kiből mi lakozik, és idekapcsolni a fejedelem gyepűjéhez mindenkit, akiben valami jóra valósság van...

Derülten nézett Rhédeyre:

- És én látom, hogy most egy olyan világ kezdődik, hogy akarják az emberek a jót. Akarnak valamit produkálni!

- A szegények.

Bethlen hallgatott.

- A szegények?... Szóval azt hiszed, csak keresni akarnak?... Nézd, uram, én már gondoltam arra, hogy az utolsó tíz esztendőben, csak mióta én látom, három-négy fejedelem egymás után úgy ajándékozta a birtokokat, mintha a tarsolyából szedné ki őket, mintha ő teremtette volna a földet... Zsigmond odaadományozta Szászfővárost Haller Gáspárnak... Egy év múlva Székely Mózes ezt a Szászfővárost Altorjai Péternek adta... Három hónap múlva Báta szászfővárost Vízkelety Gáspárnak adá. Akkor Mihály vajda elvette, s adta Sarmasághy Sámuelnek... Jött Bocskai, jószágvesztésre ítélte Sarmasághy Samut, és adta Kátay Mihálynak... Kátayt levágták,

Rákóczy Zsigmond donációba adta Cséffay Andrásnak. Báthory Gábor elvette tőle, s nekem ajánlotta háromezer aranyért... Így Szászváros tizenhárom esztendő alatt nyolc kézen volt, s ha én is elfogadtam volna: akkor én lennék a kilencedik birtokos, és nem élnék... Mert azért akarta Gábris nekem adni, hogy ezzel olyan koncot vessen, akibe belefal a kuvasz... Szerencsére barátaim megoltalmaztak, s nem faltam bele, pedig már Zsuzsával össze is rakattam az aranyakat... Most mondd meg: mindezek az urak mennyi törtetést, mennyi alázatosságot, gazságot és bölcselenséget míveltek érte, hogy ez a Szászváros uradalma egy kis időre az övék legyen. Hogy van az, hogy az ember oly vak, hogy nem fél a követ nyakába kötni s kútba ugrani vele... Senki sem tanult az előbbieket példáján, rohan a Mammon után, s azt hiszi, ő lesz az egyetlen kiválasztott, aki meg is tudja tartani azt a Szászvárost, és a gyerekeire képes lesz továbbhagyni, s azok világ végéig már boldogan fognak benne élni... Én e Szászvárost fiskális birtokká teszem. Hát nem lesz az jobb, ha az országé lesz ez az átok alatt levő szászvárosi vár?... És így az egész nemzetnek haszna van belőle, mert bizony, ha a státusnak van jövedelme, akkor annyi kevesebb adót kell behajtani a szegénységen...

Rhédey mosolygott.

- No most - folytatta Bethlen. - Itt vannak a katolikus főuraimék... Itt vannak a Kornisok, Kendyek, Csákyak és a többi. Ezek mind a régi nemből való hatalmas nemzetek, akiknek minden ősiük és elődjük fokról fokra legnagyobb birtokokban és uradalmakban éltek. Ezek viszont a mi időnkben valósággal elvesztették a fejüket, és kihajigálták a birtokokat a zsebükből. Mintha valósággal megutálták volna, hogy annyi időn keresztül mindenük megvolt. Úgy tesznek, mintha a hajóslegény kincsekkel megrakott gályán utazna, s akármerre megy, egy-két pénzen minden kikötőben boldogan és bőségesen élhet. Egyszer pedig megbolondul, s tele kézzel kezdi a tengerbe vetni az arannyal teli zsákokat, s azt mondja: elég volt, én csak egy hajóslegény akarok lenni, aki a maga erejével viszi a hajót... Már ennek a Kendynek az apja kezdte. Csak emlékezz vissza, gyermekkorunkban semmi más ott nem volt, csak dáridó és pazarlás és evés, ivás, zabálás. Ott mindenki füláig lakhatott, s mikor még így sem tudta vagyonát elpazarolni, nekilát és fejedelemséggé fog, s fejét veszti. Fia nem tanul, hanem egész életében csak összehúzott szemöldökkel és mordul néz, és nem nyugszik ez is a sok tékozlás után, míg ő is a fejedelemségre nem bujtogatja a többi fejvesztettet, s most ő is bujdosóban van. Még jó, hogy fejét vállán cipeli... Ezekkel az emberekkel már semmit sem lehet kezdeni... Kendy vissza akarná szerezni birtokait, s ezt úgy akarja, hogy odakint ellenünk áskál és uszítja Homonnay Gyurkót, aki éppen ilyen, mint ő, mert a Drugeth nemből való, s már megcsömörlött a jólétől, Isten esztét veszi, s most leköti, hallom, birtokát a császárnak, hogy maga kenyere elindulhasson fejedelemséget keresni... Hát nincs-e igazam, hogy a kincs és vagyon valami idő múlva megbolondítja a benne levőt, hogy valamiképpen megszabaduljon mindentől, amit az ősei oly nagy törekedéssel és hitének, becsületének feláldozásával megszerzett... Az én embereim, akikre számítok, mások... Szegények?... Hát szegények... De nem is lehet nekik ily nagy vagyonokat gyűjteni. Mellettem, legalább, míg én itt ülök a kormánypalcánál, addig nem... De harccal, hűséggel, munkássággal kiküzdhetik maguknak, hogy egy olyan országot építsenek, ahol békességben és csendes boldogságba élhetnek... Én úgy látom, s ennek örvendek, hogy most oly idő van, mikor sok embert lehet kapni a tisztességes és egészséges munkára... Majd nézd meg holnap este ezt az én vendéggyülekezetemet... Ez mind aranyat érő ember... Drágább, mint az a szintisza arany, amit a bányaiak kimosnak a Zazar patak vizéből...

- Kívánom neked, nagyságos uram, hogy minden így menjen és hiba nélkül legyen... De ha már vagyonról és donációról van szó... Ott van Biharban mellettem a Némethy család birtoka... Magvaveszett... Most a földeket vadul bitorolja bizonyos Ártándy Gergely... A föld ma még a császár alá tartozik... Onnan azonban én meg nem szerezhetem... Adna-e nekem donációt erre

nagyságod, mert ha igen, én a szatmári főkapitánnyal, Dóczy urammal meg tudom csinálni, hogy ő nem fog vétót emelni a birtokba szállás ellen.

Most a fejedelem mosolyodott úgy, ahogy az előbb több ízben Rhédey Ferenc tette.

- Örömmel... Nem azért, mert sógorom vagy, uram, hanem azért, mert a fejedelemnek kell, hogy a nagyváradi főkapitány boldog legyen és megelégedett, és ha Isten úgy adja, hogy Homonnay rezgélődéséből mégis valami lenne, a magáét is féltse... Hanem a kakasok kukorítanak... A nap négy óra után immár felkél... mennénk haza, félek Zsuzsanna is felserken, és kikapok...

Vidáman felállottak az asztaltól. Kardjukat felcsatolták és lementek a falépcsőn.

A nagy ivóban víg katonák táncoltak a kis muzsikára. Istók egy százsz menyecskét ölelgetett, s nem lehetett elvinni, hogy neki még éjfél van.

- Mulass öcsém helyettem is - mondta a fejedelem.

Mikor az utcára kimentek, Rhédey ezt mondta:

- Lippa dolgában döntött-e nagyságod?

- Igen, s megadom.

Rhédey hallgatott:

- Nagy vállalat... Odakint az impériumon nagy fűsti leszén.

- Tudom, s mégis megcselekszem.

- Akkor is, ha Keresztessy uram nem száll ki belőle?

- Akkor még inkább... Nekem a portán meg kell mutatni hívségemet. Ha lelkemet kiokádok, sem hisznek másképp nekem.

- Értem. És úgy is nagyon.

- Csak arra fogunk nagyon ügyelni, hogy egy szál török se legyen jelen a megvételnél, mert akkor azt fogják mondani, nem adomány, hanem hódoltatás. S akkor elvesztem a hitet s becsületet és a hasznát.

- Egy törököt fogjon nagyságod - mosolygott Rhédey -, tanúbizonyságnak. Főtörököt.

- Igaz. Ebben igazad van.

Végigmentek a nagy piacon a tanácsház előtt. Már csakugyan derengett a pirkadat. A házak újonnan meszelve várták a reggelt, hogy a magyar urak bámulják őket, és irigykedjenek, hogy a szászok szebben kapják meg városukat, mint ahogy elvették tőlük.

A fejedelem megállott, s rámutatott a házakra.

- Ez a fejrőség az én zászlóm. Többet veszek be evvel a fejr zászlóval, mint Gábris minden vörös, sárkányfogas lobogójával.

Rhédey megértette, fejét meghajtotta s azt mondta:

- Uram, barátom, sógor uram, én is meghajtom előtted a magam kisedet lobogóját.

A fejedelem mosolygott, s a bihari magvaszakadtak birtokára gondolt.

[VI]

Arra ébredt, hogy a felesége dalol.

Ennél nagyobb öröm nem is érhetne ily kora reggel. Zsuzsanna valami régi virágéneket dalolt. Ő is tudta, kisgyerekkorából emlékezett rá s talán azóta sem hallotta:

*Vagyon-e szívem szándékodban,
hogy befogadsz engem?*

*Igenis vagyok, szívem, lelkem
csak légyen jókedved.*

*Add kezembe jobb kezedet
én édes violám.*

*Lám meghódolt, lám meghódolt
én árva fejem néked...*

A szíve egyszerre úgy megdagadt, azt sem tudta, örömeiben hogy ugorjon ki az ágyból, s odafusson, agyoncsókolja.

*De sőt inkább ápolgatnám
ragyogó, villogós két szép szemed...*

Milyen édes a kicsi hangja, csilingel, mint valami kis ezüst csengő, vagy a filemilécske, zengedező raj méhecske... Mosolygott magában, győzedelmesen mosolygott. A mai nap tehát nem fenyeget semmi búval, bajjal. Hála legyen a jóistennek, Zsuzsanna dalolász. Talán hogy itt van Kata, nővére, Rhédeyné... Most Zsuzsanna bekukkantott.

- Dalolj, dalolj, kis madaram.

- Ó, persze s van eszemben.

A fejedelem kinyújtotta karját, és magához csalogatta az asszonyt, aki friss volt és gyengéden piros, mint egy lány.

- Mit álmodtál? - s elkapta karját, és magához vonta. - Mittá mottá?...

- Hohó, én már oly rég ébren vagyok... van is időm álommal bíbelődni...

Odaült az ura ágya szélére, s nyújtózott csipkés reggeli ruhájában. Magasra emelte karját, s a feje felett összekulcsolta.

De ő csak tovább duruzsolt, míg az a reggelnyíló kedv megvan.

- Mittá mottá - s pici csókkal megcsókolta a homlokát. - Mittá mottá...

- Jaj, nagyon furcsát.

- Jót?

- Jót.

- S mit?

- Halál... meghaltam...

Ijedten nézte; igen csöndesen, duruzsolva mondta:

- S az jó?

- Jó volt... szép szelíd halál... Igen nagy betegség volt rajtam... itt voltak a püspök s az orvosok, Blitz rázta a karom, s én nevettem magamban, hogy: te jobban meg vagy ijedve, mint én, jó német... Mert én meg voltam halva... Nem volt rossz...

- Nem?

- Arra gondoltam, hogy kibújtam a felelősség alól... Már a nagy lakodalomban nem kell ott lennem...

- Szóval táncolni fogsz... Temetéssel álmodni, azt jelenti.

- Férjhez menni - szólt az asszony beharapott ajakkal.

- Az már megtörtént.

- Igen - sajna... - s mosolygott.

- Nem tennéd meg még egyszer?

Az asszony csak mosolygott.

- Jobban megnézném... kihez...

- Igen?

- Nem kéne még egyszer ilyen nagy úr... - s tréfált a hangja, gyöngéd tréfa volt a mosolyában és a bánatában -, ilyen rettenetes nagy úr...

A fejedelem egyre zaklatottabb lett a lelke mélyén.

- Mikor megkértelek, megmondtam a kertben... a vadrózsalugasban...

- Igen - s az asszony lehunyta a szemét, s a kis ház végére gondolt, ahol együtt ültek oly sokszor, lopva a perceket, s ő csak a szívének zsibongását hallgatta, s kézimunkát csinált, de leejtette az ölébe, s érezte most is, hogy ez a nagy fekete arc közeledett felé: oly félelmes arc, s oly jószágossá tette a kimondhatatlan gyöngédség, ami belőle áradt.

- Megmondtam, hogy erdélyi fejedelem lesz belőlem.

A nő most is azzal a csodálkozó pillantással nézett rá, mint akkor, oly hitetlenül s mosolyogva. Csak épp elhallgatta, s nem jelentett neki semmit, mert neki ez a fiú csak egy rettenetesen szegény árva fiú volt, kinek semmije a kerek világon, még azt is alig hitte, hogy valósággal van neki egy romlott Illye nevű birtoka s jussa Dévára... Az csak olyan álomnak s lehetetlennek tűnt... S neki nem számított: neki csak az számított, hogy tele volt szerelemmel s jószággal... Hogy jó volt, gyöngéd és egyenes, átlátszó, mint a patak vize, minden kavicsot lehetett látni a fenekén, s ez a patak az ő virágos kis lelkének kertjét locsolta, úgy ölelte, mint a patak nefejejsborított partját, s úgy fájt, hogy a drága kis csermely nem áll meg, elfolyik, fut, tovamegy; csak az a megnyugtató, hogy tiszta kis árja kifogyhatatlan, folyton jön s jön új s új egyenletes bőséggel, isten tudja honnan, de isten adja, örökké...

- Megmondtam?...

- Igen...

S bátyjára gondolt, a magas sovány, öregedő emberre, aki epésen, zörögve, mindig torzsal-kodva, mindig káromkodva ült az ebédhez. „Micsoda leves ez? kutyának való...” s az egész család reszketett tőle... Az semmibe sem vette a jövővényt, pláne mint lánykérőt... Ki volt neki, senki, erdélyi garabonc, koldus székely s mogorva medve, nem szerették egymást... Mikor a staffirungot meg kellett vásárolni, a jó sógornőjének vele kellett menni, megválasztani mindent a szepeességekre, nem akarta eresztetni, egy napig nem tűrte, hogy az asszony kilépjen a házból...

Pedig csak harmadik várig kellett elmenni... Már megengedte egy este, egész éjjel, vacsora után pakoltak, úgy volt, hogy négykor indulnak, az urak reggelig ittak, a bátyja, egy percre be nem állott a szája, folyton „bestye így, bestye úgy...” a feleségét szidta, erőszakkal bele akart kötni, hogy el ne menjen, hogy ürügye legyen visszatartani... Mikor már a kocsik előállottak, részegen valami kannát odavágott az ajtóhoz... Akkor ez a jó Bethlen felállott s elébe állt, s azt mondta: „Sógorom, megbecsüld magad, mert kézen viszem el a lányt, s egy üngöt se fogadok el véle...”

S olyan volt a fellépése, hogy László megjohádzott s csak morgott a szakállába: „Nono, azért nekem a feleségemben senki se parancsol...”

Nagyokat s hosszan hallgattak...

- Jaj, legjobb volna meghalni, szépen s szelíden s most... bajok előtt...

A fejedelem magára terítette s lágyan, lassan csókolgatta az arcát. Mint apa a gyermekét.

- Nem így - mondta az asszony.

- Nos.

- Nem így! Mint egy öreg ember... Úgy!...

A fejedelem tudta, ez mit jelent. Az örök vita. Mindig az első percek lihegő vágyát kívánta. Mindig a legelső csók feledhetetlen érzését akarta. Azt az alázatos, reménykedő csókot, az elérhetetlen magasságban tündöklő lény iránti imádatot, a trubadúr csókját, amely egyben a koldus alamizsnakérése is.

A fejedelem nem tudott felelni, nevetett.

- Maga már úgy csókol meg engem, mint egy fejedelem! - mondta a nő kis mosollyal.

- Nem! mint egy hívő!...

- Hát az se kell.

- Hanem?

- Mint egy szerelmes.

- Hisz ez az.

- Nem... Ez nem az...

A fejedelem hevesebben csókolta, egyre hevesebben, míg az asszony rá nem ismert, s el nem fogadta s el nem csöndesedett.

Neki ma sürgős napja van. S ki se mondhatja. S a reggel első erejét leadni dürrögő susogás-ban... Odakint várják százan s százan, s minden sebet külön kell begyógyítani... bekötni... s minden lépcsőt egyenként kifaragni fölfelé... S az asszonynak az mind semmi... neki csak egy kell: csak annyi teszi boldoggá, ha el tudja szakítani az élettől; egy percre... ha nem többre...

Most is: meg kellene beszélni az *új udvart*... Az asszony elment. Úgy nézett utána. Akkor fölkel.

Átment a másik szobába, s ott a kikészített nagy ezüsttálban keményen s derékig megmosdott. Csak úgy szórta a vizet szét a szobában, bozontos hajáról, szakálláról dühösen frecskelt a víz, s ahogy megrázta fejét, még a fal is tele lett csöppekkel. Vastag csíki szőtteskendőben keményen, vörösre dörzsölte magát, s míg öltözött, arra gondolt, hogy: bizony azért vágyott oly kimondhatatlanul a Károlyiak úri leányzójára, minden szerelmen túl, mert azt vélte, hogy ez a komoly, nagyszerű teremtes méltó felesége lesz; hogy ez vele fog dolgozni s hódítani... Igen, már a vadrózsalugasban előre elképzelte, hogy fogja újjáteremteni a régi királyok s fejedelmek szokását, az udvari életet... Hét szerelme volt Zsuzsanna előtt, éretlen gyerekfőveli szerelmek, de abban egyben sem volt benne az a meggyőződés, hogy életpárnak is jó lesz... De a nagyságos kisasszony a végsőig feszítette vágyait, itt a nagy fejedelmi jövőnek látta alapját... S nem tudni mi történt: az egész ország nincs oly súllyal ránehezedve, mint a felesége... Folyton úgy érzi, hogy ezt az egész kis országot játékszernek tekinti, de a nőt, lelkének mindennél fontosabbját, mint ólomterhet cipeli magán...

Nem akar vele repülni...

Már egészen fel volt öltözve, mikor az asszony újra bejött, hosszú meggyszín bársony reggeli ruhában.

Ma oly friss volt, annyira lányos. Öt gyereket adott. Hármát még ki sem bírt viselni. Tavaly a két nagyocskát veszítette el... s oly karcsú és üde néha... S mindig oly kimerült s kedveszegett...

- Ma mi lesz, kis szívem? - kérdezte tőle.

Az asszony ránézett.

- Várom kegyelmed parancsait - mondta.

Bethlen elborult.

- Én nem parancsolok...

- Maga?... Maga nem is tud mást, csak parancsolni.

- Mit tegyek, hogy leszokjak róla?

- Semmit. Kegyelmed a parancsra született... Tehát kegyelmed megy a tanácsba parancsolni, s én megyek a konyhába...

- Szintén parancsolni...

Az asszony elfintorította az ajkát.

- Átengedem...

- De nézd, kicsi szívem - szólt komolyan a fejedelem s megfogta felesége arcát puhán a tenyerében... -, mit gondolsz... Egy asszonynak éppen úgy megvan a maga élete, mint a férfinak. Nem lehet, hogy egy nő lóra üljön és csatát vigyen, az se lehet, hogy a tanácsházban a nők üljenek s az ország dolgát csinálják... De a konyha, az életünknek az alapja: egy asszonynak nem szabad idegennek lenni...

- Á, kegyelmed úgy beszél velem, mint egy férj, aki rá akarja kényszeríteni a feleségét...

A fejedelem elhallgatott s elszégyellte magát.

- Nem, szívem, én csak hálás vagyok magának, s boldog vagyok, ha szerelmével még itt is segít.

- Igen, ezek a férfiak, akik, ha a parancssal nem tudják elérni, amit akarnak, akkor a hízelgéssel próbálják... A maguk élete kint van és repülnek s pompáznak, minket pedig beszorítanak és azt kívánják, hogy boldogak legyünk, ha a tányérmosást végezhetjük.

- Maga, kis szívem, úgy traccsol velem, s amellet mindent megcsinál...

- Mert kötelességérzés van bennem, mert nem tudom elviselni, hogy eleget ne tegyek annak, amit várnak tőlem.

- Mert maga egy szent, egy jó és önfeláldozó lélek - mondta a fejedelem, s megcsókolta a felesége kezét és homlokát.

- Azt hiszi, nem tudom, mért mondja ezt? hogy annál hamarabb mehessen hazulról.

A fejedelem csöndesen mosolygott, de már kezdte érezni a türelmetlenséget. Valóban neki el kell mennie hazulról, de valóban ez mindig nehezebben megy, mert az asszony boldogtalanul marad itthon.

Sokszor úgy érzi, mintha gonoszságot cselekedne, mikor erőszakkal elszakítja magát.

Meg volt terítve a reggelihez, s ők ketten leültek.

Az asszony nem evett.

- Nincs étvágya, kedvesem?

- Nincs.

A férfinak volt. Hatalmas szelet sonkát evett, s égett bort ivott hozzá.

- Magának semmit sem kell gondolnia, a ma esti udvarral - mondta -, az úgy el fog rendeződni, hogy maga is, szívem, csak mint egy fejedelmi vendég kell hogy megjelenjen.

- Jójó - mondta a fejedelemasszony -, tudom - s mintha a napra felhő borul, elmúlt a reggeli napfény -, de inkább mondjon meg valamit nekem.

- Mit, szívem?

- Miből megy ez?... Miből megy az mind, ami itt folyik?

Bethlen hallgatott, mosollyal takarta azt a gondolatát, hogy elhatározta, hogy erről semmit nem fog szólni. Benne is volt gyötrődés és gond, de azt bizonyosra vette, hogy a felesége előtt megtörik a varázs, ha elmondja. Valóban minden segélyforrása kiapadt, sehonnan semmi pénzt nem tud kicsinálni, ellenben a rettenetes nyomorban sínylődők olyan tömeggel veszik körül, hogy nem lehet segédkezet nem nyújtani nekik.

- Mert ha igaz... - mondta csöndesen a nő.

Már tudta, hogy a felesége a Báthory-ládákra gondol.

- Mi, szívem?

- Amit beszélnek... Még én is hallottam...

- Nos? - és kedvetlenül gondolt rá, hogy talán Kata hozott pletykákat, amik Zsuzsannát felizgatták. De az asszony csak érzéseinél maradt.

- Az rettenetes volna... Jaj, rettenetes volna, ha a kegyelmed nevéhez is ugyanolyan dolgok tapadnának, mint a másokéhoz...

- Én sem vagyok isten - mondta csöndesen a fejedelem.

- De igen! Bethlen Gábornak annak kell lennie, Bethlen Gábornak nem szabad másnak lenni, mint aminek én látom őt, mert inkább a halál és nyomorúság, mint az a hír, hogy ládákat feltörni és ország pecsétjét leszaggatni...

Bethlen összevonta szemöldökét.

- Hogy az öreg kincstartót azért tartják rabságban már harmadik hónapja, mert nem akarta, hogy az ország pecsétjeit felszaggassátok...

- Hiszed te ezt?

- Nem.

Bethlen komoran nézett.

- Nem hiszem, Gábrriel! Nem hiszem. De én vagyok már az egyetlen, aki nem hiszi! Már mindenki ezt mondja s meséli s hirdeti.

- No és ha igaz?

- Micsoda?

- És ha igaz volna!... És ha azért tettem volna, hogy az országot megmentsem. Mert nem volt mihez nyúlnom, s ma sincs. Mert az, aki ezeket a ládákat minden rablási és őrjöngési közt is megtartotta, azért tartotta meg, mert rút és gaz volt, mert inkább az egész országot kirabolta, de ehhez nem nyúlt, mert ez az övé volt, az ő családjáé, s kímélet nélkül elkobzott s konfiskált és elpusztított mindent a kunyhóktól a várakig, de saját ládáikhoz nem nyúlt: akkor nekem nincs jogom arra, hogy...

Az asszony felállott, s szembe nézett:

- Nincs...

Csend volt.

- Bethlen Gábornak nincs joga - mondta az asszony -, s Bethlen Gábor abban a pillanatban megszűnt, mikor a becsület egyenes útjáról letér...

Bethlen szólani akart, de fölemelte a fejét, és sóhajtott. Nem. Nem szabad szólani. Az ő igazsága felül áll az asszonyi igazságokon.

- Mert kegyelmedet csak az a szent és nagy ártatlansága tartja meg, hogy mindenki úgy nézzen rá, mint egy szentre ebben a földben; hogy van még egy ember, aki mer és tud jó lenni és tiszta és becsületes.

- Igen. Igazad van - mondta a fejedelem.

Sóhajtott s elfordult s azt mondta:

- Mondom neked, Zsuzsánna, higgyél és bízzál. Mert eljő az idő, amikor megnyílnak a szemek és megvilágosodnak az elmék, és akkor, ami tiszta, az fényesen jó elő, s ami szennyes, az hiába minden pompa és álarca, visszahull a setétségbe és a fertőbe.

- Ez kegyelmed! - mondta az asszony, és boldog zokogásba tört ki.

Most a szobába két gyerek rontott be. István magával hozta le a két nagyobbik fiát, Istókot és Pétert. Szőkék voltak, szép fiúk, mint a frissen fakadó rügyek. A nagyobbik vágyó szemű, csendes, tizenkét éves volt, a kisebbik eleven, mint az ördög.

Kata jött utánuk, és komolyan magához intette őket:

- Gyertek csak, valamit akarok mondani.

Kata leült Zsuzsanna mellett, és a két fiút szépen maga elé állította:

- Azt akarom mondani, hogy ti azt tudjátok, hogy ti már nagy fiúk vagytok, hát vegyétek tudtul, hogy egy kislánnyal nem lehet úgy bánni, mintha az is olyan kamasz lenne, mint ti vagytok. Érted?...

A fiúk hallgattak. Istók komolyan nézett, szelíd és álmos szemekkel s nedves tekintetével, de Péter elcsavarta a fejét, s nem sokat törődött evvel a beszéddel.

- Nahát, ne rángassátok a Nikót, egyik jobbra, másik balra, majd széttépitek a lányomat. Mi dolog az? Várjátok meg szépen, hogy ő megmondja, hogy melyikkel akar játszani kettőtök közül... Ugye, Gábor bácsi?

A fejedelem Zsuzsannát nézte, ahogy mosolyogva nézi a gyerekeket. De látta, hogy a szeme lassan fátyolos lett. Fájt. Hol vannak az ő gyermekei.

- Megértettétek?... Úgy fogtok tenni, ahogy mondom?

Istók lelkesen integetett, Péter továbbra is csak a szőnyeg csücskét vizsgálta.

- Nikó, Nikó - kiáltotta Kata, s a másik szobából kisvártatva egy kislány kukkantott be. Hatéves kis ördög, egészen olyan, mint az apja, mintha a szeméből cseppent volna ki. Szép, fekete gyermek.

- Gyere csak ide... Milyen kócos vagy. Nem tudom, ezt a kölyköt, ha százszor meg nem fésülöm, egyszer sem... - s megfésülte százegyedikszer. - Azt akarom mondani, hogy te lány vagy, tartsál magadra. Ne engedd, hogy a fiúk széttépjenek. Nézd csak... Mondd meg, hogy mékkel akarsz játszani s akkor avval fogsz játszani. Te lány vagy. Rhédey lány.

Nikó lehúzta a nyakát a vállába, és hamisan nézett a fiúkra. Előbb az egyikre, aztán a másikra.

Akkor elszaladt az anyja öléből a sarokba, mert meglátta a cicát.

Péterke utána rohant, és a fülébe súgta:

- Te, ha nem engem választol, kapsz egy pofont.

Nikó visszajött a kis macskával s azt az ölében tartotta, mint egy babát.

- No, kivel akarsz játszani? - kérdezte az anya.

Nikó csak rángatta a kis nyakát, aztán Péterkére bökött a fejével. Evvel elszaladt cicástul a másik szobába.

- No és neked mi bajod - vette az ölébe Zsuzsanna Istókocskát.

Istók elkeseredve mondta:

- Péter ha egy pofont ígér, már ötöt választja.

S lógó fejjel, elkámpicsorodva elbujdosott.

Kata hangosan nevetett, de Zsuzsanna elsírta magát.

- Katám, nincs nekem már gyermekem. Miért élek én, Katám? Nincs nekem már senkim ezen a világon.

- Dehogyan nincs, szívem... Itt az urad.

Zsuzsanna lehajtott a fejét, és könnyeit törülgette.

- Igen. Ő még itt van... Legalább úgy tesz, mintha itt lenne...

A fejedelem megfigyelte a gyerekeket, és gondba süllyedt: ez a nagyobbik fiú, Istók, ez nagyon is puha... Fejét csóválgatta; nem látszik fejedelemségre valónak. Pedig csak rá várna a trónus... No, majd elválík... Megcsókolta feleségét, és megkönnyült hangulattal ment el.

Míg átment a lakás végében levő nagy tanácsházba, ahol már órák óta várják az emberek.

Péchy Simon várta az írásokkal.

- Mi vagyon, kancellárius uram?

Péchy Simon szokott nagy gesztusával emelte fel tenyerét, s pillanatokig maga elé tartva, mintha a jó kifejezést keresné, várt, s akkor mondta:

- Megmondtam...

Mintha ezzel mindent csakugyan meg is mondott volna, a legnagyobb nyugalommal, s mosolyogva elhallgatott.

A fejedelem nevetett. Tudta, hogy ez azt jelenti, hogy a kancellár tele van jó hírrrel a mai vacsoraünnep felől.

- Bejöttek uraimék?

- Akinek itt kell lenni, az itt van... Nekem senki sem fontos, csak az a negyven úr, aki számít... Farkas uram is itt van... - s hunyorítva nézett a fejedelemre... - Nem mondtam?

- Tehát kik?

- Kik... azt nem olyan egyszerű elmondani... Sok nagy fejedelme volt már Erdélyországnak, sok nagy fejedelmi multság és pompa volt már: egyebet sem tudunk... De az még nem volt, hogy ennyi becsületes, jóra való, munkaszerető, komoly, derék, igazságos úrember a fejedelmi udvarba együtt s egyszerre és jókedvvel és életüket nem féltve jött volna össze: hát ez még nem volt a históriában.

A fejedelem átment a kancellárián, amely tömve volt csizmás, mentés és bozontos urakkal.

- Tessék megnézni ezeket az urakat - mondta a kancellár olyan büszkén, mintha az istállóban a remek arabus főlovakat mutogatná, akik már meg is jöttek csakugyan Konstantinápolyból, és mindenkinek szívét gyönyörűséggel töltötték el, ami azt illeti - meg lehet nézni ezeket az urakat: mind hájas és szakállas vagy kopasz... mind okos és bölcs ember... nem azok a nyalakodó, incifinci csiribiri népek, akik tavaly keresték a fejedelem kedvét; nem Imreffy-banda ez; nem kinyalt úrfiak, akiknek csak az a fontos, hogy mily csizmában bokázik, s milyen agarakat tart, és milyen boglárokkal dicsekszik; itt nagyságos uram, olyan értékes főket látunk, hogy három belőle országtanácsot ér... Itt van mindjárt Kovacsóczy uram...

Vállára tette kezét Kovacsóczy Istvánnak. Csakugyan elég borzas és mackóforma úr, minden foga rossz, ha csak az kell éppen nem udvari nyalka gavallér.

Bethlen nevetett, s kezét adott Kovacsóczynak, s rögtön hozzáfogott vele beszélni az enyedi mesterekről. A fejedelemnek most legfontosabb ügye volt, hogy mindenütt céheket csinált, vagy a régi céheket újra rendezgette. Kovacsóczynak az összes mester-céhekről be kellett számolnia. Nagyenyeden magában tizenkét céhet csinált. Annak mind atyamestere volt, és mind olyan ember, akit Kovacsóczy személyesen ismert. Becsületes és megbízható emberek, akik a mesterségben mindent készek végrehajtani, hogy a legkisebb baj se legyen.

- Ezt mind írásban Kovacsóczy uram és jegyzékekben a kancelláriában, hogy mindig kézben legyenek.

A kancellár tovább vitte a fejedelmet, mert neki volt sok mondanivalója. S itt a sok főispán, Mikola János Kolosból, Allia Farkas Küküllőből. Sarvasághy Zsigmond Tordából egyszerre akartak a fejedelemnek jelentést tenni, s ő csakugyan gyorsan ki is vallatta őket az építkezések felől... Örömmel hallotta, hogy a feljebb való urak mind nagyon szépen haladnak az újjáépítésekben. A megégetett kastélyok már mind munkában vannak. Isten segítségével az esztendő végére nem is fog meglátszani, hogy a múlt esztendőben három irtóztató csordahadsereg ment keresztül az országon... Hát építenivaló van elég...

- Csak mesterünk kevés.

Kemény Boldizsár lépett hozzájuk, s panaszolta, hogy várát oly emberekkel muszáj rakatni, akik között egy sincs, aki valaha követ köre rakott volna.

- De hol vegyem őket, nagyságos uram. Háromszor ledőlt a bástya, akit rakattam.

- S negyedszer megállott?

- Még áll...

- Nohát, gyakorlat teszi a mestert - nevetett a fejedelem. - De ne búsuljanak, uraimék, tíz építőmestert kapunk hamarosan. Már kaptam a leveleket, hogy Eperjesről négyet küldenek s Lengyelből hármat és olaszfélét kapunk, a legjobbakat megint, hármat.

Továbbment, s kivel egy szót, kivel kettőt váltott.

- Vetőmag, vetőmag sehol. Nincs, nagyságos uram.

- Immár kétszáz szekérrel hozattam Debrecenből s Körösről. Kecskemétről is harminccal.

- Kimaradunk az időből. Már május kettőben vagyunk.

- Az a kérdés, ami jött, mindenütt földbe került-e?

- Az utolsó szemig, ahogy felséged parancsolta: elsősorban a fiskális földekre, de csak ahol jó föld vagy, az már oly szép zöld, hogy öröm... azután ahol jó földek vannak, az mind kapott.

- Székelyeknél mi van?

Petky János, aki most megint székelyek főkapitánya lett, hümmögött, hogy biza náluk szűk.

Allia Farkas, mint nagy hadiember, inkább a fegyverdolgokról szól.

- A szászokat mind eljárám, s azok dolgoznak. A puskamívesek éjjel-nappal verik a kalapácsot. Kiszorítom belőlük a lelket is.

- Megelégszenek a pénzzel?

- Nem nagyon akarnak, de megmondám nekik, hogy a nagyságos fejedelem parancsa az, hogy most hagyjanak fel a hitvány kereskedéssel, és akikük van, portékás és kereskedő ember, az mind búzát és magot szerezzen. Nem is lehet panaszolkodni, mert a szász földek jól meg vannak ekézve s még boronázva is... Majd jövőre már ott is jobban megy, de most nagy büntetéseket szabék minden üresen hagyott mezőért...

Péchy továbbvitte a fejedelmet:

- Itt van Pekry Ferenc, Csáky István, Szilvássy Boldizsár. Éppen itt jó.

Szilvássy Boldizsár gyönyörű férfi, nagy sebbel a lelkén, mert ha Bethlen Gábor százezer törököt nem hoz, ő lesz vala a fejedelem. Így meg kellett érnie Torda vármegye ispánságával, s neki a tordai bányászok vannak legjobban a lelkére bízva:

- Sütik-e a vaskenyereket Tordán?

- Sütik, nagyságos uram. Tíz esztendőben együtt annyi vasat nem főztek ki a kövekből, mint ez esztendőben, ha érkezésük leend.

- Ne búsuljanak, ők csak süssenek, s elég vas legyen az összes miveseknek, mind szászoknak s mind magyaroknak.

Most a szebeni bíróhoz hajlott a fejedelem. Mindenki megfigyelte, hogy oly előrehajlottan nyújtott neki kezet, mintha magát megalázná, s bizony voltak, akik ezt nem is szerették. Paktál a fejedelem ezekkel a galád szászokkal, de nem szólhattak ellene, mert a szászok szegei nélkül egy házat se tudnának felállítani.

- Hogy vagytok, jóurak?

- Felséges uram - szólott a szász bíró, s rettenetesen meghajtotta magát, egészen a fejedelem csizmájáig -, Isten éltesse felségedet, az egész szász nép reménységgel vagyon felséged eránt.

- Lehettek is, uraim: ez az utolsó multságunk van már itt csak Szeben várában, s ország gyűlése után mind visszakapjátok a privilégiumokat, de elvárom, hogy annak megfelelően való serénységgel viselitek magatokat.

- Isten segítségével, nagyságos fejedelem, felségednek nem lesz panasza.

Kamuthy Farkas robbant elő. Nagy fogaival belekacagott a hajbókoló beszédbe. Nagyon jól visszaemlékezett Sólyomkőre, ahol tavaly tavasszal Báthory Gábor a szászok kiirtását elhatározta, s megveregette a szász bíró vállát, mint valami cigányét, s mondá:

- Nem meleg a szűr, komé?

- Nem, nagyságos uram - értette el a szót a bíró, s könnyes szemekkel nézett a fejedelemre. - Nem, a szívünk meleg.

A kancellár továbbvitte a fejedelmet. Mindenki reménykedéssel törekedett a közelébe, s mindenki szinte dicsekedve referált arról, ami reája volt bízva. A fiskális direktor még az öreg Apor volt, akit nem lehetett elküldeni, míg csendesebb idők nem jöttek. Ez volt az ország adóbérlője. Oly irtóztató gazdag ember, hogy aranytál nélkül még a korpalevest sem tudta megenni. Ládákkal volt a pénze, mint mindenki tudta, s úgy nézett itt széjjel, hogy a fejedelem-ség az ő alamizsnájából vagyon, mert már háromszázezer forintot adott kölcsön, igaz, hogy ezért olyan birtokokat kapott zálogba, hogy az maga egy esztendőben meghozza az interesben a kapitálist. Szörnyű egy homo pecuniosus volt az öreg, avarus, félelmes faenerátor. Magyarán, uzsorás gazember.

- Jó egészségben van, Nagyságos uram, s kövér - mondta a fejedelem neki, kedveskedő hangon.

De az öreg megorrolt, felkapta fejét. Vele nem szokás ily hangon beszélni.

- Vén kappan a levegőn is hízik - mondta gőgösen.

Ott állott véletlen mellette Zólyomi Dávid, egyenes tartással, büszke szemmel, mint egy cövek.

- Ezt a gyermek urat nagyságod mellé kommandírozzuk - mondta a fejedelem. - Deáknak.

Apor megvillanó szemmel, mint kit kígyó csíp, nézett a fiatal emberre, aki beleveresedett a kitüntetésbe, s azt mordulta:

- Nojszen, mindig úgy tudjuk, tojásbul kél a csirke.

Evvel hátat fordított a fiatalnak, aki nem is álmodta, hogy ma ily szerencse éri.

Most a fejedelemnek felvirult az arca:

- Méltóságos uram - kiáltott egy vendége elé: - Isten hozta nagyságodat.

Mindenki ránézett, mert a fejedelem senkik meg nem méltóságolt, ő nem lévén méltóságos a bécsi udvartul, ezt a titulust meg nem adta másnak, csak Bethlen Farkasnak.

Bethlen Farkas holtkopasz, idős ember volt, vékony és száraz ember. A feje oly fényes volt, mint egy üst, s rágott fekete bajsza már tele volt ősszel. Keveset mosolyodott, s úgy fogott kezét, hogy semmi erőt nem adott a kézfogásban, ahogy fiatal emberrel fog idős úr.

Mindenki tudta, hogy a fejedelem mily nagy becsületnek veszi, hogy Farkas úr bejött Búnról. Ez volt az első eset, hogy a fejedelem hívására semmi kifogást nem tett; bizonyosan kíváncsi volt a híres vacsorára, amivel Szebenben országot épít a fejedelem. Aki ma itt van, egész életében büszke lesz, s Bethlen Farkas sem akart kimaradni.

A két Bethlen most úgy állott egymással szemben, a régi nagyúr, aki büszke rá, hogy már négyszáz esztendő óta úr ebben az országban, s a másik, akinek senki se merné szemére vetni, hogy csak az öregatyja jött be Magyarországról, ahol Budán kapitány volt. (Domokos volt névre, s felesége Kasza Ágnes. Ennek fia, Gábor vette Kinizsi Pálnak húgát s Mohácsnál esett el.) Két Bethlen-család volt Erdélyben, de a kettő csak itt és most fogott kezét először egymással.

Eddig még nevét sem kívánta Farkas úr hallani ennek a másik Bethlennek, mert sértette a szívét, hogy ezt a nevet más is meri használni, de „sokat tesz a fejedelmi süveg”.

- Hogy utaztál bátyám - kérdezte a fejedelem.

- No - mondta Bethlen Farkas, és egyebet nem mondott, de barátságosan mosolygott.

A fejedelem még azt sem bánta, hogy az egész társaság mind ezt figyeli s tárgyalja, hogy ő mint bánik s hogy örvend az úri vendégnek. Egész őszintén örült, hogy megjelenésével bizonyította meg, hogy nem mond le az udvari tisztségről, amit már három fejedelem alatt viselt előtte.

- Reméljük, a keresdi várban semmi hiba?

- Van egy hiba.

- Mi légyen az, hadd javítsuk meg.

- Fiatal a gazda... hatéves.

- No, majd tizenhat év múlva segítek rajta - nevetett a fejedelem, s újra kezét fogott Bethlen Farkassal, és bement a maga szobájába. Egyelőre csak Péchy kancellár követte, aki nagy gesztusával ismételte:

- No?... megmondtam?

- Még van egy ember, akiről rögtön szólok, hogy el ne felejtsem... Péchy apám, mikor megy kegyelmed Vásárhelyre?

- Tíz napon belül kell menjek - s azt nem mondta, miért: Ruth, a zsidólány várta.

- Ne felejtse el, hogy van ott nekem egy emberem, Borsos Tamás, a bíró... Evvel bujdosásban voltam, s jó török... Vizsgáld meg, ha azóta el nem parasztult, ennek még hasznát lássuk.

- Borsos Tamás - mondta Péchy. - Borsos Sebestyént ismertem, talán annak fia... Hát, nagyságos uram, csak hamarosan mondom, hogy a magyar dolgok nagyon cifrán vagynak. Budáról megjött Teleki uram, s azt a hírt hozta, hogy a nádorispán még azt is letagadja, hogy Homonnay van a világon, s hogy ő ismeri. Nem hogy a rezgölődéséről hallott volna.

- Zavarodottságban vannak ők Bittsén...

- Bizony, Nagyságos uram, könnyebb a kolomppal a gulyát szétzavarni, mint egybeseregeltetni. Ám semmi baj, inkább azon örülünk, hogy uraimék asszonyostul bejöttek.

Már napok óta olyan Szeben, mint egy ostromlott vár, tele szekértáborral. S ma megérkezett utolsónak Csíkból Ugron Bálint uram, maga hajtotta macskalovait, kettő elől s egy a saraglyában.

- Ugron Bálinttal bujdosásban voltam - szólt a fejedelem -, a legkeményebb ember, akit ismerek, ez sem nem éhezik, sem nem fázik, sem meg nem ijed, s keresztülmegy törökön, rácon, minden náción egy szó nélkül, s nem veszi észre senki, hogy nem közülok való. Ha, isten ne adja, hadra kerül valaha a sor, Ugron Bálint nélkül el nem indítom az előhadat.

Akárkit említettek, a fejedelem mindenkit ismert. Nem volt a meghívottak között senki, akinek töviről-hegyire ne ismerte volna az egész életét.

Bánffy György, Kendeffy Ádám és Kamuthy Farkas jöttek be a terembe, mint akik közelebb vannak a fejedelem önagyságához.

- Nagyságos fejedelem - hízelkedett Bánffy György -, ily memóriával én is tudnék fejedelem lenni.

Bethlen mosolygott.

- Ha én egyszer valakit megláttam - mondta -, még tíz esztendő múlva is vissza tudok emlékezni a helyre s időre.

- Istennek különös adománya.

- S még mi minden kell a fejedelmi szék betöltéséhez - udvarolt Kendeffy Ádám, s mivel túl magas ember volt, igyekezett kicsire összehúzódn.

- Abízígas - mondta nevetve a fejedelem, a megtapogatta tréfásan azt, ami a fejedelmi székhez szükséges -, nézzétek meg csak azt a trónust, már egy idő óta elfáradok benne, valami léce vagy deszkája, valami baj van vele.

A trónusnak nevezett szék egy öreg öblös karosszék volt, vaspántokkal megpántolva, mert régi volt, még a szászok régi tanácsházából hozták. Remek faragású volt, magas támlájú, de nem ilyen túl díszes, mint a mostani munkák, hanem szinte puritán.

A kancellár futott elől s diadalmaskodva kiáltott:

- Hogyan lehet ebben ülni, nagyságos uram, hiszen kiesett a középléc.

Bethlen maga mozdította ki a lécet, mikor tegnap este felállott belőle, hogy ezzel figyelmeztesse a szolgákat, hogy szegezzék meg, tréfásan mondta:

- Nem is vettük észre, fenekünk sem szólala.

Hatalmas kacagás lett, az urak boldogan nevettek, hogy ily jó humorban van ily korán a fejedelem. Bethlen István jött be kívülről, hangosan kérdezte, mit nevettek.

- A fejedelem ülepinek több esze van, mint a mi egész kompániánknak - mondta Kamuthy Farkas, és vállára csapott Istvánnak.

Bethlen István szélesen röhögött.

- Hogy járt a kocka? - kérdezte csöndesen Kamuthy az Istvánt.

- Lófráz - mondta nevetve István, s megvakarta a fejét.

- Nekem el kellett mennem, mert az asszony soha nincs jól, s tegnap hazahívott, de nagyon szántam.

- Sose szánd, cimborám, az marad meg az ember zsebébe, akivel másnapra virradt. Elvitték ott a Telekiek még az utolsó tallért is.

- Fene Telekije, mék?

- Mind visszajárul játszik, s egymás szemébe pillogva, falsum ez az egész.

- A nagyságos fejedelem szólítja kegyelmedet - lépett oda egy deák.

Bethlen István sietve ment felfelé. A nagy tanácsház akkora volt, hogy abban követeket kellett küldeni az emberekért.

- István gyermekem - mondta a fejedelem -, azt beszéljük itt a kancellár urammal, hogy megnyitjuk az egész házat. Oly sokan leszünk, hogy ne legyen mindenki egymás hátán s táncra is legyen hely, megnyitunk itt tovább még négy szobát. Csak a hálózások lesznek lezárva. Most azért menj bé, s instáld meg asszonyunkat, hogy ha ő is jónak vélné, akkor így cselekednénk, s akkor titeket kérünk meg, hogy rendezkednétek el. Ami felesleges vagy apróbb darab, elrakni a belső helyekre, hogy láb alatt ne legyen. Csak egy-egy asztal a borivásért s ülő készségek maradnak, s a képek a falon - tette hozzá, mire újra nevetés lett.

Nem mintha zsebre nem vágnának az urak emlékül valamit, hisz mindet azzal eresztették el hazulról, hogy pro memoria vigyen valamit az asszonynak, a gyerekeknek, de rendesen csak magukról gondoskodnak az urak...

István bement a sógornéjához, s elmondta neki nagy óvatosan a fejedelem üzenetét.

Zsuzsanna mosolygott. Értem, látszott az arcán, így törtök be hozzám, az életembe. Így borít el mindenestül ez az egész fejedelemség.

- Nem enyém - mondta -, nem az én házam, én csak vendég vagyok benne. Ahogy ti jónak látjátok, Istókám, lelkem. Mi kár, hogy Krisztinkát el nem hoztad.

- Szoptat - mondta István. - Már az soha mást nem tesz, csak szoptat.

- Boldog - mondta Zsuzsanna megindulva. - De akkor kezdjünk mindjárt a dologhoz.

Zsuzsanna életében oly boldog nem volt, mint ma. Nagyon szerette a testvérét, aki finom, vidám, csöndes, angyalian jószágos teremtés volt. Oly ügyes gazdasszony, hogy egy pillantásra áttekintette az egész nagy vállalkozást, kétszáznál több személyt kellett ellátni.

Zsuzsanna rettegett attól, hogy annyi embert hogy fognak elhelyezni, s már azt akarta, hogy mint vadászatoknál, csak felhordják álló asztalokra az ételeket, s mindenki vesz, amit megkíván, s ott ül le, ahol akar, s ahhoz, akit akar.

De Kata komolyan nézett s azt mondta:

- Meg fognak sértődni az urak. Erdélyi emberekkel s fejedelmi vacsorán nem lehet... Itt mindenki kényelmesen akar ülni, s étkezni, ejtőzni... Talán úgy lenne legjobban, öcsém, hogy minden vidéknek külön asztalt csinálunk... Kolozs megyeiek asztala, tordaiak asztala, székely urak asztala s szászok asztala...

Péchy urat bekérették, s a listával összeültek s kijelölték mindenkinek a helyét.

- A fejedelem asztalánál ezek s ezek... Főispánok asztalánál... hadi asztalnál...

A Kata ügyes szeme és tapintata mindent elintézett. Zsuzsanna, mint gyermekkorában, rábízta magát, s oly jó volt, hogy nénye jósága megcsillapítja. Még a szeme is könnyes volt. Ha benne ez a nagy nyugalom lenne, akkor egészen másmint menne az élete is...

Különben egy percnyi pihenés nélkül dolgozott, s a konyhában mindennek az ő szeme előtt kellett mennie.

- Miért dolgozik ennyit, asszonyunk önagysága - mondta udvari asszonya -, nincs arra szükség, hogy nagyságod eméssze magát.

- Szebia - feddette meg a fejedelemasszony -, csak annyi van jól téve, amit magunk teszünk.

- Igaz, nagyságos asszony, de ez nem a mienk, hanem az országé. Amit főznek, s egyék meg.

- Ej, ej, Szebiám, hát az ország kié?... Nem a miénk?

S így ment ez egész nap, a fejedelemasszony karcsú alakja ott volt mindig a testes szakácsnék közt, s vékony arca ki is pirult, megszínesedett, s ma különösen jó napja is van.

A fejedelem pedig sorra fogadta az összes urakat.

Mindenkinek feleletit külön lapra írták, hogy aztán össze lehessen egyeztetni a leveleket, s rendezni lehessen majd a tájak szerint. Így az országról a fejedelem egész számszedést állított egybe, s ennek még a jó oldala is megvolt, ahogy az előadók karakteréről is képet adott.

Az egész nap valami roppant fárasztó munkával telt el; mert legfárasztóbb az emberekkel való beszélgetés. De a fejedelem egy olyan tőkét gyűjtött magának, amiből a jövőben élnie lehet. Száz embert úgy magához kapcsolt, hogy ezek érte készek lesznek élni s halni s együtt menni jóban s rosszban.

A vacsora aztán estére volt téve, erősen napszállat után, úgy kilencedik órára. A fejedelem, a fejedelemasszony az ajtóban állottak, úgy fogadták vendégeiket.

Mindenki kocsin jött, s a darabontok úgy voltak felállítva az utcákon, hogy a koci elhajtott a kapu alatt, a másik kapun kiment, s a hátsó térségen várakozott a bástya alatt a kocsitábor a mulató urakra.

A felszolgáló deákok a fejedelem megett állottak, s mikor a vendég jött, mindjárt az asztalnál levő helyére vezették, a kezükben levő lista segítségével.

Mindenki csak addig beszélhetett a fejedeleméssel, amíg a következő vendég feljött a lépcsőn, mert a kocsi egymást tartóztatták fel. Még a Szent Mihály-templománál is állott a szekérsor vége, mikor már itt udvaroltak azok, akik korábban indultak. Volt is egy kis mérgeskedés, de a darabontok jöttek, s szíves szóval magyarázták meg, hogy a nagyságos fejedelem maga fővesztés terhe alatt parancsolta meg, hogy senkinek kivételt cselekedni nem lehet.

- De azért kell itt valami suskusnak lenni - mondta Ugron, a székely góbé -, mert látom én, hogy mind csak ilyen közsorúak vagyunk itt, hol vannak a főbbek?

Azok bizony a másik utcason mentek, s mikor a főtéri hosszú kocsisor a kapuig ért, még akkor is folyton jöttek, s jöttek, közéjük hajtatva a főrendek kocsijai.

A szászok remekül megépítették ezt a palotát. Előtte vashorgokban s tartókban szövétnekek égtek, szép lobogó füsttel; még a kapu alja is ki volt világítva, de itt már viaszgyertyákkal, s a lépcső alatt olyan aransujtásos és ezüstzsínóros legények állottak nagy karosgyertyatartókkal, mint a mesében.

A lépcső merev, mint a szászok gusztusa, de magyar lobogók s szőnyegek voltak felrakva itt-ott, s mindjárt szebb lett.

Fent az emeleten jobbra mentek lerakni a bundákat s kardokat, aztán mikor készen volt egy-egy csapat, akkor balra, a termekbe.

A nagy terem rendkívüli volt. A fafaragásos nagy szász tanácskozóterem. Fent a magasban a sok gyertya dacára is elveszett a mennyezet minden festett díse, de annál hatalmasabb volt és impozánsabb az egész kép, ahogy ott állottak, s zsibongva álldogálva csoportosultak az urak és a dámák. Mert a legfőbbeknek, vagy akinek itt volt a családja, felesége s egynéhány leány is meg volt invitálva.

Nézték egymást az emberek. Nézték a vidám, nyüzött vagy macskaszőrös képű emberek egymást s ahol ismerősök találkoztak, rögtön nagy csattogás, kézfogások s orcacsókolások lettek.

- Hé, édes egyem, hogy kerülsz ide, nem láttalak Tömösvára óta, mikor a pogány ajándokán íheztünk...

Másik kettő Brassó alatt találkozott egymással, mikor a brassói csatában Imreffy elesett.

- A vót a kuruc ember - mondta valaki -, csak attul féltem, mikor puska volt a kezébe, hogy úristen, mékőnkbe tesz e most kárt evvel. Igen jeles úriember volt, mikor pennával célzott, de a puskafegyver úgy állott a kezébe, mint a hurkatőtő. Mindig hálát adtam az Istennek, ha megmenekedtem a közeléből.

- Gyere már, öcsém, hadd mutassalak meg a feleségemnek - s egy rövidre nyírt hajú főember karon fogta a messziről jött barátot, s vitte az asszonyaihoz.

Aztán nem törődtek a nőkkel, odaállottak az orruk elé, s hevesen beszéltek.

- Ugyan mennyenek már előlünk, ne legyenek gyertyák - szólt a fiatalabb asszony, s a főemberek tisztességesen félreállottak, hogy azok láthassák a társaságot.

Mindenki csak megnézte a helyét, s a közelében maradt, de addig senki sem ült le, míg jelt nem kapnak. Az asztal remekbe volt terítve. Rengeteg arany- s ezüstpál felrakva. Török narancs és lemónia, azaz citrom volt bőségesen. Ezeket rakták zsebre az urak, hogy otthon a gyerekeket boldoggá tegyék véle.

Így szemlélődtek s csodálkoztak s nézelődtek.

- Milyen könnyen hozzá tud szokni az ember a jóhoz - mondta valaki -, még tavaly ilyenkor, mintha fejünketvevő piacon lettünk volna, úgy voltunk itt, s mikor Báthory uram a szász menyecskét kivette a táncos kezéből, s oda beszorította a belső rekeszbe e... - s odamutatott a hátsó részébe a teremnek. Most az is úgy ki volt világítva, s úgy tele emberrel, zsúfolásig.

A szászok is itt voltak. Most már vidám orcával nézték a magyarok tumultusát, mert biztos ígéretet kaptak a fejedelemtől, hogy legkésőbb május elejére kiköltözik s átadja nekik az egész várost, úgy, mint hajdanán.

- Az áldott, az isteni béke - mondta itt is, ott is egy-egy pap, de a legszárazabb s legmogorvább is az aranyidők felújulását érezte.

A máramarosi főispán udvarolt a fejedelemnek, aki igen komolyan hallgatta.

- Bizonyos, nagyságos uram, Homonnay kimozdult, de csak Simoni faluig ért. Ott nagy csata volt, s Simoniak megütköztek, azt mondják, hajdúk lettek vóna, a kastély porrá égett s a Simoni-fiúk elestek.

A fejedelem nem mutatta, miről mit tud; figyelt.

- Hogy a bécsi udvar nem mer, Gyurkó is visszahúzódott volna, semmit se lehet tudni.

Feljött az utolsó vendég, s Péchy kancellár ijedten odasúgott a fejedelemnek:

- Nagyságos uram, az öreg Beke Bóldisárt megütötte a guta.

Csönd.

- Senki nem tud róla, levitettem az alházba.

- Ültess a helyére.

- De kit?

Már ebben a percben az egész társaság a helyét kereste s a fejedelem rámutatott Zólyomi Dávidkára.

- Mindegy, ökegyelmét.

Péchy nagyot nézett, akkor hozzá ment:

- Kegyelmednek helye lesz az asztalnál, uram.

Dávidka azt se tudta, él-e vagy holt, úgy megrökönyödött. Ma már második tisztesség éri.

- A fejedelem önagysága kiválasztotta kegyelmedet nemesnek és úrnak. Holnap meglesz róla a levél.

Most a fejedelem s a fejedelemasszony az asztalfőn állottak. Lassan mindenki eligazodott, csak Ugron Bálint lotyogott még.

Akkor Keserői Dayka János püspök megeresztette kedves duruzsoló hangját, s lassan kezdve és egyre hangosabbra fordítva az ígét, kedves szép imát mondott, amelyben bele volt szöve az is, hogy ímé a szenvedésnek s Izráel pusztában bolygásának vége lött, s megkezdődött Erdélyben az áldott szép igazság.

Oly szívreható volt a szava, hogy mindenkinek könny fakadt a szemében, s sózván sózták könnyeikkel az ételeket, pedig elég só vagyon itt Újvárott a bányában...

Meleg s boldog érzés volt a szívekben, s a fejedelem két dörmögő s feldördülő szava után, melyben ő is hálát ada Istennek, nagy zupszháttal leültek, s sietve megkaparintották a remek tálat, amelyet már ima közben kinéztek maguknak. Volt méreg, ha a szomszéd hamarabb nyúlt hozzá...

S milyen szép volt a fejedelemasszony. Milyen jól állt neki a nagyszerű selyemruha, a világos violaszín, bíborveres bársony rózsával, s a feje simán fésülve s tizenháromsoros gyöngykoszorú rajta.

Ezt a koszorút anyjától örökölte, de hirtelen elhalványodott: az az érzése volt, hogy valaki azt fogja rámondani, hogy ez is a Báthory-ládákból van.

Minden vére leszállt az arcából.

Ura észrevette és hozzáfordult: - Mi történt, szívecském?

- Semmi.

- Szeme tele könnyel.

- Semmi.

- Én tettem valamit?

- Maga? maga egy szent ember, édes egy lelkem.

- De mégis kell valaminek lenni.

- Tudja kegyelmed, hogy ilyenkor minden megbolondít - mondta mosolyogva az asszony, de a szeme égett a könnyben.

- Ilyenkor... Minden... tudom... de mi az, ami most felizgatott...

- Igazán semmi - szólt az asszony... -, a boldogságtól sírok...

Ettől a fejedelem is megnyugodott s szomszédjának elég hangosan azt mondta:

- Minden igaz lélek sír most a boldogságtól... Isten adja, hogy mindig így maradjon...

[VII]

Még a vendégek alig oszlottak el, s alig maradtak magukban, rettenetes hír jött: a szultán Moldvába érkezett a lengyelek ellen.

Ez oly váratlan szerencsétlenség volt, hogy a fejedelem is megrendült bele, és mint a bokrot szidta követeit, hogy vele ezt idejében nem közölték, de azok mentették magukat, hogy semmit nem lehetett tudni. A bolond szultánnak egyik napról a másikra eszébe jutott, hogy hadi dicsőségre tesz szert, s az úgy ment, mint amikor a szél felkavarja a port, s hirtelen forgó vihar oszlopa kavargó a mezők felett.

Az egész ország megborzongott a hírré, hogy a szomszédban van a tűzvész s veszedelem. A legkisebb is érezte, hogy itt van a nagy baj. A töröknek csak át kell lépni a határokat, és a szultán neve mint a legszörnyűbb pestis és dögvész irtóztatta az embereket.

A török követség egyik a másikat érte.

- Te betlengábor, Erdély fejedelme, parancsolom - azt mondja a padisah -, hogy tizenkilencezer jó sereggel, magad vezetése alatt rögtön jöjj, és zászlóm alá add magad.

A fejedelem éppen úgy meg volt rémülve mint mindenki az országban, s első dolga volt, hogy csakugyan sereget szedett s rendelt. Ha nem tizenkilencezret is, de ő maga vezette a hadát át a hegyeken, s tíz nap múlva, május végén már ott volt a Dnyeszter mellett a szultán sátora előtt.

A padisah fogadta őt, s különös kedvezése jeléül a lengyel foglyokat, akiket magával vitt, a jelenlétében és szeme láttára fejeztette le.

A rableánykákat is, akiket a fejedelem pénzen vett, a legnagyobb örömmel fogadta, s elhitte, hogy ezek erdélyi főurak gyermekei; ahogy a tolmács fordította meg a szavakat: „Az arannyal fedett Erdélyország leghatalmasabb és dicsőséges főurainak szüzei, akik a legfelségesebb padisah ékességétől és varázssóságától elragadtatva maguktól jöttek, hogy a győzhetetlen padisah napjait eggyel szebbé tegyék...”

A dnyeszteri csatában a szultán megveretett, s a testőrségen kívül csak a fejedelem erdélyi hadai maradtak meg körülötte sziklaszilárdan. Ezért a vezérbasa féltékenységből örökre halálos ellenségévé lett a fejedelemnek. A lengyelek azonban elmulasztották sikerüket kizsákmányolni; mint ebek a koncon, a tábor egy darabján összemarakodtak, s azalatt a török sereg annyira rendbe jött, hogy a törzset s a szultán sátorát, szekereit és kincseit és elefántjait megmenthették. A szultán azonnal vissza is fordult, s Bethlen hírt kapott, hogy Homonnayt a krakkói udvarban felbízatták, hogy a zavart használgatja fel s másik oldalról támadjanak a török ellen, Magyarország felől.

A fejedelem erre engedélyt kért, hogy hazatérhessen s ígérte, hogy amint megtér, abban a szempillantásban megindul, hogy a hatalmas császárnak avval kedveskedjék, hogy Lipppa várát ostrommal megveszi és beszolgáltatja Szkender basa kezébe.

Még a búza akkor hányta a fejét, mikor a fejedelem hadaival a Dnyeszterre indult. Mikor megérkezett, már zsendülni kezdtek a kalászhok.

De mégis annyi örömmel jött haza, hogy a török hadakat, akiknek nagy kedvük lett volna egy kis zsákmányra a kincses Erdélybe átlátogatni, kibeszélhette, hogy menjenek haza, és valóban elkerülte a török inváziót.

Felesége még Szebenben volt, mert a moldvai háború miatt arra az időre elhalasztotta a vár átadását, míg megérkezik. A szászok maguk belátták, hogy oka van rá, s ők szintúgy imádkoztak templomaikban a fejedelem fegyverének győzelmeért, mint a magyarok.

Zsuzsanna még jobban megfogyott és megsápadt az izgalmak miatt.

Idegei teljesen felmondták a szolgálatot.

Az első napok sírásban és ölelkezésben teltek el. A fejedelem átvette az ügyeket Péchy kancellártól s egyik parancsot a másik után küldte Lippára.

Harmadik éjszaka tört ki feleségével a nagy összecsapás.

- Tehát vége mindennek, vége az egész világnak - sírt Zsuzsanna reménytelenül.

A fejedelem vigasztalta:

- Semminek sincs vége, kedvesem... Úgy vagyunk, mint vihar után... Elmúltak a mennydörgések, és a villámcsapások megkíméltek... Tele vagyunk, mint árvíz után, mindenféle szeméttel és a patakok medre gerendákkal, kősziklákkal s a hegyekből lehozott szegény szarvasok és őzek dőgeivel... De ez mind semmi, hiszen nézd csak, az egész országban egy ló lába a vetéseket meg nem tiporta.

- Mindennek vége, mert a kegyelmed nevének örök szégyenfolt esett, a keresztény világ ezt neked soha megbocsátani nem fogja.

- Milyen szégyen esett volna nevünkön, szívem?

- Te a pogánynak keresztény rabokat adtál, akiket a te szemed láttára fejeztetett le a pogány.

- Az énnekem a legfőbb dicséretem és jutalmam. Ez háborús szokás.

De Zsuzsanna ebbe nem nyugodott bele.

Csak sírt és jajgatott, hogy az ő ura minden keresztyén ember szemében egy lett most már a pogánnyal. Semmi különbség nincs a Bethlen Gábor neve és a török név között. Végnélküli érveket tudott kikeseregni magából, hogy az ura befeketítette magát, és soha ezt lemosni nem fogja.

- Pirul az orcám - susogta -, kimondani szégyellem, hogy az erdélyi fejedelem szegény lengyel urak vérén és keresztény leánykák becsületének árán vásárolta meg a pogány barátságát.

A fejedelem túrhetetlennek érezte a meddő vitát.

- Egy tucat lotyóval ha megmenthetem ezer s ezer szűznek életét és becsületét...

- Uhh... Leánnyal kereskedő kalmárrá lettél hát... már semmi hátra nincs csak az, hogy ezentúl vásárra hajtod őket a török piacokon.

Mit mondjon erre... Hogy értesse meg feleségével.

- Én ezt a török szokások szerint cselekedtem. A farkasnak nem adhatok füvet enni, mint az ökörnek, mert felfal engem magamat... De mit mondjak azokról a keresztény generálisokról és barátokról, akik felhasználták, míg én távol voltam, s nem elég, hogy mióta fejedelem vagyok, első perc óta áskálódnak ellenem, de most ide csaptak és a mi kis határainkat pusztítják és országunkat még kisebbre szabják... Dóczy András Szatmárból és Lónyay Zsigmond Kállóból nem átallozták megrohanni az erdélyi határt és Kővárt elrabolták. Az én Kőváramat, ami végvára a magyarságnak... Hát nem alávalóbb dolgot csináltak ezek a keresztyénség ellen, mint

én, aki pénzen vett néhány leányt, kik maguk adták magukat erre a mesterségre, s egypár árulót és ispiant odavettem a haragos oroszlánnak, hogy avval annak torkát betömjem.

De Zsuzsánna csak sírt és zokogott, és meggyőzőhetetlen volt:

- Már megkezdődött ellenünk a harc a keresztyének részéről. Már ezután minden keresztyén ember csak így fog gondolni az erdélyi fejedeleme, hogy ez méltó a pusztulásra, mert magát alacsony szennybe s bűnbe keverte. Nemcsak Dóczy András és Lónyay, hanem minden keresztyén irtózáttal emlegeti, hogy az erdélyi fejedelem lánykufár és nemes keresztyén foglyok hóhérra tud lenni a maga hasznáért.

- Ehhez asszony nem ért. Mi a mi igazságunkkal oly kontentusok s meglegedettek vagyunk, hogy mi soha a mi magyar s keresztyén szomszédainkra szemünket nem vetettük, hanem határainkkal meglegedtünk, és őket inkább a békességben megtartottuk, minthogy, amit tehettünk volna, a török hadat rájuk ereszhettük volna, s nekik kárt és bajt szereztünk volna. Tudd meg, hogy az igazságnak oly látható ereje vagyon, hogy a vér szerint való atyafiság sem állhat meg, ha ők vissza nem adják, amit tőlünk elrablottak. Ami ősi idők óta Erdélyhez tartozik, azon nekik nem illendő kapkodni, különösen míg mink kezünk-lábunk megkötve a szultán hatalma alatt vagyunk. A füstölő tűzet addig kell eloltani, míg lángot nem vet. A német ma is azt csinálja, hiába keresztyén, mint ennekelőtte... Mikor Békés Gáspár Báthory István ellen felállott, a keresztyén német küldött Békésnek tízezer fő segítséget, és most is a német dolgozik azon, hogy Serbán vajdát Havasalföldébe, Markó vajdát vagy Petraskót Moldovába beiktassák. Homonnayt meg a mi helyünkre erdélyi fejedelemmé tegyék... Ezért kellett nekem törvényink ellen és hazánk szabadsága ellen lóra ülni és futton-futva a szultán mellé sietni... és bizony nem a hegyek oltalmazták meg Erdélyt a tatár kán rabló csordáitól, hanem az én szavam és cselekedetem, hogy oly gyorsan mutattam meg a szultán előtt hűségemet lovas seregemmel és ajándékaimmal... Ha én akarom, az a sok tatár fene nép örömmel jön velem a keresztyén népek ellen, mert rabolhatnak... de én még annyit sem akartam, hogy az országuk határát meglovagolják... igaz, még ott nem is tudtam, hogy míg én a javukra dolgozok, ők az alatt az én Kővár határomat már el is rabolták...

- Amit keresztyén elvett, azt keresztyén visszaveheti.

- Tehát tűrjem békével, hogy Homonnay hirdesse, hogy ő Erdélyt nagy summa pénzen vette meg a szultántól. És a mi tízezer arany adónk helyett százezer arany évi adót ígér, hogy fog fizetni a portára... Ez is keresztyén cselekedet?

- Ez talán csak szóbeszéd.

Zsuzsanna szeméből a könnyek kiapadhatatlanul pörögtek, egész teste egy síró forrássá változott, mintha az egész keresztyén világnak angyla lett volna.

- Nekünk egy dolgunk van, édes szívem, a pogány szemét bekötni, száját megtartóztatni és hatalmát magunk ellen nem ingerelni. Tudom istenemet, hogy amit tettem, jól tettem, és ha Lippát kezükbe adhatom, akkor hosszú és nehéz esztendőben oly bizodalmat nyerek náluk, hogy minden munkát nyugodtan végezhetek.

- Lippa - sikoltott Zsuzsanna. - Hát még ez is, még ez is hátra van... Még mit nem vállal magára, hogy az egész világnak utálatát megkapja.

- Asszony, nem tudod mit beszélsz... Körös-körül feltámadt az ellenség... Jön Homonnay a lengyel sereggel - a lengyelek azon a kis győzelmen, amit a Dnyeszternél kaptak a véletlen szerencsétől, úgy akarják magukat delektálni, hogy ezt a Homonnayt reánk szabadítják. A császári generálisok, a szatmári, kállai bitangok alig várják, hogy vele összeérjenek, és meg sem akarnak állani Kolozsvárig, Fejérvárig és Szebenig... Most még csak az hiányzik, hogy a

török is hazugságban leljen, s az én nagy ellenségeim, a Nagyvezér Mehemed basa, aki most vesztetre esküdött, és a budai Aly basa, aki régi ellenségem, azt mondhassák a portán, hogy: Bethlen Gábor éppen olyan hitetlen eb, mint a többi, megígérte, s íme Lippát nem adta meg.

- Keresztyén földet adsz hát neki. Hiszen ha a pogány keresztyén várban egyszer megimádkozik, soha többet azt nem engedi vissza.

- Hiszen éppen ez a baj... Lippa már a töröké volt! és még Báthory Zsigmond foglalta vissza tőlük!... Ezért követelik tizenhárom esztendeje, s ezért kell megígérni azóta minden fejedelemnek, akit megkoronáznak, hogy vissza fogja adni.

Zsuzsanna megtorpant. Ezt nem tudta.

A fejedelem tovább ütötte a vasat, míg felesége felocsúdna meglepetéséből.

- És mi az a Lippa... A Marosnak túlsó partján van. Egy rothadott sárfészek, ami kétnapi ostromot ki nem bír... Bizony, ha a török nem volna oly együgyű, már régen egy szandsákbasa által elvehetné volna...

- Akkor el is vette volna... De Lippának erősnek kell lennie, hiába biztatja kegyelmed magát, mert ha ilyen gyenge lenne, nem alkudozna felőle a török tizenhárom esztendőn keresztül...

Így folyt közöttük a reménytelen harc, pihenés nélkül és fáradhatatlanul, míg csak a virradás meg nem jött.

- Már legyen vége - mondta a fejedelem zúgó fejjel. - Ha módom volna Lippa megtartására, minden marhámnak harmadát odaadnám annak, aki ettől megszabadít, de nekem annak tartásában se módom, se halasztásom nincs, mert ha lelkemet kiokádnám a török előtt, akkor se hinné el, hogy nem az én praktikám. Úgy szidalmaznak és teli torokkal kiabálják, hogy árulók vagyunk mindnyájan, méltók, hogy a tűzzel emésszenek meg.

Komorán folytatta:

- Énnekem most is az a gondom, hogy a hajdúkat Homonnay mellől eltérítsem... Én Homonnaynak elébe akarok ballagni Ungvár felé, de addig nekem minden dolgomat tisztába kell tennem... Én addig itt sehol meg nem nyughatok... Szebent vissza akarom adni a szászoknak, mert kétfelől ellenséggel nem bírok. Hogy kint az egész keresztyénség együtt ellenem felkeljen, s addig idebent a házam is égjen, azt nem viselhetem el... Téged Váradba akarlak vinni s ott leszel, míg Lippát átadom és Homonnayt kitakarítom...

Ettől Zsuzsanna teljesen megnémult.

Már látnia kellett, hogy valóban itt a legnagyobb kockán forog minden. Mintha a vihar szele felkapta volna a magasba - egyszerre még meg is csillapodott... Ha Váradba viszik őt, ott talán egy kicsit Kata mellett ő is visszanyeri a lelke békességét.

- Óh, de soká jön a halál - mondta, s fehér arccal omlott el az ágyára.

Úgy feküdt ott, mint egy halott, míg az ura kiment a szobából, és bundában, útra készen jött vissza.

- Én mostan elmegyek - szólt, s megcsókolta Zsuzsannát. - Megyek a hadak után.

Zsuzsanna visszacsókolta. Aztán újra s újra. A csókoknak vége nem akart szakadni.

- Mikor jössz?

- Két hét az egész.

- Rettenetes.

- Ha tudok, hamarabb itthon leszek.
- Gáborom. Siess.
- Sietek.
- Repülj.
- Repülök.
- Gondolj néha rám.
- Mindig.

Szorosan összeölelkezve állottak a lépcső magaslatán, az egész folyosó s lépcsőház tele volt udvariakkal s emberekkel, de az asszony még soha ily nehezen nem vált el az urától.

- Hisz addig te vagy itt az én képemben édes szívem fejedelemasszonyom: Zsuzsanna Principessa...

Az asszony fájóan mosolyodott.

- Nekem csak te kellesz.

A fejedelem úgy érezte, most nem fogja bírni lehárítani magáról az asszonyt, vajon mi van vele, mért ez a kétségbeesetten görcsös búcsúzkodás. A feje szédülni kezdett, valóban azért is megy voltaképpen, hogy egy kis levegőhöz jusson, szabadságra van szüksége, s minden szónál attól fél, hogy nem bírja tovább, nem bírja a keménységet s kegyetlenséget, és itt marad. S jaj ha itt marad, meg kell fulladnia. Mintha a lélegzetét venné el tőle a csókoknak ez a szívós és kétségbeesett áradata.

Ebben a percben Péchy kancellár sietve jön vissza fel a lépcsőn:

- Nagyságos fejedelem - szól -, nevezetes nagy újdonságunk vagy. Nagyságos asszonyom, most már Isten a békességet örökre megadá.

- Mi történt, Péchy uram?

- E percben, hogy itt állunk, megjött a hajdúk követe s mondja, hogy a hadakat teljességgel le kellett szállítani, mert a törökségtől megijedt németek leparancsolták Homonnayt. A hajdúk el vannak keseredve.

A fejedelem komolyan s merően nézett maga elé, aztán derülten a felesége szemébe:

- No látja, édesem, eggyem. Az Úristen őszentfelsége békét ad.

- Meddig? - sóhajtotta alig hallhatóan a fejedelemasszony.

- Édesem, míg engem életben hágy, addig itt meglesz a békesség... Azért kell nekem mennem s dolgoznom ez ország életin. Mert ha Isten velünk, kicsoda ellenünk? De Isten azt hagyá, hogy mindenki tegye maga dolgát, s a békesség minden percét munkára kell fordítani, hogy ha eljönnek a nemszeretem napok, legyen mihez nyúlni.

- Legalább egy napot! - suttogta mosolyogva, pironkodva a fejedelemasszony.

- Hogy szívem?

- Legalább annyi ajándokot adjon nagyságod nekem, hogy egy napot, csak egy napocskát...

- Hiszen minden napom a tiéd.

- Hm.

- Sem éjjelem, sem nappalom nincs nálad nélkül, sem étem, sem italom, sem álmom, sem ébrenlétem, sem érzésem, se gondolatom nálad nélkül nincsen.

Az asszony csüggedten, de megértve s szerelmesen hunyta le a szemét. Jaj, most úgy érezte, mintha elvesztené, mintha valami eddig egészen ismeretlen veszedelembé eresztené az urát...

- Istvánom, maradj, s légy mindenben asszonynénéd segítsége.

- Hugám, hugám - mondta István ijedten helyesbítve, s erre kis nevetés lett.

Ez feloldotta a hangulatot, s a fejedelem gyorsan még egyszer megcsókolta a feleségét s elment.

A lépcső közepéről visszafordult, az asszony ott állott, s lehajolva nézett utána, a kapuból még egyszer felnézett: érezte, hogy az asszony visszavárja még egy csókra, de megrázta magát, s meleg mosollyal, nevető arccal, intéssel elment.

Mikor kint az utcán, a téren, lóra szállt, felnézett az ablakba, abban a percben nyitotta az asszony az ablaktábláját, s ő felintett.

A fejedelemasszony szívszakadva nézett utána, ahogy elment, eltűnt a lovasokkal, folytonos vissza-visszanézésekkel s kézintegetésekkel.

Még soká nézett utána, amint megüresedett az utca; jaj, csak előbb eszébe jutott volna, felmenni a bástyákra s onnan még messze lehetett volna ellátni, míg megy a csapat a zöldellő mezőn. Ez a gondolat oly fájdalmasan hatott rá, hogy keserves zokogásban tört ki.

Aztán felállott, kiegyenesedett, s szédülten és sápadtan, mint egy élőhalott, ment körül a néma lakásban, ahol nincs senkije, mert nincs. S mert senkije sincs sem égen, sem földön, egyedül van: ahogy elszakadt az ő egy emberétől, magános maradt, mint egy élőhalott.

[VIII]

Ha látta volna, hogy az embere mily fellélegezve s vidáman ül nyeregben, s mily őszinte s nyílt szemekkel néz körül a vidéken, s milyen szabad, szabad, mint egy boldog s kirepült madár!... csak a szíve körül szorul s zsibong valami érzés, hogy gyógyíthatatlan és szerencsétlen élet az, amelyiket otthagyt, s amelytől elvált, s amelyen nem lehet segíteni.

De hiába, ez jó volt s jólesett, nyeregben ülni és ügetve haladni az úton, s elmaradtak a szebeni falak, s a város és az országút tele volt néppel s mindenfelé tisztelő csodálattal néznek rá, emberek s némberek, gyermekek, parasztok, s még úgy érezte, az útmenti fák s a hajló dombok és a boldog tavaszi fényben fürdő mezőségek is.

Mert boldog volt, mert úgy érezte, hogy az Isten különös kegyelme sugárzik felé, s úgy érezte, hogy ez az egész ország végre a boldog béke biztonságos ölébe került, s gazdagnak érezte a szívét, erősnek a karjait s okosnak a fejét, s arra gondolt, hogy talán megadja neki az Isten, hogy békére és egészséges végre jusson, vágyait s repülő terveit megcsinálhassa. Senkit sem tudott, akitől meg kellene retirálni, aki előtt kisebbnek kellene magát éreznie.

Egyszerre felmosolyodott. Mily különös, sose gondolta volna, de miért is nem maradhatott volna még egy óráig a feleségénél? Azért, mert Ágotán ma van találkozása Báthory Annával.

S erről felesége semmit sem tud.

Nem merte tudomására hozni. Mert sem a töröktől, sem a némettől, sem e világnak minden hatalmasságától úgy nem tart, mint ama Báthory Annától, akinek menyasszonyi kincseivel szabadította meg az országot.

Most minden ellenséggel le akar számolni. Miért oly fontos neki, hogy legelőször Báthory Annával kössön békességet? Sürgősebb, mint a szászokkal. Homonnayval nem tud megbarcolni, míg ez rendben nincs. Lippát nem bírja a töröknek megadni, míg az Anna dolgát ki nem egyenlítette.

Az a vakmerő cselekedet, hogy feltörette a Báthory-ládákat, ország pecsétjét s hitet s becsületet félretéve a nagyobb parancs, az ország élete miatt, ez alávetette egy rossz hírű nőt személynek. S nem tudja, hogy fogja ma elintézni, hogy fogja a Báthory lányt kielégíteni... Birtokot ad neki... leköti az ország jóvedelmeit kamatra, s amit lehet... legegyszerűbb volna szóba se hozni: ha bátyja a parafernumot soha ki nem adta, ő még kevésbé volt köteles vele...

Nem látta a mellette elmaradó hegyeket s völgyeket, a rügyező fák gyönyörű lármáját, senkivel szót sem tudott váltani, behúzta magát prémes köpenyébe, s összevont szemmel s szemöldökkel gondolkodott.

Eszébe jutott a hosszú úton egész élete. Minden perc, amikor találkozott a Báthoryakkal, mikor legelőször látta meg Annát. Igen fiatal s igen vékony, égő szemű tündérlány volt, akire ő ránézni sem mert. Ő már vőlegényember volt... Úgy hessentette el magától az emléket, mint egy varázslást, egyszer azt mondta a feleségének: „Nem tanácsolom, hogy ilyen személyt meghívjon házába”, az asszony, szegény, boldog volt, erkölcsi fölháborodásnak vélte a szót, pedig ő úgy gondolta, hogy: nem bírna ellentállni.

Sohasem volt vele együtt, mert rettegve s rémülettel menekült s védte magát. Az egyetlen nő volt ez, aki reá hatással volt... Egy időben a fejedelemasszony, ama Palotsay Anna zavarta; de az más volt. Fehér bőre s méltóságos lelke, finom érzései hatottak rá... Abból lehetett volna is

valami... Összebb húzta magán a köpönyeget, Zsuzsannára gondolt - tudta, hogy felesége soha más férfit meg nem nézett: de Báthory Gábor megbomlasztotta az éjjeli álmait... Ott volt valami kis zavar, tűz és álom... S ő nem bánta: mert ő is szerelemmel gondolt a remek fiúra: a szárnyas Pegazust érezte szavaiban s lelkében. Ettől talán még feleségét sem sajnálta volna...

Megdermedt. Nem. Azt nem. Azért megölte volna a tulajdon kezével...

De ez csak olyan elfutó gondolat volt, mindjárt visszavillant az Anna képe...

Mikor legelőször látta az ecsedi várban, mint egy hattyú, vércsöppel ajakán villant fel előtte... Oly légies, oly vékony sugár volt, oly fehér arcú, s rozsdabarna haja, valami különös kiválasztott szüzi volt... A hangja úgy hatott rá, mint valami túlvilági muzsika, különös hangja a csudálatos csilingelő ezüst kacagása... Az egész teste s minden vére zsebong még ma az emlékére is... És mily utálatosságokat hallott róla mindjárt legelső nap, hogy testvérbátyjának szeretője...

Nem hitte el, de tudomásul vette s behunyta a szemét, és nem akarta többet látni, és nem is látta.

Nagy gondok s nagy dolgok forrtak benne akkor. Az ország, a fejedelmválasztás. Bocskai után ő hozta be a Báthoryak magvát, s remegett, hogy nem fog sikerülni. Nem lehetett tovább folytatni, még nehezebb kalandokba belemenni...

S ki volt ő: egy senki, egy lovász, egy kurta ember ezeknek a szemében: hogy lehetett volna neki annyira kicsinynek s alacsonynak lenni, hogy kitegye magát a kinevetésnek... S mi értelme is lett volna... Fiatal felesége lett, boldog házassága, piciny gyerekei... Egy erős és viruló és növekvő élet... Milyen semmiség s milyen játék lett volna ez, kitenni magát a veszélynek, akár igen, akár nem. Tönkremenés s halál lett volna abból... Nem volt ott más mit tenni, mint elmenekülni még a levegőből is, ahol szemmel nézhettek volna egymásra... Ah, csak ő nézett volna a nőre, mi volt ő annak a szemében... Akinek a Csákyak, a Bánffyok, a nagy családok voltak játékból, fölkapott s elvetett szeretői... Mindig megszállt, hogy ő egy fröcsökre nem volna elég mindenestül ennek a fényes dámának... Nem, nem akarta kockáztatni magát s életét és jövőjét egy ringyó szeszélye miatt, akinek semmi nem számít, sem élet, sem becsület, sem kincsek...

Ezt is azért. Azért vette el s törte fel s szórta két marokkal, hogy minél hamarább túl legyen rajta. Nem szabad, hogy kincsei legyenek e nyomorult boszorkánynak, s ország hite s ereje alatt. Legyen szegény és legyen koldus és legyen utolsó... hogy az ő hatalma alatt legyen.

De most, hogy a találkozás minden dobbanással s minden közeledő dombbal hamarabb lesz, most a vére egyre jobban égni s főni kezdett. Nem lehetne elhalasztani?... Nem volt vele köteles; ő maga akarta a találkozást... Szembe akart szállni a végzettel...

Igen, most ő a fejedelem.

Átlépett a Báthoryak sokszázados hatalmán. Minden porban fekszik előtte, a lába alatt. Mintha mérföldlépő csizmákban járna, úgy haladt előre ropogva s dobogva, s legázolta a világot, amely oly magasan volt felette, mikor kezdte az életet, mint az égboltozaton a csillagok.

Szkender basa temérdek ezredével állott itt e földön, itt vette hírül, hogy Báthory Gábor megszökött Szebenből... Egy szál lóval menekült Meggyes felé, s bujdosott Bethlen Gábor elől. S a kolozsvári mezőn meg volt rakva a föld fegyveressel, törökkel, tatárral. Hát ne pattanjon meg a mente, ha az ember visszaemlékszik. Nem, nem a nép választotta: a világhatalmak ereje állította ide, ahol van... Mi az a választás?... Ravaszkodás, komédia, hízelkedés, szolgáltság... Őt a maga ereje állította a fejedelmi trónra s megmutatta ezeknek a Báthoryoknak

s Csákyaknak s Kendyeknek s Kornisoknak s mind az egész magyar arisztokráciának, hogy jött és odaütött s győzött: van-e ennél erősebb hatalom?... mindenki a legelső tavaszon tisztába jöhetett vele, ki ő... Nos, odaát ti magyariak, hol van a hetykeségetek, hol van a lármátok?... Mi az?... A császár Bécsben nem fogadja a követeket?

Csak óvatosság s csak vigyázás. Mert megvan az a baja, hogy minduntalan el-elbízza magát, de jó az, ha itt-ott bakot lő, mert akkor mindjárt magára eszmél, s összehúzza magán a mentét.

Ebben is igaza van a feleségének, aki minduntalan azt veti: Bethlen-vér...

Most úgy összegubbaszkodik lelke s úgy összehúzódik, nemcsak mélyrancú homloka s szeme s orra s bajusz alatt, vastag szája, de egész maga mintha valami roppant veszély s felelősség alatt volna. Mert van is. Mert a maga szakállára indult erre az útra, leszámolni a Báthory lánnyal. Sem országot, sem az asszonyt nem értesítette róla, s jaj, ki tudja nem azért van-e minden, mert a vére viszi.

Csüggedten ejtette le a fejét, a mögötte menő urak azon beszélgettek, hogy milyen nagy dolog fejedelemlennek lenni, mennyi gondja lehet ennek a fejedelemlennek, egész úton csak egy szót sem beszél, mind csak eszi magát.

- Hm - mondta Kékedy Zsigmond -, a mi kobakunkba egész életünkbe nem bír egy gondolat megteremni, de ennek a nagy Gáborunknak úgy tele van, mint e teleköpű méhvel.

Ebédnél jól evett, lassan morzsolta a hideg sültet, amit felesége rakatott a málhába, s harapta hozzá a jó almát, mert ezt szerette. Milyen kevés gyümölcsfa maradt Erdélyben - mondta -, ültessetek szilvásokat s almásokat mindenfelé a hegyek alatt. De nem ám úgy, ahogy Erdélyben szokás, hogy egyik fát a másik hátára, istenért, van elég földünk, hála istennek. Legyen az egymástól oly távoldal, hogy ha a fák megnőnek, akkor a baglyuk s koronájuk jól kiteljesedhessék. S nem ám mindenféle ficfa almákat, hanem ültessétek a pónyikot s a jófajúakat. Meglássátok, mennyi haszna lesz abból az országnak. El lehet az almát vinni nagy messze földre, a Maroson lábbón le lehet vinni az Alföldre, s ott megveszik jó áron. Itt meg ingyen terem az ingyen földön. Ahol úgy sincs semmi.

A fiatalabbak abbahagyták a hancúrozást, a fejedelemlennek komoly arca megindította őket s egyszerre csak tanácskozni s tervezni kezdtek, hogy hogy lehetne gyümölcsöst csinálni. Mindenkinek volt birtoka elég, de nem tudták, hogy s mi módon lehet fiatal fákra szert tenni.

- Majd én szólok Péchy uramnak - mondta a fejedelemlennek -, s a mi kertünkben csemetéket fogunk neveltetni, az öreg fogarasi oláhunk jól ért ehhez. Akkor aztán mindenki ingyen is kaphat, vagy tanácsot vagy kalácsot, csak a fát neveljétek s gyarapítsátok, kedvesem.

Alkonyodni kezdett, mikor Szent-Ágotára beértek.

Egyenesen mentek fel a várba.

A fejedelemlennek nagyon hallgatag s zavart volt, nem tudta, hogy mit tegyen s mit míveljen, csak ment. Ej, ebellette, morgott rá önmagára, csak nem fogsz egy bestye nőszemély miatt...

Mikor a lovakról leszállottak, egy szolgálóember jött eléjük, csak a fejedelemlennek már nyeregben, s nézte a magas fát s a szál faragott követ, amelyen a pallos volt s a hóhérfejvevő: a főúri hatalom jelvénye. Ott volt a kerek magas oszlopon a két nagy vaskarika, amihez láncolni szokták a jobbágyokat, s ott volt betéve, de be nem zárva a nagy tömör kapu, amely oly félelmesen intett. Jobbra a várfal emelkedett, s a dombon egy óriási nagy, soktörzsű s terebélyes fa állott, valami rettentő agg iharfa.

- Nézze nagyságod - mondta a deákja -, ezt a fát még Átilla idejében ültették.

A fejedelem megnézte a fát. Elnyúló, görcsös görbe törzse mintha elébe hajlott volna. A Csákyak ősi hatalmára s családjuk régi erejére irányította a figyelmet.

De akkor megrázta magát, s azt mondta:

- Anyámról Attila vér van bennünk, hahogy az ősök hatták.

A fiatalember borzadva nézett a fekete nagy emberre, s mély tisztelettel vonult visszább: megérezte valóban a hunnus vért, az átilai hatalmat rajta...

Most a várnagy sietett elő a vaskapun, s már nyitotta is kérdés nélkül maga a kaput. Mikor az nehéz rozsdás sarkán csikorgott s megnyílt, a fejedelem előre léptetve egyedül haladt át a kapuív alatt. Egy pillantást vetett a rettentő pillérekre, amelyek helyén tartották, támasztották a falakat.

Az udvar igen kicsiny volt, s négyszegű, fekete volt minden, de a falak be voltak futtatva borostyánnal, s az mint valami megfeketült pókháló mászott-mászott körül köre. A borostyán levele is fekete az alkonyattól, de szép volt az egész, mint egy kibélelt madárkalitka.

Fent az ablakban már világosság volt.

Odabent már égtek a gyertyák. A fejedelem leszállt a nyeregből, s az udvariak átvették a lovát, amit úgy meghajtott ma a gazdája. A fejedelem megsimogatta a ló nyakát, belenézett a szemébe, mintha csak tanácsot kért volna tőle, akkor kissé elmosolyodott:

- Ugye nem? - mondta neki - persze hogy nem.

Ezzel fordult s fellépett a garádics széles alsó fokára.

A várnagy futott előtte, s felvezette egy kisebb terembe; jó meleg volt.

Jólesett a meleg. Odaállott a kandalló elé, s szétvetett mentével nekiszegült a tűz sugarainak, s engedte, hogy ömöljön rá a hősugár.

Most egy előkelő arcú nő jött, középidejű teremtés, a ház vénasszonya, avagy hopmesterné, s alázatos instanciával kérte, mit kíván a nagyságos fejedelem.

- Asszonyoddal akarok lennem - mondta egyszerűen.

- Italbélit, avagy ételt, avagy mást.

Csak megrázta a fejét. Nem akar itt maradni. Ez a ceremónia elkedvetlenítette. Ha meg merészelik éreztetni vele... Elmegy s... Bolondság is volt, hogy ő maga jött... Oda kellett volna rendelni kihallgatásra a nőt Szebenbe...

Úgy érezte, s beleszédült, hogy ez valóban egy oktalan lépés volt tőle... Kiszolgáltatta magát egy fajtalan nőnek... Mit akar ez vele...

Jött vissza a vénasszony, s mézédeseen könyörgött, hogy jöjjön vele a fejedelem.

Ő habozott, még egy kis ideig csak állott...

Aztán elindult.

Utánament a vénasszonynak.

Ez a vár nagyon kicsi volt s nagyon furcsán s zezugosan építve. Keskeny s szűk folyosón mentek át, aztán szobán le s szobán fel, itt is lépcső s ott is.

Egyszer csak beléptek egy tágas nagy terembe, ahol nagyobb világosság volt, számos gyertya égett, s néhány nőszemély állott fel az ő betoppanására.

Körülnézett, hol már az asszony?

Szó nélkül állott, s egyszerre csak a nyitott ajtón belép egészen ártatlan s mit sem tudó arccal Báthory Anna.

Meglátja őt, akkor felgyúl az arca, elbámul, nagyra nyílik a szeme, s valami csudálatos tündéri hangon felsikít. De milyen sikoltás volt az! Az örömnak, a boldogságnak, a váratlan felgyulladásnak mily csudálatos hangja!

- Jaj istenem! - kiáltott újra - istenem, istenem! Jaj én édes istenem...

S a szavak elkezdtek csipogni s csiripelni, s a magas, karcsú, édes szép nő megrázkódik, mint a nyárf a szellőben ezüst levelekkel, aranyfürtökkel, s elborítja a férfit vékonyan és súlytalan s őrzítően édes boldog kacagással.

- Hát akkor jó, akkor jó, akkor nagyon jó... - mondja-mondogatja, s belerohan, belekarol a fejedelembe, s most már egy arasznyiról néz és bámul rá, és csodálja és imádja és csaknem elnyeli nagy kék szemeivel.

S a fejedelem csak áll, meghökkenve s szinte megdermedve, de boldogan. Mi ez. Miért örült meg ennyire?... Hát igazán?... csakugyan?... lehetséges volna?...

De Báthory Anna már cipeli. Belekarolt, belemarkolt s karját ölelve viszi, viszi magával, s ő megy s hol? valami grádicson fel, fel, sötétes, a nő elől, alig férnek el, jaj, alig bírja, hogy meg ne szorítsa. De nem, nem szabad, nem lehet: valami visszatartja, hogy el ne árulja magát; úgy érzi, kiszolgáltatná önmagát. Nem ért valamit s fél valamitől.

- Most itt üljön le, egy perc s rögtön...

S odaadással s szemérmesen és szerényen néz a férfira s eltűnik az ajtón.

A fejedelem áll, vár, körülnéz. Valami kis helyiség, a falon száz kiskendő, egy nagy karosszék, szemben az ajtóval. Nem érti az egészet, olyan, mint egy álom... Az ablak keskeny lőrés, amelyen nem jó be a fény, de látni, hogy odakint még vörös az ég, s az alkony csillog.

Belesüpped a karszékbe, mert nem bír állani, oly izgalom van a lábaiban, combjaiban, karjaiban, a szívében.

S nézi az ajtót, mely mögött van a nő... Íme itt van...

Hát minden itt van?...

Hát egyszerre csak minden megvan?...

Lehet ennél nagyobb álom ebben az életben?...

Mintha a szél eláll, minden fűszál fölegyenesedik, s a nagy fák, amiket kicsavart tövéből, megszaggatott, sietnek újra nőni s élni... Úgy van?... Elállott a szél, s az egész ország egy pillanat alatt megnyugszik s talpra áll, s talán már nem is emlékeznek emberek arra, ami volt... Bajt jó elfelejteni...

Most megnyílt az ajtó, s ott állott másik ruhában Báthory Anna.

Nem lett volna képes megnézni, milyen volt a ruhája, csak nézte a zöld és fehér színeket, a puhaságot és lengeséget, a ragyogó arcát s a rácsillogó szemeit.

- Jöjjön be Bethlenem - szólt a nő.

A fejedelem felállott s nehézkesen, öregesen lépett be, s kényelmetlen volt neki, hogy nevén szólították.

Ott bent valami tizenkét gyertya égett, nagy fény és világosság volt a piciny fehér szobában.

A nő nem tudott szólani, ő is oly elfogódott volt. Helyet mutatott a vendégnek, s az állt, s nem volt benne a biztosság, hogy most mit fog csinálni.

De lassan leült, szinte a székbe.

Báthory Anna is leült szemben vele. Leült s soká hallgatott, a szemei lángolva néztek, ahogy összepillantottak, el-elmosolyodott, akkor s igen halkán s igen nemesen s igen szívből annyit mondott:

- Nagy fejedelem...

S erre a fejedelem szemébe könny lobbant. Óhatatlan édes könny.

Mindenre el volt készülve, de erre nem.

Ez a szó valahogy úgy szíven érintette, hogy össze kellett csukni a száját, egymásra vágni vastag állkapcsait, s megmerevíteni kemény vonásait, hogy el ne törjön s le ne omoljon... Jaj, soha még ennyire meg nem volt lágyulva talán, mióta él...

Nem bírt nézte a nőre, könnyein át, visszazuhant önmagába, s szempilláit lezárta, keményen összecsuksa, könnyeit akarta visszafojtani, de nem lehetett, megeredt az, megindult az, s ömleni kezdett, némán szivárogni... patakzani... szakadni...

Aztán lekönyökölt s maga elé nézett a földre.

- Szégyen ez? - mondta magában. - Szégyen az, hogy egy nő előtt, egy idegen nő előtt, egy rossz nevű, rossz hírű... egy magas magasságban született s élt s tündöklő nő előtt ennyire elvesztettem erőmet, s ennyire gyerekké esett a nagy buta fejem?

Soha nem lehetett.

Soha nekem sírnom nem lehetett. S nem is sírtam.

S valóban kereste emlékei közt a percet, amikor könny volt a szemében. De csak az édesanyja kötényére emlékezett... soha azóta... Mert mindig borotvaélen s kardhegyen volt minden. Soha megpihenése és megkönnyebbülése nem volt: nem, mindig össze kellett szednie magát, s mindig szembe nézni a sorssal és az emberekkel, az ellenséggel s a barátokkal, a szerelmessel is: mindig harcra készen állani, s mindig a rettentő veszedelmet kiparírozni...

Most hirtelen újra felvillant benne az ösztönszerű védekezés. Felkapta a fejét, s megrázta üstökét, s szembe meredt a nővel.

Ez ki? Ez mit akar? Ez mit fon?

De csak egy pillanatig tartott, hogy gyűlölettel és villogva s támadva s gyilokkal nézett reá. Annak a tiszta kék szemében semmi ellenségest, semmi összehúzódozó, számító, támadó, kereső fényt nem talált, csak valami határtalan egyszerűséget és odaadást, és úgy érezte, hogy kitárja magát előtte, a lelke legfenekéig, s azt mondja: várlak, vártalak, jó, hogy itt vagy... Nézd, itt vagyok, nincs semmim, nincs senkim, nem vagyok semmi és senki; kellek? a tied vagyok; vegyél el és taposs el és tegyél a földre s lépj rám, vagy lobogtass ki az ablakon, mint egy zászlót... itt vannak bennem a Báthoryak minden maradék vércsöppjei, a tied, Bethlen Gábor...

S a fejedelem elszégyellte magát, hogy ő tárgyalni s az elrabolt, a felhasznált, a kigórt kincseket okosan megtárgyalni jött... A fejedelem most úgy érezte, hogy ma először kerül szembe, valóban a szemébe, egy ős ártatlan tündelevénynek... Ennek?... ennek nem kellenek kincsek, pénzek: ennek jár, hogy mindene legyen... Ez nem harcol a maga igazáért, a jogáért: ezért mindenkinek kell harcolnia, hogy megkapja azt, ami őt megilleti...

- Hogy teremhet egy ilyen szépség - mondta halkán, elfogódva -, hogy teremhet egy ilyen jószág... mint te...

Összeapta a kezét, lágyan s gyöngéden, s soha nem érzett magában annyi jószágot és annyi puhaságot és annyi szerelmet, mint e pillanatban.

Mintha fel lett volna oldva, ahogy a gyöngy feloldódik a bor tűzében, úgy vált légiessé, éterivé az egész lénye, s úgy érezte, lefoszlott róla minden földi és minden salak, s immár ő is úgy képes szállani a csillagok felé, mint ez a nő, aki nem e földi világból való, hanem valahonnan az egekben... vagy a poklokból...

Báthory Anna csak nézett, nézett rá, ámuló nagy szemekkel, s oly kicsinek, oly édes kis semminek érezte magát a roppantságos szenvedélyek s szenvedések leomló lavínája láttán, mint egy pihe, egy elszálló felhőpamacs...

- Nagy fejedelem... - suttogta újra - nagy fejedelem - mondta boldog s üdvözült mosollyal.

S a fejedelem kiegyenesedett.

- Köszönöm - mondta lassú dörmögéssel -, eddig egy boldogtalan, egy boldogtalan ember... voltam... de ha Isten... ha te...

S kitört: - Óh, tudnék én, fogok én tudni boldog is lenni! Mert szeretem az embereket, s szeretem az életet! Mert egészséges vagyok, és munkaerő van bennem, és meg tudom ölelni azt, aki engem szeret, és el tudom vetni az ártó és a rontó érzést...

Felállott és kiegyenesedett.

Izzó szemmel nézett a nőre. Kinyújtotta a kezét s megfogta annak fehér, fehér karját. Nagy, barna ujjai átmarkolták s beleharaptak annak húsába.

- Akarod? - kérdezte halk morajjal.

S Báthory Anna meglibbent, megcsuklott: soha nem találkozott ekkora férfiúval.

S odaomlott annak a vállára.

És a fejedelem, most már megnyugodva s egyszerűen, boldogan szólt:

- Igen. Ez hiányzott. Az Istennek ez a különös kegyelme. Ezt még nem éreztem... Most már tudom, hogy mit jelent az, ha Isten velünk, kicsoda ellenünk... Most már nincsen, bizonyára senki sincsen...

- Te gyermeket fogsz adni nekünk.

És forró lázzal, mereven nézett a Báthory Anna szemébe.

Harmadik könyv

[I]

A férfi ott ült a metszett karosszékekben.

Ujjai simogatták a groteszk, vigyori fejet, amit a szék könyöklőjének orrára faragott a német. Jól ki volt faragva, simán gyantározva, s olyan vidámság volt a pofájában, hogy a fejedelem maga is mosolyogva nézett rá.

Körös-körül pokrócok és párnák voltak a lába előtt. Ezek is oly kedvesen tarkán csíkozottak voltak, jólesett a szemnek legelészni rajtuk, mint a tavaszi rét virágain.

- Ezt te mívelted? - kérdezte derűsen.

Báthory Anna felnevetett, s nem szólt.

- Kaptam - mondta aztán.

A nap, mintha valami történt volna tegnap óta, ragyogóan sütött be az ablakon. Sugarai a szép nőre csillogtak. Sima és átlátszó üvegtányérok voltak az ablak ólomkarikáiban, s azokon a napsugár olyan szűzen járt be, mintha otthon volna.

- Kaptad?

- Na igen.

Nevettek s a fejedelem körülnézett.

- Ezt mind kaptad?

- Mind.

S a fogaival megharapta a szája szélét. Vékony finom ajkai elhúzva s keskeny arca hamisan nézett. Azt lehetett volna hinni, hogy tréfál, s nem kapta, hanem ő maga válogatta, de hol?

A szoba nagyon különös volt. A falak nem voltak fehérek, mint mindenütt az egész világon, hanem oly sárgára meszelve, mint a boglárka szirma. A sárga réten a fehér napsugár úgy játszadozott, mint a tömpe orrú kis eb, amely selyemszőrű füleit legyezte s fel-felvakkantott vékony, kicsi hangján a boldogságtól.

Milyen más valami ez a hely, mint amilyenekben eddig ő életében lakott. Nem oly komor s színtelen, mint a többi házak Erdélyben. Még a szekrények is valami más formák voltak, velencei tarka virágokkal berakottak, s a párkányukon valami furesa kis edények.

- Mutajszda, mi az ott.

Anna felnevetett, s levett egy cserepet a szekrényről.

A fejedelem a kezébe vette s nézegette.

- Takaros.

Kék fala volt s benne piros és sárga virágocskafélék.

- Sose láttam ilyet.

- Ugye édes?

- Ki mívelte?

- Kaptam.

A fejedelem csak nézte-nézte a cserepet. Aztán sorra leszedette valamennyit, s mind megemelgette, forgatta, irgette, s nem tudott betelni vélek.

- De honnan hozták ezt mindent?

Anna csak vonogatta a vállát, talán nem is tudta, vagy nem kérdezte.

- Régi időkben tudtak ilyet nálunk is csinálni, de ormódatlan módra. Pedig okos. Használatos. Eltörik ugyan, nem úgy, mint az ón s az ezüst, de ha törik, könnyen lehet újat csinálni... Csak sár kell hozzá. Itt van Alvincen a régi cserépcsínálók földje, ott lehetne akár egész országnak való edényt fabrikálni.

- Tetszik-e?

- Mondom, hogy tetszik, éppen azt beszélem. Csak azt mondd meg, hogy bent münálunknál, vagy kint idegenbelieknél csinálták-e.

- Aztot kegyelmednek nem szabad tudni.

- Mit?

- Azt.

S hangosan kacagtak.

- Miért?

- Mert hitbéli.

- Hogyhogy, hogy gondolod?

De Anna nem felelt. Csak a nevetése csilingelt.

A fejedelemnek eszébe villant, hogy nemrégén valamelyik tanácsúr beszélt valamit, valamely szektáról, amelyet ki kell vágni a nemzet testéből, mint a mérges gombát... Ezek valamerről, igen messziről jöttek, német földről, vallásuk miatt való bujdosásban. Talán csak nem azok, olyan fazekas emberfélék.

- Ha tudnám, kik mívelték, fejedelmi hatalommal rászabadítanám őket, hogy szabadon csinálhassák munkáikat. Tudnak-e ezek edényt is, amiből pecsenyét lehet enni?

- De ám.

- Aha, akkor már nem kell szólanod, majd nem felejtem el, megkutattatom őket.

Anna arca elijedt.

- Ne bántsд szegénykéket, olyan jó emberkék.

- Dehogysis bántom. Örvendek nekik. Az ilyen vallásemberek a legjobbak, mert azok közt nem szokott lenni sem irigység, sem patvarkodás, csak szorgalom és egészség.

- De igazán?

- Igazán, igazán - mondta mosolyogva s komolyan a fejedelem. - Kegyelembe veszem őket, ha ilyeneket tudnak. Mert ugye, ezüstünk kevés vagyon, s az is mind kell a szászoknak, hogy kincseket fabrikáljanak, mert a kincsek kellenek, mert avval mentjük az országot. Isztambulban a bégek, a vezírek mind halnak értek, s akármikor el lehet velük rendezni legnagyobb bajokat is. Ónunk is kevés van, s a népeknek olcsó edény kell. Most csak úgy tudnak lakomát csinálni, hogy a kösségek maguk szereznek egy-egy tányér-archívumot, s azt pénzért adják, ha lakodalom van, vagy valami nagy örömnép. De ha ezek az agyagosok tudnak jó cserepeket s szépeket formálni, s ki tudják jól égetni, azt osztán a szegényebb ember is megveszi tőlük,

boron, liszten, búzán, gyümölcsön: ők is jól járnak, meg a mesterek is élhetnek... Hát megmondod-e már őket?

- A kegyelmed fejedelmi szavára.

- Fejedelmi szavam.

Anna nevetett s parolázott vele.

- Gábris küldte nekem.

- Mit, a cserepeket?

- Váradban, mikor utolsó napja volt, ezek nála instáltak, szegények, szegénynél... Menjetek hűgomhoz, ő majd faveál, mondta nekik, s én lappongatom azóta őket...

Bethlen meg volt rendülve. Fogta, tartogatta a kezét és nagyon megnőtt előtte Anna jelentősége. Semmi úgy nem válhatott dicsőségére valakinek, mint ha Báthory Gábor megbízott benne. Gábor máig hőrosa volt. Mintha Jézus Krisztus illette Tamás sebeit - olyan döbbenetes és szent előtte az emlék. Tartotta az Anna kezét, és idő kellett, míg ráésmélt magára, a helyzetre, és egy kicsit elfelejtette az agyagosokat, s csak a keskeny, fehér kezét szorongatta.

Ha hozzáért ehhez a kézhez, ehhez a nőhöz, bár a ruhája súrolta, már tűz és égés volt benne. A szeme meghomályosodott, s most mindjárt elkapta a tűz s odavonta az ölébe. Az asszony kicsit viaskodott, de nem igen erősen, s engedte, hogy a férfi a térdére ültesse, akkor hirtelen két kezével beleömlött a fejedelem magas homlokán a hajba, belefúrva ujjait, s kissé így tartotta ezt a fejet, aztán hirtelen megcsókolta a homlokát, s abban a pillanatban felugrott s elment.

Csak messziről nevetett vissza.

A Bethlen szemei nedvesek voltak, s nem kapkodott utána, már övé.

Meg is borzongott s beljebb húzódott a nagy székben.

- Nem akar, igazán nem, párnát alája? Oly kemény az a deszka.

Bethlen mosolygott.

- A nyereg még keményebb - szólt kicsit hetykén, kicsit játékosan. - De sokat ültem a nyeregben életemben - mondta aztán, s lekönyökölt a szék támlájára, s maga elé nézett. - De sokat vert eső, hó, mikor a lovon kellett ülni... S fog kellenem még. Még csak ezután jönnek az igazándiak...

Szeme ott volt a földön a párnacsúcsokon.

- S ezeket is kaptad-é?

- Az ám.

- Szépeket kapsz... Nézd e. Ez mind olyas, amit minden asszony tud, ha akar... Meg kell őket tanítani reája... Mennyi asszony hever az országban, kiváltképp a hosszú teleken át, s mit sem tesznek, csak pletykát és pletykát. Közben járhatna a nyelvük mellett az ujjuk, s milyen szép holmikak lehetne nekik tenni... Kendert s lent termesszenek s dolgozzanak... Mihint hazamegyek, megparancsolom, hogy minden főispán kendert vessen ki rájuk... Majd megládd, néhány év múltán ilyenekkel lesz tele minden udvarház.

Most a vénasszony jött be alázatosan. Ez az asszony nem tetszett a fejedelemnek. Előkelő volt és sunyi. Ilyeneket nem szívelt maga körül.

- Szabad-é früstököt hozni? - kérdezte a vénasszony, leereszkedően, mint a gyermekeket a dajka.

- Jaj, Benignám, meghalunk éhhel - mondta Anna, s nagyot nevetett.

A vénasszony elhúzódott.

- Ha az ember meggondolja, nem is tudom, mire jó az asszonynép a háznál - mondta a fejedelem. - Sem nem tanulnak, sem nem tudnak. Ha az ember velek leül, csak a csere-csara... Még a főurak leányai is oly tudatlanok, hogy nem lehet velek miről szólni, csak emberekről, s témondákról. Azért az asszonyi állatnak is kell egy kicsit tudni erről-arról, Istenről, a vallás-beliokről, a historikumokról, mert hogy lehet okos szót váltani, ha mint bornyú az új kapura, úgy hallják még csak Mátyás király nevét is... Sok tanítóra van szükség ebben az országban, hogy még az leánykáknak is jusson, mikor a fiak is oly míveletlenek, mint a hegyi mackók. Azok se tudnak mást, csak amit a ló mellett s az eke mellett tanulhatnak... De nem baj, majd hozatok nekik professzorokat, akik neveljék a tanítókat, s így lassan mívelődik a nép.

Hozták a reggeli ételeket.

Bethlen csodálkozva nézte, hogy két leány valami könnyű asztalt hozott be, s letette előttük, fel sem kellett állnia, hogy a nehéz tölgyasztal mellé menjen, ahogy mindenütt szokás. Annának kis párnázott karatlan széket tettek túlfelől, s hozzáfogtak az evéshez ott, ahol voltak. Mert az a szokás, hogy evéshez egy szobából a másikba kell vándorolni, s itt ebben a kedves szobácskában íme ez is megvolt.

Tetszett ez is neki.

- Ezt is kaptad-é?

- Kaptam.

- Nem is tudod, mit akarok kérdezni.

Anna nevetett, de a szeme okos volt.

- Azt akarom mondani, hogy azt is kaptad-e, hogy ide helybe hozatod bé a reggeli táplálékot.

- Bécsben s másutt kint Lengyelben s mindenütt a főemberek így eszik a kisebb ételeket.

- Látod, ezt akartam kérdeni. Mert, ugye, milyen szép itt s az ebédházakban most még setét van, mert oda nem süt a nap. Hát nem jobb-e így? Meg kell regulázni a szokásokat ebben az országban, mert itt így élünk, ahogy eleink éltek, s azon semmiben változtatni nem akarnak az emberek. Azt mondják, így szokták gyerekecske korukban az öreg szüléknél, s minden úgy van-e jól, ahogy az öreg szülék tudták?... Ej, mi ez, méz-e?

- Méz a.

- De gyönyörűséges... Még a méz is szebb nálad, mint egyebütt. Mert nem tudnak vele bánni, s mindjárt megkásásodik, s nincs embernek gusztusa rá. Úgy szokták nagy kondérban adni, ahogy tegnap vettek belőle, s megkeseredik s megsavanyodik, ha belefal az ember, s úgy marad. De bezzeg, ha ilyen kicsiny edényben ilyen szép lépest és ilyen tiszta csorgatott mézet lát az ember szeme, az más. De hogy is csinálod, hogy ily késő tavaszon még lépesmézed, s ily tiszta, folyós csorgású van.

Anna nevetett.

- Kegyelmed mindent észrevesz, nagyságos uram.

S áthajolt az asztalon s megsimogatta a Bethlen homlokát. Bethlen nevetett, s a szemében mintha könny párázott volna. Nem is tudott kicsi ideig szólani, mert úgy érezte, hangját elfojtja valami megindultság.

- Még több, még sokkal több méhet kell tartani, mert a méz, az a legjobb portéka. Hordókban lehet gyűjteni, s ha jól vigyáznak rá, hosszú ideig eláll s lehet szállítani szekéren bármerre a világon... Mihint hazamegyek, főispánjaimnak megparancsolom, hogy a méz cameriás privilégium lesz, s nekik be kell szolgáltatni ki-ki maga megyéjéből valamely kvantumot. Egész Európát el tudnók látni mézzel, ha annyi méhet tartanánk, amennyit ezeken a virágos hegyoldalakon el lehet burjánztatni. Meg a sonkoly. Az is nagy és becses dolog ám. Azt nagyon megfizetik a debreceniek s a cipcerek, akik mézeskaláccsal s gyertyamártással foglalkoznak. Majd németeket hozok, újabbakat, akik ilyen mai munkákkal tudnak bajoskodni.

- Milyen szép, hogy kegyelmed mindig csak az országára gondol - szólt Anna, és a saját csészéjét tette elé fordítva, fülével visszára, s az övét elvette.

- Szénégetőnek tőkén a szeme - mosolygott a fejedelem. - Nagyon el vagyunk maradva. Nálunk nem gondolnak az emberek egyébre, csak amitől nem tudnak szabadulni. Pedig mily könnyű, ha el van foglalva minden ember s asszony, s maga dolgától nem ér rá másokéval annyit bíbelődni. Látod, csak ebből a kettőből, a kenderből meg a méhecske gondjából gazdagságra lehet vinni az országot. Mert az embereknek nem az a haszon, hogy kardot köszörüljenek s egymás vérit ontsák, hanem az, ha a ház körül minden aranyra változik. A kardos ember csak arra gondol, hogy minek dolgozzak én, mikor annyian vannak más fajtájúak, akik éjt s napot egyé tesznek, hogy valamit teremtsenek, majd én elveszem a kardommal... Mint a hajdúk... István fejedelem most tíz esztendeje megtelepítette őket Debrecen környékén, s azok még ma sem akarnak egyebet, csak felkészülni, jó szerszámosan, s nekivágni a nagy világnak, s ahol mit látnak, elhajtják a mások barmait, tulkait, s összeszedik a pokrócokat, subákat, ruhaféléket, s rakják szekerekre, s viszik haza. Otthon a feleségük, családjuk csak annak él, hogy majd csak lesz egy kis háború, s mennek az emberek, hoznak, ami kell. Az a jó férj, aki nem hever otthon, hanem megy rabolni. Azt mondja, hogy: láttam én egy jó köntöst itt meg itt, nem volt időm elhozni, de most majd elmegyek érte. A köntös magában kevés, hát hozzá összeszed mindent, amit meg tud fogni s viszi haza: no, feleségem, hoztam egy kis holmit.

A szépasszony hangosan nevetett. Bethlen maga is nevetett.

- No, majd elrontom a kedvüket, csak egy kis időm legyen. Már most is nagyon sírnak miattam, mert kicsit véget vetettem a reménysegeiknek. Úgy volt, kedves - mondta, s közben azt kérdezte -, hogy van pácolva ez a sonka?

Anna nevetett. Fogalma sem volt róla, mert soha életében a konyhában nem volt.

- Majd behívom a szakácsné asszonyt - mondta nevetve.

Bethlen is nevetett, de keményen:

- Honnan ismered Homonnay Gyurkót?

- Volt Ecseden - szólt egyszerűen, s mosolygott ártatlanul. - Volt az ágyamban - gondolta hozzá -, s igen meg voltam elégedve vele.

Anna rögtön tudta, hogy Gyurkót kérdi, Homonnayt. Úgy nézett a fejedelemre, mint a szűz, aki semmiképpen el nem árulná, hogy tudja miért volt két bogár egyszerre a virágon, amit szakasztott.

- Persze.

Várta, hogy Anna valamit mondjon róla, hogy milyen volt, mire emlékezik, mi a véleménye. Önkéntelenül időt adott neki, hogy szólhasson, mert a felesége azóta már bőségesen beszélne, s mindent elmondana Gyurkó felől, amit tud. De Anna nem tett semmit, csak várakozva és okos szemekkel nézett rá, s ezzel a nézéssel kiszedte belőle az ő saját mondanivalóit. Szinte lelkes biztatást érzett, s szólt:

- Lásd, te kedves, ez az, hogy aki a főúrisághoz hozzászokott, az nem gondol másra, csak hogy lehetne még több dísz s nagyobb hatalmat szerezni. Ez a szegény együgyű emberke fejébe vette, hogy fejedelem lesz Erdély felett... Mért akar fejedelem lenni? csak azért, mert ő Homonnay Drugeth. Azt számítja, hogy méltóságát evvel öregbítheti... Egyszer sem gondol az országra, hogy annak szüksége van-e rá, s hogy ő annak valamit tudna-e cselekedni... Úgy tekinti, mint egy birtokot, amivel magát gazdagíthatja... De lásd, nem ez a fejedelemség. Annak, aki országnak feje kíván lenni, annak egész életét, éjt s napot munkában kell tölteni, és ha valakit nem a lélek hajt, annak a legiszonyúbb fáradtság és gond a fejedelemség. Vagy úgy tesz, mint a te szegény bátyád, Gábor tette, aki, megvallom előtted, édes angyal, a legnagyobb lumen volt, kit valaha látnom adatott... Én úgy gondolok rá, mint egy isteni küldöttre, aki fiatalsága miatt nem jutott, ahová akart, és a szenvedélyei miatt... Én itt neked megvallom - s az Anna finom hosszú ujjait kezébe vette és morzsolgatta -, hogy arra gondolok, hogy evvel a szegény országgal mit kelljen csinálni, mindig arra erőttetem fejem, hogy öneki egy-egy szavát elmémbe visszahozzam, s ilyenkor könny ömlik a szememből, s míg örülök, ha megylem a vezérlő szót és gondolatot az ő elejtett ígéből, egyszermind szánom és sajnálom a szegényt, hogy ott fekszik kinyújtóztatva a Báthory-templomban, és temetetlenül... már hét hónap óta...

Másik kezével megtörülte nagy lelkes barna szemeit s erőttette magát egy kis mosolyra, hogy ne találja ki Anna az igazságot, hogy Károlyi Zsuzsanna az egyetlen oka, hogy temetését el nem intézheti... Zsuzsanna nem s nem akar hallani efelől. Inkább meghal, de nem engedi. „Míg én élek, az ebet sírba kegyelmed nem teszi, vagy elébb engem...” Ezt nem akarja kivallani, ez oly mértéktelen súlyos seb az életén, de ebben az egyben egy szót s egy pillanatnyi türelmet feleségétől el nem érhetett... Talán Isten még megváltoztatja az asszony szívét, s eljő az idő, hogy a testet eltakaríthatja...

- Mit is mondtam, Homonnay, igen... Félek még sok baj lesz belőle, mert a bécsi udvarnak semmi más nem kell, csak a zavar, mindig a zavarosban kívánnak halászni... Mindegy nekik, hogy országok vesznek s pusztulnak, annál könnyebb a magyarokkal elbánni, ha gyengülnek... De én most egy-két lépéssel elibek vágtam... Hadat szerzettek a hajdúságon, mire rájuk bocsátottam Simonit, s dufla zsoldot ígértem neki... A hajdúnak csak az kell, s Homonnay uram egyelőre a nagy füst után belefűlt egy kis bűdösségbe... A háború megakadott, s képzelem, a hajdúsági asszonyok milyen méregbe vannak: mi lesz a kövér disznókkal s a fejős tehennel, borjakkal, akiket az emberük hozott volna, ha kiindulhatnak a hadra...

Olyan furcsának tűnt fel, hogy mind a ketten elkezdtek nevetni.

- Jó ez a mézes - mondta a fejedelem, s beleharapott egy csipetnyi mézpogácsába, de már nem kérdezte meg a receptet, mely szerint készült.

Anna csak nézett nagy, kék szemeivel, nézett a fejedelemre, s az hátra vetvén magát, elhallgatott.

- Meséljen még kegyelmed, nagyságos uram.

- Mit meséljek? - mondta Bethlen mosolyogva. - Ládd-e, én csak éppen ennyit akarok, mindenkinek elrontani az örömét.

- Igen - mondta Anna.

- Igen, igen - mondta a fejedelem. - Az ilyen örömöket alaposan el fogom rontani, még az Isten segít benne. Azt az örömet, hogy egyik nép a másikra rágyűjön. Úgy vélem, más idők jönnek, mint eleddig voltak... Mert úgy akarom megőrizni ezt a kis országot, mint a pacsirtafészket a kaszás elől. Hadd nevelje kicsiny magzatait a madár a fészek alján... A magzat, ez az egy, ami ér... A ma semmi, a holnap igen... Csak a jövődőért kell cselekedni.

- Hát ezt a ruhácskát hol vötted?

Anna kiegyenesedett. Vékony selyemruha volt rajta. Olyan reggeli, könnyű kis ruha. Bethlennek eszébe villant, hogy este, mikor ő megjött, oly hirtelen két ruhát is váltott.

- Kaptad? - kérdezte apás mosollyal.

- Kaptam.

- S kitől?

- Kitől?...

Kicsit várt, mintha keresné, mit hazudjon, akkor azt mondta:

- Uramtól.

Bethlen mosolygott.

- Attól is szoktál?

Anna minden szép, keskeny, hosszú fogát megvillogtatta, s szokott kétértelmű mosolyával mondta:

- Az ám.

- Nahát, tőlem is kapsz majd valamit.

Anna felvillant, mintha fellobogott volna rajta a fény.

- S mit?

- Majd meglátod.

- De igazán?

Bethlennek eszébe volt miért jött: a Báthory-ládák miatt.

Azért jött, hogy valamilyen praktikával írást írasson alá vele, hogy a lepecsételt ládákat átalvete. Hogy az országon semmi keresete, követelése. Úgy gondolta, ez egy írástudatlan vagy gondolatlan fehérszemély, aláírja, maga se tudja, mit...

- Vagyon-e itt a házban valami ténta s lúdtoll s papirosféle?

- Óh bizony - mondta Anna -, szolgálhatok nagyságodnak?

Anna felállott, s odasietett egy kicsiny szekrényhez, amelynek amint egy gombját megnyomintá, kinyílt, s levált annak az első fedele, s amint megnyitotta, sokfiókos kis szekrény látszott. Annak egy szélesebb fiókját kihúzta, s abból kivett egy mappát.

Azt kiemelte s megmutatta.

- Akarja nagyságod?

Bethlen átvette a mappát, s megnézte. Disznóbőrből volt, s szíja is volt. Nagyon megcsodálta. Igen szépívű alkotás volt.

- Lám - mondta -, eztet fel lehetne ám a nyeregbe is kötni.

- Vigye el nagyságod.
- Hogy gondolod? Meg kell őrizni, hiszen ezt is kaptad.

Anna nevetett.

- Kaptam.
- S mit fizettél érte?

Anna kacéran nézett vissza.

- S kegyelmed fizetést vár a ruháért.
- Ruháért?
- Azt ígért, nem?
- Nem.
- Hát mit?
- Mit, Anna?... Tudod-e mit?... Örök nyugalmat.

- Hogy gondolja, csak nem akar sírba tenni?
- Sírba?

- Papok azt mondják, ott vagyon örök nyugalom.
- Az igaz - s nevetett.

Anna is nevetett. Nagyon édes volt a nevetése, mert hangok csicseregtek a nevetésében, ahogy a gerle turbékol.

Ha ezt a nevetést hallotta, mindig a vére kezdett tőle zsiborogni.

- Nem azt fogsz te tőlem kapni, Anna, hanem donációt.
- Óh.

- Azt bizony. Majd megkeressük, mely s milyen birtokaid vannak, s mindazokban megerősítést fogsz kapni, kicsi lánykám. Mert most nehéz idők jönnek, s a perceptorok elrontják örömét mindenkinek. Keresd elő minden írásodat, amit bátyádtól kaptál adományul, s majd én rávezetem a codicillust, hogy ebben s ebben senki semmi bántódást ne tégyen.

Anna megkerülte az asztalt, s odaült a szék karfájára, s ráborult a férfi vállára. Aztán kissé lecsúszott az ölébe, s engedte, hogy a szakállas nagy fej beletemetkezzék a ruhájába.

Bethlen szédülést érzett, ölelte a karcsú nőt.

Kissé így maradtak.

Akkor megérezte, hogy nem tud vele mit csinálni. Felesége arca villant fel behunyt szemei előtt, a halvány szelíd arc, a szigorú s nagy erkölcsű nő arca, s eltolta a személyt.

- Most írnom kell - mondta fulladtan. - Instrukciókat kell írnom a portai követ számára, hogy mit mondjon s mit cselekedjék.

Anna felállott, s megrázogatta magát, megigazította haját, s ahogy felemelte ruháját, annak bő ujjja szélesen hullott le vállairól, s a férfi belelátott a hóna alá, s csodálkozva nézte, milyen dús és buja. Felesége vértelen teste s boholy nélkülsége volt eszében, s az egész vár és egész Erdély s egész világ forgott vele.

Anna csengetett kis ezüst csengővel, akkor bejött a vénasszony, s kivitte az asztalkát a reggeli maradékával.

Bethlen felállott s megropogtatta csontjait.

- Talán a másik szobában - mondta Anna, s Bethlen benézett a nyitott ajtón. Odabent terjedelmes nagy asztal volt. Sima gyantáros, azaz politúros, s mellette nagy székek, mind velencei módra.

Belépett.

Ez egy különös fehér szoba volt. Ablakai a régi vár hegyes csúcsú nyílása, s az ólomkarikákban itt homályos volt az üveg. Ehhez már jobban szokva volt, mert hasonlított a kevés világosság az ő ismert s megszokott kancelláriájának levegőjéhez.

- Ez jó lesz - mondotta, s kihúzott egy széket az asztal mellől.

Mindjárt letelepedett. Az asszony elébe rakta a nagy árkus papírokat, s ő belemártotta a kalamust a téntatartóba, s átengedte magát a különös helyzetnek, hogy itt van, és itt ír, mint maga otthonában, ország dolgát intézi. Illatok áradoztak körülötte, és távoli szobákból muzsikát hallott. Lehetséges így is élni? Lehunyta szemét, még egyszer teleitta a tüdejét boldogsággal, akkor megrázta magát, s hozzáfogott írni:

Két egész óráig csak írt s csak írt. Hat levelet írt meg. Rendeleteket.

Mikor készen volt a portai követ levelével, s ebben a levélben benne volt az is, hogy a követ nézzen körül Konstantinápolyban, s ha oly miveseket talál, akik agyagból edényt tudnak csinálni, azokat jó szóval s ígérekkel bírja rá, hogy jöjjenek el s indítsanak itt műhelyt. Minden privilegiumot megígérjen nekik, s hogy a fejedelem személy szerint való ügyelése alatt fognak állani, senki munkájukban semmi adóval vagy teherrel nem fogja őket sújtani. Ha olyanokat talál, kik a sonkoly munkával bírnak, azokat is lehozza. S ha olyan szekérgyártókat lel, akik új módon küllős szekereket tudnak csinálni, mint az erdélyiek, azt is hozza bé. Aztán parancsot írt a dobokai főispánnak, hogy a szászokat rendelje be s hagyja meg, hogy méheket szerezzenek, s a tavaszon már mindenki annyira szaporítsa a méheseket, hogy a jövő esztendőre abból is elégséges legyen. Péchy kancellárnak is írt, hogy ha kendermagot hall valahol, azt mind lefoglaltassa a fejedelem birtokai javára, mert fő-fő parancs, hogy minden földet, ami arra alkalmas, kenderrel vessenek be. A váradi főkapitánynak, Rhédeynek is írt, hogy az öreg bástyát, amit szóval megmondott volt neki, nyomban kezdje rakatni.

Akkor új árkust vett elő, s akkor megállott kezében a toll.

Erre a papírra azt akarta írni, hogy Báthory Annának minden birtokára s minden donációjára, amit bátyjától, a fejedelemtől kapott, új és erős szabadságot ad, hogy abban senkitől semmilyen bántódása ne legyen, ama sok hűségért, amellyel ő az ország javára volt.

De a toll nem akart leszállani a papírosra.

Szinte makacskodott, mint a ló, ha érzi vesztét, nem akar fővel rohanni a veszedelembé, hanem megáll a zajló ár partján s visszacurukkol.

Vajon adjon-e ki kezéből ilyen írást. Nem elég-e hogy ő maga jelen lesz, mikor erre kerül a sor... S aztán nem lesz-e ebből új s nagyobb veszedelem, mint amilyet most csak elgondolhat is.

Nem, mégsem lehet s szabad ilyen írást csak úgy kiadni kezéből. Károlyi Zsuzsanna is nagyon a világon.

Nagyot, mélyet sóhajtott, egész szívéből. Miért is rendelte azt az Isten úgy, hogy egyik asszonynak csak a szent penitenciát adta örökségül s a másiknak a ragyogó és észveszejtő szépséget.

Végre fogta a tollat, s belevágta orrát az asztalba, s kettétörte.

Akkor felállott.

- Nincs több írás.

S már nagyon rosszul érezte magát ebben a bünbarlangban. El innen, el, de minél hamarább. Hálát adott, hogy eddig, bár egy fedél alatt volt is vele egy éjszakán, semmi baj nem történt. Meg nem fogta, s meg nem érintette. Pedig be lehetett volna!

Kiment a másik szobába.

Anna ott volt. Vajon mit csinál ez alatt a hosszú idő alatt, gondolta magában, ahogy belépett.

Anna ott ült a nagy széken, amely most tele volt a párnákkal, amiket ő leszórt belőle. Ott ült a széken, lába előtt a párnán a kis eb, s fogta két kezével annak a támítóján a faragott fejeket, s kinézett az ablakon, amelyen besütött még mindig a nap. S az arcában valami messzenéző és fájdalmas volt.

Ez így el tud ülni órákig egy helyben?

- Isten áldjon, Anna - mondta neki, s kezét nyújtotta.

Anna úgy állott fel, s oly rémülettel nézett rá, hogy neki szíve facsarodott...

- El akar?...

Bethlen elmosolyodott.

- Köszönöm neked, Anna, ezt a szép kis időt. Nem is tudom, mikor volt nekem ily nyugodalmam s csöndességem.

De az asszony csak habozott s nézett. Nem tudta, mit mondjon, valami komolyat szeretett volna, de mert semmit se mondhatott, arra játszott ki, mintha megindultsággal küzdene.

Nincs pénze - villant fel Bethlenben a gondolat, s mosolygott. - Ennek az asszonynak az a baja, hogy nincs pénze.

Felülről s gúnyosan nézett rá, de úgy tett ő is, mintha neki is a belső meghatottsága tenné oly lassúvá s meleggé a tekintetét.

- Isten áldjon, Kösanna, Kösanna, Kösanna...

Felemelte a kezét, s megcirógatta most ő az asszony arcát, ahogy az néhányszor ma az övét.

Anna úgy állott, mint aki apjától búcsúzik s itt marad most már a nagy idegenben. Érezni lehetett rajta, hogy valami reménytelenség és boldogtalanság marad itt, ha ő elmegy. Hidegek lesznek a szobák, s hiába virít a tavasz.

Ha-ha - mondta magában Bethlen -, hagynék csak itt egy hólyog aranyat, mindjárt másmilyen volnál, Kösanna. Akkor újra tudnál turbékolni...

Anna könnyörögve és alázatosan nézett rá:

- S elmegy.

- Elmegyek, de itt maradok... Anna... Köszönöm neked ezt a szép emlékezőt, amit magammal viszek...

Evvel leült szemben a másik székben. Úgy omlott le, mint a bánat férfia.

- Még soha ily nehezen sehonnan el nem mentem.

Anna előreborult, s a térdére tette a fejét. Bethlen lassan simogatta haját és szép fejét... Szédült... a nőből szikrázott az idegen szépség... Még soha a szépséggel nem találkozott csak itt, csak evvel.

Ez a hallgatag szép, aki nem pöröl, nem ellenkezik, nem szól: bizonyára nagyon megismerte már az életet, és nem tiltakozik és nem utasítja el, amit az ég neki ad...

Mélyet s nagyot sóhajtott:

- Elmegyek, Anna, mert el kell mennem... Nehéz életem vagyok...

Érezte, hogy ujjai alatt megvonaglik a szép nő szép nyaka s válla, mintha sírás hajtaná...

- Ha te tudnád, milyen nehéz... hogy milyen magános állat vagyok. Ezer és egy emberrel kell harcolnom... Az ezernek csak parancsolni s az egytől csak félni...

Mély komorúság volt benne. Érezte, hogy nem bír a szívével. Oly hatalom feküdt a szívében, hogy azt hitte, rögtön összeroppan odabé, ha ki nem ad s ki nem önt valamit magából...

- Az asszony... beteg...

A nő még csak meg sem moccant, mintha megfagyott volna, s kővé vált.

- Nem a teste... nemcsak a teste, mert az is... a lelke beteg... kínzó nagy betegség vagyok benne, és nekem abba meg kell halnom...

Hallgatott. Soká.

- Anna, kedvesem, kis leányom... én nem panaszkodom... megverne az Isten... Zsuzsanna az Istennek különös és egyetlen lángoló okossága. De... meghalok abban a levegőben... Istennek minden arkangyalai kevés ahhoz ma, amit nekem el kelljen viselni... Már nem s nem bírom...

Anna most megmozdult, és felkúszott az ölébe, és a szájára tapasztotta ajkát, s soká úgy maradt, és Bethlen szívta a mézet...

Akkor ölébe vonta, s a fülébe susogta panaszát...

- Hideg... és beteg... de oly ész van benne, hogy én amellet senki vagyok és semmi... Keresztüllát a levegőn, és a legkisebb gondolatomban olvas... Nem lehet előle menekülni, fekete szemei itt égnek, s ha szememet behunom, akkor még jobban látom szegényt... szegény, mást nem mondhatok rá, csak azt, hogy szegény... S nem tudom mi baja... Honnan van ez az elégedetlenség benne... semmi neki örömet nem hoz, semmi az ő szűzmáriás megtöretett fájdalmát nem csillapítja... Mártírnak kellett volna lennie, s mártír valóban... mártír, de nem asszony és szeret, de nem nyújt megbékítő és megvigasztaló szerelmet... mintha jégcsap lenne ágyában és én egy halottat ölelek...

Anna megdermedve hallgatta a férfi vallomását... Oh jól ismerte ezt, a panasztevő férfit... Hányszor hallotta... minden férfi, aki hozzá közeledik, egy másik asszonyra önti ki panaszait...

Bethlen lehunyta szemét, s mintha maga előtt szégyellené, s mégiscsak öntötte, csak beszélté bánatát, mintha nem is ez a nő volna az, aki lelkét kavargatja, ez csak alkalom, hogy végre s először életében mindent kisuhogjon magából, ami csak fáj.

Egy egész óráig beszélt, s Anna egy egész óráig nem szólott egy szót sem, evvel a hallgatással még végtelenebbre nyitotta a keserűség zsilipjét...

- Rettenetes - mondta végre, s a férfi ráfigyelt, most meg fogja hallani az igazságot.

De a nő nem mondott semmi másat, csak azt ismételte, hogy:

- Rettenetes, rettenetes...

A férfi várt. Várta, hogy a nőből kifakadjanak hasonló bajok és keserűségek, hiszen ő is átment számtalan szomorú állapoton, minden biztonnyal, s gyöngéden szóra biztatta:

- Beszél, beszélj, te mindennél édesebb...

De Anna csak megingatta fejét:

- Megfagytam - mondta. - Nincs mit mondanom.

S nem is szólott semmit. Szavak helyett a vonásai beszéltek, az arca és az egész teste. Csudálatosan beszédes volt egész lénye, csak szavakat nem adott... Ahelyett csókolni kezdte a férfit, apró csókokkal és szelíd forrósággal, s a férfi ebben vele ment...

Mikor a mámból felocsúdott, hirtelen vad és idegen érzések rohanták meg.

Ő most itt feltárta magát egy nőnek... egy idegen nőnek... kiszolgáltatta azokat a leföltetebb titkait, amelyeket még csak érinteni sem mert volna eddig önmaga előtt sem... s most úgy elborította a legiszonyúbb panaszokkal ezt az idegent, mint az árvíz, nem nézi, mi az, bokor, szikla vagy épület, ami útjába áll, tajtékkal lepi be.

S valahogy meghidegedett a szíve vele szemben, s arra gondolt, azért nem beszél ez, mert nincs mit mondania, mert minden, amit mondhatna, szégyen és gyalázat... Mint valami kijózanodás a részegség után, ökredezve tódult fel benne a töméntelen rossz emlék és hír és pletyka, amit csak efelől hallott... Hogy ez a szépség szerelmeknek országútja... s rögn nagyon rosszul érezte magát itt, mintha csalétekkel csalták volna be a csapdába... El innen, el, minél hamarabb a bünök barlangjából... Soha a felesége mellett az érzékeknek ezt a csömörlését nem érezte, mindig felszelidülve, meggyógyulva és megjobbulva távozott az asszony párnáiról... s most ebben a kacki díszben szégyent, undorodást és bűn poklát érezte... Hamar felállott. Gyorsan rendbe szedte magát, kardját felkötötte s szólt:

- No, Kös Anna, hát én elmék.

Kös Anna, Kösanna, Kösanna, az volt Ecsedben valamikor régen a futosó szilaj rótt lány, aki ott futkosott a réten a fiúkkal, s minden legényke, bár igaz volt, bár nem, azzal kezdte dicsekvésit, hogy a boglyák alatt, a nyírjeseiben, a nádas szigeten övé lett Kösanna.

A rettenetes nagy lélek és omlás után rettenetes, még rettenetesebb undor és partszakadás történt benne.

- Tudsz-e írni, Kösanna?... Jöszte kedves lányom, írd ide neved...

Átvezette a másik szobába s elébe tett egy tiszta árkus papírt s körmével megmutatta, hova írja nevét a papiros alján.

Anna mintha megérezte volna, hogy milyen változás történt a férfin, méltósággal és nyugodt komolysággal nézett rá.

- Mi ez?

A férfi egyet fordult lelkében. A nő szeme belemetszett. Oly fölényes és határozott volt, hogy egészen megerősítette magát. Egyszerre megszűnt előtte a „Küsanna” és az a fölényes lenéző hang, hogy „tud-e írni”. Vétkesnek érezte magát a gondolataiért, s csaknem elpirult, hogy megsértette ezt a nagyúri nőt.

- Donáció törvényét a kancellária fogja kiállítani - mondta. - Kérem nagyságodat, írja le nevét, s bízsa magát rám.

Báthory Anna hallgatott. Akkor hevesen azt mondta:

- Ha ez neked öröm, megteszem, uram... Magamért nem... Én nem nyertem soha még hasznot; soha én nem kaptam, bár lehetett volna, s csak egy szavamba kerül... Krakkóban országokat kínáltak s nevetve utasítottam el... s Homonnay György nem oly régen kezemet kérte, s nem is feleltem neki, nevettem rajta...

Ezzel fogta a tollat, látta, törött... Másikat vett a tentás ládából és aláírta a papírt.

Akkor kimondhatatlan gráciával ránevetett Bethlenre:

- Gábor, neked adom.

S átnyújtotta a papírt.

Bethlenben minden gonosz, keserű és alávaló gondolat úgy elmúlt, mint a füst. Soká nézte a nagy szökellő betűkkel írt nevet: „Anna de Ecsed et Bathor.”

Akkor lehajlott a betűkre s megérintette törökösen a homlokával.

- Vigyázzon, még nedves és jegyemet viseli - kacagott fel a nő.

Bethlen keresztbe tette karját, s meghajlott előtte:

- Én már a nagyságod jegyét soha le nem vethetem.

Azzal kitarta karját, és Anna belevetette magát és vidáman és szerelmesen csókolta össze a nagy busa fejet.

A fejedelem szólt:

- Isten megáldjon.

A levélre pillantott, az üres ívre, amit Anna alá karcolt s otthagya az asztalon... Ennek pénz kell... Kavargott benne a szerelem és gyűlölet.

Megfordult és elment.

- De ilyen hirtelenséggel - mondta kedves meghatottsággal Anna.

- Már ez én vagyok - mondta Bethlen. - Ha én megyek: megyek. Ehhez hozzá kell szokni. Küsanna, én ezt így szoktam s fogom eztán is.

- Látom még nagyságodat?

- Az Isten nagy s az élet hosszú - mondta Bethlen, s megsimogatta újra az Anna arcát. - Ma küldök egy lótereh pénzt - mondta.

- Mennyit? - kacagott fel váratlan Anna.

A fejedelem hallgatott s megszorította kezét.

A lépcsőről lekiáltott:

- Hej hó!

A lépcső alatt állott az udvaron embere, aki abban a pillanatban elkurjantotta magát s már vezették is ki a lovakat valahonnan az alsó boltok alól.

Anna csodálkozva nézte, hogy minden készen áll, mintha meg lett volna beszélve az indulás, vagy ennél a fejedelemnél mindenki minden pillanatban útra készen áll?

Idegen szemek előtt hidegebben vették a búcsúzást, csak a kezét szorította meg egyik is a másiknak, aztán a fejedelem lement a lépcsőn, felült lovára s még egy kis intés után eltávoztak a lovasok a vár udvaráról, mintha itt sem lettek volna.

[II]

A nap valóban idekint is kacagva s ragyogóan sütött. A tegnapi mordálykedvű idő elmúlt, s kivirult a tavasz egész örömeivel.

Bethlen magába süppedt, s úgy ült a lovon, mintha nem is tudná, hol van. Domboldalon le s felettük a magas hegy s távolban a havas hegyek. Ő lehajtotta fejét a prémes mentegallérba, s tűnődve és elgondolkozva léptetett.

Valami nevetés volt benne, úgy érezte, mintha kiszabadult volna valahonnan. Igen erősnek és megbízhatónak érezte magát. Tartott valamit a férfierejére. Mintha a Circe barlangjából szabadult volna.

Előrehaladt, s a lovasai utána csoportban vagy egymás után kocogva, ahogy az út engedte.

Szeretett lovagolni. Itt érezte magát egészen bátornak s függetlennek. Sokat ült nyeregben valóban életében, s lovaival olyan testvér volt, mintha egy lett volna velük.

De ahogy lova tovahaladt, valami furcsa nyugalanság kezdett benne felgyűrődni. Mégis nem volt szép és férfias, amit cselekedett.

Nem is tudta, mit.

Egyszerre megállt, s lova is vele, úgyhogy beértek a kísérők s azok is megállottak. Akkor újra csak nekiindult, nem volt kedve szót veszteni senkire.

Hátha téved. Hátha nem is pénzbeli baja volt az asszonynak. Mért gondolt ő erre. Hiszen minden volt bőséggel. Enni- s innivaló s a ház, mint valami bőséges hely... Hátha csak a szíve fájdukt meg Kűsannának...

Már röstellte gondolatát, s azt érezte, hogy avval nagyon megsértette.

- Annál jobb - mondta magában -, ha nem az...

De nem tudott megnyugodni. Mint a hab a csónakot, hánytavetette a gondolat. Minden okossága, nyugodt gondolata azt diktálta, hogy ez egy veszélyes teremtvés, akihez nem szabad hozzászokni, akinek nem szabad odaengednie magát... De milyen szép, milyen magas és karcsú, s nem látszik rajta az éveknek semmi nyoma, ugyanolyan fiatal s elbájoló, mint annak idején, mikor először vetette fel rá a tekintetét... Már akkor is nőbíró volt ő, s ezért nem mert Ecsedben maradni, mert attól tartott, hogy igen elharapóduzik benne a tűz, mint az erdőben a kis parázs, és leég az egész rengeteg.

S ez nem szabad. Ez nem való hozzá. Ez nem való ahhoz az emberhez, akit nem a maga embersége miatt visel, hanem az országért s a másokért. Neki nem lehet. Mindenkinek, csak neki nem. Pedig, Istenem, ha lehetne.

Már ez is, hogy ezt az éjszakát vele egy fedél alatt töltötte, s milyen édes és kellemes éjszaka volt ez. Mit is álmodott az éjjel?

Gondokodott, s nem bírta magába visszaidézni, pedig elalvás előtt is gondolt rá, hogy mi lesz az első álom, amit ennek az asszonynak a hajléka alatt álmodik... Valami igen viharos s kedves álom volt. Valami olyat érzett, hogy repült s mint nagy súlyok húzták s vonták lefelé a terhek, mintha Zsuzsanna szeme kísértet volna a repülést, s emiatt nem mert volna szabadon... Valami ilyenek voltak benne, s lehunyta a szemét, és égett s forrongott.

Ha jól visszagondol, egész életében nem érzett ilyeneket. Talán azokban a régi időkben, mikor Károlyi Zsuzsanna után vágyott a szíve. Azokban a nehéz időkben, mikor a szegénységgel s a reménytelenséggel s egy büszke leány szenvedélyes harcaival volt tele. De a szerelem édes érzésével, amiről Horatius énekel, soha nem találkozott s abban nem is hitt. Azt csak olyan találmánynak gondolta, amivel haszontalan, semmittevő s mótelyes poéták veszítik az emberek hitét. Neki mindig komoly dolgai voltak. Olyanok, amikben megnyugszik az ember szíve, hogy azt érdemes végiggondolni, s azokért érdemes áldozni magát.

Milyen nehéz élete is volt idáig. Csak most, tavaly ősszel, mikor Gábris miatt bujdosnia kellett. Az a sok töredelem s koplalás és vágatás, a napról napra való várakozás, hogy lesz-e valami a török segítségből. Mert minden napja olyan volt, mint a Krisztus napjai a kereszten. Egy roppant égés volt az élete, amelyben benne volt a felesége, a gyermekei s a hazája sorsa. Ez mind egy pókhálószálon függött, s ő a mélységbe zuhan, ha elszakad az a szál. S lám, az Isten megtartotta s megőrizte, s mindent úgy hajtott végre, ahogy ő azt még álmában sem merte volna remélni. Csak azon az utolsó éjszakán, mikor másnapra volt tűzve a fejedelmválasztás Szkender basa védelme alatt: ő tudta, hogy meg fog történni, mert akkor már minden a markában volt, s Báthory kiszorítva... de mi lett volna, ha a fejedelmet meg nem gyilkolják olyan kegyetlenül... mi lett volna, ha vele kellene most küzdenie s küszködnie a harcra és fegyvert viselni avval, akinek bizony több ereje volt a harcra, mint neki. Mert érezte, hogy fájta között különbség van. Ezek a Báthoryak nagyobbak, eszesebbek, emberformán különbül jöttek ki az Isten műhelyéből, mint ő... Szébbek... Milyen szép ez a teremtes, milyen véghetetlenül szép és tökéletes... Hogy annyian voltak kedvesei: ki ne volna kedvese, akit magához enged csak annyira is, hogy engedi, hogy lássa s szépségének erejétől, mint az édes bortól, megrészegebben.

De újra felrázta magát: nem, ez nem az ő számára való.

Áthaladtak a hegyeken, már nem is látszik a kis vár. S vissza sem igen mer nézni, mert szemek veszik körül, s mi lesz, ha valaki belelát, s arra gondol, hogy...

S aztán boszorkány is. Tanult mestersége. Ki tudja, nem csinált-e valami boszorkányozást...

Most eszébe villant, hogy a csészéket megfordította. Csak most jut eszébe, hogy mikor megérintette a csupor tejet, magát adta oda neki a reggelinél... Vagy mást, ki tudja, mit csinált: vannak ilyen tudományok. Törülközőt fordítanak meg, s Imreffynére rábizonyosodott, hogy volt fazeka, amely azt rotyogta, hogy: „Gábor, Gábor!”... S ha akarta, Gábris visszafordult a legnagyobb útból is, és visszament hozzá.

Nagy erőket érzett maga körül, s benne is ott volt az érzés, hogy vissza kellene fordítani lovának zabláját s még egyszer visszamenni s megsimogatni azt az édes arcot s letörölni azokat a ragyogó, édes könnyeket. Letörölni, lecsókolni, s ah, aranyak garmadájával halmozni el, hogy vidám legyen s ragyogó. Mit bánja ő, ha másokkal oly vidám és boldog, hiszen az kell, éljen az Istennek ez a különös szép teremtes állandó ragyogásban s boldogságban, ahogy neki jó.

És a szíve úgy fáj, olyan volt, mintha valami kéz markolta volna, s nem tudott elég nagy lélegzeteket venni, szinte úgy érezte, hogy le kellene szállani a lóról s lefeküdni a zölden virító fűbe és zokogni...

Ah, hiszen ez boldogság. Hiszen ez nem fájó sírás, ez megkönnyebbülés és öröm.

Egy kis patakon kellett átléptetni. A patak partján sárga virágok nyíltak. Az Anna háza jutott eszébe. Az a gyönyörűséges kis hajlék. Sárga falak.

Egyre sűrűbben vette a lélegzeteket, s gyorsan előbbre rúgtatott, hogy az emberei észre ne vegyék, hogy a szeméből megeredtek a könnyek.

Mi ez?

Ő sír. Már ott is érezte ennek a sírásnak az elejét, hogy a nyári zivatar előre küld néhány cseppet, mikorra aztán kitör a vihar.

Sír és boldog, hogy sírni tud, s sokáig peregetek könnyei, s boldog volt, hogy ilyen nagy érzés tud benne támadni. Ilyen emberi érzés, mert ehhez semmi köze az Isten szolgálatának, sem a Haza védelmének s keserű hitének: ez emberi dolog, emberi könnyek, emberi fájások s emberi örömek. Mit akar vele az Isten, hogy ilyeneket csinál. Hiszen minden az Isten kezében van... S Dávid király jutott eszébe, aki egy bűnös asszonyhoz zsoltárokat írt, s ő is úgy érezte, hogy most énekelni tudna. Nagy hangon és erősen és messze zengően, s egyszerre csak el is kezdte az új zsoltárt, a Molnár Antal zsoltárát, amelyet a püspök most tanított, s a katonák megilletődve hallgatták, mikor hatalmasan egyszerre csak énekelni kezdett, hogy:

*Öröködbe Uram, pogányok jöttek,
És szép templomod megfertéztették...
Jeruzsálem falait lerontották,
És ímé nagy kőrakásokra hányták...
Szolgáidnak testek,*

*Akik megölettek,
Adattak a hollóknak,
Húsok te szentidnek,
Ételül vetettek,
Az mezei vadaknak...*

[III]

Milyen ember nélküli ez a vidék. Egész nap megy, megy a lovas, s nem lát sehol emberi arcot, mintha az Isten vadonjában, valahol a nagyvilág elmúlt fenekén járna.

S milyen szép tájak. Egyik domb a másikat váltja, úzi, milyen szép falvakat lehetne rakni itt is, ott is. De mindig ezen járnak a hadak, ha Erdélyt meglepik. Itt vonultak el Básta népei, s kiirtották a falvakat, hogy csak az üszkös helye maradt, s az emberek beljebb vonultak a hegyekbe, hogy ne érje el őket a martalóc. Itt mentek mind Mihály vajda nagyhajú népei, s megették azt is, amit a német még talán hagyott. Itt mentek Forgách Zsiga hadai, itt a Gábris népei, s most nem mernek még mindig kijönni az emberek a szép és gazdag mezőkre.

Hol vegyen embereket erre a gyönyörű ligetes dombokra. A székelyek kevesen vannak, ott is, ahol vannak, s azoknak is mennyi emberét vágják ki. Csak annál a nagy zendülésnél ezrével irtották a székelyt, mikor Gábris bitang fővel a jobbágyokat rászabadította az urakra, s azok visszaadták a kölcsönt. A karóba húzott embereket ő temettette el a cövekekről.

Isten megverte ezt a fajtát, hogy mindig csak egymást eszi és emészt. Még ha az idegent ölné, de mindig csak egymást. Együtt soha nem tud lenni s tartani. Miért van az a roppant gyűlölet a két magyar közt? Egyik mert úr, a másik mert szolga. Hiszen egy nyelven szólnak, s egy Isten vigyáz rájuk. Nagy és szerelmes érzés fakadt benne a népe iránt, s úgy érezte, hogy rá vár, s neki kell megcselekedni, hogy összefogja s összeszerelmesítse itt az embereket, mind aki ebben a kis országban csak él.

Majd arra szoktatni a magyart, hogy együtt tartson. Úgy látszik, az embereknek mindig harc kell. Ha nincs idegen, egymással. Kivált ez a túl bővérű nép. Érnek már a távolban a harcok. Már jöddögélnék a hírek, hogy a bécsi császár még mindig sértegeti követeit. Nem ereszti őket maga elé, s nem ad tisztességes szállást nekik. Ahogy eszébe villan ez, feldühödést érez. Ökle megszorul a kantárszáron, a lovat akaratlan vékonyon nyomintja, s az felágaskodik.

Így fog ez az ország felágaskodni, ha itt az ideje.

Homonnayt ültetni fejében? Majd összefogja ez népet, kiről Básta azt mondta, hogy ezer katonát nem lehet belőle kiszedni. Majd, ha kell, tízezer lesz bennük. Hajdúkkal tizenöt. Törökkel háromezrezer...

Szinte várta, epedte az idöket. Nyugtalan feszültséget érzett, mintha a sors fékje tartaná vissza az ugrástól. S az embertelen pusztá dombokon fel-le s le s fel ügetve, már látta, hogy hadak tengere fog még megmozdulni szavára. De elébb láthatatlan kerítéssel venni körül ez országot, hogy az elbútt népek merjenek kijönni a rónákra, mint faodúkból a méhek.

Megörült, mikor ember ugrott fel egy bokor mögött s futni kezdett.

Végre egy ember, aki itt van.

- Elébe, elébe - kiáltott a lovasainak, s azok rögtön utánaugrattak, előhozták.

Egy szegény oláh volt, aki mezítláb s durva gyapjúruhában, árván, mint valami vad, állott előtte sápadtan s kimeredten, s várta a halált.

- Ne félj - mondta neki. - Ne félj, ember vagy.

De az oláh nem mert felnézni rá, hanem levetette magát a ló lába előtt.

Oláhul szólott hozzá.

- Ki vagy?

- Juon.

- Hol laksz?

Az oláh elmutatott messze.

- Hogy kerülsz ide?

Az nem mert szólani.

- Bátorsággal, szólj csak.

De hiába vallatta, az egy hangot sem mondott.

- Adjatok neki egy darab kenyeret.

Egyik ember a tarsolyába nyúlt, s kivette a csíkos kendőt, s kivett belőle egy darab kenyeret. Fekete volt a kenyér, de az oláh elvette, s roppant mohósággal falni kezdte. Ez napok óta nem evett.

Bethlen leszállott a lóról. Egy letörött fára ült, s nézte az embert, aki evett. Úgy evett, mint a kutya, minden harapás után alattomos és vad s félénk pillantást vetett körül, mintha reszketne, hogy elveszik tőle. Mikor mind megette, várt. Szája még csámcsogott, akkor leborult a földre, közelebb csúszott, s megcsókolta a csizmája orrát. Hogy ő nem rúgta el, ráborult s elkezdett keservesen bőgni.

- Ne sírj - mondta neki. - Senki se bánt. Mondd meg, hogy jöttél ide le?

- Éhes - mondta az oláh. Mind éhes. Asszony éhes, gyerek éhes, eljött, hogy valamit keressen nekik. Mert bizonyára nem tudta nézni az éhenhaló családot.

Tarsolyát megnyitotta ő is s vágkált benne. Kivett egy csomó rézpénzt s a markába tette.

- Ez a tied.

A szegény oláh még jobban sírt. Fekete volt a keze, mint a föld, s mezítelen lábai olyanok voltak, mint valami farkasé. A haja soha ollót nem látott, a háta közepéig lógott a vállán. Csúnya volt, s vad.

- Tudod te, ki a Jézus Krisztus?

Az oláh fejét rázta.

- Nem hallottad, hogy keresztre feszítették?

- No, domnu.

- Papot láttál valaha életedben?

- No, domnu.

- Hát mit láttál?

- Kecskét.

- Van neked?

- Nincs.

- Hová lett?

- Megettük.
- Mit ettetek a télen?
- Fakérget.
- Hány gyereked van?
- Meghaltak.
- Mind?
- A kicsi van.
- Az mit eszik?
- Az anyját.
- Szopik?
- Igen, uram.
- De mit?
- Rágja.

Az emberek nevettek.

Bethlen rájuk nézett.

- Ne nevéssetek. Jól vagytok lakva.

Aztán azt mondta:

- Ez is ember. Ezért is meghalt a Krisztus. És ő nem tudja. Sose hallotta. Népek vannak Erdélyben, akik nem hallották Jézus Krisztust. Mi bűnünk, ha nem tudják. Meg kell nekik is mondani.

Aztán felállott s újra felült a lóra.

- Vegyétek fel, valamelyik, améknek erős lova van.

A vitézek húzódoztak s nevettek.

Bethlen felült a lovára, s előrement.

Mit kellene tenni ezért a szegénységért. Hogy lehetne ezen segíteni, hogy legyen ennivalójuk, s megtudják, hogy a Krisztus értük is megholt. Mikor Segesvárra beértek, gyönyörűen virított ki a dombokon a vár s a város.

A kapu nyitva volt, de mikor a közelébe értek, egyszerre bezárult a nagy, vassal rakott kapu.

Csak hosszú tárgyalás után értették meg, hogy a fejedelem van a kapu előtt. Akkor a város egyik bírása megjelent a kapu fölött a várfalon, s a város statútumaira hivatkozva csak azt engedte meg, hogy a fejedelem két kísérőjével beléphessen a falak közé.

Elfogadta. Hárman bementek a megnyitott nagy kapun.

A város albírása és gazdája állott a kapuban, s mielőtt a fejedelem belépett volna a küszöbön, felemelte két karját, s messze hallatszó hangon így szólott latinul s németül:

- Illustrissime Princeps Transylvaniae... Schüssburg szabad királyi város statútumai, vagyis törvényei, melyek a régi magyar királyoktól és az ország fejedelmektől hozattak s megerősítettek, hogy jó erkölcsökben éljünk a keresztény egyház iránti alázatossággal, hogy továbbá a mi hitünket tiszteletben tartsuk és az egyházi, valamint a világi jognak engedelmeskedjünk minden

vonakodás és tartózkodás nélkül. Azonkívül még felemlítendő, hogy az emberi nem Ádám és Éva bűnbeesése óta lelkében és testében megrontatván, rossz élete által az isteni parancsok megvetésével nem áldást, hanem büntetést érdemelt, mint Sodoma és Gomorrha, mely tüzzel és kénköesővel elpusztított. És ez a mai időkben is a gonoszok, istentelen és szabad erkölcsűek saját kívánságaik és a virtus megvetése által irigységükben és gyermeki elmével szánt gondolataikban s tanácsaikban elpusztultak minden országban, megyében és városban, és továbbá is veszendőben mennének a népek, ha az irgalmas Isten nekik meg nem kegyelmez, és ők napról napra az egyházi és világi hatóság ellen könnyelműen vétkeznek. Hogy azonban a mi Schüssburg, azaz Segesvár nevű szabad királyi városunkban a szabadalmak, privilégiumok, az igazság és szabadság minden ellenmondás nélkül, az egyházi és világi felsőbbség nagy veszedelme nélkül tiszteletben tartassanak, az egész status beleegyezésével és a fejedelmek, nagyságos és tekintetes Bethlen Gábor fejedelem jóváhagyásával a statútumok könyve tizenkilenc punktumokban roboráltatott.

Ezzel meghajtotta magát, s szabad utat engedett a fejedelemnek, aki átléptetett a kapun. Aztán leszállott a lóról, kezét fogott a bíróval, akkor újra felült a lovára, s a bíró, a jegyző s több tanácsúr kíséretében, lassú léptekkel behaladt a városba, amelynek kapuja bezárult mögötte.

Végighaladtak a városon, s a házak ablakában megjelentek a szász asszonyok s leányok, s egy hang nélkül nézték a bevonulást.

Mikor felértek a hegyre a városi ház elé, ott várt rájuk a város tanácsa, elől a főbíró talpig erő fekete talárban s nyakán vastag aranylánccal, s teljes számban állották meg a kapubejáratot.

Itt előlépett a főbíró, s ugyanazt a szöveget, amit az albíró a vár kapujában elmondott, szóról szóra felolvastatta a jegyzővel egy nagy fekete tábláról, amelyen fel voltak még sorolva a tizenkilenc pontok is.

Most aztán bevezették a fejedelmet a mély kapubolt alatt, s felvezették a tölgyfalépcsőkön az emeletre, ahol a nagy ajtó már nyitva volt, s bementek a terembe, ahol a magas székeken sorbaültek a városatyák, s akkor felállott a fejedelem előtt a város főbírája, aki is most már harmadízben szóról szóra elmondotta azt a beszédet, amelyet a városi gazda a kapuban elmondott volt.

A fejedelem nagy türelemmel hallgatta végig harmadszor is a város vezetőjének szájából a szavakat, amelyek oly rendben folytak, egyetlen szó változtatás nélkül.

Akkor leült a főbíró széke mellett helyzetett nagy támlájú székbe.

Már sötétedett, s meggyújtattak a gyertyák s a fáklyák, amelyek vastartóban voltak a terem falára erősítve.

Most a fejedelem szólott:

- Azért jöttünk kedvelt városunkba - mondta -, hogy ennek a városnak javát munkáljuk. Meg akarjuk vizsgálni a városnak bajait és szomorúságait, s minden erőnkől azon leszünk, hogy ennek a városnak a mi életünkben sem bajai, sem szomorúságai ne legyenek. Hogy e város statútumai megtartassanak, s a város polgárai szabadon üzhessék az isteni törvények s az emberi szokások szerint a maguk dolgát és teljesíthessék feladatukat.

Erre vivát-kiáltásokkal leültek a tanácsurak, s a fejedelem további szavait várták.

- Hozzátok elő - mondotta a fejedelem - a város statútumait és privilégium-leveleit, hogy azokra rátegyük a kezünket, s megerősítsük azoknak erejét.

Erre a főbíró kijelölte azokat, akik a város ládáiból elhozzák az iratokat.

- Mi a legsürgősebb tennivaló mai napon a város törvényei szerint? - kérdezte a fejedelem.

- Nagyságos fejedelem - mondta a főbíró -, sürgős és főbenjáró ügyben kell a városnak e percben döntenie. Mert e város fejeit és tanácsurait egy roppant fontosságú dolog illeti. Franc Hoffmann Schulrichter üggye az, amit e pillanatban az isteni törvény szerint meg kell ítélni s határozni.

- Mi az az ügy, főbíró uram? - kérdezte a fejedelem.

A főbíró felszólította a város kancellistáját, hogy referáljon a fejedelem előtt a főbenjáró ügyről.

A kancellista felállott, s most már negyedszer mondta el azt a szöveget, amit már háromszor végighallgatott a fejedelem. Aztán előadta, hogy Franc Hoffmann Schulrichter, vagyis tanító és orgonista és városi aljegyző elfeledkezvén szép hivatásáról és életéről, kicsapongásba kezdett, s szerelmi viszonyba keveredett egy s más asszonyszeméllyel, kiknek neve nem ismertetik, mert üzemeit az éj leple alatt s oly titokban folytatta, hogy azokról még legközelebbi környezete sem vett tudomást, és csupán szünteleni részegeskedése bizonyosság mellett, hogy a jó útról és a vallásosságról letért. Azonkívül az, hogy a tegnapelőtti napon, mikor éppen felesége tizennegyedik leányának keresztelője volt, magát felakasztotta a hátulsó kis házban, amelyben könyveit tartotta és bibliotékának szolgált. Felesége azonban nem tudta, hogy Franc Hoffmann bizonyára valamely ismeretlen nőszemélynek, bizonyára egy istentől elvetemedett fertelmesnek hálójába kerülén, jogtalanul dobta el magától az Istennek adományát, az életet, amelyet amint megszerezni nekie magának módja és lehetősége nem volt, úgy azt magától elszakítani s eldobni sem volt joga, sem engedelme, az isteni törvények által. Felesége azonban szégyellvén urának e cselekedetét, a nagyobb gyermekeivel levétette a férjet a kötélről, amelyre magát felakasztotta, az ajtó sarkán kötvén meg a kötelet, s annak hurkát nyakára vetvén - mindenkinek azt mondta, hogy Franc Hoffmann Schulrichter természetes halállal halt volna. Ilyenformán kijátszván az isteni s emberi törvényeket, a mai délutánon kellett volna végbemenni a temetésnek a város statútumai s a papok közbenjöttével. Felfedeztetvén azonban a bűn, a szomszédok gyanúsága és följelentése által, a temetés megakadályoztatott s félbeszakított, s Franc Hoffmann most ott fekszik a koporsóból kivételve, a háznak kamrájában a nyújtópádon, s várja a város tanácsának döntését és határozatát. S ha a fejedelem önagysága megengedi s hagyja, hogy a város tanácsa ebben az ügyben azonnal ítéletet hozzon, akkor, minthogy a dolog sürgős és halaszthatatlan, akkor ebben az ügyben kell legelőször is ítéletet hozni.

A fejedelem erre a legnagyobb jóakarattal megadta az engedelmet.

Erre sorra felállottak a tanácsurak, s egyenként megmondták a véleményüket s felfogásukat.

Minden szónok azzal kezdte, hogy a város alaptörvényét, amely a fekete táblára fehér betűkkel festve volt, s amely fel is volt függesztve a főbíró háta mögött egy nagy kampós szegre, újra s újra elolvasta, s szóról szóra könyv nélkül elmondotta. Hozzáfüzte azután a saját egyéni véleményét, amely minden esetben az volt, hogy a tisztességes és hasznos embernek az a kötelessége, hogy feleségéhez hű maradjon, s a házi tűzhelyet be ne szeplősitse azzal, hogy ismeretlen nőszeméllyel bűnbe essen.

A fejedelem óvakodott, hogy csak egyetlen szóval is beleszóljon a tanácskozásba, ami a derék szászokat úgy feltűzesítette, hogy elfeledkezvén a fejedelem jelenlétéről, egyre hevesebben s parázslóbban szidalmazták az olyan férfiakat, akik oly hosszú élet után el tudnak térni a bölcs és hasznos és emberséges útról, hogy több mint egy tucat gyermeknek törvényes létrehozása után ismeretlen nőszemélyek után vessék magukat.

Már a legmagasabb fokra hágott az elkeseredés és a felháborodás a halott ellen.

Bethlen tűnődve hallgatta a véget nem érő zavaros orációkat, amelyekben az itt jelenlevő kopasz, kövér, sovány és elnyűtt férfiaknak roppant haragja s ortálykodása gyúlt fel és hallatszott ki. Nézte sorra a szónokokat, akik fekete kezűek s körműek voltak, s valamennyit megtörte már az élet, s nem tudták elfogadni, hogy egy Schulrichter, akiken sohasem kellett a tímárszék mellett bőrt ványolni, vagy a kovácműhelyben vasat verni s hajlítani tűzben; vagy az aranymívesszék mellett görbedve, éjt-napot eggyé tevő munkában emésztetni el életét, mégis képes volt elfeledkezni az isteni s emberi törvényekről, és ismeretlen nőszemélyek után csavarogni.

Ah - mondta magában a fejedelem -, jól van ez, s ennek úgy kell lenni.

És lehunyta szemét, s míg hallgatta a jó mesteremberek s kalmárok kifakadásait, feltűnt előtte egy kimondhatatlan édességű arc, egy búbajos, finom és kellemes jelenség, aki ott él ismeretlenül egy tündéri szépségű kicsiny várban, s akinek díványán oly boldog volt ő tegnap és ma reggel. Igen, ő is ebben a hajóban evez, amiben a szegény Schulrichter. Neki is ott a derék s jó felesége, akinél különb az asszonyok között soha nem született. Aki tele van erénnyel s jóssággal. Irgalmas szívé a szegényekhez, mint a Schulrichterné, aki sohasem bocsátott el alamizsna nélkül kapujáról sem kérőt, sem beteget, hanem tehetsége szerint segített rajta egy falat kenyérrel, amelyet számtalan gyermekei szájától vont el. S mégis a gonosz Schulrichter az éjszakában el-kiszökdösött hazulról, s ismeretlen nő után futott, akinek téves és gonosz varázslata alatt odáig jutott, hogy utolsó gyermeke keresztelője alatt visszavonult az ő kisdéd bibliotékájába, s felakasztotta magát.

De nem szólt közbe az egész tanácskozás alatt, amelynek végén meghozták, s deliberálták, hogy a Schulrichter a hóhér kezére adassék. Teste eldaraboltassék, fejét, amelyben a bűnös gondolatok termettek, törzséről leválasszák, karjait, amelyekkel hitese felesége helyett az ismeretlen nőszemélyt ölelte, levágják. Az egész tetem a Szent Anna hegyére vitessék, s ott valamely undok gödörbe elásassék, a koporsót pedig s a halottvivő szekeret vagy saraglyát a sírján megégessék.

Nagyon helyes, s ennek így kell lenni, hogy az emberek erkölcsé tiszta maradjon, s az ellen még holtában se vétessen a nyomorult Schulrichter azzal, hogy erényes embernek s jó családapának járó végtisztességben részesüljön, s neki már úgymint mindegy.

Jézus szava jutott eszébe a fejedelemnek: hogy „az vesse rá az első követ, aki nem vétkezett”.

Mikor evvel a sürgős és halaszthatatlan üggyel végeztek s az isteni és emberi törvényeknek eleget tettek, s a város statútumai szerint kötelességüket híven teljesítették, akkor imát mondtak, megszentelték magukat, s megtisztulva s nyugodva, rátértek a város privilégiumainak bemutatására.

A privilégiumok mind rendben voltak. Géza király pergamenje ma is teljes épségben s hűségben őrizte a legelső törvényeket s kiváltságokat, amelyeket megerősítettek sorra a nagy királyok. Ott volt Mátyás király szabadsalommegújító levele, ott volt Báthory vajdának parancsa, hogy a schüssburgiak a Magyarországból behozott árukért semmi vámot nem fizetnek, s a kivitt árukért s portékákért fele harmincadot fizetnek. És ott volt a leveleknek, a kutyabőrre írott engedelmeleknek s javaknak hosszú sora, s ezek a bőrök úgy tűntek fel a tekercsekben s olykor tenyérnyi cafatokban, mint valami hallatlan erősségek s igazságok, amelyek feljogosítják a segesvári polgárokat, hogy szabadon tiszteljék az Istent, s köteles módon a magisztrátust, a bírót és az esküdteket és az egész tanácsot, s éljenek katolikus hitben, mint az a keresztény ház dicsőségére szolgál.

De már protestáns volt az egész város. Elfordult az egyedül üdvözítő katolikus hittől, s elment lelkében ismeretlen hitbeli érzések után az éjszakában. Már arra nem is ügyeltek, hogy a régi privilégiumok mind a katolikus hitnek az ő dicsőségére történtek s adtak... Vajon ha az egész város hozna valamely új statútumot, hogy a férjes embereknek kötelessége ismeretlen nőszemélyek után csavarogni az éjszakában, mert éjszaka ki-ki maga ura és bírálója; akkor vajon azt is ugyanilyen szent kötelességnek tekintenék-e?

Bizonyára. De az ilyen törvény és statútum sehol sem volt ezekben a pergamenekben.

Ezekben csak az volt, hogy senkinek sem szabad idegennek a város területén s határában földet vásárolni. Hogy magyarnak s nemesnek a város területére belépni csak akkor szabad, még a fejedelemnek is, ha a város magisztrátusa megengedi.

Már szinte fogolynak érezte magát ebben a városban a késő éjszakába nyúló tanácsülésen. Különös, ezek a szászok. Mintha ezek a városok valami külön ország volna az országban, amelyhez voltaképp semmi közünk. Úgy tekintik csak, hogy itt vannak s ez az egész. Elgondolta a puszta hegyeket s az agyagos sárdombokat, amelyek lakatlanul s terméketlenül hevernek itt nagy távolban körös-körül. Egy-egy nyomorult kis falu tengődik rajtuk, ellenben ugyanazokon a dombokon a szász városok gazdagon s bőségben s erősen élnek. Hogy is tudják magukat annyi századon keresztül így külön tartani. Jött a török, jött a tatár, bántatlanul hagyta őket, mert mindig csak átrohantak a völgysegeken s lóháton vágattak el a szász városok falai alatt. Ő maga is járt Székely Mózzal, akkor ő huszonhárom éves volt. Mózes uram az egész szászorságot maga alá hajtotta, csak Segesvár és Szeben nem eresztette be. Szégyenszemre koldultak el a falak alól. Nem jött ki a bíró a várfalra, s nem lehetett négyszer végighallgatni a város törvényeit, itt heverték néhány napig a sáros és locsos hadakkal, aztán továbbmentek. Milyen hadak voltak azok. Szedett-vedett, gyűlevész nép, hetyke székelyek, oláh ficsórok s mezítlásosok, néhány főúr, aki lovon parádézott... Mért nem lehet a magyar urakat így összefogni s egy akaratra bírni...

De másképp lesz mostan, mondta magában. Örült s valóban tisztességnak érezte, hogy jelen lehetett ezen a tanácsülésen s folyton számította, hogy s miként lehet használni ezt a népet s mire. Óvakodott hangosan gondolkozni. Olyan ez, mint a jól font méhköpű, csak hadd gyűjtsenek s szaporítsanak: nem szabad őket zavarni. Hagyni kell.

S hallgatta, hallgatta a sűrű s egyre erősebb panaszokat.

A harmincadosok ellen van a legtöbb panasz. Most is még mind csak sanyargatják a szász kalmárokat, s portékájukat dézsmálják s vámolják, pedig ott van felírva fehérben a fekete táblán, hogy:

11. Mindenféle vámtól felmentve lévén, óvakodjék s őrizkedjék mindenki minden vám fizetésétől és mutassa fel vámlevelét.

12. A harmincadnál is legyen vigyázó, mit saját használatára behoz, azért nem fizet semmit, amit kivisz, azért csak fél harmincadot, mert többel nem tartozik a szabadalmak s igazság érdekében.

13. Ki erőszakot szenved, azt becsülettel s vérrel segíteni kell.

15. A szerencsétlenség idejében a polgár a várost el ne hagyja, hanem a más kegyes polgárokkal becsületét, jószágát és vérért kockáztassa a baj leküzdésére.

Talán könnyebb így megélni az országban, mint az országnak magának.

Mint magyar, valami keserőséget s irigységet érzett, nem azért, mert ezeknél ez így van, hanem azért, hogy náluk nincs.

Magyar városokat kell csinálni, ahol a magyarok hasonló szabadságokat s örömeket nyerjenek. Gyulafejevárat így fogja megépíteni.

Palotákat rakat, nagy kövekből, hogy a szász s az oláh ha bejön, levesse saruját s mezítláb imádkozzék, hogy itt lakik az Isten.

S míg hallgatta a szász beszédet, amelyet nemigen jól értett, pedig sokat élt s forgott szászok közt, de oly hadarva s sebesen beszélnek, hogy néha azt gondolta, ha nem tudná, miről szólnak, meg sem értené. S közben azon gondolkodott, hogy Bánffy György uram házát oly mívéssekkel rakatta meg, akik soha még házat nem építettek. Jobbágyaival s vincelléreivel. Le is dült a ház fala, mikor a tetőt felhúzták rá. Ez a baj, hogy semmi igaz mester nincs. Mátyás király emlékezete jutott eszébe, aki olasz kőfaragókat hozatott, s azokkal rakatta meg fényes Budavárát. Mikor ott járt Budában, csodálva nézte a gyönyörű várat a hegyfokon, amelyhez hasonlót sehol nem látott külföldön jártában-keltében sem. Bezzeg, ha az ember elmegy Konstantinápolyig, mindenütt még rosszabb sárkunyhókban hál, mint amilyenek Erdélyben vannak. Majd ő is hozat Olaszföldről mívéseket s építéshez tudókat, akik kőből boltíveket tudnak szerkeszteni.

Nem, meg fogja mutatni ezeknek a szászoknak, hogy a magyar nemzet nemhiába első az országban, de ha akar, tud is. Gyulafejevárat Mátyás király módjára kell megépíteni s a várost megrakni iparmíves népekkel, akik tudjanak fegyvert s szekeret s aranyat és követ munkálni... Már örült, hogy ma reggel a portai levélben emberének meghagyta, hogy mívéseket keressen és hozzon. S utakat csinálni, mint a régi rómaiak. Azoknak első dolga volt a vad hegyekben hosszú kőúttal kötni össze a világot. Miként a testben az ér, mondta magában, olyan az országban az út. Ha jó út van, akkor könnyen s szabadon fut a lovas, a szekér s még a gyalog is. Katonák hamarabb érnek egy országhatárról a másikra s a sereg kétszer annyit ér, mert át lehet dobni a csapatokat, ahová akarja, de sárban s hegyoldalban mászni s belesüppedni a mocsárba, az annyi, mintha maga verné meg magát csatával a fejedelem.

Ezeknek a szászoknak is megparancsolja mindjárt, hogy városaikat jó utakkal kössék össze. Ha ezek ezt végbeviszik, akkor már nagyot nyer, hiszen Besztercétől Brassóig, ha szászút van, azon aztán az ő lovai vígan poroszkálnak.

Hallgatva s némán nézte a szászokat, akik mindannyian alázattal s mélységes tiszteletadással sorolták fel gondjaikat s panaszaikat a fejedelem színe előtt. Nem kiabált egy is, s nem fenekedett, de el sem hallgatta, ami a szívében volt. A fejedelem érezte, hogy az ő hallgatása olyan, mint a gyógyító orvosság. Megerősödik az emberek szívében a bizalom, s ezek az emberek ma már nyugodtan mennek el innen haza a nagyhasú zömök házakba, s sorolják majd feleségüknek, hogy jó fejedelme van az országnak, s bizakodva fognak holnap a munkához, hogy ki-ki maga mesterségét folytassa. Vígan fognak csengeni holnap a kalapácsok s a szerszámok: hagyta hát őket, hogy könnyítsenek szívükön s bánatukon.

Tanácskozás végén a főbíró felállott, s ötödikszor elmondta a város törvényeinek summáját. Úgy látszik, ez az ő hitük s vallásuk. Ez a kőfaluk és az erejük. Ebből merítenek egészséget és munkakedvet.

Azután hálás szívvel leborulva köszönte meg a fejedelem urunk önnagyságának, hogy ide alázta magát a kicsiny nyájhoz, s alázattal és esdekelve kérte, hogy elfeledkezvén a múltbeli nem helyes cselekedetéről, a régi nagy királyok módjához visszatérvén, legyen atyja s istápolója

annak a hívséges nemzetnek, amely vérét és életét s vagyonát kész felszolgálni az országért, amelynek hű gyermekei akarnak maradni mindenkoron, Isten engedelmeivel.

Most a fejedelem kezdett szólani. Latinul mondta az üdvözlő szavakat, azután magyarul mondta, hogy mennyire megörvendezettette a szívét, hogy ebben a jó városban nem összevisszaságot, hanem egészséget és jóra való szándékokat talált, s hogy minden hatalmával azon fog lenni, hogy a kicsiny szász nép a nemzet gyermekei között, mint kedves gyermek jól érezze magát, dolgát végezhesse, s Isten segedelmével lelkiekben s anyagiakban gyarapodva, az Isten dicsőségére lehessen. Aztán néhány német szót mondott, kissé töredezve, de jó szívvel, s ennek aztán váratlan s rendkívüli hatása lett.

A szászok leborultak székeik előtt térdre, s zokogva hallgatták a szavakat, aztán felugráltak, s oly rettentő lelkesedés tört ki rajtuk, hogy a fejedelemnek is szinte könny jött a szemébe a hűségnek és a jóakaratnak ezen az örömen.

Most a főbíró maga is ömlő könnyekkel borult a fejedelem kezére, s megcsókolta azt.

Azután azt mondta, hogy a város statútumai értelmében, ha fejedelmi személy, bár véletlen jelenik is meg a városban, a város kötelességéhez s hűségéhez illendően vacsorával akar kedveskedni neki.

Átmentek a tanácsház kisebb termébe, s azalatt a szolgák és polgárok behordták az asztalokat ugyanabba a terembe, ahol a gyűlés volt. Ételeket hoztak s cintányérokat raktak meg mindenféle jó süttekkel s levesekkel.

Az asztalfőre most egy rendkívül díszes nagy széket állítottak. Azt a széket, amelyet Zsigmond király számára csináltak, mikor itt járt, s Bethlen mosolyogva látta, hogy kétfelől a két kisebb karosszék volt állítva, amelyben illő távolságban foglalt helyet a főbíró és a kancelláriusa, s szép renddel a tanácsbeliek, körül és az oldalt állított asztalokon.

A vacsora nem volt olyan vidám és hangos, mint a magyar országgyűlésen szokott volt lenni. Mindenki hallgatott s nézett, s a nehéz kezű polgárok nemigen ettek, inkább csak tisztességgel asszisztáltak a fejedelmi lakomán.

Borok jók voltak, de azt sem fogyasztották oly mértékben. Bethlen úgy érezte, hogy a jég még nem tört meg egészen, de bízott benne, hogyha még egyszer ide kerül ebbe a városba, már bátrabban s bizvást jöhet. Mindenfelől érezte a feléje sugárzó szemeket s a bizalmat.

Tudta, hogy ezek az emberek koránfekvő s koránkelő népek, mert várja őket a műhely, a gyalu és véső, a tű és a kalapács, s nem hagyván, hogy későre nyúljon az ittlételük, idejében felállott s éjjeli szállást kért.

Hálójáza a városházának az utcai nagy szobájában volt, ahol régi szép bútorok állottak, s nagy szőnyegek, amelyeket a keleti kalmárok hoztak volt nagy Törökországból.

Mikor lefeküdt, nyeregtáskájából elővette még a bibliát s olvasni kezdte. A könyv Szenczi Molnár Albert szépen készült, új, kis bibliája volt. Fehér pergamen fedele fénylett. Apró betűi kedvesek voltak. Ott nyitotta fel, ahol tegnap elhagyta, a Királyok Könyvére nyitott.

Követeket küldött azért Dávid a Gileadbéliekhez és ezt ízené nékic:

Áldottac vattok ti az Urtól, kic ezt az irgalmasságot cselekedtétec az ti uratockal az Saullal, hogy eltemettetétec őtet. Annakokáért mostan az Ur cselekedgyéc veletek irgalmasságot és igazságot: Sőt én is jól tészec veletek, hogy ezt cselekedtétec.

Elborult a homloka. Báthory Gábor holtteste még ma is eltemetetlenül fekszik a batori templomban...

Leeresztette a kis bibliát, s maga elé nézett a mennyezetre.

A mennyezet meg volt festve. Gerendák s deszkák. Feketére voltak pingálva, s kék virágok voltak beleedzve. Oly szomorú boltozat volt, mennyivel szebb az ég. Vajon a halott ott a batori templomban hogyan fekszik? Deszkakoporsóban, a Szent Mihály lován, s várja az utolsó tisztességadást. Nem oka, ő nem oka, hogy még ma sem temették el. De hát ki az oka?... Vane sürgősebb, mint a test eltakarítása?

Felesége arca villant föl előtte. Az az arc, amellyel megtagadta a temetést. Ott Kolozsvárott, mikor először szóba hozta. Oly határtalan gyűlölet s vad harag volt az asszonyban, amelyet soha nem tapasztalt nála, csak ha ellenségei ellen támadt fel. Visszaemlékezett egy jelenetre, amikor Absolonné, akivel igen jó barát volt valaha az asszony, de aki megsértette, és ekkor elhidegedett tőle s leányaitól, egyszer törvénybe idézte őt, hogy birtokait megmentse. Hogy ő elment s az asszony mellett vallott, bár akkor már ellenséges viszonyban volt a feleségével, akkor Zsuzsannából oly kegyetlen dühöt váltott ki, hogy szinte fúria volt.

- Kegyelmed ellenem ment? Kegyelmednek én semmi vagyok?... A gaz bestia asszony, nekem merészelte ezt s ezt mondani: s uram, mint egy jóbolond, megy, és javára vall?...

Nem lehetett hozzá közelíteni. Teste meghidegült s megmerevedett, s attól lehetett tartani, hogy a rossz betegség tör ki rajta. Ha harag van benne, irgalom s kegyelem soha nem fakad a szívében. Haragudni s gyűlölni tud oly kegyetlenül ez a szent és ártatlan asszony, mint a pokol. S őreá is haragvék, mert ő nem tud gyűlölni, s mindent megbocsát.

Ugyanez a harag dühödött el benne, mikor Báthory Gábor temetéséről volt szó. Nem is engedi. Ott rothadjon meg, s vesszen el, ahol van. Ebek fálják fel, s az Isten rothassza el testét s emlékét.

Szörnyű volt.

Milyen csodálatos dolgok vannak az asszonyi lélekben. Jó. Báthory megsértette Zsuzsannát. Megsértette, hogy Dévában megostromolta, s még jobban, mikor éjjel Fejérváron utána felverte s megbántotta. De a haragnak s gyűlöletnek ez a feneketlensége nem éppen olyan Isten ellen való véték-e, mint a véték, amely felidézte.

Megborzongott. Mit fogna elkövetni ez az asszony, ha most tudná, hogy ő Báthory Annánál hált.

Erről megint Annára gondolt.

Ez sem jó, s nem tökéletes... Szeretőnek való, s nem másnak. Fájó szívvel gondolt a szép kicsi várra, s úgy érezte, hogy azért mégis van jószág annak a szegény néembernek a szívében. Csak az élet volt rossz, mert mindig s mindenki rossz volt hozzá. Kihasználták a kedvességét és a szerelmességét. Soha nem akadt össze férfival, aki férfi lett volna neki. Egy szegény roncsnak lett feleségévé sok bűnös élet után. Egy borissza, sápadt emberé, aki egész napokon hever, s csak ha a mulatás órája üt, akkor tud felelevenedni, s ennek rabja egy életre ez a nő, ki az örök vidámságra s boldogságra jött a világra. Bámfi Diénes. Ez is a régi urakból egy. Milyen szép, magas, vontozást bajsza, ha felveszi az ősi Zrínyi-mentét, magas gallér, gyémántos forgó, piros bársonybéllés - mint festett kép... o quanta species, cerebrum non habet, micsoda dalia, üres a kobak... s efelől a nő élhet Tasnádon vagy Szentágotán... Ily különös férj...

Tovább forgatta a bibliát, s homályosan felmerült benne az a gondolat, hogy milyen szép és megindító, hogy vannak azért magyar fiak, akik a nagy idegenben élnek, s maguk erejével ilyen

nagy dolgokat tudnak csinálni, hogy Károli Gáspárnak e nagy munkáját, a Szent Bibliát betűnként s szavanként ujjukkal kiszedegetik s egybeállítják. Így kell összeszededetni a téglákat, a köveket is, s ha egy deák ezt meg tudta tenni, hogyne tudná ő, csak ereje és segítsége legyen az asszonyok felől...

Dávid is templomot akart építeni, s íme nem ő építette meg a Sion örök templomát, hanem Salamon, az ő fia... Ah, volna bár neki fia, de ki fog az ő nyomába hágni, s ki fogja befejezni, amit ő kezdett.

Most hirtelen vér hullámozott fel az agyáig s végig a testén.

Azt olvasta a következő oldalon, a XI. Rész címe alatt: „Dávidnac paráznasága s gyilkossága”.

Mohón olvasni kezdte.

Mikor odaért, hogy:

Történéc pedig estvénec ideje előtt, mikoron felkölt volna Dávid az ágyából és a királyi palota előtt az folyosón sétálna, láta egy asszonyi állatot a folyosóról: ki magát mossa vala és az asszonyi állat igen szép tekintető vala.

Szemét vér öntötte el, s fejét hátraejtette. Íme Dávidnak, az Isten szentjének is... Ah, de csodálatos az ember élete, hogy ennek kell lenni. Hiszen Dávidnak két felesége is volt... És mégis...

Újra tovább olvasott.

És elküldte az Dávid és megtudakozéc az asszonyi állat felől és monda egy ember: nemde nem ez-é a Bethsabe az Eliámnac leánya, az Uriás Hitteus felesége? Ackor követeket küldé az Dávid és elhozatá őket; ki béméne ő hozzája és vétkezéc az asszonnyal...

A bibliát újra leejtette. A vére úgy zsi bongott a testében, mintha meggyújtják a tüzet, s forróra pezsdül a víz a fazék belsejében.

Milyen bölcs volt az a Dávid, Istennek e kiválasztott nagy fejedelme. Nem teketóriázott; *amint vére szólt, jóllakatta*, s nem engedte, hogy fenekedjék s harcoljon vele. Bezzeg ő mint a láncos kutyát őrzi annyi számtalan év óta. Ecsed óta, Kolozsvár óta, Szeben óta, s engedi, hogy mardossa a belsejét. Még Uriást sem kell csatába küldeni - elmén az magától, név, szó, Bámfi, pictus masculus: ez a nő csak neki tűz, csillag, élet. S mindenki torkig íhatja magát a drága malváziai italból, de ő megkóstolni soha nem fogja...

Becsukta a bibliát, s letette az ágy mellett az asztalra s elfújta a gyertyát, amely vastag volt, mint egy asszonyi kar s fehér, mint Báthory Anna bőre. Még a sötétben is látja ezt a hosszú s nagy fehérséget, s magában azt mondta: Még a gyertyaszál is vére met égeti.

Visszagondolt napjaira: Óh, hiszen ő is eleget csavargott a világban bujdosásban s hadakban, s ha vére akarta, sohasem törődött a holnappal, ha virágot látott, leszakasztotta, bizony leszakasztá, s többet semmi baja nem volt. De ez most igen, ez megveszítette, s nem tudja, mi lesz ebből.

Csak azt suttogta gondolatában:

- Lesz-e valaha gyerekünk, Anna?

[IV]

Bementek a házba.

A fejedelem ment elől, s lehajtott fővel, mert az alacsony ajtón alig fért be. A szoba sötétes volt, mert a parányi ablakokon lanterna volt, amelyen alig szűrődött át valami a kívül ragyogó s fényes napsütésből.

- Üjj le ecsém s nagyságos uram - mondta a házigazda -, ha tudsz há.

A fejedelem körülnézett s megörvendett.

A ház éppen olyan volt, mint a Lázár Andrásé, nevelőapjáé, akinél azonban nemigen volt még neki helye bent ebben az első szobában, inkább csak a szurdikban ott hátul, s el is határozta, hogy megnézi azt is, mielőtt elmenne innen.

Ezek a székelly nemesi házak mind nagyon egyformák voltak. Itt a nagy cserepes, a kandallókályha, amely a szoba belső sarkában állott. Ebbe kellett neki tüzet rakni olyan hajnal előtti időben, mikor még az öreg úr ott hevert a lócán. Csak ő maga szokott itt bent hálni. Druzsina néni kívül hált a külsőbbik szobában a lányaival. Az öreg úr azonban idebent a vörösfenyőfa deszkalócán, amely félig be volt építve a cserepes padkájába. Erre volt vetve az ág. Pokrócokból s egy kemény párna a feje alatt, de legjobban szeretett az öreg úr mindig csak a régi subájával takarózni. Abban az időben még puritánabbak voltak az emberek s nem kellett nekik olyan kényes ágyruha, mint a mai fiatalabbaknak.

Mióta Segesvárról eljött, itt a székelly határokon már csak egy-egy nemesi ház volt a világ díszé. Nagy ház volt ez is, roppant magas zsendelyes tetejével úgy állott az igen alacsony falakon, mint valami kolostor.

- Mindent tudok, ecsém, mindent szerelmes eggyem, ejnyehát tedd le az mentédet, nem egy ugrás Kalazsvár, be jó, hogy eljöttél - szólt a házigazda, s maga is fogott egy maga faragta deszkaszéket, s leült a fejedelemmel szemben, aki a lóca közepére telepedett.

- Meg akartalak keresni, Ábelem - mondta Bethlen -, ha már ezen járok.

- Hát münk itt vagyunk a szegénységben, csak az az egy örömünk vagy, hogy neked Isten megadta - szólt dörögő s rekedtes hangján a gazda, s most már véglegesen szembe ült a vendégével, s úgy ültek, mintha fonalat gombolyítának, amikor két embernek nagyon szembe kell egymással helyezkedni, hogy egyik tartsa a pásmát, s a másik gombolyítsa.

- Mer tudunk ám mindent. Nagy dicsőség és nagy öröm az a mi szívünknek, hogy Isten neked így megadta.

- Megadta nekem - mondta Bethlen mosolyogva.

- Nagyon megadta. Gondoltuk-e volna, mikor együtt bujdosánk.

- Bizony úgy.

- No iszeng akkor is gondolók, ugye szerelmesem. Emlékszel-e Tömösvárára?

- Az régen volt, s akkor más volt.

- De hol ez az asszony, hogy még nem hozza.

A gazda felállott s kiszólt az ajtón.

- Kisó, Kisóóó... Hozzadsza, fiam, a kis borocskát.

Avval visszajött.

- S hát hogy s mint, Gábiel?

- Csak csak.

- Ugyanúgyaó.

Hallgattak. Feltolult előttük a régi múlt minden emléke, s megpárázott a szemük.

- Én is megházasodék - mondta a gazda -, elvettem feleségül Mózes Áronnak leányát, Kúsannát. Azóta itt törődünk s emésztődünk. Ez a ház is az öreg Mózes uramé volt. Mindig gondoltam, hogy mán kéne rakatni újat, mert ez mihamar a fejünkre suvad, de még bírja.

A fejedelem körülnézett s látta, hogy két erős, faragatlan faoszloppal van megtámasztva a mennyezet.

Most egy fiatal lány jött be, s hozott egy ónkannában bort s mellette két ónpoharat.

- Jó jányom, anyád hol?

- Mingyán - mondta a lányka, s el kiszalad. A fejedelem utána pillantott. Oly üde volt, mint egy erdei madár, és olyan félénk. Úgy menekült, mintha rögtön megfogják és kalitkába dugják, ha nem vigyáz.

- Magadé?

- Negyedik jány, és fiúgyerek semmi.

- Majd lesz.

- Ügön, ügön.

- Könyveid megvannak-e még? - kérdezte Bethlen.

- Ami el nem suvadt. - Odamutatott a sarokba, ahol polc formán fel volt rakva néhány vastag s öreg bőrös könyv. - Nem is szeretem, ha ebbe a házba bejönnek, ez az én barlangom, mint a medvéé.

Valaha mindig könyvön ült, s ha hozzájutott, bármilyen nyelvű is volt, akár deák, akár görög, csak ő volt az első, aki rátette a kezét. Mikor egy káptalanba fészkeltek valamikor, Ábelnek az volt az első, hogy megpakolta magát könyvvel. Nem kereste soha az aranyat vagy drágaságot, neki ez volt a legdrágább. Még a cirillus betűkkel írott könyvekben is habzsolt, s öreg szakállú papokkal ült aztán együtt, hogy megtanulja olvasásukat.

- Te Ábel, te. Ha eljőnnél hozzánk Fejérvárába, mikor majd meglesz a bibliotéka, akkor ott neked jó dolgod lehetne.

A gazda legyintett.

- Hagyjál engem, gyermekem, már én soha örökké ki nem mozdulok, ha nem muszáj.

- Megvan-e még a kardod?

- Kard s fegyver kell, de jobb, ha csak ott fent rozsdásodik a gerendán.

Hallgattak. Minden szó után nagyokat hallgattak, s itták a híves gyenge bort.

- Magad termése?

- Az.
  - Jó.
  - Itt nekünk jó, de tik bizonynyal jobbakat isztok.
  - Ahogy jön.
  - S hát odaát mi van?
  - Nehéz idők... Nagyon szabogatnak bennünket. Dóczy uram két kővárat azóta elcsalt.
  - Mely Dóczy?
  - A szatmári. Szatmári kapitány, Dóczy András.
  - S mely várakat?
  - Munkács már átállott s most Kővár, Huszt is soron van.
  - Híre vót, hogy háború lesz.
  - Bizony úgy vót. De az Isten megcsendesítette őket. Kivette a kezökből a kardot.
  - S feleséged?
  - Megvan szegény.
  - S a gyermekecskék?
  - Azok elmentek.
  - Semmi sincs?
  - Semmi.
- Újra hallgattak.
- Isten könyörül.

Ezeknek a házaknak a levegője telepedett rájuk. Csak ültek csendesen, meggörbedve. Ezekben a hajlékokban mindig csak a nagy gond és a szűk öröm nyomja az embereket. Kintről behallatszott a vitézek távoli kurjantása, akik az udvaron telepedtek meg.

- Boldog vagy-é, Gábor?

Bethlen elgondolkodott.

- A boldogság olyan madár, hogy a kis fészekben hamarébb megpihen... Ott, ahol én vagyok, nem ül meg, mert a kívánság egyre nő... Majd boldog leszek, ha mit várok s gondolok, meglészen... De Ábel, az nagy és nehéz... Az én boldogságom, ha enyém a munka és másé az öröm...

- Van jó reménységed?

- Nehezen.

Sóhajtott.

- Legtöbbször úgy vagyok, beleszédülök, és mintha beteg volnék, a hátamba hideg borzongatás... Sokszor csak úgy ülök és nézek magam elé... Oly ijedtségek vannak néha bennem, mintha veszteni vinnének. Nagy kockán forog életem.

- Nagy sorsot vállaltál. Gondolj magadra, Isten gondol rád.

- Az emberek nem akarják. Nem látnak és nem tudnak semmit. Csak élni akarnak, vidáman és habzsolva. De nem bánják az országot... Magamba vagyok, Ábel... Még olyanom sincs, akivel jól kibeszélhetném magam.

Ábel maga elé nézett.

- Aki gondolkozik, annak nincs. A gondolatot nem lehet megosztani. Csak annak van, aki fecseg. Az osztja a kedvét, s veszi a másét.

- Mily ritka az olyan ember, akivel lelket cserélni lehet.

- Gábor... Károlyi Zsuzsannában bízál...

Bethlen elhallgatott. Igen, arról sokat beszélt utóbb is, mikor Ábellel együtt volt... Három éve?... Azóta!...

- Szomorú ember vagyok, Ábel.

Ittak egy korty bort.

- Zsuzsanna derék ember, nagy lélek. Olyat, mint ő, asszonyban nem ismerek... De beteg, vagy mint... A lelke beteg... Nem való neki az ország gondja... Nem akarja, s nem érzi... Hej Ábel, úgy be vagyok zárva, mint a békatekenő, kés hegyivel kell kifeszíteni. Nagyon megtanultam hallgatni, mióta rám szakadt a világ.

- Aki hallgat, erős.

- Hogy nem találhattam meg magamét. Nagyon elszakadtunk mi lélekben, Ábel, vele.

- Baj.

- Már te vagy egyetlen, aki előtt szívem úgy ki tudom nyitni, mint a zsoltároskönyvet, és nem szégyellem, hogy fennhangon énekelem bánatomat.

- Új gyerek nem jön?

- Nem. Beteg. Mikor az utolsó született, valami lett vele. Elvézett. Azóta nincs foganatja. Tán ez a baj. S azok el... Üresek vagyunk, mint a szedett fa... És nincs több tavasz... Nincs új virágzás, nem lesz több gyümölcs...

Könyökét az asztalra tette, s fejét tenyerébe nyugtatta. Iszonyú fáradtság volt benne. Ezzel az emberrel tudott mindig legjobban elbeszélgetni. Volt valami ennek a lelkében, ami őt mindig megnyugtatta s már most is oly melegséget érzett iránta, hogy a szíve nyilogatott, mint régen. Oly derék s jó ember volt, s olyan, akinek el lehetett mondani a legtitkosabb gondolatokat, soha tovább nem mondott egy szót is. Olyan volt mint a kriptá vagy Midás nádasa. S most valami úgy vonta s kényszerítette, hogy bajait elsorolja, mintha szüksége lett volna a lelkének, hogy mindent kiöntsön belőle, hogy a bajait megmutassa. Mert most úgy meg volt roskadva ott bent, hogy könnyítenie kell magán, s azt meg nem teheti ott, ahol él s azokkal, akik közt van. Kinek mondjon el valamit abból, ami lelkét emészt? Péchynek, vagy a többi nagy s fő államhivatalnokoknak, akik előtt neki csak keménynek s erősnek kell lennie, de soha gyengének, ügyefogyottnak vagy bánatosnak.

- Báthory Gábor Bátorban fekszik mint halott, eltemetetlenül.

Soká hallgattak. Akkor újra szólott.

- Majd elmondom neked, mindent elmondok.

Ittak egy kortyot.

- Ábel, Ábel, nagyon magános ember vagyok.
- Mindenki magános, aki él.
- Te is?
- Mindenki, mert az emberi lélek arra van, hogy magában s gondolatokban emésztődjék.
- Neked is van gondod?
- Van, s nem az a gond, hogy kenyérszűkit látunk, hogy a föld nem terem, s ha terem, mire kimegyünk a határba aratni, már le is van dibolva. Azt még lehet pótolni, ha mással nem, szükséggel s koplalással. Az a gond Gábor, hogy...

Most benyitották az ajtót, s bejött az Ábel felesége.

Először csak annyi látszott meg belőle, hogy rendkívül vastag. Olyan volt, mintha terhes lett volna, de ahogy kezét fogott s leült mellettük, akkor látszott, hogy ezen a formátlan nagy testen egy gyermekesen fiatal e együgyű arcocska volt. Csak orra volt nagyobb a kelleténél, de a szemei olyanok voltak, mint az ibolya.

Kicsit szótlanul ültek, s Bethlen nézte az asszonyt, aki háttal volt a kevés világosságnak is, s zavarban volt, nem tudott mit mondani.

- Megterem-é itt a kender? - kérdezte Bethlen - asszonyám?
- Kender? Megterem, kegyelmes uram, teremni terem, de mink nem vetjük.
- Mér?
- Sok vele a dolog, s ilyen gazda mellett, kegyelmes uram. Mindent csak magamnak. Nyűni s áztatni, törni, az nem asszonynak gondja, s nincs gazda a háznál.

Bethlen nem akart szólani. Nem illett, hogy barátjának pártjára kelljen, nem illett, hogy ellene szóljon.

- Van tán ember, jobbágy.
  - Mind gonosz s haszontalan olá. Csak lustaság s heverés. S nincs, aki szétüssön köztük.
- Most hirtelen letörülte könnyeit, s figyelte az asszony. Kint valami hangosabb kiáltást hallott, s az nyugtalanná tette.
- Könyvből nem lehet élni - mondta még az asszony. - Bezzeg, ha olyan ember volna ökelme, amék kimegy a határba, s utánanéz a dolgának. De csak ül s ül, vakra bogarássza magát a betűkben.

Kínos kis csönd volt.

- Hát igen - csattant fel az asszony -, másnak olyan ura van, amék kimegy s kardot köt s elmegy, s mégis virágzik a vagyona. Mert avval semmire se lehet menni, hogy valaki csak itt hever a kuckón, s mit se lendít. Ugyan adjon ennek az én emberemnek valami dolgot, nagyságos uram, hadd mozdítsa ki már egyszer ebből a szurdikból, kegyelmes uram.
- Ebben a pillanatban felállt. Már nem bírta tovább, mert félt, hogy odakint az idegen vitézek valami kárt tesznek, s gyorsan elment.
- A két ember nagyot hallgatott.
- Az asszonynak mindnek más kell. Mindnek az kell, ami nincs. Az feleségemnek olyan férj kellene, aki otthon ül vele, s ki nem teszi lábát a házból, hanem a felesége szoknyáján hever...

- Mert te jövő-menő vagy s voltál mindenkor. Azért kerestél magadnak olyan asszonyt, aki fészekben ül. Mert bizonynal ő sem szeret kirepülni, nem szereti a mozgást és a zavart.

- Nem, nem, Ábel.

- Én egy ilyen hótt ember vagyok, nekem meg olyan asszonyt kellett keresni, amék egy kicsit megborzolja ezt a békességet.

- Igen, úgy van.

- Te gondoskodó ember voltál, Gábor. Embereidet is mindenkor jól elláttad, fáradtál, hogy mindenkinek ételéről s italáról, hópénzéről gondoskodj. Bizonynal az asszonyt is rendben tartod s jól.

- Igyekszem.

- Akkor nincs jussa, hogy veled meg ne elégedjék.

- Nem tudom, hogy van, Ábel. Mindent igyekszek megtenni, amiről csak érzem, hogy neki szüksége van rá, s mégis boldogtalan, s engem is boldogtalanság kenyerével etet.

- Nagyobb dolgokra rendelt téged Isten, mint hogy egy asszony kedvéért engedd elrontani életed. Rád az egész ország sóvárogva néz, s ha Isten erre adott, nem szabad elvesztegetni hiábavaló gondban.

Bethlen átnyúlt, s megfogta az Ábel vállát.

- Köszönöm neked, barátom.

- Nagyon szépen s jól mennek a dolgok a maguk rendiben. Itt ebben a távoli vidékben is minden embernek öröme van, s boldog reménye, hogy ezután csendben és békességben adatik élniök... Hát ez a fő... Megnyugodhatsz Bethlen Gábor, az Isten veled van. S ez nagy dolog.

- Mit ér, ha az asszony ezt soha, soha meg nem fogja érteni és érezni...

- Az asszony. Az asszonyt nem arra adta Isten, hogy az embert megértse, hanem arra, hogy az embert boldoggá tegye... Ha szeret s szereted ugye?

- Tisztelem, Ábel.

- Akkor nincs semmi baj.

Bethlen most hátravetette magát, s felemelte a két karját. Nagyot s mélyet sóhajtott.

- Nehéz az élet.

Aztán így folytatta:

- Hogy kerültem én most ide?... Csak megyek s megyek... Otthon van dolgom, s el kellett mennem messzire... Igaz, jó, hogy megyek s megyek, mert látnom kell a magam szemeivel ezt a szegény, megtört s megnyomorodott országot. Amerre járok, mindenütt csak ennek az építésével foglalkozom, de egyre messzebb megyek el hazulról, s mind messzebb, és félek a perctől, hogy újra csak haza kell menni... jaj Ábel, akármilyen erős is az ember, egyet nem bír el örökké: az asszonyt.

Ábel erősen s hosszan nézte a régi barátot, aki itt van most az ő kicsi házában.

- Gábor.

Hosszú csönd után szólt Bethlen.

- Mit mondasz, Ábel?

- Máskor is érezted ezt az idegenséget és menekülést?... Máskor is futottál már így előre?
- Máskor is... Mindig megkönnyebbülés volt, hogy el kellett futnom, szaladnom hazulról... De így soha.

- Most nagyon?

- Nagyon, nagyon. Iszonyúan nagyon.

Ábel hallgatva nézte, csak nézte. Sokáig nézte a kevés, a gyenge világosságon a Bethlen viaszszínű arcát. A fekete szakáll még sápadtabbá tette.

- Gábor, kedves Gáborom.

- Szólj.

- Gábor... Nincs egy másik asszony a te szívedben?

Bethlen elsápadt. Még holtabb lett.

Sokára mondta.

- Nem tudom.

Ábel újra hallgatott.

- Tudod.

- Tudom... Tudom, s igazad van...

- Igazam van, Gábor... Keresztneve...

Bethlen újra hallgatott.

- Anna.

Ábel maga elé nézett.

- Méltó?

- Nem.

- Nem?

- Nem, nem... Egy utolsó s becsstelen dög. Egy néember, aki, s az a baj, nem párnak s nem embernek való... Szép... nagyon szép. Túlságosan szép... Jó teremtés... Jóság van benne. Eszes és derék lélek, de a sors úgy intézte sorát, hogy mindenkié volt... no... Kimondtam, egy utolsó, becsstelen lotyó... S feleségem egy szent és nagyszívű Isten angyala. Egy napon említeni se lehet a kettőt...

- De Gábor, ha ez az Isten angyala megköti a lelkedet, akkor hogy angyala az Istennek. S a másik?

- Ó, ha úgy fordult volna, hogy annak idején avval hozott volna össze az ég, akkor most minden másmint lenne... Mert gondolom én, hogy nagy család s nagy neveltetés: ez volna méltó a fejedelemsasszonyi munkára: de, ha nem lehet s nem lehet... Itt mindennek vége, s ebből semmi sem lehet... Egész világ ujjal mutatna rám, ha ezt a szentet, aki nagyszerű ember s oly kiváló elméjű, hogy egyetlen ebben a rettentő világban, akitől félek, mert keresztüllát rajtam... Ezt az asszonyt el nem cserélhetem azért, akiről majd Erdély, s az egész világ tudja ki s milyen utolsó...

- Gábris húga?

- Igen...

Hallgattak.

- Hol láttad?

- Ez egy titkos nagy dolog... Mikor fiatal házas koromban Ecseden jártam, ő még akkor nagyon fiatal volt, s én már nagyon öreg... Olyan volt mint a frissen bimbózó liliomszál a nagyúri kertekben épült forrás mellett a Diana kőforma előtt... Fel sem mertem emelni szememet reá, mert az egész vérem s lelkem égett és lángolt, ha megláttam... Talán azért is voltam oly szerelmes és elvakult bátyjával, Gábrissal szemben. Mert az voltam. Mert azért tettem éjt s napot eggyé s azért csináltam emberfeletti munkát, hogy ezt behozzam Erdélybe. Kiszorítottam az öreg Zsigmond fejedelmet s halálra keserítettem. Mikor meghalt Szerencsen, éreztem is a lelkiismeret furdalását, s azután soká még... Mert lásd, ha Anna nincs, én állhattam volna a jó fejedelem mellé, s ha az befogad, mert szeretett s kancellárjává akart, de nem mentem, mert meg voltam babonázva... Mondd, hogy tegyem jóvá, amiket vétettem nemzetem ellen?... Ha be nem hozom ez gonosz, istentelen és vad Gábort, akkor Erdélyt megkímélem minden szenvedéstől, amiket ez cselekedett. Felforgatta az egész országot, összeharagított bennünket törökkel, némettel s nem lehetett jóra vezetni... De nem bírtam véremmel... Bűnös voltam, Annát akartam hozzám közelebb, s azért hirdetem, hogy a Báthoryaknak van egyedül jussa Erdélyre, mert a vérem Annát akarta... Magam se tudtam, Ábel, de még azt is mondhatom, hogy e percig ilyen tisztán nem is láttam a dolgokat... Ha én akkor, a jó, kedves, puha Zsigmond fejedelem mellett kancellár vagyok, akkor már abban az időben átvehettem volna Erdélyt mindenestül, úgy ahogy volt... S ha ő békeességben s öregségében ezt a néhány évet átéli, én akkor játszva s szeretetben vehettem volna át Erdély kormányát... Ez az egész elmúlt sok év, minden bűnével s rettenetességével, az én lelkemet nyomja... Engem megvesztett s megvesztegetett annak az ifjúnak s családjának sok és nagyszerű tulajdonsága. Én bennük az Istennek valami különös és csodálatos kiválasztottságát láttam csak, s mit tettem vérem ellen...

- És azalatt volt-e Annával közöd?

- Nem, nem, semmi... Hiszen én szeretem, szólván, imádom feleségemet, s szép gyermekeim voltak tőle. Mást se tettem, egyebet se csináltam, csak kerültem, de ha hírét hallottam is, már elég volt, hogy megvesszen a szívem... De nem láttam, s nem akartam soha is látni, s fületem bedugtam, hogy ne is halljam... Arra kitört a végső veszedelem. Gábris elvesztette minden eszét. Ivásban s latorkodásban töltök napjai, pedig ma is állom s vallom, hogy nála nagyobb szívű fejedelem sohasem ült Erdély székében. Mi vagyok én hozzá képest. Mikor őt hallottam s hallgattam, ahogy részegen s mámorban nagy országos terveket csinált, szédültem attól a nagyságtól és repülő gondolatoktól, amikkel ő engem megbámított... Mindegy: el kellett vesznie, mert az Isten elvette az eszét... S csak akkor láttam, mikor fegyveresekkel akart rám törni, s ha megfog, kímélet s irgalom nélkül felnégyeltet: akkor láttam, hogy ez nem egy nagy próféta, hanem egy fenevad, aki rá van szabadítva erre az országra... Menekültem, s most már kezembe adta az Isten... Mondom neked, hogy orcapirulással kellett a szultán zsámolyánál térdepelnem, hazugon, de mindent tettem, hogy megmentsem tőle a hazát... Meg is lett... S mikor bűnös lelkét cimboráinak kardja alatt kiokádta, csak akkor ébredtem fel, s szállott rám az irgalom. Mert szántam szegény nyomorultat, s szántam az Isten ilyen csodálatos teremtését... De valami nagy és szent elhatározás volt bennem, s itt van ma is, hogy mindent jóvá kell tennem, amit ő vétett az én hibámból...

- Ne aggaszd magadat, Gábor, nem vagy isten, előre nem láhattad, s te csak jót akartál.

- Nem, Ábel, nem akartam jót... Az Isten, vagy az ördög, megölte bennem a jóságot: rosszat akartam. Azt akartam, hogy jöjjön Báthory, hogy az Annája közel legyen...

- De megvédted magad.

- Mit ér: úgy látom, az én sorsom az, verekedni magammal, de bírom-e tovább?... Hiszen ha az asszony, az én szent asszonyom olyan volna, hogy segítségemre tudna lenni... De inkább belehajszol... Most mikor hazulról elrohantam, mert úgy menekültem el szökve s boldogtalanul, nekem otthon Szebenben nagy dolgaim voltak, s mindent otthagytam cserben, s lóhátra vettem magam, s nem is tudtam, hogy hova megyek: egyenesen a legrövidebb úton Ágotára mentem. Hozzá, Báthory Annához.

- Mondjad, Gábor, mondjad, s könnyebbülj meg, barátom.

Bethlen könnyecseppet törölte a szeméből, csak nehezen tudta magát visszatartani, hogy le ne boruljon barátja vállára vagy a földre, hogy fejével verje a földet penitenciájának ebben a szörnyű rohamában. De erőt vett magán, s halkán, dörmögő hangján tovább beszélt.

Ábel bólintott.

- Elolvastam Segesvárott a bibliában Dávid király esetét Bethsabéval. Dávid az Isten szentje volt, s megkívánta az asszonyt, akit véletlen látott, ahogy fürdött, behozatta, s vele hált. Így mondja a biblia. Úgy látszik: ez az Isten egyenes parancsa. Így kell egyszerűen s természetesen felfogni az élet dolgát. Aztán Uriás Hitteust elküldötte a csatába s levágatta... S gyermeke lett Bethsabétól...

- Bethsabé tiszta asszony volt, s Uriás tiszta férfi... A te dolgod sokkal egyszerűbb és sokkal veszedelmesebb.

- Mondd: tehetem őt fejedelemasszonnyá Erdélyben?

- Nem.

- Nem...

- Téged az Isten nagyobb dolgokra rendelt, Gábor, mint hogy magad dolga első legyen neked. Téged az Isten nagy megpróbáltatásokra szánt.

- Bírom-é?

- Muszáj, Gábor.

- S feleséggel?

- Feleségeddel, Gábor?... Tagadd.

- Mit tagadjak?

- Egyet jegyezz meg magadnak: az asszonynak *soha megmondani nem szabad*... Bármilyen történjék is, hiszen az Isten, még nem tudjuk, mit szánt neked: bármilyen történjék is Gábor, egyre mindig vigyázz: soha feleséged előtt be ne valld s meg ne mondd, még ha rajtakap is a büntetést.

Bethlen elgondolkozott.

- Egy-egy - szólt Ábel -, s másik az Isten akarata.

Soká hallgattak s ittak egy pohárral.

- Köszönöm neked, Ábel. Megerősítettél. De ki szabadít meg?...

Ezután némán ültek, mindketten gondolataikba merülve.

Bethlen arra gondolt, hogy Ábelnek igaza van, praktikum ez már. Csak végrehajtani kell. Ha ő annyi ideig el tudott maradni attól a nőszemélytől, pedig most látja, hogy ha kezébe került volna, úgy megbolondította volna, mint most. Mert valami különös van benne, ami reá kétségtelenül hat, amitől nem tud szabadulni. Valami ördögi kísértés és kívánság, amivel a maga erején nem tud megbirkózni. Most egyszerre egészen hidegnek érezte magát vele szemben. Idegennek s könyörtelennek. Hatott rá az, hogy Ábel, akinek ítéletében mindenkor megbízott, olyan habozás nélkül tudta azt mondani, hogy nem teheti asszonyává. Valóban nem. Valami mássá. Azt pedig nem akarja, mert az csak test, s neki nincs szüksége testre. Ha akarná, volna elég. Látta Báthorynál, hogy az úrasszonyok milyen könnyen adják magukat birtokért s várért. Ha akarná, ő is szerezhette magának annyi nőt, amennyi csak kell, hiszen lerázni csak úgy tudja őket magáról, ha bottal ver közéjük, a ridegségnek s ellenséges érzésnek botjával. Ah, ezt is megérezte már Károlyi Zsuzsanna, mikor azt mondta, hogy Kamuthyt nem azért fogadta-e barátságába, bár Báthorynak volt csatlósa, mert feleségét adta. Adta volna, ha kellene, de nem kell. Sem Kamuthyné, sem Bölönyiné, sem Petkyné, aki úgy jár utána, mintha meg volna örülve. Mind hidegen hagyja. Neki sohase kellett a vére szerint a feleségén kívül semmi nő, s nem engedi s sohasem engedte, hogy valami asszonyi állat kitérítse az útjából. Ha fiatalon nem győzedelmeskedett rajta az ördögnek semmi leánya, most, mikor érett s meghiggadt, most nem fogja már elveszteni fejét... Ez az Anna, az más... De lám, ennek is vége van.

Boldogan sóhajtott fel. Ilyen megkönnyebbült pillanata nem volt, mióta Szentágotáról eljött.

Ebben a percben az Ábel felesége nagy zajjal nyitotta fel az ajtót, s rájuk riadt.

- Nagyságos uram, kegyelmes fejedelem - mondta lélekszakadtan -, követek jöttek nagyságodhoz.

- Honnan?

- Azt meg nem mondom kegyelmednek.

- Jöjjön be Mikó Ferenc... Asszonyám, van egy veres ember a lovasok között, Mikó Ferenc nevű, kérem, küldje be.

- Kűdöm, nagyságos uram, kűdöm - s az asszony újra elment.

Bethlen fejcsóválva mondta.

- Még a bujdosásban is utolérnek.

Nemsokára bejött Mikó Ferenc.

Alázatosan jelentem, hogy két lovas jött Szebenből s levelet hoztak Magyarországról.

- Vedd el a levelet, s hozd bé.

- Nem adják, csak nagyságod kezibe.

- Jöjjön be.

Nemsokára bent volt egy zömök, tagbaszakadt ember. Konok s merev tekintetű.

- Ki vagy?

- Engem Thurzó Szaniszló uram őnagysága küldött - mondja az ember -, hogy levelit nagyságodnak megadnám.

- Add ide.

Az ember előkereste iszákjából a levelet s átadta.

- Mehetsz. El ne menj, mert választot adok reája.

Mikor az ember kiment, felszakította a pecsétet. Az ablakhoz lépett s elolvasta. A levél rövid volt, hamar elolvasta, s akkor nagy felindulással kezdett járkálni.

- Thurzó Szaniszló uram arról tudósít, hogy Forgách uram helyébe a pápa a túróci vaddisznót nevezte ki esztergomi érsekké.

Rendkívül fel volt izgatva s tovább járkált.

- Háború lesz - mondta aztán.

- Háború?

- Azt el nem lehet kerülni... A túróci vaddisznó ki fogja túrni a háborút... Addig meg nem nyugszik... Kiváltképp, hogy azt is írja Thurzó uram, hogy Mathias király nagybeteg, minden percben halálát várják, s már stiriai Ferdinandus herceget behozatták Bécsbe.

Mindketten szinte megremegtek.

- Ez a két dühös eb kell csak az országra, s akkor vége van a szent békességnek - mondta Bethlen.

- Lorettóban megesküdtök Miksával, az unokatestvérével együtt, hogy ha kormányra jutnak, soha protestánst meg nem túrnek az országukban. Már Stiriában meg is lött. Minden protestáns papot börtönbe fogatott, egyet is szabadon nem engedett, s vagy meggyilkoltatta vagy kivetette az ország határain. A nagy hegyek közt nincs többé semmi igazi isteni tisztelet, csak a pápásoké. Ez vár mireánk is... Ó, szegények, kik szenvedtek az igazi Istenért...

Tovább hallgattak a kis házban. A nagy fedelű kis házban oly nagy gond támadt, hogy szinte füstölgött az ablakon s a repedéseken; ez a füst mihamar az egész országot gyászba fogja borítani.

- Most csak az kellett, hogy ez az eb került legyen az esztergomi székbe, s készen van a háború. S én még hat évig nem háborúskodhatok.

- Mért hat évig?

- Nincs egy lovam... Az egész országot kipusztították. Ötvenezer lovat kell neveljek, hogy tízet elvihessek... Addig ezek bécselek...

- Itt nem tehetik, amit Stiriában - mondta Ábel. - Itt már az egész ország elfogadta az új hitet s az új igazságot.

- Annál nagyobb erővel és dühvel fogják magukat rávetni az igaz keresztényekre - mondta Bethlen. - A vadásznak az az öröm, ha bő vad van a vadás hegyekben, ott lehet vadászni... Én mindenesetre átadom Lippát a töröknek.

- Rettenetes...

- Rettenetes, s szívem szakad, mégis meg kell tennem. Első dolgom lesz, mert ha a koncert hadakozókat el akarom kábítani s meg akarom kezemhez szelídíteni, jól kell lakatni... Lippa kapitánya ugyan rezonéroz és kész fegyverrel megvédeni a várat, de mindegy, ha másmint nem lesz, fegyverrel veszem bécse, s átadom... Mitévő legyek. Két váramat vagy hármat elraboltak most tőlem a keresztények: egy negyedikért nem fogom az egész országot kockára vetni... Barátom, köszönöm neked, hogy itt lehettem, s hogy te vagy. Nagyon megtisztult a szívem, s úgy gondolom, visszakaptam erőmet s nyugodalmamat.

Mindjárt mozdult is, hogy megy.

- Csak nem szaladsz-é? - kérdezte ijedten Ábel.

- Menni kell.

- Legalább egy éjszakát tölts itt.

- Egy éjszakát?... Egy percem sincs tovább. Hív a pátria dolga.

Mindjárt felkötötte kardját, aztán vállára vetette a prémes köpenyt.

Mikor kilépett a házból, a háziasszony ijedten nézett rá.

- Nagyságos uram.

- Jó asszonyom, köszönöm éltig való szívességeket.

- Csak nem indul nagyságod?

- Vaj igen.

Intett az udvar hátuljában álló legényeknek, akik értették a mozdulatát. Úgy voltak tartva s nevelve, hogy haladék nélkül minden percben lóra ülhessenek. Kivezették a lovakat a kertből, ahol azok a fákhöz kötve abrakoltak, s nyeregbe ültek.

Az asszony a kezét tördelte.

- Minden tyúkomat s bárányomat levágattam - mondta sírva.

- Ne félj, asszonyám, gondoskodni fogok rólatok.

- Ábel - szorította meg a barát kezét -, nem jönnél-e Fejérvárra?

Ábel felnézett az égre, mintha az időjárást nézné.

- Nem vagyok való oda, Gáborom. De ha szükséged van rám, hogy a szívedet megkönnyítsd, mindenkor számíthatsz rám. Öreg, csontos lovam éjjel s nappal készen áll, s lekocogok, amint parancsodat kapom.

Megölelték egymást, akkor Bethlen felült a lóra, s gondterhelt szívvel kilépett az udvarból.

Mikor messze eltűntek a lovasok a völgy kanyarulatában, Ábel még mindig ott állott a ház előtt.

A felesége azonban ráripakodott.

- No, isten gyávája, most mit kezdünk a sok döggel. Ilyen barátja vagyon és ehene, meghalunk ehhel.

[V]

Reggelineél ültek, s hallgattak.

Bethlen vett a sonkából, sokáig komolyan nézte. Nem tudta, mért nem tetszik neki. Nagyon fekete-vörös volt, s szálas, amint harapta, a fogaköze mind tele lett vele.

Zsuzsanna nem kérdezte az urát, tudta gondjait. Ő is hallgatott.

- Valahol ettem én egy sonkát - mondta Bethlen, s ebben a pillanatban már tudta, hogy hol, s teletömte a száját, hogy elhallgattassa önmagát. - Kérdeztem a pácot, de nem mondták meg... Szászok, irigyek... Gondolom Segesvárott volt, s aztán elfelejtettem... Az a sonka olyan volt, mintha nem is sódar lett volna, hanem sült vagy főtt. Egészen gyenge, rózsaszínű s omlós és semmit se szálas.

- Nem jó az úgy - mondta Zsuzsanna, önkéntelen ellenmondással, mintha megérezte volna, hogy miért nem jó. - Azt kegyelmed hamar megunná, mert az olyan rothasztott.

- No, dehogyis - mondta elevenen Bethlen. - Hogy mondhat sz ilyen, lelkecském. Nagyon, nagyon jóízű sonka volt. Még mondtam, hogy ennek a módját meg kell tudni, és úgy készíteni a sódart ezentúl. Akkor az erdélyi sódar híres lesz az egész világon.

- Tudom én, tudom én, hogy van az - mondta Zsuzsanna. - Gyömbéres pácot csinálnak, s én is csináltam azt úgy, de azelőtt kegyelmed megtiltotta s leparancsolta. Még azt is mondta, hogyha még egyszer olyan sápadt sonkát lát az asztalon, kiveti az ablakon.

Bethlen hallgatott. Már emlékezett valamire, s csodálkozott.

Lehet a, hogy nem a sonka tetszett neki, hanem a sódar...

Inkább tehát hallgatott, abbahagyta az evést s pihent.

- Nem tudom, mitévő leszek evvel a Lippával. Kapitánya olyan alattvaló komisz gazember, mind csak azt izeni, hogy vegyem meg a várat, ha merem s tudom. Bizony szétrúgom őket, mint egy fecskefészket.

- A fecske kedves madár, s ahol fészkel, ott boldogság van.

- De szemetel, s te sem szívelnéd, hogy itt asztal felett rakja meg a fészket, s idehullasson.

- De nincs az asztal felett, kívül van, egészen szélin a háznak.

Bethlen hallgatott, s a mézes bögrét maga elé vette. A bögre mázatlan csupor volt. Megnézte kívül s belül. Mocskos öreg bögre volt. Olyan volt, mintha füstös volna, mert a méz már évek alatt átette magát rajta.

- Mily ormóttan cserép - mondta. - Ezek a mi fazokasaink semmit se tudnak. Van itt valahol egy menekült hitbeli nemzet, németbeliek, csak nem tudom, kik s hol vannak. Azok oly gyönyörűséges cserepeket tudnak csinálni s kívül-belül mázzal húzzák be, hogy nem szivárognak át rajtuk sem a méz, sem a zsír. Ha utána tudnék járni, akkor azokat megtelepíteném az alvinci mezőn, ahol oly jó agyag van, égetésre való... Feketemázos csuprokat s tányérokat csinálnak s tarka virágokat tudnak belerakni. Nagyon szépek. Ha látnád, örvendene a szíved.

Zsuzsanna hallgatott. Ellenségesen s kedvetlenül.

- S a mézet is úgy lehet ám tartani, aki ért hozzá, hogy nem lesz ilyen kásás, hanem tiszta, sárgán folyó.

- Olyan, mikor pergetik. Aztán megalszik, s az a jó.

- Nem, az is éppen ilyen jóízű, de sokkal gusztusravalóbb. Nem tudom, hogy csinálják.

- Ugyan, édes uram, nem tudtam, hogy kegyelmednek az a jó. Nem kell vele semmit se csinálni, csak forró vízbe tenni az edényt, s abban megolvasztani. De azelőtt kegyelmed azt mondta, hogy nem jó íze van úgy. Valami csípős íz lesz benne, ha felolvasztjuk, s azt kegyelmed sose szerette, mert azt mondta, minden csak úgy jó igazán, ahogy az Isten adja.

Bethlen hallgatott.

- Már alig várom - mondta -, hogy innen ezektől a szászoktól elköltözhessünk. Majd meglátod, lelkecském, ha Fejérvárán új házat rakatok, az olyan lesz, mint valami madárkalicka. Nem lesznek ilyen nagy füstös falak, ilyen nehéz fekete bútorok, hanem hozatunk Velencéből gyantáros bútorféléket, vagyis olyan mestereket, akik azt csinálni tudják. A falakat is meg fogjuk festeni új módon, sárgára s világosra s az ablakokba se rakatok ám vastag ólomüvegeket, hanem olyan simákat, akin átjön a nap fénye s ki lehet látni szemmel rajtuk keresztül. Egészen más a lakás, ha a nap sugara be tud jönni, s a reggelinél bekopogtat az asztalra, mint a kis madár. Úgy fogom rakatni a házat, hogy az ablakok a reggeliző házból arra feküdjenek Oriente, hogy az első napkelte megörvendeztesse a szívünket.

- Az szép lesz - mondta Zsuzsanna kedvetlenül.

- Mátyás király olasz földről hozatta a mestereket, mert ezek a mi mívésaink bizony keveset tudnak. Már íratam is értek, s meghagytam Rákóczy Pálnak is, hogy keressen nekem Gréciában olyan mestert, aki eljönne házat építeni. Neki ott közel van Velence is, üveget s porcelánt akarok véle szereztetni. Pál, tudom, szívesen fogja ezt csinálni, mert fősvény bátyja úgyis elfelejtette, s nem küld neki semmi élésre valót, hát boldog lesz, ha nekünk tehet szívésséget.

- Csak sok pénzt fog az is elemészteni.

- Telik - mondta Bethlen.

- Honnan? Még mindig a Báthory-ládákból?

Bethlen összehúzta a szemöldökét és elhallgatott. Nem akart és nem akart pörlekedni, inkább megint másra térítette a szót.

- Milyen különbség van a szászok lakóházai s a mi nemes uraimék viskói között. Voltam valahol, olyan volt a ház ma is, mint Lázár apáméknál. Csaknem rájuk szakad, fagerendákkal van feltámasztva a tető belülről, s gazdaságuk olyan, mintha feneketlen nyomor volna körülöttük.

- Hát Ágotán mi újság? - kérdezte váratlanul Zsuzsanna.

Bethlenben megállott s meghűlt a vér. Nem nézett fel, s uralkodott az arcán, hogy felesége egy izmának rendülését se lássa.

- Hol?

- Szent Ágotán.

- Aha... Szent Ágotán... Mért kérdezed, lelkecském?

- Csak... Kíváncsi vagyok...

- Honnan tudod, hogy ott voltam?

- Mondták. A verebek.

Bethlen erőltetve nevetett.

- Nagy szájuk van azoknak a verebeknek.

- Nagy. És sokat tudnak csiripelni.

- S maga csak aztot hallgatja, a verébcsipogást?

- Nem hallgatom, de fülemet nem dughatom bé.

Hallgattak.

Akkor azt mondja Bethlen:

- Tudod, lelkecském, ha az ember felgondolja, milyen hitvány és semmirekellő életet tud élni némely asszonyi állat.

- Ugye, lám.

- Hát hiába, aki lotyónak született, az lotyó lesz. Aki szentnek s angyalnak született, az szent és angyal.

- Asszonyból az lesz, amit a férfiak csinálnak belőle.

- Az igaz. Lehet-é valami abból, akit Bánffy uram tesz asszonyává.

- Bánffy uram derék ember tudott volna lenni, derék asszony mellett.

- De most mondtad, hogy asszonyból az lesz, amit a férfi csinál.

- Most meg azt mondom, a legderakabb férfit is el tudja rontani egy dühödt asszony, aki csak a boszorkányságnak adja magát.

- Igazad van benne.

- És mér kellett kegyelmednek, édes lelkem, abba a boszorkányfészekbe menni?

- Muszáj volt. Írást kellett vennem tőle, hogy a ládákat az ország használatára átadta s...

- No és?

- Mit és?

- Hát csak azt kérdezem, édes lelkem, hogy átadta-é?

- Muszáj volt neki.

- S mit adott kegyelmed neki érte?

- Mit adtam, örüljön, ha nem veszi el tőle a fiskus azokat a birodalmakat, amiket a bátyja neki adott.

- Jézus Mária, s kegyelmed azt mind meghagyta neki?

- Dehogyan hagytam, az majd a fiskus dolga lesz, hogy megítélje, mit és mennyit hagy meg neki.

Az asszony gondolkozott. Kis homlokán ráncok voltak, s barna szeme égett, s erősen nézte az ura arcát. Bethlen azonban lehajtotta a fejét, s erősen nézte maga előtt a tányért.

- Az a kérdés, hogy kegyelmed milyen írást adott neki.

- No, az nagyon csendes írás. Azt lehet magyarázni így is meg úgy is.

- Itt van kegyelmednél az írás?

- Nálam? Mért őrizném én azt magamnál?

- Hát hol őrzi, édes lelkem?

- Péchy uram dolga a kancellária.

Az asszony újra elhallgatott.

Bethlen felállott.

- Elmegy, édes lelkem?

- Bizony - mondta nagyot nyújtózva Bethlen. - Nekem ma éktelen sok dolgom van.

- Ebéd hány órákor lesz?

- Tizenkettőkor. Mért kérdi, lelkecském?

- Csak kérdem.

Bethlen megcsókolta a felesége homlokát, és sietve elment. Sietett, hogy valami kérdéssel meg ne állíthassa az asszony.

Mikor átment a tanácsházba, ott már együtt volt az egész kancellária.

Sorra kérdezte a napi dolgokat, s intézkedett s dolgozott, de valami folyton fúrta az oldalát.

Nagyon izgatta a felesége kérdezősködése. Vajon mit hallott és kitől hallott Báthory Annánál való vizitelésiről.

- Péchy uram! - szólította meg egyszer csak Péchyt.

- Tessék velem parancsolni Nagyságodnak.

- Hogy találatok meg engem, mikor senkinek meg nem mondtam, hova s merre megyek?

- Nagyságos uram, a Thurzó Szaniszló uram levelével muszáj volt nagyságodat rögtön felkeresni. Elküldtem hát lovas legényeket arra, amerre nagyságod elment.

- S ki jött vissza a legények közül?

- Ágotáról visszajött egy, Segesvárból a másik. A többi ment utána nagyságodnak.

Bethlen értette. Hát innen tudta meg az asszony.

Soká nézett maga elé. Kár volt, hogy nem vette el a levelet a nőtől, amelyben megerősítette volna, hogy a ládákat...

- Küldje be kegyelmed Zólyomi Dávidot.

- Igenis, nagyságos uram.

Kinyitotta az ajtót, s Zólyomi Dávid belépett, ő pedig kinn maradt.

Bethlen sokáig nézte a fiatal embert. Az zavartan és belepirosodva állott a fejedelem előtt. Bethlen nézte, milyen karcsú, magas, jóarcú és csinosan öltözött a legény. Akkor valami elfacsarodott a szívében. Ha ő most ezt elküldi Annához... Mert arra gondol, hogy egy árkus papírt küld neki, hogy írja alá. Tiszta papírt. Avval az izenettel, hogy a fejedelem gondoskodni akar arról, amit ígért, hogy az adománylevelet aláírja, hogy a fiskus semmit se tegyen ellene, hogy megerősítse, elfogadja a Gábor fejedelem adományát... Ilyen ostobaság. Már a kezében volt, előtte feküdt a levél, s ostoba ujjai ott felejtették. Nem mertek hozzá-

nyúlni, mint bőréhez... Így nehezíti maga dolgát... „Anna de Ecsed et Bathor”. Mint nagy ugráló bogarak álltak a papíron. Félt a bogaraktól?... A levél pedig kell. Az aláírott levél itt kell legyen. Nem az ország miatt, hanem a felesége megkéri, s elő akarja hozatni Péchyvel... S akkor mit mond, mit tesz. De ahogy nézte a szép fiatal embert, a szíve rettenetesen elszorult. Nem bízott benne, hogy Anna... Nem hitte, hogy Anna nem fogja ezt a fiút... Attól tartott, hogy Anna ennek fog fizetni az adományért... Eh.

De ha már behívatta, szólni kellett neki. Úgy tanulta öregmester Nagy Sándor bátyjától még Szárhegyen, hogy cselédet ingyen szólítani nem szabad. Egyszer nem lelte valamijét, s kiáltott az inasért. De mire az jött volna, már megtalálta, s újra kiáltani akart, hogy már ne jöjjön.

Nagy Sándor bá megfogta a kezét:

- Nem szabad - mondta -, ha már egyszer a szolgát előparancsolod, szégyenbe ne maradj előtte, hogy buta vagy, s csak a szád jár, máskor majd nem jó szavadra. Kérj s rendelj neki, hogy hozzon egy ital bort.

Azóta ez mindig eszébe van, s most is így fordította gondolatát:

- Dávid fiam, hogy szolgál a kancellistaság Apor nagyságos úrnál?

Zólyomi Dávid nagy hetykén összerántotta szemét.

- Nagyságos uram, őnagysága kitette szűrőm.

- Hogyhogy?

- Mikor bé szolgálatra, csak rám nézett s mondá: lódulj... Hogy nem akarék, felelte: De hamar!... az ebannya!...

Most a fejedelem vont a össze szemöldökét:

- Majd meglátom, mehetsz. Küldd bé Péchy urat.

Péchy bejött.

- Parancsol-é nagyságod?

- Kancellárius uram, én ezt a gyermeket, Zólyomi Dávidot békommendáltam Apor uramhoz kancellistának, hogy igen jó szemű és friss elméjű... Őnagysága pedig kivetette, mikor jelentkezett.

- Nem kívánja, hogy számadásaiba belelásson valaki.

- Hogy gondolod?

- Én úgy, hogy jó volna pedig. Macskának körmére kell nézni.

- Mennyi most az Apor úr féle kreditum?

- Kétszázkilencvenhétezer forint.

- S honnan van Apor úrnak ebben a szegény országban ennyi pénze, hogy nekünk ily summát adhatott?

- Adóbérlő, nagyságos uram. Már négy fejedelmet szolgált, mint árendátor, lehet pénze.

- Tehát az adó nem arra való, hogy az ország gazdagodjék, hanem arra, hogy Apor.

- Ő is így vélekszik.

- Gondolod, hogy hűséggel számol?

- Nem, azt az egyet nem gondolnám.

- S nekünk oly ember kell, akiben megbízhatunk... A szegénységet nem engedjük vonni s nyúzni... Hamar keresd meg, s mondd meg neki, hogy akaratunk, hogy Dávidkát maga mellett tartsa... Dávidkát pedig okosítsd meg, hogy neki ott semmi más dolga, csak az, hogy szemfüles legyen. Majd meglátom, mire viszi.

Akkor erős gondban mondta:

- Ha egy vagy két követet küldenek az ország gyűlésére, annak is az adószedő fizeti költségét?

- Nem, nagyságos uram, azt a szolgabíró járása adja össze.

- S hogy szedik bé?

- Kivetnek minden házhelyre húsz vagy harminc dénárt, s akkor két esküdtet kiküldenek s azok felszedik.

- S mit kapnak az esküdtek költségükre?

- Két-három forintot, ha a járás nagy, legfeljebb tízet.

- És ez a két esküdt mért nem tudja beszédni a kivetett adót?

- Nagyságos uram, az ily kisebb pénzszedések még csak mehetnek, de itt is ha kivetnek hatvan forintot, soha be nem hajtanak negyvenötnél többet.

- Mért?

- Van, aki nincs otthon, s nem fizet, van, aki már elszegényedett s nem fizethet. Van, aki beállott a fejedelem szolgálatába, s akkor nem köteles véle, van, aki fizethetne s megtagadja.

A fejedelem az asztalra ütött:

- Miért van nekem szolgabíróm mindenütt?... Egy faluban olyan gyorsan váltakoznak a vagyonbéli állapotok, hogy negyedrészt nem is ismeri?...

- Nagyságos uram, az emberek nem szeretnek fizetni, s az esküdteknek nincs hatalmuk, hogy erővel elvegyék.

- A szolgabírónak van hatalma, ha az alispán fegyvereseket ad mellé. A vármegyei katonáknak egy a fizetése, akár ott lebzselnek az alispán udvarán, akár kinn járnak a megyén... Csak az árendátornak lehet fegyverrel menni a szegény népre, s annak elhajtani a tehenét s lovát?... Bizony, ha az ország szedi be az adót, nem vész oda fele a bezsarolt pénzeknek az árendátor kezében... Parancsoljuk, hogy ezt a kérdést munkába vegyék, s a főispánokkal megbeszéljék, hogy miként lehet kedvezően és okosan a megyéknek maguknak szedni be az ország adóját.

Péchy hallgatott.

- Mindazáltal úgy beszéld meg ezt Mikola urammal, legelőször s Petky Jánossal, hárman, hogy arról semmiféle pletyka ki ne menjen... Az árendátor uramat megszorítjuk, s új esztendőre elveszük tőle az adóbérlést.

- Ez nagyon jó lesz nagyságos uram... A főispánok éppen olyan jó kezesek, mint az árendátor, mert főispánnak mindig olyan embert nevez ki a fejedelem, akinek magának van becsülete, akár ezer forintra, vagy több ezerre is.

A fejedelem már látta, hogy Péchy kerül felül, s mint szolgák szokták, már ő fogja mingyárt megmagyarázni, hogy ez a helyes, mintha ő találta volna ki.

- A főispánokat kell felelőssé tenni az adószedésért, s akkor nagyságod az adónak dupláját kapja, mint így... Mért kell azt úgy csinálni, hogy ha a szegénység megfizeti is, annak, amit tőle elvonnak, fele mindig egy-egy uzsorás árendátor vagyonát gazdagítsa?

- Hát így tegyetek - mondta a fejedelem, s másra fordította a szót. - A harmincadok is mind az árendátor kezében vannak-e?

- Igenis és azért, hogy ha az adóból meg nem kapná a kiárendált summát, ott magát kielégíthesse.

- Ki tette ezt?

- Már a régi fejedelmek s Apor uram.

- A harmincad az ország vámja a határon. Vámot venni csak a fejedelemnek van joga. Aki más vámot vesz, az beleavatkozik az ország jussába, törvényébe és szokásába. Fejedelmi juss vesz magának... Itt pedig mink csak magunk akarunk fejedelmek lenni...

- Az árendátornak erős kontraktusa van az országgal, és míg ő annak eleget tészén, addig nem lehet ehhez nyúlni.

- Mink Apor uramat nem bántjuk... Még eddig minden kötelességének eleget tött. De a kötelessége vékony, s meg kell jól bírálni, hogy mikint hajtja végre... A fiskális direktorral üljetek össze, uram, és nekem szoros hatánapra, egy hét alatt jól tanuljátok ki, mik az árendátor jussai és kötelességei. Bizonyára nem hagyom azt, hogy nyakunkon piócák lógnanak és elszíjják az ország csekély vérét... Hogy nőjön s gyarapodjon az ország, ha pénze nem a fiskális kasszába jön be, hanem Apor uram erszényébe.

- Szerződtetése van, erős kontraktusa a régi fejedelmektől.

- S hol vannak a régi fejedelmek?... Zsigmondot elkergette az ország, Mózes megölte az ország csatában, Bástát elűzték, Mihály vajdát megölték, most Gábor fejedelmet az ország kergette el, s megölték... Ha az ország el tudta üzni, hajtani, kergetni, ölni a fejedelmeket, csak az egy árendátort kell elszívlelni?... De nem akarom igazság és törvény nélkül: meg kell vizsgálni az ő dolgait, és bizony mondom, ha abban a legkisebb vétkezést látom, fejével lakol.

Péchy megborzadt.

- Jól teszi, Nagyságos uram - mondta -, de Apor uramnak oly fegyveres népi vagyon, hogy az egész ország mintha a markában lenne.

- Két sereg és két hatalom egy országban nem lehet. Már úgy látom, ketten vagyunk itt fejedelmek, és nem a fejedelem az első ezek szerint, hanem az, akinek az ország pénzzel adózik.

- Az nem is lehet - szólt Péchy -, én már régen tanítom, hogy a fejedelmi jussba avatkozik az árendátor, de eddig ehhez nem mert hozzányúlni sem Bocskai fejedelem öfelsége, sem Rákóczy Zsigmond fejedelem, de még Báthory Gábor sem.

Gondolkodva szólt:

- Még eddig nem volt időnk s módunk, hogy ezekre a fődolgokra gondoljunk, sürgősebbek voltak... A szászoknál is van-e hatalma az árendátornak?

- Nincs, mert a szász nemzet maga garantálta az adót. Csak a hét magyar vármegyére, a székelyekre és a vámokra terjed az ő hatalma.

- Ha a szász nemzet tudja garantálni az adót, megtehetik a vármegyék is és a székely székek is. A harmincadokat s többi vámokat magunk kezébe vesszük... Mért van nekünk fiskalitásunk, ha nem azért, hogy a mi udvarbíránk, gazdánk és kezünk-lábunk legyen... Gondoljatok azért Apor uramra, s gyűjtsétek a sérelmeket... Zólyomi Dáviddal magad elmenj hozzá, és állítsd be a dolgainak közepibe.

- S nagyságod, nagyságos uram, a tizedekre is véli, hogy magunk szedjük...

- Mindenre.

- A fejedelemnek nincsenek lovai s társzekerei, és nincsenek csürei s magtárai.

A fejedelem elfeledkezett a természetbeli adóról, hogy minden termés tizedét be kell szolgáltatni.

- Borból, búza, rozs, árpa, zab, köles, kender, len, méz és sonkoly, bárány, juh, malac és sertvés, és mindenféle bab, borsó s főzelék... Ebből beszédni a tizedet sok lesz a szolgabírának, ehhez tisztviselők fognak kelleni, és ispánok s hozzáértők.

- Megmondám, hogy most még minden marad régiben. Majd annak idejére megérik s megcsináljuk magunk erején. Majd eladjátok helyenkint a helyszínen, árverésen... Most küldd be Jósa Ignázt.

Péchy kiment s beküldte. Jósa Ignázt szíveskedve s alázattal jött be. Kurta kopasz ember volt, s úgy fülelt, mint az eb.

- Ignázt, ügyes ember vagy-e te? És tudsz-e hallgatni, ebadta?

Az ember hunyorgott.

- Neked most egy nagy dolgot kell megcselekedni. Vállalkozol-e rá, de mondom neked, Ignázt, hogy főbenjáró. Ha bajt csinálsz nekem, a gomboddal számolj.

Jósa Ignázt meghajtotta a fejét.

- Ha jól végzed s hallgatsz, mint a sír, nem bánod meg. Ha rosszul végzed, számolhatsz vele, hogy holnap reggel a napvilág nem perzseli a tar koponyádat.

- Parancsoljon nagyságod, nagyságos uram.

- Ide ügyelj... Elmégy evvel a levéllel Ágotára... Megértettél?... Senkinek se szabad megtudni, hogy hova mentél... Hogy fogod csinálni?

Jósa uram legyintett.

- Átalmegyek visszafelé Rossz Csürnek, onnan által Nagy Csürnek, Kakasfalva, Veresmart, Dolemány, akkor osztán benne vagyok az útb.

- Jól van Ignázt. Látom, helyén van az eszed... Hát elmégy, s meg sem állsz Ágotáig. Viszel magadnak vezeték lovat. Akkor megkeresed az asszonyt, Bánffyné asszonyomat, érted-e.

Az ember ravaszul intett.

- Itt van ez a levél, ezt odaadod neki. S akkor megkéred, hogy az asszony írja ide a nevét erre a helyre e, ezen a tiszta papiroson. Érted-e? Itt, ahol körömmel megjeleltem.

- Igenis, Nagyságos uram.

- Nem kell ráírnia nekik semmit, csak pusztán a nevit. Megértetted?

Jósa uram csak bólintott, s a szeme úgy égett, mint a vizsláé.

- Jól van. Megállj... ha módját tudod tenni, s ezt az én levelemet vissza tudod lopni, akkor kapsz tíz aranyat... Megértetted?

- Egy betűig, nagyságos uram.

- De időt nem szabad sokat vesztened, mert reggelre ennek a tiszta papírnak aláírva itt kell lennie. Inkább ez a levél ott maradhat, ha semmiképpen módja nem lehet. Az a fontos, hogy ez a tiszta árkus kezemben legyen reggel.

- Itt a kancelláriában.

- Itt.

- Itt lesz, Nagyságos uram.

- De ha egyetlen ember megsajdítja, hol jártál s mit végeztél, él az Isten, hogy Boronkai uram mellett akad még kvártély.

- Nem lészen semmi hiba, Nagyságos uram.

- Mit fogsz tehát csinálni?

Jósa Ignácz elmondta rendesen. Látszott rajta, hogy mindent ért, s még többet is, mint kellene.

- Nesze Ignácz, itt van három aranypénz! egy lótereh pénzét is viszel az asszonynak legközelebb...

Ignácz az aranyokat zsebébe csúsztatta boldogan s lelkesen.

Mikor elment, Bethlen visszaült a karosszékébe, s a magasba nézett. Most egyszerre megint elkezdett a teste égni. Már egy idő óta, mióta Ábellel kibeszélte magát, nem érezte ezt a furcsa, keserves tüzet. Most azonban oly nagyon elhatalmasodott rajta, hogy kezét sem, lábát sem bírta mozdtítani, csak égett, égett, mintha a tűzbe volna bevetve, valami pokolbeli tűzbe. Már látta, hogy Jósa Ignácz lovat kér, s ahogy elmegy, már látta, hogy kocog ellenkező irányban ki a városból, már látta, ahogy megkerüli a hegyeket s elkanyarodik a szentágotai útra, s ahogy megérkezik. S már látta, ahogy helyette őrá mosolyog Anna, s átveszi levelét. Felbongja, elolvassa, s lángszínű lesz az arca, hogy megismeri a fejedelem saját keze írását. Már látta a kis írószekrényt, amelynek gombnyomással kinyitja fedelét, előveszi az a megírott papirost. Remegett: újra látni fogja a betűit... S vajon, hogy fogja a gazlélek az ő levelét visszalopni, mert az kell, az nagyon kell, hogy ne maradjon nála az írás... mert az az írás köt. Odaköt. Annak nem szabad oda maradni... De anélkül ez a beste vén el nem intézheti... Zólyomi, az igen; de... Nem is meri végiggondolni.

Nem bírt a szobában maradni, ki kellett menni a szabad ég alá.

Kiment azért, s végig az udvaron, ki az utcára.

Mikó Ferencet látta, ahogy nagy loholva jött a ház felé.

- Ferenc, lovakat. Lovamat hozd, s te egy legénnyel velem.

Nemsokára a lovak előállottak, s kivágtattak a városból, ki a mezőre. Ő elől, s utána elmaradozva a két kísérő.

Egyszer csak kondította a toronyban a harang a délidőt, eszébe jutott a felesége, s a legényt lóhalálában visszaküldte, hogy jelentse a fejedelemasszonynak, hogy a fejedelem őnagysága mustrát tart, s csak estére fog megjönni.

Rossz Csürnek lovagolt s úttalan úton átvágott Nagy Csür felé. Követte a Jósá uram lovát. Meg is kérdeztette Mikóval, láttak-e erre fejedelmi lovast. Láttak.

A kakasfalvi dombokon elnézett Szász Újfalú felé, de tovább nem ment.

Maga sem tudta, hogy telt az idő estig. Csak setétedéskor indult haza.

Fáradtan s törődötten érkezett meg estve. Így nem lehet országotlani, mondta magában. Legjobb volna, ha elmúlnék az a beste teremtés, mert ha ez így megy tovább, s ő nem bír magával, mi lesz.

Szerencsére nagyobb bajokat s gondokat kap ajándékkul a sorstól, mint hogy egészen átadhassa magát a maga szíve bűjének.

Mikor visszatért a setét estében, Péchy uram nagy ijedelemmel várta a palota udvarán.

- Nagyságos uram, baj van. Budai basától Aly főurunktól rossz posta érkezett. Levelét nem olvasám, mert le vagyon pecsételve, hanem a törökök vadak és oly gorombák, hogy az mindent megmutat.

Nem szólt rá, felment a kancelláriára, s fogadta a követeket, akik kijelentették, hogy ha három nap s három éjszaka egyfolytában kell is várakozni, a fejedelmet ott várják meg.

Kedve lett volna rá, hogy megizenje nekik, hogy holnap kilenckor jöjjenek színe elé, de Péchy úgy meg volt rémülve, hogy még mielőtt kimondta volna, minden rációt előszedett, hogy ezt ne tegye. Parancsolta azért, hogy jöjjenek bé: a töröknek semmi szava őellene nem lehet, hiszen oly hamar és oly sereggel sietett a szultán mellé Moldovába, s azért még egy kaftánt sem kapott eddig.

Ugyanaz a szakállas öreg török csauz volt ott a fiával, aki Thurzónál járt Bittsén.

Mézes szavakkal mondta a legváratlanabb sértéseket:

- A győzhetetlen padisah, kinek napjait Isten ezerre és százezerre szaporítsa, megelégedett a te hitetlenségeddel, te Betlengábor, Erdély fejedelme, hitetlen eb... És parancsolta hívséges vezérének, Aly budai pasának és szerdárnak, hogy sietten sietve küldje levelét, hogy megtanulj, mit kell gondolni a hatalmas császár alatta valójának...

A fejedelem még mindig nem volt elbúsulva, ez a budai neki már régen nagy ellensége.

De mikor a levelet elolvasta, megborzadt és mély keserűség támadott benne.

A levél tele volt szidalmakkal s olyanok voltak benne, hogy ő alacsony elméjű, titokban fondorgó eb, éppen olyan, mint a bolond király, Báthory Gábor volt. Mikor őfelsége a győzhetetlen szultán Moldovára ment volna, oly késedelmesen jött parancsára, és még nem is maga személyében, hanem vitéz emberével küldte le hadát, ami semmit sem ért, mezítlábas és rongyos, fegyvertelen koldusok voltak, hogy ezért még csak egy kaftánt sem érdemel... Ellenben Lippa és Jenő és a többi elrabolt váraknak visszaadására még csak nem is gondol... Immár hét hónapja, hogy a győzhetetlen császár irgalmából, amiért kézcsókoló háláját meg nem mutatja, fejedelmi süveggel parádézik, de se Lippáról, se Jenőről, se a többi várakról soha szót is nem ejt... Ennek okáért a budai basa, Aly, kötelességének tartja, hogy mint jó atya és mindig hűséges pártolója, megtanítsa, hogy egy erdélyi fejedelemnek nem az a dolga, hogy csak maga örömeinek és kényelmének éljen, hanem a hatalmas császár azért ültette, mint egy ifjú komondort Erdély fejedelmi székébe, hogy ott semmi más dolga s gondolatja ne legyen, csak az az egy, hogy a hatalmas és győzhetetlen szultánnak kedvét keresse, az adót beküldje és ajándékokat el ne vonja és mindenben úgy alkalmaztassa magát, ahogy egy hív és alávetett szolgálóhoz illik...

Tudd meg azért te, Betlengábor, Erdély fejedelme, hogy a győzhetetlen császár rólad elfordította még egyszer a halálos veszedelmet, mert a német királyt is engedelmességre szorította, és azt a hitvány áruló Homonnayt lóról leszállította, nincs azért neked semmi bajod, úgy élhetsz a hatalmas császár tenyerén, mint egy ölbeli macskakölyök, csak örömed és boldogságod van, ne késlekedj azért, hanem mingyárast indulton indulj és Lippát és Jenőt és mind a többi várakat és kastélyokat megadd. Ha ez a Péter és Pál nevetséges szentjeitek napjáig meg nem léssen várd el haragomat, mert erős esküvéssel mondom, hogy lóra ülök magam és majd én teszek fejedelmet Erdélyben, de azt megkeserülöd. A mi fejünk, Mehemed pasa, a győzhetetlen császár nagyvezíre is aztot írja, hogy kemény parancsunkra legyen, hogy tégedet megtanítsalak és a győzhetetlen császár kezére hódoltassalak. Ő tudósított engemet arról, hogy Moldovába is alacsony fekete lélekkel késedelmesen és feleslegesen jöttél, s egy kaftánt is ezért meg nem érdemelsz. Mást nem mondok, jól eszedbe vésd, ha fejedet szereted. Tudod, mindig jóakaró apád voltam, de most engem is keményen utasítanak, hát én neked meg nem kegyelmezek.

Datum Buda... 17 Mayi.

A fejedelem elolvasta a levelet, és kemény arccal fordult a törökhöz:

- Megolvastam a győzhetetlen császár - Isten védelmezze, és áldásaival elhalmozza, s napjait tegye milliommá - budai basájának és helytartójának kitüntető levelét, és most menjetek el, jó uraim és nyugodjatok meg. Még az éjszaka válaszunkat erre megírjuk, és holnap, ha a nap Isten irgalmából még egyszer felkél, azt nektek megadandjuk, és minden úgy lesz, ahogy a nagyságos Aly apánk és szerető urunk parancsolja.

A török főkövet erre szálem alajkumot tett, s nagy főhajtással elköszönt, és kiment az udvari kapitány kíséretében.

A fejedelem a levéltől nagyon megbúsult, mert látta s tudta, hogy sok irigyei vannak. Aly basa soha jóakarója nem volt, mert haragudott reá már Temesvár óta, hogy ő Szkender basának lett hív embere, s Szkender basával élethalálharcban volt.

De most egyelőre mit sem tett sietősebbet, ment feleségéhez vacsorálni.

A vacsoránál csönd volt, s némaság.

- Sok bajom van - mondta feleségének. - Ebben az országban semmi sehol nincs rendben. Egy katonám s egy emberem nincs, akibe bízni lehessen.

- Hol volt mustrája édes jó uram - mondta aggódva, részvéttel s bánatosan az asszony. - Kegyelmed elemésztí magát... Csak Isten adja, hogy egészsége maradjon... Majd elintéződnék a dolgok, nem kell, hogy kegyelmed megszakassza magát...

- Nagyon bánatos vagyok, Zsuzsanna... Nemsokára hosszú időre el kell mennem. Fejérváron sem történik semmi, ha magam utána nem nézek. Ma se jött semmi izenet. Még talán a fákat is nekem kellene kivágni, s a köveket magamnak faragni, hogy minden idejében elkészüljön...

Egy ideig szóvalán ültek az asztal mellett, aztán azt mondta:

- Most feküdjél le, szívem, nekem még vissza kell mennem a kancelláriára s megírni válaszomat a budai pasának.

Zsuzsanna semmit sem tudott a török követek felől, mert Péchy azokat elrejtette előle. Ijedten hallotta, hogy a török Lippát követeli, s a fejedelem hiába mondta, hogy semmi veszedelem ebben nincs, s hogy ő még mindig bízik benne, hogy levelekkel s ajándékokkal el tudja a veszedelmet hárítani, már nem hitte.

Sírva maradt magában, s nem feküdt le, hanem csüggedten folytatta gondolatait. Már soha más dolga neki nincs, csak tünődni s szenvedni magában.

A fejedelem pedig íráshoz látott, és tulajdon kezével hozzáfogott leveleket írni. Először is jóakarójának, Szkender basának írt:

Tekintetes és nagyságos pasa, mindenben igaz jóakaró uram, böcsületes atyámfia, Isten a nagyságod jó szerencsés előmenetelit naponként nevelje, az hatalmas, győzhetetlen császáruk kedvét, kegyelmességét fejedem öregbitse, és boldogul élő napjait ez földön sokasítsa.

Értem a nagyságod leveléből sok törődését. Lippának általadása elmulasztása miatt tudnillik. Hogy mi azt írtuk, hogy nekünk arra sem őhatalmasságától, sem a fővezértől nyilvánvaló parancsunk nem volna: hogy ezt mi csak a magunk gondolatából változtattuk volna meg. Hogy nagyságod avval volt elbocsátva az őszön, hogy Lippát s Jenőt mi, amint fejedelemségre kerülünk, mingyarást át bocsátjuk.

Hatalmas pasa, igaz úr barátom, én nagyságodat igazságszerető embernek ismerem eleitől fogva: értse meg nagyságod, hogy mink ez országot semmivé dűlve, égetve, egy szál fegyver nélkül kaptuk kezünkhöz. Azonfelül Kendy István, az áruló, aki már Báthory idejében sokszor be akart jönni ide fejedelemségre, most fellovalta ellenünk a felsővidéki magyarságot és Homonnayt és magát a császárt Bécsben. De mi evvel nem törődtünk, hanem hadakat szereztünk Lippa ellen, s mikor azok egybegyűltek, kaptuk a parancsot, hogy rögtön menjünk Moldovába a győzhetetlen szultán urunk mellé... Azért mi elhalasztottuk a kisebb dolgot a nagyobbért, és oda siettünk.

Ez oka Lippa átadása elhalasztásának.

De nekünk abból semmi hasznunk nem lett, hogy magunk személyének vezetése mellett oly gyorsan futottunk a hatalmas császár kezeihez, mert ellenségeink, Mehemed nagyvezér és Aly budai pasa nem jóakaróink, most azt írják nekünk kegyetlen levelükben, hogy mi nem lettünk volna jelen személyünkben a hatalmas császár mellett, és még hadat is, mezítlábasokat és fegyverteleneket küldöttünk volna. Nagyságod jelen volt, s ott szemtől szembe voltunk nagyságoddal, hiheti-e nagyságod, hogy ilyen rágalmazó szavakkal élhetnek mifelőlünk. Mifelőlünk úgy elhigye nagyságod, mint tulajdon maga felől, hogy valameddig egy csepp vért és egy csepp életet az Úristen testünkben tart, őhatalmasságához mindenekben teljes tehetségünkkel igaz hűségünket megtartjuk és megőrizzük. Főkövetünket, mint megírtuk, immár a fővezérnek őnagyságának is, a fényes portára beküldjük. De az országnak fogyatkozott állapota miatt, az odavaló ajándékoknak elkészítésében fáradnunk kell, s mivel azt hallottuk, hogy Aly pasa nagyságoddal Nándor Fejérvárban találkozni fog, akkor kívánjuk követünket küldeni, mikor nagyságodok ott együtt lesznek. Azon kérjük azért nagyságodat, mint szerelmes jóakarónkat, hogy Aly pasa őnagyságát felőlünk helyesen informálni méltóztassék...

Mikor evvel a levéllel elkészült, már több bátorsággal fogott hozzá egy levélhez, melyet Mehemed fővezérnek írt. Szkender basára feltétlenül számíthatott, s így a vezért keményebben válaszolhatta meg. Ezt írja a Vezérnek:

Tekintetes és nagyságos vezér pasa, nekem jóakaró uram, Isten nagyságodat méltóságos tisztiben tegye szerencséssé, és napjait előmenetellel sokasítsa. Csakhamar egymás után, két heteknek forgása alatt két rendbeli levelét vettük nagyságodnak: egyiket Ibrahim császár által akkor, mikor nagyságod még ki sem indult Konstantinápolyból, mi már vissza is tértünk a Dnyeszter vize mellől. Ezen a nyáron egyik postám a másikat érven, nagyságodtól soha bizonyos választ nem kaptam, hogy mit kellessék őhatalmassága parancsai közül teljesítenem. Én magam ítélete szerint azt tartottam legsürgősebbnek, hogy legelső dolgom legyen, hogy őhatalmassága mellé siessek, amit meg is tettem, és azokkal a hadakkal, amikkel Lippát kívántam megvenni, hogy általadhassam a győzhetetlen császárunknak, sietve mentem őmelléje, hogy magam erejével, magam vezetése mellett szolgálhassak. Nem vitézlő kapitánnyal küldtem a hadakat, hanem magam vittem, s Isten segítségével a Dnyeszter mellett nem szégyenletesen, hanem tisztességgel és győzelemmel kedveskedhettem őhatalmasságának, amit őhatalmassága maga kedvesen vett és keze nyújtásával nekem tudtul adott.

Mégis mai levelében azt íratja nagyságod, hogy én későn járva nem is voltam jelen hatalmas császár szolgálatában a lengyelek ellen, és ezért csak egy kaftánt sem érdemelek. Holott uram, az országnak régi szokása és törvénye ellenére olyan messze földre igen szép válogatott jó hadakkal, lovaggal, gyaloggal, nem tisztviselő kapitányom által (holott, ha a szolgálatot kerülni akartam volna őhatalmassága parancsa és nagyságod maga írása szerint is más szolgámat is küldhettem volna), hanem magam oda fáradtam, ahol őhatalmassága hadai voltak, szerdárával és őhatalmassága győzhetetlen személyével egyetemben... Írja nagyságod, hogy a Raskó palánkjának felégetésében sem voltunk jelen. Ha nagyságod nem csak okosan és bölcsen, hanem igazság szerint akar a dolgról gondolkodni - nem egy hitvány kastélynak, tíz-húsz palánkkarónak elégetése miatt ijedtek meg a lengyelek, hogy arra a békességre mentek, mert ha így gondolkodik nagyságod, igen vékony lesz az ítélete...

Ebben a békekötésben mi nem irigyeljük, akárkinek akármit is tulajdonít nagyságod. A mi érdemes és hasznos szolgálatunkat egész világ ismeri, mi annak semmi hasznát a fényes portáról nem kaptuk. Ha a mi szolgálatunk csak egy kaftánt sem érdemel, ahogy nagyságod írja, akkor mit vegyünk mi itthon a mi országunktól, akik jól látják, hogy az hazánk törvényei s szokása ellen ilyen messze földre hadakoztunk. Bizony nem a fejedelem harcol magában, hanem mindig az egész ország népe, és ha az ország megkeseredik, akkor a fejedelem csak magában marad.

Az ilyen szók s írások, hogy micsoda emberek szája által adattatnak, keseredett szívvel vagyunk miatta.

Ezt mi, egyéb szolgálatainkkal egyetemben, a mindenható Istenre bizzuk, ítélje meg ő.

Mi csak azt mondjuk, hogy mi őhatalmassága császári méltóságához és kegyelmes köntöséhez két kezünkkel teljes bizalommal ragaszkodunk, s egész országunkkal egyetemben azt kezünkől ki nem bocsátjuk. Éltesse Isten.

Ezen a levélen megnyugodott: kimondta magából a keserőséget; a fővezér meg fogja érteni, hogy gyermek módon öve beszélni nem lehet.

Most egy harmadik papirost vett elő és írni kezdett Alynak, a budai vérebnek.

Tekintetes és nagyságos pasa, nekem mindenben jóakaró kegyelmes uram, Úr Isten nagyságod szerencsáját naponként nevelje etc.

Mióta a mindenható Isten és a győzhetetlen császár akaratából ez nemes Erdélyország három nemzetségének szabad választása ebben a fejedelemségbe állított, azóta a legnagyobb gondom az volt, hogy nagyságodat magam, országom és a szomszéd országok állapotja felől szorgalmasan tudósítsam. Ebben az országban oly állapotok vannak, hogy a német császár részéről várakat foglalnak el tőlem, s követeket küldenek hozzám, hogy engem maguk részére elpártolásra vigyenek. Mégis én nagyságodat soha nem búsítottam azzal, hogy segítséget kérjek és nagyságod úri békességét zavarjam. Amit tehetek, akarom magam erejéből elvégezni, mert felette drága volna az őhatalmasságának, ha minden kis portának megvédelmezésére őhatalmassága hadait lóra ültetném.

Most is e tavaszon már felállítottam hadaimat, hogy azt a nyomorult Lippát, amivel sem én nem veszítek, sem őnagysága nem nyer, mivel áruló kapitányom kimenni belőle nem akar, magam fegyverével megvegyem, mikor fővezér urunk őnagyságának parancsát kaptam, hogy rögtön induljak őhatalmassága mellé a Dnyeszter vizéhez. Én ezt mindenél sürgősebbnek tartván, el is mentem, s a lengyel békességekötésben szerencsésen részt vettem.

Nem értem azért uram, mit jelentenek azok a sok ártalmas tanácsok, szidalom, fenyegetés, rettentő ijesztgetés és gyalázatos elbánások, amivel nagyságod az én beküldött követimet sértegeti és maga követivel a mi fejedelmi székünkben bánt és búsít. Nagyságod nekünk azelőtt sok ígéretet tett, és mi ezeket nem szóval, hanem egész magunkviselésével akartuk meghálálni. Bizonyosan elhiggye nagyságod, hogy a mi jóakaratunkban egy pénz ára fogyatkozást nem talál. Ha a portára menő főköveteink elkészülnek, mert az ajándékok kikészítésére az országnak ebben a megnyomorodott állapotában idő kell, akkor nagyságodat is meg fogjuk találni, és oly csákányokat és egyéb ajándékokat küldünk nagyságodnak, hogy avval meg lesz elégedve.

Hogy az Úristen nagyságodnak életét gonosz, irigy ellenségitől megoltalmazta, s szerencsáját ismét a hatalmas győzhetetlen császár kegyelmességébe juttatta, azon szívem szerint örülök, és kérem nagyságodat, értse meg e szómat: Lippának és a hozzá tartozó kastélyok megadásának nyilván meg kell lenni, és ez, uram csak idő kérdése, ezen nagyságodnak semmi aggódása ne legyen, mert ez meg is lesz. Nem úgy mutattuk mi hűségünket a győzhetetlen császár előtt, hogy ebben valakinek kétsége legyen. Kérdezze meg nagyságod Szkender pasát, aki együtt volt velünk őhatalmassága színe előtt a Dnyeszternél, hogy kik vagyunk és mit tettünk mink őhatalmassága előtt. Mind a békesség, mind a fegyvervonás őhatalmassága kezében van, valamelyiket választja, nekünk a szolgai engedelmességhez kell tartani magunkat.

De nagyságodnál nyilván vagyom, hogy Erdélyre néznek és vigyáznak minden keresztyén országoknak szemei, jól tudja ezt a fényes porta is. Én ellenem mind kívül, mind belül okot adhatnak, hogy ellenség támadjon, erről nagyságodnak sokat írnom nem szükség. Vannak dolgok miket főkövetemtől nagyságod bővebben megért, kérem azért nagyságodat, régi szerető apai jóakarátát ismét vegye elő, és tartson meg engemet mint fiát és hív barátját igaz szerelmében.

Két gyertyatartót is küldök nagyságodnak, kinél szebbet soha magam sem láttam.

Mikor a leveleket megírta, megnyugodott.

Mind a három ember meg fogja érteni azt, amit tudtul akart adni nekik. Szkender pasa még nagyobb szeretettel ragaszkodik hozzá, Mehemed a fővezír oly ember, akinek erőt kell mutatni, s Alynak ajándék kell, ez a legfontosabb.

Akkor összeírta azokat a pontokat, amelyeket Angyalossy Mihálynak el kell végezni.

3. Levelünket a fővezér őnagyságának prezentálva, mentől szebb és ékeőbb szókkal tudja, szalutálja őnagyságát... Stéphán vajdát a porta ellenünk táborba szállította... Serbán vajdának azt ígérték, hogy ellenünk beküldik Erdélybe... Német császár is megígérte, hogy Serbánt megerősíti vajdaságában... Lengyel király tízezer kopjást ígért Homonnaynak ellenünk...

Már virradt, s ő még írt.

7. Lippa megadásával jó előre kell intézni, hogy azt Szkender pasa vegye át, hogy neki legyen a portán becsülete érte, de ezt oly formán kell végezni, mintha Szkender pasának ebben semmi híre nem volna. Mert a várat kancellárunk által fogjuk átadni és akkor Szkender pasa maga akar bemenni a jóhírrrel a portára.

8. Erről kapucsiakkal küldjenek parancsot Szkender pasának, de azt is megparancsolja Vezír őnagysága, hogy elsőben mitőlünk várjon hírt Szkender pasa.

9. Mivel Szkender pasának felettese Aly pasa, küldjenek parancsot Aly pasának, hogy Szkender pasát őt küldje fel Temesvárra, hogy ott várja meg Lippa dolgát. Szkender pasát rá kell kényszeríteni, hogy Lippát ő vegye át: ez a Szkender pasa kívánsága, hogy ne láttassék, mintha ő kapkodna utána.

És így tovább.

Mikor letette a tollat, hirtelen fáradtság ütött ki rajta. Ott ültőhelyében el tudott volna aludni, de felállott s ment: Zsuzsannát nem hagyhatta egy egész éjszakán át.

Örült, hogy Zsuzsanna aludt. Óvatosan levetkezett s lefeküdt.

Úgy tett, mintha abban a percben elaludt volna, ahogy a fejét letette. Még bibliát sem olvasott, pedig azt minden este s minden elaluvás előtt szokott. De Segesvár óta félt a bibliától, mert mindig s minden soron Dávid király volt előtte.

Belefúrta fejét a párnába, s az Anna bőrének simaságát és hidegségét érezte. Vajon azóta hozzák-e már édességes betűit a papíron. „Anna de Bathor et Ecsed”... Az ágy s a szoba füstté vált, oly könnyen emelkedett vele a magasba s repült vele. El-elszundított, aztán megint felriadt, s erővel tartotta vissza magát, hogy ki ne ugorjon az ágyból, s el ne rohanjon a házból, ahol felesége egyenletes lélegzését hallotta. Aztán megint csak elaludt.

Fényes napvilágon törődötten ébredt, mintha meggyötörték volna a szívét, a lelkét a boszorkányok. Mintha lovagoltak volna rajta.

Felesége már fenn volt, s várta őt a reggelizőasztalnál.

- Későn jött, szívem - szól szemrehányóan -, s rosszul aludt, én édes lelkem.

- Nem jól aludtam - mondta tűnődve Bethlen.

- Óh, talán egy percet sem. Nyögött álmában s beszélt.

Bethlen rémülten nézett maga elé, s nem tudta, mit evett. Ha az Isten elvenné eszét, s egyszer álmában kimondaná, a nevet, ami kínozza.

Sietett, hogy szólania ne kelljen; elmenni a kancelláriába.

Péchy már ott volt, s egy kisdéd könyvben olvasott.

- Mit olvasol, kancellár uram?

- Mikor otthon voltam utoljára Szent Erzsébeten, jött hozzám a bongárdi kálvinista prédikátor. Mondta, hogy a szászok elűzték szép szóval, és híveit is elkergették, hogy az ő falujukban csak lutherista prédikátornak adnak kenyeret. De Bongárdon már negyven esztendő óta kálvini s helvét papok voltak, s a prédikátor, bizonyos öreg Szal János ezt a könyvet hozta annak bizonyására, hogy 1586 után ebbe a könyvecskébe mindent beleírtak, ami az eklézsiával történt nevezetes. Ezt olvasom.

- Nincs arra most időnk, uram.

- Nagyságos uram, leltem ennek a könyvnek a végén egy valami feljedzést, amit kellene hogy Nagyságod lásson, hogy kívánja-e a posteritásra hagyni.

Odaadta a könyvet, s körmével megmutatta, hol kezdődik.

A fejedelem olvasta:

1613 esztendőben szegény Báthory Gábor fejedelem Váraddá kiszaladván körülötte levők által die 11 októbris, Nadányi Gergely, Szilassy János és többek által Velence nevű utcában lett szomorú halála. Azon utcában árulóitól meglesetvén s szekérében obruáltatván, által verettetett s meglövéldöztetett. Kinek felmészároltatott teste annyiban is méltatlan gyalázattal illetetett, hogy egy hitvány kasos szekéren két teheneken hurcoltatott Adorjánig, ahol öreg Tsáky Istvánné hírül vette és siralmas sorsán nagyon megesvén szíve, maga hintószekéren s lovain kísértette Ecsed várába, honnan vitték Nyír Bátorba, ahol a sekrestyébe tétetett.

Gyilkosai pedig, Nadányi, Szilasi, gondolván, hogy kedves dolgot cselekedtek az országnak, ezért az új fejedelemtől gráciát remélvén, 1614 esztendőben Medgyes városában az országgyűlésre nagy tollasan, dalián bemenének s néhány napig ott nagy göggel viselték vala magokat. De váratlan támadás kezd lenni a gyalogságtól és vitézlő néptől, üzni, kergetni kezdik őket. A kőfal mellett egy tornyocskába szalasztották őket s az ablakon és folyosón sűrűn lövének reájok, és ők is, míg poruk s golyóbisuk vala. Végre rájuk hágván a tornyot, noha nem könnyen adták meg magokat, de meggyőztének, és kezek elvagdaltatván, alá hajigálták a toronyból, s lent a sokaság diribrul darabra vagdalá s aprítottá testeket.

Géczy András pedig, ki e nagy árultatásban nem utolsó vala, megfogattatván Ballingh János fogarasi kapitány kezére s vendégsége alá adatott, e Ballingh Báthorynak jó embere lévén, nem kevésbé kíváná uráért bosszúját megállani. Így mind az idő alatt, míg Fogarasban vala, siralmas kenyérrel vendégeltetett naponként. A kapitány rendeléséből egy kegyetlen szolga járt be hozzá, ki valamikor bemegyén vala, mindenkor hol füstéllyal, hol bottal s hol csak ököllel megöklözi, veri, kínozza vala. Hogy éhen ne halna, nagyjában valami fekete cipőcska s víz adatik vala neki. Végre sok nyomorgatása után egy rusnya tyúkkosárba dugatván, a város piacán lévő akasztófa alá vitette, s ott fejét vétetvén, azon kosárban gyalázatosan s akasztófa alá temettetett vala.

A fejedelem a könyvet visszaadta Péchynek, s mondá:

- Tegyétek az iratok tárába, hogy a jövőendő idők lássák, mi az árulók sorsa. Ha Bocatius uram megjő, hasznát veszi.

- Igen, nagyságos uram, és mi legyen bongárdi prédikátorral... A hazában első mégis a kálvinista vallás, kívánja-e nagyságod, hogy a papot visszahelyezzük?

A fejedelem gondolkozott:

- Nézd, uram, mindig csak az igazság útján kell járni; ez a história jegyzés is azt mutatja... Hány református család van Bongárdon?

- Volt hét család, de azokat a szászok már onnan kitelepítették, kit ide, kit oda, s ma egy sincs.

- Akkor hagyd békén. Örülünk, ha valahol békesség van... A békességnek alapja mindig valami háborúság... Mink is, ha ezek a gazok gazul a szegény Gábris fejedelmet meg nem ölik, soha ilyen békességben uralkodásunkat nem kezdhettük volna... De azért a gyilkosoknak nem lehet jó vége... A szászok is, kik elkergették a református lakosokat, papostól, békességben maradtak, de azért eljő az idő, hogy emiatt is számolniuk kell... Még drága lesz a szászoknak ez a vakmerőség. Ilyen dolgokat szeretek gyűjteni, ennek van a legnagyobb ereje az alkuvásoknál... Hozasd elém a csauzt... Lemásoltátok-e a leveleket?

- Igen. Jósa Ignácz már beírta a kopizáló könyvbe.

- Küldd elém.

Jósa Ignácz deák bejött. A kis kopasz ember úgy tett, mint akinek suttogni való titkai vannak.

Letette a kopizáló könyvet, amibe minden levélnek a párját beírták. A fejedelem felizgatódott Jósa Ignácz miatt, s már kérdezni akarta, mit végzett, mikor az nagy furfangosan s ravaszul egy fehér papirost csúsztatott elé.

Ő kinyitotta, s a szíve verése elállott. Ott volt a papíron az aláírás, hogy „Anna de Bathor et Ecsed”.

Csak nézte merevülten, mintha nem is tudná mi az.

Jósa Ignácz halkán, nyögve szólt:

- A levelet ellopni nem lehetett ám, nagyságos uram, mert Bánffyné asszonyom azt mindjárt a kebelébe rejtette volt.

Bethlen nem nézett fel, azt mondta:

- Jól van.

- Levelét nagyságodnak elvőtte, kebelébe eltőtte, asztaláról ezt felvőtte, kezembe rökentőtte s nevette.

A fejedelem arcán nem látszott, hogy forró lávapernye hull a szívére.

Jósa Ignácz látva a fejedelem szórakozottságát, s hogy semmit se kérdez, az írást otthagya az asztalon, s kiment.

Bethlen csak most rázkódott össze. Kebelébe rejtette volna? kebelébe, kebelébe? - kelepelt benne a rekedt szó, s az lassan átalakult szirének hangjává: kebelébe, kebelébe... s látta az Anna mozdulatát, ahogy az ő levelét szemérem nélkül s azonnal kebelébe tette...

A mai napjának megint vége. Nem is tudta, mit tett s mit nem. Hallotta is, nem is, ha valaki bejött hozzá. Mindig csak a maga roppant aljassága, alacsonysága járt eszében. A lopás és a gonoszság, amit csinál.

Aztán fogadta a török követeket, és ajándékokkal elbocsátotta őket.

Már dél felé járt az idő, amikor kalamust vett, s megírta egynéhány sorban az Anna írása fölött, hogy: ezennel ígéretet tesz, hogy amennyiben a fiskus mindent jóvá hagy, akkor a Báthory Anna adományát, akiket vőtt bátyjától Báthory Gábortól, megerősíti s jóváhagyja...

De mikor készen volt az írással, látta, hogy még sok tiszta papír maradt odáig, ahol az Anna aláírása volt.

Erre most jutott eszébe, odaírta, hogy „Én Báthory Anna értésemre s tudomásomra veszem, hogy amaz ládákat, kiket atyáimtól s Somlyai István bátyámtól nyertem parafernumul, azokat az ország javára mind általadom, s hogy ez így van, megerősítem...”

Nagyot lélegzett. A papiros tele volt. De a szíve is s a feje, agya s minden porcikája.

Most úgy érezte, hogy evvel az írással örökre frigyre lépett Báthory Annával. Csak nézte a két írást egymás mellett. A maga fűszálás betűit, ahogy ott égtek, lobogtak az Anna betűi felett, mintha kigyúlt volna Annának néhány betűje, a szökdelő, araszoló lábas kacagó betűk, s felettük a lobogó lengedező elrepülő sorok...

Ebédnél csendes volt és szórakozott. S mikor megették a levest, megették a húst, mindig csak az írás szorította ott bal felől a szívét, s folyton várta, mikor fogja az írást elővenni, s ő maga volt legjobban meglepve, mikor egész természetesen csendesen azt valóban elővette s mosolyogva felesége elé tette.

- Az ám, nem is mutattam még neked, hogy a Báthory Anna levele itt van e.

Az asszony felvette, megnézte, elolvasta, mint valami bíró, s akkor elvetette.

- Már megint nagyon könnyelmű volt kegyelmed. Igen sokat ígért.

Bethlen lehajtottá fejét.

- Ígértem... Mit sem ígértem... Annyit ígértem, hogy *ha* a fiskus jóváhagyja, megerősítem. De mit hagy jóvá a fiskus? Amit én.

- Igen, s maga jóvá hagy mindeneket.

- Nem értem. Már ennél szűkebben nem foghattam.

- Egy ilyen szó a fejedelem szájából s tollából - mondta az asszony - mindent jelent. Mert csak nem fogja ezek után kegyelmed megmásítani szavát! Ez azt jelenti, hogy a fejedelem mindenkinek elrabolja minden javát, de ennek a személynek *salvus conductus* ad mindenre, amit akar.

- Amit te akarsz.

- Én?... Mit akarok én, s hogy jönnék én abba, hogy beleszóljak az ország dolgába, s egy ilyen cafrának a vagyonába. Felőlem kegyelmed tehet, amit kíván. Soha nem szólottam bele cselekedeteibe.

- Soha.

- Vagy talán igen?... Gábor, ne legyen igazságtalan!... S maga engem megcsalhat, ahogy jólesik...

- Megcsaltalak én valaha is?

- Még nem tudom.

Bethlenen valami oly hallatlan robbanás vala, hogy azt hitte, szétveti a láng.

- Vagy talán nem fekszik Báthory Gábor eltemetetlenül a batori templomban, mint valami ebhulla.

Az asszonynak nagyra nyílt a szeme.

- Úgy! Hát ez az ára! - kiáltott sikoltva. - Hát ez az ára, ezt ígérte kegyelmed annak a cafrának. S ez az ára a ládáknak!

- Mit ár! Nem ár! Erről szó sem volt.

- De. Erről volt szó s nem másról. Ezzel vette meg magától a donációt, s ezt fizeti kegyelmed a ragadományért.

- Elég. Nekem ilyet ne merészelj mondani.

- Hát ki merészelje megmondani, ha én sem. Hiszen senki se mer magának ellentmondani. Maga egy tirannus, aki azt teszi, amit a vére diktál. Ezért nem aludott hát az éjszaka is, nem tudta, hogy mondja ki előttem, ami a begyében van.

- Zsuzsanna!

De az asszonyban egyre magasabbra csapott a düh s a tűz.

- Maga nem az az ember, akit én ismerek. Magában egy idegen ember lakik. Maga elvesztegeti azt, amit én annyi hosszú idő alatt felépítettem. Vegye tudomásul, hogy mindent tőlem nyert, mert ha én nem vagyok, már régen csinált volna ilyen suskusokat. Maga, szégyen, utolsó emberek dolgára adja magát. Bethlen Gábor, az én uram, az én férjem, az az isten, akit én úgy néztem mindenkor, mint egy szentet, aki nem is erre a világra való, éppen azt csinálja, amit csináltak mások. De hát, szegény ember, nem látja s nem tudja, hogy ezt mindenki kritikummal nézi, hogy a maga nevét is kikezdték. Boronkai él, s egyszer ki fog szabadulni, mert nem tarthatja örökké börtönben ártatlanul, s akkor mi lesz? Az egész ország hírré veszi, hogy Bethlen Gábor abban kezdte az életét, mint fejedelem, hogy pecsétet tört, s szétszórta mások becsületes keresményét...

- Nem volt becsületes. Már egyszer megmondtam magának, hogy Báthory Gábor, mind az egész Erdélyt kifosztotta, csak egyhez nem nyúlt, a saját ládáihoz. S ezek a ládák mind ragadományok s lopományok voltak. Ecsedi Báthory István hagyatékát kíméljem? Azét, aki a császárt és a népet és az egyházat, templomokat mind kifosztotta, hogy magának külön országot teremtsen? Ő csinálta talán azokat a kincseket, nem a szászok, akiktől fegyverrel rabolta el, s nem a fejedelmek kincse volt-é az, amivel a békességet vásároltam meg? Az a kincs s azok a ládák az ország tulajdona.

- Mért nem mondatta ki akkor országgyűlésével. Ha így van, mindenki rávokolt volna.

- Nem olyan idők voltak, országgyűlését sem lehet minden órában tenni. S te boldogtalan, miket beszélsz. Mit érnél vele, ha azok a ládák itt hevernének a pincében, s a török most itt kóborolna. Magam javára fordítottam-e benne csak egy darabot is? Van-e itt neked csak egy aranytányérod is, vagy egy ezüstkannád belőle? Mind ott van már az isztambuli vezérek kincses házában s a szultánéban. Itt pedig csönd van és békesség, és Homonnay elvesztegette minden birtokát, s a császárra letiltotta a háborúról. Erről kellett a ládák.

- Akkor miért mentegetődzött az előtt a céda előtt, s miért ígért neki fűt-fát, s hogy eb bátyjának ország szerint temetést tart?

- Ki mondta, hogy azt ígértem?

- Te mondtad! Mert én keresztüllátok rajtad, Bethlen Gábor, te örömet akarsz tenni annak a cégéresnek, azt akarod, hogy az jól érezze magát és boldog legyen, s mikor már annyi főurat s mindenkit tönkretett, most azzal büszkélkedhessék, hogy az egyetlen igaz ember is benne van az ő hálójában.

- Megörültél.

- Nem én örültem meg, hanem neked vette el az Isten az eszedet. Pedig neked csak az az egy kincsöd van, Bethlen Gábor: a becsület és a tisztesség. Jaj lesz neked, ha ezt az egyet is elveszíted. Elvesztetted akkor az egész országot, amit fel akarsz falni, s ki fognak okádni, mint a bort. Ott fogsz veszni, az árokparton, s nem lesz a nevednek sem híre, sem illata.

Bethlen a fejéhez kapott. Most, most ha meg lehetne halni. Ennek az asszonynak esze olyan, mint az éles kés, s ennek a nyelve olyan, mint a fűvő tűz.

S nem fél. Nem retteg ilyeneket mondani neki, akiken senki valóban egyetlen szót ellene vetni nem mer. Mi ad erőt ennek az asszonynak, hogy úgy bánjon vele, mint a szégyenoszlophoz kötött ficsórokkal, akiket mindenkinek jussa van leköpní, s megdobálni kővel.

Felvette a felesége elől az írást, s szerteszét tépte apró darabokra.

Az asszony sápadtan nézte. A szeme, mint a medúzáé, s az ajka lila volt és merev.

- Állat... Barom... - mondta, nem bírva már elég erős szavakat találni, amivel az urát korbácsolja. - Mit csinál maga eszeveszett! - s kikapta a férj kezéből az utolsó foszlányokat. - Hogy merészeli ezt tenni?... Mikor kezében van egy írás, hogy mindent elfogadott az a szuka!... Mivel tudta belőle kicsikarni ezt az elismerő levelet? Mit adott érte? Megölelte, megcsókogatta, maga utolsó buja.

- Elég - rivallt a férj, s az asztalra vert öklével. - Elég, vagy itt ez a kés, s itt vágom a szívembe, ha még egyet szólasz.

Az asszony ebben a pillanatban összeomlott.

- Uram, uram, édes uram, mit tettem. Jaj, mit tettem. Bocsásson meg nekem, Gábor, Isten elvette az eszemet. De magával nem lehet. Nem lehet. Maga meg van rontva.

- Rothadjon el mind s minden porcikájuk. Ez Báthoryak - morogta Bethlen. - Hogy én akarok neki ország szerint való temetést rendezni. Te boldogtalan asszony, szégyelld magad. Miket mondtál itt nekem szemembe. Vedd tudomásra, míg élek, nekem soha eszembe nem jut, azt a bátori templomból kihozni. De lehetne-é? Hát van ebben az országban egy ember is, aki eljönne a temetésre? Annak a gaznak a temetésére, aki pusztává s koldussá tette az országot... Előbb csak hadd gyógyuljon meg a haza, s felejtsek el. Ha majd felnőnek, akik nem tudják, hogy ki volt az ádáz, akkor majd lesznek, akik elkaparják...

Az asszonyon sírás tört ki.

- Bocsásson meg, bocsásson meg, édes uram. Én vagyok megrontva.

S görcsös zokogásának nem akart vége szakadni.

[VI]

Marosvásárhely a nagy lapos falu az alkonyatban nyugodtan mászott bele az éjszaka közeledő titokzatos halálába.

- Az emberiség nappal él, és éjszaka halott - mondta csöndesen Péchy Simon.

Borsos Tamás megütődve nézett fel a kancellárra, aki sokkal magasabb volt nála, s állása miatt is oly magasságban élt, hogy ő alig mert feltekinteni rá, s amit mondott, azt szentségnek vette.

- Nem hasonlít-e az ember ágya a koporsóhoz - mondta Péchy Simon. Estve ki-ki belefekszik, hogy a napjötteig a halálhoz hasonlítsa életét. Vigyáznak-e a papok arra, hogy mindenki idejében lefeküdjön?

- Igenis vigyáznak, nagyságos uram.

Péchy Simon mosolygott. Borsos Tamás gondolkodva tette hozzá:

- Vigyázunk... Nemem mint a város bírójának főkötelességem erre is vigyázni.

- Mondja kend, csak mondja, barátom uram.

Borsos Tamás komolyan mondta:

- Úgy vettük a szent ekléziától, és igaznak is véljük, hogy olyan ember, aki isten félelmében él, reggel korán kél, frissen és megpihent testtel és lélekkel munkájához lát, s míg a nap le nem nyugszik, serényen végzi kötelességét. Ha a nap lehanyatlik, azzal Isten kijelölte a munka idejének végét... Jó lélekkel bíró, egészséges ember kell lenyugosson s másik napra eltegye magát, míg Isten e földön hagyja életét.

Kicsit lelkesebben folytatta:

- Csak ilyen emberekkel lehet a városnak minden dolgát jó végben vinni... A fejedelem önagysága kihirdette, hogy mindenkinek Erdélyben ezek után a nehéz esztendőök után becsülettel és jó gondjaviseléssel kell lennie. A földeket jól meg kell munkálni, hogy aratásunk legyen, s akinek iparja van, annak azt kell szorgalmasan végeznie, hogy az ország kárát ne vallja. Ez nagyon bölcs és helyes parancs önagyságától, a fejedelem urunktól. Csak ilyen polgársággal s lakossággal lehetett itt is elvégezni s a jövőben is csak ilyennel lehet a városnak jól meggondolt építését... Tessék megnézni kancellárius uram, mennyi házat raktunk itt mi újjá... Itt jártak tavaly a németek és a németes magyarok, s mivel semmi várunk nincs, elfosztogatták minden értékönket... Aztán jöttek a pogány törökök, levágták barmainkat, és aztán jöttek a hajdúk, akik mindent, ami mozdítható, mind elvitték... Kérem kancellárius uramat, lássa meg a mi nagy bajunkat, és szerezze meg a fejedelem urunktól az engedelmet, hogy a templomot megerősíthessük és kőfallal körülvessük.

Péchy Simon álmodó szemmel nézte a hosszú egyenes utcát. Valóban mindenütt építéssel foglalkoztak. Számptalan házat raktak újjá alapjaitól kezdve, a többit csak újra fedték, s még csak június eleje van, s már örömmel láthatta mindenki, hogy mire a hó leesik, akkorára nem lesz égett ház, egy sem, Maros-Vásárhelyen.

- A mi székely törvényeink szerint senkinek kőből rakott falat, várat, erősített helyet nem szabad építeni, hogy valaki tirannus módra a székely nemzetnek nyakára ne hághasson. De ebből az lett, hogy az idegen ellenség akármikor jő, úgy kifoszthat bennünket, mint a méhek köpűjét. Legalább annyi erősségünk lenne, ahová kevés napokra elrejtethjük asszony- és

gyermekseregünket és csekély vagyunkánkat. Ha két lovas jön, már nem tudunk nekik ellentmondani.

Péchy Simon nem szólt, mosolygott.

- Vagy nagyságos urunk nem így gondolkodik?

Az út végén a szántóföldek kezdődtek. Itt megállottak.

- Nagyon jól gondolkozol, uram - mondta a kancellár, s szeme az égre fordult. - Már a nagy szemfedél ki van terítve felettünk, gyerünk azért az éjszakai koporsó felé.

Borsos Tamás nem bírta megérteni, mit akar avval a koporsóval.

- A nap is elnyugodott - mondta -, s mink a nap fiai vagyunk.

- Most jót mondtál, öcsémuram: mink a Nap Fiai volnánk, ha az Édenkert törvényeit meg tudnánk tartani.

Nem mondott többet, megfordult, és csendes járással visszafordult a község felé.

Borsos Tamás semmit nem felelt, de magában elhatározta, hogy még lefeküvés előtt megkérdi az urat, mit értett légyen az Édenkert törvénye alatt.

A házak udvarán az asszonyok bajlódtak az állatokkal. A teheneket megfejték s a malacoknak enniek adtak. A tyúkok már elültek, de a kutyák bezzeg acsarkodtak.

Mindjárt a község végén egy háznál nagy korcsma volt és ott most kezdtek a legények lopva a kertek felől begyűlni.

- Ezeknek is le kell feküdni a nappal? - kérdezte nevetve a kancellár.

- Nagyságod uram, félszemét a bíró is behunyhatja egy kicsit, ha a község javára megy a mulatás. Nappal nincs rávaló idejek.

- De éccaka kell hagyni nekik, hogy a kasszába hadd gyűljön egynehány dénárocska.

- Hadd bíza. De azért a tizedik órában a város darabontja megjön a fustéllyal és haza zavarja őket.

- Pedig csak akkor kezdenének igazában.

- No, az éjszakának meg kelletik adni a magáét.

Péchy Simon csak nevette.

- Mondom, Borsos uram, nálatok rend van.

- Hála Istennek, őszent felsége nevének.

Az utcán kiállottak az emberek s mindenki azért, mert ki-ki tudta, hogy az ország kancellárja itt vagyon és köszönteni kívánta. Péchy Simon barátsággal fogadta a köszöntéseket, és ő is mindenkinek szépen szalutált.

- De már építhetnél te is galambbúgós kaput - mondta, mikor Borsos uram portájához értek.

- Uram, leégett mindenem, s költséget nehéz itten szerezni, de nem nyugszok, míg nem lesz.

Borsosné asszony éppen kész volt a vacsorával, jó csirkéket vágott, és arra várta az urakat.

Barátsággal vacsoráztak, s utána boros köcsög mellett jó soká beszélgettek az ország állapotjáról. Borsos uram török világot ismerő ember volt, s mindent elbeszért, amit odakint tapasztalt, s még török tudományát is megmutatta.

Már éjfél felé járt, s csak beszélt s beszélt, s örült, hogy a kancellár oly jó szívvel hallgatta. De nem akarta hagyni lefeküdni, míg az Édenkert felől nem tudakozódhat.

Végre erre is sor került, s annyit monda:

- Nagyságos uram, már minden lélek alszik Vásárhely városában, csak mi ketten vagyunk éberen, meg a felettünk lakozó.

- Szóljon csak kegyelmed...

- Én csak azt, ha megmondaná nekem Nagyságod, mit gondolt azon, midőn mondá: az Édenkert törvényi.

Péchy Simon csendesen maga elé nézett. Már ő is jócskán borozott, s feje szédülést érzett, mintha szállani kívánná.

- Mért kérdezed?

- Én csak azért, mert ne vegye nagyságod zokon, de titkos szóval hallottam már, hogy Szent Erzsébeten nagyságod tanítja a népeket Eössy András uram igazságira.

- Milyen szóval mondják?

- Nehéz szóval, uram: zsidózásnak nevezik.

- S akit tik Krisztus urunknak mondotok, nem lett volna zsidó?

- Vaj igen, ha a bibliának hinni lehet.

- Jól mondod, ha a bibliának hinni lehet. S lehet?

- Isten beszéde van benne, úgy tanultuk.

- Jól tanultad, s jól hiszed.

Borsos Tamás felállott, s meghajtotta fejét a kancellár előtt, aztán újra leült.

Istennek hála.

- És mit mondasz Lutherhez és Kálvinushoz? - kérdezte Péchy Simon csúfolódva.

Borsos Tamás nem mert szólani. Aztán mégis:

- Nagy próféták, nagyságos uram.

Péchy kancellár a messzibe nézett, mintha átlátott volna a falakon és a tetőn, s az eget nézte volna a sok csillaggal.

- Nem tagadom, de Mózes atya tökéletesebb. Krisztusnál is.

Borsos Tamás nem mert szólani se igent, se nemet. Reszketett belülről, mert azt érezte, hogy most rendkívüli és csodálatos dolgot fog hallani. Mózes csak egy főbíró volt Izráelben, nem értette Péchy urat, hogy merészeli az édes Jézus Krisztus, Isten egyszülött fiához tenni. Hiszen főbíró ő is Vásárhelyt, de azért Krisztus csak Krisztus.

- Kívánod tudni?

- Nagyon is, nagyságos uram.

- Fogadod lelkedre, hogy hív és hallgató maradsz?

- Isten engem úgy segéljen.

Péchy Simon kimondhatatlan vágyakozást érzett, hogy beszéljen...

Ez az ember olyan hűségesnek és igaznak látszott előtte, oly jámbor erkölcsű volt, és kemény, hogy bár egyszerű ember vala, meg kellett előtte mondania.

- Hallgass akkor és értsd meg... Három esztendő híján most van száz évi, hogy a nagyszájú Luther feltámadott Isten parancsolatjából... Nem tagadom, Isten a kövekből is tud prófétákat támasztani, ha akar, így ez augusztinus barátból is tött... Mit mondott ez a Luther?... azt mondta, hogy a pápaság nagyon elrontotta a religiót Pál apostol ideje óta... már egészen odáig jutott, hogy még arra is jussot formált, hogy a vétkeket maga az Úristen helyett megbocsássa, nemcsak a földön, hanem a tisztító tűzben is... Kitámadott azért ez a Luther Márton, és vétót mondott a pápaságnak, hogy ne gyűjtene pénzt a Szent Péter templomának építtetésére. No a német fejedelmek, akik irigylették, hogy a pénzt kihordják az országból, ennek megörültek, és ezt a barátot faveálni kezdték, hogy Istennek jele...

- És nem? - kérdezte megdöbbenve Borsos Tamás, a marosvásárhelyi bíró.

Péchy Simon, az ország kancellárja, hallgatott. De a szeme mosolygott.

- Nézd, uram, már érett ember vagy, nem tudom, megértheted-e, mert inkább csak a fiatalok tudják megsejteni az igazságot...

- Egész szívvel várom, nagyságos uram, kérek, mondd ki az igazságot. Csak a sír fogja tőlem hallani.

- Míg én arra neked hatalmat nem adok, hogy utánam te is továbbadd.

- Úgy legyen - s Borsos Tamás újra felállott, és meghajtotta magát, akkor leült.

- Én Luther tudományát nem kicsinyellem - mondta Péchy Simon -, jó frater volt, és mindeket megtanult, amit a skólákban eléje adtak... Ismerte a szent Atyákat és az apostolokat és az egész Szentírást... Hogy lehet hát akkor, hogy egy ilyen Isten küldötte jámbor ember megállott a félúton... Hol állott meg?... Jézus Krisztusnál... Az egész nagy Szent Bibliának csak egy kis negyedrésze, vagy annyi sem az Új Testamentum, s ő ott megállott, és nem akarta tudtul venni, hogy annak előtte is volt valami...

Borsos Tamás kimeredt szemmel hallgatott. Egész teste reszketni kezdett, mert soha nem képzelte, hogy legyen valaha ember, aki a Jézus Krisztusról valami kisebbítő szót mondani merészeljen... Bizonyára ő, mint vásárhelyi bíró egy ilyen istenkáromlót megfogatott volna, és nyelvét kivonatta volna a pellengéren... De most ebben a nagy reszketésben és iszonyodásban is úgy vélte, hogy az ország fő-fő kancellár ura járatosabb az igazságban, s nem merte magának megvallani, hogy mily veszélyes és pokolbeli útra jut, ha tovább hallgatja. Azt mondta:

- Uram, a mi édes Jézus Krisztusunk Istennek fia.

- Igen, uram, Istennek fia.

Erre Borsos Tamás elhallgatott, és megnyugodott elméjében.

- De te is Istennek fia vagy, és én is Istennek fia vagyok, mert benne van a Szent Írásban, hogy mindnyájan Ádámnak és Évának gyermekei vagyunk, mert Ádám előtt nem volt emberi állat a földön.

Borsos Tamás nehéz lélegzettel mondta:

- Úgy tanultuk, igen.

Péchy Simon nagy nyugalommal mondá:

- És monda Isten: Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra.

Borsos Tamás pedig mondá:

- És uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a barmokon, mind az egész földön és a földön csúszó-mászó minden állatokon.

Péchy Simon megingatta fejét, s újra mondá:

- És monda Isten: Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra... Ez az, amit neked meg kell magadban jegyezned: *a mi képünkre és hasonlatosságunkra*. Ez a Biblia első igéje: Mondá Isten: Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra... Isten az embert a maga képére és hasonlatosságára teremtette volt... Isteni képre és isteni hasonlatosságra: és helyezteté az első embert az Édenkertbe... És ültete az Isten egy kertet Édenben, napkelet felől, és abba helyeztette az embert, kit formált vala.

Borsos Tamás mondá:

- És nevele az Úr Isten a földből mindenféle fát, tekintetre kedvest és eledelre jót, az élet fáját is a kertnek közepette és a jó és gonosz tudásának fáját.

Péchy Simon felemelte az ujját, hogy csendre intse a szorgalmas bibliatudót.

- Teremtette Isten az embert az ő képére és hasonlatosságára, és helyezte őt az Édenkertben... Ez ebben, amit tudnunk kell! Ide kellett volna Luthernek visszamenni... Mert Isten teremté az embert ártatlanságban és szentül és a maga képére s hasonlatosságára, tehát szinte Istennek. És elhelyezte őt az Édenkertben, ahol együtt éltek a báránnyokkal és az oroszlánokkal, és ő adott nevet Isten minden teremtményének e földön... Ide kell nekünk visszamenni az Édenkertbe, ahol nincsen semmi, csak az Ádám gyermekei és csak örök boldogság... Nem mehetünk vissza, mert az ember bűnbe esett és kiűzetett az Édenből... De Isten megígérte, hogy elküldi a Messiást, aki meg fogja váltani az embert a bűnnek zsoldjától. És akkor az ember megtisztul, szentté lesz, és Istennek ölébe újra visszajő, s megnyeri az Édent... ahol az első paradicsomi boldogságban él tovább...

Borsos Tamás oly gyermeki megértéssel vette a szavakat, hogy elmúlt előtte minden csodálatos kétség és félelem: ebben az éjféle órában az egek nyilatkoztak meg előtte.

Péchy Simon halkán, muzsikáló kellemetes hangján, suttogva és szívét gyógyítva beszélt tovább:

- Eljő a Messiás, és megváltja az emberiséget, ebben meg vannak győztetve a bibliának minden szentjei...

- De ki lesz az a Messiás?...

Kitárta két tenyerét, hosszú ujjain fényes gyűrűk voltak, és szikráztak a viaszgyertya fényében. Szelíd szemei csillogtak valami elragadottság fényességétől, és őszülő szakállá, mint valami bibliai szentet, ékesítette.

- Óh ez a Luther, az ő fene hangjával és ordító szavaival: mennyire eltévesztette - mondta. - Akkor lehetett volna az emberi nemzetet mindenestül visszavezetni az Édenkert törvényeihez, de ő megállott az egy Krisztusnál... Nézd, gyermekem, a világot... Ha Krisztus volt a Messiás, akit a szent könyv prófétái prófétáltak: akkor ő eltörölte a bűnt és megváltotta az embert... De vajon így történt-e... Vajon az ember ez alatt az ezerhatszázötvenhárom év és öt hónap alatt megváltozott-e?... Vajon megszűnt-e hát a bűn?... Nem inkább azóta áradott el az emberi fajzaton annyira, ahogy soha annak előtte nem láttatott bűnös lenni az emberi állat?

Borsos Tamás lúdbőrözött, egész testében hol hideget, hol roppant forróságot érzett.

- Krisztus urunk Istennek fia volt, és nagy próféta, ezt még a Mohammed hitin levők is mind megismerik... De távol legyen, hogy annak a Messiásnak nézd, akiről a próféták szólanak... Ő csak jel volt a pusztában... Nem törölt el szegény a maga kínhalálával semmit is... Nem vitte vissza az emberi fajt az Édenkertbe, ahol nincsenek magyarok és nincsenek székelyek és nincsenek szászok, nincsenek németek és nincsenek taliánok és nincsenek francuzok és nincsenek anglikánusok, nincsenek keresztények és nincsenek pogányok, nincs az emberek között semmiféle idegenség, hiszen még az állatok is mind egy felekezeten vannak, egymással is és az emberekkel is... Nem szüntette meg a bűnt, mert soha annyi fertelmesség e földön nem volt, mint e mi máj napjainkban, mikor csak a fegyver és a gyilkolás virágozik... Nézz körül, másfél ezer év tele van fröcskölvé vérről és rablással: ez az, ahova a Krisztus vitte az emberiséget?... Ez az, amit tökéletes boldogságnak lehet nevezni?... Maga ez a Luther soha mást nem prédikált, csak tüzet és fegyvert... Soha a szeretetnek és a csendes békességnek szavát nem hallatta. És ez a Kálvinus, aki ment Luther nyomdokain, s megégettette Servet Mihályt, és oly rettenetes kegyetlenséggel tartotta a maga Genf városát, hogy ott csak a parancs és a törvény uralkodott a csecsemőktől az aggasztánokig mindeneken... Látnod, azért kérdeztem ma este tőled, hogy a bíróság és az egyház kurátora vigyáznak-e arra, hogy minden keresztyén lélek este maga idejében lefeküdjék a maga földi koporsójába, mert tudom, hogy ez így van, mert a kálvini hitben soha és senkinek egy szabad és meghagyott pillanatja nincsen, parancs és törvény alatt áll minden ember, legfeljebb ha a korcsmára megyen, és az egyház és a község javára bort iszik, s megrészegezik, akkor kap engedelmet, hogy egy kevés időt a maga éberségében tölthessen, hogy evvel pénzecske juttasson a kasszába... Ez az a boldogság, amit ezek a főemberek hoztak nekünk is magyaroknak?... Ide jutottak ők az Édenkert helyett: kedveznek a pénzért a korcsmázóknak, de aki nem dorbézol, annak le kell magát nyugtatni az ágy nevezetű koporsóba egész életének minden napján, ha csak nem akar ellenségnek, megromlott bűnösnek és hitevesztegető pogánynak látszani az eklézsia vezetői előtt, mert bizony mondom néked, hogy minden eklézsiában számon tartják azokat, akik nem úgy akarnának élni, ahogy a törvények és rendszabások előre meghagyják...

Borsos Tamás itt nem értett mindent teljesen, de már beborította agyát a szentülésnek, a paradicsomi érzésnek melegsége, s inkább mindent bevett, mint hogy ellene mondjon. Szemei nedvesek lettek, mint a nagy kancellár úré, aki oly szívbeli szentséggel mondta szavait, hogy azok elfolytak az ő szívében, mint a méz.

- De uram, nagyságos uram, lehetséges-e, hogy a földi ember a maga erejéből az Édenkertbe bejusson?

- Soha. Maga erejéből soha, gyermekem. De az Írásnak erejével akármikor... Mink már immár sokan vagyunk, akik ennek a nyomát s útját megtaláltuk... És megvetettük alapját az első szent zsidóságnak. Annak a zsidóságnak, amit a Biblia hagyott... Nem zsidóság ez, hanem héber lélek. Héber annyi, mint a túlsó oldalon, a túlsó parton élőknek élete... Akik eltávoztak a világi hitványságtól, a bűntől és a káromlástól és ragadástól és a keménységtől és a szigorú erkölcsöktől, hanem az Édenkert törvényei szerint élnek igazán s jámborul s egymást segítve és egymást nem kisebbítve s nem akadályozva a maguk szent jámbor és alázatos jóságában... Mi nem arra ügyelünk, hogy mindenkik szabott törvényekben maradjanak, hanem arra, hogy mindenkinek hatalmat adjunk arra, hogy úgy cselekedjék, ahogy szíve diktálja... Oly szabadság van a mi életünkben, mint az Édenkert tagjaiban...

- De uram, vannak gonoszak és istentelenek, akik nem törődnek az igazsággal, hanem az ördögnek parancsát keresik.

- Mi közöttünk nincsenek. Akik az Édenkert törvényeit megértették, azok mind egyesek és nem visszavonók. Mert az ember természete szerint jó, de belevetették a pokoli gondolatokat és a kapzsiságot és erkölcstelenséget, s akkor megromlanak... A mi testvéreink csak énekelnek és imádkoznak, és úgy élnek s dolgoznak, ki-ki magáért és ki-ki mindenkiért... Mi átjutottunk a szakadékokon, és elkerültünk e világnak bűneiből a túlsó oldalra, és szent héberek lettünk, s megértettük az Édenkert törvényét és szavát.

- De uram, a valóságos zsidók is gonoszak és kapzsiak és nyúzó fosztók.

- Hallgasd meg szavamat és ítélj... Luther és a többi reformátor azt tanítja, hogy az első szent keresztények ideje óta a pápaság elrontotta a szent egyességet és relígiót, mert maga csinálta emberi törvényeket iktattak a régi igaz törvények helyére... Ez legyen tehát igaz... De a zsidóság maga, azótától, hogy Isten őket az Édenkertből kivetette, szinte eltávolodtak az Istennek édenkerti igazsága mellől, és tovább rontották a szent igazságot és a törvényeket maguk csinálta új bűnös törvények által. Nekünk tehát maguk a zsidók, akik történelmi alapon valóságos zsidók, éppen olyan távol vannak ez édenkerti zsidóságtól, mint nekik a pápák az első keresztények szent és áhítatos állapotától... Minekünk, testvéreim, nincsen sem zsidó, sem német, sem francúz, sem már fajta s féle népek, csak egy van: ember. Én mi nem nézzük, hogy valaki magyar nyelven vagy zsidó nyelven vagy török nyelven él, mi csak azt nézzük: ember vagy-e testvérem, és megérted-e az Éden törvényét?... S ha igen, akkor őt mi magunk közé számláljuk és testvérünknek és az Éden tagjainak vesszük.

Borsos Tamás, marosvásárhelyi bíró valósággal szentté érezte magát emelkedni, de világi élete, hivatalja és gondolata új kérdést vetett elméjébe:

- De ha így vagyon, akkor nem kell-e nekünk fegyvert fogni s az embereket rákényszeríteni, hogy értsék meg ezt az új és szentséges gondolatot?

- Távol legyen. Erővel erre senkit kényszeríteni nem lehet és nem szabad. Aki fegyverrel él, az fegyver által hal meg. Azt mondja Mózes első könyvében az Úr Káinnak: Miért gerjedtél haragra? és miért csüggesztéd le fejed? Hiszen ha jól cselekszel, emelt fővel járhatsz, ha pedig nem jól cselekszel, a bűn ajtód előtt leselkedik, és reád van vágyódása, de néked uralkodni kell rajta... És mondá Isten Káinnak, aki megölte az atyafiát, Ábelt: „A te atyádfiának vére kiált hozzám a földről. Azért átkozott légy a földön, mely megnyitotta az ő száját, hogy befogadja a te atyádfiának vérét és bujdosó és vándorló légy a földön...” Akkor mondá Káin az Úrnak: „Nagyobb az én büntetésem, hogysen mint azt elhordozhatnám, elűzől engem a föld színéről, és a te színed elől el kell rejtezkednem, bujdosó és vándorló lések a földön, akkor pedig aki rám talál, megölhet engemet.” És monda néki az Úr: „Sőt inkább, aki megöli Káint, hétszerre megbüntettetik.”

- De uram, nagyságos uram, akkor igaz és édenkerti ember hogy éljen meg a Káinok között?

- A Káinok is Istennek gyermekei, s úgy kell élni közöttük, ahogy ők élnek egymással. Csöndességben, békességben, és megvédelmezve az Istennek parancsolatját... De mikor eljő a nap, hogy az Édenkert gyermekei átvehessék az uralkodást, akkor készen legyetek, és Istennek törvényét betöltsétek.

- Mert kevesen vannak a választottak, de megijő az ő idejek. Maradatok azért ébren, ti okos szüzek: feljő az Istennek az ő napja, s mindaddig legyen olaj a mécsesetekben... Minden hiábavaló, minden haszontalan, csak az Istennek embere tud s tesz... A tiszta ember pedig el fog jönni, s megérítek, ülni fog a maga helyére, s akkor mindezek a szörnyek és leviatánok eltűnnek a semmibe...

De megijedt, hogy lázában többet beszél ki, mint szabad, s akkor mindennek vége. Az emberben idegen szellemek laknak, ott bent tombolnak s kikíváncsoznak. Csönd, hallgass nyelv és siketülj meg szó: el fog jönni még a nap. A pécsi takács fia nem hiába járta be az egész kerek világot; Eössy András nem hiába szállította rá tudományát, oly sok csöndes és leskelődő perc asszonyok által, pénz által, fejedelmi kegy által nem hiába gyarapítja markában a hatalmat... De csitt... Még messze van az időknek teljessége...

Azután mondá:

- Azért ha a fejedelem azt parancsolja neked, hogy vedd fel a te köpönyegedet és menj el Konstantinápolyba a hitetlenek közé, akkor vedd fel a köpönyegedet, és menj és végezd, amit a fejedelem neked parancsol. A többi pedig a te szívedben van, és készülj az időre, mikor eljön az Édenkert megnyitásának napja e földön.

Borsos Tamás megértett mindent, és lelke szerint leborult a Jövő Fejedelme előtt, az Új Krisztus előtt, s oly boldogságba merült, hogy azt emberi szív elbírnai alig képes.

[VII]

A fejedelem asztalánál ült, és levelet írt. Rhédey Ferencnek írt Nagyváradra.

Oly rohamosan gyűltek fel a dolgok, csak úgy tódul egyik a másikra, s neki egyszerre kellett az összessel foglalkoznia.

Pénz nincs. Roppant summákra volna szükség, mert a fiatal fejedelemség annyi rést kapott az uralkodás hajóján, hogy azt azonnal be kellett tölteni.

Éjszakákon keresztül nem aludt: ez az egy volt, ami meg tudta rontani álmát, ha pénzszerzésre kellett gondolnia... Zsuzsanna volt az első, aki felvetette előtte a gondolatot, hogy a Báthory Gábor által elajándékozott birtokokat valamiképp vissza kell szereznie, s azóta ez egy órára sem hagyta békén.

Már tudta, mit fog csinálni. Báthory Gábor annyi donációs levelet adott ki, hogy az állami vagyonból semmi sem maradt.

Bojthy Benedek által már írtunk kegyelmednek - s repültek a betűk a papíron -, hogy ha kegyelmed az adószedők és a harmincadosok dolgában hiányt és hibát talál, akkor kegyelmed azt az embert akarata szerint azonnal megváltoztathatja, s azt tehet helyébe, akit megfelelőnek gondol. Azért a kegyelmed írására a perceptorságot, vagyis adószedést Makai Jánosnak engedjük. Inczédtől, ami pénz nála van, vegye el, s abból fizesse ki rögtön a szolgáló katonaság fizetését, Inczédi pedig jöjjön be a segesvári gyűlésre számadásra.

Mi innen Szebenből a holnapi napon kimegyünk, és addig míg Fejérvárán lakásunk meg nem lesz, Enyeden fogunk megszállani. Itt már minden el van intézve, és a szász nemzet követői jelen vannak, és most folyik a lajstromozás, hogy átvegyék a várost, a várat és minden benne lévőket.

Mint itt a végrehajtóknál látjuk, az elmúlt két esztendőről még hétszáznegyvenkét forint restancia van nála, az utolsó esztendőről pedig semmi számadást nem adott. Míg el nem számol, minden vagyona zár alá vettessék, és neki onnan egy szalmaszálat is ki ne adjanak. Senkinek adóját el nem engedjük. Amint megszámláltuk, a váradi fizetés tizenkét hónapra húsz vagy huszonkétezer forintot meg nem halad. Ott pedig az adóból és a harmincadból harminckétezer forint jövedelemnek kell lenni. Ennélfogva a vár építésére évente nyolc vagy tízezer forintot mindig fel lehet használni.

De a vámosokat és adószedőket keményen kell fogni, uram.

Bethlen Farkas uramat, mint megbízható nagy embert akarjuk kiküldeni a számadások megvizsgálására, neki kegyelmed mindenben szolgáltatásra és segítségére legyen.

Kegyelmed Váradnak nemcsak kapitánya, hanem Bihar vármegyének is főispánja. Kegyelmedet intjük, hogy az adók és vámok szolgáltatóit keményen számadásra vonja, és aki el nem számol, azt letartóztathatja, és vagyonát is a summa erejéig konfiskálhatja. Apor uram vámosait jól megítélje kegyelmed, és aki nem arra való, rögtön informáljon felőle, és írja meg, kit tanácsol, hogy helyébe kinevezzünk, azt mi irgalom nélkül megteesszük.

Ha a tisztviselők, kik kegyelmed körül vannak, valami okon nem tetszenek, ne halogassa kegyelmed, igyekezzék megváltoztatni őket. Embert szerezni földolog. Kovács Mihályt száz gyaloggal küldjük kegyelmed mellé, egyik főporkolábságot rábízhatja. A segesvári gyűlésen meglátjuk, kit találhatunk kegyelmed mellé vicekapitánynak valót, olyat, kinek hűségével és szorgalmával kegyelmed is megelégedhetik. Hazánk köz javáért mi kegyelmedet kényszerítjük a szakadatlan vigyázásra. Odakint Huszt és Kővár odavannak, mi már csak Váradra támaszkodhatunk a magyar végeken. Rendelkeztünk, hogy a vár erősítésére ott három vármegye fát, követ s ami kell hordjanak, kegyelmed erősen sürgesse őket.

Minekünk Váradra, ha lehetséges volna még nagyobb gondunk van, mint a magunk személyére.

Lippa dolgában semmi megmaradásunk nincs. Fővezértől annyi szidalmat még erdélyi fejedelem nem kapott, mint mi, s megfenyegettek, hogy budai pasa nem várja meg, míg Homonnay eljő, maga rohan ránk fegyverrel. Még mai napon Keresztessy Pálnak levelet írok Lippába, s ha nem fogad szót, ő lássa kárát. De uram, mikor ennyi és ily félelmes idők vagynak, tartunk tőle, hogy Homonnay nem marad vesztig, hanem amint hírét veszi, hogy mi hadunkkal Lippa alá szállunk, ő is felül, és ellenünk jön. Lengyel király neki tízezer kopjást ígért volna. Thurzó nádor hamisan tagadja leveleiben, hogy valamit tudna Homonnay rezgelődéséről, ezért is bizonyosra veszem, hogy titokban erősen készülnek.

Ha Homonnay beüt, idejében kell gondoskodni. Kegyelmed egész idő alatt, míg mink Lippa alatt lennénk, egész hadiállapotban legyen. Most rögtön harcírókat vegyen maga mellé és mustrát tartson a vármegyéken, és legalább, ha többet nem, kétezer puskást s annyi lovast tartson készen egész idő alatt, míg Lippa vétele folyik. Pontosan mindenkit regestromba vegyen, legelső helyre saját magát írva és után a váradi hadakat, nevenként. Azután maga mellé szólítsa az urakat, és nagyon megvizsgálja, kinek mennyi birtoka vagyon. Ha valaki letagadja birtokát, elveszíti. Úgy éljünk. Jószágos nemes embereket szekere mellett tartsa, nevenként szólítsa és a mi nevünkkel és akinek 15-20 jobbágya vagyon, az két fegyverest, 32 után hármat, akinek 50, az négyet, akinek 75, az ötöt, akinek 100, az nyolcat s azonfelül minden huszonöt után még egyet adjon, de ne bocskoros jobbágyokat ültessen lóra, hanem jó ruhás jó fegyvereseket, a maga kárára. Aki lóval nem bír, az jó puskát és posztóruhát szerezzen emberinek. A regestrumot nekünk rögtön beküldje, mert e szerint bírjuk ezentúl a vallókat. Bizony ki most megmutatja magát, úgy veszi fejedelmi kegyelmünket vagy ítéletünket.

Uram, az ország megmaradásáról van szó. Soha nem hisszük, hogy Homonnay ezt az időt elszalassza, mikor mi kint leszünk hadunkkal az országból.

Mi mindent megteszünk, hogy a budai pasa az első hírre segítséget küldjön, s hátba támadja a bestyét, de ha nem lenne, akkor is kegyelmednek magának helyt kell állania vele szemben, és meg kell őket törnie.

Bene valeát.

Már egyre rövidebben és keményebben írt. Nem volt ideje magyarázatokra. Parancsokat adott. Most másik levélpapírost vett, és Keresztessy Pálnak, a lippai kapitánynak a következőket írta:

Generose domine amice et frater nobis observande. Salutem et servitiorum nostrorum commendationem.

Jól emlékezhetik kegyelmed arra, hogy mióta a hatalmas és győzhetetlen császártól a magyar nemzet Lippa várát fegyverével elszakította, azóta soha a fényes portához és oltalmához, Lippa miatt nem folyamodhattunk. Sőt, amikor az athname leveleket is kiadták, abba Lippát soha fel nem vették, és hazánkat a legnagyobb fenyegetésekkel ijesztgették, hogy ezt a Lippát, ami már egyszer a töröké volt, visszaadjuk.

Eddig sem költségünket, sem fáradságunkat, sem adományunkat nem kiméltük, hogy teljes erőből halasszuk ennek a visszaadását. Már tovább semmi utat-módot a halasztásra nem lelünk, sőt főkövetünket, Balassy Ferenc uramat a fényes portán letartóztatták, és őhatalmassága, a szultán felgerjedt haragjának tüzeiben török-tatár hadait készenlétben tartja reánk, amit szemünkkel látunk. Ha ez meglesz, ez romlott hazából nemhogy ellene állhatnánk, de még meg sem tudunk mozdulni. Kegyelmedet azért intjük és országul hagyjuk, hogy e levelünk látván, hazánk megmaradását szeme előtt tartsa, s minden órában azon legyen, hogy Lippát, mihint kívánjuk, nekünk megadja, mert ha Lippavára miatt az egész Erdélyt és az egész keresztyénséget utolsó veszedelem érné, annak kegyelmed lesz egyedüli oka, és Isten előtt is kegyelmed számol érte.

Erről kegyelmed többet ne is habozzék, más levelünket ne várja, hanem éjjel-nappal az urunk önagsága által rendelt helyekre, Lugosra és Illyére költöztesse a lippaiakat. Könyörgöttünk önagságának, hogy megbízható helyeket adjon a szegénységnek és a rendeknek, és ő ezt így rendelte.

Tartsa meg Isten kegyelmedet.

Gen. Dom. Vrae

Erdélyország rendei.

Még egy harmadik levelet kellett sürgősen írnia. Ezt a levelet Bethlen Farkasnak írta, akinek elpanaszolta, hogy Báthory fejedelemsége alatt minden fiskális birtokot eladományozott.

Ha, uram, minden inasnak, minden érdemetlen országfosztó gazembernek kezüknél hagyjuk a Báthory Gábor által adományozott jószágokat, akkor Kővárhoz, Fogarashoz egy jobbágy sem marad. Maga Gábor fejedelem megbánta, ahogy tett, s Rhédey Ferencnek, váradi kapitánynak előszóval parancsolta, hogy személyre való tekintet nélkül mindent visszaszerezzenek, mert látta, hogy nem jól cselekedett.

Mink azért még most semmit sem akarunk ebben tenni, de az országnak oly szükségei vannak, hogy világosan meg kell tudnunk, hogy mit tettek s mit nem. Kassai uramat, a fiscalis directort bíztuk meg avval, hogy utánanézzon a káptalanokban, s minden donációt szerről szerre meglásson.

Nem akarjuk azonban, hogy csak a fiskális tisztviselők ügyeljenek a dologra, mert érdemesnek kárát nem kívánjuk, kérjük azért Nagyságodat, mint hazájának hív fiát, aki minden dologgal esméretes és oly igazságszerető ember, kiben szívünk a hazában legjobban megnyugszik, hogy ebben a vizsgálatban személye szerint részt venni méltóztassék.

Szeretettel várjuk, hogy bennünket a jövő héten Nagyenyeden megkeresni és velünk ezt az egész haza megmaradására szóló dolgot végigbeszélni és tőlünk jó tanácsát és segítségét megvonni ne terhelteessék. Etc.

Meg volt nyugodva: Bethlen Farkasnak ennél nagyobb megbízatást nem adhat, és az öregúr minden bizonnyal nagy örömmel és tisztességképpen veszi.

Most behívatta Kassai urat, és vele a Báthory-féle adományok dolgát végigtárgyalta.

Akkor kiment a tanácsházból, és lement a városra, hogy a szászok deputációjával meglássa, miként van az átadás ügye.

Ott állott körülötte Szeben, mint egy új ruhába öltöztetett menyasszony. Már minden ház ki volt restaurálva. Semmi bomlás, törés sehol. A szép kis házak két és három ablakszemükkel csudálkozva nézték a sürgés-forgást.

A kapubástyákon is mindenütt egész új ágyúk és fegyverek voltak felállítva, amiket a szászok a fejedelem kívánságára maguk hordtak be a várba.

A magyar katonaság is új ruhákban, új fegyverekkel volt ellátva, s olyan volt minden, mint egy boldog menyegző előtt való nap, mikor már minden el van készítve a nászra.

Báthory Gábor emléke elmúlt, és a szászok hosszú fekete ruhájukban, hosszú pálcákkal és szögletes süvegekkel alázatos és boldog szemmel nézték régi birtokukat.

Sokan hiányoztak közülök a régi tanácsból, de elparentálták Weisz Mihályt ugyanúgy, mint a tavalyi bírót, akit Szilassy Pál itt döfött le ezen a piacon, ahol most az új emberek maguk is alig hitték, hogy elkövetkezett az időknek teljessége.

[VIII]

Eszterházy Miklós végigment a Grábenen.

Amerre ment, az üzletekből kijöttek az emberek, és utána bámultak.

Csodálatos volt arany- és bíborruhájában. Fején a nagy melegben is magas bőrsüveg volt, és kócsagforgó, oly vastag kócsagseprű, hogy a kereskedők, akik értettek hozzá, megbecsülték, hogy ez maga a nagy és remekmívű forgóval egész vagyont jelentett. Egy polgári család kistafirozhatta volna leányát, s akkor is egész életére bőségesen lett volna ellátva belőle. Hát még a többi ruha, ami rajta volt. A vérpiros mente, oly tömérdek aranyzsinórral, sujtással és gombokkal, s minden a legtisztább színaranyból, hogy a nap belevakult, míg körülszikkasztotta. Dolmánya kék volt, nagy virágos habos selyemből, s ez is arannyal és gyémántokkal tele, nadragja vadgalambszín fehér szederjes volt, és vadonatúj sárga csizmája valósággal repült, olyan csodaszép szabású volt. A csizmaszár hegyén elől nagy aranyrózsa, amelyről még aranszálakból szőtt repülőbojt hullott.

Mellette kétfelől két úriember ment, Pákay Benedek királyi személynök, aki az egész országban híres lett arról, hogy az utolsó pozsonyi diétán az alsótáblán arról szónokolt, hogy a magyar rendek az Ausztriai-ház kihalásaiglan lemondottak királyválasztási jussukról. A nagy orációnak visszafelé sült el az éli, mert még a katolikus urak is felzúdultak, és azok sem mertek mellette voksra felállani, akik előre felbizzatták.

A másik oldalán gróf Erdődy Tamás tárnok ment, aki inkább csak itt Bécsben szeretett élni, mert nagyon unta a falusi sarat, a port és az unodalmat. Vidám és kedves ember volt, akit a Felség azért vett tárnokmesternek, mert senki oly jó kimutatást nem csinált neki arról, hogy lehet a magyar protestáns főurak vagyonának elkobzásával a kincstár üres ládáit megtölteni.

Pákay Benedek termetes úr volt, csak bajusza volt, s az oly hosszú és vastag, mint valami lószőrből csinált forgó s álla alatt csaknem összekanyarodott. Erdődy Tamás viszont egészen megborotvált arccal járt, és a magyar díszruha gallérjában nagy csillogó keresztet viselt, tele erős nagykövű gyémántokkal.

- Nézd meg ezeket a magyar urakat - mondta Schützbauer, a grábeni legnagyobb drágaság-kereskedő a feleségének, aki vele kiállott a bolt ajtajába -, ezek a legjobb vevőink.

- Ach, az a gyönyörű! - mondta az asszony, és igyekezett az Eszterházy szemét elkapni. Oly tágasra nyílt a szíve a szép férfiú iránt, hogy csaknem elájult.

Eszterházy volt a három közt a legmagasabb, legdaliásabb és valósággal Adonis. Szakálla szökés volt és frissen, borbély által kolnizott. Mint valami mesebeli tündérkirályfi lépett a köveken, amivel a Gráben ki volt rakva. Még a sarkantyúja is oly taktusra csengett, mint valami tündéri muzsika.

Gyalog mentek, mert a Felség udvarmestere legújabbán parancsolatot ada ki, hogy senki, aki a Felséghez audienciára van berendelve, egy bizonyos körön belül lóval vagy kocsival be nem mehet, mert a Felség méltóságos tekintete amúgy is egész Bécset a Burg előpitvarává tette, tehát nem lehet és nem szabad, hogy hadinépekkel és lóval jelenjék meg akárki is a Felség kapujában: ez kisebbítené az alázatosságot, amivel a Felség elé kell járulni. Jöjjenek tehát a Szent István templomának távolságából mindenek gyalog és alázattal, akik a Felség nagyságos és felséges dicsőségében akarnak sütkérezni.

Utánuk ment a kíséretük. Fejenként három-három, összesen kilenc ragyogóan öltöztetett udvari emberük, párducosan és kacagányosan, bajszosan és fénylő fegyverzettel.

Eszterházy egész úton egyetlen szót sem szólott. Magában töredezett szavakat mondott. Latin orációjának szavait tagolta, de nem tudott sorra menni benne. Nem baj, hiszen két hónap óta van Bécsben, s azóta milliomszor elmondotta orációját, s álmában, ha megrúgnák talpát, akkor is hiba nélkül, mint a vízfolyás darálná le.

Két egész hónapot kellett a császári kihallgatásra várnia. Sokszor már azt hitte, megüti a gula, s nemegyszer volt úgy, hogy megfordul s elvágat ebből a büszke városból.

Azért kellett oly sok ideig várnia, mert a Felség először információkat kívánt szerezni felőle. Még nagyon fiatal volt a dicsősége, s mivel nem az ország, csak a nádor nevében jelent meg, nem történhetett, hogy egy ilyen fiatal főurat, akinek még meg sincs erősítve uradalmainak joga, miket Mágócsy Ferenc után s Dersffy Orsolya által nyert, csak úgy elfogadjon a Felség, tehát móresre kívánták az udvariak szorítani; ezek a magyar urak anélkül is valósággal míveletlen s pallérozatlan medvék, akiket láncon kell tartani.

A széles Grábenről befordultak a Kohlmarkt utcájába.

A Kohlmarkt csak káposztapiac volt valaha, de már most inkább Diamantmarktnak lehet nevezni, oly drágaságoknak boltjaival van tele.

Ezen az utcán valósággal életveszélyes csődület lett miattuk, minden ember, aki mozogni tudott, kicsődült, hogy a ragyogó magyar urakat lássa.

- Nézd a szájtáti németeket - mondta Erdődy gróf, és nevetett.

Pákay Benedek nem méltatta figyelemre a csőcseléket, pedig azok mind inkább tisztos merkátorok voltak, akik nyugodtan aludtak éjszaka, mert volt pénzük, és annyi jövedelmük volt, hogy gyermekeiket a legszebben elláthatták.

A Burg óriási kapuzata előtt kétszáz díszesen öltözött katona állott. Csoportokban állottak és beszélgettek, s mikor a magyar urak a csodálkozó népek között feltűntek, nevetve súgtak össze, és hamis megjegyzésekkel mulattatták egymást.

Pákay Benedek megvárta, nagy méltósággal, míg a vezető tiszt hozzájuk lépett, és illő szalutálás után átvette a Beféhl, mely őket egyenként a mai napon déli tizenkét órára a Felség színe elé legkegyelmesebben béparancsolta.

Akkor megvizsgálván az iratokat, meghajlott, és átadta őket egy másik officérnek, aki előremenvén, utat mutatott. Kíséretüknek azonban kint kellett maradni a vasrácsos kapun, az utcán, és azon helyre állani jó renddel, ahová az officér őket jelölte.

Bent a kapu belső oldalán egészen más módon öltözött inasok állottak. Spanyol ruhákban, fodros ingekkel, nyakukon s kezükön oly óriásira kikészített csipkés gallérokkal, hogy ember csodálkozhat, hogy fejüket a pléhkemény vasalású vászon meg nem szabja.

Alig mentek tíz lépést, az officér általadta őket egy udvarinak, aki szintén a leggondosabban megvizsgálta az írásokat, s helybenhagyva, magát szerfelett meghajtotta és előretáncolt.

A három magyar főúr utánaballagott a barázdabillegető forma úriembernek, s egy pillantást vetve a kapubolt alatt a roppant nagy udvarra, melyen éppen egész hadsereg volt felállítva, legalább kétezer ember, s valami hadi gyakorlást végeztek. Hátul, az udvaron túl már a bástya látszott.

Felmentek a setét nagy lépcsőn az emeletre s ott újra átvette őket egy udvari tisztség, aki ajtót nyitvatván a lakájokkal, megint más udvarinak kezébe adá őket.

Egy hosszú folyosón mentek most, s a folyosónak mindkét fala rakva volt győzedelmi jelekkel és diadalmi s ajándékba küldött ragyogó fegyverekkel.

A folyosó végén magas ajtó volt, melyen ismét más komornyik fogadta őket, s mindenik a legnagyobb alapossággal nézte s bírálta meg az írásaikat, mintha akárki is az világon eddig bejuthatna csak úgy maga kénye-kedve szerint. Írásolvasás után egyre nagyobb hajbókolások lőnek s így tovább.

Végre egy igen tágas és felséges fényességgel beöltöztetett terembe lyukadtak, ahol a falakon akkora faliszőnyegek s gobelinok voltak, hogy avval egy egész templom falát könnyen be lehetett volna teríteni.

Itt már semmi fegyverféle nem volt: azok mind kinn maradtak az előpitvarokban, a magyarok megéreztek, hogy valóban a kard, a dárda, kopja és vért csak arra való, hogy a Felséges császárnak hatalmasságát és dicsőségét szolgálják, de nem arra, hogy ő maga a saját közelében csak meg is tűrjön s szíveljen ilyen paraszti és gyilkos katonai istóriákat.

A nagy teremben negyvenen vagy ötvenen voltak.

Mind igen fényesen és ragyogóan öltözve. Magyar ruhájú nem volt közöttük senki. Eszterházy látta, hogy itt vége van a barangolásnak, s meg kell nekik is állaniok. A sárga és piros selyemruhájú főlokáj nekik egy szót sem szólott, hanem úgy eltáncolt, mint egy balettmester, s ők hárman ott maradtak a nagy terem kellős közepén.

Körös-körül kis csoportozások voltak, ismerősök egymással mentek össze, és igen halkan s németül beszélgettek. Latin beszédet is hallottak. Piros ruhás főpapok voltak itt földet seprő ruhákban, ott urak hasogatott nadrágbugyogókban, a fekete felső selyemszövet hasadékin piros selyem bélésekkel varrva, amott nagy generálisok a maguk rettenetes félelmességű vértjeiben, mintha most mingyárt csatát kellene kommandérozniuk. Voltak főúri asszonyságok, nem szépek, legtöbbször talpig feketében, rettegetve és síró arccal. Ezek talán kegyelmet kérni jöttek elfogott és nehéz rabságban sínylődő férjük, fiuk eránt. Csuda kicsi kalapokat viseltek, s Eszterházy elhatározta, hogy illet fog venni tucatot Dersffy Orsolyának. Mi jól fog ez neki állani.

De ahogy ők beléptek s megállottak a terem közepén, az egész társaság még a legkétségbeesettebb özvegy is, mind feléjük fordult, és úgy szemlélték az ő ruhájukat, mintha bizony új kapu volna.

Most egy fehér selyemruhás német úrfi szaladt keresztül a termen, s ahogy meglátta őket, hozzájuk nevetett.

- Isten hozta nagyságotokat, méltóságos uram - mondta vidáman, s Erdődy gróf megismerte:

- Nini, Imrécs.

Megfogta a kezét, aztán az arcát megveregette:

- Balassa Imre ez, Balassa Péternek fia.

A fiatal úr sorra meghajlott előttük avval a táncos mozdulással, ahogy a lokájok jártak.

- Ne álljanak itt uram s bátyám - mondta nevetve -, mikorra van írva a megparancsoló befél?

- A tizenkettedik órára - szólt Erdődy.

- No, akkor még ugyancsak van várni való idő.

Evvel belekapaszkodott Erdődy Tamásba, és előrement vele egy nagy ablakfülkébe, és ott egészen fesztelen és vidám nevetéssel kezdett mesélni:

- Aj be utálom az ilyen napokat - szólt hangosan, bizonyára abban bízva, hogy senki szavát meg nem érti, mert ki tudna itt magyarul nyelven egy bötűt. - Idecsődítik a Felség nyakára az egész világot. Csak nekünk csinálnak vele bajt... No de majd este ki fogjuk pótolni, a Ballhausban új dāmácskakat hozattak, franciákat, tízet.

Erdődy hangosan nevetett, s ketten elkezdtek erről beszélni, minthogy mind a ketten ott szokták az estéiket tölteni. Eszterházy is már nemegyszer volt a Ballhausban, és nem is mondja, hogy nem jól érezte magát, de neki, mint új politikai embernek addig semmihez nem volt íze, míg végére nem járhat az audienciának és a török dolgának. Hallgatta azért a cseve-gőket, és felettébb csodálkozott, hogy Pákay Benedek a nagy hasával mekkorákat nevetett, mikor Balassa úrfi elmesélte, hogy a francia dāmácskák milyen mesterséget tudnak.

- Hogy én is éfi voltam - mondta Pákay Benedek -, és atyámuram nem szerette a színemet, hogy nagyon pattanásos volt az arcom, mondá: nesze te nebuló, itt egy csomó pénz, eredj Bécsbe s költsd el... Akkor mentem először a Ballhausba s egy hónap múlva atyámuram feljövén, még Rudolf császár fiatal éveiben volt, kérdi: nos mint?... Mondom neki: Atyámuram, arra kérem Nagyságodat, meg akarnám házasodni.

Mindnyájan nagyot nevettek.

- Kérdi atyámuram: „Éppen ideje, mert már meghaladtad az időt...” Talán tizenhat éves valék... S kit, te csóré?... Mondom: ne vessen meg, édes jó atyámurama, de egy gyöngy Diannát lelék... S hol, mondja ő: csak nem a Ballhausban? De biz igen.

Erre Erdődy úr és Balassa úrfi a hasukat kezdték fogni, hogy a népek mind csak őket csudálták.

- No én magyaráztam, hogy egész szívem és lelkem a Diannáé, de atyám csak nevetett s mondá: akkor adok neked egy szukakutyát, s nevezd róla.

Nem lehetett a nevetést tartóztatni, s nem is akarták. A gyászos özvegyek szemrehányólag pillantgattak rájuk, de ezt Eszterházy kívül senki se vette figyelembe.

Egy főgenerál ment végig a termen, oly vitézül, hogy minden lakáj megretirált előle.

Balassa Imre közelebb hajolt és megsúgta:

- Ez nevezetes úr: ez akarja a magyar földet meghódoltatni a Felségnek. Támpir, azaz Dampierre.

Az urak óvatosan odanéztek, akkor Erdődy felkacagott.

- Ez az a vakmerő játékos, aki már engem meghódoltatott a Tanzender Amornál. Hétszáz aranyamat nyerte el. Ez nagy hadi vezér lesz.

Evvel a legnagyobb barátsággal odament hozzá és köszöntötte.

A generális azonban most nem találta magát a Tanzender Amor spelunkáiban, ezért módfelett kemény és kifeszített derekú maradt. De Erdődynek nem imponált, s bizonyos kapacitálás után visszajött, s azt kommandálta az uraknak, hogy két lépést tegyenek előre, akkor az is idejő.

Így egymást megközelítették stratégiailag, s mikor beszéd közelségbe jutottak, kölcsönösen néminemű meghajlásokkal szalutálták egymást.

Eszterházy, aki egyre jobban érezte, hogy ő itt mennyire idegen, mindenki más otthon érzi magát, csak ő nem, mert ezek az urak mindnyájan fiatalságukban kapták a bévezettetést a Felséghez, de ő még három év előtt is udvari hadnagyocska volt, aki a maga uránál is ajtón kívül tanyázott, míg be nem szólították, így hátrább valónak kellett magát éreznie, ami

szerfölött sértette, s a generállal szemben nem is tudott azon a könnyű udvari hangon szólani, csak kemény hallgatással és vigyázással nézett. A generális nagy darab s mord ember volt, igazi katona s generális, de módja olyan volt, mint egy strázsamesternek. Szemét szerette villogtatni, és a hadi tudományban jártasnak kellett lennie, mert minden szava öblös volt és maró.

Pákay Benedek is ismerte röviden, már találkoztak valamely tanácsban, de csak most barátkoztak együvé. Pákay úr kemény volt vele szemben, s mégis oly engedelmes, mintha máris ez a Generál parancsolna Magyarországon.

- Bejutunk mi még ma a Felséghez? - kérdezte Balassa Imrét Erdődy nevetve, mikor a Generál őket elhagyta.

- Ach, az istenadta - mondta Imrécske -, ma megint fájdalmai voltak, s vele van bent udvari medikusa, egy török doktor.

- Török? Törökkel gyógyíttatja magát Őfelsége? - csodálkozott Eszterházy - s meri?

- Doktorban nincs barát - nevetett Imre. - Mind öl.

Nézték, hogy éppen a Generált vezette egy udvari tisztviselő, s elment vele valamelyik ajtón.

Egy óra múlva Pákayt vitték el ugyanazon ajtón.

Ennek felettébb megörült Eszterházy, mert látta, hogy a Felség a magyar ügyekkel akar végezni, s csakugyan Pákay után Erdődyt s kis negyedóra múltán őt szólították. Kint azonban a temérdek nép irigyen és ellenségesen nézett reájuk, s meghánytorgatták, hogy nem járja, hogy ezeknek a magyaroknak mindig elsősege van.

Kisebb terembe értek be Eszterházy és az udvari ember.

Itt még állani kellett katonásan, süvegét hóna alá tartva és kardját másik kezében, egész a derekánál, hogy valamiképpen meg ne csördüljön a pádimentumon.

Eszterházy nagyokat s mélyeket lélegzett. Tagadnia lehetetlen, hogy a szíve úgy kalapált, mint valami ezred dobosa.

Mégiscsak itt van, gondolta, és végre elérte, mit soha nem remélt volna, a Felség előtt, s csak egy ajtó választja el a legnagyobb kitüntetéstől. Vajon az ajtó csakugyan megnyílik-e?

- Csak semmi szomorúságot Őfelsége előtt - súgta az udvari ember.

Eszterházy rápillantott.

- Nagyon beteg Őfelsége - súgta újra az udvari. - Ha méltóságod valamit el akar érní, csókoljon kezet, csókoljon kezet... ibittezer... ibittezer... ibittezer... nono...

Eszterházy megdöbbent, az ember ismerős volt.

- Aus Tirvania - súgta az még, s benne felvillant, hogy ez sekrestyés volt, mikor ő Nagyszombatban kitért... De már nem volt idő gondolatokra, bent állott egy besötétített teremben, mely oly tágas volt, hogy nem találta meg benne a királyt.

- Kumher - mondta egy kellemes rekedt hang egészen másutt, mint ahol ő kereste. Balra volt a trón, s nem az ablakok előtt.

Most hirtelen mindent látott. Egy nagy trónusban feküdt a király. Egész testével feküdt, de félkönyökön, és apró vizslaszemekkel furkálta őt mosolyogva, s hunyorgatva. Megette állott egy szakállas öreg pap, deresen, egyszerű fekete ruhában, egy igen nagy gyémántkeresztel, s az szikrázott: minden legkisebb mozdulatára millió fényt, lilát és világos rubintosat szórt.

Khlésl ez, a főkancellár - villant át a fején, s előrement, akkor letérdelt a beteg öregúr előtt, és annak odanyújtott lágy kezét megcsókolta.

Utána még jobban meghajtotta magát, csaknem a földig formán, akkor lassan felállott, de térden maradt. Féltérden, hogy a feje a Felséggel egy magasságban legyen.

Parancsot várt.

A Felség soká nem szólt, hanem csudálkozva méregette. Intett, s ő egészen felállott.

Most a Felség valamit spanyolul mondott Khléslnak, ebből egy szót sem értett. Khlésl nevetve válaszolt szintén spanyolul:

- Caramba!

Ezt megjegyezte magának, s elismételgette magában, hogy el ne felejtse. Kitalálta, hogy róla beszélnek, ruhájáról s magáról, mint a bolti kereskedők a Kohlmarkton.

Közben szeme egy kicsit hozzászokott a félhomályhoz, s látta, hogy a király arca szederjes, mint a hulláké, a szakállja is mintha szennyes volna. Nagyon betegesnek látszott, de fájdalma nem volt, mert akkor nem lett volna oly vidám. Nagyon sértette, hogy semmit sem ért a beszédjükből, s elhatározta, hogy hamar megtanul spanyolul, már két hónap alatt sokat tanulhatott volna.

- No wasz isz in deinem Bauch - mondta a király.

És ő felállott és elkezdte:

- Sacratissima caesarea et regia Majestas. Domine, domine mihi benignissime.

A király mosolyogva intett Khléslnak:

- Wi der Ubero...

Ő megállott, pater Ubero... Ez egy jezsuita volt, híres szónok akkor, a nők rajongtak érte.

Újra szólani kezdett, s a király latinul mondta:

- Parce... azaz kímélj, hagyj békén... - Utána mindjárt latinul folytatta:

- Nagy uradalom az a munkácsi uradalom?

Eszterházy meghökkent és elpirosodott. Szerencse, hogy a sötétben nemigen látszott, hogy mennyire elveresedett.

- Igen, Felség.

- Nagyobb, mint a pozsonyi árendátorság?

Eszterházy elnémult: a király tehát tudja, hogy az ő apja Pozsony megyében adóárendátor. Meghajlott.

- Bene, bene - nevetett a király. - Paucis verbis: anyád Illésházy uram húga?

- Igen, Felség, Illésházy Zsófia.

- Hány gyerek? Tizenhat?

- Csak heten élünk, Felség.

- És ez a Mágócsy, ez sógora volt Illésházy úrnak?

- Igen, Felség.

- Mikor te Munkácsra mentél, Dersffy Orsolya már beteges volt?

- Nem, Felség.

- De most nem nagyon egészséges?

- A gyermekszülés nehezére esett.

A Felség jóízűen nevetett:

- Nem minden nő szül tizenhatot. Pedig rajtad nem múlik, hein?

Eszterházy hallgatott. Egyik meglepetésből a másikba esett.

A Felség megint spanyolul kezdett beszélni Khlesl-lel. Oly vidáman és kellemesen, mintha ő jelen sem volna.

- És szép nő? - fordult hirtelen hozzá.

- Nekem a legszebb, Felség.

- Akkor minek jársz annyit a Ballhausba?

Eszterházy majd elsüllyedt a szégyentől és a röstelkedéstől. Nem képzelte, hogy a Felség erről is értesülve volna.

A király nagyon mulatott a zavarán.

- Nem tesz semmit, ugye eminenciád? - szólt Khleslhez.

- Felség - szólt a bíboros -, jobb, ha egy ifjú főúr a Ballhausba jár, mintha konspirációkon töri a fejét.

- Én Felségednek legalázatosabb híve vagyok - mondta Eszterházy, és meghajtotta térdét, s olyan érzések gyűltek benne, hogy szinte könnyek jöttek a szemébe.

Ez a hangján is megérzett, és a Felség apai jóakarattal nézett rá, s a szeme mosolygott.

- Bene, bene - mondta -, halljuk csak, hogy is történt az a karácsonyi ajándék.

- Újesztendei Felség.

- Bene.

Eszterházy röstellkedve mesélni kezdte, ahogy mindig el kell mondania bizalmasok előtt a nevezetes ajándékot, mikor Dersffy Orsolyától újévi ajándékkul a pusztá kezét kapta.

- S üres volt a keze.

- Igen, Felség.

- Csak benne a munkácsi uradalom.

Eszterházy meghajtotta magát.

- S meg akarnád kérni a megerősítést benne, hein?

Eszterházy egy pillanatra féltérdre ereszkedett.

- Mi vitt rá, hogy szívedben megtérj? Pazmaneus?

- Felség én tizennyolcad évű voltam, és lelkem szerint történt. Pázmány uramnak semmi része benne.

- Ezt ne mondd meg neki - nevetett a király. - Ő maga juhának tekint.

Eszterházy összerántotta dús szemöldökét, de aztán a királyra nézve, újra szelíd arcot vett.

- Felséges uram, adta volna az Úristen, hogy mindenképpen világosan értették volna meg a szentírásnak igaz magyarázatját, nem szakadozott volna meg annyira a mi üdvözítőnknek varrás nélkül való köntöse.

A király hallgatott.

- Bene - mondta -, bene, bene... s mit mondott neked Illésházy uram? Ha vissza reformatizálnál?

- Nekem adná Trencsén várát - mondá.

- S te nem?

- Én akkor húszéves voltam, felség, de nem tettem.

- Bene... S mondd csak, mikor te amaz újévi ajándékot nem kaptad meg... te azt megérdemletted volna?... Te már akkor sok szívességet tettél az özvegyecskének..

Eszterházy elpirult.

- Igen, felség, én mindent elvégeztem körülöttem, hogy ő ne érezze a nagy veszteséget, férjének halálát.

- S már a Mágócsy uram életében is udvari tisztje voltál az asszonyságnak.

Eszterházy most majd elsüllyedt, ezt mégis senki nem merte volna neki szemére vetni, mert valóban nem is történt semmi közte és Dersffy Orsolya közt, a barátságon kívül. Nem tudta, mitévő legyen.

- Az asszony, felség - mondta erősen -, egy az égi angyalok közül, e földön.

- S övé Munkács, ami az égi angyaloknak hibázik. Ennyivel felettébb való - mondta a király mosolyogva.

Eszterházy meghajtotta magát.

- Felség, a vagyonnak dolgát Istenre bizzuk.

- Persze, persze - szólt a király kedvesen -, ismerjük Regéc várának esetét. Jól van inskribálva neked, hogy azt magad szabad birtokából egy szóra odaengedted Alaghy Menyhért uramnak.

Eszterházy csaknem beleszédült. Boldog volt, hogy a felség mindenekelőtt úgy tud, mint egy gyóntató atya, és oly jóságos, mint egy fejedelemhez illő.

Már a király nem akarta tovább faggatni, másra tért:

- Mi baja a Thurzó úrnak? Kövek?

- Igen, felség, midőn nála voltunk, nagyon szenvedett.

El kellett mondani, mit látott, s a király félbe hagyta vele a beszédet, s ő magyarázta el, hogy neki is volt ilyen fájdalma, pontosan emlékezett, hogy jöttek a szédülések és rohamok, izzadások és gyötrettetések.

- És még a gaz török ilyenkor megragadja az alkalmat és kínozza.

Végre, gondolta Eszterházy, helyben vagyunk, és kezdte elmondani, mit tapasztalt Bittsén, hogy viselte magát a török csauz, hogy fosztotta ki Lévát s hajtott el ezer embert...

- Parce... kímélj - szólt a király, és egészen elfakult, mintegy ólomszínűvé lettek arcai.

- És még soká húzza?... A nádor?... - kérdezte aztán.

- Felség, csalánba nem üt a mennykő - szólt kurtán Eszterházy, amin a felség felettébb nevetni kezdett.

- És mit akartok evvel a török ebbel? - kérdezte a király.

- Bethlen fejedelem?

- Fejedelem? Úgy hallottuk, még vajda. Khlésl?

Khlésl egyszerűen mondta:

- Még nem adta meg neki felséged a fejedelmi titulust.

Eszterházy:

- Felség, ez az ember a magyar nemzetnek végveszedelmével, országunk pusztulásával, szörnyű romlásunkkal, népünknek pogányrabságra hurcoltatásával szerezte meg ezt a méltóságot... Híre vagyon, hogy most Lippa, Jenő várát a kastélyokkal akarná odaajándékozni a hitetlen pogányoknak, számtalan sok vitéz férfiaknak s atyáinkfiainak halmokba rakatásával sem gondolva... Méltóságot keres, és ha míg azt meg nem kapta, addig nem nyugszik s mind csak azért, hogy Felséged előtt megmutassa, hogy sem Istent, sem emberiséget nem kímél, de ki akarja szorítani magának a címet és titulust... Én szívem szerint csak azt mondhatom Felségednek, hogy ne hízelegjen a bestiának Felséged, hanem, amint az utolsó két hónapokban mutatódik a dolog, adjon Felséged erős parancsot, hogy az ország minden erejével szakadjon rá, és törje össze ennek a nagy felfuvalkodottságát... Mert ha ennyi harccal és erőszakkal nem sajnálja rontani a magyar nemzetet, hogy magának diadalmat keressen, akkor mit fog csinálni, ha már megnyerte... A tyrannusoknak egy eledele vagyon: felebarátaink veszedelme és nyomorúsága... Nem tudjuk, hogy ez mennyi lelket adott eddig a töröknek hatalmáért, az erdélyi fejedelemségért... de azt még jobban nem tudjuk, hogy mit kész még áldozni s pusztulásba dobni érte, hogy megtartsa.

- Tehát mit gondolsz, fiam?

- Felség, én Homonnay Györgyöt fiatal és könnyelmű lelkű ifjúnak ismerem... De jó magyar és jó híve az igaz szent egyedülvaló religiónak... Lesznek neki jó tanácsosi Felséged parancsából, akik helyette jó rendben tartanak mindent, amíg Felséged a megnyomorodott szegény Erdélyt maga jogara alá veheti... Itt az idő, hogy Felséged királyi parancsa örömet és lelkesedést keltsen ország szerint. A kutya ugat, felség, s az ugató és vicsorgó kutyának vagy koncot kell vetni, vagy kitörni a nyakát.

- Koncot, koncot - mondta a király. - Azért, ha a kutya ugat, még nem híjjuk be s ültetjük asztalunkhoz.

Khlésl figyelemmel hallgatott, s hasán összetéve két kezét, ujjait morzsolgatta, s szúrós szemeivel erősen meredezett Eszterházyra:

- A magyarok - szólt - hamar megijednek. Ha egy eb vakkant, már rémülöznek.

- Eminenciád - szólt Eszterházy -, ez az eb ebtársait ránk uszítja... A török, mióta ő ott acsarog, nem tiszteli a békeszerződéseket, s a mi türelmünkkel nagyon visszaél... Várainkat ostromolja: mióta eljöttem, azóta sok dolgok történtek, amit nem szeretek: Széchényt is megvették.

- Magyar volt a kommandáns - szólt jelentőséggel Khlésl.

- Eminenciád, másfél év óta fizetést a zsoldosok nem kaptak...

- Nincs pénz - mondta a király. - Mindenki a császári kincstáron akar élösködni.

Eszterházy megszédült a nagy veleérzésben:

- Felség... Ebet ebbel maratni...

A király óriásira nyitotta a szemét:

- Quomodo?... Hogyan?

Eszterházy érezte, hogy most jutott el életében a legfőbb pillanatra:

- Felség... Homonnay úr a régi Drugeth birodalmat mind lekötötte erre a háborúra... A hajdúkat már nagy zsoldra felbérlette... A lengyelektől tízezer kopjást nyér... Felségednek semmi kockázata... Tessék ráhagyni... Legjobb ebet ebbel maratni...

S Khleslre nézett, aki előremeredve, szúrós szemeivel falánkul nézett rá, homloka dudorodott, mint egy bécsi zsemlye, simán és fényesen és sápadottan s okosan helyeselve.

De ahogy pillanatokig szembe bámultak egymásra, lassan visszahúzódott, s magábamerülten ujjait morzsolgatta.

A király azonban rettenetesen nyugtalan lett. Izzadság ütött ki egész testén, s a homlokán apró gyöngyök mutatkoztak. Ledobta takaróját s felült.

Remegő kézzel a szívéhez kapott, úgy látszott fuldoklási rohama jön.

- Effendi - szólt hidegen Khlesl, s valahonnan rejtekhelyről elősietett egy török, földig érő kaftánban s nekiesett a felségnek, és gyúrni, gyömöszölni s veregetni kezdte s kevés dörgölés, rángatás és molesztálás után innia adott egy üvegecskéből, kristálypohárkában.

A király megitta, s megkönnyebbült.

- Apage, apage - mondta, s kezeivel kalimpált -, majd hívatunk.

Eszterházy letérdelt, s kezét csókolt. A király keze nedves volt a szájából kijött turhától, s lilásfekete, hogy csak a legnagyobb megerőltetéssel tudta a csókolást bevégezni.

A bíboros is kezét nyújtá s azt is megcsókolta, de csak a nagy gyűrű kövét.

Megpattanó szívvel érezte, hogy a főpap megszorította kezét.

Szédelegve sietett el, az ajtóban még visszafordult, s annyira meghajolt, amennyire csak bírt, s kifarolt az ajtón, ami magától nyílt meg.

- Hunde gegen Hunde...

Hallotta, ahogy a király vidáman mondta: ebet ebbel maratni...

Kint fellélegzett a kis szobában.

Érezte: győzött.

[IX]

A fejedelem nem volt a kancellárián, mondják hazament. Mióta Nagyenyeden voltak, nem voltak olyan közel egymáshoz. A fejedelemasszony a templomkastélyban lakott, s a kancellária távolabb volt egy uradalmi házban. Péchy utánament a fejedelemnek, s a fejedelemasszonyhoz ment fel.

- Urunkat keresem, nagyságod asszony.

- Baj van?

Péchy keveset hallgatott.

- Nem. Nagyságod nem kell féljék. Státusbeli dolgok.

- Mindig a státussal ütnek agyon. A státus baja az én bajom... Uram baja engemet ér.

Péchy csak állott előtte, mint akinek semmi sem sürgős.

Zsuzsanna szeretne volna már meglóditani, hogy ne töltse az időt. Mindig az az érzése volt, hogy itt az egész világ fut s fárad, ez a Péchy csak álmodik.

- Még a Jézus Krisztus is mondja: Az erdők madarai sem nem vetnek, sem nem aratnak, mégis megélnek.

- Nem úgy mondja, hanem hogy „a ti mennyei atyátok eltartja őket”.

- Igen, úgy - mosolygott Péchy.

- Na jöjjön bé, s mondja el, kancellárius uram.

Bementek a belső szobába, s leültek.

Nézte ezt az embert, ezt a férfit. Ez többet van urával, mint ő, többet tud róla, s többet hallja hangját, és talán többet is tesz neki, mint ő. De mit?

- Krisztina Szent Erzsébeten maradt?

- Igen s neki ott jó.

- Süt, főz?

- Haját.

- Minek a haját?

- Sajátját... Jó, kellemetes lusta asszony.

- Lusta?... Lehet egy asszony lusta?

- Ő tud... Oly asszony, mint Nagyságod, nincs több...

Zsuzsanna elmosolyodott kicsit. Hol vannak a régi idők, mikor Péchy volt az ő legnagyobb udvarlója. Mindig Péchy vette észre legelőször, ha haja állását változtatta, vagy más ruhát vett fel: mindig mindentől el volt ragadtatva. De megutálta, mikor első feleségétől elvált. Azt az asszonyt is megunt, s többet nem bocsátotta maga elé, pedig az is sokat színeskedett, de nem bírta az olyan embert, aki attól, kinek hitet esküdött, el tud szakadni. Az ilyen nem ő embere.

Péchy, ahogy szokott, sokára csak folytatta:

- Maga mondja: „Egy asszony, ha egész nap sző s fon, kapál, mindegy, akkor is csak azt nyér, amit oly asszony, aki mit sem tesz, csak magát istápolja. Egyik asszony sem nyér más keresztet, csak fakesztet.”

Zsuzsanna meg volt lepve: ez igaz.

Most egy kis enyhülést kapott evvel a Péchyvel szemben.

- Mondja Péchy, maga bízik?

Péchy ártatlan s fénylő szemekkel nézett fel:

- Én hiszek, nagyságos asszonyom.

Zsuzsannának feltűnt, hogy Péchy szemei hogy égnek. Oly szemei voltak, mint a csillagok. El-elhunytak, aztán kigyúltak. Nem lehetett belenézni. Mintha külön éltek volna ebben a szürke emberben.

- Óh, ha én hinni tudnék.

És csüggedten nézett maga elé.

Ő nem arra gondolt, amire a jó Péchy. Ő nem gondolt már a jó Istenre, csak egyre, mindig ugyanarra az egyre: urának dolgaira...

- Elmúlt a veszedelem?... Homonnay már abbahagyta?

Péchy csodálkozva nézett rá.

- Nem - mondta fejét megingatva s egyszerűen.

- Nem?

- Egyáltalán nem.

- Hát mi lesz? Háború?

- Igen.

A fejedelemasszony megdermedt. Ezt ily biztosan még senki sem mondta ki előtte.

- Beszéljen csak őszintén. Maga tudja, hogy nekem mindent elmondhat, én elég erős vagyok, hogy a legrosszabbat is meghallgassam.

Péchy kitartóan nézett a szemébe. Úgy nézett, mint aki nem habozik, csak vár azzal, hogy mindent kimondjon magából, ami benne van.

- Két császár engedelmével indul.

- Homonnay?

- Igen.

- Két császár?... Milyen két császár?...

- A bécsi és az isztambuli.

- A török is ellenünk?

- Igen.

- De mért?

- A budai pasától megint levelet kaptunk, hogy kutya vagyunk, ebhitűek, hogy még most sem adtuk ki Lippát.

- Lippa miatt? S átadjuk?

- Nem.

- A fejedelem nem akarja?

- Nem lehet.

- Miért?

- Nem adják... Sem Lippa, sem Jenő kapitánya... Lippán Keresztessy Pál megesküdtött, hogy minden népével utolsó lábbig elesik, de nem adja ki... Írtunk neki ország nevével... még csak választot sem ada rá...

A fejedelemasszony sokáig nézett a Péchy szemébe:

- Mondja meg nekem, Péchy, maga odaadná a két várat?

- Én nem...

- Hát ki?

- Egy hazafi sem.

- Maga hazafiú?

- Igen.

- És a fejedelem nem?

- Hogyne... Igen.

- Feleljen nekem becsületesen: maga a fejedelmet jó hazafinak tekinti?

- Igen.

- S ő átaladja?

- Igen.

- Tehát nem hazafi.

- Nagyságos asszony, itt a hitről van szó. Az emberek hitben akarnak élni. Ma az embereknek hite mind egész Erdélyben s az egész kereszténységben az, hogy nem...

- Ez a maga hite is?

- Én nem számítok: én az ország s fejedelem hű szolgája vagyok...

- És mégsem adná át Lippát.

Elhallgattak.

- Én, nem.

- És Homonnay azért kap biztosítást a portáról, mert a fejedelem még nem adta át a várakat.

- Igen.

- És ha Homonnay mind a két császártól segítséget kap, akkor Erdélynek lesz elég ereje megharcolni kétfelé?

- Nem.

- Miért nem?

- Nincs katonánk, nagyságos asszony, de még ha ember volna is, nincs puszkaporunk! Nem is tudnám, honnan vennénk csak ennek a két várnak a megvételeire is port. Dévába van vagy két napra való s Illyébe talán egy napra. Váradot kellene kifosztani, de Rhédey uram azt mondja, nem hagyja magát üresen, mert akkor olyan lesz Várad, mint egy verébfészék.

- És maga mégse adja oda azt a két rongyos várat.

- Nem jó politika. Ha odaadnánk, az egész keresztyén világ megvet és megcsúfol bennünket, és úgy elhagy, hogy utolsóbbak leszünk a kutyaútnál. Hogy keresztyének a maguk földjét maguk akaratján adják a pogánynak, ez még sose volt.

- Ah, hagyjanak engem. Kegyelmed a fejedelemnek nem híve.

Péchy megijedt.

- Én, nagyságos asszony, Bethlen Gábornak, a mi fejedelem urunknak legalázatosabb híve és szolgája vagyok, és ha ő parancsol, magam kivont karddal megyek rá Lippára. De nem én rólam van szó: már Luther megmondta, hogy az Úr Jézus Krisztus legfőbb tanítása, hogy: „minden a hit”. Jézus Krisztus, Istennek egyszülött fia, soha semmit oly keményen nem vett, mint a hit dolgát... Azt mondja a vakoknak: „Hiszitek-é, hogy én megcselekedhetem, amit kértek?” és ők felelnek: „Hisszük, uram.” Erre Jézus így válaszolt: „Legyen nektek a ti hitetek szerint.” De nem Jézus akarta őket meggyógyítani... Ők hitték, hogy Jézus meg fogja javítani szemeiket... Erdély ma nem hisz... Erdély ma nem mondja azt, hogy: „Hisszük, uram, hogy te jól cselekszel, ha Lippát megadod.”

- Ha a fejedelem akarja, akkor az jó. És majd Erdély meg fogja látni, hogy őbenne hinnie kell, mert az a jó.

- Nagyságod tanácsolta a fejedelemnek, hogy adja meg Lippát?

- Én nem tanácsoltam. Én lebeszéltem róla. De az nem számít, amit én tanácsolok. Az számít, amit a fejedelem akar.

- Nagyságod hisz... Nagyságod kánaeabeli asszony, akinek Jézus azt mondta: „Nagy a te hited, legyen neked a te hited szerint.”

- Igen, én hiszek Bethlen Gáborban, senki sincs, aki Erdélynek dolgát úgy elintézte, mint ő.

- És a hit minden... Jézus Krisztus annyira súlyt tulajdonított a hitnek, annak hogy benne, az ő küldetésében, az ő cselekedeteiben s mindenben, ami ő, szentül higgyenek, hogy Márk apostol is elmeséli, hogy így tanított: „Bizony mondom néktek, valamit imádkozásban kérendetek, higgyetek, hogy megkapjátok és meglészen nektek.”... Luther maga mondja erről, hogy ha ez a hit nem volna, minden meginogna az anyaszentegyházban, ami a legnagyobb képtelenség... Tehát eszerént még az anyaszentegyházban is minden a hitre van építve... Egy hitre, ami nem vizsgál és nem kérdez és nem felel, csak hisz... Az ijedt ember hitére. A vak hogyan hinnie, míg meg nem győződött a csalattatásról. Az együgyű kánaeai asszony, a holtat féltő ijedt ember kapkod fűhöz-fához, és rémületében inkább hisz... Jézus Krisztus mindent erre a hitre épít, s mindent ezzel akar elvégezni: „Hogyha annyi hitetek volna, mint a mustármag: ezt mondanátok ímé a hegyeknek: menj el innét amoda. Elmenne és semmi lehetetlen nem volna néktek...”

- S mit akar ezzel mondani kegyelmed?

Péchy arcán üdvözült mosoly volt. Ebben a percben az öregedő ember megszépült, és szelídség volt körülötte, s kedves bölcsesség volt a szemében.

- De másfél ezer év óta egy hegy is elment-é a helyéről? - tette hozzá mély hangon.

- Ha nincs az emberekben hit?

- Ha ez a hit van, akkor nem kell hadakat gyűjteni és nagy tudománnyal csatákat vívni, csak hinni kell, hogy Krisztus az én hitem által megöli ellenségeimet, és holtan marad negyvenezer ember a csatatéren, minekelőtte egy puskát elsütöttek volna...

- Kegyelmed az Istent káromolja, és Jézus Krisztust.

Péchy felébredt és megjőzanodott.

- Én, nagyságos asszony?... Én csak arról szólok együgyű nyelven, hogy Bethlen Gábornak akkor lesz igaz győzedelme, ha ilyen hitet tud maga körül gerjeszteni. Akkor egész Erdély átaladja Lippát.

- Menjen innen és hagyjon nekem békén - mondta a fejedelemasszony. - Asszony vagyok és csak asszonyi dolgokkal illik foglalkoznom.

Oly rémület fogta el evvel az emberrel szemben, aki mint a hamu alatt izzó parázs, iménti percben lobbort vetett, hogy ura életéért reszketett meg. Hisz ez az ember nyílt ellenség... Oly határozottan s elutasítóan kiáltott fel, hogy Péchy felállott.

A fejedelemasszony elhallgatott, hátat fordított, s reá sem pillantott, mikor kiment a szobából.

De amikor az kiment, indulatai szertelenül kitörtek, s nem bírta a szobában maradni, annyira fel volt dűlve, hogy futnia kellett, s tárgyat keresni, amin kitöltse zaklatottságát. A szövőlányokhoz akart menni, mikor Péchy jött, s most, mintha nagy mulasztásban volna, elnyomta sírását, s kötelességszerűen sietett hozzájuk az alházbá.

Két szoba a fonásra, szövésre volt felrendelve. A szobák elég nagyok voltak, úgyhogy tizennégy lány font itt egész napon át. A másik szobában két esztováta volt felszerelve s két idősebb nemes asszony dolgozott rajta.

Mikor belépett, senki sem dolgozott.

Volt egy bolondos lány, aki a kis kutyákat behozta a kötőjében. A nagy muszka kutya azt a csodát csinálta, hogy tizenhármát ellett, s hata hófehér volt, s hete szénfekete. Az ebceskék még csak pár naposak voltak, s a lány a kötőjében hozta be. Az egész társaság odagyűlt, s a kis fura kutyákat nézték roppant visítózással.

Három kis kutya még az ölében volt a lánynak, tíz a földön bukdácsolt. Nagyon furik voltak, ahogy még nem tudtak a gyöngye lábaeszkáikra állani, s minden pillanatban az orrukra buktak. Minden moccanásukra hatalmas visítózás tört ki, még az öregasszonyok is odaállottak s nézték.

Az egyik öregasszony éppen azt mondta, hogy:

- Háború lesz, meglássátok, nagy csuda ez. Mióta élek, ilyen nem láttam, egy kutyánál tizenhárom kölyköt.

- Isten őrizzen attól minden jólelket, hogy háború legyen - kiáltott a fejedelemasszony. - Kell háború ilyen népségnek. Naplopók, gyalázatosak.

A fiatal és öreg nők megrettenve ugrottak a helyükre.

- Megverte az Isten, aki rátok számít. Jaj, hogy bírjam én elviselni a naplopóknak ezt a hadát. Hiszen ha nem vagyok minden percben a nyakatokon, soha egy pászma fonalat nem fontok, egy sing vásznak is el nem készíttek.

- Dógozunk mink, nagyságos fejedelemasszony - mondta az egyik öregasszony, aki hozzá volt szokva, hogy neki szorgalmáért s hűségéért többet bocsátott meg a fejedelemasszony, mint másnak. - Dógozunk mink, de ez a bolondos idecipelte az ebecskéket.

- Találtok ti mindenre kifogást s ürügyet - kiáltott a fejedelemasszony. - Hallgass - torkolta le, hogy újfent szólni akart -, hallgassatok, vagy meggebedek. Egy pillanatra ki nem vonhatom lábamat közületek. Mi vagyok én, rabságra vagyok én ítélve, rabtartó vagyok én, hogy nekem csak itt kelletik mindig állani, korbáccsal kezemben, ha azt akarom, hogy valamire menjek veletek. Szégyelljétek magatokat. De ha megharagszom, nem is fogok itt ülni köztetek, mert tik a jóval visszaéltek, s az én jóságomból csúfságot csináltak. Majd ide fog jönni udvarmester uram, s az majd elhúzza nótátokat. Nem fejedelemasszony kell nektek, hanem korbácsos ember, aki a hátatok mellett álljon. Majd másképp lesz ezután.

Mindenki hallgatott, és sietve fogott hozzá dolgához.

Ha indulatban volt, nem bírta magával, annyi mondanivalója volt.

De most erőt vett magán, s elfojtotta a szavait.

A nagy csöndben, mikor csak az orsók pergése hallatszott, egyszer csak rászólt a bolondos kis kutyákra:

- Menjete vadászni!...

S erre kirüffent a kacagás az egész lánycseregéből.

A fejedelemasszonyban elszakadt az indulat. Váratlan hangos zokogásban tört ki, s azt szégyellve, fojtott hanggal s szemére szorított kendővel kifordult a szobából. Elment futva s otthagyták őket.

Még hallotta, ahogy az egyik öregasszony lármázva kezdte szidni a lányokat, aztán csönd lett. A vastag tölgyfaajtó bezáródott, s nem hallatszott ki többet semmi nesz.

A fejedelemasszony a lépcsőn állva maradt és sírt.

Bethlen abban a percben jött be az udvarról, s meglátta a feleségét. Ijedten lépett hozzá:

- Úristen, magának mi baja, lelkecském?

- Semmi! - kiáltott s felrohant a lépcsőn. Végigrohant a sötét folyosón, be a lakásba, s ott is az utolsó szobába, a hálóba, s magára zárta az ajtót.

Bethlen nem mozdult meg: csak utánanézett. Máskor bizony vele rohant volna, s két lépéssel már a lépcsőn utolérte volna, s ölében vigasztalva viszi fel, becézve s gügyögve, hogy magához békítse, de most csak állott s nézte, mintha le lettek volna kötözve a karjai, a lába s minden tagja, úgy, hogy nem tud utána rohanni, mint keserves álomban.

Összehúzta szemöldökét. Terhes volt ez az örökös kétségbeesés. Nagyobb dolgai vannak a házi bajoknál. Mélyen le van verve, mert a szultántól szörnyű hír jött. Éppen Szkender pasának adták ki a parancsot, hogy fegyvert hozzon Erdély ellen. Temesváron Mehemet basa készen állott, hogy ellene vonuljon.

Hiába vesztegette el a Báthory kincseket. Nem volt áldás rajta. Annát kifosztotta ősei örökségéből, s semmi haszna belőle. Mintha átok volna mindenben, ami Báthory. S most e Károlyi-lány miatt meg van kötve keze, lába, szíve, minden. Egy asszony megöli.

Az alházból kijött a vénasszony.

- Mi volt az - mordult rá -, mit csináltatok a nagyságos asszonyotokkal?

Az asszony alázattal s megszeppenve szólt.

- Nagyságos fejedelem, ezek a bitang lányok csintalankodtak, ezek az örültek egy kutya csemetéit behozták, s amiá a nagyságos asszony elveszté béketűrésit.

Mordul nézett el. Egy kutya miatt. Ilyen semmiség miatt most neki kell szenvednie, mert ha nem látta volna a feleségét, akkor kifűjné magát, míg találkoznak, de most, hogy véletlen összetalálkoztak, kénytelen kellett mennie kell, hacsak nagyobb bajt nem akar.

Szótalan felment hát a nyomorult falépcsőn s el felesége után.

- Zsuzsó, Zsuzsókám - állott meg a bezárt ajtó előtt.

De bentről semmi nesz sem hallatszott.

Soká kellett ott állania s zörgetnie s könyörögnie, hogy:

- Zsuzsókám, angyalkám, nyisd ki az ajtót.

Hogy aztán csak nem nyílt meg: hirtelen elvesztette türelmét, s rúgott az ajtóba.

- Nyisd meg: ha mondom!

Erre pillanat múlva megnyílt a zömök barna ajtó, s ott állott vele szemben halálsápadtan, soványan, beesett szemekkel Károlyi Zsuzsanna.

Csak rápillantott, s bement.

Az asszony szinte félreállott az útból, ahogy keresztülvadott a küszöbön.

Ő végigment a szobán. Akkor visszafordult. Az asszony még mindig a nyitott ajtónál állott, csak most, hogy az ura rápillantott, tért magához.

- Tedd be az ajtót - mondta Bethlen csöndesen, de türelmetlenül parancsoló hangon.

Zsuzsanna betette az ajtót.

Hallgattak.

Akkor azt monda:

- No, készen vagyunk, Isztambulba.

Az asszonyon hirtelen új remegés tört ki.

- Jó hasznót hozott nekem a Báthory kincse...

Az asszony félve várt.

- Bitang fővezér ellenem uszította a szultánt. Balassi uram a Héttoronyban ül. Ha ilyen főúri követet tömlöcölni merészelnek, már vége mindennek.

Az asszony kezeit halkan összetette, s ujjait görcsösen összefonta.

- Azért tömtem aranyakkal s drágaságokkal. Szkender pasa is fogakat ereszt ellenem, mert kevesebbet kapott, mint a fővezér, holott azt várta, hogy szívességeért talán mind egész országot lába elé rakom.

Nagy léptekkel kezdett járkalni.

- Mi történt? - kérdezte Zsuzsanna rebegetve.

Bethlen kegyetlen kedvében volt. Ha nem jön közbe ez kínos incidencia, eltitkolta volna az asszony előtt az egészet, míg valami jót nem tud mondani, de most kedve telt benne, hogy megkínozza, megijessze s lelkét veszítse.

- Ezek ott mind kutyák s rablók. Istennek semmi kincsével meg nem elégednének! Mit tudom én, mit fújnak ellenem. E nyomorult Lippa miatt kell nekem megveszni országotul, népestül.

Nagyokat hörgött.

- Óh, szegény magyarok - mondta Zsuzsanna.

- Megveszem, de leromboltatom még a falait is annak a sárfészeknek. Nem érdemli meg: hogy a neve megmaradjon a világ csúfjára.

- Úristen. Örökkévaló Isten - sóhajtotta az asszony.

- Mit sírsz?

- Siratom ezt a szegény elveszett országot.

- Lippa nem ország.

- Ha ma ezt kéri, holnap Váradot fogják kérni! Harcolni se kell nekik érte, csak megízenik, s Bethlen Gábor megy s elfoglalja nekik erővel. De van még hazafi ebben az országban, aki megvédelmezi kegyelmedtől a magyar várakat.

- Te balga asszony, tőlem akarod megmenteni Erdélyt?

- Magától kellene megmenteni Bethlen Gábort.

Bethlen nagyot lélegzett, csaknem szétpattant a szíve. Nem bánta volna ma, ha tíz várat kellene odaadni.

- Lippa, Solymos, Tótváradja, Vaprás, Facsed, Marsina, Arad, Jenő, ez mind az övék volt már egyszer!... török dervisek vonították ott a Lailla-ilallát, azért kívánják és követelik.

Az asszony elhallgatott s rémülten nézett.

- Mikor volt övék?

- Zsigmond fejedelem idejéig. Zsigmond vette el a rácok árulásával s vakmerően, azóta minden fejedelem, még Székely Mózes is, megígérte visszaadását! Ha most Homonnay bejön, első ígérete, hogy visszaadja nekik.

- Az mind semmi - mondta az asszony -, csak a kegyelmed nevét fogja feketíteni. Soha kereszténység meg nem bízik kegyelmedben, ha megteszi.

- Ha a pogány kiszór helyemből s fészkeimből, akkor majd meghisz a keresztyénség.

- Jaj, Úristen, kellett ez nekem - sikoltott fel az asszony, s kezeit fejére kulcsolta -, kellett ez nekem, a fa tetejében ülni s mihelyt valami szél jön, legelőször csak az én fészkemet dobálja s veti. Ott van csak a boldogság, a bokrban s a csendes kis füvek közt...

- Ahol legelőször talál meg a görény s a róka, s elhord mindenestül.

- Nekem ez nem kell - kiáltott az asszony -, vigyen engem innen vissza, ahonnan hozott. Inkább maradtam volna agglány a hazai kunyhóban. Mi baja van az én rokonaimnak s véreimnek, s mi volt velem, mióta engemet onnan elrabolt, mint egy tigris. Hol hurcolt engem magával, akaratom ellen? Nem születtem harcokra s verekedésekre, hogy engemet rágjon s egyen mindenki, mint a fenevad. Adja vissza az én ifjúságomat, adja vissza az én egészségemet,

adja vissza, amit az Isten nekem adott s amit a kegyelmed istenelleni vétkes vad természete tőlem elragadott.

Bethlen hidegen nézte a vergődő asszonyt. Most nagyon látta a hervadtságot, a csontjaira feszülő bőrt, amit többet csókolni csak behunyt szemmel lehet... Ez az ő királyi asszonya? akinek a kedvéért embereket, hadseregeket mozgatott s országot hódított.

- Semmi közöm a maga törökjeihez s a maga németjeihez, én nem akartam, egy percre sem mondhatja, hogy én hajsoltam bele, hajsolta a maga vére s bujasága, a telhetetlen vak kapzsisága. Kellett egy ilyen senkinek a legmagasabbra kapaszkodni: maga szegény, hiszen magát felfalják a hatalmasok. Ki volt maga, mikor én megismertem? Maga akar hitet kelteni az emberekben? Nem látja, hogy magában senki nem hisz?... Itt van ez az Erdély maga mellett, körös-körül, egy ember nincs, aki hinne... Ha hite volna valakinek magában, akkor a hegyek megindulnának magáért... de oly egyedül áll, maga szerencsétlen ember, nem érzi, hogy magára maradott... Már nem is tekintik hazafiúnak... A hazafiak megvetik magát... Csak rohanjon vesztébe... Én voltam az egyetlen, aki szentül hitt ebben a Bethlen Gáborban, s belőlem is kigyomláta az utolsó jó érzést. Akkor még hittem, mikor a lábam porát csókolta, mint egy kis eb nyaldosott körülöttem, s most íme, nekem kell megszenvedni mindent, amit csak felbolygatott, mint egy botor gyerek, aki a farkasokat s oroszánokat uszítja magára, s most aztán szűkül, mert retteg, hogy vérét veszik az ebek.

- Én szűkölök? - kiáltott Bethlen - ki mondta, hogy én szűkölök?... Nem félek, és nincs mitől félnem, csak egy van, amitől félek, attól, hogy itt van mellettem valaki, aki nagyobb ellenségem a legnagyobb ellenségemnél. Te semmi asszony, azt hiszed, egy percre is rossz vért s ijedtséget csinált nekem a szultán s minden vezére?... Azt én mind el tudom intézni, ha olyan asszony van mellettem, aki fejedelmi vért hord a testében, de te nem vagy fejedelmi, csak egy... ijedt kis beteg asszony, amék a maga rémségeitől fél, s nem a világtól s nem a jóistentől.

- Hát menjen s menjen, talál fejedelmi vért, aki fejedelmi nagyszerűséget örökölt őseitől. Ott várja Ágotán, maga meg van háborodva, hogy ilyen egyenesen kitalálja nekem a maga bűnös vágyakozását. Menjen a szemem elől, annyi mindig voltam, mint egy Bethlen Gábor, ez a senki gyermeke, pecérek királya, ez maga. Menjen előlem, s ne közelítsen hozzám soha az életbe. Velem ne törődjön, s csak csinálja a maga dolgát, én nem fogom megállítani, felőlem rohanhat a vesztébe, elveszett ember, Isten bűnös, gonosz embere.

Bethlen rémülten és szédülve állott a sötét szobában, amelyben úgy érezte, olyan, mint a börtön, sem napfény, sem levegő itt többet neki nincs.

Megfordult s elment.

Most először életében, úgy ment el az asszonytól, hogy nem csillapította le, nem békítette meg, nem könyörgött neki, s nem alázta meg magát előtte.

Elment s betette maga után az ajtót, s otthagyta az asszonyt, s nem tudta, hogy az mit fog csinálni, hogy nem tesz-e valami retteneteset magával.

Lement a lépcsőn. Kiment a házból.

[X]

A nagyenyedi bíró jött elébe a ház előtt két tanácsstaggal, s amint meglátták, nagy alázatos süvegemeléssel hódoltak.

Keményen s ridegen állott meg előttük az utcán, a piacon.

- Sok dolgaink vagynak, kegyelmetek minden teketória nélkül, itt most mingyárt mondják, miben járnak, s meghallgatjuk. Itt az Isten színe előtt vagyunk.

A bíró megköhintett s beszélni kezdett nagy zavarodottsággal:

- Nagyságos fejedelem urunk, engedje meg nagyságod, hogy itt Isten színe előtt úgy fordulunk nagyságodhoz, mint kegyes jóltevő atyánkhoz.

Elmondta, hogy Nagyenyed vásártartási jogát Gábor fejedelem erős haragjában elvette volt tőlük, s ez a várost nagy búsulásba ejtette, mert így üresen maradt, s a helybéli kalmárok nem tudják portékáikat s a mesterek műveiket eladni, mert a falusiak nem hozzák be a terméseket, egyszóval vásár nélkül a város nem egzisztál.

Ott állott előttük s köröztük az üres vásártér, ékesen bizonyította a bíró igazát.

Felettük a nagy templom is helybenhagyólag figyelt kétszemű tornyával s a kerített hely, amely most éppen fejedelmi lakásul szolgál, félve várta a fejedelem ítéletét.

- Hisznek-e bennem kegyelmetek?

- Hiszünk, nagyságos uram, szentül hiszünk.

- Akkor meg fog lenni a kegyelmetek hite szerint - mondta a fejedelem, s főbólintással intvén, eltávozott.

Utána harsányan hangzott a kiáltás:

- Vivát Princeps Transsylvaniae, vivát Principessa Transsylvaniae.

A fejedelem alig várta, hogy asztalhoz ülhessen.

A következő levelet írta:

Hatalmas császár, nekem mindenkben jó kegyelmes uram!

Hatalmasságod lábainak zsámolyáig megalázott arcával ajánlom engedelmes szolgálomat hatalmasságodnak, és kérem Istent, hogy hatalmasságodnak minden napjait szerencsésé tegye, magát minden véletlen szerencsétlenségtől őrizze.

Azonban emlékezem reá, ennekelőtte való időkben minden erdélyi fejedelem hatalmasságod császári személye előtt milyen ígéreteket tett volt némely várak felől, melyek megvétele végett ünnepélyes követségben küldtem bé az erdélyi régi nagy rendek közül való Balassi Ferenc főkövetemet, hogy deklarálja azokat a helyeket, hogy azonnal általadhassuk, úgymint Lippát, Solymost, Tót-Váradját, Vaprást, Facsedet, Marsinát, Aradot, Secricset és Monostort minden hozzájuk tartozó kerületével és haszon tevő helyeivel most kezéhez adom.

Azonban Deák Mehemed temesvári pasának parancsoltassék meg, hogy Temesvár vidéki hadakkal jöjjön velünk, oly rendelettel, hogy mihelyt levelemet veszi, rögtön Lippán ott teremjen, és mihelyt jelentem, rögtön elégséges hadakat rakjon beléjek, mivel, amint tudjuk, aszerént cselekedszük meg, hogy kézben bocsátjuk. Míg ez megleszen, adtuk Balassi Ferenc főkövetünknek, hogy mindaddig zálogul ott legyen a fényes portán.

A levél után megállott, sokáig ült egy helyben, s maga elé nézett, csüggedten s bánatosan.

Semmi baja ezen a világon, érezte magában, s az élete mégis reménytelen s haszontalan.

Hogy is romlott el így evvel az egy emberrel való dolga. Zsuzsanna soha hozzá békélni nem fog. Úgy érezte, ez az asszony menthetetlen harcot vív vele. De miért? Az emberek harcolnak valami célért, s ha a célt elérik, abbahagyják a harcot. De milyen célért harcol vele a felesége?...

A boldogságért?... Mi az a boldogság?... Az, hogy az ember érezze, hogy akarata teljesül... S hát milyen akarata van Zsuzsannának vele szemben?...

Csak egy, az, hogy az ő érzése szerint, az ő vágyai szerint éljen az ura?...

Mik ezek a vágyak?... Annyiszor s oly őszintén s takargatás nélkül megmondta, s mégsem tudja, mert nem akarja tudni. Az a vágya, hogy hagyja abba a fejedelmi életet, s menjen el közembernek?... Ábel felesége jutott eszébe, akinek meg az a vágya, hogy az ura kössön kardot oldalára, s menjen ki a házból, s hozzon és gyarapítson. De hisz ez a rendes, ez a normális. Mért nincs megelégedve az ő felesége egy ilyen férjjel, aki éppen ezt teszi?

Minden asszony boldog volna, ha az ura annyi sok szépet s jót adna neki, amennyit ő már életében adott Zsuzsannának.

Mert az tagadhatatlan, hogy adott.

Hogy kezdték s mint haladtak előre. Valóban semmivel és semmiből. Mind a ketten árvák voltak. Neki semmije, de Zsuzsannának sem volt. Bátyjától szinte fegyverrel kellett kiharcolni a kis parafernumot, a néhány tehenet s ökröt, lovat és a kevés aranymarhát, amit szüleiről örökölt. Ott is hagyta volna örökre, ha felesége nem ragaszkodott volna oly igen minden rongyocskához, amihez jussot formált. S mikor uradalmakat szerzett nemsokára, az asszonynak akkor is az volt a fontos és becses, amit ő hozott a szüleinek emléke miatt. Mindig az volt előre téve s az volt megbecsülve. Hogy el tudott gyönyörködni a kis arany csecsebecséken, amiket elő-előszedett, s végtelen emlékeket tudott felidézni velük... S az mind semmi volt, ha ő hozott egész ládára való drágaságokat, gyönyörű aranymíveket, a legszebbeket, amit száz s keleti mesterek valaha remekeltek. Az mind semmi volt. Bizonyára rablásnak tekintette, ebül gyűlt szerdérnek, aminek ebül kell elveszni. De amit szüleinek nevével látott, az mind szent volt előtte, s urát sohasem azzal becsülte, amit szerzett, hanem azzal, hogy annak idején mije volt. Semmije sem volt. S most van?...

Soha nem volt oly magahitt, hogy veszélytelen, örök tulajdonnak tekintse, amije van, hiszen mindig az volt az érzése, hogy az ő háza s kamarája csak arra való, hogy az országnak legyen, ha szüksége lesz rá.

Ezt az egyet nem fogadta be a lelkébe az asszony soha, hogy: az ország.

Az nem az övé. Nem akart kincstartója lenni másoknak. Tudni akarja, mi az övé. De hát mi az, ami az emberé. Hiszen meghalunk, s akkor mit viszünk el magunkkal. Annyi a miénk, aminek örülni tudunk. S ő nem tud örülni semminek. Nem tud örülni a hatalomnak, holott anélkül sem tudna ma már megélni.

Igen, azt tudná, eldobni mindent s elmenni a végekre, bármilyen kicsiny házba, s ott lézengeni, de vele legyen az ura.

Úgy érezte, hogy ez az asszony boldogabban meg tudna élni, ha ő meghalna, s sirathatná emlékét, nagyságát és nagyszerűségét, mint így együtt harcolni vele a többiért. S különösen nem bírja azt, hogy másokért.

Sem együtt élni, sem szakítani nem lehet.

Ah, Báthory Gábor ebben is bölcsőbb volt. Mikor feleségét megunta, mert a szent fehér asszonnyal nem lehetett meg az ő gonosz, istentelen s bűnös életével, leküldte azt Kővárába s bezáratta. Adott neki egy várat, ahonnan ki nem jöhetett, s a szent asszony ott kesereghetett s szenvedhetett magának, de nem zavarta többet az ő circulusait. Ez is olyan dolog, mint Dávid s Bethsabé esete. Dávid leszakította a rózsát, s nem csinált magának lelki gyötrelmeket! Báthory Gábor felszabadította magát az asszonyi szem tekintete s szemrehányása alól, s élt, ahogy akart s tudott. Nem volt-é jobb s helyesebb.

De ő míg itt ül s gondolkodik, egyre azon emésztődik, hogy a szegény asszony hogy szenved, s Úristen, vajon mire gondol, nem a halálra-é?

De hiszen most megint el fog menni. Két hét mindenestre eltelik Lippának bevételével s átadásával, talán két hó is. Azalatt majd megnyugosznak. Ha távol van, oly szerelmes leveleket kap feleségétől mindenkor, epedő, sóvárgó leveleket, akkor édes egy szerelmes uram lesz megint...

Meg kell békíteni az asszonyt, hiszen holnap vagy holnapután már újra lóra kell ülni s kimenni hazulról.

Felállott, s szédülő fejjel indult, hogy feleségéhez siessen.

S mikor aggódva belépett feleségéhez, igazán minden rosszra elkészülve, legnagyobb meglepetésére, Zsuzsanna hangját hallotta, ahogy édesen s csengően kacag. Álmélkodva lépett be, s ott találta feleségét, s előtte egy kopasz ember ült, Okolicsányi.

- Jöjjön csak, jöjjön - mondta nevetve Zsuzsanna, s még mindig haldokolva a nevetéstől, úgyszólván könnyeit kellett törölni. - Okolicsányi! - mutatta be a vendégét.

Okolicsányi nagyon szertartásosan állott fel, s úgy állt a fejedelem elé, mint ahogy a fejedelem előtt kell megállni egy alattvalónak.

- Isten hozta kegyelmedet - mondta a fejedelem hűvösen.

Okolicsányi az ő embere volt, akit éppen Borosjenőbe küldött Petneházy kapitányhoz, hogy ő mit felel a vár átadásáról, s nem értette, hogyan került a felesége szobájába.

- Igaz, hiszen mondta Okolicsányi, hogy ismerik egymást - mondta a fejedelem asszony, lassan kijózanodva a nagy nevetésből. - Jelentkezett, s mivel a név ismerős volt, bár magát kereste, behívtam, s megkérdeztem, hogy nem a felvidéki Okolicsányiakból való-e. Hát igen. S oly jól elbeszélgettünk. Véli-e kigyelmed - ölelte meg az urát Zsuzsanna -, mindenkit ismer: Mihályt s mind. Jaj, most is oly jót nevettem. Nem is tudom, mikor nevettem ilyen szívből, de olyan derék históriákat mondott, hogy meg kell halnom a jókedvtől.

- Örvendetes hát - szólt Bethlen.

- Nagyságos fejedelem, én nagyságodat a kancellárián kerestem, s mivel aztat mondták, hogy nagyságod hazajött, bátor voltam a dolog sürgetős volta miatt házánál keresni - mondta Okolicsányi rendkívül melegen s ünnepélyesen.

- Jenei kapitányról, Petneházyról van szó - mondta Bethlen a feleségének. Akkor Okolicsányihoz fordult. - Nos mit akar Petneházy uram?

- Azt mondta, hogyha nagyságod megveszi neki Bajom várát az uradalommal, s egy esztendő még ad neki, míg termését itt Jenőben betakarítja, mert igen sok őszi vetést csinált, s annak termését elvesztegetni nem akarná, akkor kimegyen s átadja a várat, akár a töröknek, akár a tatárnak, akár az olá cigányoknak.

Olyan furcsa ellentét volt megmerevedett komolysága s a szavai közt, hogy a fejedelemasszony újra felnevetett.

- Akkor minden rendben van - mondta a fejedelem megkönnyebbülve. - Kié most Bajom vára?

- Bosnyák Tamásé, a füleki kapitányé.

- Akkor jó - nevetett fel a fejedelem. - Egyszóval vacantiában van. Bosnyák uram keressen magának uradalmakat a császárnál, ha nem jó nekünk szolgálni. Ugye, szívem?

De a fejedelemasszony nem ügyelt a politikára. Vidáman szólt Okolicsányinak:

- Mondja el csak kegyelmed a Mihály bátyám agarát!

Okolicsányi parancsot várt a fejedelemtől, aki leült egy öblös karosszékbe, intett Okolicsányinak is, hogy üljön le.

Okolicsányi leült, mereven, ahogy már látszik szokása, s azonnal elkezdte mondani az agárhistóriát.

- Mihály úrnak sok agara vagyon, s van nála egy fiatal fiú, nemes családból való gyermek, s felette ügyes. Ez úgy ad egy-egy falat kenyeret a kutyának, hogy mint tekét tartja s a tekeütőt a bottal elütve, a kenyér elröpül, s a kutya meg nem mozdul, csak száját kitátva, hamm, elkapja a kenyeret.

Zsuzsanna megint nagyot kacagott, s kis kendőjét a szeméhez emelve, úgy fojtotta a nevetést, hogy hosszú ideig szólani sem tudott.

- Hamm - mondotta -, s bekapja.

Bethlen is nevetett, de inkább csak figyelemből, s nézte Okolicsányit, aki a világért el nem mosolyodott volna.

- Mindenkit ismer otthon - mondta Zsuzsanna -, jaj Istenem, úgy éreztem, mintha otthon lettem volna...

Bethlen megérezte a terebélyes nagy udvarházat, ahol Zsuzsanna gyermekkorát töltötte, s ahonnan ő valósággal gyűlölettel szakította ki, mintha a pokol tornácából hozta volna el. Ott most is Mihály úr az úr, a vékony bajuszával s mosolytalan arcával, mintha egy fejedelem volna. Hogy tud az parancsolni embereinek s szolgáinak, s telik az élete ivásban s kemény szavak közt. De bizony a kislány csak azt látja úri életnek, az Zsuzsanna előtt valami olyan, mintha örökös volna, s mint a Sion hegye, olyan bizonyos.

Örült neki, hogy van valaki, akit a felesége olyan kedvesen fogad, hiszen sohasem tudott összebarátkozni ezekkel az erdélyi emberekkel. Vadak voltak neki, s modortalanok. Mind lármáztak s nagy hangon beszéltek. Nem vette őket komolyan, s félt tőlük. Ez valóban más, ez az Okolicsányi. Milyen tiszta, az ingen olyan, mint a hó, s ruhája a legújabb módon s oly gondosan, mintha csak erre a napra vette volna fel. És a beszédje módja. Az a tartózkodó ünnepesség s amellet mégis tagadhatatlan, egész gyermekes kedvesség. Olyan, mint azok a felvidéki urak, akiket ő annak idején annyira utált, mert színészkedésnek tekintette, és sohase tudott

keresztüllátni rajtuk, mert mutatni tudták azt is, amit nem éreztek. Az erdélyi ember csak ha nagyon szerelmes, vagy nagyon lelkes, akkor tud így tekinteni s így szólni, de ezek tudnak, mert ez a tudományuk. De érezte, hogy ez jó ember, s elhatározta, hogy pontosan utánajár, ki ez s miféle ember. Most azonban nem volt rá ideje, mert sürgette a gondolat, hogy a levelet be kell fejezni. Fel is állott s azt mondta:

- Lelkecském, nekem vissza kell mennem a kancelláriára, ebédre itthon leszek nemsokára, s akkor Okolicsányi urammal megbeszéljük a többit, kérem azért, tartsd itt odáig, mindjárt jövök.

Zsuzsanna furcsán nézett rá, de nem bánta. Egy pillanatig megütődött rajta, hogy csak úgy itthagya ezzel az idegennel, de oly ritkán volt része valami kis jóban, hogy örült, hogy az ura nem irigyli tőle.

A fedelmet ott várta az asztalon a félbehagyott levele, s mindjárt írni kezdte tovább.

Jenő vára ez alkalommal a többivel együtt nem assignáltathatott, mivel a benne lévő kapitány, Petneházy István igen vakmerő ember lévén és abba sok vitézlő rend is lévén, nagy vérontás és sok költség nélkül oly erős várat kezéből ki nem vehetnők. Hanem, hogy hatalmasságod előtt tett ígéretemben változás ne essék, azt cselekedtem, hogy egy Bajom nevű várost alkudtam meg 30.000 tallérban, akit a megírt kapitánynak, Petneházy Istvánnak ígértem a dologban való engedelmeskedésért. Hajlott is már annyira, hogy csak várakozzam Szent Demeter napjáig, hadd takarhassa be kár nélkül takarmányait, akkor megleszen a dolog. Alázatosan kérem hatalmasságodat, Jenőnek dolgában így nem lévén semmi nehézség, a megírt napig való kegyelmes várakozásával megajándékozni méltassék.

Isten oltalmazzon engemet attól, hogy a legkisebb dologban is hatalmasságod parancsolatja ellen vétsek.

Ezek után hatalmasságod császári parancsolatjára bízok, mindaddig, amíg élek: erdélyi fejedelem.

Bethlen Gábor

Elgondolkodott.

Mily különös az élet. Egy csapásra két nagy baj esett le a válláról, az egyik a levél, amelyet nem tudott befejezni, s amely most magától megoldódott, a másik a Zsuzsanna dolga.

Nem volt tisztában vele, de az az érzése volt, hogy ezt az Okolicsányit oly hivatalra kell beosztani, hogy a feleségének könnyen s gyakran lehessen együtt lenni. Nem irigyli, de mikor lesz ő együtt ama másik emberrel, az Annával. Talán sehol és sehogyan.

Már régen ebédre kellett volna menni a feleségéhez, de csak írt, csak írt, egy levelet a másik után, nem lehetett abbahagyni, utolsó instrukciót kellett kiadni, ha indulás.

Egy pillanatra megállt a kezében a toll, s eszébe jutott, hogy Okolicsányi uramnak van-e még mesélnie. Vannak emberek, akik mint a gyermek, el tudnak csárogni, mint a madár, éjjel-nappal, s az asszonyoknak ez a kedves ember.

Péchy jött be.

Ránézett.

- Nagyságos uram, itt vagyon Kun István.

- No, az utolsó percben mégis. Hozza kegyelmed előnkbe, mindjárt meghallgatjuk, hátha mond valamit, amit tudni kelltik.

Hamar befejezte a levelet, s hívatta Kun Istvánt.

A kancellár elől jött, s mögötte egy alacsony, kerek fejű ember sunyított be nagy mosolygással. Kopaszos volt, s csapzott bajsza lóg a szája szélére, kék szemei kedveskedve alázatoskodnak.

- Kegyelmed az a bizonyos Kun István? - kérdezte a fejedelem. - Mivel tudja megbizonyítani?

- Nagyságod grácialevelével, s amit mondó vagyok, azokkal, nagyságos uram. Homonnayt úgy esmérem, mint a tenyeremet, Serbán Radullal bejártam Lengyelt, láttam, hogy csak-csak vége lett a bujdosásnak, mert a lengyelek nem akarták áteresztetni az országon, nem is adtak melléje semmiféle segítséget, ha kaphatták volna, meg is ölték volna, de az a lengyel kapitány, aki vele volt harmadfélezer emberrel, az mentette meg. Hej, nagyságos fejedelem, ha az a kapitány nincs, akkor nem fáj most a fejünk, de esse sokat tesz ám, mert amilyen részeges ember, csak a borban dúskál, meg a Serbán is csak nyakába ereszti a bort, úgy praktikálnak. A kapitány, az felesküdt nekie, hogy hatezer lengyelt, hatezer kozákot hoz neki, ezer gyalogot is ígért, csak a pénznek tegyék szerit, ami nekik kelltik. Hogy Homonnay meg a Serbán százezer forintokat szerezzenek, akkor ígéri, hogy három hónapokig nem is kell semmi hópénz, mert arra számítanak, hogy akkorra már bent lesznek Erdélybe, a magyarai földön s a jó zsákmányért a kozák, mint a hajdú, itt vannak rajtunk, nagyságos uram. István vajda is Moldovába elvesztette a szeretetet, mert ugyancsak gyilkolja a népeket, maga emberit fosztja s nyúztatja s kiraboltatja. Az is csak borban király, már török se tartja, mindenki csak ellene van, így akarnak a két urak hertelen Moldovára, onnet Havasalföldre s a két Oláhországra. Azt megvévén, a hadakkal magokat megerősítik, úgy jönnek Erdélyre.

Bethlen könyökére eresztette magát, s úgy nézett a kis beszédes úr szemébe. Körös-körül ég a világ, keleten, nyugaton s délen, északon. Sehol semmi rend és nyugalom. Most ha meg lehet nyergelni a portát, egyszerre úrrá lehet válni ezen a felfordult, szerencsétlen emberségen.

- Merre jött vissza kegyelmed Lengyeltől?

- Én uram, Munkácsnak s Szakmárnak. Ott volt ám csak nagy trakta Dóczy uramnál, aki nekem atyámfia is feleségem révén, hát otthon vagyok nála is. Elmúlt szombaton ott voltak Kovács Istvánnak, Szénási Mátyásnak, Nagy Istvánnak egynihány hajdú követek.

- Szatmáron? - kiáltott fel a fejedelem.

- Szakmáron bizony, uram, ott magam szemivel láttam, s eleget is beszéltem velek. Mindhárom hajdú hadnagy erős esküvéssel esküdött fel, uram, hogy amely órában Homonnay és Dóczy nekik parancsot ad, mindjárt készek a szolgálatra s Erdélre indulni. Most osztán titkon erősen esketik is Kovács István meg Szénási a hajdúk fejeit, s az a végzett tanácsuk van, hogy Biharban a nemességet verik fel legelőször, s a főbbeket mind felakasztják, marhájokon pedig megosztóznak. Akkor ráütnek Várad városára, avval megrémítik a vármegyéket s onnan vágatva s lóhalálában be Erdélbe, s ide mindjárt Fejérvárára, hogy addig össze ne gyűjthessék az ország gyűlését. Akkorra a lengyelbéliek szinte a kozákokkal már itt legyenek, s akkor egyszer s mindenkorra vége Erdélynek.

- Kancellár uram, sürgetős dolgunk vagyon, adasson kegyelmed enni Kun uramnak, s kegyelmed legyen kéznél éjjel-nappal, hogy minden órában hívathassuk és tovább szólhassunk. Kancellárius uram írásba vegye, amiket kegyelmed mond, neveket és számokat különösképpen.

- Nagyságos uram, üttesse el fejemet, ha csak egy szóban is hibát talál. Mert egy életem, egy halálom, engem csak a megnyomorodott hazámhoz való hűségem és idvességes szeretetem vitt erre a nagy útra, hogy ezt életem s javaim veszélyével jelentsem.

A kancellár karon fogta a szatmári urat, s vitte magával, a fejedelem pedig rögtön új árkust vett elő, s azonnal megírta az egészet röviden a váradi kapitánynak, sógorának, Rhédeynek.

Írás közben csendített, s a kancellárt visszahívatta.

- Péchy uram, azt akarom mondani kegyelmednek, hogy fejérvári házunk építésére embert akarok tenni, azt az Okolicsányit, aki most jött meg. Jó, értő ember, becsületes ember. Míg odatávol leszünk, a fejedelemasszony önnagyságának számoljon el. Csináljon kegyelmed írást, hogy fejedelem távollétében a Principessa önnagyságát illeti a felső rendelkezés.

Péchy elborult. Ez őt illette volna, s bizalmatlanságnak tekintette, hogy az ő mellőzésével a fejedelemasszonyt ilyen új hatáskörrel ruházta fel a fejedelem.

- Asszonyunknak is legyen valami dolga s elfoglaltsága - mondta Bethlen, kissé elmosolyodva, s Péchy engedelmesen megnyugodott.

Közben a fejedelem aláírta a nevét a levélnek, s felállott.

- Mindjárt jövünk, csak ebédünket megesszük.

- Nagyságos uram, Aly pasa felől is van új hír.

Bethlen megállott s visszanézett.

Péchy a kezében levő német levelet mutatta s mindjárt el is olvasta. Abban a levélben az volt, hogy a budai pasa erős biztatást adott, hogy csak nyugodtan támadjanak fel az erdélyi hitehagyott fejedelem ellen, mert a fényes porta nem pártolja és semmiben tenyerét meg nem nyitja érte.

- Egy hét múlva, ha Istenünk segít, Aly apám más levelet küld. Adjuk csak meg Lippát, s minden megváltozik. Mennyi hadunk van eddig készen?

- Itt bizony bent nem sok van - mondta Péchy -, kétezeren talán már vannak.

- És a székek?

- Onnan is számíthatunk egy vagy kétezeret.

- Dévára kell rendelni őket, de a váradiakat, bihariakat Rhédey uram alatt felfegyverezni. Egyszerre két hadra kell készülnünk, s bizony nem Lippa a veszedelmesebb.

- Egy is sok - mondta Péchy.

A fejedelem indulatosan kiáltott:

- Most viszünk először hadat, mióta fejedelemségben vagyunk, most válik el a víz az olajtul... Mindenki helyén legyen, vagy Istenünkre, semmiért és senkiért jót nem állunk.

Péchy lehajtotta a fejét, hogy a fejedelem bele ne nézzen a szemébe.

Aztán Bethlen elment ebédet enni.

[XI]

Ahogy hazaért, nagy öröm várta: itt volt Bethlen Farkas.

- Ennél nagyobb szerencsét nem kaphattam volna... - ujjongott neki, és erősen szorongatta a kezét.

Ahogy a feleségére nézett, látta, hogy Zsuzsanna nem örül, s Bethlen Farkas is szokott hűvös-ségével fogadta a kézfogást, ettől kicsit visszacurukolt.

Okolicsányinak jobban örült - gondolta a feleségére pillantva, s újra örvendésre fordult.

El is siette a dolgot, ő invitálta Farkas urat asztalhoz, nem várta meg, hogy az asszony tegye. Meglátta a finom mosolyt, ahogy vette, s most már kíváncsi volt, Okolicsányi ott fog-e ebédelni?

Bementek a másik kisebb szobába. Okolicsányi nem volt ott.

Az enyedi ház nem volt oly pazar, mint a szebeni. Szűk épületecske volt. A templom volt körülkerítve, s a földszinten boltok, az emeleten a nemesség tisztviselőinek s az uradalomnak szobái. Ezeket ürítették ki nekik. Három szobácska volt összesen, boltíves kis helyek, nagyon magyar ízlésűek, szerények.

- Szűkecskén vagyunk, nagyságos uram - mentegetődzött. - Nem úgy, mint Búnon. Hallom, mennyi s nagy paloták vannak.

Farkas úr nem felelt, mosolygott. Úri tartózkodás volt, nem ugrott bele, hogy közember módjára mindjárt dicsérje a magáét.

Kézmosás után leültek az asztalhoz, mely csak négyre volt terítve, szép ezüstcsipkés széllal s fehér ezüst tányérokkal.

Ő ült le elsőnek. Nagy búban volt, még mióta fejedelem, ilyen bajok nem voltak fölötte.

- Vettem öcsém levelét - mondta Bethlen Farkas -, s mivel magamnak éppen Kolozs-monostorra kellett mennem a káptalanhoz, valami írásért, mindgyárt megnéztem a Gábris úr donációit.

A fejedelem kezében megállott a kanál. Ez több volt, mint amit várt. Ez olyan szívesség volt az úrtól, hogy megmelegedett a szíve. Rettenetesen kívánta most, hogy az emberek melléje álljanak. Élnie nem lehet, ha ez nincs. S ha van, akkor semmi baj.

- Köszönöm, édes bátyám, köszönöm méltóságodnak - s átadta neki a kanalat, hogy szedjen.

- Én is kaptam tőle egy adományt, valami negyven ház jobbágyos birtokra ott éppen mellettem, Búnon.

A fejedelem megkomolyodott:

- Írtam, hogy nem akarnám, hogy az érdeemesek belejussanak a kedvetlenségbe - mondta óvatosan.

- No én szívesen visszahagyom a haza javáért, nem azért mondom.

- Nagyságodnak mi is szívesen meggazdagítjuk, a haza javáért - szólt a fejedelem kedvesen.

- Bizony sok az írás. Oly fascikulus, hogy a deák ugyancsak cipelte, míg behozta. Van ott vagy kétszáz levél s replika.

- A kis papírok! mily óriási birtokot s kincstári vagyont elvittek.

Nyugodtan ették a jó levest, s nyugodtan beszélgettek a tányér felett.

- De mért prédikált annyit? nem érthetem.

- Ez olyan ember volt - szólt csöndesen, furcsa, kis nyekergő hangján Farkas úr, aki úgy beszélt, mint aki nincs hozzászokva a sok szóhoz -, én nem is kérdeztem, mért ad ki mindent, azt mondta: ő nem tud megtagadni kérést.

- De kinek adott, az istenért. Csupa ivócimborának, léhűtő haszontalan embereknek.

- Csak azoknak van szeme kérni.

- Hát jól elszórta, amit megkapott.

- A Báthoryak már hatszáz esztendő óta oly bőségben éltek, hogy most Isten megvette eszét, és csak egy örömet adott neki: tékozolni. Megszabadulni mindentől... A nagy arisztokraták gyermekeinél szokott ez lenni, hogy egyszer csak iszonyúan megutálják a vagyont és szabadulni akarnak tőle, s többre becsülik, hogy szegények s lovászok legyenek, mint marokban tartani az örökölt kincseket...

- Úri magnanimitás.

Zsuzsanna összeszomorított arccal ült, s mereven nézett. A fejedelem tudta, hogy ez az ő szava, hogy az aljas Báthoryra egy „úri magnanimitást”, úri nagy lélek szót használt, ez forralta rögtön fel. Csoda, hogy bele nem szól. Mingyárt korrigálta is szavát:

- Nem tudta, mi az érdem. Volt akinek ezer kazalt adott. Akik vele dorbézoltak és lopták az országot.

Bethlen Farkas óvatosan mondta:

- Nagy liberalitás volt mindenesetre. Soha Erdély összes fejedelmei annyit nem adományoztak, mint ő egymaga.

- Itt is hagyta az országot a nagy szegénységben, hogy ma azt sem tudjuk, mihez kapjunk, mint fejedelem. A kincstár minden birtokát kiszórta, az adókat árendába hagyta, ha az ország valamit nem csinál, tíz esztendeig semmihez sem lehet nyúlni, mindent előre felszedett.

- Igen - szólt lassan Farkas úr -, sokat vívtunk vele, hogy az Aporok jármába ne hajtsa az országot.

Evvel már vette poharát, mintha ivással akarná magát visszatartani, hogy súlyosat ne mondjon. A fejedelem kicsit kortyintott, tartóztatta magát, mondta is:

- Aztán fejünk fáj, ha iszunk.

Pedig a kövér ételekre inni kellett. A negyedik tányérnál Péchynek kellett volna jelen lenni. Meg is kérdezte:

- S Péchy uram?

- Nem tudom, hol van - mondta a fejedelemasszony.

- Sok dolga van, az igaz, élnie sincs ideje. A vásárhelyi mászkálással ellazsnakolta az időt, éppen jó, hogy előkerült... És hogy gondolja méltóságod, miként lehet itt valaha rendet csinálni?

Farkas úr nem felelt. Nem az az ember volt, aki hajlandó lenne tanácsokat adni s bármiben is ódiumot magára venni. Hogy az legyen: ő biztatta fel a fejedelmet az urak ellen.

- Én már kicsit gondolkodtam - szólt tehát a fejedelem. - Nem szeretném hamarosan kezdeni s elrontani a kedvet... Előbb jól ki kell dolgozni, mi van s hogy... A legkisebb adományokon kell kezdeni. Mindent jól megismerni, hogy az országgyűlésen fel lehessen mutatni. Nagyságod mellé adom Kassai fiskális direktort és Mikola urat. Ennek ítéletiben s a nagyságodéban egész ország megnyugszik. Kassai mindent elintéz, ami írásbeli.

- Hát igen. Körmölni már restek az ujjaink - mosolygott Farkas úr.

- Isten őrizz. Körmölni ebben az országban csak a fejedelemnek kelletik - mondta ő, s nevetett.

- Ma is hajnaltól fogva annyit írtunk, hogy a deákok nem győzik hárman lemásolni.

Zsuzsannára nézett s nevetett.

- Nincs teneked, szívem, annyi ludad, hogy meggyőzzenek talluval.

- Igen, már az én tollaimat tépi kegyelmed - mondta csöndes mosollyal Zsuzsanna.

Farkas úr rápillantott.

- Az bizony úgy van: annyi az ember, amennyit az asszony csinál belőle.

Zsuzsanna:

- Ezt mondja el még egyszer az uramnak. Nem hiszi.

Farkas úr nevetett.

- Nekem is csak jót tett az új asszony. Megfiatalított.

- Jó színű is, és friss... Gáboromnak is jót tenne már egy új asszony.

A fejedelem megfogta a felesége kezét és megcsókolta.

Hogy nem szólt, Zsuzsanna felállott, és avval a szesszel, hogy meg kell néznie, mi van kint, elment. Bethlen tudta, sírni siet.

- Áldott asszony - mondta, mikor a felesége kiment -, az égnek angyalai közül egy. Úgy gondol ránk, s ellát s vigyáz... Még csak ételbelit is soha oly jóízűt nem eszem, mint ez tud tálalni nékem...

Farkas úr:

- Á, csak a cigány dicséri a felesége főztyit... Azt mondja: „Jaj, azs én kincsem, ha azs ast a deglett tyúkot tallastul beletesi abba a fazékba, azs ast úgy meg tudja csinálni, hogy mind a husonnégyszáz ujjamat megsopom utánna.”

Bethlen nevetett. De értette Farkas urat, s el is határozta, hogy többet felesége főzését nem dicséri. S örült, hogy a Farkas úr hangjában semmi sértő s bántó nem volt. Úgy hozzámelegedett, mintha igazában a bátyja lenne. Életének nagy győzelmét látta abban, hogy ez az úr első hívására itt van, s ilyen kedves. Ő már mindig csak szegény árva fiú lesz, míg él, s nagyon kívánja a jó és rokon szíveket. Neki ebben az országban senki nem imponál, de ezekkel a régi törzsökös nagyurakkal szemben elnyomhatatlanul van benne valami zavarodottság. Respektussal néz rá, és majdnem könnyesen, hogy hozzásimul s adja magát.

Valami földi epret hoztak, s csipegetni kezdtek belőle a bor mellé.

- Hát méltóságos bátyámuram - mondta -, eljött a nehéz óránk: fel kell ülni.

- A nagy lóra? - mosolygott csöndesen Farkas úr...

- Minden lóra, ami még megmaradott. Akár kicsi, akár nagy. Akár gebe, akár paripa... átal kell adnunk Lippát.

Farkas úr egyszerre megfagyott s megdermedt.

- Lippát? - szólt aztán lassan.

- Nem bírok a törökkel. Úgy okádják a szidalmat és mérget s fenyegetőznek... Éppen Szkender basát rendelték ki, hogy amit átaladta Erdélyt, vegye el, ha bizonyos napig vissza nem adjuk Lippát.

Bethlen Farkas úgy elkedvetlenülült, hogy nem is tudta leplezni.

Maga elé nézett a serlegre, s azt a két tenyere közé fogva belekapaszkodott, s többet fel sem emelte a szemét, míg a fejedelem beszélt, s mindent hűségesen elmondott neki. Hogy gyűlt fel a törökség, mivel áll elő, mint fenyeget, s Homonnaytól fél, hogy felhasználja a zavarost... S hogy Keresztessy Pál még csak nem is felelt az ország parancsára... Szóval megmutatta, itt más nincs: menni kell.

- Fájnak a csontjaim - mondta aztán Bethlen Farkas. - Öreg ember vagyok, s az öreg ember már csak pictus masculus... Ebben a korban, nagyságos uram, már másat nem vállalhatok... leköszönök...

A fejedelemnek még a szempillája is fennakadt.

- Leköszön nagyságod?

- Az udvari lovasság kapitányságáról.

A fejedelem meghalványodott.

- S nagyságod leköszön?

- Nagyon kérem nagyságodat, fejedelem, ültessen helyembe fiatal embert erre a szép tisztségre.

- És mér köszön le nagyságod ily hirtelenül?

- Nem hirtelenül, azt nem lehet mondani... Már én Báthory Gábor alatt egynihányszor leköszöntem volt. De ez erőszakos ember oly brakhiummal jött rám, hogy nem s nem... És kétfelől is öcsém lévén...

- Én is öccse vagyok méltóságodnak.

- Persze, persze s nagyon.

- Akkor mért teszi ezt velem?

- Gábrissal is akkor közöltem először leköszönésemet, mikor szegény első feleségem, Sámsondy Anna megholt... Addig csak azért nem, mert Annám szegény kívánt részt venni a fejedelmi udvarban.

- Nekünk is van udvarunk, s nagyságodnak fiatal felesége van. De Kemény Anna asszonyt még nem hozta be nagyságod.

- Ez nem olyan Anna, mint az az Anna volt. Az szegény felettébb kívánta a módot és mulatságot, de ez a Kösanna, ez nagyon rejtekező, csak a faluban és kisdéd életében s hároméves Jánoskájában gyönyörködik.

A Kösanna szó a fejedelmet megrázta s megértette. Hát az ő Kösannája?... A szótól magától oly vérforrása lett, hogy elfulladott... Soká hallgatott. Fogta a poharat.

- Isten éltesse nagyságodat.

Farkas úr is vette a poharat, s mondá: - Isten éltesse nagyságodat.

Ittak. A fejedelem keveset, csak éppen kiszáradt torkát nedvesítette, Farkas úr azonban jól leivott a serlegben.

- Kemény Bold uram, Nagyságod süve nekem igen-igen jó barátom s hívünk.

- Őtet nevezd ki erre a kapitányságra, ez lesz a jó.

A fejedelem hallgatott. Kemény Boldizsár, Kemény Anna bátyjaura. Megrázta a fejét:

- Neki megvan a maga tiszti... A kapitányság az udvari lovasok felett, az csak tisztesség és becsület... Neki nehéz hivatalja vagyon: éppen itt Fejér megyén, a legfőbb főispánságban igen jól vitézkedik.

- Amellett udvari kapitány is lehet. Szép s jó lovas.

A fejedelem roppant búsulásba esett. Ha Bethlen Farkas leköszön, az neki most egy veszített csatát jelent. Egész országban oly feltűnés lesz, hogy éppen a lippai induláskor... Még a török előtt is gyalázat... Az egyetlen Bethlen... Ki marad mellette, ha még az egyetlen Bethlen is elpártol, s ily nyíltan.

- Isten éltesse nagyságodat - köszönt rá.

- Isten éltesse nagyságodat - koccintott az vissza.

Ittak.

- Tehát ez csak tréfaszó vala, uram.

- Nem, uram... s fejedelem... ez komoly s elvégeztetett.

- De ezt én el nem fogadom nagyságodtól, míg meg nem magyarázza.

Farkas úr hallgatott. Hátravetette magát a széken, s fejét a mellére süllyesztette. Makacs volt igen. Megmakacsolta magát.

- Nemdenem azt akarja vele mutatni kegyelmed, hogy ellenvetése van a lippai dologban?

- Nem, kedvesem. Nem jelent ez mást, csak hogy öreg a legény... Nem lóra való...

- Ki az istenharagja mondta, hogy nagyságodnak lóra kelljen ülni?

- S nem-e?

- Á... Leköszönés s lóra ülés, az két dolog.

- Mink régi fajta emberek, nem ismerjük másképp. Ha ki lovasság kapitánya, üljék lóra, vagy menjen fenébe.

- Fene az messze van, uram, attól isten méltóságodat eltávoztassa.

Hallgattak.

- No, isten éltesse nagyságodat.

- Isten éltesse nagyságodat.

A pohártöltő inas mindig gondoskodott a poharakról, de a fejedelemébe alig kellett önteni, a Farkas úréba antul inkább.

- Hát nem Lippa miatt? - kérdezte a fejedelem.

- Nekem haza kellitik menni, hasas nyulat löni.

Károlyi Zsuzsanna ebben a percben lépett be.

Beleszólt:

- Ejnye, nagyságod. Nem szánja a szegény hasas nyulat meglőni?

Bethlen Farkas ránézett és kínosan mosolygott:

- Akkor kell löni, hadd vesszen, mert oly sok van, hogy nemcsak asszonyunk káposztáját, de fülünket is megeszi.

- No de ez isten ellen van, éppen ebben a szakban, mikor anya s szenved.

- Öcsémasszony, ha arra gondolok, hogy kit meglövünk, a szenved, tehát törökre se lehetne menni.

A fejedelem megértette: tehát mégis Lippa miatt.

- Hallod-e szívem - fordult a feleségéhez. - Önagysága leköszönni kívánna az udvari tisztről; ha lehetne neki.

Evvel megint megkoccintotta a Farkas úr poharát.

Bethlen Farkas felvette, keveset ivott, Zsuzsanna nagy szemekkel nézett rá. Belesajgott az érzés, hogy ez az úr Lippa miatt akar leköszönni. Menekül.

- Bizonynal nem érzi jól magát önagysága a mi vékony fejedelemségünk mellett - mondta hirtelen oly élesen, hogy maga is megbánta.

A fejedelem is megjédt. Az asszony nyelve még mindent elronthat.

- Nem úgy gondolja önagysága - mondta békítve. - Önagysága ugyan felettébb való udvarokhoz szokott, mert még a prágai udvar, Rudolfus császár méltóságosította volt önagyságát, s belső tanácsába vette... De Őméltósága tudja, hogy nem egy nap a világ, s ami ma nincs, az még lehet.

- Bizonyosan - mondta Bethlen Farkas óvatos vigasztalással -, oly híreket vettem odafejülről, hogy őfelsége Felséges címet készít a fejedelem számára.

Ez már sok volt. Erős volt. Hogy Farkas úr leköszön s protezsál. A fejedelemasszony tért magához előbb, s azt mondta, még mindig csak állva az asztal mellett:

- Ez a császárnak kötelessége.

Hallgattak. Aztán Farkas úr:

- Úgy vagyon... Megmondta jól nagyságod a választó gyűlésen: mindennek eljő a maga ideje.

- Igen, s most Lippa megadásának van itt az ideje.

Erre újra hallgattak. Zsuzsanna nem bírta. Láttá, érezte, hogy itt élethalálharc folyik, s hirtelen megfordult és elment. Az az átkozott Lippa hát mégis...

- No, isten éltesse nagyságodat.

- Isten éltesse nagyságodat es.

Hogy a felesége kiment, a fejedelemben felszakadtak a keserű indulatok. Félkönyökét az asztalra vetette, s belenézett a Farkas úr szemébe s mondta:

- Emlékezzen csak nagyságod... Nagyságod a Császárnak konziliáriussa, s talán azért nem kíván mellettünk szolgálni, mikor ilyen főbajban vagyunk... Mondja csak meg, mit kapott Magyarország az osztrák háztul ebben a nyolcvanhét esztendőben?... A mohácsi csata után, mikor szegény Lajos királyt a magyar urak beletapodták a patakba, avval korteskedtek a Habsburg-ház mellett, hogy a világon ez a legelső família, s oly rokonsága van, s minden királysággal oly barát, hogy amikor akarja, megszabadít bennünket a töröktől. Így van?

Bethlen Farkas nem szólt semmit.

- Mikor hozott nyolcvanhét esztendő alatt hadat ez a ház Magyarországra s miért?...

Bethlen Farkas összehúzta a szemét.

A fejedelem folytatta:

- Először hozott sereget már egyéves uralkodó korában, hogy tönkreverje János királyt s a magyarokat... Másodszor hozott huszonnégy esztendő múlva, hogy alávaló orgyilkosokkal megölse Fráter Györgyöt nyolcvanezer katonája között az alvinci házban... Harmadszor hozott most tizennégy esztendeje, mikor Bástát ideküldötte, hogy mindnyájunkat levágasson itt Erdélyben... Ez volt az ő hadviselése ellenünk... De mi volt a török ellen?... Egy nagy büdös semmi... Rögtön megalkudott a mi bőrünkre a törökkel és százezer arany évi adót fizet neki azóta, csak ne kelljen háborúra gondolni... A nagy Szolimán szultán nem is fogadta követét, hanem János királlyal szerződést kötött, és azt a szerződést meg is tartotta.

- S Budát elfoglalta.

- Hogy Ferdinánd ne vehesse el.

- S Matthiás nem ostromolta Budát?

- De igen, most tizenhét esztendeje, s vallott is olyan csúfságot az egész világ előtt, hogy azt soha el nem felejtik. Már majdnem bevették Buda várát, mikor megérkezett és mindent elrontott.

- Mégiscsak Egy Habsburg Ház van, ki egész Európában felveheti a törökkel a harcot.

- Felvehet-né... Ha akarná... De akarja?... Se pénze, se tehetsége, se akaratja nincs rá...

Bethlen Farkas kifakadt:

- Csudálom nagyságodat, hogy ilyen bátran beszél itt, Nagyenyeden... Nem tudja nagyságod, hogy egész ország odafel, minden vár rakva van német katonával?

- Bizony tudom... Tudom bizony... Erre elég nagy hatalma van az osztrák háznak: hogy minden várunkat megrakja a maga szemét zsoldosaival és bennünket kiéljen, kizsaroljon és fegyver alatt tartson... Azért vagyok én itt ezen a helyen, hogy ezt jól tudjam... És nagyságod védelmezi ezt a politikát?... Odafel az urak a posonyi országgyűléseken, még a katolikus urak is mindig azon vínak s imádkoznak, hogy őfelsége vigye ki innen ezt a nyomorult zsiszsera hadat, s már nemegyszer ki is vitte, de a másik kapun megint visszaküldte... És ezek a vallonok, franciák, meg ég tudja miféle hadak, itt csak várakban szeretnek lenni, mert nem a török ellen jönnek, hanem a föld népe ellen, és a várakban érzik biztonságban magukat... De a töröknek akármikor feladja a várakat... Temesvárbán Losonczy uramot ők kényszerítették, hogy feladja a várat, Nyáry Pált Egerben szintén, és Nádasdy Tamást megkötözték, hogy nem akarta megadni magát. Ezért köszön le minálunk udvari tisztségéről nagyságod, hogy ezt a fene maró, harapó, vérszívó németet dédelgesse. Miránk Lipppa miatt megharagudik, hogy be akarjuk tömni a száját a töröknek?... Jobb, ha Búnon két hét múlva a basibozukok égetnek?... Vagy ha mi odavetjük ezt a sárfészket, és ezen a jusszon örökre követelhetjük a magunk becsü-

letét a portán?... A németnek elnézi nagyságod, hogy ily rövid idő alatt két váramat elcsikarta. Husztot és Kőváráat?... S Homonnay jön lengyel és hajdú néppel és német hadakkal, hogy kivessen innen minket?... Csataeret kíván nagyságod Erdélyből csinálni, mint Bocskai előtt tizenhat esztendeig volt?... Nagyon köszönöm nagyságodnak, hogy így megmutatja magyarságát és rokonságát velünk.

- Az idő telik - mondta Bethlen Farkas -, ha idejében haza akarok jutni, indulni kell.

- Innen pedig indulni nem lehet... - tette öklét a fejedelem az asztalra. - Innen nagyságod el nem megy, míg bennünket meg nem győz rációkkal... Nem is vagyunk oly magyarok, hogy ily kedves vendég atyánkfiát Auróra előtt elbocsássuk.

S ezt azért mondta, hogy Farkas úr rosszabbra ne gondoljon. Érezte, hogy hirtelen haragjában tovább ment, mint akart volna. Fogta a poharat s koccintott:

- Igyunk, nagyságos uram, még nincs itt a lippai bujdosás ideje.

Ittak. Akkor keserűen folytatta:

- Nem is említettem, hogy tavaly is ideküldötte a császári felség hű emberét, Forgách Zsigmond főgenerálist. Biztosan azért, hogy nagyságodtól jöjjön tanácsot kérni... Nem baj, s nincs harag... Hát oly sok nyúl van Búnon, hogy hasasban kell löni?

Farkas úr:

- Nyúlnak s parasztnak az a természete, hogy minél jobban lövik, annál szaporább.

A fejedelem felvonta vastag szemöldökét:

- S parasztnak?!

- Ismered a deák mondást:

*Rustica gens,
Optima flens,
Pessima ridens.*

Magyarul egy kancellistám így tette ki:

*Parasztjaid törd meg
Apróra göröngynek,
Reszkess, ha röhögnek.*

S röhögött hozzá.

A fejedelem súlyosan mordulva mondta:

- Hagyjuk csak a parasztot, nagyságos uram. Az fizeti az adót.

Farkas úr megint kedvetlen lett, s szólt:

- No isz én is azért lövöm a nyulat hasason, hogy hagyna békít a paraszt vetésinek, mert én akarnám a tizedet megvenni tőle... És Lippára volna elég hada nagyságodnak?

A fejedelem:

- Még vannak, akik hisznek bennünk, uram.

Evvel felállott és az ablakhoz ment. Lent a nagy piacon már régen lódobogást hallott. Most örömmel látta, hogy lovasság gyűlt fel.

- Jöjjön nagyságod, s nézze.

Bethlen Farkas felállott s odalépett. A fejedelem megfigyelte, hogy a sok borivás meg sem látszott rajta. Úgy lépett, mintha ez semmi volna neki.

Elfújta a haragot, már megbékült, és kezdett neki beszélni, mint valami szerető bátyjának.

Fáradhatatlan volt a kapacitálásban. Még soha életében senkit, közönséges embert, ennyire meggyőzni nem kívánt. Húsz évvel volt nála idősebb Bethlen Farkas, és négyszáz esztendővel régiebb a nemzetsége: úgy tűnt fel előtte, mintha egy magasabb szellem lenne, aki felette van a föld törvényeinek, és ha ezt meggyőzi, mindent meggyőzött. Valóban érezte a különbséget. Neki nagy marcona öklei voltak, s egész testében robosztus erőt érzett, nagyanyja Kinizsi Pál húga; ez a főúr vékony és szikár volt, s még kopaszsága is magasabb rendiséget mutatott. Egyáltalán egész tartásában, hangjában, mindenben, amit rajta látott, valami kitűnőséget érzett, amit nem tudott volna egyébbel megmagyarázni, csak avval, hogy nagyúr, már a tatárjárás idejében is az volt, s ő kis gyermekkorában Szárhegyen mind csak azt hallotta: „Te is Bethlen vagy? Jó is volna...”

Hatezer embert akart most néhány nap alatt összetoborozni, de ez kicsiségnek látszott előtte ahhoz képest, hogy ezt az embert kapacitálja.

Szeretett volna a lovasokhoz sietni, s tárgyalni, de nem merte ezt az urat a házból elvinni, mert eltűnik, és soha többet nem látja, itt maradt tehát vele a kicsiny szobában, s Péchy és a többi urakat rendelte fel, hogy evvel is parádézzon előtte, hadd lássa, hadd sodródjon bele, s ragadja el ezt is a lelkeség.

S ebben nem is volt hiba. Jöttek az urak, jött az öreg Mikola fehérén és lelkesen, mint egy húszéves, a fehér szakállából piros arca rózsásan virított, s hangosan beszélt.

- Mind tüzes és kész - kiáltotta -, nem úgy mint tavaly, mikor kinek-kinek orra vére csorgott, hogy Báthory Gábor számára s oláhra vitt bennönket. Nincs itt semmi baj, mindenki azt mondja: Ha Bethlen Gábor akarja, adjuk életünket, amit ő akar, az szent.

Parázs beszédek, friss és nagy hévség. Egész délután és este későig csak úgy jönnek-mennek, s a fejedelmi szobák táborrá lesznek, s folyik a tanács unos-untalan, a székely fők is megjöttek, s jelentik, hogy a székelységben is semmi hiányosság. A fejedelem megígéri, hogy megerősíti a székely artikulusokat, a régi szabadságot, urakét és szegénységét egyformán.

Zsuzsannára is átragad végre a nagy tűz s örömmel szolgál uraiméknak étellel, itallal, kihúzzák az asztalt, alól-felül, inasok hordják a sok tányért, mindenki úgy eszik, ahogy éppen kedve van, s isznak nagyokat.

- Lám nem csökkent meg fejedelemségünk s tekintetünk - mondja a fejedelem Farkas úrnak, aki bólint, hallgat s nem szól.

Ez így megy egész éjfélig, mikor a fejedelem elküldi az embereket aludni, mert hajnallal kell kelni.

- No uram, méltóságos uram - öleli vállon Farkas urat -, hát jössz-e velünk?

De ez csak ingatja szóval s mosolyogva fejét:

Neki hasas nyúlra kell menni, mert leesik a káposztáját a kerteken.

- Jól tudjuk mink - szól a fejedelem -, figyeljen rám méltóságod: ha az egész Magyarország egyben lenne, és egy fő alatt, akkor ez a kicsiny Erdély nem volna több, mint az országnak bármelyik része, akár a Dunántúl, akár a Felvidék, akár az Alföld. De az Isten azért küldte a zsidó nemzetet is babiloni fogságba, hogy ott ráébredjen a maga lelkére. Minél nagyobb a

veszedelem, az emberi lélek annál nagyobb erőt mutat. Mi itt ebben a kicsiségben országnak képzeljük magunkat, és úgy is kell éljünk. Hét vármegyénk van összesen s csak a felvidéken tizenhárom vármegye s a Dunántúlon másik tíz. De tudnak-e azok ily vállalkozásba kezdeni, hogy emberül szembeszálljanak akárkivel? Akár törökkel s akár némettel?... Nekünk evvel a hét vármegyével s a székely székekkel kell hatalmassá lenni... Üljön le még nagyságod, nem eresztsem el, míg meg nem győztem... Jákob az Úristennel nem vitt jobban, mint én nagyságoddal, s nem is engedem el köntösének szélét, míg felém nem hajlott.

Bethlen Farkas csak mosolygott és hallgatott, de nem vonta el magát, leült vele tovább s éjfél után megint csak kettesben folytatták az ivást és a vitatkozást.

- Most mondja meg nekem - csapott végre ököllel az asztalra -, mért kapaszkodik annyira a bécsi császárhoz? Mondja meg nekem, mit vár tőle?

Farkas úr csak mosolygott:

- Nagyon hatalmasok.

- Igen... Ez így van... Hatalmasok... Az osztrák ház arra mindig elég hatalmas volt, hogy az Alaghyak, Kunok, Telegdiek, Csapyak, Kállayak, Gerssffyek, Balassák, Lórántffyak vagyonát elrabolják. Hogy Thelekessy Imrét egy aranyóráért felnégyeltessék. Maga Illésházy, a nagy férfiú, tízmillió forint értékű vagyonnal bírt, s mégis egy rossz sorért, amit le merészelt írni nádor korában, amit a császár gúnyolódásnak vett, felségsértési perbe bírták fogni; oly hatalmasok. S a nagy embert fő- és jószágvesztésre ítéltették nagy hatalmasságukban. Ha el nem menekül Lengyelbe, le is üttetik a fejét, egy szóért, amiben talán hibázott, de nem is azért feledték el temérdek jószágát, amit szegény, a császári háznak tett, hanem csak azért, hogy tízmillió vagyonát elharácsolhassák a fiskus javára... Nem tudom, mi lett volna szegény hazánkkal, ha nem marad élve szegény Illésházy uram, és Bocskaival meg nem csinálja a zsitva-toroki békét... Hej, a hatalmas császár, Rudolfus, mily hatalmas volt, még ezt a békét is, ahol háromszázezer forinttal örökre megválthatta Illésházy esze miatt a török adót - esztendei százezer aranyat -, mondom, még ezt is oly hatalmasul csinálta, hogy soha alá nem írja a békekötést, ha Lang úrral, az inasával meg nem csinálják, hogy pénzért írassa alá a hatalmas német császár öfelségével... Oly hatalmasok ezek a nagy osztrák impériumbeli felségek, hogy egész magyar nemzet mindenestül annyit el nem tud nála érni, mint udvari inasa, ki fejét nyírja. Ehhez ragaszkodik még ezek után is méltóságod?

Farkas úr nevetgélt magában az epéskedésre, lehajtott fejjel, s újra csak azt mondta:

- Urak s parancsolnak.

- Jaj szegény magyar nép, ha így vélekednek oly régi tözsgyökeres erdélyi mágánások, mint kegyelmed... Mondom kegyelmednek, értse meg szómat: soha a magyarság együvé nem ér, ha nem a török protektorátus alatt...

- És a török mit csinált avval az Alfölddel, ami fegyvere alatt van?

- Mit csináljon egy katonanép?... Szandzsákságokra van osztva s katonai főembereknek ajándékon adva, akik soha ott családot nem telepítenek, s meg nem maradnak, mert ha ma Szolnokon van a bég, holnap már Szilisztriában lehet. És mit csináljon egy darab föld, kinek semmi vezetése. Urai, nemesei úgy elszállottak fölére, mint a varjak, s a kerítésen kívülről parancsolnak földjük adajáról... Csak parasztság maradt, s a paraszt nemzetnek mi okossága és hatalma van? s mégis maguk fejétől megcsinálták a parasztvármegyéket... Igen, uram, parasztvármegyékben tartják fenn a rendet, mert a nemes urak emigráltak. Tudja, nagyságod, mit csinálnak ezek a hódoltsági parasztok?... soha, amióta a világ, még ilyen nem volt: kétfelé fizetik az adót... Fizetik, amit a török kivét rájuk, és még azt is megfizetik nyolcvan esztendő

óta évről évre, amivel a nemességnek, a birtokosoknak s a császárnak tartoznak... Ők maguk költségén küldik fel Fülekre az adót Nagykőrösről, uram... Amellett oly szép rendben élnek, vallásukat, s törvényüket maguk megtartják... Ítéleznek a lopók és gyilkosok felett, és minden ítéletért külön adót fizetnek a budai török bírónak... Uram, mi lett volna belőlünk, ha a nemes uramék meg nem szöknek, mint a komisz ebek közülök, hanem itt maradnak és vezérelik őket... Vagy ha az erdélyi fejedelemségbe bekapcsolhatnánk ezt az egészet és együvé vihetnénk a teljes magyarságot... Soha a törökkel bajunk nem lenne, uram... ezt én mondom kegyelmednek, én, aki már annyit s annyit megcsináltam evvel a törökkel s fogok.

- Hát akkor ne add át Lippát, csináld meg - szólt Farkas úr.

A fejedelem megszédült. Hiába ugatott ennek három óra hosszat egyfolytában, megállás nélkül, ez mint a csökönyös számár, csak kitart s kitart.

Itt minden hiábavaló, rációnak s okosságnak vége.

- Jól van... nem adjuk hát át... Legyen, ahogy ti kívánjátok... Fújjátok fel és zabáljátok meg... Rakok Búnra és mindnyájatokra... Itt a fejedelemség, ülj bele, és csináld jobban... Két hét alatt itt a budai Aly százezer martalóccal, basibozuk, cserkesz, kappadocia, szilisztria, csöcselék, s lőheted a hasas nyulat.

Felállott. Egyet nyújtózott, ropogtatta a csontjait.

- Hát én felmegyek Bécsbe, uram. Majd én leszek a császárnak oly konziliárussa, hogy megforgatom egész Európát...

Farkas úr is felállott. Kezet nyújtott. Ő elfogadta s visszanyomta a helyre, de úgy, hogy annak csaknem kitört karja, válla s gerince.

- Nem eresztelek, az anyád keserves istenségít. Innen el nem megy, míg én nem akarom. Még én vagyok Erdély fejedelme.

Már ő is részegülni kezdett, s dühökben tombolt.

- Még egy kupa bort megiszunk.

Ittak.

- No most figyelj ide, Bethlen Farkas...

Bethlen Farkas szorította lógós fogait. Figyelt.

- Tudd meg, hogy én most megyek a legveszélyesebb hadra... Székely Mózes óta magyarral nem verekedtem... Az volt a csata a Barcaságon, csak egy szántóföldön tizennégy gróf s nagyságos úr teste feküdt... mert ehhez ért a császár, vesszen a lelke, hogy ha bejő Erdélybe, itt mingyárt ládával hozza a titulust és annyi méltóságot csinál, mint a patkány a pincében... Osztan boldog, aki leteheti a címet... Hát én most magyarral akarok megverekedni, Keresztessy Pállal... Ha elesek a lippai harcon, két kincsemet féltem: feleségemet és Erdély fejedelmi trónusát... Vállalja-e nagyságod a szegény Károlyi Zsuzsanna tutorságát?

Farkas úr kezét nyújtotta.

- Isten megoltalmaz, édes öcsém.

- Oltalmaz, nem oltalmaz, azt kérdem, vállalja?

- Vállalom.

- Szíve szerint?

- Szívem szerint.

Kezet fogtak, megcsókolták egymást.

- A másik pedig, mondom, Erdélyország... kiért szívünk reszket... Vállalja nagyságod az erdélyi trónust?

Farkas úr nagy szemet meresztett.

- Öcsém: nem az akaraton múlik.

- Vállalja?

- Nem vállalom... Nem gondolok ilyenre, soha nem is gondolkoztam felőle. Nem nekem való.

- Ha nagyságod nem vállalja, akkor csak egy ember van ma, kire ezt lelkemmel hagyni merem: Rhédey Ferenc, a váradi kapitány.

- Sógorod.

- Sógorom... Esmerem... Arra való... Ősei közt hajdúgenerálisok s császári tanácsosok voltak... Egész teste, lelke arra való, hogy ennek a kicsiny országnak béketartó fejedelme legyen... Benne megnyugodnám a sírban is... Ő nem fog törökkel uszítani, s nem fog a némettel ellentartó lenni, ha úgy kerül... Vitéz ember, a legvitézebb hadi kapitány, de naturája szerint a legbölcsebb ember... Nagyságod a császárnak, látom, igaz pártolója... Vállalja nagyságod, hogy tűzön, vízen ennek a Rhédey Ferenc úrnak segítsége, híve s protektora legyen?

Farkas úr sokáig gondolkodott, akkor azt mondta:

- Mellette vagyok.

- Köszönöm nagyságodnak, méltóságos uram.

Felállottak, megölelték egymást s megcsókolták egymás orcáját jobbról is, balról is.

Akkor leültek. A fejedelem komoran mondta:

- Ez lippai dologban Rhédey urammal nem vagyunk egy párton. Ő nem akarnája... Én megadom...

Főlemelte fejét, és égett a szeme, az egész lelke:

- Én meg, uram! mert nekem evvel messzelátó céljaim vannak... Ne gondolja senki, hogy én azt a Lippát nem sajnálom... Szívem szakad érte. Ott van a Maroson a nagy sólerakodó hely. Ha elveszítem, abból nekem oly károm lesz, nem is tudom, hogy teszem jóvá... Millió sókő van ott most is. Első dolgom lesz azt onnan elhordani. Azért kell ott nekem két egész hét az ostromra, míg szekerekkel a sót elszállítatom, uram... Lippa volt az én terveimben az aranykamara kulcsa... No mindegy: ha nem lehet, nem lehet. Jobb is olcsóbb is, hamarabb is a sót vízen szállítani, de lesz már nekem tízezer szekerem, majd Debrecenbe hordatom... De azt megmondom kegyelmednek, hogy a török drágán fizeti meg ezt a Lippát, mi neki semmit sem ér... Tízévi adót el kell engedjen s tíz évre tízezer katonára hópénzt kell fizessen... Megértett nagyságod?... Ezt még élő ember tőlem ki nem hallotta...

Farkas úr csak nézett mereven.

Fogta kupáját s ivott.

- Hagyja azt a kupát, fenét - mondta a fejedelem, s haját vadul csapta félre. - Értse meg szómat: a győzhetetlen szultánnak soha ily vazallusa nem volt, aki erejét s jóakarátját így megmutogatta volna: ezt neki s az egész fényes portának milliomszor kelletik meghallani és honorálni, uram... Csak ezt akartam mondani... És ezek után is leköszön nagyságod?

Bethlen Farkas nyelve már alig fordult:

- Öcsém. Fejedelem. Nagyságos uram... Fejedelem vagy, s ha Isten adja, nagy fejedelem...

- S leköszönsz?

- Haza kelletik mennem, hasas nyulat löni.

A fejedelem egy pillanatig úgy fogta a nehéz ezüst kupát, hogy fejébe szakasztja, ha Isten meg nem tartóztatja öklét. Akkor azt mondta:

- Hát menjen kegyelmed békességgel, míg rossz kedvemben elmehetsz...

S elköszönt:

- Isten megáldjon.

- Isten megáldja nagyságodat es, nagyságos uram.

Farkas úr felállott, de már oly tántorgó lábakon, hogy mikor a serlegét még egyszer fogni akarná, feldönti, s mégiscsak kaparász utána, az asztalon.

- Adjatok ennek a bélpoklos úrnak jó veres bort.

A töltögető inas, Bánffy Gyurka hamar töltött a serlegbe, s kezébe adta az úrnak.

A fejedelem kacagva mondta:

- Uram - s vállára tette kezét Farkas úrnak, s egyenesre állította őt. - Hagyjuk mi a boritalt, Bethlenek, a Bánffyaknak.

Farkas úr megnyakalta azonban a kupát, és kiitta, de a bornak nagyobb fele széjjelömlött dolmányán, és lecsurgott végig nadrágjába s csizmájába.

De azért vitézül mutatta magát, s elindult a falnak egyenesen, mintha ajtó lenne, ha ő akarja.

A fejedelem maga vette karra s levitte őt a házból a grádicson.

Ház előtt ott állott Bethlen Farkas úr szekere jó négy lóval. Beletették.

- Vigyázz az úrra, kocsis - szólt a fejedelem -, ne hajts igen, megrázza belit.

Farkas úr még megértette s kiáltott:

- Hajts.

Avval a szekér megindult, a lovak kirúgtak, azok nem ittak bort az éccaka s a piacon keresztülvágtatva a másik sarkon el is fordultak.

A fejedelem még utána nézett. A katonák a zörgésre felserkentek a hajnalban s kiáltották:

- Vivát. Vivát Princeps Gabriel Bethlen, vivát Principessa Susanna.

Már jött Teleki József, a fejevári hadak vitézlő előttejárója és Bornemissza Ignác, a tordai hadak hadnagya.

Azután többen jöttek, s a fejedelem nem ment lefeküdni, de mintha most kelt volna ágyából, oly fiatal ésszel kérdezte meg őket.

Egész délig a legszebben dolgozott velek, ország dolgában ítélkezett s rendelkezett.

Tíz órakor, mikor az ebédre harangoztak, lovaslegény vágatott be a piacra, s a fejedelem előtt tajtékos paripáján megállt. Kiáltotta:

- Nagyságos uram, Bethlen Farkas úr önnagysága megholt.

A fejedelem megdermedt.

- Megholt-e?

- Ahogy menénk s csak menénk, mondja egyszer az úr a tordai úton: „Álljatok meg... „ Megállánk, s az úr kiszállt. Ott mingyárt leesék és nagyon fetrenge... Görcsei voltak beleiben s szertelen jajgatta... Nem sok idő múlván, mint valami tulok felfüvödve kiadta páráját szegény.

Mindenki elszörnyedve hallotta a nagy hírt.

A fejedelem pedig gondolkodva mondta:

- Sok bort ivánk együtt... s nekünk csudára, fejünk se fájdula... Jó ómen, uraim... Isten tudtul adta, hogy győzni fogunk a lippai harcon.

Negyedik könyv

[I]

Komoran s lehangoltan lovagolt ki Dévából. Mióta a magas vár csúcsa eltűnt a szeme elől, egyre nehezebb lett a szíve. Hadat vezet hát, s maga földjén, maga vára s hűséges magyar vitézei ellen. Összesen háromezer törököt rendelt Temesvárából, hogy átvegyék a várat. Nem akart szégyenben maradni, hogy a török nagyobb haddal jöjjön, mint amennyit ő ki tud állítani. Ő akart úr maradni a mezőn, hogy nagy seregéből diktálja az ajándékot a kisebb pogány hadnak.

- Majd Isten jóra igazítja - vigasztalta magát.

A sereg elnyúlva, csoportokban menetelt a Maros jobb partján. Elöl a lovasok, s közelben a gyalogság, ezer embere. Az egész népen oly kedvetlenség volt, mintha nem hadra mennének, hanem temetésre. Tudta, hogy az egészet csak az ő akarata tartja össze. Mert mit ígérhet nekik. Még hópénzt sem, se rablást, zsákmányt. Inkább naponta kihirdette s verette, hogy aki csak egy tikfiat eltulajdonít, a legkeményebb büntetésben részesül. Itthon vagyunk, magunk földjén, magunk testvérei s barátai közt. Az ország mindenkire gondot visel, élelméről. Itt vannak a társzekerek az ország gabonájával s lábasjóság, amennyi kell. Nem háború, hanem az ország akarata. Még arra is volt ideje, hogy Déván fiók-országgyűlést tartatott, s avval megszavaztatta a vár átadását s a hét romlott kastélyt, ami hozzá tartozott s most inkább parádénak tekintette, s azt akarta, hogy mindenki annak tekintse a felvonulást Lippa ellen.

Konopon álltak meg először. Már ide csak néhány mérföldre van Solymosvára, amely szemben van Lippával, a Maros túlsó partján a mocsarak közt lappangó várral, ahol Székely György megtréfálta a Brandenburgit. Mert az uraknak csak békességben vannak hív káplánjaik és várnagyaik. Mert a béke azt jelenti: a fegyver az uraké... De ha a szent békesség elmúlik, az úrból is csak ember lesz, s belehull a korpába, s megeszik a disznók.

Észre se vették, már július volt. Milyen gyorsan telik az esztendő. Mintha az egész természet kacagott volna rajta, hogy mit csinál az erdélyi fejedelem. A föld porzott, s beborította a porfelhő a sereget, amerre ment.

A falu előtt elébe lovagolt Kamuthy Farkas.

- Mi újság, Farkas uram?

Kamuthy nagyot nevetett. Cigányképéből kivillogtak hatalmas fehér fogai. Kis bajusza az orra alatt lapult, ajkára dúrva. Olyan volt, mint egy vőfély, aki hívogat.

- Lesz harc, nagyságos uram. Lesz!

Bethlen maga is elnevette magát, Kamuthy mintha valami nagy örömet jelentett volna.

- Minden rendben van?

- Rend? Nagyságos uram?... Hát az aztán nincs. A csillagát, s még rend!

Még a süvegét is lekapta, s mintha valami nagyon jót mondott volna, feldobta a levegőbe s meg újra elkapta. Akkor megcsapta vele a lova nyakát, s a tüzes állat kiugrott, de kemény térdrel megszorította s csendre intette.

- De rendetlenség az van, olyan, hogy az már tisztára gyönyörűség.

- Mér van rendetlenség?

- Nem tudom én. Ahhoz értenek a bitangok - újra nevetett. - Ehhez értenek. Nincs itten semminek formája. Csak egy telet heverték el, már mindent elfelejtettek. Különösen ezek a tordaiak, ezek olyanok, mint a hajdúk. Máris megkezdtek a kétkézkalmárkodást. Csak gondolja el nagyságod, nagysás uram, van itt a hajlásba egy kis kastélyféle ház, egy beteg ember úr lakik benne, hát s azzal kezdték, hogy oly pogányul kifosztották, hogy nem hagytak ott nem egy tikot, hanem ajjaj, még a tetűt is mind zsákba szedték.

- Nemesember?... - kiáltott fel haraggal a fejedelem.

- De oly beteg, hogy még olyan beteget nem is láttam.

- De nemesember s magyar?

Haraggal lovagolt abban az irányban, s nemsokára meglátta a házat.

Tetemes, nagy rideg ház volt, kőből négyszegletre építve, se fal, se bokor nem volt körülötte, feketék voltak már a falai az időtől, ez még Mátyás király korából maradt itt, mert akkor építettek először kőházakat az urak.

A ház körül lejjebb rozzant ólfélék voltak, s katonák nagy csapattal heverték körül. A lovak eleresztve szabadon legeltek.

- Mámá megest egy róta - kacagott fel Kamuthy. - Most zavartam el a tordaiakat, s hát ezek kifélék? Úgy szállnak erre a házra, mint a legyek a mézes csuporra, már biztosan szép jányt sejdítenek benne.

A fejedelem nem szólt, hanem közelbe ment, s rájuk kiáltott:

- Ki a kapitány?

Egy hórihorgas székelő lófő rúgatatott elő.

A fejedelem még szót sem várt, nagyon leszidta a sárga földig, s megparancsolta, hogy rögtön eltakarodjanak innét.

Most a kastély ajtaján kijött egy asszonyság.

Rendesen volt felöltözve, régimódi ruhájába, brassai egyszer ványolt feje szoknyába, elől madzaggal kötött nyakú imegben, hosszú fekete kötény, s lábán ócska, ráncos piros saru, de valami oly kedves teremtség volt, hogy a fejedelemnek szeme-szája elállott a csodálkozástól. Piros volt és terebélyes, és úgy fel volt vágva a nyelve, hogy azt aztán győzni kellett türelemmel, ahogy elmondja a rettenetes zsiszerehadat, amely őt ellepte.

A fejedelem nevette, s gyönyörködve szemlélte az asszonyt. Nagyon kedves, szemrevaló személy volt, olyan kedvére való.

- Nem baj, asszonyám, ami károd s veszteséged vagyon, azt mind duplán megtérítjük.

Előrendelte a szekérmestert s meghagyta neki, hogy két fejőstehenet, két lovat s mindenféle élelmiszert hordjanak ide, s hogy úgy vigyázzanak ezentúl az asszonyságnak mindenére, hogy abba hiba ne essék.

- Jaj, nagyságos uram - mondta megjoházva az asszonyság -, szállj bé mi házunkba, hadd tiszteljelek meg egy kis ebéddel.

A fejedelem szabódott, most nincs semmi ideje, de nem fogja elfelejteni, eljön még, míg Lippa alatt a had lesz. Lesz neki ráérő ideje, s többet egyet se bucsálódjék, mert semmi, de semmi kára nem lesz.

Így rendet cselekedvén, elvágtatott tovább.

Kamuthy Farkasnak foga volt a tordaiakra, mert egyre maga népe ellen áskálódott.

- Nem hoztak ezek hazulról, de semmit a kerek világon, se egy harapás ennivalót, se semmit. Hanem szerezni, azt akarnak. Mindenütt ők járnak elől, s aztat hiszik, nekik van a világ, hogy ők hazavigyék, amit meg lehet ragadni.

A fejedelem komoran nézett.

- Fegyveresek-é legalább?

- Nincs ezeknek még fegyverek se. Van olyan úr, amék csak pusztá oláhokat hozott magával, minden fegyver a furkósbot. Azt beszélik, mire a puska, úgyszincs por. Bottal hamarabb tudnak odavágni, mint a puskával, meg aztán kár is esne a lövészszámba, ha azzal kell verekedni.

- Meg fogjuk mustrálni a hadakat.

- Nem lehet, nagyságos uram, mert olyan széjjel vagynak, hogy az Isten se tudja őket összeszedni.

- Meg fogjuk mustrálni a hadakat - ismételte Bethlen keményen. - Állítsa fel őket kegyelmed rendesen. Vegye maga mellé a darabontok csapatait, s állassa fel őket a Maros partján.

Mindjárt intett a darabontok kapitányának, Szentpáhlynak, s az elébe rúgtatott.

- Meg fogjuk mustrálni a hadakat, vágjatok utánuk, s mind fel kell állítani a Maros-parton, aki csak van. Minden nép hadnagya alatt sorra s szerre megjelenjen.

Szentpáhlly megsarkantyúzta a lovát, s a darabontok nemsokára hosszú láncba oszolva húzódtak a hadak után, s látni lehetett a dombról, ahogy üzőbe vették a csapatokat, s itt is, ott is tanácskozni kezdenek a vezetőkkel.

- Van-e már odaát emberünk?

- Most verik a hidat.

- Siessenek; reggelre át kell szállítani az egész sereget. Váradról van-e már valami?

- Nincs itt még egy fiók galamb se.

- Majd megjűnnek.

- Hoznak-e port, nagyságos uram?

- Hogyne hoznának.

- Ajjó. Mert Rhédey uram azt mondja, Váradot nem hagyja por nélkül.

- Nem hagyom én Váradot porban megfogytakozni - kiáltott a fejedelem. - Illyéből hozunk, ami volt. Dévából is van itt egy ötvenes meg egy hatvanas hordó... De a legelső a mustra...

Egyszerre felbomlott az egész sereg. Amerre a darabontok mentek, mindenütt, mintha szétzilálták volna a népet, ha az előbb még valamelyes rend volt, most az is felbomlott, s az egész, mint valami szétmáskáló bogársereg, zajlott a mezőkön.

A fejedelem egyedül maradt a dombon. Minden emberét szétkergette, mert még alkonyatig meg akarta vizsgálni a sereget, s most az volt az első, hogy szerbe-számba vegye őket.

A meleg tavaszi napon nyüzsgött a hadinép, s ő gondban és aggodalomban ült lován. Fáradt volt, és kedvetlen a lelke fenekéig. Az utolsó napok izgalma s a rettentő sors oly erősen hatott a lelkére, hogy nem volt benne semmi életkedv.

Hát itt van a nagy fejedelemségével. Itt az első nagy próba. Egy-két nap múlva már várja a török csapatokat is, hiszen Temesvára közelebb van ide, mint Szeben, s a török seregek jobban készen vannak, mint az ő népei. S azt nem szabad megengedni, hogy a török foglalja el, csak egy kardcsapással is Lippát, mert ha a kard kiszáll hüvelyéből, az nem lehet aztán tudni, hogy mikor tér vissza tokjába.

Tehát Lippával elkeseredett s végső harcra kell elkészülni, nagyobbra tán, mintha Budát ostromolná meg, mert Budában csak török van, de itt magyarok, s Budának falai oly romlottak a hosszú béke alatt, ahogy ezek tűzzel-vassal megépítették.

Szomorúan nézett végig a Maros folyón. Ez most, a túlsó part, ezentúl mind a töröké lesz. Erre többet nem lehet számítani. S ha még Jenőt is át kell majd adni nekik, akkor ő maga vezeti át a pogányt a Maroson, a régi nagyszerű folyón, de arra nem fog kerülni a sor, ha Isten erőt és segítséget ad neki. Dehogy ereszti ő be ide a tatárt. Még ennek ha van is valami értelme, hogy a Maros partjáig eljönnek, de még Solymost sem fogja odaadni a jobb parton, inkább megerősíti titkon, s megrakja fegyveresekkel. Egy tapodtat sem szabad többet adni, csak ami a vízen túl van, vagy a maga nyakába akasztja a hurkot, hogy megfojthassák vele.

S Zsuzsanna vajon mit csinál.

Gyenge szellő hűsítette gondjait, s jött egy darabont-hadnagy, hogy a tordai nemesek vannak legközelebb, míg azokat megmustrálja a fejedelem, azalatt majd csak a többit is összeszedik.

Lement a parton s odaügetett. Az egész délutánja el volt foglalva, ahogy egy csapatot megvizsgált, annak rögtön parancsot adott, hogy menjenek át a folyón, az új hídon, s abban a sorrendben, ahogy végzett velük, sorra átküldötte őket.

Tíz órára Odvoson egy nemes házban ebédet készítettek neki. Alig evett valamit, levelet írt Rhédeynek:

...vagyok igen nagy bánulásba - írta neki -, hogy kegyelmed port nem küld. Úgy hallom most, tíz tonna porocskát küldött Déva felől, de mi ez ideig nem láttuk, min felette igen bánulunk. Ha ide hozzák is a tíz tonna port, az itt négy óra alatt elfogyna. Kegyelmed azon ne csodálkozzék, hogy én ötven mázsa port kértem Váradról, mert ha Lippát meg nem vehetjük, ötvenezer mázsa pornál is nagyobb kárt fogunk vallani...

A levelet sietve kellett befejezni, mert török követek jöttek Budáról, s lesték, hogy milyen hadak gyűlnek.

A török magyar renegát volt, akin úgy állott a kaftán, mintha most először vette volna fel. Jó magyar képe volt neki, s igen szépen beszélt magyarul, s igen jó borivó lehetett, mert dült belőle a szag. Azt az üzenetet hozta, hogy minden galád levelezést a temesvári pasa csinált, mert irigyl Bethlen szerencsáját, s borközi állapotban megmondta, hogy már ezután csak arra kell gondolni, hogy Erdélynek minden esztendőre új fejedelmet kell adni, mert csak akkor lehet haszna s öröme ebben a kutyahitű országban, mert az új fejedelem mindig csak új ajándékot fog hozni.

Bethlen hallgatta a renegátot, aki sunyin s mordul beszélt, uszítani akarva a fejedelmet a temesvári pasa ellen.

- Igen - mondta -, új s új ajándékot, ha lesz miből, uram.

- Nem kell azon bánulni, mondta a temesvári pasa méltósága, Erdély a maga lábán megélni úgyse tud, csak akkor, ha kívülről hoznak belé aranyat. Homonnay frisset hoz, hazulról s Bécsből, bolondság volna elvesztegetni, ha új kincseket kínálnak.

Bethlen komolyan hallgatta a csauzt, akinek a bor megnyitotta a szívét.

- A temesvári pasa úr megmondta, hogy az erdélyi fejedelem kicsi ahhoz, hogy csak egy varjufészket is leszedjen a fa tetejéről, s nem is hiszi, hogy a fejedelem meg tudja venni Lippát s kézhez adja.

- Maradj velünk, uram - mondta a fejedelem -, s nézd a magad szemével, s mondd el a budai pasa önágyaságának, nekem szerelmes jó apámuramnak, hogy mit tud az erdélyi fejedelem, s ha meg nem adom ezt a vízi hódfészkét, akkor ne legyen többet nevem önágyasága előtt.

Ezzel felállott, s elment tovább mustrálni a hadait.

Minden csapatnak szájába rágtá, hogy ha átmennek a hídon, ki hol álljon fel, s hogy együtt maradjanak, mert különben ebek koncára veti a vezetőket.

Ez így tartott estig, s valami hétezer embert mustrált meg ezen az egy napon.

A hétezerből háromszázat visszakergetett. Ötszázat a szekerekhez rendelt, mert egyébire nem voltak jók, csak lovat hajtani és zsákot cipelni. A hétezerből nem volt ezer kifogástalan.

- Ilyen haddal háborút indítani, mint füsttel melegíteni. Ezek azt hiszik, ha elütik a pap tyúkját, mindjárt ledől Jerichó.

Arra volt csak jó a sereg, hogy a vár faláról megijedjenek tőle, ha akarnak. De jól tudta, ha soká ülnek alatta, úgy ki fogják nevetni, hogy a dévai hegyek is pironkodni fognak miatta.

Már régen lefarolt a Göncöl szekere az égről, mikor pihenni ment. Még akkor is az ágyúk mellett kellett állania, míg keservesen felállították a mordályokat. De meg is engedte magának azt a tréfát, a sereg bátorítására, hogy három ágyút elsütött, hogy a várban hadd vegyék tudomásra. Hadd álmodjanak valami jót az éjszaka.

Sátora egy dombon volt felállítva, de úgy, hogy a várból meg ne célozhassák, levágott fákat állítottak körülötte, mint erdőt. Sátra körül voltak bal felől a papok s deákok sátra, amellet a doktor s borbélyoké, északról a szakácsoké. Jobbról a lovászoké meg a konyha sátra.

A sereg jobbszárnyán voltak a Fejér megyei s a székely hadak, balról voltak a tordaiak meg a Hunyad megyeiek, a lovasok. A gyalogság mind a hátában volt, a szekerek megett.

Meg volt elégedve, mert ma délelőtt még maga se hitte, hogy éjszakára ennyi rendet tud beléjük verni.

Hirtelen halálos fáradtság ütött belé, s egyszerre csak úgy érezte, hogy leesik lábáról. Hamar lefeküdt, úgy ruhástul a szőnyeggel letakart heverőhelyére, s elaludt.

Háromórai alvás után felébredt. Felköltötte a benyílóban alvó deákját, s lámpást gyújtatott.

Először is levelet írt feleségének. Soká ült a levél mellett, s mégis csak alig valami öt vagy hat sort írt. Mit írjon. Máskor bőségesen el szokta mondani minden gondját s panaszát, de most azt is keservesen írta le, hogy éppen csak megnyugovást akar adni asszonyának, vagy ahogy ő írta, „attyafiának”, - s hogy itt minden jól van, és egyet se kell búsulni felőle, mert hiszi Istent, egy-két napok alatt vége lesz ennek a harcnak...

Azután instrukciót kezdett írni Toldalagi Mihálynak, akinek ma reggel mindjárt indulnia kell Budára a török követekkel Aly pasához. Ezt igen nagy gonddal írta, mert a tegnapi követek nagyon megvigasztalták, hogy ily váratlanul békességes üzenetet küldött a pasa. Pedig nagy ellensége volt mindig, s mindenfelől csak azt a hírt kellett kapni, hogy rosszakarója. Kapva-kapott hát ezen a kis szálon. Vajon mért ír s üzen neki most egyszerre, talán már meg is fordult a szél...

- Híjjátok elő Toldalagi uramat - szólott ki a deáknak.

Nemsokára ott volt Toldalagi.

- Gyere csak ide, uram - mondta neki -, szóval meg akarom neked jól rágni, mit kell s mit fogsz beszélni.

Toldalagi eszes szemű, alacsony, barna ember volt. Nagy csizmát szeretett viselni, és volt valami óvatos a mozgásában, nézésében. Soká volt török fogságban a bujdosás alatt, s jól megtanult törökül, nemcsak beszélni, hanem megtanulta azt is, hogy kell a nyelvükön szólni, megadatván savát-borsát, mézít-ízít a török udvarlásnak.

- A pasának valami célja, terve van velünk - mondta a fejedelem -, hát eszeden légy. Mert tudd meg, hogy nem a csatákban dől el az ország dolga, hanem a követek nyelvén. Ahogy tömösvári utadat csináltad, Budán még hétszer okosabban kell végezned. Ha dolgotat jól intézed, magadnak is olyan hasznod lesz belőle, amit nem is gondolnál, s azonfelül téged küldelek Konstantinápolyba Balassi uram mellé.

- Tessék csak idebízni, nagyságos uram - mondta Toldalagi lelkesen s komolyan.

- Arra kell ügyelned, uram, hogy amint Budára érkezel, a bevonulásod, a fogadtatáson való magatartásod minél innepélyesebb legyen. Viszel magaddal elég lovast, vedd s válaszd Sebes Miklóst, igen szép lovasokkal. A lovak s fegyverek szépek legyenek. Jól megtisztogassátok magatokat, s olyan legényeket szemelj ki a holnapi napon, akikkel szégyent nem vallasz nekem.

Toldalagi bólintott.

- Lesz elégséges időd, mert még a holnap nem indulsz, mert azt akarom, hogy a török követ, ez a renegát, jól lássa, mit mívelünk. Egy egész napod lesz, hogy udvarmester úrral a legényeket kiválogassátok. Két főlovat is viszel, gondolom a Murzát meg a Ráró paripát. Szerszám lesz elég, s arra ügyelj, hogy derék kaftánokat kapj nekem is meg magadnak is.

- Temesvárába sem akartak adni - mondta Toldalagi -, de megmondtam magának Deák Mehemed pasának, hogy uram szeme elé haza se bocsásson, ha illően meg nem tiszteli önagyságát.

Bethlen bólintott.

- Aly pasa öreg ember, csínján kell vele bánni. Azt kell megtudnod, miért vonta el a jóakarátját tőlünk. Régebben mindig jóbarátok voltunk, s mióta fejedelem vagyunk, egészen megváltozott... és most ő panaszkodik, hogy fél esztendő óta levelet se írtunk neki, és mástól kellett meghallani, amit tőlünk kellett volna... De hogy írtunk volna neki, az Istenért, mikor... De vigyázz, csak akkor beszélj neki, ha már kitűnt szavaiból, hogy jóakarattal fogja meghallgatni üzenetünket. Soká beszélj, mert ilyen nagy dolgokat nem lehet kevés szóval megmagyarázni, ha aztán látod, hogy kedvesen fogadja, amit mondasz, akkor kérd meg, hogy külön négy szemközt adhasd elő artikuluszainkat. Ha aztán aznap vagy másnap vele magával idegen fül nélkül tanácskozhatsz, akkor majd elmondod sorjában azt, amit neked most elmondok, és amit le is írtam már, s le fogok írni, ahogy az idő ma engedi.

Kicsit hallgatott, akkor komolyan folytatta.

- Nem írhattam neki, mert mit csinált velem, mikor Mikó Ferencet és Huszár Istvánt hozzáküldtem a zemlini táborba, hogy abban az időben hírt adjak Lippa állapotáról, nem fogadta követeimet, hanem szidás után visszaküldte, hogy ebek vagyunk, és csak a szultán őhatalmassága ostorát érdemeljük. Mivel érdemlettem én önagyságának ezt a szigorúságát, mondjad neki, mikor én őt mindig úgy szerettem, mint az apámat, hiszen apám után most két

esztendeje apámnak fogadtam, s akkor is legbizalmasabb embereimet küldtem hozzá, nemcsak ilyen-amolyan embereket, hanem a magam Mikó Ferencét, aki secretáriusom s mindent tud. Mért nem kérdezte meg önagysága a dolgok felől, mindent elmondott volna neki, hogy micsoda csúnya pletykák vannak... Akkor a lippaiak fegyver nélkül megadták volna magukat, s ki akartam üresíteni a várat, hogy általadjam... Mért nem kellett nekik?... Mennyi pénzembe került az nekem, hogy ennyi népet s ilyen fegyveres sereget hozzak Lippa alá. Nem szívesebben adtam volna azt a költséget önagyságának?... Most meg vagyok nyomorítva... Keresztessy Pállal kell nekem megharcolni... De mindegy, amit ígértünk, megtesszük, de lássa meg önagysága, hogy ez nem kis dolog, és milyen hűség mitőlünk, amiről soha emlékezet nincs, hogy ezt valaki megtette volna a mi Urunk őhatalmasságának.

Egyre nagyobb indulattal kezdett beszélni, nem azért, mintha valóban nagy sérelem lett volna benne, hanem azért, hogy Toldalagiba jól beiktassa az érzést, hogy méltóan tudja képviselni az ő szavait.

- Itt is önagysága, ott is önagysága hírért hallom! Hogy nyíltan hirdetik ország-világ előtt, hogy önagysága biztatta fel Homonnayt, hogy csak törekedjék Erdélyre és Serbán Radult, hogy csak menjen Havasalföldre. Hiszen ha a szultán parancsolja, zeneszóval kísérem be Serbánt az országába, de vagyok ellensége, mert tudom: hogy őhatalmassága kergette ki Havasalföldből. Akkor lettem volna hűtlenebb, ha a szultán ellenére én viszem vissza...

Aztán újra kitört.

- A budai basáról kell nekem hallani, hogy németeseket akar Erdélybe hozni. Hát nem tudja önagysága, hogy mikor a kis királyt, János Zsigmondot, a német császár Bécsbe csalogatta, és Erdély helyett tetves kis német hercegséget adott neki, ahol csaknem éhen halt, akkor a nagy szultán Szulimán a Kazul ellen volt harcban, s ott érte utol a német követtség; mit mondott Szulimán a cifra német uraknak: Az uratoknak mondjátok meg, Erdélyen ne kapdosson, János királyt mindjárt visszabocsássa - pedig a német császár százezer aranyat ígért, évi adót Erdélyért, ha a szultán megengedi, hogy ő tehessen benne fejedelmet, de mit mondott a boldogult Szulimán szultán? Azt mondta: nem százezer aranyért, de ha Erdélynek minden völgyeit arannyal megtöltené is, soha, soha a nem leszen, s meg nem engedem, sőt Kazul pasával minden dolgomat abbahagyom, s személyem szerint megyek Erdély visszavételire.

Indulatosan dobott tovább egy szelet papírt.

- Ilyen példát hányat mondhatunk önagyságának, és nem is hittem, nem is hihettem, hogy önagysága mégis németeket biztat miellenünk, de hát a német császár nyíltan íratja a vár-megyékre, palatinus uram is megíratta, sőt kétségbe vannak esve Lippa megadása miatt, itt a palatinus levele, itt a szászok levele, a levelet megfordítottam magyarra, hogy önagysága megolvastathassa, ígéről ígére, és itt küldöm önagyságának... Nem hittem sokáig, hogy önagysága ilyen lehetetlen dolgokban legyen, de ennek már mégis hinni kellett! Micsoda keserűség volt nekem, hogy önagysága engemet, igaz jóakaróját így elvetett szeme elől, s lábbal tapod... Ez volt az oka, hogy eddig levelet nem írtam neki. Félttem, hogyha írok is, önagysága semmibe veszi, s követemen gyalázatot tesz.

Ránézett Toldalagira, aki kigyulladt szemmel figyelt, mint a hű kutya.

- Megértetted?

- Értem, nagyságos uram.

- Na; most vettem önagysága becsületes, szép írását, s én mindent a hátam megé vetek. Nem emlékszem semmire. Örülök, hogy önagysága visszavett a régi kegyeibe, s követe által önagysága köntösét alázatossággal csókolom - mondd neki... Köszönöm, hogy az Úristen önagysága szívét hozzám lágyította, s kérem, hogy még ennél is jobban értse meg az én szívem akaratát, mert én semmi mást nem akarok, csak azt, hogy a birodalom ellenségeit megfenyíthessük, és önagyságának én is meg akarom szolgálni a jótettét.

Hátradőlt székében. Kint már erősen virradt, s mennie kelle a hadakhoz.

- Ma nem akarok többet mondani, uram, ezt jól vésd az elmédbe, s most már látod, hogy milyen nagy és főkövetség, amire küldelek. Ha ezt az egy Aly pasát szíve szerint megnyerjük, többet tettünk, mintha tizenkét csatát nyertünk volna. Olyan legyen hát a kíséreted, hogy illő legyen ehhez a munkához... Most eredj, és légy készen, ha hívatlak.

Toldalagi sűrűn bólogatott. Megfeledkezve a köteles udvari hajlongásról.

- Gondolkozz a dolgon, s ha valami eszedbe jut s kérdezni akarsz, csak kérdezz, és én mindent megtanítok neked.

Toldalagi elment, s Bethlen felvette köpenyét, kiment a hadakhoz.

Már a tábor ébren volt. Mindenfelé trombiták szólottak, és a csoportok maguk rendjében gyülekeztek, s várták a parancsot.

Valami olyan vidámság és egészséges hangulat volt, akármerre ment a fejedelem, mindenkinen egyszerre a győzelem érzése volt. Mert jó az, kiszállani a házból és kinn lenni a mezőn a szép nyári reggelen, és azzal köszönteni szembe a napot, hogy valami lesz.

Vagy csak az ő szívében van ez a jó érzés ezen a szép hajnalon?

Pribék István, a darabontok második kapitánya jött elébe s jelentette:

- Nagyságos fejedelem, a székelyek az éjszaka el.

- Hogyhogy el?

- Valami hír ütött ki köztük, és másfél ezer ember az éccaka ki gyalog, ki lovon ész nélkül haza indult.

- Mért nem jelentették ezt nekem éccaka?

- Mert vigyázással voltak. Ott a domb megett volt a hely nekik, s öröket, mindent meghagytak, s ők együtt elsuvadtak. Csak most tudtam meg, mikor hozzájuk mentem.

Egy lófőszékely volt a háta mögött, lesütött fejjel. A fejedelem magához intette.

- Beszélj, uram.

- Nagyságos fejedelem, a hír bé, a nép ki.

- Milyen hír jött?

- Lábon jött.

- Maga lábán?

- Ki magán, ki lovon. Nép is, ki maga lábán, ki lovon.

Az a hír jött, hogy a török nem is akarja Lippát, se a várat, se a hadat, azért nincs itt egy fia török se, pedig, ha akarna, akkor már ő is ott volna, de a török másban sántikál, abba, hogy a hadat s a népet kicsődítse az országból, s azalatt Oláhország felől a tatárok mind betörnek a szorosokon s felprédálják a Székelyföldet. Mikor ezt a székelység megértette, a vezetőit

rákényszerítette, hogy ebbe a minutumba, de azonnal hazavigyék őket, s mind fegyver közé vették a hadnagyokat s kapitányokat, hogy a fejedelemnek senki áruló híradással ne legyen, mert féltek, hogy a fejedelem ellenük viszi a fegyvert. Megszökének azért a táborból, s azóta messze földön járnak.

A fejedelem káromkodott:

- Bestye dühödött góbék!... Münk nem kívántuk, hogy pogány legyen mivelünk!... Ha ők megveszik e rongyos sárfészket, szolgák leszünk, s nem urak... Rögtön jó lovas küldöttek vágjanak utánuk... Ha a Székelyföldre csak egy tatár is báj, pirosodják meg az orcánk, és soha fejedelem ne legyünk...

Két főispánt, vitéz nagy úri embereket küldött értek, Bölönyt és Matskássy Mihályt.

Avval, mintha semmi se történt volna, hozzáfogott a vár körültakarításához.

A vár a Maros öbliben vízsáncsal körülvett földvár volt. A várfal vert földből, ami még komiszabb az ágyúnak, mint a kőfal, mert beleragad a golyó. Bent magas torony s téglaházak, lejjebb s kívül sövénykerítés és tapasztott palánk. Legkívül még latorkerítés, mit a székelyek meg is bámultak, mert ilyen náluk nem kell a hegyen, ez csak a laposban, a Dunántúl szokás... Hegyezett karók, nagy kerítéssel, jól összefonva, mintha karózásra készülnének ezek.

A fejedelem soká nézte a várat, s lóháton kerülgette.

Hívatta Gombos nevű tűzmesterét.

- Úgy nézd meg ezt a várat, hogy ennek minden fogát ki kell húzni... Hogyha átaladjuk, evvel többet ne lehessen még magyarót se harapni s roppantani...

Gombos tűzmester komolyan szemlélte:

- Történhetik - mondta szűkszavúan.
- Mennyi idő kell arra kegyelmednek?
- Egy éccaka s egy nap.
- Kevés.

A tűzmester felnézett rá.

- S hogyan?
- Két hét.
- S kettő?
- Lehet?

- Minden lehet. Beosztjuk.

A Tüskevár alatt, a vízparton voltak a nagy sórakodók. Csupa öreg deszkából jól megépített pajta. Most a sót át kell hordani tutajjal a másik partra Radnára, s onnan szekérrel tovább Nagyszalatnára, a solymosi vár oltalmába. De innen el kell vinni, hogy a török foga meg ne fájuljon rá, s még a helyét is megszüntetni, hogy rá ne jöjjenek, hogy só...

- Neked itt a só szállítását kell takarni. Minden tüzet ide eresztetni, hogy a várból errefelé senki még lekacsintani se merjen, míg el nem hordjuk a sok sót.

- Az a jó, hogy zöd a nád - mondta Gombos tűziember -, ha télen volnánk, a nád egyszerre felgyúlna és körülölegetné a várat, de most nem fog lángolni...

Tutajokról kellett gondoskodni, de nem volt fenyő. A fejedelem kigondolta, hogy a tutajt úgy csinálják, hogy erdőt vágnak s kevés, nehéz gerendára sok ágat kötve, így könnyítik, hogy a só meg ne nyomja.

Baltás legényeket rögtön kiküldött erdővágni, s ő követet küldött a várba, hogy a sószállítást meg ne rontsák, mert ha abba a legkisebb akadályt tesznek, irgalmatlan lesz. Engedjék csak felégetni a palánkokat, akkor kegyelembe veszi őket.

De azért arról is gondoskodott, hogy ha mégis támadnának odabentről, védve legyenek. Keresztessy Pál csakugyan már éccaka kirohanást csinált, de égett a nyers ág, s a füst és a kard visszaűzte őket.

Másnap már bent voltak a latorkerítésen belül, a palánkokban s megkezdték a szállítást a vízen. Túlsó partra jöttek a szekerek és oly nyugalommal rakodtak, mintha semmi baj se volna ezen a világon.

A fejedelem a renegátot már kívánta eltávolítani, ne lássa, mi történik, azért egész éjszaka oktatta Toldalagit.

- Mondd meg a pasának, hogy Lippa várát én magam szakállára meg nem adhatván, országgyűlésben végeztük, hogy megadjuk.

A fejedelem keze alatt ott volt az egész megírott Instrukció, amit szóról szóra felolvasott s részeiben külön megmagyarázott Toldalaginak.

Keresztessy megcsalt, s maga hasznát akarta keresni - olvasta a fejedelem a saját írását, mert betűit nem könnyen tudta Toldalagi sem elolvasni. - Az én odabocsátott gyalogaimat a várba be nem vivé, s a lippaiak bolond fejük szerint ellenállni készültek. Mert olyan hírek jöttek, hogy a budai pasa őnagysága maga hirdeti, hogy Lippára nincsen szüksége a császárnak, hanem csak én magam akarnék avval kedveskedni. Azt mondták, hogy ha alája mentek is, csak egy szál török sem lesz ott, pedig, ha a török akarná a várat, bizonyára Temesvárból legalábbis odagyülnének. Mi történt, elhitték, s megint azt hirdették, hogy: minek akartok ti Lippa alá menni, hiszen a két császár akaratjából Serbán és Homonnay haddal indulnak Erdélyre. Ahogy ti kimentek az országból s üresen marad Erdély, rögtön ott vannak a hajdúkkal, minden marhátok prédára kerül. A székelységet meg azzal rémítették el, hogy ha eljönnek a székekből, akkor a szorosokon a tatárság Oláhországból és Moldovából mindjárt ott terem. A renegát maga szemével láthatta és fülével hallhatta, hogy az éjszaka is három és félezer székelylegény itt hagyott és ijedt fővel szaladott vissza tűzhelyét és családját, marháját védelmezni. Isten oltalmazzon meg magamat is, hogy szégyenvallással ne kelljen nekem innen eltávoznom.

Toldalagi komolyan s értelmesen figyelt.

Meggondolhatja őnagysága, milyen nehéz legyen magyar kézből idegen kézre adni várat, de különösen a török nemzetnek. Ilyen nagy hűséget ki hallott valaha, hogy egy ország őhatalmasságának adja a várait, de nemcsak odaadja, hanem vérének hullásával és sokaknak halálával, mi magunk akarjuk végrehajtani őhatalmasságának a parancsát.

Ezek után megláthatja őnagysága, hogy mit kell gondolni Serbánról, aki mindig csak a török nemzet pusztításával volt, s ezek után is azt teszi, vagy Homonnaytól várhat-e ilyen hűséget?

És mondja meg őnagysága, hogy kinek a szabadságából mert indítani, ha nem őnagysága szabadította fel. Ha nem őnagysága volt, aki felszabadította, akkor más valaki tette.

De ki tette? Nem a német császár-e? Ki merne annak akaratja nélkül ebben az országban zászlót bontani, hadat toborozni? senki a világon. Vigyázzon őnagysága, mert ha így megy: ebben az esztendőben három ország vész el, Isten ne engedje, mert ha ez megtörténik, sok százezer emberrel sem veheti vissza a szultán, amit tőle most elrabolnak.

Míg ez a gerjedező tűz fel nem gyullad, addig oltsák meg.

Ha a budai basa őnagysága ránk akar hallgatni, akkor most mindjárt hadakat szállítson Szolnokra a táborba, s rendeljen felibük jó vitéz basát, olyat akinek neve van, híre van, hogy már ebből is lássák, hogy nemcsak olyan semmilyen mozdulás, hanem oka van és értelme.

Mi is, ha itten végzünk, s rendelet szerint a temesvári basának általadjuk Lippát, rögtön megyünk Várad alá egész seregünkkel, s ott leszünk, ahol legnagyobb baj van.

Őnagysága pedig rögtön küldjön csauszokat Bécsbe a német császárhoz; de főcsauszt! hogy igazán elhiggyék s küldjön másikat a nádorhoz, harmadikat az ország népéhez Pozsonyba levelekkel és intse meg a császárt, a palatinust s a megyéket, tudja meg, hogy országbontogató emberek a békességet el akarják rontani, de azonnal fogják el, tiltásuk el s büntessék meg az ilyen istenteleneket. Hogy a hadakat rögtön oszlassák el, a zászlókat vegyék be, Erdélynek, Moldovának, Havasalföldének hagyjanak békét. Tartsák a szent békességhez magukat, ha pedig ezt nem akarják, isten és ember előtt ők lesznek s nem őnagysága s nem mi, a frigybontók. Írassa meg őnagysága, a hadakat nem azért szállította Szolnokra, Egerbe, mert a lovakat kell jártatni, hanem azért, mert kész vérrel és haddal azonnal mutatni, kik a békebontók! És hogy addig a felrendelt hadakat el nem oszlatják s helyükre vissza nem szállítják, míg meg nem büntetik azokat, akik ezt a zendülést csinálták.

Ha őnagysága ezt a dolgot keményen nem fogja, semmi haszna nem lesz. Serbánt hagyják a pokolba. Mi szüksége volt neki otthagyni székét, ha a hatalmas császár ott akarta volna tartani? Hiszen ha a szultán akarja, én magam zeneszóval bekísértetem őt a birodalmába, de akarja-e ezt a szultán őhatalmassága?...

Még azt értesd meg az öreg pasával, hogy ha itt mi Lippával végezzünk, s ha az országot lecsendesíti őnagysága, akkor mi készek vagyunk az egész sereggel bemenni Moldovába, s meglátja őnagysága, hogy harc sem kell, a főbojárok maguk fognak akkor menni a portára könyörögni. Mondd meg, kiben bízhat ebben a világban, ha én bennem nem? Gyermekségem óta kit szolgáltam, ha nem a felséges szultánt? Ki hitte Bocskai fejedelmet őhatalmassága hűségére, ha nem én? Székely Mózes ideitől fogva nem mindig ott voltam-e a szultán szárnya alatt? Bujdostam, fáradtam, soha némettel egyet nem értettem, és most utoljára ki mutatott valaha nagyobb hűséget a szultán köntöse iránt, ha nem én, aki ennyi hadat hoztam, hogy a magam várát megostromoljam, azt általadhassam őhatalmasságának, mint egy selyemköntöst.

Ha pedig azt mondja, hogy Homonnay azzal dicsekszik, hogy őt számtalanszor híjták ez erdélyiek, csak jöjjön bé, és mind melléje állanak: mond meg, küldjön ide őnagysága magyarul tudó és megbízható embereket, s azok álljanak szóba itt az országgal, s lássák meg, hogy mind az egész ország mellett van, mind a három nemzet. Akarja-e itt valaki Homonnay fejedelemségét? Ha akarja, én leszek az első, aki felesküszik neki, csak azért, hogy a szultán őhatalmasságának kedvére tegyek, s az országnak: de itt senki sincs, akinek kellenék, legfeljebb néhány pápistás úr, vagy egynéhány lator, aki csak a zavarosban akar turkálni.

És ha önagysága azt mondaná, hogy az a Homonnay-féle rezgelődés semmi, attól nem kell félni, s attól nyugodtan lehet maradni, akkor mondja meg, hogy Serbán Lengyelországban van s rövidesen harmincezer kozákkal fog ránk jönni, s Homonnay feleskette már Szatmárban a Dóczy uram kezéhez a hajdúk főhadnagyait, Fekete Pétert, Szénásit s a többi, ezt mi biztosan tudjuk, azért is kívánjuk, hogy Szolnokra vesse a hadakat, a hajdúk lássák, hogy a török nem veszi tréfára a dolgot, s közel van a kutyához a hátulütő bot.

- Mi csak arra kérjük önagyságát, ne higgyen a szép szavaknak, s ne engedje beköttetni a szemét mézes beszédekkel. Arra vigyázzon, hogy a császár méltóságos személyét sérelem ne érje. Jól megnézzze önagysága a némettel való traktálásnak minden punktumát, és higgye el, nem kicsiny dolog van e mögött a játék mögött, mert itt most arról van szó, egy csapásra hogy lehetne a török kezéből kiütni az egész hatalmat. Jól tudják azok, mi van Isztambulban, s mi van Perzsiában! Vigyázzon önagysága, hogy én Lippát magam ostromlom meg neki, de azok Budát akarják elcsenni tőle.

- Még csak arra ügyelj, tudakold meg, kik voltak Pozsonyban a basánál. Neveket, rangot, mindent, s ha lehet a leveleiket is kérd el. Különösen az erdélyiek felől tudj meg mindent, kik voltak, akik izentek vagy írtak.

Toldalagi két fülre szedte a beszédet. Jól megértette, de azért nem merte volna vállalni, hogy mindent ebben a sorban a fejében tart. Örült, hogy ez már mind írásban van.

- Itt az instrukció. Míg Budáig érsz, egyre csak ezt tanuld. Úgy megtanuld, mint a vízfolyás... Még azt mondd meg, mindjárt be is írom, hogy önagysága írjon rögtön Szkender basának, vigye Viddinbe a hadait, s ott megálljon, s ott addig álljon, míg én nem izenek neki. Várjuk meg s lássuk meg, hogy ezek a disznó békebontók leszállanak-e, vagy tovább akarnak incselkedni. Ha igen, akkor Szkender basa jöjjön be Temesvár felől. De ha leszállanak, akkor megyünk mindnyájan mindjárást Moldovára. Higgye el önagysága, hogy nem kicsiny dologról van itt szó... Na mit felelsz, Toldalagi uram?

- Nagyságos uram - mondta Toldalagi komolyan -, én immár gyermekségem óta ezekben a dolgokban forgok. Megmondom én szemébe Aly basának, hogy őtet is nem most ismertem meg, hanem ismerem én régi idők óta. Erdélyben sokan vannak, akik a maguk javát keresik, de sokan vannak olyanok is, akik a szultán őhatalmasságának igaz hívei. Még eddig Erdélyt megoltalmaztuk, hogy német fejedelmünk nem volt, s ezután is megoltalmazzuk. De ha most Homonnayt beküldik, mind fejenként elmenekülünk, és a szultán palástjába fogózunk, és térden állva fogunk könyörgeni, hogy védelmezzon meg bennünket, s ne engedjen bennünket megnyomorítani. Aki pedig oka, azt tegye mazullá és földönfutóvá és büntesse halállal. S önagysága vigyázzon, mert ha ez meglesz, hogy Homonnay bejön, csak önagyságát fogják érte panasszal illetni.

- Jól van, Mihály - mondta a fejedelem, s kezet nyújtott a hú embernek. - Most eredj. Megvan-e a kíséret?

- Megvan, nagyságos uram - éspedig olyan, hogy szeme-szája eláll a pasának, mert ismeri ő az erdélyi neveket, hát én úgy válogattam meg a legényeket, hogy csupa főember nevezete van mindnek. Van köztük bocskoros is, de a neve az mindnek vagy Rédey vagy Prépostváry vagy Kamuthy vagy Kornis vagy Zólyomi...

A fejedelem nevetett, s igen jó néven vette Toldalagitól ezt az okosságot.

Mikor a követség elment, a renegátot fejedelmi ajándékokkal látta el, s magára maradt, akkor aztán új követeket küldött a várba.

[III]

Lippa várában nagy volt a rémület, csak a várkapitány Keresztessy Pál nevetett és dudorászott.

Nagy hasát ott süttette a bástyán, s borosan és mosolygó szemmel nézte a síkon a sok katonát. Úgy nézte, mintha az ő örömére jöttek volna, s neki csupa ajándékot hoztanak.

Tetemes nagy kezeit a nadrágja korcába akasztotta, s míg apró kék szemeivel a hadakat bámulta, vastag ajkai füttyszóra dudorodtak, s hangtalanul az ágyúdörgés közben csucsor-gatott s fíffengetett.

- Gyere csak ide, fiam - mondta süvölvény fiának, akit magával vitt, mint gólya a fiát, mikor tanítja -, nem tudnak ezek semmit. Barbély György uram, Zsigmond fejedelemnek a főgene-rálisa olyan köszvényes ember volt, hogy lépést nem tehetett, csak szekereken ült, onnan mesterkélte a hadat. Idejött a hadunk kedden reggel, szerdán délben már bent voltunk. Ezek meg már harmadnapja csak fogyasztják az ország porát... Kémélik az embert... Hahóóó, hahóóó... az én éfikoromban a port kémélték, nem az embert... Hahóóó, hahóóó... Mer ember van, de álgypor nem terem a mákfejbe, hahóóó, hahóóó.

Megkondult a déli harangszó.

Erre még egy pillanatig nézett rájuk mosolygó szemmel, akkor megfordult.

- No gyerünk, azóta anyátok megfőzte az ebédöt, hahóóó, hahóó.

Leballagott a várbástyáról, amely befelé menedékes volt, csak kívülre volt meredek. Mert földbástya volt az egész. Ha az ember a sarkát megvetette, akárhol lemehetett rajta.

Lent a pap várta a presbiterekkel.

Kalap leemelve, süvegtelenül várták, s alázatosan szólalt meg a kálomista prédikátor. Kis, sovány ember, de olyan hangja volt, mint az ágyúknak.

- Domine magnifice - dördült meg a hangja -, azonvaló búsulásunkban, hogy ily sorsra juttatánk, esedezően kérjük Domine Magnifice, engedtesse meg, hogy a hívek a felséges Úristen színe előtt megjelenhessenek, és buzgóságosan könyöröghessünk a nagy Úristenhez irgalomért és szabadulásért...

Megfogta a pap szakállát, amely ritkán csurgott le az ábrázatjáról, s mosolyogva azt mondta neki:

- Hallom, pap uram, szól az ebédharang. Gyerünk ebédet enni, mert elhúl a leves.

Ügyet se vetett rájuk, s azok nem merték a nagyurat háborítani. Lehajtott fejjel utána kullogtak, s el nem tudták gondolni, hogy mi dudorászni való van ebben a szörnyűséges állapotban.

- Az volt ám a vitéz katona s derék úr - mondta -, a Barbély György uram ökeme. Száraz kis ember vala, s oly köszvényes, hogy az ujjai felfakadoztak, így a bütykökön, s csurgott belőlük a köszvény sója... De az, ha a köszvényes ujjával rábökött egy várra, annak a falai leomlottak. Akkor aztán lovakra ragadozánk és úgy szaladánk, hogy a török csak úgy ment s ment. Ökeme csak iránzásképpen egyet s egyet bökött, s meg volt nyerve a csata.

A kezében kis fekete veresgyűrűs vesszőcske volt, egyet suhintott vele, s otthagyt a könyörgőket, s ment haza a várkapitányságra.

Csudálkozva néztek utána, s nem mertek morgolódni sem.

Nagy úr volt ez a Keresztessy Pál a várban. Huszonkét esztendeje él itt, mint uruk, s valósággal fejedelmük. Itt már mindenki az ő nevelése, s minden asszony az ő szeretője. Ez a vidám s nagykedvű ember fenéig ki tudja élni ez életet ebben a kis fészekben. Sokra nem vágyott, de a keveset, amit itt bírt, nagyon tudta élvezni.

- No, szépasszony - mondta, ahogy a nagyházba, a tágas ebédlőbe belépett s meglátta sovány feleségét, aki második asszony volt mellette, s akit mindig csúfolkodva szokott szépasszonynak nevezni -, kész-e a leves?

Az asszony haragosan nézett el, ahogy szokta, s dünnyögve mondta:

- Lehet, lehet asztalhoz ülni.

- Hahóó, hahóó - szólt a várkapitány, s ledobbant a helyére, az asztalfőn.

Abban a percben, akiknek kötelességük volt, mind jöttek és leültek az asztal körül.

A várúr éhség nélkül dült hátra a székében, s legelőször is fogta az előtte álló megtöltött kupát és inni kezdett. Egy kortyot akart, de ivás közben megjött a gusztusa, s addig folytatta az italt, amíg bele nem akadt a lélegzete.

Akkor letette s várt.

Az étékfogó behozta az étket. Hagymaleves volt. Barna lére, s mindenki számára egy-egy tojás volt beleütve.

A kapitány szedett legelőször. Jól teleszedte a tányérját, s akkor azt mondta:

- Hol van Miska gyermekeske?

- Kinn a bástyán, keme után ment volt.

- Az ám, az ám - emlékezett, hogy valamelyik fiával volt az elébb. - Mi keresnivalója van neki ott?... Rögtön érte s bé...

Belemerítette kanálát a levesbe. A vaskos fakanál csapkodta a levest.

- Mikor Barbély György generálisnál valék - mondta derülten -, mondja Barbély úr: gyerekek, ez az élet és az egészség leve. Volt Barbély uramnak oly rakott kamrája, hogy emez hitvány, Illyébül szakadott Bethlehem annak csak a morzsáival is úr lenne... De csak hajmalevesen élt. De ez meg hallom csak aranytál s sült hús... Azt mondja Barbély úr: ne edd a sok döögöt, mert attul csak a köszvényed hízik... Jövőre még nagyobb hajmásat csenálunk a Kusalszegbe... Az ott jó föld, úgye, te korhadott Márkus?

Az asztalnál ott evett az udvari személyzet. A gazda, nevének hallatára felnézett, s nagyot böfönt, amit így is lehetett érteni, meg úgy is.

- Ehen.

Az asszony ijedten pislantott az urára, hogy nem bolondult-e meg?... Hogy ez még jövőre hajmásat akar csinálni...

De az öreg dudorászva mondta tovább.

- Mer a hajma, a kényeske növény, annyiba, hogy jó földet akar, víz nem járta magasabb földet. Ahol a hajma megnő, ott minden megterem.

Az asszony nem tudta állani. Kiment a konyha felé, s a hosszú folyosón, amelyen még nyárban is szél fűjt, nekidőlt a falnak, és úgy elkezdett zokogni, ahogy a tüdeje bírta. Már biztos, az ura eszét vesztette. Kint az ágyúk egyre-egyre pukkannak, hogy reszket az ajtó, az ablak, s ez a jövő esztendei hajmáról beszél.

Mikor behozták a második tál ételt, ami vastagra nyújtott öreg tészta volt, s letették az úr elébe, az megszurkálta a vellájával s azt mordulta:

- Ezen e, s ezen mér nincs túró.

- Ugyan az Isten áldja meg kedet, tudja, hogy ma nem fonnyasztottunk.

- Hahá, szépasszony. Mért nem fonnyasztottunk?

- Mér... nem volt időnk.

A tehenek lent voltak a huszárvárban s hogy a külső kerítést, a latorkerítést felégette az ostromló sereg, nem lehetett többet lemenni hozzájuk. Még az is csoda, hogy eddig el nem hajtották a hadak.

Az asszony kedveskedve, mint beteg gyermeknek, mondta az urának.

- No iszen ked így is szereti. Meg van vajolva. Vajom még van két avagy három napra.

A várúr ránézett:

- Szépasszony - mondta -, hahóóó, hahóóó, már a lábodba száradt az eszed; ha tovább így fogyol, elküldelek madárijesztőnek. Még arra jó leszel.

A tizennégy éves kislánya rászólt az apjára.

- Egyék má ke, apám, mindig csak a szája jár.

Az apa megnézte a kislányát, akinek minden szabad volt.

- Hahóó, hahóó - mondta, és soká mosolyogva nézett -, mikor egyszer Barbély úrnál szolgálék, behozták az öreg tésztát. Kiveszem belőle a magamét, s hát a vellámat emelem, egy hosszú hajsza van rajta... Fiatal voltam, nem mertem mutatni, hogy iszonyodok a hajszáltul... de meg attól is félttem, észre ne vegyék. A szakácsné asszony bele tanált fészükdödni a tésztába... Na micsináljak, mán az egyik vége benne volt a számba, mikor észrevettem, a fogam közt a bestye haja. Ottan ottan mindgyán elokádtam magam.

- Ne beszéljen ilyeneket - mondta a kislánya.

- Kezdtém nyelni a haját.

- Hallgasson mán.

- Nem akar vége lenni. Csiklandozza a torkomat... még egy villával tömtem a szájamba... az öreg tésztát... Akkor veszttemre az asszony rám szól: No, Pali fiam, esznek-e a kopók?... A szám tele volt, s azt vakkantom tele pofával: eszünk, eszünk, nyelünk...

Hátul az asztal végén fiatalabb legények elkezdtek nevetni. A kislány azonban undorkodva fintort vágott.

- Mindig ilyeneket...

- Mi az - szólt az apja -, hát csak nem ijedsz meg egy hajszálkától?

- Jaj, apám, elég volt mán.

- Mér? Nem szeretnél hajszált nyelni?

- Jaj.

- Anyád haját csak lenyelnéd?

- Ejnye mán no.

- Tán az anyádét és se utáltam vóna annyéra, de ott egy öreg olá asszony vót a főzőasszony, ammeg a vaját mind csak arra használta, hogy a haját kenye vele.

- Jaj, de rettenetes.

- Csak úgy csorgott róla a zsír.

- Ne bántsá már azt a szegény gyereket - támadt rá a felesége.

- Mér? Te is utáltad vóna?

- Ejnye, apja!...

- Mondom, hogy jó olajos hajszála vót. Csúszott.

- Hagyja mán kegyelme.

- Dehogya hagyom, még nincs vége. Nem is vót vége, az egyik vége mán jött kifelé az alfelemen, a másik még mindig a tálba sült. A zsírba... Nincs abba semmi, fiatal embernek mindent meg kell kóstolni, még a vén oláasszonyok haját is...

A kislány nem bírta tovább, ökreendezni kezdett.

- Hát még ha a pervátaszéket kellett volna hurcolnotok, az öreg Barbély nem tudott kimenni a hasa kiürítésére, hanem volt neki pervátája a házba, s nekünk kellett egy Macskásival cipelni. Én attól se iszonyodtam, de az a bizonyos Macskási úgy okádott, mint az eb...

- Meg van kend bolondulva, ilyeneket kell ebéd alatt beszélni?

A várúr ránézett a feleségére.

- Hahóó... Te meg mán egész megkopaszodol.

- Ugyan hagyjon má.

- Mán a tetvek se tudnak bújni a fejedbe. Hahó, hahóó...

- Jaj Istenem.

- Hogy fogsz szeretőt tanálni.

Az asszony kitört.

- Itt van az ellenség a vár alatt, ked meg úgy járhatja a száját, mint egy taknyos.

Ellenség?!... - kiáltott fel Keresztessy Pál, s felemelte a kupát s nagyot ivott. Mikor letette, vérekes szemekkel nézett még mindig mosolyosan a feleségére. - Asszonnak nincs ellenség... Odale az mind szeretőnek való!!! Nem néztél még le, milyen szép magyar fiak...

- Hát én kimegyek... Bora, eregy ki, apád megbolondult.

- Még hogy ellenség, mikor mind férfiú... Mikor Attila király, magyarok első királya a lango-bárdok fővárat ostromoltatta, egy Kálmán nevű fővitézével... Hát annak a tulajdon várnak a kapitánya egy szép özvegyasszony volt. A meg letekintvén a várból, meglátja a Kálmánt, s persze mingyárt beleszeretett. Le is izent neki, hogy ha feleségül veszi, neki feladja a várat...

A kislány, aki ki akart szaladni, a mesére megállott, s hallgatta az apját.

- No, feladják a várat, bejön a Kálmán. Meg is tartották mingyárt a lakodalmat s lefeküdtek. Éjfélkor azt mondja a Kálmán, nekem már elég volt a házasságból, kedves feleségem, de neked, amint látom, nem volt elég, hát egy új férjet kapsz.

- Eredj ki, eredj - mondta az anya a lányának, s az durcásan el is ment, felbiggyesztett ajakkal, az apjára nézve lenézően. Amint az ajtót kinyitotta, abban a pillanatban egy rettenetes dörgés hallatszott be, úgyhogy mindenki meghűlt a vér. Bezárt ajtó mellett mégsem hallatszott annyira.

Keresztessy rendíthetetlen nyugalommal ült tovább, s az asztal körül a társaság elhessentette a füle mellett az ágyúszót s leste a beszédet.

De hogy a lánya kiment, Keresztessynek elment a kedve a bőséges meséléstől. Újra ivott, és ahogy róla mondták, fél pintnél kevesebbet nem tudott egyszerre felhörpinteni.

- Így bizám... Éjfélbe második férjet adott a Kálmán a menyecskének, hajnalba harmadikat. Akkor úgymond: No, kedves feleségem, amint látom, te se tudsz jóllakni. Sorra, vitézek... Hahóó, hahóó, közprédára bocsátta a királynét... Másnap délbe aztán azt kérdi tőle: Megelégettél a hunnuszokkal? Feleli a királyné: Rajta, csak rajta. Ejnó, vélekede a Kálmán, most jön a tied, az igazi... hahóó, hahóó... leásatott egy nagy szál fenyőszálat az udvar közepére, s felnyársaltatta az asszonyt. Beleültette a karóba, hogy a feje tetején jött ki. Most aztán kedvedre mulathatsz, kedves lelkem, feleség...

Nagy röhögések voltak az asztalnál, akkor Keresztessy hátravetette magát a székben, s elaludt. Nagy feje lekókadott a mellére, s hortyogása hamarosan megbizonyította, hogy vége az ebédnek.

- Fertelmes száju - zsörtölődött a felesége -, ilyeneket beszélni a lánygyerek előtt.

- Mér - ébredt fel Keresztessy egy pillanatra alvásából -, hagy okuljanak!... Oszd csak azér, hogy te is, te gyönyörűséges, ha szemet találna vetni erre a fertelmes Betlehem Gáborra, akinél csúnyább nincs a világon, így ne járj!...

Akkor felállott, s kardját felcsatolta a derekára.

- De hát nem sokat törődnek az asszonyok avval, hogy milyen nagy rothadott szája van annak, aki őket ostromolja, csak egyebe rendben legyen, igaz-e. Mi, asszony.

Megveregette a felesége nyakát. Szegény sovány asszony a restelkedéstől már szólni sem tudott, pedig megszokhatta volna az ura mellett az ilyen szabados szókat. Örült, mikor az embere kiment a házból, s mingyárt intett a bentmaradottaknak is, intette őket, hogy imádkozzanak.

Felállottak s egy öreg udvari ember elkezdte mondani az Úr imáját s valamennyien könnyes szemmel s buzgón mondták utána az igéket: de szabadíts meg bennünket a gonosztól, mert tied az ország, a hatalom és a dicsőség, most és mindörökké, ámen...

Bethlen a tűzmesterrel körüljárta a várat Maros-parttól a Maros-partig. Megbeszélték, hogy hol kell még ágyúkat felállítani, hogy jól megrombolhassák a falakat.

Hogy a külső kerítés már megszűnt, a vályog- és földbástyákat, az igazi palánkot akarta széthányatni s a földdel egyenlővé tenni. Legjobban szerette volna, ha az egész várat, Lippát, ahogy van, el lehetne pusztítani, hogy ne maradjon még nyoma se, hogy ha a török jön, akkor annak semmi haszna s öröme ne legyen benne.

Valami ok miatt a rekettyésben kicsit férőbb húzódott, s mikor ott felállott, egy halászbembert látott meg, aki a sárban hasalt, s nagyon lapult, hogy észre ne vegyék.

- Megájj csak - kiáltott rá -, gyeride.

A pákász odajött.

- Ismered-e a várat?

- Ésmerém, uram.

- Nem tudsz-e bejárást valahol bele.

- Nincsen itten semmiféle olyas, uram.

- Nagy adományt kapsz, fiam - mondta a fejedelem -, ha megmutatod, hogy hol lehet a legjobban megrontani ezt a várat.

A pákász öreg ember volt, csendesen mondta:

- Könnyű az, uram. Könnyű elrontani, ami van, de sok szegény magyar ember siratja meg. Hej, sok izzadság fogja eztet táplálni, míg újfent erőssé lesz.

- Hogy gondolod?

- Hát úgy uram, hogy tik ezt ágyúval szétszórjátok, majd jön a török, s az münköt parancsol ide, hogy helyre igazítsuk.

Bethlen nagyot nézett az egyszerű ember bölcsességén. Körülnézett a vidéken. Eszébe villant, hogy itt mindenütt magyarok laknak, s igazat adott a pákásznak. Ha ő átadja a várat, akkor a török, mert ő maga nem szeret építeni, mind ezt a szegény magyarságot fogja kirendelni sáncmunkára... S ha most rosszul van megépítve a palánk, majd megépítteti a szegény magyar földnépével oly erősre, hogy ne lehessen ezt ily könnyen eldúlni... Mert ma már nem így csinálják a palánkot... Eszébe jutott, hogy mikor Temesvárat most két esztendeje Deák Mehemed basa megrakatta, csak magyarság volt ott is a rab - azt mondta egyszer a basa, hogy bár az egész le volna rombolva, akkor jobban meg lehetne csinálni.

Otthagyta a helyet, s felült lovára s visszament a tábor felé. Meggondolta, hogy kár bántani a sáncot. Hamari munka volt, amit kezdett. Mert ha a vár úgy marad, ahogy van, akkor a töröknek nem lesz kedve ahelyett újat csinálni. De ha egészen eltakarítja nekik itt ezt a rozzant, régi sárkalitkát, akkor olyan erősséget csinál belőle, amit aztán nem lehet ilyen könnyűszerrel újra megvenni.

Meg is hagyta mingyárt, hogy nem kell tovább bántani. Maradjon a vár, csak riasztó lövésekkel kell őket szorítani s arra vigyázni, hogy kívülről semmi élelmet s egyebet be ne lehessen vinni, se éjjel, se nappal.

Visszament a sátorába s rögtön levelet írt Rhédeynek, hogy küldtön küldje a puskaport, mert az övé fogytán. Pedig ha egy két napok alatt meg nem veszi, nagyobb kárt vall, mintha minden pora megmarad.

Folyt aztán tovább a pukkantgatás nagy kényelmesen. Már még azt is sokallotta, hogy a sószállítás oly gyorsan ment, hogy egykettőre annak is vége s akkor mivel húzza ki az időt két hétig. Szerencse, hogy a temesvári török oly lassan indul el.

[III]

A nádor nagybeteg.

Haja, szakála előszült, s már nem fésülte kétfelé állán a szakállt, s nem engedte megnyíratni, hadd nőjön. Szélesen borult az a mellére, s nem volt többé az a hetyke formájú szép ember, mint annak előtte.

Itt állott egy élet végén, s úgy érezte, semmit sem tett, semmit sem végzett.

- Mit enne, egyetlen lelkem - nyitott be hozzá a felesége. - Csináltassak-e egy kis gyenge csibe lemóniás levest?

- Nem kell semmi - intett a nádor -, csak te kellesz, kedvesem... Csak ülj ide mellém, s mondd meg nekem, minek éltem és minek szenvedtem el ezt az egész világi életet...

Az asszony az ura fejére tette a kezét. Megsimogatta.

- Ne eméssze magát, kedves uram, én jószágom, egyék, igyék, aluggyék, nagyságod már megtette, amit kelle, a többi már legyen a másoké... Nyolc lányokat férhe adtunk, hát mit akarsz még?

- Nyolc lányt.

- Nyolcat bizony, s milyen jól. A rokonság is szép és milyen kedves. Kinek vannak ilyen családok, Illésházy, Erdődy, Zrínyi, Battyányi, Révay, Weselini, Osztrósics, Forgách, Balassa, hát mit akar még az Istentől ember, uram, uram, édes egy jó. Megvan Árva, Lietava, Tokaj, Ricsó, Bicse... Tele van a pince, padlás, kamora. Aranyak ládával, ruhabéli, semmiben semmi szűki nem vagyon. És kegyelmed, édes uram, mégse akar se enni, se megpihenni, hagyja mán aztot az égedelmet, fiunk is, Imricske, milyen jó. Betegség elmegy, ülünk, mind hal a vízbe.

Thurzó keserű szájjal nézett maga elé.

- Nincs ország - mondta -, nincs ország.

- Dehogyan nincs ország, dehogyan nincs ország, urakok azt jól megcsinálnak, csak kegyelmed semmit ne búsulj.

Leült az ura széke karfájára, s egyre csak simogatta a beteg ember fejét, s nézte, nézte, hogy a szeme könnybe lábadt, hogy Thurzónak az a híres szép haja, amelyiknél szebb egy asszony fején sem volt soha, hogy megritkult, megvékonyodott. Nem is volt ideje a sok dologtól, hogy ezt eddig észrevegye, a szemét is behúnyta, ha látta, hogy ne lássa, de most, ahogy simogatta és cirógatta szerelmes urát, most meglátta.

- Milyen szép - mondta -, milyen jó, uracskám, kedveském, hogy mink is ilyen szípen megíredtünk, mint gyümölcs a fáján. Látod és is öregasszon lettem. Ma is tükörbe níztem magamat - s elmosolyodott. - Tudod mit láttam tükörkébe?... Vínasszony a te kis felesíged, most nem írál nekem szerelmes levélkiket... Aj, hagyjuk, ha most látnád engemet előszür, ejnye de csúnya vínasszonyka, nem írok én ennek szerelmeset, írjon neki Belzebúbocská...

Nevettek, csendesen, öregesen...

- Milyen voltál, istenem - mondta a nádor. - Olyan voltál, én édes kis rózsaszálom, mint egy kis rózsza a szárán, egy friss rózsza a maga tüskés szárán...

- Tüsök, no látod, hát az még van - aztatát még megvan - javította ki magát. - Tüsök az igen, rózsza az nem.

- Dehogynem... Olyan vagy, mint akkor voltál.

- Lala.

- Én édes eggyem, soha másnak nem láttalak, csak olyannak, mint mikor legelőször megláttalak. Olyannak maradtál.

- Ez az egy szerencse, hogy neked olyan jó szívecskéd van, pedig de sokat kajdásztam, nem is tudom, kedveském, minek nem utáltál meg.

Thurzó a felesége erős kezét szorította, s a szívére vont.

- Édes galambocskám, a te szíved az olyan volt, mintha az angyalok szállottak volna le erre a földre, mert soha egyszer is ilyen hosszú idő alatt engem meg nem bántottál, meg nem sértettél, s hogy lehet az.

- Ejnye mán na, mindjárt megharagszok, hogy bánthattalak, sérthettelek volna, ha jó voltál. Biztos voltál mindig nekem, bizodalmos, mint a jóisten. Én mindig csak úgy biztosan éreztem magamat, mintha tenyeren hordott volna engem két angyal, Gábiel angyal, meg Rafáél angyal, mert erős voltál, kardos voltál, harcos voltál, mégis ilyen jóságos itthon voltál, tréfa voltál, kedves voltál s vagy is.

- Mord is voltam, keserű is voltam, beteg is voltam, hosszú az élet, sok minden előadja magát, de te azt soha észre nem vetted. Ha beteg voltam, ápoltál, ha fáradt voltam, megüdítettél, ha bolondot akartam tenni, visszatartottál. Soha nekem ebbe az életbe rajtad kívül semmim se volt és senkim se volt.

- Nohát még itt vagyok, és mégiscsak búcsálódol.

- Nincs ország, Örszém, Örszém, kedvesem, nincs ország, nincs Magyarország.

- Van, van... Aj, dehogyis nincs, mikor van.

- Nincsen. Örsze, nincs. Csak harag van és harc van és gyűlölet van. Hiszen ha az emberek mind úgy szeretnék egymást, mint mi ketten, akkor volna, de az emberek nem akarják egymást szeretni. Három ország öli egymást. Ott a pogány ország, mit tudunk remélni a török ellen. Pedig látod, én jól ismerem ezt a török birodalmat, elég módomból volt, hogy belenézsek. Gyenge az és erőtelen, ha mi magyarok összefognánk, mi magunk tudnánk vele végezni. Egész Törökországnak nincs húszezer jó katonája. Az pedig semmi egy ilyen roppant birodalomnak. A többi az mind csöcselék, bunkós parasztokat hajsza fel a török; ha százezer embert kiküld ellenünk, nincs abban ötezer katona, a többi mindenféle tatár csorda, meg ami az útjukba van, s éhesen hajtják, mint a rothadt árvizet, mégse bírunk velük. Sohase tudtam őfelségével elhitetni, hogy csak egyszer kellene összefogni, s úgy ki lehetne kergetni túl a tengeren, hogy a magja se maradjon... De az nem ért bennönket, nem ért a nyelvünkön, s őfelsége is oly beteg, mint én vagyok, tőle nem lehet segítséget várni...

- Majd jön új király, kedveském, fiatal király, erős király.

- Tudom. Jön új és erős fiatal király, de nem azért jön, hogy megszabadítson minket a pogánytól, hanem azért, hogy elveszítse a mi hitünket. Pedig a magyarok nagyobb része felvette az új hitet, s azt az új király mind ki akarja irtani, pedig az ember szíve, ha megismerte az igaz istent, jobban ragaszkodik ahhoz, mint az életéhez, igaz?

- Igaz, kedveském, igaz.

- Ott az erdélyi fejedelem, az a mi hitünkön volna, de attól még jobban félek, Örzsébetem, mint az új királytól, mert az nagyon is egybe van a pogánysággal. S nagyon is erős, magabízó és feleségével nincsen jó érzésben... Hallottuk a biztos hírt felőle, pedig olyan embernek nem tudok hinni, semmi jóságának, aki a feleségével s olyan jó asszonnyal, mint Károlyi Zsuzsa, oly igen rossz viszonyokban él. Mert az jó asszony, szorgalmas asszony, csendes asszony, de ennek a kevély fejedelemnek csak a nagyra néz a szeme; nem szeretem... Nem bízhatok benne, mert beszéltem ama pappal, aki őket eskette, az öregember volt, s megmondotta nekem már akkor, ennek a házasságnak jó vége nem lesz. Túláságos volt a szerelem, csak égedelem volt. Úgy rohant rá az árva leányra, mint a filiszteusok, fegyverrel s fustéllyal, s bátyja is tudja, Károlyi Mihály, megmondta neki: Zsuzsa, vigyázz, emez ember mellett csendes életed nem lesz... Hát lett?... Hiszen alig vannak együtt. Kisebb gondja is nagyobb, minthogy egy asszonynak adja az életét. Semmiből lett emberhez ne add a lányod, mert annak a vagyon és a kincs és a hatalom több, mint a házi boldogság... Mindenki csak avval párosodjon, aki az ő fajja. Holló hollót szeressen, ne galambot, mert ha megéhül, semmi neki bekapni maga galambját, mert azt mondja, ezt én találtam magamnak, s ha kell, van galamb és tollas állat öröömre mindig...

- Jó hitbeli ember, kedveském, mindennap bibliát olvas.

- Bibliát olvas... De mit olvas ki a bibliából... A bibliában sok minden van, s akinek nincsen szíve, az csak a maga hasznára olvassa a bibliát. A bibliában harcok vannak és rablások és kegyetlenségek. De aki nem akarja, nem olvassa ki azt, hogy a harcnak megaláztatás a vége, a rablásnak büntetés, a fertelmességnek hetedízíglén való megbüntettetése... Ki a feleségét veri és kínozza, az nekem nem ember.

Az asszony szorosabbra ölelte az ura fejét, úgy odaszorította nagy melleihez, de oly gyöngéden, hogy az, mint egy hattyúpehely párnára, úgy érezte lefektetve magát szerelmes szerelmes szívére.

- Lengyelország egy nagy tűz, Moldva, Oláhország egy nagy szerencsétlenség. Körös-körül csak betegség és veszedelem. Az erdélyi fejedelmek szeretnek a zavarosban halászni, mind István király útjára akar menni. Szájukban maradt az íze, hogy királyok lehetnek, pedig akkor elvesztik a kis Erdélyt, és rámegy a kis családok a horogra akasztva, ha a nagy halat akarják megfogni vele. S ami egynek sikerül, nem szokott az másnak sikerülni, s István király is, mikor Lengyelbe ment, maga helyett csak vajdát hagyott, s nem is tudott többet erről a szegény kis országról. Nem lehet hát nekünk az erdélyi fejedelmekben bízni. Mit tehet minékünk egy Bethlen Gábor, ha mind az egész világot meggyőzi is. Semmit, bizony mondom, semmit.

- Mindig csak nagyokon jár ez a kis eszecske, kedveském - mondta az asszony szomorúan -, ez a te betegséged, s ha te ettől szabadulhatnál, még a lábacska is meggyógyulna.

- Igazad van, kedves, de nem szalaszthatja ki az ember a lelkéből a nagy gondokat. Orvos megorvosolhatja a beteg lábat, de a főgondot csak az élet orvosolhatja meg, s az élet nem akar a magyarok orvosa lenni... Mert ide figyelj: még ha arra kerülne is valaha, hogy egy erdélyi olyan nagyszerűséggel vigye a sorát, hogy fejünk legyen: ki akarna neki lábkapcsája lenni. Ő maga csak rablásnak és hatalomnak nézné az egész győzedelmét, s le akarná teperni és igázni a mi fejünket, pedig itt régi, hatalmas nemzetek vannak, s az emberek vérében benne van, hogy nem akar megalázkodni a magánál kisebb rend előtt. Hiába jöve ide egy Bocskai; itt volt és Bécsig járt a hada, ki volt az, mi köztünk, aki szívvel s lélekkel a pártjára állt. Senki. S nem is lesz soha a jövőben se. Nem tűrünk magunk közül való királyt s urat. Nem mondom, egy Mátyás király urunk volt, s királyunk, és dicsőséges volt és okos és győzedelmes. De ellene is mindennap pártot ütöttek az uraimék, és soha el nem fogadták királyokul. Pedig annak már

volt egy apja, a kormányzó Hunyadi. De kije van ennek a csekély Bethlehemnek. Farkas, apja, annyi volt, mint a mi liethavai várnagyunk. Hogy lenne az, ha Poghrányi uramnak fia, fiamnak Imrének ura s királya akarna lenni? Vannak Erdélyben régi Bethlenek, de még csak hírüket se halljuk, s ők még csak rokoni kezet se nyújtanának ennek, ha szinte úgy híjják is. Nem mondom, ha gyerekei volnának. De nincsenek. Isten elvette tőlük, és Zsuzsannának többet fia nem lesz, se semmi gyereke, s nem tudom, nem-é eme Gábor az oka, hogy felesége meddővé lett, beteggé és szerencsétlenné. Sokféle betegségek vagynak, amiről mi csak hírből tudunk, de afféle katonaeMBER hurcolja, mint a ragadó pestist... Én soha is rajtad kívül asszonyt nem esmértem...

Az asszony még melegebben és hálásan ölelte urát. Már úgy ölelte, mint drága jó gyermekét.

- Ez embernek az asszony oly semmi, mint a kis virág, akit leszakaszt. Ha Isten elvinné tőle ez angyali Zsuzsannát, másnap már új asszony után nézne, de nem ám szíve szerint többet, hanem ahogy az országszerző hatalom diktálja... Ilyen emberre bízni magunkat országul, akinek sem hite, sem becsülete a maga fészében...

- Istenfélő és jó vallásbéli - ismételte az asszony.

- Istene egy van: a politikum.

Soká tűnődött, aztán folytatta:

- És senki sincs köztünk, akire gondolni lehetne. Itt van e szép, fiatal Eszterházy. Hogy nagy feleséget kapott, nagy ember lött. Feleségével mindent nyert. Vagyont, amilyen utánunk nincs még egy e hazában. Derék, csöndes ember, okos is. Jó szolgája lesz urának, mert tud akaratán erőt venni, és nem forralja a véreket, s csak azt kívánja, hogy ami ilyen könnyen ölébe pottyant, azt el ne vesztegesse. Ilyen emberekből lesznek a nagy fámiliák teremtői. De ez nem fog soha szembeszállani az erdélyivel. Ha a sor úgy kerül, s az uralkodásra jut, lesz annak is szolgája, de elébb mindig meg fogja ítélni, nem jobb-e a holnapot megvárni s az Ausztriai-ház mellett kitartással a jövődőt szolgálni... A többinek álma sincs országos dolgok felől. Nem is tudom, kit lehetne nádorrá tenni, hogy abból haszna legyen a hazának...

- De hiszen van nádorkánk, kedvesem, itt vagy és mindeneket oly okosan megcselekszed.

- Pázmány - mondta Thurzó. - Ez volna még itt, az egy Pázmány. De ez csak olyan pogány, mint ama Bethlen. Ez is onnan származott, Erdélyből, Biharból, s gyerekkorában kálvini levén, ma a legnagyobb farkas ellenük, minden farkasok közt. Ha ez világi marad, akkor most Bethlennek nagy dolga volna, s nem is volna talán fejedelem, mert Pázmány ülne a székiben. Nem pap ez, testvérekem, hanem kardos vitéz.

- Fiskális.

- Az. Nem a békesség szolgája, hanem a harcé. Nem csendesít, hanem gyújtogat. Isten ne adja, hogy pap létire kinyújtsa a kezét a nádorság felé, mert akkor két farkas fog osztózni az ország felett, s nem tudom, nem-é ez lesz a bírósabb. Nincs országunk, Erzsébetem, csak azt mondom neked, semmi országunk nincsen.

- Mondta kedveském a liethavai várnagyot. Csúnya ember. Nemszeretem-ember; fertelmes.

Thurzó elgondolkodott. Ez az ember neki is régen nem tetszik, de nincs ereje többé változtatni embereket. Harcolni... Nem...

- Kis dolgok ezek, kedvesem. Hagyjuk most a kis rablókat, mikor a nagyok miatt fáj a fejünk... Lophat tíz tehenet, száz disznót, el nem lophatja az uradalmat...

Míg ők itt tanácskoztak s tűnődtek az ország sorsán, néhány lovas állott meg a vár kapuja előtt.

A főkapitány emberei. A nádornét kihívták, s ő nagyon meg volt illetődve, mit csináljon, hogyan szóljon az urának. De muszáj volt, s kezét tördelve, mégiscsak bement hozzá, mert látta, hogy itt nagyon is nagy s halaszthatatlan dolgokról van szó.

- Kedveském - nyitott be tehát.

A nádor egy könyvet tartott a kezében, amit fia, Imre küldött Wittenbergából. A könyv barna bőrkötésű volt, s arany domború nyomással préselve. Ujjjaival simogatta a fedél közepén lévő finoman metszett, domború képet, amelyen két apostol ült egymással szemben, felettük a szentlélek jelképe. Ujjainak bögye súrolgatta a betűket, amelyek kinyomódtak a borjúbőrben, s gyönyörködve mondta a feleségének:

- Csakhogy Imrénket visszakapjuk, lelkecském.

Az asszony nagyot sóhajtott, s el is felejtette, miért jött be, ha a fiát említették, pláne az ura maga, akkor már boldog volt, és sírt. Könny jött a szemibe. Akkor ő már nem bánt semmit, csak egyetlen fiáról szólhasson és hallhasson.

- Angyali gyermek - mondta tűnődve a nádor -, a gusztusa is olyan, mint az angyaloké. Nézd ezt a könyvet, ha az ember nem is olvassa, csak az maga, hogy ilyen dolgokat szeret, valóban neki Mátyás idejében kellett volna élnie, mikor a tudománynak becsülete volt ebben az országban. Eszterházy is kedveli a könyvet, s vesz és szerez sokat, de neki az csak olyan, mint valami ékszer, amellyel dicsekedni lehet, de a mi fiunk akár tudós is lehetne... Inkább lenne tán tudós, mint harcos és keményen viaskodó ember... Félttem a gyermeket, hogy ha nekem nem lesz elég időm rá, hogy megismertessem ennek a világnak sok gonoszságával s hiábavalóságával, fog-e tudni ő maga ítélni s megvédelmezni magát minden rosszaságtól és kegyetlenségtől. Sokat fog csalódni. Hisz az emberi jószágban, s ezért azok, akik színnel és hízeltéssel közelednek hozzá, el fogják venni az eszét. Gazdag fiúnak pedig az a sorsa, hogy mindenki csak hasznáért megy hozzá, s ott is megcsalja, ahol nem vélné... Nem tudom, hogy fog az ország dolgaiban részt venni magának. Vagyona s birtokai és hatalma miatt hamar rá fogják csábítani, hogy beavatkozzék a fődolgokba, pedig szegény fiam ezt az egyet, félek, nem bírja el.

- Olyan szép a szentecském, képre írni kell.

- Szép és jó szív. Ez a kettő az, ami nem kell a világ nagy harcához. A szépség, az feléje vonzza, mint a lépes mézre, a csábító szíréneket, s a jó szív zsákmánya a gonoszoknak. Olyan, mint egy szál liliom a dudvák és bogáncsok közt...

- De ugye Wittenbergában mily szépen megállotta helyét lelkecském, kisfiam.

- Igen meg vagyok vele elégedve, mert tudott fejedelemfi lenni, annyi ezer deák világában, és semmi kedvetlen hírt nem vettem felőle. De ha hazajön, s reámarad a világ minden dolga, ki tudja, bír-e vele... Hajlékony s ítélete még nincs. Őrizze Isten, hogy az erdélyivel össze ne kerüljön...

- Hitbéli ember - mondta makacsul a nádorné -, inkább Eszterházy Miklós barátságátul félttem lelkecskémet, uram.

- Eszterházy... Nem szeretem... Már megmondtam Illyésházynek, tíz esztendővel ezelőtt: ezt a fiatalembert Isten ellenünk neveli, bűneink miatt... Nem most támadt ez, hanem a nagyszombati kollégiumban már... Mert mi oly bűnösök vagyunk, hogy a mi uraink protestáns létükre zárdába adják lányukat és jezsuitákhoz a fiukat... Eszterházy Ferenc is későn ébredt fel. Akkor

tagadta ki fiát, hogy nem ismeri vérének, mikor az már kitért?... Akkor lett volna esze, mikor gyermek volt, s ne adta volna jezsuiták kezébe... De ezek a kálviniak különösen csak úgy veszik a hitbeli dolgokat, mintha nem is volnának... Nagyon türelmesek nekem... Illésházy nádor uram könnyezett e fiúért... Már akkor mondta nekem, nagy vesztesége a mi religiónknak, hogy ez a gyermek elveszett... Drága juhocska volt, s azért is küldte el messzire, egészen Munkácsba, hogy a sógoránál, Mágócsynál kikerüljön a pápistaságnak fészkeiből... Úgy gondolta, hogy abban a nagy, erős hitű világban a protestáns szív felébredik még egyszer benne... Isten nem úgy akarta, hanem a vérnek lángjával megbolondítván az özvegyet, ennek kezébe adta a nagy hatalmat, hogy ellenünk vitézkedjék... Nagyon félek ettől az úrtól...

Czobor Erzse asszony már tükön ült: meg kell mondania, hogy itt a főkapitány secretáriusa.

- Uracskám, ne gondolj már te religióval s országgal.
- Nem gondolok senkivel és semmivel édesem, csak veled, a te jószágos szíveddel.
- Ugye, s nem akarnád fogadni sem ország emberit.
- Dehogynem, nádor vagyok. S van valaki?
- Ennek a Forgáchnak embere. Oly sürgető.

A nádor idegesen ült fel, és egy percnyi késedelem nélkül kívánta, hogy jöjjön be.

- Aztán nagyon szívre hagyja kegyelmed.
- Nádorispánok vagyunk, nekünk, míg a koporsóban nem fekszünk, nem szabad a bajok és veszedelmek elől fülünket behunyni.

Mikor a követ belépett, rögtön mondta:

- Nagyságos uram, méltóságodnak király urunk levelét hozom.

A nádor megolvasta a levelet, és visszasietett a párnákra. Csak nagy sokára szólalt meg, felesége sürgető könyörgésire:

- Itt rossz dolgok vannak - lélegzette -, aki Bécsben van, az nem jó úton van.

A nádorné reménykedve babusgatta, párnáját igazítá, őt magát legyezgeté, s könnyesen kérte, mi az.

- Őfelsége parancsot ada... Homonnay felülésére.

Soká feküdt szinte lehelettelen, akkor legyintett:

- Nádorispán vagyunk, de betegek vagyunk... Nadrágot adnál s csizmát... Felkelünk.
- Az Isten szerelmiért.
- Őfelsége hadra parancsolt... Ennek meg kell lenni.

S vékony, aszott lábait a paplan alól kieresztvén, hozzáfogott öltöztetni magát.

- Őfelsége éppen olyan beteg, mint mi vagyunk, s őfelsége hadat rendel... Nekünk ott kell állani a hadak élén... Soha egyszer is ki nem vontuk magunkat.

Thurzó Györgyné, Czobor Erzsébet kezeit tördelte, és sírva öltöztette szerelmes urát.

[IV]

Károlyi Zsuzsanna egész napi munkájától fáradtan vonult vissza késő éjjel kisdud szobácskájába, ahol az építkezések alatt meghúzta magát.

Kétkarú gyertyatartó volt előtte, s ahogy leült az asztal mellé, amelyen kézimunkái voltak, s papírok és számadások, csak leült magának, kezeit ölébe tette, s csüggedten nézett maga elé.

Már mindenki kifáradt mellette halálig, s a népek alig várták, hogy a fejedelemasszony visszamenjen szobájába, úgy siettek alvóhelyükre még a kemény férfiak is, mint a kihajszolt állatok. Mert körülötte mindenki kifáradt, csak ő szerette volna egyé tenni az éjszakát a nappallal. Ott állott felettük, míg a nagy fákat vontatták s köveket hordták, mert a szekerek megkéstek, s ő úgy gondolta, hogy az éjszakára mindent rendbe kell tenni, a szekereket s lovakat s bivalyokat felszabadítani, hogy reggel korán újra lehessen nekik kezdeni a dolgot. Nem hagyta azért, hogy a rakott szekerek ott álljanak az éjszakán át, s hogy másnap egész délelőttöt ellopjanak azzal, hogy mindent lerakosgassanak: még éjszaka elvégeztette.

Hogy neki ezt kell csinálni, míg az ura Isten tudja micsoda szörnyűséges munkát végez, amit elmondani s elgondolni sem lehet.

Hozták a hírt, hogy a fejedelem milyen komolyan veszi az ostromot, s hogy a várbeliek nem adják meg magukat, hanem oly vitézséggel harcolnak, hogy az Isten csodája.

És a szíve a harcolók mellett van, s nem ura mellett. Óh, hogy neki kell bírójának lenni a maga urának s fejedelmének, akinek eddig minden lépése s minden gondolata szent volt előtte. De most nem tud s nem tud vele érezni. Most először életében.

- Jaj istenem, istenem, én teremő egy istenem - kiáltott fel, mert meg kellett szabadulni egy hanggal a nagy magánosságban a feszítő és nyomasztó rettenetes fáradtságtól és bánattól. - Legyen úgy, ahogy te akarod, s ne úgy, ahogy én.

Nem lehetett ezt véges emberi ésszel elérni, mit akar ez az ember... Ilyen nagy költség és fáradság s ilyen vérontás és ilyen veszedelem. Még a végén ott veszíti magát, mert mondják a szószólók, hogy ő van mindenütt a legelső helyen, hogy úgy jár a vár alatt, hogy bármelyik percben utolérheti egy golyó, s ő akkor itt marad magában, ebben a rettenetes világban... Ez az ő sorsa, s ez az ő vége...

Már úgy szégyellte magát uráért, mintha rabló és gyilkos lett volna, s a haza egyetlen árulója, mert nem mert már emberek szemébe sem nézni, mert mindenkinek a pillantásából azt olvasta ki, hogy őt is felelőssé teszi, léssen az asszony egy urával, hogy ő is olyan hazaáruló, mint Bethlen, aki arra vetemedett, hogy maga várát ostromolja, hogy a pogánynak adja... Erre jutni s erre süllyedni, rettenetes.

Okolicsányi volt az egyetlen, aki urát mind csak védelmezi előtte, s azt magyarázza, hogy jól van, s annak úgy kell lenni. De mit tud ez a szegény kis Okolicsányi, aki csak jó és kedves és szorgalmas. Fáradhatatlan az építkezéseknél, s vele versenyt senki nem dolgozik, csak ez egymaga. De egyebet nem tud mondani, csak azt, hogy: bízzék nagyságod, kegyelmes asszonyom, bízzék, mert Bethlen Gábor csak egy van, s ha eddig mindent jól tett s jól akart, most meg is fogja hozni Isten ennek jó végét.

Mit ér ennek az egy embernek a vigasztaló szava, ahhoz képest, hogy itt mindenki, mint a láncos ebek, vicsorognak. Ha egy szekeres az állatot az ostorával veri, már úgy érzi, neki szól, ha a fáradságtól a nagy szálfák cipelésében káromkodást hall, már azt hiszi, ellene szájál.

Mint a nagyenyedi tímárné, aki miatt el kellett jöjjön Enyedről... Iszonyú emlék... Másnapon, hogy ura elment a hadakkal, ő lement a piacra s vásárolt. Mindenki ott jött-ment, s ő is megnézte udvari asszonyával az eladó holmikat.

Szép ludakat látott, s megvette. A két darabont kísérte, s már át is vették a ludakat. Azután récéket vett, s látott két szép halat.

Kérdi, hogy adná az ember?

- Tizenkét dénár.

- A kettő?

Az ember nem esmeré a fejedelemasszonyt, s elkezdett kiáltani, hogy egy s egy lenne benne tizenkét dénár.

- Azért nem kell kiálts, fiam.

- Hát hogy lehet azt még mondani is, hogy két ilyen hal legyen tizenkét dénár... - s nagyon vergelt.

Ő csak annyit mondott:

- Nem veszem meg, drága.

Evvel tovább lépik, s akkor egy kövér tímárnéféle csak odasuvad a halhoz, s mondja felszóval:

- No ha a fejedelemasszonynak drága, nekem bizony nem drága.

Erre ő meghalványodott. De a tímárné, azóta mondták, hogy csakugyan tímárné vala, így szól:

- Lippán olcsóbb legyen a hal!

Erre ő csaknem elájult, s otthagyá a piacot, és felment a szállására és sírt.

Nem bírt tovább egy napig is Enyeden maradni, hanem hívatta Okolicsányit, s mondta neki:

- Okolicsányi, uram kegyelmedet udvarmesterünkké tette. Indítsa kegyelmed az udvart Fejérvárába.

- Mért, nagyságos asszony, ott még semmi sincs készen nagyságod elfogadására.

- Csak el, csak el, soha többet Enyeden meg nem maradok.

S nem magyarázott, és nem hagyott békét, másnapra fel kellett rakni a szekereket, s ment Gyulafejérvárra, hogy ő maga siettesse legalább az építéseket. Enyednek többet nevét sem kívánja hallani.

Még várta, hogy talán az enyediek eljönnek könyörgeni, de senki semmit nem tett, pedig lehetetlen, hogy a hal vásárlásának híre ne lett legyen.

Azóta mind csak emészti magát a hal s az asszony és Lippa miatt. Merészlette neki azt mondani egy asszonyember, mikor ura életit ment veszíteni az átkozott Lippába, hogy: „Lippán olcsóbb legyen a hal.”

Ezt ő úgy értette, hogy egész Enyed egy húron pendül, és senki nem akarnája Lippát a töröknek megadni, még a kövér tímárnék sem.

De erről senkinek egy szót is nem szólott, csak maga lelkit emészté igen.

Most is soká ült itt a setétben, egyetlen szál viaszgyertya mellett, megmerevedve, annyira, hogy végtére dereka s csontja mind megfájdula, s arra eszmélt, hogy egyet mozduljon.

Borka, vénasszonya bejött, s őt vetköztetni kezdé.

Hagyján.

Egyszer csak ott feküdt az ágyában.

Egy pillanatra el is aludt, akkor felijedt.

Rettegő félelem fogta fel az idegen helyen. Hogy került ő ide, s mi keresnivalója van neki itt és ebben az egész világban.

Hangosan zokogni kezdett, s a zokogásnak nem akart vége szakadni. Oly csukló és keserves sírással verte magát, hogy megszakadt volna a szíve, ha valaki látja. S ezt nem látja az ő ura, az ő társa. Nem tudja, hogy ki ő, s hogy mit szenved...

Addig sírt, míg újra el nem aludt. Akkor iszonyú álmod látott. Azt látta, hogy ura fényes és ragyogó fejedelmi palotában lakik, s a trónuson ül. Riadtan s rettegve nézte, ki ül mellette, és íme, nem ő ült ott, hanem egy idegen nő. Roppant fényességben és ragyogó ruhákban s ékszeresen és gyöngyösen s kipirosított arccal, s ez nem ő volt, hanem egy soha nem látott idegen asszonyi teremtés.

Sikoltani akart, hogy ez az én helyem, de nem bírt sikoltani és nem bírt üvölni s nem bírt megmozdulni, mert akkor látta, hogy ő halott és koporsójában fekszik. S a koporsónak üvegfedele van, és nem lehetett többet megmozdulnia.

Oly szörnyű akarat volt azonban benne, hogy felszakította a koporsó fedelét és ordítás szakadt fel torkából.

Felébredt.

A gyertya égett mellette, s a kis szobát találta, ahogy este lefeküdt.

Iszonyodva nézett körül az idegen bútorokon, s halálos fájás volt a szíve táján...

Hát még a halál sem fogja megmenteni attól, hogy lássa a maga szenvedését. S akkor a teste elkezdett remegni. Nem tudta, mi ez a remegés, csak a fogai összeverődtek, s a testének legkisebb porcikája is úgy volt, mintha valami rettenetes rázás reszkettetné.

És ekkor elkezdett látni. Látta a nőt. Látta annak a keskeny arcát és a vidám szemét. Báthory Annát látta oly tisztán behunyt szemeivel, mintha itt volna előtte, s olyan új ijedsége volt, hogy felnyitotta a szemét, s akkor semmit sem látott, csak megint ezt az idegen szobát, ahova nem tudta, hogyan került.

Hideg verejték lepte el az egész testét.

Valakitől egy kancellistától, akivel levelet küldött ura, hideg, tiszteletteljes formás levelet, nem neki szólót, hanem a fejedelemasszonynak írottat. Rendelkezést, hogy a harmincadosok dolgában mit kell neki végeznie... Attól a gonosz kancellistától azt kérdezte, hogy igaz-e, hogy a fejedelem oly fáradhatatlan és annyi rengeteget dolgozik. S a gonosz, gonosz ember azt mondta: Igen, de napszálltakor a fejedelem eltűnik, s csak a napkelte után jön meg.

Akkor értette, tudta ura szokását, hogy mindig levelet ír, s meg volt nyugodva, hogy legalább addig nem éri veszedelem.

De most valami más ütött a szívébe: lóháton Ágota nincs oly igen messze...

Nem lehet! Szent Ágota, túl Szeben várán igenis nagyon messze van Illyétül is, nem Lippától, s mégis ebben a szörnyű éjjeli harcban, ahogy a sátánnal és a gonosszal viaskodik, látta, hogy napszálltakor Bethlen Gábor lóra ül s meg sem áll... Jaj, nem igaz, nem igaz...

S megint új borzalom, megint új tűz, mintha a pokol tüze égetné... Hátha igaz... Hátha minden éjszaka Ágotára lovagol... A hegyeken keresztül... S látta urát, hogy az ő Dévájuk alatt ellovagol, suhanva mint a szél... Az alatt a Déva alatt, amelyiket ő oltalmazott neki sok ezer katona ellen, akik lent a völgyben tanyáztak, és ágyúval lötték feje felett a fedelet... Jaj, hogy el tud menni ez alatt a Déva alatt, és vágtat a buja szerelem miatt, és már ő sírni sem tud, csak fekszik merevedetten s lélektelenül és érzi, hogy vége a világnak, a boszorkány viszi, vonja, eltépi tőle az egyetlen szerelmesét. Napfényén két nap út, éjjel a holdfényénél két óra neki!...

- Gábor... Gábor... - verődik ki a hang a foga közt... - Boszorkány az... egyetlenem...

Most hirtelen felül.

Fogait összeszorítja, s elszántan arra gondol, hogy felkelni, azonnal felkelni. Felverni a darabontokat, s menni Ágotára, és fegyverrel ostromolni meg azt a gonosz boszorkány-barlangot, s ott fogni s megölni a kettőt.

Lábait leereszti az ágyról, s ettől a mozdulattól megjőzanodik.

Körülnéz kiapadt tekintettel. Ah, az nem lehet, hogy ő a világ szájára adja urát. Megrázza magát s visszafekszik, mereven, mint egy halott. A verejték egyre erősebben hull homlokáról, s azt hiszi, mindjárt meg kell örülni.

Csak már reggel lenne. Csak már érezné a napsugarat. Hogy megszabadulna a rémektől.

Megnézi az órát. Éjfél.

Hát csak egy órája, hogy ebben az idegen ágyban vergődik. Mikor lesz még reggel.

[V]

Bethlen vidáman s jó kedvvel ébredt. Jól aludt, mert az este megjöttek a hírek, hogy a budai pasa megmozdult, s hadakat szállított Szolnokra, és parancsot adott az egrinek is, hogy minden népével Fülekre szálljon.

Boldogan mosolyodott el. Ha ezt meglátják odafent a nyúlszívűek, Forgách Zsigmond, az országos főkapitány, meg a nádor, ez a beteg hipochondrita, képzelem, milyen rémület van most ott mindenfelé.

Maga se hitte volna, legvérmesebb reményeiben sem, hogy ilyen villámgyors lesz ez egyszer a basa.

Amint lován körüljárta a tábornok, ahol a gyönyörű hajnalon mindenki friss volt és vidám, s pezsgett az élet, lovasok jöttek a Maros felől. Három lovas jött, s mikor beérték őket, már messziről jelentették, hogy itt vannak Váradról a puszkaporos szekerek, de belesüppedtek az éjszaka az iszapba, s előfogatot kértek, hogy kivontassák.

Bethlen nevetett, rendelkezett, hogy menjenek értek.

Még soha nem érezte magát ilyen boldognak életében.

Most úgy látta, egyenes lett az útja s minden rendben van. Mintha az egész török birodalom egyszerre a lába alá szédült volna, mint egy oroszlán, amelyik a csizmáját nyalja.

Felnézett a vár felé, amelyik alig emelkedett ki a tájból. Ott a mocsarak megett, a romlott kis fészek.

Már tegnap délután elfogyott az utolsó tonna pora is, azóta csend volt a Maros-parton. Hiányzott neki már az ágyúdörgés, olyan volt fülének a csend, mintha betegség volna.

Igaza van a halásznak, nem kell lerombolni a várat, mert akkor még erősebbet épít a török. Muszáj neki megépíteni, mert ez a legfontosabb pontja a Maroshátnak, itt várat kell tartani, hacsak oda feljebb Jenőt is oda nem adja, mert akkor viszont mit sem jelent a Maros. De jól van ez, ide kell őket láncolni, megkötözni a Maros kötelével, s azon túlra nem fogjuk eresztani többet a komékat.

Újra követeket küldött fel a várba, hogy beszéljenek annak a vén bolond Keresztessynek a fejével. Adja át a várat, úgy sincs értelme ennek a herce-hurcának, örüljön, hogy meg nem haragította a fejedelmet még ezidáig. Neki magának a tordai főispánságot ígérjék és a mezei hadak kapitányságát.

Bojthy csodálkozva nézett a fejedelemre.

- Nagyságos uram, nagyságod tudna főhivatalt adni egy ilyen embernek, aki ellensége most is ebben a percben?

Bethlen elmosolyodott.

- Keresztessy Pál régi híve a fejedelmeknek. Katonasághoz ért. És kedves, derék ember.

- Akkor most mért ilyen ellentartó?

- Úgy gondolja, kötelessége.

- De ha énrajtam állana, nagyságos fejedelem, én ugyan nem kímélném a bestyét, aki az országnak és a fejedelemnek ilyen nagy költséget és veszedelmet szerzett.

Bethlen elmosolyodott.

- Nézd csak, Bojthy uram, a nagy Isten akaratából történik ez világon minden, és minden úgy van jól, ahogy ő akarja.

Nem szólott tovább, mert érezte, hogy ez az ember, aki a maga tudós elméjével azért mondhat többet neki, mint más, mert udvari historikusnak van ide felfogadva, míg meg nem jó Bocatius, azt hiszi, amit leírt, az az igazság... De milyen szörnyű volna az, ha egy ember se akadna az országban, aki ellene mondana, ha egy régi magyar várat oda akar adni a töröknek. Az volna csak a rettenes. Most, hogy már ilyen szépen eligazodott minden az ő akaratára szerint, s a budai basa megmozdította a nagy, nehéz török birodalmat az ő javára, most nagyon jó neki, hogy vele szemben még ott áll a vár, s hogy nem adják meg oly könnyen. Vajon ha csak egy levelére odaadták volna, tudott volna-e ő ilyen hatalmat gyakorolni Aly basán? Bizony nem... Mindennek úgy kell lenni, ahogy az Isten akarja, mert ő tudja legjobban, mi válik javunkra. Jól tudják azt a törökök, hogy mi a magyar vitéz. Azért szerződnek és imádkoznak azon, hogy a magyar várakat odaát csak német kapitányokra bízzák. Maguk a törökök nem sajnálják Bécsig követet küldeni egy-egy vár kapitánysága miatt és ajándékot s akármit, csak hogy kitérjenek egy-egy magyar kapitányt az állásából, mert tudják, ha egy Győrnek nem magyar a kapitánya, akkor ők nyugodtan alhatnak, mert az idegen kapitány nem törődik a török elleni harcokkal, csak az előmenetellel s a vagyonszerzéssel s csak arra valónak tekintik az állást, hogy minél hamarabb megrakodva tudjanak visszamenni a provinciából, születési helyükre, hogy ott szép csöndesen megéljenek a ragadományból, amit innen visznek. De a magyar kapitány maga hazáját védi, s csak arra van gondja, hogy megtörje a kígyó fejét, hogy hazáját megszabadítsa a veszedelemtől s ha lehet, örökre... Jó az, hogy ez a Keresztessy ilyen nagyszerűen szembeszáll a maga fejedelmével. Jobban szolgálja evvel a hazáját minden engedelmisségnél...

De ezeket nem mondja el Bojthynak, mert úgysem értené, s ha megérti, annál rosszabb. Vannak dolgok s gondolatok, amiket nem kell senkinek az orrára kötni. Azelőtt ezeket a feleségének el szokta mondani.

Nagyot sóhajtott, de ma nem volt kedve semmi szomorúságra. Oly boldog volt, s úgy tele volt a szíve, hogy mindennek csak javát akarta s mindenben csak a jót kereste.

- Mondd meg uram, hogy az altorjai uradalom most vacantiában van. Ha Keresztessy Pál okosan viseli magát, akkor övé.

Bojthy sötéten nézett maga elé, de nem mutatta meg. Azt gondolta, hogy a fejedelmek mind egyformák. Annak, aki hűséges, nem ad a fejedelem, csak annak, aki ellensége, és azt meg is meri mutatni.

- Mondd meg, Gáspár uram, hogy jövő kedden lesz az utolsó ostrom ellenük, addig hatalmasan kitarthat. Mi parancsot adtunk, hogy a várban egyetlen embernek sem szabad megsebesülni s meghalni. Úgy vesszük az ostromot, hogy csak a vár ellen harcolunk, nem a benne levők ellen... Megértetted?... A mi ellenségeink a falak és nem azok, akik védelmezik... Úgy tekintünk odabent minden katonánkra, mint idekint, s Keresztessy uram vegye listára azokat, akik jól viselik magukat, s azokat, akik nem jól viselik magukat... Mi pedig meg fogjuk az ostrom után jutalmazni azokat, akik vitézek módjára küzdenek, de megbüntetjük, s akár fejét vesszük azoknak, akik gyáván és alattomosan, és pernahajder módra becsstelenkednek.

- Mert odabent is a mi seregünk mindenki, mint idekint, s a várvédelmezőknek éppen olyan mértékkel kívánunk mérni, mint a vár ostromlóinak... Tudni akarjuk, hogy a magyar nem puhult és nem aljasodott-e még el, hogy Losonczy István vére él-e még. Lehet-e a magyar kardra úgy számítani, mint ötven évvel ezelőtt, nagyatyáink idejében. Mert az én nagyatyám is ott harcolt Temesvárában Losonczy urammal, s mi sem akarunk nála kevesebb nagy szívet és nagy vitézséget mutatni... Gáspár uram, okos légy...

- De hogy legyek okos, nagyságos uram, mikor tele van a szívem haraggal és keserőséggel, hogy nagyságodat ezek a becsületlenek itt hagyják szenvedni és kénlnéni, s ők odabent vígan lakoznak és fütttyentgetnek nevettükben nagyságod fejedelmi hatalmára.

Bethlen összevonta a szemöldökét, s nézte az embert, aki ott állott előtte konokul és furcsa tömzsi fejét forgatva kurta nyakán. Ej, ez csak egy együgyű ember ez a Bojthy Gáspár, ezt nem lehet arra használni, amire akarja. Hm, hm. Hát kit küldjön akkor a várba, nincs most körülötte olyan ember, aki alkalmas volna.

- Gáspár, hát a vizsgálódásokkal hogy állunk? Históriaiban hol tartasz?

Bojthy felelevenedett. Ez igen, erről szeret beszélni, mert ezt tudja.

- Nagyságos uram - mondta -, nagyságodnak nagy szerencséje van... Megtaláltam nagyságod felséges eleit Átillának vére közt. Mert Átillának negyedik fia volt ama Béth, aki Csaba után született, és itt maradt ebben az országban, és alkormányzója volt Erdély országának. Emez Béth volt légyen nagyságodnak s a Bétlehemeknek ösatyja.

- Jól van, Gáspár - mosolyodott el a fejedelem -, kapsz egy konc papirost és ezt megírhatod.

Mindjárt oda is lépett az asztalhoz s felvett egy marék árkus papírt s odaadta neki. Akkor csendített s a belépő Jósa Ignátnak mondta:

- Ignázt, adsz egy évig téntát a dominének.

Bojthy megzavarodva nézett a fejedelemre.

- Hát s mikor menjek a várba, nagyságos uram?

- Majd szólítalak, Gáspár uram, ha itt lesz annak az ideje.

Intett neki, s Bojthy látta, hogy most elmehet.

Lesunyította a fejét, nem tudta, mivel vette el kedvét a fejedelemnek. De nem szólott többet hozzá, s erre ő meghajtotta a fejét és elballagott.

Azon gondolkodott, hogy ama Machiavelnek igaza van, a fejedelmek csak azt szeretik, akik az ő titkos gondolataikat kitalálják. De azt nem szeretik, akik a maguk gondolatát megmondják.

Szomorkásan ment el, s érezte, hogy a fejedelem nem fogja őt többet ilyen követségre használni, pedig csak avval lehet a fejedelmeknél kis házat s porciót szerezni, ha valaki serényen s alkalmasan végzi küldetését. Toldalagi is így szerezte Koronkát.

A fejedelem gondolkodott, hogy kit lehetne hát a várba küldeni, Keresztessyhez, aki jól elintézte az üzenetét.

- Zólyomi Dávidot - kiáltott fel, s hívatta.

Dávid tegnap jött meg Aportól, aki valósággal kikergette a harmincadosságról. Az éjszaka mindent elmondott Péchy Simonnak, amit tapasztalt, s a fejedelem, ki még nem tudott semmit, örömmel fogadta.

- Te hogy s miként kerülsz ide?

- Nagyságos uram, nem akartam volna kimaradni nagyságodnak ebből a hadi munkájából - mondta Dávid őszinte arccal s ravasz gondolattal. Péchy Simon megmondta neki, hogy a fejedelem most úgy el van foglalta, hogy nem szabad még az árendátor dolgaival is mérgecsinálni.

- Ember vagy - nevetett rá meleg szemekkel a fejedelem. - S ha már itt vagy, felmégy a várba, és beszélsz ennek a vén szamárnak Keresztessynek a fejével.

Dávid értelmesen hallgatta az utasításokat, s a fejedelem megnyugodott, hogy most olyannal beszél, akiben megbízhatik.

Mikor a fiatallembert elbocsátotta, vidáman kiment, lóra ült, és körüljárta a tábor.

A katonák csak heverték. Még tegnap nagy ársókkal voltak elfoglaltak, mert kirendelte őket árkot ásni, mert akkor még be akarta tölteni a sáncárkot s aláfürti a várbástyákat, hogy mind a négyet leromboltassa. De hogy a halászsó megfordította a gondolatát, csakugyan abbahagyta minden munkát, csak éppen annyi járót vetetett, hogy könnyen lehessen a várkapuba s megdőlt bástyára menni. Ha a török megkapja a várat, azt mondja: ha a magyaroknak jó volt, neki is jó. Ha a vár tudott ellenállni a Bethlen fejedelem hatalmának, még jobban ellenáll másnak, s legfeljebb betapasztják sárral, ahol lyuk van. Bár így tartanak meg, ilyen romlottan és hasznavehetetlenül... Akkor egy kedvező fordultnál egy-két nap alatt ki lehet őket füstölteni belőle. Jó lesz az, akár önének sikerül, akár majd másoknak: mikor eljön az óra, hogy ezt az egész pogány tengert visszazsorítják, erre az egy várra nem kell ügyet sem vetni, mert ez a vár mindig fogja őrizni a Bethlen Gábor ostromának emlékét.

Nevetett rajta, hogy íme, átad egy várat, s abban semmi haszna nem lesz annak, aki megkapja...

Azt a kis kastélyt érte el, ahol megérkezésükkor reggeli evése volt.

- Jó reggelt, jó egészséget - köszöntött be.

A ház ura, Gyulafi Sámuel jött elébe. Beteg ember volt, s valami okon nem bírt lóra ülni, sem mozdulni, azért csak itthon volt: olyan volt mint az árnyék.

- Isten hozta nagyságodat, nagyságos uram - mondta, s betessékelte a fejedelmet.

- Jó híves itt kigyelmeteknél, Gyulafi uram - adott neki kezet a fejedelem, de a beteg ember éppen csak megérintette az ujjait.

Ahogy mentek a lesetétített szobába, csakugyan olyan hűvös volt, mint a pincében.

- Ursula, Ursula asszony - szólt át tovább az ajtón a házigazda -, hozz bort a kancsóban.

Ezzel visszavánszorgott, s a székre esett, mert nem bírt tovább állni.

Bethlen kigombolta a dolmányát.

- Tessék letenni, nagyságos uram, jól érezd magad nálunk, nagyságos uram. Ursula, Ursula, hozd már az bort?

Bethlen nem kérette magát, letette a mentét, s a kis dolmány gombját is megnyitotta.

- Azt is tedd le, nagyságos uram. Jaj, odavagyok, kiköpöm az tudómet ez köhögéstől. Ursula, Ursula... Jaj, ez az asszony sírba visz.

Orsolya asszony pirosan, egészségesen, mint egy ijedt tinó, bújt be féloldalt az alig megnyitott ajtón. Nehéz ünneplő ruhájában volt, szebeni zekében, aranyos gombosan, mert most, hogy itt volt körülöttük minden had, minden percben bejött valaki a vitézek közül, s úgy érezte, hogy állandóan készen kell állni a vendégek fogadására.

Majdnem térdre esett, mikor a fejedelmet meglátta.

- Ilyen szerencse a mű házunkon - mondta.

- Hozzad a bort a kancsóban, Ursula - zördült a házigazda, s minden szó után köhögésbe fült.

- Hol a lányotok, asszonyom? - nevetett rá a fejedelem, s megfogta az asszony kövér karját.

- Perzsi, Perzsi, Perzsike! - kiabált az asszony nevetve, s szép egészséges fogai csillogtak. - Jaj, olyan szegénységbe vagyunk, nagyságos uram, jaj, nem vagyunk méltók nagyságod tekintetire.

Bethlen még most sem eresztette el az asszony karját. Oly jó teli teremtség volt, szinte megnyugodott a keze rajta. Feljebb is tette a vállára, s az asszony a boldogságtól nevetett, hogy a fejedelem önagysága így megtiszteli.

- Ó, be nagy töredelem lehet, nagyságos uram - mondta -, itt tüsténkedni, haddal, háborúval, jaj istenem, mi lesz ebből, lám, én is szegény urammal csak elmondjuk, hogy ez a mi drágaságos nagyságos fejedelmünk így töri magát, így fárad a haza javáért. Evett-e már ma valamit, nagyságos uram? Mit csináljak? Jaj, mikor semmim sincsen. Nincs már se tyúkom, se csibém, ezek a derék katona népek mind eleették, nagyságos uram. Jaj, be szeretnék egy kis rántottát legalább ütni, de nincs, semmi, drága lelkem, se liszt, se zsírom, már a tehenet is elvitték az éccaka, csak jöttek ide katonák, s elhajtották, a disznót is megsütötték, úgy hagytak bennünket semmi nélkül.

- Hozd már a bort, Ursula - nyöszörgött a gazda.

- Hozhatod már, mikor mind megitták a derék vitézek. Jó helyen van már, mind a hasukba, az Isten adja nekik egészségekre.

Oly furcsa volt, hogy szidalom helyett csak dicséretre fordult a szája, hogy a fejedelem nagyot nevetett.

Fel is állott, s kiment a ház ajtajába. Nem volt a háznak se tornáca, se szakállszárítója, egy olyan régi ház volt, se fa körülötte, se semmi. Az ajtó előtt ott állott ló mellett kísérete, s rájuk szólt.

- Istók fiam, vágtsatok a szállásomra. Hozzatok ide hamar egy gönci hordót, és mondjátok meg Péter mesternek, hogy lisztet, zsírt, tojást, mindent küldjön ide. Friss húst, de ebbe a percebe. Egy lábod ott, a másik itt.

Avval visszafordult a házba, s az asszony megölelte mind a két karjával.

- Jaj, nagyságos uram, az Isten áldjon meg, az én édes jó Istenem.

- Jó van, Ursula - mondta a fejedelem, s megcsókolta.

Ez az asszony éppen olyan volt, mint otthon Sándor Andrásné gyerekkorában. Éppen olyan kövér és beszédes, még a szeme sarkában is ott volt a huncutság, akármit is mondott.

- Tedd le a dolmányt, kis galambom, lelkem nagyságos uram - már gombolta is kifelé rajta a sok gombot, s húzta le róla, mintha a maga ura volna. - De így a válladon, lelkem, nagyságos uram, meg ne fázzál nekem, meg ne hűlj itt, mert idebe nem oly meleg ám, mind odakével. Lá itt kellett nekünk szorulni ebbe a Solymosba, nem tudunk elmenni a szegény uram miatt, mer nem bírta se a lovat, se a szekeret, meg olyan hertelen is jött ez az egész, pedig régen beszélgetik már, hogy elveszik Lippát, de mink csak ittfelejtettük magunkot. - Bethlen csak nevetett, s ott felejtette magát az asszonyon, s olyan jólesett neki annak a kemény húsa, mert olyan volt, hogy a bolhát meg lehetett volna roppantani rajta.

- Nincs itt semmi bajtok.

- Egyéb bajunk nincsen, csak hogy itt vagyunk. De hát elég baj az, mikor háború van, olyankor a legmesszebb jó lenni.

- Ez igaz - mondta Bethlen. - De hát van egy kis leányotok. Azt hová dugtátok?

- Jaj, nagyságos uram, az a legnagyobb baj ilyenkor, a jány. Mer nem tudja az ember há sikkasztani.

- Hát hol van?

- Lenn van a pincében.

- Az ördögbe, mért? Hozzátok fel rögtön.

- Nagyságod parancsa szentírás, s hát csakugyan fel?

- Mégpedig rögtön. Azér jöttem, hogy egy kicsit elmulatozzunk itt együtt.

Az asszony az urára nézett, a beteg ember azonban lesütötte a szemét, és nem nézett a feleségére, csak nyögött, nyöszörgött, köhécselt, mint a beteg malac.

- Ez a had s ez a háború - mondta az asszony. - Minden termésünket letaposták azok a jó lovak, azok a friss, vitám vitézek... Volt egy kis búzácskánk, volt egy kis árpácskánk, kertbéli volt, minden volt, jaj, de azt csak nézni is öröm, hogy milyen szépen legeltették, megtiporták, nem kell azt már csépelni, ki van az már csépelve az utolsó szemig.

Bethlen nagyot nevetett.

- Ne búsulj, asszonyám, jóért jót ad az Isten.

- Ó be szép szeme van, ó be szép hajzata van, ó be szép szakálla vagyon - mondta az asszony, és végigsimogatta a fejedelmet, szemével, kezével. - Hogy én ezt megértem, hogy ez a nagyságos fejedelem így megtiszteli a házunkat, jaj egyem meg a szentjít - s ezzel egy cuppanós csókot nyomott a fejedelem feje tetejére. Aztán két keze közé fogta, jól megnézte a fejedelem arcát, s akkor még két csókot adott rá, egyiket a jobb arcára, másikat a balra.

- Hozd a lányod - mondta nevetve a fejedelem -, irgum-burgum, de rögtön, mert megeszlek.

- Aj, egyebem úgy sincsen má - nevetett az asszony csiklandósan, s kiperdült a fejedelem kezei közül.

- Hát Sámuel uram - szólt a fejedelem, mikor az asszony kipenderült a szobából -, rólatok gondoskodtam, hogy ne maradjatok itt, mert annak idejében jön a temesvári basa és átalveszi a megyét. A Maroson innen minden az övék, hát ilyen kipusztulva minek kínlódnátok itt.

- Jaj, ez az én halálom - nyögte a beteg ember -, nem volnánk itt, nagyságos uram, ha másmint lennék, de így mit cselekedjek.

- Majd én elvitetlek benneteket, de hova?

- Anyáru! való testvérem nekem Imrefi János, avval örököltem én meg Örvendet és Pacalt, Biharországban. Jaj, dehogy tudok én odajutni, nincs már nekem annyi erőm.

- Ne búsulj, testvérem, szénás szekeren vitetlek el, úgy meghálsz rajta, mint az anyád kötőjében.

Nagyon jól érezte magát ezek közt az egyszerű emberek közt. Ezek voltak az ő gyermekkori testvérei, ezek miatt akart élni és halni és dolgozni. Ezeknek akarta megmenteni Erdélyt.

Ezeknek a gondolatát úgy értette s úgy érezte, mintha a maga igazi hazájába akkor jutott volna, mikor belépett e kis hajlékokba, s megérezte ezeket a hűvös házakat, ahol mindig van egy kis vizes dohosság és nyugalom és csönd.

Hogy az ember nem bírt beszélni a köhögése miatt, szótalan üldögéltek, s úgy ültek akkor is, mikor elmúlt a köhögés róla. Úgy ültek ott lehűlt testtel s borzongó bőrrel a kriptá hűvösségében és a beárnyékolt setétben a lantornás ablakok mellett.

Mi lenne, ha ő is itt maradt volna, ebben az alacsony világban, s nem ment volna ki abban az időben szökve, gyermeki vágy kergette, s a fejedelmi udvarba vitte a szíve. Hanem itt maradt volna egy ilyen udvarházban, s most volna neki egy ilyen piros kövér felesége s lánya. S most ő is zsörtölődne, ha a búzáját letapodnák a lovak, s katonák lovai, s neki kellene így eltűnni, hogy szeme láttára a fejedelem megtiszteli avval, hogy a feleségét tapogatja...

Most, hogy elterül a kemény faszéken a nagy, nehéz asztal mellett, olyan bágyadtság vett erőt rajta, hogy ráragadt ennek a háznak s ennek a világnak a hangulata.

Nagy frissen, kiáltva, csatarászva, a külső ajtón át, jött az asszony.

- Jaj, a lelkemadta, itt van már a bor is, meg a minden egyéb. Jaj, be hatalmas úr a fejedelem - kiáltotta -, mint Isten őfelsége, légyen szavával semmiből terem.

Csak átfutott a szobán, s itthagytá maga után a vidám és kacagó frissességét.

- A lányodat, a lányodat... - kiáltotta utána Bethlen.

A beteg ember megroskadtt, megsápadt s elnyúlt az asztalon s nyögött.

- Tavasszal - mondta -, tavasszal kezdődött. Nádat vágunk a berekben, s beszakadott alattam a jég, mer már olvadó volt. Akkor fáztam fel, azóta nem tudok életre kapni.

- Majd elmúlik, Sámuel uram - szólt a fejedelem -, majd Biharban elmúlik.

Jött az asszony a kancsóval, s az most tele volt ám borral.

- Magadnak is, asszonyom, no, egy kis konty alá valót - s megint csak a csípejére tette a kezét.

- Igyál bele. Csinálj jóízűvé.

- Igyanak csak kentek, nagyságos uram.

- Nem addig, míg te is nem iszol.

- Majd hát nyalog egy fittyet - mondta az asszony, s a kancsót a szájához emelte.

- De nekünk is hagyjál, teremtette - nevetett fel a fejedelem. - Nézd csak, Sámuel, így neveltet a feleségedet, egy cseppet sem hagyott.

Az asszony hangosan nevetett, mert igazán alig nyalt a kancsóból. De azért az a csepp is a fejébe szállt, s mindjárt tüzeesebb lett tőle.

- De most aztán sipirc - hozd elő a lányt.

- Ej nagyságod, ej nagyságod - mondta az asszony, s furcsa bizalommal a fejedelem feje tetejére tette hüvelykujját, s barackot adott a búbjára. - De tudja, de tudja, hogy van, de ugyan honnan tudja, iszen nem is látta.

A fejedelem úgy nevetett, mint egy gyerek.

- Lódulj - mondta.

Az asszony elment s egy perc múlva visszajött egy mocskos konyhalánnyal.

- Ihon a.

A fejedelem hahotázott.

- Ilyet tudsz te szülni, asszonyám? Hozd a magadét. Nem vagyunk még lakodalomban.

Az asszony kacagott, s kifordult a szobából, s nemsokára visszajött a seprővel, amelyre valami ruhafélét s rongyot akasztott.

- Hát igazán itt a valóságos.

- Ez e?

- E biz a - s odahajlította a seprőt a fejedelem elé, maga is térdet hajtva.

A fejedelem utánakapott a kezének, de az asszony serényen elvonta magát.

- Vigyázz, ha megfoglak, lesz húsvéti locsolás. Belemártalak ebbe a kancsóba e.

Az asszony kacagva elment, s most aztán visszajött a lányával.

A lány fiatal, jól felsurjadt lányka volt, olyan frissen dagadt teremtés, mint egy hasadt cipó, az anyja lehetett ilyen ebben a korában.

- No, gyere ide, galambom - mondta a fejedelem igen kedves, biztató és gyöngéd hangon, s megfogta a kislány kezét, s odavonta az ölébe. Térdére ültette, megsimogatta az arcát s megcsókolgatta atyai csókokkal. Nem is eresztette le, ott tartotta, s úgy gügyögtette, mint egy kis galambot.

Olyan jólesett megérintgetni a fiatal testet, az ártatlanságot. Szinte megújult, és amint a karjaival megszorította, úgy érezte, mintha ez a gyermeklány volna a jövő Erdély.

Mikor egy kis bort megittak, Gyulaffy Sámuelnek is múlt a betegsége. Kicsit nekitüzesedett és beszédesebb lett.

- Milyen ember ez a Keresztessy? - mondta a fejedelem.

Gyulaffy legyintett.

- Kár volt rábízni a lippai várat.

- Miért?

- Az csak olyan rabló ember. Egyet se épített hús esztendő alatt, azon romlott módon van az egész vár, ahogy abba az időbe a török hagyta... Mind csak olyan ember kapja a birodalmat minálunk, aki nem arra való. Szolgaember volt ez Barbély György generálisnál, mikor itt megvették Aradot, Facsádot meg a kastélyokat, Lippát; neki adta a legnagyobb koncot. Azóta itt basáskodik. Nem lehet megélni mellette, minden az üvé. Neki vannak katonái, elvehet, amit akar. Öregember is, minden szabad neki.

Csöndesen beszélt, s beteg ember módjára szabadon. Mintha végét érné, s neki már nem volna semmi félténivalója.

- Mind ilyenek az mi uraink. Csak az eszem-iszom meg a boritalbéli. Ez ember megivott annyi bort, amennyi tejet kilenc tehén lead egy esztendőben. Pedig a jó tehén, nagyságos uram, akkor tehén, ha maga súlyát egy hónapban tejben kiadja. Ez egy héten kiadja a maga súlyát, mert amit bevesz, kiad. Mert ha megtartaná, már nagyobboknak kellene lenni neki, mint a lippai vár.

- Többi is ilyen?

- Facsádon ott van Dákos Antal, csak oly rabló, mint ez. Katonát se tart, mert eszik. Kicsit eszik, de azt is, aszondja, előle falja fel. Solymoson itt van Náprádi uram, tanul a többitől. Két katonája vagyon, a többi paraszt. Azért nem lesz semmi az országból s a magyar nemzetről, mert az urai ilyenek. Nem gondol ez egy se a holnapra, csak ma rakja tele a bendőjét... Mert mit lehetett volna csinálni, ha a talpukra állanak. Lippát, uram, úgy meg lehetett volna erősíteni abban a mocsárban, hogy azt három hónapig be nem veszi semmi ember fia, hacsak télen nem, de nyáron soha. Ha Zrínyi Miklós uram Szigetet, azt a kis romlott fészket Szolimánnak minden hatalma ellen annyi ideig akarta védelmezni, Lippát még tízszer annyi török se tudná megvenni. De itt van, nagyúr, parancsol, a katonának egy darab földet ad fizetésbe, úgy tartja mint a parasztját, velük művelteti a maga földit, s neki időt se ad a maga földje művelésére. Asszonyok húzzák az ekét, s minden lépésre egy kalász...

- Hadba jó volt e Keresztessy - mondta a fejedelem -, láttam Semlyinben annak idején.

- Tudna, ha akarna. Most is megerősítette az utolsó héten. Latorkerítést vetett, de lomha, mint az eb, s már vén és nincs kedve erőtetni magát... Úgy véli, az Isten azért teremtette, hogy legyen a bornak ivója. Azt nem sajnálotta, műveltetni a szőlőket, de katonáinak abból sem ad, csak maga issza... Úr ez, uram, tetőtől talpig, ahány asszony s nőszemély e tájon van, nem nyughatik, míg meg nem kóستolja. Mind a Báthory Gábor embere ez. Annak is ivócimborája s rossz lelke volt, ismered.

A fejedelem komoran hallgatta. A beteg emberből szavakként jött a beszéd, de érezte, hogy ebben az emberben nagy hazafi gond s tiszta becsület szól.

- Mind ilyen ez, uram, csak a szava jár, s a marka szorít. Nagyságod ne vegye rossz néven szavam, de nem szeretnék fejedelmek lenni... Ez is mind csak olyan, akiket itt látok. Csak a rablás meg a fosztás a kenyerek. Hallom, amit hallok, látom, amit látok. Mikor ezek így el vannak látva országul, kenyerek, sójok megvan, kell nekik a szegény ember malacára vetni magukat... Nem hagytak ezek itt egy fiók galambot, úgy ki vagyok fosztva, nagyságos uram, csak a pusztá falak. A legelső percben, mikor még nagyságod erre se járt, már itt mindent feldiboltak. Akkor jött nagyságod, s ideparancsolt ezt, azt, másnap nem volt abból semmi.

- Hát így megy a háború.

- Katona vagyok én is, míg beteg nem voltam, csak ott forgolódtam. De nem is mertem felettébb gyűteni, mert minek? Keresztessynek, a hóhérnak?... Lehetett volna többet is, de ha az aratás jött, a lippaiak mindig lelopták. Én itt, uram, egy szem gyümölcsöt meg nem kóستolok, csak nekik tartsam a fákat? Már el is gondoltam, inkább kivágatom... Csak az tartott meg, hogy oly éhesek, azért pogányok, hát legalább nekik teremjek...

- Nagyon közel van a török is.

- Az is. Nem félnek, portyáznak, a tömösváriak minden untalan itt portyáznak... Jobban tudják, mikor zsendül nálunk a cseresznye, mint mi magunk... El is költöztem volna már boldogabb országba, haza Biharba, de oda is minek menni? Ott is csak úgy van. Ott is vannak várak, s a várak kapitányainak dolgozzon az ember... Ott is próbáltam. Dengeleghy urammal civődjak?... Az is csak az, mint Keresztessy uram. Atyámnak birtokán is csak oly bizonytalan volt a termés, mint itt. Itt legalább azt mondom, tatár elvitte. De ott magunk vére rabol... Jó ló nőtt a mezőn? Kinek nőtt? A váradi kapitánynak... Jó termés volt, kinek termett... a somlyai perceptornak. Ez a nagy csapás mirajtunk, hogy aki hozzáfér a hivatalhoz, mindjárt kiskirály, semmit nem néz, semmit nem kémél. Sehol igasság. Kik teszik, nem ők?... Elveszik s ítélnék felőle. Hova menjek panaszzommal. Ha nem üvölt ember együtt a többi urakkal, kikiáltják rebellis... Pogányok ezek mind.

- No de hát van még tiszta ember is.

A beteg fejét csóválta.

- Báthory István nagy úr volt Ecseden, mindnél nagyobb ezeknél a kicsi latorságnál. Mér volt nagyobb, mert nagyobb rabló volt... Okosabb volt náluk, hadat tartott, s nevelt, azután aratás időn kiküldte a hadakat s learattatott. Jöttek azok gyerekkoromba, jól tudom, kaszával, levágták a búza színét, s mindjárt ki is csépezték, zsákba vitték Ecsedbe. Ott aztán volt minden. Nagy magtárakat építtetett, az mind csordultig volt. Mindene volt. Anyámnak is minden ékszere oda került, azki rég időkből maradt. Volt két kis arany ökörforma szerszámja. Üres volt; hallottam, mikor a császár követe hozzá jött, azt rakatta meg aranyakkal, s úgy ajándékozta meg. Nem ő fáradt érte... Az volt a baj, hogy jó anyám egyszer dicsekedett az arany ökröcskével barátainak, híre ment. Megjöttek az ecsedi katonák, anyámat gúzsba kötötték, s huszonötig vágták a gyenge asszonyt, míg csak ki nem adta...

Könnyet törölt ki a szeméből.

- Embernek itt, uram, semmije ezen a boldogtalan siralomvölgyében... Volt két fiam, meghalálozának a hideglelés miatt... Van ez egy lányom... Beteg vagyok, meg nem őrizhetem...

Orrát fúvogatta, szipákolt, s ivott.

- Minek kellett engem születni az én anyámnak, s minek kellett nekem ennyi ideig is élni... Nincs, uram, nagyságos fejedelmem, ebben az országban semmi várnivalóm...

- Nyugodjon meg kegyelmed - szólt a fejedelem -, azért vagyunk s leszünk, hogy ezen fordítsunk...

- Igen, nagyságod jó és bölcs és erős. De Isten sem tud ezen itt segíteni... Nem tud, uram, mert ha a fa tövében megrothad, kiszárad az, hiába jön az Isten esője. Gyökerében van megrothadozva ez a nép... Hiába itt valaki jó, ha a többi gonosz, mert csak azt látja s azt tanulja, hogy csak annak van e földi életben boldogulása, aki még kegyetlenebb kutya mind a többenél... Ki tudja azt változtatni, hogy a becsületnek sikere legyen, a munkának gyümölcse legyen, az imádságnak itt semmi haszna nincs... Elveszett ez az ország mindenestül.

Most benyílt az ajtó, s az asszony jött be rajta kezeit tördelve és sírva.

- Mi baj, asszonyám? - kérdezte a fejedelem ijedve.

- Semmi - mondta az asszony, s a szemeit tovább törölte, s kihúzta a fiókot, és kivett belőle egy szöttes abroszt, hogy az asztalt megterítse.

- Mégis mondd meg.

- Kár nagyságodnak ilyeneket hallani. Mit lehessen tenni, Isten kezében vagyunk.

- Mondjad csak, mondjad.

- Hát nézze nagyságod, volt egy derék jobbágynk, az is most megszökött, katonának állt...

- Katonának, s ezen sírsz?

- Már a bátyja is megszökött, az is oly jó volt, munkás és szorgalmatos, elsökött papnak. Prédikátor lett belőle, mert erős szava van, s tud beszélni. Most a kisebb, az öccse is elment, s két ily erős jobbágyot hogy tudjunk veszteni.

A fejedelem elgondolkozott.

A beteg ember megszólalt.

- Ez már oly kezemre tanult volt. Becsületes legény és szót fogadó. Jó fajta. Apja is jóra való halászember. Ellátott bennünket mindig hallal s mindennel, amit a Maros meg a mocsár terem. Télen csikot hozott meg vadmadártojást szed, réti farkast pusztít. Két fia volt, két erős ember: egyik elszökött prédikátornak, a másik, most hallom, katonának... Mit lehessen tenni.

- Katona kell, szűkibe vagyunk a jó katonának s papnak.

- Ez volt a két legkülönb jobbágyom...

- Az apjuk megvan?

- Meg - mondta az asszony -, az jött bé mondani, hogy a fia elment.

- Híjjátok csak.

Az asszony kiment s kiáltott.

- Itt vagy-e Mátyáska?

Akkor visszafordult.

- Ide parancsolja be nagyságod a házba?

- Ide, ide, jöjjön csak bé.

Kis idő múlva bejött az az öreg halász, akivel a fejedelem a vár alatt találkozott.

Rögtön megismerte, s komolyan nézte a kis öreg emberkét.

Az mezítláb, rongyos gúnyájában egyszerűen s okosan állott meg a fejedelem előtt.

- Mondd el.

Az ember azt mondta:

- Az éccaka megjött a fiam, s monda, apám, engem többet nem látsz... Elmegyek katonának... Nem menj fiam, jó urunk vagy... Apám, elmegyek, mer idejön a török, s urunk is el... Ne menj fiam, az úr úr marad, vele kell mennyünk... Nem lehet, apám, már fel is vettem a foglalót... Hát ideadta...

S az öreg belenyúlt a nyakában lógó halastarisznyába, s kikotort belőle egy piszkos vászonrongyot. Abból kivett két ezüstpénzt.

- E vót.

Letette az asztalra.

- Elment?

- El.

- De te tudod, hogy erre törvény van, e nem szabad.

- Mitévő legyek, nagyságos uram. Én itt maradok, s vagy élek, vagy halok, jó uraimat el nem hagyom. Több fiam nincs.

A fejedelem soká nézte az embert, aki oly okos tanácsot adott neki.

- Most mit kell itt cselekedni, ember?

A paraszt meghajtotta a fejét.

- Abba nem vagyok tudós.

- Csak beszélj.

- A többi is elment, aki fiatal gyerek van... Katona lehet, aztot megengedi az uraság is, mert kételen vele... De uram, térdenállva alázatosan mondom - s az öreg letérdelt a szoba földjére -, a Marusig minden a töröké lesz, mer annak adta volt az nagyságos fejedelem. Mi lesz belőlünk szegény emberekből... Tudjuk mink, mi az a török rabságja... Nagyságos uram, kegyes fejedelem, tedd nemessé, mind, aki itt van szegény ember ebbe a birodalomba, hogy élni tudjónk.

- Hogy gondolod azt? - mondta a fejedelem.

- Mán az uraink elmentek innen. Az éccaka is ment kettő, minden családjával. Átmentek a Maruson minden barmukkal és jobbágyukkal. Mennek kenyeret keresni ők is, mi lesz velőnk...

Bethlen sötét felhőt érzett maga felett. Ez valóban így kell legyen. Ha a töröknek átadja Lippát és az egész Maros-partot, mit keressen itt a szegény nép?... Arra nincs ígérete a török számára, hogy a népet is itt hagyja nekik, s az a jó, ha a munkáskéz odaát van... Ne maradjanak itt a török rabjának.

De hozzányúlhat-e a falvakhoz s elviheti-e mindet? Lippát igen, annak a szabadulása az lesz, hogy ha a várat beveszi, az egész népséget átköltözteti a Maroson. Úgy gondolta, hogy szemben, Solymoson telepíti meg őket s megépítteti vele a várat. Illyére is visz belőlük. Kevés a munkás az ő birtokán is. De az egész nagy környéket ki nem üresítheti.

Soká nézte a szegény embert, akkor azt mondta:

- Eredj ki s várj.

Mikor az kiment, az asszony tovább terítette az asztalt; fatányérokot s fapoharakat tett fel. Akkor kiment, hogy az ételt behozza.

- Sámuel uram - mondta a fejedelem -, ez parasztnak igazság van a szavában... Mit tegyek okosabbat: megnemesítem ezt az egész lakosságot, aki még itt van... A nemes elmegy, mind mindenünnen. A török hódoltságot csak a paraszt bírja... A nemes elmehet, de a földön lakó parasztnak ki kell bírnia.

- Értem nagyságod gondolatát - mondta Gyulaffy Sámuel.

- Mindgyárt rendelkezek, s bíróságot küldök, hogy mind az egész vidéken összeírják az nemes uramékok s birtokosokat és jobbágyaikat. Azután mitévők leszünk, azt meglátandjuk.

- Az Isten nagyságod elméjét egazítsa meg - mondta Gyulaffy -, mert ez jó... Költöztesse által nagyságod a népet a Maroson...

- Néked, uram, Isten egészséget ád, ha elmegy erről a mocsár helyről, s akkor nekem segítségemre lehetsz Biharban... Megkapod az ősi földeket, akit apádról nyertél, s majd veszett jobbágyid helyett újakról gondolkodunk... Itt pedig ki katonának való, katona legyen s nemes, ki arra jó...

A ház asszonya maga hozta be az étkes tálat. Szénparázson rostos sült hús volt a tálban, igen jó szagú, s melléje kenyér. A fejedelem megismerte, hogy asztaláról való kenyér az.

- Ursula - mondta könnyei közt kitörve a beteg ember -, Ursulám... jó fejedelmünk vagyon...

S keményen beleszorította öklét a szemeibe, hogy a kitörő könnyeket elfojtsa.

[VI]

Nagy szaladás, sürgés volt a kert felé. A fejedelemasszony kinézett a bástyaablakon, s izgatott lett. Most mingyárt s mindenért izgatott volt. Vajon nem urától jött-e valaki, s az elé futnak.

Azonnal rendbeszedte magát, s lefutott az udvarra, megkerülte a házat, s hátrament a kertbe.

Mért gondolt ő arra, hogy követ jött, hiszen a kertbe nem is mehet senki idegen felől.

Még mosolygott is magán, hogy ilyen furcsa.

- Mi az, Kisó? - kiáltott egy futó lányra.

- Kirajzott.

Nem értette.

- Állj meg, s mondd meg, nem értettem.

A lány visszafordult, s igen felindult ábrázattal azt kiáltotta:

- A méhek, kirajzottak a méhek!

Nevetett. Kirajzottak a méhek, ez nagyon kedves.

- Fussatok Okolicsányi uramért.

Már mindent csak Okolicsányitól várt.

Egy csatlós legény jött szembe, annak újra mondta:

- Fuss csak te, mondd Okolicsányi uramnak, hogy kirajzott a méh.

A legény egy szó nélkül megfordult, s nagy ügető ugrásokkal elfutott a ház elé, nagy fenekű, szűk szárú nadrágjában furcsa volt, mint egy kecskebéka, s csizmás.

Beljebb ment a kertbe. A fűben járt a fák alatt. Nagyon szerette a füves kerteket, mert otthon az volt. Sok-sok gyümölcsfa közt nőtt fel kisgyermek korában, sima füves mező volt a fák alatt, s a fűben szedték fel a lehullott édes almát, s ott játszottak a cseresznyefák alatt. Szerette ezt a kertet, mert régimódi volt, és a fák görbék, öregek és mohosak.

Egy fa alatt egy sereg leány állott félve s kacározva.

Odament közéjük lopakodva s egy lecsüngő szilvafaágon, amelyet lehúzott a sok zöld gyümölcs, hirtelen meglátta a rajt. Zsibongva zsongott a sok kis sárga méhecske. Olyan volt, mint a gombolyag, közepe tömött s szélén ritkás. Körülrepdesték a szélen levők s mind be akart férni a közepébe. Furcsa volt és kicsit félelmes.

A lányok nagyon féltek a méhektől, hogy meg ne szúrják őket, de azért izgalmasan ott ácsorogtak a közelben, s lesték a nyüzsgésüket.

Ott állottak mindnyájan szótlanul s nevető szájjal, s rebegve, hogy le ne szakadjon a méhcsapat.

- Előbb a rekettyebokorra szállottak - mondta egy lány -, azután a hársra mentek, és most itt vannak a szilvafán.

- Szeretik a szilvát? - kérdezte egy lány ártatlanul, s erre nagy kacagás lett, de nem mertek őszintén nevetni, mert a fejedelemasszony jelenléte megfélemlítette egy kicsit őket.

Nemsokára jött Okolicsányi.

Két legény méhköpűt hozott hosszú rúdon s Okolicsányi kedvesen, vidáman lépkedett, mint egy nagy tudós.

- Tessék távoldad menni egy kicsit, nagyságos asszony - mondta -, mert ez nem tréfa...

A fejedelemasszony visszább húzódott, de a lányok nem.

Most a köpűt a faág alá tartották szájával fel, s gyengén megrázta a másik legény a fát.

Három-négy rázintás után hirtelen leszakadt a raj, s belehullott a köpűbe.

Nagyon kedves volt és nagy izgalom.

- Csak a királyné benne legyen - mondta Okolicsányi aggódalmasan -, mert ha az nincs benne, akkor az egész raj kiszáll s továbbmegy.

Megnézte a fát nagy gonddal, s azt mondta:

- Úgy látom, nagyságos asszony, ott van a királyné a köpűben.

Zsuzsanna tudta, hogy a királyné fontos és főszemély, mert emlékezett. Gyerekkora óta nem látott méhrajzást, de azért otthonosan érezte magát.

- S hát a királyné számít? - kérdezte finom mosolyával.

- Óh, a méheknél csakis - szólt Okolicsányi ugyanúgy.

- De jó, hogy valahol.

Már vitték a legények nagy diadalommal a köpűt, s ők ott maradtak a kertben. A lányok is elindultak, s kísérték a királynét és a rajt.

Zsuzsanna fejedelemasszony a fák alatt maradt, s utánuk nézett.

- S mért oly nagy úr ott a királyné? Pergamentet kapott?

- Igen, a jóisten őt nevezte ki.

- Hm, hm s az embereknél a fejedelem nevez.

Okolicsányi nevetett. Kopasz fején nem volt semmi süveg, mert az irodából szaladott ki, s különben is szeretett főveg nélkül járni. Az arca egészen frissen volt borotválva, se bajuszt, se szakállt nem viselt, oly sima volt az arca, csak úgy ragyogott a napfényben.

Szokott okoskodó modorában mesélt.

- A méhek országában a királyné a legnagyobb úr. Ott a férfi csak olyan haszontalan teremtes. Amint elvégezte a kötelességét, meghal - mondta. - S aki meg nem hal, azt megölik.

- Ki öli?

- Mi is megöldököljük a herét, ha hozzájutunk, de nem várnak ránk, megölik a méhek, s kisöprik a kasból. Csak addig tűrik, míg kell.

Zsuzsanna zárt ajakkal mosolygott.

- Jó maguknak, hogy nem méhek: férfiak.

- Hát bizony - nevetett Okolicsányi.

- S a királyné parancsol és országol?

- Azt már nemigen. A királynénak csak éppen az a dolga, hogy ünnepeltesse magát. Ő az ország feje, s lerakja a tojásokat, abból lesz az új ország. Az nagyon szép, a kis méhek, a dolgozók megcsinálják a gyönyörű kis fiókokat s a királyné minden fiókba tesz egy tojását, abban kelnek ki az új méhikék. Egyik tojásból lesz a munkás, a másiktól a katona, a harmadiktól a tanácsúr, a negyedikből a pojáca és így tovább. Az egész országban minden hivatalt a királyné toj.

Izgalmasan csiklandósan nevettek rajta.

- Igen, mert a méheknél is van mindenféle hivatalbeli és mesterember; vannak kovácsok és lócsiszárok, s vannak tudósok és papok.

- Ne beszéljen. Papok is vannak?

- Minden van, aminek egy országban lenni kell, de királyné csak egy van.

- Azért ott nagy úr a királyné.

- A legnagyobb, nagyságos fejedelemasszony - mondta komolyan Okolicsányi.

- És a mézet ki csinálja?

- Vannak tejelő méhek és vannak mézverők. Azért van, hogy télire már a méz egészen megszűrűsödik. De az igazi méz akkor jó és érett, mikor már oly sűrű, mint a viasz.

Zsuzsanna elmosolyodott.

Valami bánatos emlék fakadt föl benne.

- Van, aki jobban szereti a mézet, ha nem sűrűsödik meg, hanem tavasz felé is oly tiszta és folyós, mint a víz.

- Azt könnyű tenni, csak langyos vízbe kell eresztetni a csupor mézet s felhígul, de nem mindenki kedveli, mert egy kis ízet kap.

Zsuzsanna felsóhajtott. Leszakított egy diófalevelet s az ujjá közt dörzsölgette s orrához emelte. A kábító erős szag az ura kedves illata. Még a szobáját is diófalevelekkel szereti meg-
rakatni.

- Komoly ember s rendes háziasszony nem szokta csinálni, csak oly nők, akik evvel is babonáznak. Akik kedveltetni akarják magukat a férfiakkal.

Zsuzsanna elsápadt. Oly halavány lett s oly erőtelen, hogy meg kellett fogóznia, de nem volt a közelben semmi fal, s ahogy karjait szédülésben fölemelte, Okolicsányi észrevette szédültét, és hamar megfogta a kezét, hogy el ne essen.

- Mi történt, nagyságos fejedelemasszony? - kérdezte ijedten, de mély s tiszteletteljes szertartásossággal.

- Semmi. Nem vagyok jól. Be akarok menni.

Most már tudta, most már mindent tudott. Ágotáról hozta az ura a folyós méznek hírére...

Annyira nem bírt magával, hogy Okolicsányiba kellett kapaszkodnia, hogy el bírjon menni.

Az udvaron meglátta öregasszonyát, intett neki, s átölelve annak vállát, elment fel a szobájába. A lépcsőn annyira szédült, hogy nem bírt menni, s többször meg kellett kapaszkodnia a falban. A hideg kőfallal hűsítette homlokát.

- Mi az, nagyságos, kegyelmes asszonyom? - suttogta a vénasszony.

- Nem tudom, hamar lefeküdni.

Csak akkor nyugodott meg, mikor egy ideig már feküdt s kipihente magát.

- Borka - mondta, lihegte, alig lehelte -, mondsza hát, lehet-e igazán bűvölni, bájolni?
- Hogyne lehetne, nagyságos asszonyom.
- S meg lehet-é aztot tanulni?
- Jaj, annak nagy ára vagyon. Vért kell adni az ördögnek és szerződést kötni vele mindhalálra.
- Átkozott, átkozott boszorkány.
- Aki azt tudja, azt mind meg kell égetni, másképp a boszorkánytól szabadulás nincs.
- Égetni mind, égetni mind.
- Ezek veszették el a jó urat, a gonosz urat, mert fiatalon jó volt, csak mikor boszorkák kezébe adta magát, akkor gonoszult el.

Zsuzsanna tudta, hogy Báthory Gáborról van szó.

Soká feküdt szinte élettelenül s vér nélkül.

A vénasszony kiment, s egy tál hideg vízzel s kendővel jött.

Belecsavarta a kendőt a vízbe s rátette asszonya homlokára.

Zsuzsanna előbb megborzongott, teste megijedt a hideg víztől, nem érzett forróságot, nem kívánta, de aztán jólesett.

- Beszélj, Borka, beszélj.
- Mit, kegyelmes asszonyom?
- Azokról beszélj, a boszorkányosokról.
- Óh biza, azokról sokat lehetne beszélni, s éppen most.
- Mért most.
- Jön-megy a szó, jár a pletyka. Most már tiszta a dolog... Tudja már mindenki, mi volt a baja a fejedelemnek... Mindenki tudja már Imreffyné Ifjú Kata praktikáit, s Dengeleghyné asszonyom cseleit.
- Beszélj.

A vénasszony boldog volt, eddig soha is nem engedte a fejedelemasszony, hogy erről szólhasson, pedig már nem fért a szívében a sok hír s susogó beszéd.

Odahajolt a beteg nagyságos asszonyhoz s elmondta:

- Dengeleghynének volt egy fazeka s Ifjú Katának a másik. Ha abban Gábris fejedelem kapcáját főzték, a fazék azt sutyorogta: Gábor... Gábor... S akkor a szegény fejedelemnek vissza kellett jönni, ha akárhogy s dühösen elment is...

Zsuzsanna borzongott, ha neki ily fazeka volna, rögtön főzné ura kapcáját, s onnan Lipppa alól hazaparancsolná... De az első gondolatra már megiszonyodott, s az Istenhez folyamodott a bűnös gondolatért... Ilyet nem Isten, csak az ördög tehet, s ő soha, soha ördöggel szövetséget nem köt...

[VII]

A fejedelem minden órában postát kapott és postát küldött.

Rhédey levelei egymást érték. S az övéi rögtön repültek vissza.

Az éjszaka nagy volt. Ő már meggörbedt ujjakkal hagyta a lúdtoll görcsös szorítását. Százával volt a finoman megmetszett lúd- és hollótoll előtte, s hogy ideges volt, annyit elhasznált, hogy reggel ki lehetett a sátort seperni a taluval, ha marokba szedte az inas.

Ebben a két hétben alig aludt valamit. De a körülötte valók is sorban váltották fel egymást. Nekik nehezebb volt az éjszaka, mert semmi dolguk, csak vártak, míg a fejedelem kiált s csendít utánuk.

Péchy Simon sem aludt. Ha a gazda éber, akkor a cselédnek is annak kell lenni.

A sátrak között járt, s Zólyomi Dávidot látta. Dávid egy sátoroszlopnak dőlve nézte az eget.

- Dávid fiam.

- Tessék, apámuram.

- Jó, hogy látlak. Menj a fejedelemhez, és várj, míg meglát.

- Egenis apámuram.

Evvel sietve ugrott, s ment a fejedelmi sátor felé.

Péchy utána nézett:

- Ha fejébe nem száll a dicsőség - gondolta -, ennek a fiúnak még nagy jövője van Erdélyben.

Zólyomi Dávidban is ilyenféle motoszkált, s mikor a fejedelem sátrához ért, az órálló katona megállította már messziről.

- Hívat a fejedelem önagysága.

- Lábujjhegyen - suttogta a katona.

S ő lábujjhegyen ment a sátorig, de ott be nem eresztették, akárhogy is erősködött. Erre megállott a sátor ajtajánál, mint egy órálló katona s mint egy cövek.

A tábor aludt, csak az örök voltak ébren. Csak négy óra alvás volt engedve, három órakor trombitaszó harsogott, és mindenkinek talpra kellett ugrania, minden éjszaka.

Most Dávid hallja, hogy még messze van a három óra, de nagy mozgolódás van oda távolabb. Erősen fülelt. Posta jött. A postát abban a nyomban be kellett kísérni, ha a fejedelem aludt is, erős és kemény parancs volt.

Dávid kíváncsian nézte, micsoda dolga van egy fejedelemnek. Mindenki alhat, az soha.

Az udvariak bekísérték a posta embert egyedül a sátorba, hova neki fővétel alatt is tilos bemenni.

A fejedelem a jelentésre a postát rögtön behívatta.

Levelet átvette, elolvasta s felugrott. A levélben az volt, hogy Homonnay Szerencs felett jön a lengyelekkel.

S ő itt van Lippán.

Rhédey írja, hogy ő most kiindult elébük, a hajdúk Derecskén állanak, a török Egerből kijött s a szolnoki bégnek izenni kell, hogy rögtön induljon.

A fejedelem újra asztalhoz ült, s levelet írt.

- Péchy.

Szolgák futottak a kancellár után.

Azután azt kiáltotta:

- Kamuthy Farkast.

Új inasok rohantak Kamuthyért.

- Petky Jánost.

Megint szaladás, lótás-futás.

S közben a fejedelem csak ír. Egyik levelet a másik után.

Mikor Péchy megérkezik, hozzák be rögtön.

- Uram, az egér befut a fogóba... Homonnay Szerencsnél van.

Péchy megdöbben.

- Ezerötszáz székely és ezerötszáz megyei darabant rögtön indul. A székelyeket Petky János, a megyeieket Kamuthy viszi.

- Itt maradunk magunkban.

- Elegen vagyunk. Hozasd be rögtön Borsos Tamást, a vásárhelyi bírót és Nagy Tamást, egyik a szolnoki béghez, a másik Budára megy.

Péchy:

- Nagyságos uram, nem akarna inkább főurat küldeni?

- Most nem lehet játszani, főurakkal csak parádét tudok, ide ember kellek.

Péchy megérti: igaz, ha így van, kemény embert kell küldeni, aki nem fél a tűztől, víztől, ellenségtől s éhségtől, szomjúságtól.

Elmegy, megkeresteti a kettőt.

A fejedelem tovább ír. Mire befejezi a leveleit, mindenki itt van. Kamuthy és Petky az első rekesztékbe állanak s izgatottan beszélnek, mi lehet, hogy a fejedelem álmukból verette fel őket.

A fejedelem elébb Borsos Tamást hozatja maga elé:

- Bíró, most megmutathatod, ki vagy - szól ridegen. - Két megbízott katonát válassz, és mégy Budára levéllel. Homonnay a lengyel hadakkal Szerencsnél áll, a pasa rögtön ültesse fel legjobb lovasait és menjen Várad felé. Debrecenig becsaljuk az ellenséget, ott kell megszorítani. Vigyél magaddal vezetéklövet minden emberre kettőt, és éjjel-nappal vágass.

Míg magyaráz, Borsos Tamás feldicsőülve vár: a hazának van rá szüksége.

Aztán elmegy, s már tudja, ki lesz, akit magával visz.

Két vásárhelyi legényben nyugszik meg a gondolata.

Így Nagy Tamás is, a nagycsontú beregi hajdú, aki az ördögtől se fél. Ezt Szolnokra küldi, a béghez, levéllel, és ez is vad lelkesedéssel indul.

Kamuthyt most és Petky urakat.

Kurtán megmagyarázza, miről van szó. Mindenki riadót fúttasson ebben a nyomban, és mire a nap feljön, indulni kell innen toronyiránt Debrecenbe.

Más szolgát Rhédey után küld, s hagyja neki, hogy az ellenséget tartóztassa, míg lehet, s Debrecenen túl ne eressze; valahol azon a tájon kell felvenni a csatát.

Mikor az embereket elintézi, magában marad és ül s néz maga elé.

Itt van a nagy távolságban, Lippa alatt.

- Kelemen deákot.

Kelemen deák már itt is van. A zajra felébredt, és már elő, s futott, ha a fejedelemnek valami szüksége volna reá.

- Hány mérföld ide Debrecen?

- Harminc.

- Szolnok?

- Az is.

- Buda?

- Negyven.

- Mennyi idő alatt érnek oda? Postalovasok s lovas hadak?

Kelemen deák együtt számol vele.

- Borsos Tamás Budára megy, Nagy Tamás Szolnokra. Tanítsd meg őket merre menjenek... A hadak Debrecennek. Kamuthy Farkas és Petky János vezérlete alatt... A követek rögtön indulnak. Lovas hadak is, egy óra alatt, amint lehet.

Kelemen deák már fut.

A fejedelem újra magában van. Egész este izzik, mint vas a kohóban.

Most, most egyszerre dől el minden.

Odafenn Rhédey ötezer emberrel. Ha csak egy sereget kap, míg Homonnay leszáll Debrecen tájára, akkor is megállhat s győzhet.

Ha elkészült. De leveléből bizakodás látszik. Több is lehet ötezernél hada... Volt ideje beállítani őket, mikor volt az, hogy az első parancsot adta neki még Szebenből, hogy mustráljon és felkészüljön.

Kamuthyban megbízik, de azért nem volna rossz jobb hadiembert adni mellé.

Petneházyt Borsosjenőből.

Fővezér Petky János. Marsalk Kamuthy. Hadi kapitány Petneházy.

Ez három olyan ember, akik megértik egymást.

Új leveleket ír; Petneházynek, s új postát rendel.

A nap még csak akkor bújt ki a tányér szélén, mikor már a legnagyobb zsibongásban és rendben sorakoznak fel a székek s a darabontok.

A fejedelem megnyugszik, e percben többet s jobbat nem tehet, s minden jó úton van. Hadai harmadnapra Debrecenben lehetnek.

Csak a postákkal baj ne legyen. Török kézbe ne essenek, s vadakkal bajuk ne legyen... Áradás nincs, az idén megint kevés az eső, mint tavaly, Istenre kell bízni.

Mikor felállott, hogy kimegy s maga utánanéz az indulásnak, a nap éppen szembenézett a sátorával.

Belebámult a nagy, vörös napba, s imádkozott.

Akkor meglátta Zólyomi Dávidot, aki még most is ott állott keményen s katonásan; kitérte karjait:

- Jösszte, fiam.

Dávid előlépett.

- Hát tricesimátor vagy!

Dávid elpirosodott. Ticesimátor, harmincados? vámkapitány?

A fejedelem mosolygott:

- Kancellárius uram mindent elmondott, amit neki jelentettél. Most melléd adok egy jó csapatot s visszamegy ebben a nyomban, és Apor uram helyét átveszed.

- Nagyságos uram. Minden semmit sem ér, ha Apor úr őnagysága szabadon marad.

- Ki mondta, hogy szabadon marad?... Kassai uramtól ítélő levelet kapsz, s annak erejénél fogva őnagyságát lekapod s a legszorosabb őrizet alatt fejérvári tömlöcünkbe szállíttatod. Mondtam, hogy erős csapatot kapsz?

- Igenis mondta nagyságod.

- Jól van. Délig ez is meglesz, most más dolgunk van.

Evvel újra megveregette arcát, s aztán megszorította kezét, mint egy férfiúnak és nagy tisztviselőnek, aztán továbbhaladt.

Zólyomi Dávid, amint a fejedelem elment, nagyot lélegzett, nagyot nyújtózott, s mikor már a fejedelem a sátrakon túl volt, s nem láthatta, lekapta csákóra vágott süvegét, és úgy vágta a földhöz, hogy pukkant, mint egy puskalövés.

Akkor hozzáfogott kacagni. Szép, egészséges fogai kivirítottak, öklét a búbjához kapta s elkezdett bokázni.

De hamar meggondolta, hogy szájátáti udvari szolgák bámészkodnak reá, s abbahagyta az örömet és megkeményedett. Arra gondolt, hogy Apor uram milyen nagyot fog bámulni, ha ő bemén, és azt mondja:

- Nagyságos uram... vasba!...

Erre nem állhatta meg, hogy újra fel ne kacagjon egy fiatalat s egészségeset. Ő csak huszonhárom éves és Apor úr őnagysága hatvankettő.

Csípejére tette félöklét, s elkezdett hegyesen lépni, mint egy fiatal kakas a dombon hajnalban. Csak éppen nem kukorított.

A fejedelem pár lépésre, egy halmocsára ment, és onnan vizsgálta a tábort.

Az már fel volt zavarva, mint a méhek, s nyüzsgött és zsibongott. Lovak horkanása tombolt, és emberek kiabáltak tele torokból a távolba. A székely lovasok csak éppen ezerötszázan vannak. Mióta visszajöttek a menekülés után, oly hűségesek voltak, hogy a fejedelemnek csaknem megették a nevét, annyit vivátozták.

Egy óra múlva ezek indulnak.

Most kiáltást hallott a belső tábor felől, mely szintén ébren volt a lárma miatt, de nekik parancsuk nem lévén, mindenki sátra körül tanyázott.

- Heeeéhóóó. Ki az?

- Jóbarát.

Odafigyelt. Nemsokára egy szörnyű magas urat kísérték elébe.

Nagy bámulással látta. Simoni volt.

Ott állott előtte oly rettentő magasan, mintha nem is a maga lábán állana, hanem falábakon.

Nem látta Kolozsvár óta, de rögtön megismerte.

- Simoni?

- Én, nagyságos uram.

Kezet nyújtott neki.

Az ember odaadta kezét, de nem lehetett megfogni a kezét, mert véres vászonba volt belecsavargatva.

- Mi az?

- Uram, nagy csatából jövök.

- Jöjj bé.

Visszafordult, előrement be a sátor előrésszébe. Helyet mutatott a sebesült embernek, s az beleroskadt a szőnyeges székbe.

Kis ideig hallgattak.

- Adjatok nekie vizet.

Az inas hozta a korsót, és Simoni engedte, hogy a szájához tartsák és ivott.

- Tegnap délben indultam Biharból.

- S mit hoztál?

- Uram, Homonnay nincs többet.

- Homonnay!...

Szeretett volna örömében felordítani.

Homonnay nincs többet. Ennél szebbet s jobbat nem kaphatott a hajnalban. Homonnay nincs. Lehet-é ennél nagyobb hír.

- Beszélj!

- A hajdúkkal voltam. Fogoly voltam. Tömlőcben tartottak. Vason voltam, uram. Kígyók s békák közt. Télen, tavaszon, nyáron egyre rosszabb volt... Vasárnap délután jöttek értem, lefűrészelték a vasakat kezemről, lábamról. Tetves voltam, rühes voltam. Megevett a kosz... Vittek Fekete Péterhez.

Hallgatott egy kicsit, hogy erőt vegyen.

- Mondja Fekete Péter, hogy itt van Homonnay az országban a lengyel hadakkal.

- Gondoltam, most végem, azért hoztak ezek az ebek elő.

- De mondja Fekete Péter: a hajdúság Betlehemesek. Ellene Homonnaynak. Megyek-é?

- Megyek.

Még aznap felültették a hajdúságot s elébük mentünk a Tiszáig Polgárnál, ott jöttek át, és mi beljebb csaltuk őket, mert magunkban voltunk. De már jött Rhédey uram Váradról a bihariakkal. Ott voltak a szatmáriak, szabolcsiak. A lengyelek általözönlöttek a Tiszán, s szépen gyűttek utánunk lefelé. Homonnayval voltak a zempléniek, de még a turóciak is. Thurzó Szaniszló volt a felvidéki hadakkal. Gömöriek, sárosiak, Liptó, Zólyom, mind ott volt. Nagyon szép rendes hadjaik voltak. Vámos-Pérts és Székelyhíd közt a kenyézlői mezőkön állottunk meg. Ott volt a roppanás.

Hallgatott. Újra innya adtak neki. Ivott, s mondta:

- Tegnapelőtt este még semmi se volt. Rhédey uram felállította a sereget. Új segítséget is kaptunk. Erdélyi hadakat, a vót a szerencse. Allia Farkas hozta.

- Tegnap ilyen tájon hajnal előtt rajta voltunk a bestyéken.

- Uram. Jó embered neked ama Rhédey. Nem várta meg, míg a lengyel feláll, beleütött. Ott sík mezők vannak, de sok mocsár. A lengyel lefeküdt a szittyóba és a kákák alá. Nem kell már félned, Gábor fejedelem. Homonnay többet meg nem mozdul. Ott veszett egy lábíg... Azér gyűttem, uram, mert avval váltunk el, hogy megyek a hajdúkért. Hát elhoztam őket.

- S Homonnay él-e? - kérdezte a fejedelem.

Simoni legyintett.

- Homonnay, uram, ott se volt. Ahogy szokott. Ő csak hátulról vitézkedett, s mikor a baj öregje jött, megszaladt. Megy azóta Bécs felé.

- Jól van - s Bethlen arcán nevetés volt.

Oly komor volt ez a nevetés, csak a farkas nevet így. El is hagyta a nevetést, zordonul szólt:

- Látom, uram, téged helybenhagytak.

Most Simoni legyintett.

- Csak ezt akartam hozni. Magam.

Bethlen nézte. Mit adhat ennek. Mit tehet? Roncsolt rossz élet lett oly nagy boldog úrból.

- Fektessétek le.

Az inasok megfogták az elalélt vitézt s végignyújtóztatták egy kereveten ott a sátor előházában. Letakarták a köpenyében s az abban a nyomban élettelen ájult.

A fejedelem rendelkezett, hogy az orvost hozzák elő, s kiment a sátorból.

Homonnay nincs többet. Nincs már ellenfejedelem.

Kiment az ég alá s felnézett a tiszta selyemfényű égre, amely egyszínű világos édességes kékség volt felettük.

Könny volt a szemében.

Milyen tiszta lett egyszerre az egész világ.

Hála volt benne jó sógora, Rhédey iránt, s már neki adta mind a birtokokat, amiket kért. Ha neki öröme: legyen. Ezt jól csinálta. Cselekedett.

Első ajándék, amit az Istentől ingyen kapott. Már mégis fejedelem. Emberei élnek s dolgoznak érte.

Péchy látta:

- Uram apám. Még él az Isten! Már nem kell felülni. Helyünkbe jött a győzelem.

Lovát hozatta elő, felült s kivágtatott a seregen keresztül a nagy pusztaságba.

Egy óráig zavarta a lovat, a kísérők messze elmaradtak mögötte, csak tétovázva s nagy elébekerüléssel közelítették meg.

Mikor visszatért a sereghez, már ez egész tábor talpon volt. Amint közeledett s fölismerték, roppant vívatozások történtek.

Mindenkinek ragyogott az arca a boldogságtól. Vezérei, katonái jól tudták, mit jelent a bihari győzelem.

A táboron egyszerre láz és felzúdulás tört ki. Követelték az ostromot.

Szégyelltek magukat, hogy már két hetet elloptak itt hiába egy ilyen haszontalan varjófészek miatt, s nem akartak tovább vesztegülni.

Mosolyodva látta, hogy maguktól csatarendbe fejlődtek fel, s már el volt rendezve, hogy a csíkiak lesznek az elsők a falon. Ők laknak legmesszebbre, s ők akarnak leghamarabb végezni. Követelték, hogy övék legyen a tisztesség, hogy a falakat megmásszák.

Nem lehetett bírni a néppel, s belenyugodott, hogy hát ma végez Lippával.

Kijelölte a követeket, akik Temesvárra menjenek, hogy holnap jöhet a török sereg, amely átvegye tőle a várat s az egész területet. De most nem Borsos Tamást és Nagy Tamást, most főurakat, Leonardus Apaffyt és Bély Kelement. Most parádé kellett.

A vásárhelyi bíró szívta is a fogát, kiesett szájából a pecsenye. Pedig már azt hitte, a galamb-búgós kaput megcsináltathatja. Hiszen híre is vagyon:

- Nagyságos uram, nagyságos uram! Nagy hír!

A fejedelem visszanézett. A vásárhelyi bíró arca zavarodott volt, míg ártatlanul kirebegte:

- Meghalt hertelenül Bánffy Diénes uram.

A fejedelem szeme, szája kinyílt, mint a napvirág.

[VIII]

A várban váratlan hatása volt a mozgolódásnak.

Az utóbbi napokban már ott tartottak, hogy a várnép már maga akarta sürgetni a fejedelmet, hogy végezzen már. Jöjjön már, és foglalja el őket. Legyen vége ennek a bizonytalanságnak és koplalásnak.

S mégis most, mikor odalent harci készülődést láttak, kétségbeesés fogta el őket. Keresztessy Pál, mint egy valódi hős lobbant fel, s áradt belőle a láng és a lelkesedés. Kis fűzfavessző volt a kezében, s egy szál dolmányban kemény és sasféle arcával s éles, rekedt hangjával a szívekre csapott.

Pillanatok alatt a falakra rendelte a katonákat, s azok nyájösztönből vakmerőségbe szédültek.

A piacon felállították a szurok és forróvíz főző üstöket. Az ágyúkat rendbeszedték, s a tűzmester valósággal boldog lett, hogy a hosszú stagnálás után dologra kerül a sor.

- Magyarok vagyunk: míg élünk, egy talpalatnyit se adunk a töröknek. Vesszen Bethlen, vesszenek a bethlenesek!

A fejedelem sátora körül nyüzsgés volt, mint a köpűben a királynő körül. Már megint írt: levelet a temesvári basának, levelet a budainak, levelet Rhédeynek, s ebben szerető köszöntés és lelkesítő gond.

Kiadta az ostromra a parancsot. A vezérlő kapitányok átvették, s megindult az egész had a vár ellen.

- Dávid fiam - szólította Zólyomit. - Dávid gyermekem...

- Életemmel s véremmel parancsoljon Nagyságod.

- Dávid fiam...

Beszólította, s bevitte a sátorba, annak is a legbelső rekesztékébe.

- Nagy dolgot kívánok tőled, most megmutathatod, ki vagy...

- Első akarok lenni a falakon, apám, fejedelmem.

- Hagyd csak, felettébb való gondunk van... A vár a mienk... Avval ne búsulj... Mást akarok tőled... Vedd a legjobb lovasokat... Bánffy Diénes meghalt... Mégy Ágotára...

Maga is megdöbbszent. A remélt győzelem a vérében volt, s már a diadalra gondolt.

Zólyomi Dávid megértette a fejedelem kívánságát, s büszke volt, és érezte, hogy most szorosra fonódik a sorsa a fejedelmével.

A sereg kezdett felnyomakodni a vár alá.

A csíkiak a halászok bátyját választották. Még mielőtt parancsot kaptak volna rá. Ott állottak, fene farkas fogakkal, fel-felüvöltve s lajtorjáikat cipelték.

Tíz órakor kezdődött az ostrom.

Mikor az első ágyúdörgés elhangzott, legnagyobb meglepetésükre a várból is ágyúdörrenés felelt rá.

Erre nem voltak elkészülve, mert egész idő alatt egyetlen puskalövés sem hallatszott a várból. A vén ravasz Keresztessynek van puskapora, csak takarékoskodott vele ez időig.

A vitézek tréfákat űztek belőle, hogy a vár kínjában ereget, de a fejedelem aggódva gondolt rá, drága ne legyen a játék. Keresztessy ha belekapott, oly lelkesedést tudott maga körül teremteni, hogy eszeveszett lett minden embere. Evvel nyert a semlyéni csatán.

Mikor a vár fokáról az első üst forró vizet ledöntötték a csíkiak nyakába, azok is meghökkentek: hát s nem lakodalom? De meg is bősültek, mert illedelmetlennek vélték a harcot. De ha harc, legyen harc, adták ki a jelszót, s oly dühvel indultak újra s újfent, mint vonyító farkascorda.

De jött a puska az Óvárból, s jött a forró szurok. Jöttek a mindkét végükön meggyújtott gerendák, s a létrák gyengék lettek, ez kemény fogadtatással szemben.

Bizony nem hághatták meg a sáncokat, de még el is ment a góbék kedve a huzavonától.

Szerencsére hiába adta ki annak idején a fejedelem a parancsot, a tűzmester titokban csak aláaknáztatta a falakat, s mikor a székelők tünekedve állottak a sáncban, szólala, hogy robbantja a várat.

Délután két órakor a halászbástya nagy pukkanással és egekig ható dördüléssel leomlott. Szabad az út. A füstölgő és porzó romladékon lehetett sétálni, mint nyitott dúcos kapun békésen. Egész sereg e pontra vette magát, s a fejedelem maga ott volt köztük a legvesszebb helyeken. Úgy röpködött körülötte a golyó, mint a darázs, s nagy magnanimitását mutatta, mert még csak szeme pillája se rezdült meg.

Bent volt az ostromló a vár fokán.

A várvédők, mint az oroszok harcoltak. Most az utolsó perc dühében elcsordult bennük a keserűség, hogy magyarok jönnek rájuk füstllyal és dárddal, s énekszóval fogadták a csatát. A református pásztor ott állott felettük palástban, s mennydörgő hangján prédikálta, mintha csak a papi széken állna, s hangja, mikor a Bála és Filiszteus fenevadak ellen szólala, túl-harsogta a csataordítást és a fegyverdurrogásokat. Keresztessy Pál a kis vesszővel a kezében, derült arccal ágált katonái között, s parancsokat adott, nyaka közé sózván a késlekedőknek. Bátor és nagyszerű alakja forralta a vért, s szavai mint a forró ólom csörögtek, s a szívek mind fenevaddá váltak.

Bethlen maga is felvágott, rohant vitézei között. Semmi fegyvere sem volt, csak egy díszes buzogány, egy arannyal szőtt vékony rövid bot bunkósan, mint egy királyi pálca, amellyel birtokba kellett vennie az erősséget és az országot. A leggonoszabb helyeken jár, s csodálva látta a rettenetes vakmerőséget, amellyel a rossz ruhás, meztelábás, éhségtől sápadt védők öltek s viaskodtak. Csodálta a magyar vitézséget, s dagadt a szíve a büszkeségtől, hogy ennek a fajtának a vezetője lehet.

Lippa védői becsülettel állották meg a helyüket.

Mikor beszorították őket a legbelső várba, már halottak borították az utcákat. Egymást torkolva fetrengtek ostromlók és védők, mind magyarok.

Végre már csak egy nagy vasas kapu volt. Keresztessy háza, s az ostromlók ezrével özönlötték el a környékét.

Most a fejedelem szünetet parancsolt, s míg a legények a vért és verejtéket törölgették a rettenetes melegben, a fejedelem fehér zászlót tüzetett dárda hegyére, s a hírnök harsonája szólt.

De mielőtt szólhatott volna a hírharsogó, puskalövés érte és elesett.

Mást állattak helyibe. S akadt második, harmadik, száz is, kész magát áldozni. Csodálatos volt a lelkesedés és a düh, s csak a fejedelmet féltették, hogy magára nem vigyáz, és az Isten irgalmát csodálták, hogy az egész ostromban semmi baj nem érte.

Végre megszólalt a fejedelmi szózat, s felszólítja a várbelieket, adják fel a várat!... A fejedelem kegyelmét kapják... A fejedelem kegyelmét... a magyarok Istene irgalmát...

A prédikátor már elnyerte az irgalmat s örök boldogságot: hullája ott feküdt a vár kövén.

Minden kövön s minden sarokban hullák heverték.

A fejedelem elfakadó szívvel keseredett felettük... Ennyi ember halála egy rossz török parancs miatt... Hogy fogja ezt valaha is jóvá tenni... Boldogtalan erdélyi sors...

Az ótemplom előtt állott, s előtte hívei kihevülten s véresen és tüzesen lihegve.

Míg őket nézte, felemelte szemeit az égre: az ég tiszta volt, mint egy boldog mennyország, fehér felhők álltak a nap körül, s minden odafent olyan rendben volt, amilyen rendtelenség itt lent, ezen a földön, ebben a boldogtalan s nyomorék emberi életben.

Jézus, Jézus! hallatszott távolról környös-körül a vitézek kiáltása... S vajon itt van-e az Úrjézus velük: mondá isteni szavával: Ahol ketten vagy hárman együtt lesztek és az én nevemet mondjátok, én is köztetek leszek.

Itt van-e hát az édes Jézus? és ha itt van, mit szól ahhoz, ami történik? S ez még csak kezdete az életnek: evvel csak megindul az emberek harca ezen a földön, ennek az ő botjának cselekedeteiben.

S most úgy feldagadott szíve:

Soha, soha, soha.

Csak ennyit tudott sóhajtani, s szeme könnypárásan reszketett körül a kis piacon, a régi házakon és messzire nyílt gondolata az egész országra, és az egész keresztyén magyar világra.

Soha többet, soha erre magát el nem szánja, bármi lesz is: magyart magyarral ebben az életben meg nem ver.

Oly irtóztató nagy buzdulás volt szívében, csaknem megpattant, robbant, mint tűzláva ömlött a szeretetnek kibeszélhetetlen forróságával, és boldog békességbe borította a magyarságnak ezt a kis mezejét a nagy és végtelen Glóbuson... Él, te szegény haza: Bethlen Gábor áll őrt...

Már az egész vár megadta magát, s minden kapu ki volt tárva, és a vitézek szabadon jártak a kapukon és hajtották a népet a fejedelem lába elé.

S a fejedelem felemelte buzogányát, és intett, hogy senkinek többet semmi baja ne legyen... S a szegény nép, asszonyok és gyermekek és megtört katonák leborultak és csókolták a követ lába előtt.

Már csak egy ház állott zártan: Keresztessy Pál háza. Kövek dobbantak a kapun, és puska-lövések vágtak a vassal rakott deszkákba, s akkor megnyílt egy ablak a kapu felett, és rúdon fehér lepedő nyúlt ki, és erre támadt oly ordítás és tombolás és üvöltés, mint a végítélet rivalgása.

Jöttek a fejedelemnek adni a hírt, s ő maga ment az utolsó ajándékot átvenni az Istentől.

Megnyílt a kapu, s elől hozta négy ember vállon, a sebesült s vérében csorgó Keresztessy Pál nagy testét.

Letették azt a fejedelem előtt a kőre az utcán.

- Hol vannak a vitézek? - kérdezte a fejedelem.

S tizenheten sorakoztak fel a test mellett... Az egész várvédő hadból csak tizenheten maradtak életben és a kapitány alatt.

S a fejedelem odalépett Keresztessyhez, s meghajtotta térdét, és féltérdre ereszkedett a vitéz hős előtt, s megdöntvén fejét, megcsókolta homlokát.

- Vivát.

S harsogott a kiáltás, mint az angyalok harsonája:

- Vivát, vivát, vivát.

- Jézus Krisztus a mi királyunk.

- Vivát.

A fejedelem összetette kezét és imát mondott.

Mindenki letérdelt, és a távolban elkezdte egy harsány hang a litániát:

- Uram irgalmazz... Uram kegyelmezz...

Akkor Keresztessy Pál felemelte szemét, s a fejedelem örvendő kiáltotta:

- Él.

S most egy zsoltárban olvadt össze az egész nép.

A fejedelem felállott:

- Istennek dicsőségére és Jézus Krisztusnak örömére, megvettük a mi hajlékunkat, és felemeltük az igaz és megtisztított religiónak zászlaját.

- Uram irgalmazz.

- Ennek a megkísértett és megszaggatott hazának életére és idvességére.

- Uram kegyelmezz.

- Köszönetünket mondjuk nektek, híveink és kedves vitézeink: s fogadjuk Isten szent színe előtt, itt a magasságos egek kapuja előtt, hogy ezzel megnyitjuk a boldog magyar jövőndőt.

- Uram irgalmazz, Uram kegyelmezz nekünk bűnösöknek.

A fejedelem elrendelte, hogy Keresztessy Pált maga orvosa kötözzé be. A jó úr jobban élt, mint várták: a vértódulás volt legnagyobb betegsége, mert tizenhét katonája megfogta s megkötözte, s ettől vészett el.

Azután a fejedelem ökröket hajtatott fel, s ott fent a vár piacán megsüttetni rendelte, és a hordókat, a borokat csapra üttette, és parancsolta, hogy mindenek együtt örvendjenek, és a várvédőket úgy tekintsék, mint édes testvéreket, s szeressék.

Nohát szerették is, a fejedelem kegyelmessége a szíveket megjuháztatta s mintha lakodalomban lennének, és ezek volnának a vőlegények, valamennyien boldogak voltak, akik sültpecsenyével és ital borral kedveskedhettek nekik.

S megindult egy tor és mulatás, csapának mágnum áldumást, ősi mód szerint.

Déli tíz órakor, ebéd időn történt a vár megvétele s ettől kezdve három napig folyt a mulatás.

A duda szólt, sírt, nyögött s vonított, mindenki üvöltött s táncolt három egész napig.

A fejedelem maga is ki nem dőlt, s nem engedte, hogy bárki is abbahagyja: Három a tánc - kiáltotta s mindenki utána: „Három a tánc”.

A fejedelem mindenkit, aki a várban volt, ha még nem lett volna, nemessé tett s földbirtok urává.

Keresztessy Pált maga mellé ültette, ölelte, csókolta: soha ily vitéze - mondta - nem volt.

Harmadnap megjöttek a törökök, s átvették a várat.

Jelentették, hogy a szultán tíz évre elengedte Erdély adóját, s a nagyfejedelmet hűségéért a nagyvezérrel egy rangon levőnek jelentette: soha ilyen becsületet és nagyságot gyaurban nem tapasztalt.

Fogták a jó törököket, borba feresztették őket, és sült disznóhúsba pólyálták, mit is azok meg nem vetének, bárhogy is vélekedék erről Mohamed a hetvenhetedik égben.

Csak az Isten tudja, honnan vettek annyi asszonynepet, rikító ruhákban, pirosban virítottak azok, és volt hejjehuja, mint a mennydergetős pokol fenekén.

Minden volt, az ökrök csordája meg nem szűnt, ott sült a hús a vár lángjában, s oltogatták, gyújtogatták a tüzeket egész éjjel, mind egész napon át, s ismét új setét éjjelre megjött Zólyomi Dávid.

- Uram, fejedelmem, nagyságos uram, kegyelmes parancsolatjára béhoztam, akit nagyságod parancsola.

A fejedelem vérmámorba borult szemmel döbbsent.

Ott állott előtte Báthory Anna, lóháti menyecske, úgy jött lovon, aranyos kis török piros mentéje virított, s arca még jobban.

- Anna - szólt a fejedelem... És Anna lángoló szépséggel állott előtte.

S a fejedelem azt kérdezte:

- Anna!... Lesz-e gyerek?

Báthory Anna kacagott, mint egy tündelevény:

- S miért lenne? - és táncosan fordult, rezdült és lobogott felé.

De a fejedelem, hiába múlt felette három nap s három éjszaka, elüvölté magát:

- Bestye ringyó, félre.

Evvel elhárítá magától a nőt, s kiharancsolt minden szoknyát a szentséges várból.

De ő maga felállott, s szívének nagy keserűségében, szörnyű fájdalmában középre állt, s a férfiak hada közepett egymaga táncolni kezdett.

Minden dudás odagyúlt, török síposok fújták: a fejedelem táncolt.

Most a vágott hőst, Keresztessyt, félkarra vette s kiáltotta:

- Jöszte uram. Kérem kegyelmedet, legyen tovább is zászlósura s főespán Erdélyben... Amit kívánsz, szeretettel adjuk, s végyed... Csak mi vagyunk Erdélyben kanok és férfiak.

S rágyújtott Báthory Gábor nótájára:

Szól a kokas mán.

Majd megvirrad mán.

.oOo.